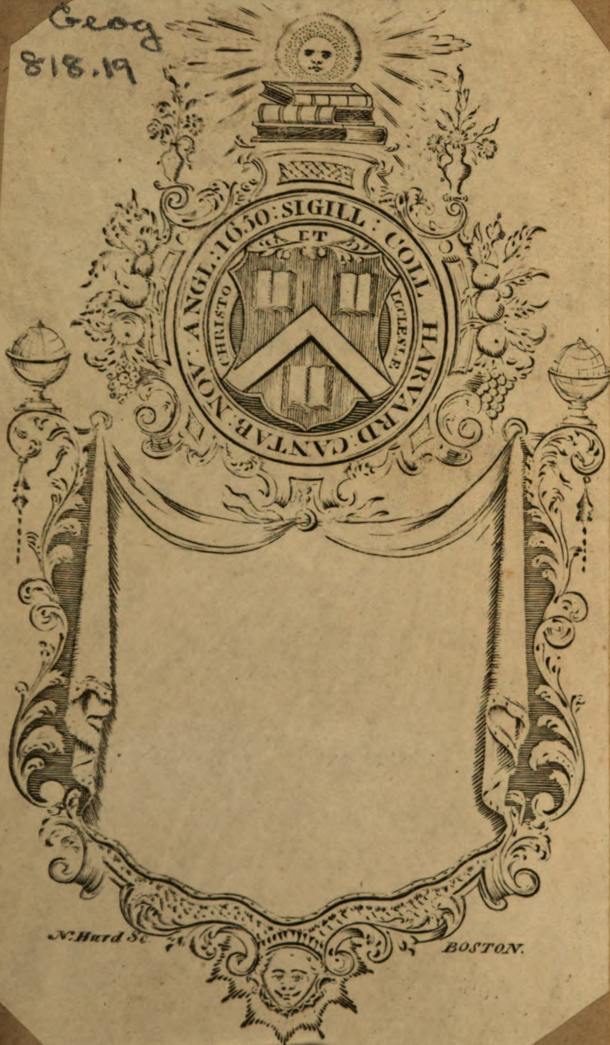

Geog 818.19
1650:SIGILL:COLL:HARVARD:CANTAB:NOV:ANGL:
CHRISTO
ET
ECCLESIAE
N. Hurd Sc.
BOSTON.

Haandbog

i

Geographien

for

den studerende Ungdom,

af

J. Riise,

Lærer i Historie og Geographi i Borgerdydskolen.

Anden Deel.

Kiøbenhavn.

Paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag.

1820.

VIII. Kongeriget Nederlandene.

Dette Kongerige er oprettet 1814, og bestaaer af den forrige bataviske Republik, de forrige østerrigske Nederlande, Høistiftet Lüttich, Herskabet Bouillon, og nogle forhenværende preussiske og franske Distrikter.

§. 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Kongeriget er beliggende imellem 49° 30′–53° 34′ N. B. og 20°–25° Ø. L.

Nederlandene ere et afrundet Heelt, som mod V. og N. begrændses af Nordsøen (det tydske Hav), mod Ø. af Hannover, de preussiske Provindser Westphalen, Cleve-Berg og Nederrhin, mod S. af Frankrig.

Det indtager et Areal af 1147 Qv. M.

§. 2.

Beskaffenhed.

Nederlandene ere for største Delen fladt Land. Den nordlige og nordvestlige Deel af Landet (Groeningen, Friesland, Holland) er især meget lav, og paa mange Steder maae Indbyggerne ved kostbare Diger beskytte sig for Nordsøens Oversvømmelser. Paa Kysterne findes Strækninger af Sand-

A

høie, de saakaldte Dûner, hvoraf dog ingen er over 150 Fod høi. Hele Landet er giennemskaaret af Canaler, saavel for at lede Vandet fra de mange Moradser, som findes her, som for at lette den indenlandske Communication. Befordringen paa disse Canaler skeer til bestemte Tider ved Trækskøiter, Trek Schuyter, (et Slags lange Skibe, som trækkes af Heste), og er for den Reisende meget magelig. Langs med Canalerne ere Alleer, Hauger og Lyststeder anlagde. Paa begge Sider af Canalerne findes de saakaldte Polder, Distrikter, som ere indsluttede med Diger, og hvorfra Vandet ved Møller føres til de mere høitliggende Canaler. Landet er i det Hele meget frugtbart og vel dyrket, og har ypperlige Græsgange. Paa godt Vand have Nederlandene derimod Mangel, og Kilder findes kun paa enkelte Steder. Østsiden mod Tydskland er mere høi end Vestsiden, men indeholder mange Hedestrækninger. I den sydlige Deel af Kongeriget derimod, i Hennegau, Lüttich, Namur, men især i det Luxemburgske, findes Bjerge (Ardennerwald), som strække sig herind fra Frankrig.

Floder:

1) Rhinen (Rhenus) træder fra Hertugdømmet Cleve ind i Nederlandene, og deler sig der i flere Arme. Strax ved sin Indtrædelse i Kongeriget afsætter den Waal (Vahalis), som løber forbi Nimwegen, og forener sig med Maas. Den egentlige Rhin fortsætter sit Løb til Arnheim, hvor den afsætter Yssel (Isala), der løber forbi Zûtphen, Deventer, og

falder ved Kämpen i Zuydersøen. Rhinen gaaer mod V. til Wyck te Duurstede. Her afsætter den Leck (Lycus), som falder i Maas. Den Arm, som beholder Navn af Rhin, deler sig igien ved Utrecht, hvor Vechte (Vechta) tager sit Løb mod Zuydersøen. Den egentlige Rhin er nu kun bleven til en lille Bæk, og løber imod Leyden, hvor den før forsvandt i Dünerne, som stoppede dens Udløb ved Katwyck op Zee. Ved en Canal er nu Rhinens Udløb igien aabnet.

2) Maas (Mosa), udspringer i det franske øvre Marne Departement ved Byen Meuse, i Nærheden af Langres. Den bliver seilbar ved Thiebault, løber derpaa igiennem Verdün, forbi Mezieres, træder ved Givet ind i Nederlandene, tager derpaa sit Løb mod N. O. forbi Namur, hvor den optager Sambre (Sabis), forbi Lüttich, hvor Ourthe (Urta) forener sig med den, forbi Mastricht og Venlo, dreier mod N. V., forener sig ved Slottet Løvenstein med Waal, og antager derpaa Navnet Merwe. Ved Dortrecht deler den sig i Merwe og den gamle Maas, forener igien disse Arme, og falder som en bred Strøm, under Navn af Maas, ved Briel i Nordsøen.

3) Schelde (Scaldis) kommer fra det franske Aisne Departement, løber igiennem Tournay, forbi Gent og Antwerpen, deler sig derpaa, ikke langt fra Santvliet, i Øster- og Vester-Schelde (som ogsaa kaldes Hont), og falder,

mere sig en Bugt end en Flod, ved Middelburg og Veere i Nordsøen.

Canaler:

Iblandt den store Mængde seilbare Canaler, som findes i Holland, mærkes:

1) Canalen ved Mons, som blev aabnet 1814. Den sætter Mons i Forbindelse med Schelde, og ved den franske St. Quintin Canalen i Forbindelse med Paris.

2) Nordcanalen, som forbinder Schelde og Rhinen. Den gaaer fra Antwerpen til Venlo ved Maas, fra hvilken Flod en anden Canal fører til Rhinen.

Indsøer:

Haarlemerhavet, imellem Stæderne Amsterdam, Zaardam, Haarlem og Leyden.

Havbugter:

1) Zuydersøen (Flevo lacus), en Bugt af Nordsøen, omtrent 60 Qv. M. stor, imellem Provindserne Holland, Utrecht, Geldern, Overyssel og Friesland. Den optager flere Floder, blandt hvilke Yssel er den vigtigste. Ved het Pampus, Udløbet af het Y (Ey), staaer den i Forbindelse med Haarlemerhavet.

Anmærkn. Hvor Zuydersøen nu findes var i fordums Tider Land. Ved den drusiske Canal (Yssel), som udgiød sig her, blev dannet en Indsøe, som Pomponius Mela kalder *Flevo*, og som havde sit Udløb i Nordsøen, imellem Øerne Vlieland og Ter Schelling. Indtil det 13de Aarhundrede var den nordlige Deel af Zuydersøen Fastland, og Friesland og Nordholland bleve kun skilte fra hinanden ved Udløbet af ovennævnte *Flevo*. Men Nordsøen brød ind, og overskyl-

lede denne Landstrækning, hvorved den nuværende Havbugt opstod. Zuydersøen er derfor ikke meget dyb, og har mange Grunde.

2) Dollart (Sinus Dollarius s. Emdanus), imellem Ostfriesland og Groeningen, er opstaaet i det 13de Aarhundrede ved Havets Oversvømmelser.

3) Dokkumer Diep, imellem Groeningen og Friesland, kan i Flodtiden beseiles af større Skibe.

4) Biesbosch, imellem Stæderne Dordrecht og Gertruydenberg, optager Merwe.

§. 3.

Clima.

Nederlandene ligge i den nordlige Deel af den nordlig tempererede Zone. Luften er i de lave Egne, deels formedelst de mange Moser, deels formedelst det nærliggende Hav, meget tyk og fugtig. Regn og Taage er meget almindelig, som medføres af Vestenvinden, der ofte blæser her. Det Dynd Floden lader tilbage paa Kysten har en skadelig Indvirkning paa Indbyggernes Sundhed, som lider meget ved dens Uddunstninger. Skiørbug er en meget almindelig Sygdom her. I de østlige og sydlige Egne, som ere mere høitliggende, er Luften langt sundere, og Climaet langt behageligere.

§. 4.

Produkter.

1. Mineralriget. Den nordlige Deel af Landet har kun faa mineralske Produkter, f. Ex.

Tørv og Pibeleer; den sydlige Deel har derimod Jern, Kobber, Bly, Steenkul, Svovl, Kalk, Marmor og mineralske Kilder. Paa flere Steder virkes Salt af Søevand.

2. Planteriget. Korn, især i Flandern og Brabant, der leverer en ypperlig Hvede. De nordlige Provindser kunne ikke avle det tilstrækkelige Korn. Hør og Hamp, det bedste i Flandern og Brabant, Tobak, Humle, Krap, især fra Zeeland, megen Frugt, ypperlig Blomsterdrift (Haarlemer Svibler), Viin (ved Mosel), Skove, kun paa Ardennerbjergene.

3. Dyreriget. Ypperligt Hornqvæg, da Landet bedre er skikket til Fædrift, end til Agerdyrkning. Faar, som levere en meget fiin Uld, Heste, Sviin, noget Vildt, især Fuglevildt, vigtig Biavl, og overmaade betydelige Fiskerier, saavel i Floderne og Bugterne, som i Nordsøen (Doggersbank). Vigtig Østersfangst ved Zeeland.

§. 5.

Indbyggere.

Indbyggernes Antal kan udgiøre 5,227,000, hvoraf 2,117,200 leve i de nordlige, og 3,109,800 i de sydlige Provindser. De henføres til 3 Stammer, som alle ere af tydsk Herkomst.

1) De egentlige Hollændere (oprindelige Bataver), i Provindserne Holland, Zeeland, Utrecht, Geldern, Overyssel, Drenthe og Nordbrabant.

2) Friserne, i Friesland, Groeningen, og paa Øerne i Zuydersøen og uden for den i Nord-

sen. De adskille sig fra Hollænderne i Dialekt og Dragt.

3) Belgerne eller Wallonerne, i de sydlige Provindser. De tale deels Fransk og Wallonsk, deels fordærvet Tysk, og ligne i Sæder meer Franskmændene end Tyskerne.

§. 6.

Manufacturer og Fabriker.

Ihvorvel at Nederlandene som Fabrikland ikke meer ere af den Vigtighed, som i Middelalderen, høre Nederlænderne dog unægtelig til Europas meest vindskibelige Indbyggere, og have, i det Hele taget, kun Engellænderne til deres Overmænd.

1. Af Manufacturer, som tage deres Materialier af Plante- og Dyreriget mærkes: Uldmanufacturerne i Leyden, Utrecht, men især i Limburg, næst de engelske de bedste, Lærredsmanufacturerne i Friesland, Overyssel og Geldern, de bedste i Europa, Blegerierne (det ved Haarlem er det berømteste i Europa), Kniplings- og Traadmanufacturerne i Brabant, Bomuldsmanufacturerne i Brüssel, Mecheln og flere Stæder, Silkemanufacturerne, Papiirmøllerne (i og ved Amsterdam og Zaardam), Lædermanufacturerne i Brabant, Tobaksmanufacturerne i Amsterdam og Rotterdam, Sukkerraffinaderierne, Voxblegerierne, Eddikkebryggerierne, Brændeviinsbrænderierne (Genever) og Skibsbyggerierne.

2. Af Fabriker, som tage deres Materialier af Mineralriget haves: Por-

cellainfabriker (i Amsterdam), Fajancefabriker (i Delft, fordum saa berømte, have nu tabt sig), Tobakspibefabriker (den største i Gouda*), Diamantsliberier (i Amsterdam), Glashytter, Krudmøller, Laboratorier for Campher, Borax, Skedevand, Farver o. s. v.

§. 7.

Handel.

Landet har en for Handelen fordeelagtig Beliggenhed ved Nordsøen, hvorvel det ikke har mange sikkre Havne. Ved Floderne, det store Antal seilbare Canaler, og de meget gode Landeveie i det Sydlige af Landet befordres den indenlandske Handel særdeles meget. Nederlandenes udenlandske Handel strakte sig fordum over hele Kloden, deels med Landets egne Produkter og Fabrikata, eller med Specerier og andre Produkter fra deres Colonier, deels som Mellemhandel. Ved den franske Revolution standsedes den næsten ganske**), da Colonierne tabtes, men nu er den igien i betydelig Tiltagen.

Handelen med de ostindiske Besiddelser er (med Undtagelse af Amboina, Banda og Ternate) fri for alle. Til Japan maa Regieringsraadet over de indiske Colonier alene sende Skibe. Paa Su-

*) I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede fandtes i denne Stad og i Omegnen henved 500 Pibefabriker, som beskiæftigede over 12,000 Mennesker.

**) Hvormegen Afbræk Hollændernes Handel leed under den franske Revolution, kan sees deraf, at i Aaret 1790 passerede 2006 hollandske Skibe igiennem Sundet til Østersøen, men 1796 kun 1.

rinam maa kun Nederlænderne handle, og et i Amsterdam 1815 oprettet Handelsselskab har Monopol paa den chinesiske Theehandel.

De vigtigste Handelsstæder ere: Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen, Brüssel, Ostende og Middelburg.

Anmærkn. Til Handelens Fremme findes Vexelbanker i Amsterdam og Rotterdam, Handelsretter og Børser i flere Stæder, flere Handelsselskaber, og en 1814 oprettet Nationalbank.

Nederlandene udføre: Smør, Ost, (Edamer-, Texeler- og Limburger-Ost), Sild, Hør, Hamp, Blomsterfrø og Svibler (især Hyacinther), Uld, Genever, Salt, Krap, Tobak, raffineret Campher, Tobakspiber, Muursteen (Klinker), Klædt, Kniplinger, Lærred, Papiir og ost- og vestindiske Varer.

Nederlandene indføre: Korn, Tømmer (Hovedoplagsstederne ere Dordrecht, Amsterdam og Zaardam), Steenkul, Uhre, Staalvarer, Klude (især fra Tydskland), Kildevand, m. m.

§. 8.

Religion.

I de sydlige Provindser er den catholske Religion især den herskende; i de nordlige den reformeerte. Catholikerne have Erkebisper i Mecheln og Utrecht. De Reformeertes Kirkesager bestyres af Provindsialsynoder.

Anmærkn. I Nederlandene hersker en fuldkommen Religionsfrihed, og foruden de 2 Hovedsekter findes Lutheranere, Mennoniter, Herrnhuter, Jansenister, Remonstranter, Quækere, armeniske og græske Christne, Jøder v. s. v.

§. 9.

Videnskaber og Konster.

Uagtet Videnskaberne ikke meer ere i den blomstrende Forfatning, som fordum, høre Nederlænderne dog til Europas meest oplyste Beboere. Lægekonsten og den romerske Ret have især i dette Land fundet ivrige Dyrkere. Til Videnskabernes Fremme findes 7 Universiteter, i Leyden, Utrecht, Groeningen, Brüssel, Löwen, Lüttich og Gent, flere Athenæer (Gymnasier), 106 lærde Skoler, og mange Specialskoler for de Militaire og Søefarende.

Iblandt de mange videnskabelige Samfund til Videnskabernes og Konsternes Udvidelse i Amsterdam, Haarlem, Leyden, Arnheim, Zütphen, Bergen op Zoom, Utrecht, Groeningen, Rotterdam, Dordrecht og flere Stæder mærkes: det store videnskabelige Institut i Amsterdam, som er deelt i 4 Classer, Videnskabsselskabet i Haarlem, stiftet 1752, efter hvilket flere bleve dannede, og Academiet for de skiønne Konster i Leyden.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Nederlandene ere et indskrænket Monarkie, og Tronen arvelig, saavel i den mandlige som qvindelige Linie, efter Førstefødselsretten. Kongen (nu Vilhelm I.) maa ikke være Konge i et andet Land, eller residere uden for Riget. Han bliver myndig naar han er 18 Aar. Hans Civilliste er 2,400,000 Gylden. Kronprindsen fører Titel af Prinds af Oranien.

Kongen har den udøvende Magt; med Generalstaterne (Folkets Repræsentantere, som deles i 2 Kamre), deler han den lovgivende. Disse forsamles, deels i Haag, deels i Brüssel, som begge ere kongelige Residentser.

Statsministeriet bestaaer af 9 Ministre, og Generaldirekteurerne for Colonierne. Den øverste Domstol er: Nederlandenes høie Raad.

Kongens Titel er: Konge til Nederlandene, Prinds af Oranien og Storhertug til Luxemburg. — Rigets Vaaben er en opreiststaaende, kronet, gylden Løve i blaat Felt, som i den høire Klo holder et Sværd, i den venstre et Bundt af 18 Pile.

Ridderordenerne ere:

1. Wilhelmsordenen, for Militaire, fornyet 1815.
2. Løveordenen, for Civile, oprettet 1815.

§. 11.
Militair-Forfatning.

1) Landmagten udgiør henved 40,000 Mand, og er inddeelt i 6 Militairdivisioner. Den Overstcommanderende er en Feltmarskal.

2) Søemagten tæller 12 Linieskibe, 30 Fregatter, Brigger og Corvetter. Den øverste Søeofficeer er en Lieutenant-Admiral.

Militairgrændsen mod Frankrig er i den senere Tid bleven meget stærkt befæstet.

§. 12.
Finantser.

Udgifterne ere større end Indtægterne. Disse beløbe sig omtrent til 60 Millioner hollandske Gyl.

den, hine udgiøre over 80 Mill. Skatterne ere betydeligen forhøiede, for at dække denne Defect.

Statens Gield er meget stor, og udgiør over 1600 Millioner hollandske Gylden, hvoraf næsten 500 Mill. ere activ Gield.

I Nederlandene regnes efter:

Gylden = 20 Styver a 16 Penge.

Ved de offentlige Indkomster og Afgifter regnes herimod Styvere = 12 Penge.

I Nederlandene haves deels Nationalmynter, med en fast Værdie, deels Fabrikationsmynter, med en foranderlig Værdie.

Nationalmynter ere:

I Guld: Hele og halve Ruyder = 14 og 7 Gylden Courant.

I Sølv: Sølvstykker til 3, 2, 1½, 1, ½ og ¼ Gyldens Værdie.

28 Styverstykker, Skillinger = 6 Styver.

Sesthalfs = 5½ Styver, og enkelte Styvere.

I Kobber: Duyt = ⅛ Styver eller 2 Penge.

Fabrikationsmynter ere:

I Guld: Ducater = 5 Gylden 13 a 14 Styver.

I Sølv: Ducatons eller hele og halve Sølv Ruyder = 60 og 30 Styver.

Courantdalere eller hollandske Species, hele, halve, ¼, ⅛ = 50, 25, 12½, 6¼ Styver Courant.

§. 13.

Inddeling.

Kongeriget Nederlandene indbefatter 18 Provindser, som følge i denne Orden:

1. Nordbrabant.
2. Sydbrabant.

3. Limburg.
4. Geldern.
5. Lüttich.
6. Ostflandern.
7. Westflandern.
8. Hennegau.
9. Holland.
10. Zeeland.
11. Namur.
12. Antwerpen.
13. Utrecht.
14. Friesland.
15. Overyssel.
16. Groeningen.
17. Drenthe.
18. Luxemburg.

Enhver af disse Provindser bestyres af en Gouverneur. Kun Provindsen Holland har 2 Gouvernementer: Nord- og Sydholland. Provindserne inddeles igien i Distriktet, som forvaltes af Underintendanter.

1. Provindsen Nordbrabant,

(ved Maas og Waal, morabsig, med meget Hedeland. 31 Qv. M., med 294,000 Indb.)

Herzogenbosch (Silvæ ducis), 51° 41′ 34″, Provindsens Hovedstad, ved Dommel og Aa, er meget stærkt befæstet, og har et Citadel, Pappenbrill. 14,000 Indb.

Tillborg, med vigtige Klædemanufacturer. 10,000 Indb.

Breda, 51° 25′ 29″, stærk Fæstning ved Merk. 9000 Indb. (Fredsslutning 1667).

Bergen op Zoom (Bergæ ad Zomam, Berci-zoma), 51° 29′ 46″, meget stærk Fæstning ved Zoom. Betydeligt Anchiovisfiskerie. 5000 Indv.

Gertruydenberg (St. Gertrudis mons), befæstet Stad ved Biesbosch. 1300 Indv. (Mislykket Fredscongres 1710).

2. Provindsen Sydbrabant,

(overordentlig frugtbar og velbyrket. 66 Qv. M., med 427,000 Indb.)

Brüssel (Bruxellæ), 50° 50′ 59″ N. B. og 20° 2′ Ø. L., en af de skiønneste europæiske Stæder, forhen Hovedstaden i de østerrigske Nederlande, nu Kongens anden Residents, ligger deels paa en Slette, deels paa Høie ved Floden Senne. Staden er 2 Mile i Omkreds, tæller 9500 Huse, og er omgivet af en Vold. Blandt dens Mærkværdigheder udmærker sig det kongelige Pallads, og skiønne gothiske Raadhuus. Brüssel har et Universitet, et offentlig Bibliothek paa 80,000 Bind, og et Konstmuseum. Blandt Stadens mange Manufacturer og Fabriker, som beskiæftige over 12,000 Mennesker, udmærke sig fortrinligen Kniplingsmanufacturerne, de første i Europa. 75,000 Indv.

Laeken, Lystslot, omtrent 1 Miil fra Brüssel.

Löwen (Lovanium), 50° 53′ 26″, har et stort Omfang, da den indslutter mange Haver, Marker og Viinbjerge. Staden har et Universitet, som fordum var meget berømt. En af Stadens betydeligste Næringskilder ere dens vigtige Bryggerier, hvorfra aarligen udføres over 150,000 Fade Øl. 25,400 Indv.

Anmærkn. I Middelalderen var Löwen berømt for fine Klædemanufacturer, der i Begyndelsen af det 14de Seculum beskiæftigede over 100,000 Mennesker.

Neerwinden, bekiendt af Slagene 1693 (Luxemburg) og 1793 (Prindsen af Coburg).

Ligny (Ligniecum), ved Dender. I Hovedkirken ligger den berømte franske General Luxemburg († 1695) begraven. Slag d. 16. Junii 1815.

Paa Veien fra Brüssel til Namur ligger Værtshuset Belle-Alliance, hvor det blodige afgiørende Slag forefaldt d. 18. Junii imellem Keiser Napoleon og de Allierede. Af Engellænderne kaldes det Slaget ved Waterloo, af Franskmændene Slaget ved Mont St. Jean.

3. Provindsen Limburg,

(har meget Qvægavl. 70 Qv. M., med 292,000 Indb.)

Maastricht (Trajectum ad Mosam), 50° 51′ 7″, Hovedstad i Provindsen, ligger ved Maas, hvor denne optager Jaar. Over Maas gaaer en 250 Skridt lang Steenbro. Den er en af Nederlandenes vigtigste Fæstninger, og kan sættes under Vand. 18,000 Indv.

I Nærheden af Staden ligger Petersbjerget, med et Citadel. I dette Bjerg findes et fortræffeligt Steenbrud, med over 20,000 hverandre krydsende Gange, som understøttes af fiirkantede Steenpiller. Steenbrudet tjener i Krigstider Indvaanerne til et Tilflugtssted.

Venlo (Venlonum), Fæstning ved Maas. 5000 Indvaanere.

Roermonde (Ruremonda), Fæstning ved Maas. 4300 Indv.

4. Provindsen Geldern,

(en af Kongerigets frugtbareste Provindser, er 95 Qv. M., og har 250,000 Indb.)

Nimwegen (Noviomagum), 51° 51′ 20″, Provindsens Hovedstad, ligger ved Waal. Mod Lande-

stedet er den befæstet. 13,300 Indv. (Fredsslutning 1678 og 1679).

Arnheim (Arenacum s. Arnhemia), Fæstning ved Rhinen, med en Havn. 9500 Indv.

Zütphen (Zutphania), Fæstning ved Yssel, hvor den optager Berkel. 7500 Indv.

Harderwyck (Harderovicum), befæstet Stad ved Zuydersøen, har et Athenæum, som forhen var et Universitet. 3600 Indv.

Doesburg, befæstet Stad ved Foreningen af den gamle og nye Yssel. 2300 Indv.

5. Provindsen Lüttich,

(bjergfuld, riig paa Jern, Kobber, Bly og Steenkul. Vigtig Faareavl. Berømte Klædemanufacturer. Provindsen er 102 Qv. M., og tæller 354,000 Indb.)

Lüttich (Leodium, fransk Liège), 48° 35′ 33″, Provindsens Hovedstad og Bispesæde, ligger imellem 2 Bjerge ved Maas, hvor denne optager Ourthe. Staden er meget stor, har 10 Forstæder, og dens forskiellige Dele forbindes ved 17 Broer. Langs med Maasflodens Bredder ere anlagde Kaier. Staden har en gammel mærkværdig Cathedralkirke, et Lyceum, og har for nylig faaet et Universitet. I Nærheden af Staden findes betydelige Steenkulsbrud. 47,000 Indv.

Verviers (Ververiæ), har vigtige Klædemanufacturer. 10,000 Indv.

Limburg, ligger paa et Bjerg, og har vigtige Klædemanufacturer. 8000 Indv.

Spaa (Spada), beliggende i en vild Egn, har berømte mineralske Kilder. 3000 Indv.

6. Provindsen Østflandern,

(veldyrket og overordentlig folkeriig. Hovedproduktet er Hør. Linnedmanufacturerne ere i denne Provinds bragte til en høi Grad af Fuldkommenhed. Provindsen er 51 Qv. M., og tæller 600,000 Indb.)

Gent (Gandavum, fransk Gand), 51° 3′ 21″, Provindsens befæstede Hovedstad og Bispesæde, ligger ved Schelde, hvor denne optager 3 andre Floder. Mange Canaler gaae igiennem Staden, og deler den i 26 Dele, som forbindes ved 309 Broer. Staden har 1 Universitet, 1 Lyceum, 1 stærkt Citadel og 56 Kirker. I den saakaldte Prindsegaard er Keiser Carl d. 5. født. Staden er som Fabrikstad meget mærkværdig. 61,000 Indv. (Pacification 1576. — Fredsslutning 1814).

Oudenarde (Aldenarda), Fæstning ved Schelde. 5000 Indv. (Slag 1708. Marlborough og Eugen).

7. Provindsen Vestflandern,

(frugtbar og meget folkeriig. God Kornavl og Fædrift. Ypperlige Lærredsmanufacturer. 68 Qv. M., med 492,000 Indbyggere).

Brügge (Bruga), 51° 12′ 40″, Provindsens Hovedstad, ligger paa en Slette, 3 Mile fra Havet. Staden er omgiven med en Muur, og har 39 Kirker. I Cathedralkirken ligge Carl den Dristige og hans Datter Maria begravne; og i Brügge blev 1430 Ordenen af det gyldne Vlies stiftet af Carl den Dristiges Fader, Philip den Gode. 34,000 Indv. (Johan van Eyck, Opfinderen af Oliemaleriet, er født her).

Cortryk (Cortracum), ved Lys, har de bedste Lærredsmanufacturer i Nederlandene, og ypperlige

Blegerier. I Omegnen dyrkes den fineste Hør. 14,000 Indv. (Slag 1302).

Ypern (Ipra), befæstet Stad ved Yperle, har et kolossalsk, gothisk Raadhuus. 15,000 Indv.

Ostende, befæstet Søstad, 3 Mile fra Havet. Den kan fra alle Sider sættes under Vand. 11,000 Indv. (Mærkværdig Beleiring fra 1601 til 1604. Spinola. — Ostindisk Handelsselskab 1722).

Nieuport (Nepoportus), befæstet Søstad ved Yperle, kan sættes under Vand. 2600 Indv.

8. Provindsen Hennegau,

(en ypperlig Kornprovinds, med god Fabrikt, betydelige Skove, og overordentlig rige Steenkulsgruber. 79 Qv. M., med 430,000 Indb.)

Mons eller Bergen (Montes Hannoniæ), 50° 27', Provindsens Hovedstad, giennemstrømmes af Troville. Staden er omgiven med en Muur og tredobbelt Grav, har 1 Børs, 1 Gymnasium, ypperlige Kniplingsmanufacturer og 20,000 Indv. (Slag 1678, egentlig ved den i Nærheden liggende Bye St. Denys. Luxemburg).

Doornick eller Tournay (Tornacum), 50° 36' 20", Bispesæde ved Schelde, er en stor, velbygget Stad med 1 Citadel, 1 Cathedralkirke, 1 Lyceum og betydelige Manufacturer. 22,000 Indv.

Charleroi (Caroloregium), Fæstning ved Sambre. 4000 Indv.

Enghien (Angia). 3000 Indv.

Senef, med 3000 Indv. (Slag 1674. Conde).

Jemmapes, Landsby. (Slag d. 6. Nov. 1792. Dumouriez).

9. Provindsen Holland,

(Overst lavliggende, paa alle Sider mod Havet beskyttet af Diger, og giennemskaaret af en stor Mængde Canaler. Jordbunden moradsig, og for største Delen Marskland. Intet godt Vand. Kun liden Kornavl, men ypperlig Haugedyrkning, Græsgange og Tørvekiær. Luften raa, meget taaget og noget usund. Indbyggerne ere meget vindskibelige, og Landet paa det fortrinligste benyttet af disse. Deres Hang til Reenlighed, som Nødvendigheden end mere ansporer dem til, viser sig overalt. Provindsen indtager et Areal af 103 Qv. M., og tæller 748,000 Indb.)

Provindsen deles i Nord- og Sydholland.

a. Nordholland.

Amsterdam (Amstelodamum, forhen Amstelredamme), 52° 22' 5'' N. B., 22° 30' 8'' Ø. L., Monarkiets og Provindsens Hovedstad, en af Europas største Stæder, og næst London dets vigtigste Handelsstad, ligger, i Form af en Halvmaane, i en meget sumpig Egn, paa begge Sider af den smukke Amstel, som løber i Het Y.

Staden, som er over 1½ Miil i Omkreds, og ved Amstel er deelt i den gamle, Vest for Floden, og den nye Side, Øst for den, hviler paa en uhyre Mængde Mastetræer, som ere neddrevne 20 til 30 Alen i den moradsige Jordbund. Ved mange Canaler (hvis Vand ved Møller sættes i Bevægelse, for at forhindre Forraadnelse og skadelige Uddunstninger), er den deelt i 90 Øer, som forbindes ved 280 Broer, deels af Steen, deels af Træ. Den tæller over 26,000 Huse, har 12 offentlige Pladse, 56 Kirker for næsten alle christelige Sekter, 21 Hospitaler, 11 Porte og mange prægtige Bygninger. Gaderne ere lange og brede, paa begge Sider beplantede med Træer, og om Natten oplyste af 2800 Lanterner. Til Stadens

Mærkværdigheder her: Raadhuset, den pragt-
fuldeste Bygning i Kongeriget. Det er bygget
paa et Fundament af næsten 14000 Mastetræer,
og er [illegible] Alen lang og 117 Alen bredt, Bør-
sen, [illegible], Admiralitetsma-
gaziner med [illegible] paa Øen Kattenburg, den
[illegible], 330 Skridt lange og 35 Skridt brede (35
[illegible]) Steenbroe ([illegible]) over Amstel, Skue-
spilhusene o. s. v.

Blandt de mange videnskabelige Anstalter i
Amsterdam, mærkes: Instituttet for Videnskaber
og Konster, Videnskabs- og Konstinstitutet (felix
meritis), med Observatorium, I Athenæum, I
Gymnasium, I Søemandsskole o. s. v.

Staden driver en overmaade vigtig Handel,
og [illegible] 3000 Skibe besøge aarlig dens Havn.
Den har I berømt Bank, I Handelsret og I
[illegible]; og dens Manufactur- og Fabrikvæsen
er meget levende. 194,000 Indv., hvoraf over
30,000 ere Jøder. (Philosophen Baruch Spinozas
Fødested. † 1677).

[illegible], 1800 Indv., og Muyden, 1000
Indv., Fæstninger, som tjene til Formuur for Am-
sterdam.

Haarlem (Harlemum), 52° 22' 16'', Hovedsta-
den i Gouvernementet Nordholland, ligger, ikke
langt fra Haarlemer Havet, ved Floden Sparen.
[illegible] Canaler staaer den i Forbindelse med Am-
sterdam og Leyden. Staden er velbygget, og Ga-
derne, som gjennemskjæres af Canaler, ere paa
begge Sider beplantede med Træer. Hovedkir-
ken [illegible] i Holland, og har et berømt [illegible]

værk med 8000 Piber. Paa et af Stadens Torve staaer en Marmorstatue for Lorenz Koster, hvem Hollænderne tilskrive Opfindelsen af de bevægelige Lettrer. Staden har I Widenskabsacademi, I berømt Skriftstøberi, vigtige Blegerier, og driver en vidtløftig Handel med Blomsterfrø og Svibler. 21,000 Indv. (Beleiring 1572).

Zaardam eller Zaandam, ved Y, hvor den optager den lille Flod Zaan. Husene ere for det meste af Træ, anstrøgne med en grøn Farve, og omgivne med Vand. Indbyggerne beskiæftige sig med Skibsbyggeri, og drive en betydelig Handel med Tømmer. 11,000 Indv.

Anmærkn. I Zaardam opholdt Peter den Store sig 1696, under Navn af Peter Michailow, for at lære den hollandske Skibsbygningsmaade. Det lille Træhuus, som Monarken beboede, bevares endnu tillige med den simple Træseng han betjente sig af.

Enkhuysen (Enchhusia), ved Zuydersøen, er befæstet mod Landsiden. Indbyggerne drive betydeligt Sildefiskeri. 12,000 Indv.

Alkmaar (Alcmaria), befæstet Stad, omtrent midt i Nordholland. Oplagssted af hollandsk Ost. 8400 Indv.

Hoorn, ved Zuydersøen. 2800 Indv.

Edam, ved Zuydersøen. 2700 Indv. (Edamer-Ost).

Medenblick, ved Zuydersøen. 2000 Indv.

Bergen. (Slag 1799).

Helder, den nordligste By i Nordholland. 1600 Indv., for største Delen Lodser. Fyrtaarn. Ved Landsdiep, Ankerplads og Station for de hollandske Krigsskibe, landede den engelske Armee 1799.

Mærkværdigheder hører: Raadhuset, den pragtfuldeste Bygning i Kongeriget. Det er bygget paa et Fundament af næsten 14,000 Mastetræer, og er 141 Alen langt og 117 Alen bredt, Børsen, Admiralitetsbygningerne, Admiralitetsmagazinet med Tøihuset paa Øen Kattenburg, den store, 330 Skridt lange og 35 Skridt brede (35 Buer) Steenbro (Hoogeschluys) over Amstel, Skuespilhuset o. s. v.

Iblandt de mange videnskabelige Anstalter i Amsterdam, mærkes: Institutet for Videnskaber og Konster, Videnskabs- og Konstinstitutet (felix meritis), med Observatorium, 1 Athenæum, 1 Gymnasium, 1 Søemandsskole o. s. v.

Staden driver en overmaade vigtig Handel, og henved 3000 Skibe besøge aarlig dens Havn. Den har 1 berømt Bank, 1 Handelsret og 1 Vexelret, og dens Manufactur- og Fabrikvæsen er yderst levende. 194,000 Indv., hvoraf over 20,000 ere Jøder. (Philosophen Baruch Spinozas Fødeby. † 1677).

Naarden, 1800 Indv., og Muyden, 1000 Indv., Fæstninger, som tjene til Formuur for Amsterdam.

Haarlem (Harlemum), 52° 22′ 16″, Hovedstaden i Gouvernementet Nordholland, ligger, ikke langt fra Haarlemer Havet, ved Floden Sparen. Med Canaler staaer den i Forbindelse med Amsterdam og Leyden. Staden er velbygget, og Gaderne, som giennemskiæres af Canaler, ere paa begge Sider beplantede med Træer. Hovedkirken er den største i Holland, og har et berømt Orgel-

værk med 8000 Piber. Paa et af Stadens Torve staaer en Marmorstatue for Lorenz Koster, hvem Hollænderne tilskrive Opfindelsen af de bevægelige Lettrer. Staden har 1 Videnskabsacademi, 1 berømt Skriftstøberi, vigtige Blegerier, og driver en vidtløftig Handel med Blomsterfrø og Svibler. 21,000 Indv. (Beleiring 1572).

Zaardam eller Zaandam, ved Y, hvor den optager den lille Flod Zaan. Husene ere for det meste af Træ, austrøgne med en grøn Farve, og omgivne med Vand. Indbyggerne beskiæftige sig med Skibsbyggeri, og drive en betydelig Handel med Tømmer. 11,000 Indv.

Anmærkn. I Zaardam opholdt Peter den Store sig 1696, under Navn af Peter Michailow, for at lære den hollandske Skibsbygningsmaade. Det lille Træhuus, som Monarken beboede, bevares endnu tillige med den simple Træseng han betjente sig af.

Enkhuysen (Enchhusia), ved Zuydersøen, er befæstet mod Landsiden. Indbyggerne drive betydeligt Sildefiskeri. 12,000 Indv.

Alkmaar (Alcmaria), befæstet Stad, omtrent midt i Nordholland. Oplagssted af hollandsk Ost. 8400 Indv.

Hoorn, ved Zuydersøen. 2800 Indv.

Edam, ved Zuydersøen. 2700 Indv. (Edamer-Ost).

Medenblick, ved Zuydersøen. 2000 Indv.

Bergen. (Slag 1799).

Helder, den nordligste By i Nordholland. 1600 Indv., for største Delen Lodser. Fyrtaarn. Ved Landsdiep, Ankerplads og Station for de hollandske Krigsskibe, landede den engelske Armee 1799. Ved

Zanddyk, en Række af Høie, opholde sig en overordentlig Mængde Kaniner.

Her ved Nordholland ere:

Texel eller Tessel, adskilt fra Nordholland ved Texelstrømmen (Marsdiep). Med Øen er ved en Dæmning forbunden den mindre Øe Eierland, saakaldet, formedelst den store Mængde Maageæg, som aarligen indsamles her. Texel har vigtig Faareavl (Texeler-Ost). Paa Østsiden findes den berømte moscowiske Rhed, hvor de hollandske Krigsskibe og Ostindiefarere lægge sig for Anker. Med Eierland har Texel omtrent 5000 Indb.

Vlieland (Flevolandia), der har faaet sit Navn af Vliestrømmen, som, da alt endnu var Fastland her, paa den nordlige Side af Øen havde sit Udløb i Nordsøen.

I Zuydersøen ligge:

Wieringen, Marken, Urk og Schokland. Paa de tvende sidste findes Fyrtaarne.

b. Sydholland.

Haag v. Gravenhaag (Haga Comitis), 52° 3′ 5″, ikke langt fra Havet, er Kongens første Residents, og Sædet for Gouverneuren i Sydholland. Den er omgiven af en Grav, og giennemskaaren af Canaler. Staden har 1 kongeligt Slot med 1 Bibliothek og 1 vigtigt Kanonstøberi. 42,000 Indb. (Den berømte Mathematiker Huygens Fødebye). Hagiske Concert 1659. Triplealliance 1668. Fredsslutning 1669.

Haus im Busch, kongeligt Lystslot i Skoven Busch.

Leyden (Lugdunum Batavorum), 52° 8′ 25″, i en behagelig Egn, er giennemskaaren af en stor Mængde Canaler, over hvilke gaae 145 Broer.

Staden har 1 berømt Universitet, stiftet 1575, med 1 Bibliothek paa 40,000 Bind og 10,000 Haandskrifter, botanisk Hauge, anatomisk Theater, Naturaliecabinet (hvor, iblandt andre Mærkværdigheder, findes den bekiendte Schills Hoved i Spiritus), Observatorium o. s. v., 1 Selskab for Videnskaberne og Konsterne, 1 Maleracademi og 1 Selskab for den nederlandske Litteratur. Blandt dens 17 Kirker mærkes: St. Pederskirken med den berømte Læge Boerhaves Begravelse. Staden er Hovedoplagsstedet for Nederlandenes Uldhandel, og har mange betydelige Manufacturer. 31,000 Indv. (Den berygtede Anabaptistanfører Johan af Leydens, og Physikerens Muschenbroeks Fødeby). Mærkværdig Beleiring 1573; Ludvig Zuniga y Requesens.

Ryswick, Landsby, 1 Miil fra Haag. (Fredsslutning 1697).

Rotterdam (Roterodamum), 51° 54′ 4″, ved Merwe, hvor den optager Rotte, er næst Amsterdam den vigtigste Handelsstad i Nederlandene. Staden er stor, har 7000 Huse, 9 Kirker og mange prægtige Bygninger. Blandt disse udmærker sig den store Børs, Admiralitetsbygningerne, Banken, Raadhuset, og det ostindiske Compagnies Bygning. Paa Maasbroen staaer Erasmi Metalstatue. Staden har 1 Videnskabsacademi, stiftet 1767, 1 naturhistorisk Selskab, 1 anatomisk Theater og en Havn for de største Skibe. 54,000 Indv. (Philosophen Erasmi og Maleren van der Werffs Fødeby).

Dortrecht (Dordracum, s. Dortrechtum), 51° 47′ 52″, den ældste Stad i Nederlandene, ligger paa en Øe ved Merwe og Biesbosch. Denne Øe opstod 1421 ved den store Oversvømmelse, som fandt Sted paa denne Kant af Landet *). Staden er befæstet mod Landsiden, har en meget skiøn Hovedkirke, 1 Mynt, hvor de hollandske Ducater præges, 1 Havn og 19,000 Indv., som drive en vigtig Handel med Rhinskviin og Tømmer. (Kirkeforsamling 1618–1619. Gomarister og Arminianere).

Delft (Delphi), 52° 0′ 49″, giennemskiæres af 3 store Canaler og flere mindre. Blandt dens 9 Kirker mærkes den nye Kirke, med Prindsen af Oranien, Wilhelm 1stes, Begravelse (han blev dræbt i Delft 1584), og den gamle Kirke, hvor Admiralerne Martin Herpertson Tromp og Peter Hein ligge begravne. Staden har 1 stort Tøihuus og endeel Fajancefabriker, som fordum vare langt mere berømte. 13,000 Indv. (Wilhelm I. af Oraniens og Hugo Grotii Fødeby).

Delfshaven, Flekke ved Maas, tiener Staden Delft til Havn.

Gouda, ved Rhincanalen Gouwe, bekiendt ved de mange (250) Tobakspibefabriker, som findes her, og ved hvilke næsten 5000 Mennesker finde deres Underhold. I Omegnen findes mange Teglbrænderier. Ved Gouda findes store Sluser,

---

*) 72 Stæder og Landsbyer, med over 100,000 Mennesker, bleve begravne under Bølgerne, og en stor Strækning Land forvandlet til Hav.

ved hvilke i kort Tid hele Egnen kan sættes under Vand. 12,000 Indv.

Gorcum (Gorichemum), befæstet Stad ved Merwe, hvor den optager Linge. Betydelig Laxefangst. 5000 Indv.

Briel (Briella), befæstet Stad paa Øen Voorn, ikke langt fra Udløbet af Maas, har en god Havn. 5000 Indv.

Anmærkn. Briel er mærkelig i den nederlandske Revolutionshistorie. Det var den første faste Plads, som Søegeuserne bemægtigede sig 1572, og hvorved Grunden lagdes til Nederlandenes Frihed.

Helwoetschluys, befæstet Stad paa Øen Voorn, har en ypperlig Havn, en Dokke, Skibsværfter og Magaziner. 1200 Indv. Paketfart til Harvich i Engelland.

Øer, som høre til Gouvernementet Sydholland, ere:

Goree, Overflacque, Voorn og Ysselmonde.

10. Provindsen Zeeland

(bestaaer deels af flere større og mindre Øer, der dannes af Scheldes Munding og Arme, deels af et Stykke af det forrige Flandern. Øerne ere paa flere Steder sikkrede mod Havet ved Diger. Climaet er raat og taaget, og Jordbunden meget frugtbar. Paa Kysten findes betydelige Østersbanker. Et vigtigt Produkt er Krap. Provindsen er 32 Qv. M. stor, og tæller 111,000 Indb.)

Paa Walcheren (Valachria):

Middelburg (Medioburgum), 51° 30′ 6″, Hovedstaden i Provindsen, omtrent midt paa Øen, er befæstet. Ved en Canal staaer den i Forbindelse med Rammekens, som er dens Havn. 13,000 Indvaanere.

Vliessingen (Flessinga), stærk Fæstning ved Wester-Schelde, har en ypperlig Havn, et Admiralitet

og Skibsværfter. 1809 blev den erobret af Engellænderne, som for en Deel ødelagde Havnen. 4600 Indv. (Admiral Ruyters Fødeby).

Paa Zuid-Beveland (Bevelandia australis):

Goes, med en Havn ved Øster-Schelde. 4400 Indvaanere.

Paa Schouwen (Scaldia):

Zierikzee, staaer ved sin Havn i Forbindelse med Øster-Schelde. 6000 Indv. (Østersbanker).

De øvrige Øer ere: Tholen, Nordbeveland, Wolfersdyk, Duibeveland.

J det flanderske Distrikt ligge:

Hulst, noget befæstet, kan sættes under Vand. 1800 Indv.

Sluys (Clusæ, fransk Ecluse), ved en Bugt af Nordsøen, staaer ved en Canal i Forbindelse med Brügge. 1200 Indv. (Søslag 1340).

Sas van Gent og Philippine ere mindre Stæder.

II. Provindsen Namur,

(bjergfuld og skovrig med frugtbar Jordbund. J den sydlige Deel gaae Ardennerbjergene. 44 Qv. M., med 156,000 Indb., for største Delen Walloner).

Namur (Namurum), 50° 28′ 30″ r Hovedstad i Provindsen og Bispesæde, ved Foreningen af Sambre og Maas. Den var fordum en overmaade stærk Fæstning, men dens Fæstningsværker ere nu for største Delen sløifede. 16,000 Indv. (Mærkværdige Beleiringer 1692, Luxemburg, og 1695, Wilhelm 3.)

Philippewille, befæstet Stad, med 1200 Indv.

12. Provindsen Antwerpen,

(meget lavliggende, men yderst frugtbar og veldyrket. Fortrinlige Lærreds- og Kniplingsmanufacturer. 51 Qv. M., med 293,000 Indb.)

Antwerpen (Antwerpiæ, fransk Anvers), 51° 13′ 22″, Hovedstaden i Provindsen, og en af de vigtigste i Kongeriget, ligger ved Schelde, som her er 800 Alen bred. Staden, som i Middelalderen var en af Europas største Handelsstæder, er stærkt befæstet og beskyttet ved et Citadel. Den er smukt bygget, og har brede Gader. Til dens Seeværdigheder høre: Cathedralkirken (hvor Rubens, † 1640, ligger begraven), med et Taarn, som er 406 Fod høit, Raadhuset, den prægtige Børs, en af de skiønneste i Europa. — Staden har et rigt Søarsenal, og et Tøihuus til en Armee paa 100,000 Mand. Som Handelsstad er Antwerpen vigtig, og dens Beliggenhed for Handelen er meget fordeelagtig, da Schelde her danner en ypperlig Havn, og alle store Skibe igiennem 8 Canaler kunne komme lige op til Staden. Medens denne stod under fransk Overherredømme bleve, til Skibenes Beqvemmelighed, anlagde 3 store Bassiner, som staae alle Fremmede aabne. Handelen er meget levende, og henved 3 til 4000 Skibe klarere aarligen ud og ind af dens Havn. 60,000 Indb. (Maleren van Dyks Fødeby). Mærkværdig Beleiring 1585. Alexander Farnese — Frederik Gianibelli.

Lillo og Sandvliet, Forter ved Schelde.

Mecheln (Malinæ), 51° 1′ 52″, ved Dyle, Sædet for en Erkebisp og et Domcapittel, er om-

given med Mure, og har en stor Cathedralkirke med et mærkværdigt Taarn. Vigtige Hatte- og Kniplingsmanufacturer. 20,000 Indv.

13. Provindsen Utrecht,

(meget frugtbar, med et fugtigt, dog sundt Clima. I Midten er Landet bakket. 24 Qv. M., med 108,000 Indb.)

Utrecht (Trajectum ad Rhenum), 52° 5′ 12″, Provindsens Hovedstad, Sædet for en Erkebisp og et Domcapitel, og siden 1815 igien Ballei for den tydske Orden, ligger ved den gamle Rhin, der deler Staden i 2 Dele. Den er gammeldags befæstet med Mure og Grave, har 8000 Huse, 15 Kirker, 36 Broer, 1 Universitet, stiftet 1636, med Bibliothek, anatomisk Theater, botanisk Hauge og Observatorium, 1 gammel, gothisk Domkirke, og 35,000 Indv. (Union 1579. — Fredsslutning 1713).

Amersfort (Amersfordia), ved Eem, har 8700 Indv. (Her blev Storpensionairen Johan van Olden Barneveldt født 1549).

Oudevater, befæstet Stad ved Yssel, med 1600 Indv. (Arminius er født her 1560).

Wyk te Duurstede, hvor Leck skiller sig fra Rhinen. 1500 Indv.

14. Provindsen Friesland,

(meget lavliggende, beskyttet ved Diger. Frugtbart Marskland, med mange smaa Indsøer. Indbyggerne tale en egen Dialekt. 54 Qv. M., med 177,000 Indb).

Leeuwarden (Leovardia), Hovedstaden i Provindsen, ved Ee, har 16,500 Indv.

Haarlingen (Harlinga). 7400 Indv.

Franecker (Franeckera), med et Athenæum, som forhen var et Universitet. 4000 Indv.

Sneek. 4900 Indv.

Dokkum (Dochzetum). 3000 Indv.

Boelswerd. 2700 Indv.

Øer, som høre til Friesland:

Ter Schelling med 1800 Indb., Ameland med 3000 Indb., og Schiermonikoog med 1000 Indb., og i Nærheden farlige Sandbanker.

15. Provindsen Overyssel,

(meget lav, med en stor Mængde Moradser; Luften tyk og usund, formedelst Uddunstningerne af Moradserne. Kun paa Vestsiden af Yssel findes Agerland. 61 Qv. M., med 147,000 Indbyggere).

Zwoll (Zvolla s. Novalia), ved Aa, som her kaldes Zwartewater. Den er temmelig stærk befæstet, og har 13,000 Indv.

Deventer (Daventria), befæstet Stad ved Yssel. 9600 Indv.

Kampen (Campi), ved Yssel, over hvilken gaaer en 342 Skridt lang Bro. 7000 Indv.

Hasselt, Fæstning, med 1500 Indv.

16. Provindsen Groeningen,

(meget lav, og ved Diger sikkret for Oversvømmelser. Frugtbart Marskland. I det Sydlige betydelige Moradser, og hist og her Hedeland. Mange Canaler giennemskiære Provindsen. Den er 37 Qv. M. stor, og tæller 136,000 Indbyggere).

Groeningen, 53° 10', Hovedstaden i Provindsen, ligger ved Hunte og Fivel. Den er stærk befæstet, og har et Universitet, stiftet 1615. Blandt dens Torve udmærker sig det saakaldte Breemarkt, en af de største og smukkeste Pladse i Nederlandene.

27,000 Indb. (Her er Kritikeren Hemsterhuis født 1685, og den berygtede Baron Ripperda 1680).

Delfzyl (Arx Delfzilia), Fæstning ved Bugten Dollart, med 3000 Indv.

Winschoten, Fæstning, med 2700 Indv.

Rottum, en liden Øe i Nordsøen med 240 Indbyggere, hører til Groeningen.

17. Provindsen Drenthe,

(en Blanding af Hedeland og Moradser. God Fædrift og Faareavl. Boghvede er næsten det eneste, som dyrkes her. 37 Qv. M., med 47,000 Indb.)

Assen, Hovedstad i Provindsen, med 1200 Indv.

Koevoerden, god Fæstning, med 1500 Indv.

18. Storhertugdømmet Luxemburg,

omgivet af Provindserne Namur og Lüttich, Storhertugdømmet Nederrhin og Frankrig, er 108 Qv. M., og tæller 226,000 Indb. Det er meget bjergfuldt og skovrigt, og giennemkrydses af Ardennerne. Indbyggerne ere en Blanding af Walloner, Franskmænd og Tyskere, og Religionen er den catholske. Luxemburg har samme Forfatning, som de øvrige nederlandske Provindser, men som Storhertugdømme hører det til det tyske Forbund, og Kongen af Nederlandene har, paa Forbundsforsamlingen i Frankfurt, i den indskrænkede Forsamling 1 Stemme, i den almindelige 3. Storhertugdømmet blev efter Wienercongressens Bestemmelser overdraget Kongen af Nederlandene, som Godtgiørelse for hans Nassauske Lande i Tyskland.

Luxemburg eller Lützelburg (Lucilíburgum), 49° 37′ 38″, Hovedstad i Provindsen, og en af de stærkeste Fæstninger i Europa. Endeel af Staden ligger paa en Slette, endeel paa en Klippe. Den er en tysk Forbundsfæstning, og besættes af

Nederlændere og Preussere. Kongen af Nederlandene udvælger dog Gouverneuren og Commandanten. 9000 Indv. (Beleiring 1795. Bender).

Bouillon, Hovedstad i Hertugdømmet af samme Navn, som staaer under nederlandsk Høihed. 2600 Indvaanere.

Nederlandske Besiddelser udenfor Europa.

a. I Asien:

Generalgouvernementet Batavia (hvortil hører Øen Madura) med Gouvernementerne Amboina, Banda, Ternate, Malakka og Makassar (med Bima). Directoriaterne paa Coromandelkysten og i Persien, med Commanderierne Malabar og Samarang.

Comptoirerne i Bantam, Padang og Japan.

De asiatiske Besiddelser udgiøre omtrent 4700 Q. M., og have 1,376,000 Beboere.

b. I Africa:

Paa Guineakysten eie de 13 Forter (de vigtigste ere Nassau og Elmina), med omtrent 10,000 Beboere.

c. I America:

Colonien Surinam i Sydamerica, 520 Q. M., med 310,000 Indb.

De vestindiske Øer St. Eustaz, St. Martin og Curassao, tilsammen 15 Qv. M., med 40,000 Indbyggere.

Arealet af samtlige nederlandske Colonier kan anslaaes til 5236 Qv. M., hvorpaa leve 1,736,000 Mennesker.

Anmærkn. Nederlandenes ældste Beboere vare Belger, Bataver og Friser. Bataverne forsvandt i det 5te Aarhundrede, og Belgerne og Friserne bleve undertvungne af Frankerne. Ved Forliget i Verdun 843 forenedes Nederlandene deels med Lothringen,

deels med Tyskland. Længere hen i Tiden kom de under det mægtige burgundiske Huus. Vigtig Industri og blomstrende Handel. 1477 faldt Carl den Dristige ved Nancy, og hans Datter Maria ægtede Maximilian af Østerrig, der forenede den største Deel af Nederlandene med sine Arvelande. Hans Sønnesøn Carl 5. beherskede hele den nederlandske Stat, som under Navn af den burgundiske Kreds indlemmedes i Tyskland. Philip d. 2dens tyranniske Regiering og Intolerance oprørte de fredelige Nederlændere, og under Anførsel af Vilhelm af Oranien, sluttede de 5 Provindser Holland, Utrecht, Zeeland, Geldern og Friesland den berømte Union i Utrecht 1579, hvilken siden Overyssel og Groeningen tiltraadte. Nu opstode de forenede Nederlande, som i en frygtelig 80aarig Kamp mod Spaniens Overmagt (Alba, Requesens, Juan d'Austria, Alexander Farnese, Spinola) hævdede deres Frihed og Selvstændighed. Ved Vaabenstilstanden 1609 lagde de Grundstenen til deres Uafhængighed, som 1648 erkiendtes af Spanien. De 7 Provindser fik Navn af Republiken Holland, de øvrige benævnedes de spanske Nederlande. Ved Pyrenæer- og Aachener-Freden 1659 og 1668 afstod Spanien endeel af disse til Frankrig (franske Nederlande), og ved Freden i Utrecht 1713 aftraadtes Resten til Østerrig (østerrigske Nederlande, Belgien). Hævngierrighed drev Ludvig d. 14. til at angribe Holland 1672, og Republiken truedes med Undergang; men Freden i Nimvegen 1678 sluttedes til dens Fordeel. — Under den franske Revolution erobredes de østerrigske Nederlande 1794 af Franskmændene, som ved Freden i Campo Formio 1797 forbleve i Besiddelse af dem. 1795 oversvømmedes Holland af franske Tropper under Pichegru. Holland omskabtes til en batavisk Republik paa fransk Fod, ophøiedes 1806 til et Kongerige, til Fordeel for Ludvig Bonaparte, og blev, da denne 1810 nedlagde Regieringen, indlemmet i det franske Keiserdømme. I denne Forbindelse forblev det til 1813, da de Allierede trængte ind i Landet.

Vilhelm af Oranien proclameres til souverain Fyrste, og siden til Konge over Nederlandene, der efter Wienercongressens Bestemmelser tillige kom til at indbefatte Belgien. Som Godtgiørelse for de tabte nassauske Lande overbroges Luxemburg, med Titel af Storhertugdømme, til Vilhelm, der, med Hensyn til dette, er Medlem af det tydske Forbund.

IX. Den engelske Stat

indbefatter de forenede Kongeriger Engelland, Skotland (Storbritannien) og Irland, tilligemed de deels umiddelbare, deels middelbare Besiddelser, saavel i Europa, som i de øvrige Verdensparter.

Kongeriget Storbritannien*) og Irland

bestaaer af 2 store Øer, flere Øegrupper og mindre Øer.

§. 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Storbritannien og Irland er beliggende imellem 7° og 20° Ø. L., og imellem 49° 55′ 30″ (Cap Lizard) og 60° 44′ (Unst, den nordligste af Schetlandsøerne) N. B.

Det grændser mod N. til Nordhavet, mod Ø. til Nordsøen (det tyske Hav), mod S. til Stræ-

*) Navnet Storbritannien (i Modsætning af Lillebritannien, Bretagnes eller Irlands Benævnelse) opkom da Jacob 6. af det stuartske Huus besteg den engelske Krone, og Engelland og Skotland forenedes under een Konge.

det ved Dover og Kanalen mellem Engelland og Frankrig, mod V. til det atlantiske Hav.

De forenede Kongeriger indtage et Areal af 5331 Q. M.

§. 2.

Beskaffenhed.

Engelland. Den sydostlige Deel af Landet er en Afvexling af frugtbare Sletter, Skove, smukke Dale og Bakker, hvoraf ingen naaer nogen betydelig Høide. Kysten er paa mange Steder lav, paa andre omgiven af Kridbjerge. Den sydvestlige Deel af Landet er derimod meget bjergfuld, og her begynde de Bjergkiædet, som fortsættes igiennem hele den vestlige Side af Engelland (Wales), i det Nordlige udbrede sig i flere Grene (med store underjordiske Huler), og i Northumberland, den meest bjergfulde Provinds i Engelland, giøre Overgangen til det høitliggende bjergfulde.

Skotland. Dette har vel i den sydlige Deel (Lavlandene) mange store frugtbare Dale imellem fine Bjerge; men denne Afvexling ophører ganske i det Nordlige (Høilandene), hvor uhyre Bjergmasser, hvis Toppe altid ere indhyllede i Taage, og bedækkede med Snee, optaarne sig paa hverandre. Landet er overordentlig rigt paa Indsøer (Lochs), og en stor Mængde Floder, der danne mange Vandfald, giennemstrømme disse øde Fieldegne. I de snevre Dale findes kun faa Steder, som ere brugbare til Opdyrkning. Landets Kyster, især de nordlige og vestlige, paa hvilke Havet bestandig med Voldsomhed bryder, løbe ud

i mange takkede Forbjerge, og have et nøgent, frygteligt Udseende.

Irland frembyder et ganske andet Syn. Landet, som er mere fladt end bjergfuldt, er en skiøn Afvexling af frugtbare Dale og Høie, og inde i Landet hæver sig kun hist og her enkelte Bjergmasser. Irland har mange Floder og Indsøer, og betydelige Strækninger af Øen ere kun Moradser, hvor dog som oftest findes gode Græsgange. Kysterne af Landet ere mod Ø. lave og meget smukke, mod N. en Række af majestætiske Basaltbjerge. Vestkysten derimod er fuld af Klipper, og meget indskaaren.

a. Bjerge:

1. Derby Peack, en vild Bjergegn i den nordvestlige Deel i Derbyshire, meget riig paa Mineralier og mærkværdig ved den i Nærheden af Castleton beliggende store Hule, der strækker sig 1125 Skridt hen under Jorden, og giennemstrømmes af en Flod. Buxtonhulen har mange mærkværdige Frembringelser af Stalaktiten. Ingen af disse Bjerge naaer en Højde af 4000 Fod. Her udspringer Trent og Mersey.
2. Walesbjergene ere deels Kiæder, deels enkeltstaaende, og høre til de høieste i Engelland. Blandt disse Bjerge mærkes Snowdon, 3456 Fod høit. (Slag 1283. Edward I., Lewellyn).
3. Chewiotshills giøre Grændsen imellem Engelland og Skotland.
4. Grampianbjergene i Skotland gjøre Overgangen fra Lavlandene til Høilandene, og hæve

sig ved Inwerness til den største Høide. Her findes Ben Nevis (4370 Fod), det høieste Bjerg i Storbritannien.

5. Longsfjeldbjergene i Ulster, de betydeligste i Irland. Deres høieste Punkt er Sliebh-Donard, 3150 Fod over Havets Overflade.

b. Forbjerge:

1) Dungsbey Head (P. Orcas), 58° 40', Nordspidsen af Storbritannien.

2) Buchan Ness, 57° 34', den østligste Pynt af Skotland.

3) Flamborough, 54° 10' 25", paa Østsiden af Engelland i Yorkshire. Fyr.

4) Foreland, 51° 28', Nordostpynten af Kent.

5) Lizard (P. Ocrinum), 49° 55' 30", sydligste Forbjerg i Engelland.

6) Landsend (P. Bolerium), 50° 3' 46", den vestligste Pynt af Engelland.

7) Kap Clear (P. Notium), 51° 16' 10", Sydspidsen af Irland.

8) Kap Malin, 55° 23', nordligste Pynt af Irland.

9) Kap Orchy, 58° 28' 50", Nordpynten af den hebridiske Øe Lewis.

10) Ronaldscha, 59° 20', nordligste Pynt af Orkney Øerne.

c. Floder.

I Engelland:

1. Themsen (Tamesis, Thames), Storbritanniens vigtigste Flod, udspringer under Navn af Isis i Gloucestershire, bliver 5 Mile fra sit Udspring seilbar, optager Charvel, og faaer ved Oxford, som den passerer forbi, Navnet Tha-

mes, vender sig her mod S., løber derpaa i østlig Retning i mange Bugter forbi Vindsor og igiennem London, skiller Essex fra Kent, og falder imellem Øerne Shepey og Foulness i Nordsøen. 30 Mile lang.

2. Severn (Sabrina), udspringer i Montgomeryshire i Nordwales, løber derpaa igiennem Shropshire, forbi Shrewsbury, igiennem Worcester, forbi Tewksbury, hvor den optager Avon, forbi Gloucester, og falder ved Caerdiff i Bugten ved Bristol. 32 Mile lang.

3. Trent (Abus), tager sit Udspring i Derby Peack, bliver 10 Mile fra sit Udspring seilbar ved Burton, løber mod N. O. forbi Nottingham, og forener sig, efter et Løb af 28 Mile, med Ouse. Disse forenede Floder faae nu Navn af Humber, som ved Hull falder i Nordsøen.

4. Mersey (Mergeus), kommer fra Derby Peack, bliver seilbar i Chestershire, og falder neden for Liverpool i det irske Hav. 10 Mile lang.

5. Tees, Kystflod, udspringer i Northumberland, giør Grændsen imellem Durham og York, og falder i Nordsøen.

6. Tyne, Kystflod, adskiller Northumberland fra Durham, og falder ved Newkastle i Nordsøen.

7. Yare, Kystflod, løber igiennem Norfolk, forbi Norwich, og falder ved Yarmouth i Nordsøen.

I Skotland:

1. Tay (Taus), udspringer paa Argylebiergene, løber igiennem Søen Tay, forbi Perth, og

falder, ikke langt fra Dundee, i Firth of Tay. Vigtigt Laxefiskeri.

2. Forth (Bodotria), udspringer i Perthshire fra 2 Indsøer, og falder, imellem Stirling og Alloa, i Firth of Forth.

3. Clyde (Clota), kommer fra Dumfriesbjergene, løber igiennem Lanarkshire, forbi Glasgow, og falder ved Greenock i Firth of Clyde. Den har 2 betydelige Vandfald.

4. 5. Don og Dee, Kystfloder, som udspringe paa Grampianbjergene, og falde, hiin N., denne S. for Aberdeen, i Nordsøen.

I Irland:

1. Shannon (Senus), kommer fra Lough Allen i Leitrim, udbreder sig i sit Løb i flere betydelige Indsøer, danner det store Vandfald Doonaß ovenfor Limerick, og bliver her til en rivende Strøm, der med Voldsomhed styrter sig, igiennem sin 1½ Mile brede Munding, i det atlantiske Hav.

2. Barrow (Barrojus), udspringer i Kildare, optager Nore og Suir, og danner ved sit Udløb i det irske Hav den ypperlige Waterford Havn.

3. Bann, kommer fra Lough Neagh, og falder i det atlantiske Hav.

4. Boyne, udspringer i Kildare, og falder ved Drogheda i det irske Hav. (Slag 1690).

5. Blackwater, løber igiennem Provindsen Mounster, og falder i Bugten ved Youghall.

d. Canaler:

I intet Land er Canalbygningen bragt til den Fuldkommenhed som i Engelland. I en Stræk-

ning af over 700 Mile (43 private Canalanlæg fraregnede) ere Canaler anlagde, som sætte Themsen, Severn, Trent og Mersey i Forbindelse med hverandre, og aabne en let Communication imellem London, Bristol, Liverpool og Hull, til uberegnelig Fordeel for Engellands indenlandske Handel. Ved den 1805 fuldførte Grand Junction Canal blev Kronen sat paa dette store Værk, de mange Canaler i Centralprovindserne forbundne, og en beundringsværdig Communication imellem Rigets vigtigste Handelsstæder tilveiebragt.

1. Den bridgewaterske *) Canal, i Lancashire, begynder ved Worsleymill, ledes en lang Strækning under Jorden, føres derpaa over Floden Irvell paa en næsten 50 Fod høi Aquæduct, og gaaer til Floden Mersey, hvorved Manchester og Liverpool sættes i Forbindelse.

2. Grand Trunk Navigation, forbinder Trent med Mersey, og Nordsøen med det irske Hav. Den har 90 Sluser, er ført over 33 Buer og 1½

*) Hertugen af Bridgewater var den første der fattede Planen til et Værk, som Engelland drager saa uhyre en Fordeel af. Han eiede store Kulgruber i Worsleymill, 7 Mile fra Manchester, men som ingen Fordeel bragte ham, formedelst den svære Transport. Han indsaae Nytten af en Canal fra Gruberne til Manchester, og overdrog 1758 dette Arbeide til Brindley, Møllebygger af Profession, en Mand uden Dannelse, men det største mecaniske Genie Engelland nogensinde har frembragt. Intet blev dette skarpsindige Hoved vanskeligt. Han ledede Canalen fra Gruberne en lang Strækning under Jorden, og førte den over Irvell og flere Landeveie til Manchester. Brindley var det, som fattede den Kiæmpeplan, ved Canaler at forbinde de store Handelsstæder i Riget, og saae ogsaa Værket for endeel bragt istand. Han begyndte den med at anlægge *Grand Trunk Navigation* fra Trent til Mersey.

Miil igiennem Bierget Herrecastle. 21 Mile lang.

3. Oxfordcanalen, forbinder Themsen med Trent. 25 Mile lang.

4. Bristolcanalen gaaer fra Grand Trunk Navigation til Severn, og sætter Bristol i Forbindelse med Liverpool.

5. Grand Junction Canal, Hovedcanalen i Engelland, ved hvilken alle Rigets Canaler staae i Forbindelse med London. Den begynder i Northampton og gaaer til Themsen. 20 Mile lang.

I Skotland:

1. Den glasgowske Canal forbinder Clyde med Forth (Glasgow med Edingburg), og det atlantiske Hav med Nordsøen. Den har 39 Sluser, 43 Buer, hvoraf 2 gaae over Floder, og 38 Broer. 7 Mile lang.

2. Den caledoniske Canal begynder ved Fort William, gaaer igiennem 3 betydelige Indsøer til Murray Bugten ved Inwerneß, og forbinder det atlantiske Hav med Nordsøen. Den er meget dyb, og kan endog beseiles af Fregatter paa 32 Kanoner. 12 Mile lang.

I Irland:

1. The great Canal, som gaaer fra Shannon til Dublin, og forbinder det atlantiske og irske Hav. 16 Mile lang.

2. Canalen fra Lough Neagh til Carlingford Bay.

e. Indsøer:

I Engelland: Winanderhavet i Lancashire, og Derwenwater i Cumberland, mere mærkelige ved deres romantiske Beliggenhed, end ved deres Størrelse.

I Skotland: Loch-Lommond i Dumbartonshire, 6 Mile lang, 2 bred og henved 100 Favne dyb. I Søen findes henved 30 større og mindre Øer. Loch Neß i Perthshire, 9 Mile lang og paa mange Steder 500 Favne dyb, hører til Skotlands meest romantiske Partier.

I Irland: Lough Neagh, den største, Lough Earne, Lough Ree, Lough Corrib og Lough Killarney. Den sidste er bekiendt for sin yderst skiønne Beliggenhed, hvorfor den ogsaa besøges af alle Reisende.

f. Havbugter:

Storbritannien og Irlands Kyster ere meget indskaarne, og danne en overordentlig Mængde større og mindre Bugter. De betydeligste findes ved Udløbet af Floderne. Mærkes maae:

I Engelland: Bristolcanalen (Sabrinæ æstuarium), en dyb Bugt, som fra V. til Ø. skiærer sig ind imellem Sydwales, Montmonth-, Gloucester-, Sommerset- og Devonshire, og optager Floden Severn, Mountsbugten i Cornwallshire, den sydligste i Engelland, Bugten ved Themsen, Wash, imellem Lincoln- og Norfolkshire, Bugten ved Humber, Solwaybugten, imellem Engelland og Skotland, og Cardiganbugten, paa Vestkysten af Wales.

I Skotland: Bugten ved Udløbet af Forth (Bodotriæ æstuarium), Murraybugten, Dornockbugten, Bugten ved Udløbet af Clyde, Glenlucebugten i Wigtounshire.

I Irland: Dundalkbugten paa Østkysten, Donegalbugten, Galwaybugten, den største i Irland, Dinglebugten paa Vestkysten, og Bantrybugten paa Sydvestsiden af Øen.

g. Stræder:

Strædet ved Dover, imellem Kentshire og det ligeover for liggende franske Pas de Calais Departement, er paa det smaleste 6 Mile.

St. Georgscanalen (Mare Verginium), imellem Irland og Sydwales, og Nordcanalen, imellem den nordostlige Deel af Irland og Wigtonnshire i Skotland, forbinde det irske Hav med det atlantiske.

Pentland-Firth, som adskiller Høiskotland fra Orkney Øerne, og, formedelst de voldsomme Strømme, de mange Klipper og Brændinger, er yderst farligt at beseile.

§. 3.

Clima.

Engellands Beliggenhed i det atlantiske Hav, gjør dets Clima fugtig, dets Atmosphære tung og taaget. Sønden- og Sydvestvinden medføre især saa tyk Luft, at Solen undertiden i flere Uger ei kommer til Syne. At bedømme hele Engellands Clima efter Kysternes, leder imidlertid til et feilt Resultat. De indre Provindser have en behageligere Himmel, og det nordlige Engelland, ligesom alle Bjerglande, en renere og lettere Luft. Dog er Veirliget ogsaa her meget ustadigt, og Luften sjelden i lang Tid klar. November Maaned er den ubehageligste Aarstid, og Atmosphæren undertiden overordentlig mørk. Vinteren er meget mild, Qvæget gaaer næsten hele Aaret ude, og Landmanden begynder tidligen sit Markarbeide. Stærk Snee

er noget ualmindeligt, og Vinteren ytrer sig for det meste med Slud og Regn. Paa den anden Side er Sommerheden ikke trykkende, og den skydækkede Himmel og Søluften tilveiebringer en bestandig tempereret Varmegrad. Dette Clima, som for mangen en Udlænding er yderst skadeligt, er aldeles ikke usundt for Landets Indbyggere, en kraftig, nervøs Folkestamme, hos hvem en høi Levealder ei er noget sjeldent; ja Engellænderen foretrækker endog sin skydækkede Himmel for et italiensk Clima, hvorvel den taagede engelske Luft ofte har en skadelig psychologisk Indflydelse paa ham.

Hvad der er sagt om Engellands Clima gielder ogsaa om det sydlige Skotlands. De skotske Høilande have derimod et strengere Clima. Bjergtoppene ere her bestandig bedækkede med Snee. Efteraaret medfører heftige Storme, som ofte gaae over til ødelæggende Orkaner. Stærke Plaskregne, hvorved Floderne opsvulme og anrette Ødelæggelser, ere meget hyppige. Vinterkulden er ikke saa streng, som i de andre europæiske Lande under samme Polhøide, dog mere vedvarende end i det sydlige Skotland. Vestkysten af Landet er meer udsat for Regnskyld, Østkysten for Kulde. Mærkelige ere de store Skymasser, som ofte sees at danne forunderlige groteske Figurer, ofte at styrte sig pludselig ned i Dalene, og indhylle alt i et natligt Mørke, og igien at oplyse dem med et blændende Lys. Den hede Aarstid i Høiskotland medfører en ualmindelig reen og klar Luft.

Irlands Clima er mindre varmt og koldt end Engellands, men meget mere eensformigt. Luften

er næsten altid tyk, og Solen skinner aldrig uden igiennem en tynd Taage. Iis og Snee hører til Sjeldenheder, Markerne ere altid grønne, og Qvæget aldrig i Huus. De mange Indsøer og Moradser gjøre derimod Climaet meget usundt for Fremmede.

§. 4.

Produkter.

1. Mineralriget. Af Metaller: Guld og Sølv, især i Tingruberne, dog høist ubetydeligt, Kobber (aarlig over 200,000 Centner) især i Cornwall, i Wales, paa Anglesea, i Lothianbjergene i Skotland og i Dublinshire i Irland, Tin (60,000 Centner aarlig), især i Cornwall og Devonshire, de rigeste Miner i Verden. Det fineste Tin findes i Floderne. Bly (300,000 Centner aarlig), især i Devon-, Sommerset-, Cumberland- og Northumberlandshire, og i Argylebjergene i Skotland, Jern (henved 5 Mill. Centner aarlig). De rigeste Gruber findes i Glamorganshire i Wales, i Shropshire ved Colebrookdale, i Staffordshire, hvorfra Birmingham forsynes, i Lanark-, Stirling- og Fifeshire i Skotland. Carron Jernværk i Stirlingshire er det største i Verden. Irlands Jernværker kunne af Mangel paa Brændsel ikke drives. Af Halvmetaller findes Kobolt, Galmeie, Arsenik, Zink, Antimonium, Vismuth, noget Quiksølv i Westmoreland. Af Steenarter: Marmor, især i Derbyshire, flere Steder i Skotland og paa de skotske Øer. I Kilkennyshire i Irland findes en smuk sort Marmor, Ala-

bast baade i Engelland og Skotland, Serpentin, især i Banffshire i Skotland, Skifer, meest fra Westmoreland og Øen Balnahuaigh, der næsten ikke er andet end et stort Lag af Skifer, Sandsteen, især fra Halvøen Portland og Perthshire i Skotland, Slibestene i uhyre Mængde i Skotland, Møllestene fra Caernarvonshire, ypperlig Granit i Høilandene. Af Leerarter: Porcelainjord i Worcester- og Derbyshire, Pibeleer og Gibs i Stafford-, Derby-, Lancas- og Yorkshire og fra Wales, Valkjord i Bedfordshire, den bedste som kiendes, gode Farvejordarter paa flere Steder. Af brændbare Mineralier: Steenkul (omtrent 150 Mill. Centner aarlig). Steenkulsaarerne gaae fra S. V. til N. O. op til Newcastle. Cumberland og Northumberland have de rigeste Gruber. Noget findes i det sydlige Skotland og Irland. Omtrent 150,000 Mennesker beskiæftiges ved Kulgruberne. Tørv findes i uhyre Masser, især i Irland, Swovl i Kulminerne, Bjergtjære vindes af Steenkullen, og Bergolie findes i Derbyshire. — Af Salt, saavel Steen-, Kilde- som Søsalt, fremhringer Engelland en betydelig Masse; dog ikke tilstrækkeligt til Landets Forbrug. Den største Mængde produceres i Chestershire. I Cornwall og ved Norwich findes betydelige Saliner. Alun i Mængde, i Lancashire (hvorfra aarlig udføres henved 30,000 Centner), i Skotland og Northumberland. Salpeter tilberedes paa mange Steder, Vitriol især fra Worcestershire i Engelland og Haddingtounshire

i Skotland. Antallet af mineralske Kilder *) er meget betydeligt.

2. Planteriget. Hvede, som dyrkes meget i Engelland. De Provindser, som især avle megen Hvede, ere Hampshire, Herford-, Norfolkshire og Øen Wight. I de nordlige Provindser af Engelland dyrkes den ikke; derimod i det sydlige Skotland og Irland. Rug lægger man ikke megen Vind paa. Byg avles især i Norfolk; Havre, hvortil Engellands og Skotlands Jordbund er meget beqvem, næsten overalt i stor Mængde, og af forskiellige Sorter. Den hvide bruges til Brød; desuden haves bruun, rød og sort Havre. En Sort, den saakaldte Kartoffelhavre, som er forplantet fra Africa, dyrkes meget i Skotland, og bruges overalt i Høilandene til Brød. Kartofler, som Engellænderne have overført fra America, dyrkes meget i York- og Lancashire, men især i Irland. Bælgfrugter, især i Devon- og Leicestershire. Riis har man siden 1799 begyndt at dyrke. Have- og Kiøkkenvæxter begunstiges meget af Climaet. Surry- og Worcestershire ere især berømte for deres Havedyrkning. Frugt faaes i overordentlig Mængde fra Sommerset-, Devon-, Hereford- og Worcestershire i Engelland og Perthshire i Skotland. Ypperlige Planteskoler ere anlagde paa flere Steder. Skovene, som i ældre Tider

*) De mærkeligste ere: i Engelland ved Bath, Hotwell (*Bristolwater*), Tunbridge-Wells, Buxton, Matlock, Cheltenhamm og Scarborough. I Skotland ved Moffat og Peterhead. I Irland ved Farnham, Leixlip, Mallow og Lucan.

vare saa vidtløftige, ere for største Delen forsvundne, og i Engelland findes af de 69 store Skove, som taltes paa Normannernes Tid, nu kun 4, nemlig i Nottingham-, Gloucester-, Berk- og Hampshire. Af mindre Skovpartier og Plantager tælles for nærværende Tid 750 i Engelland. Skotlands store Skove ere hensmeltede til nogle faa Districter, og Irlands, fra Druidernes Tider saa berømte, Egeskove ere næsten aldeles udryddede, og hvor de stode findes nu Sumper og Moser. Humle findes i Engelland af fortrinlig Godhed, især i Surry- og Kentshire. Den hvide bruges til Ale, den brune til Porter. Hør dyrkes ikke i tilstrækkeligt Forraad, dog meest i Irland, Hamp, meest i Dorset- og Suffolkshire. Desuden noget Tobak og Safran, nogle Farveplanter, f. Ex. Waid og Krap, og af Medicinalplanter især Rhabarbara. Græsgangene ere ypperlige, og man tæller 110 forskiellige Græsarter. (Fiorin Græs).

3. Dyreriget. Ypperligt Hornqvæg, især i Northumberland, Stafford- og Lancashire, i hvilket sidste den ægte engelske Race har hjemme. Blandt de forskiellige Racer af Hornqvæg udmærke sig især de af den holsteenske og polske Race for deres Størrelse. Det skotske Qvæg (Kylies) er det mindste. Irland derimod er bekiendt for sit udmærkede Hornqvæg, som paa de derværende fede Græsgange opnaaer en uhyre Størrelse. Antallet af Hornqvæget i Storbritannien og Irland beløber sig næsten til 10 Millioner Hoveder. Heste, som høre til de bedste i Europa. De lincolnske Heste, af flandersk og holsteensk Race, ere bekiendte for deres Stør-

rekke og Styrke, de yorkske for deres smukke Skabning, hvorfor de i Almindelighed bruges til Rideheste. De mærkværdige og kostbare Veddeløbere *) (Blood-Horses) ere af arabisk Race, og over dem holdes nøiagtige Slægtregistre. Jagthestene (Hunters) ere beslægtede med Veddeløberne, og ligeledes i høi Priis. De skotske Heste ere de mindste, men stærke, og vante til at gaae paa Klipperne. De irske ere ligeledes smaa, men overmaade hurtige. Storbritannien og Irland tæller, efter de nyeste Beregninger, 1,800,000 Heste. Faar af fortræffelige Racer, næst de spanske de bedste i Europa. De bedste findes i de sydlige Shirer. Faarene i Wales, saavelsom de skotske, ere smaa. Irlands Faareavl er i Tiltagen, og Uden staaer ved Siden af den engelske. I Storbritannien og Irland findes henved 42,000,000 Faar. Sviin haves især i Berk-, Leicester- og Sommersetshire. I Skotland tiltager denne Avl, ligesom Kartoffeldriften tiltager. Geder holdes især i Høilandene og paa de skotske Øer. Ypperlige Hunde (Dogger), hvis oprindelige Race endnu findes i Lancashire. Disse store Dogger ere næsten Luxusartikler, og betales uhyre dyrt. Mærkværdige ere de engelske Skæferhunde, saavelsom de irlandske Vindspillere (the irish Greyhund), en næsten uddøet Race. Af Vildt har Engelland i det Hele ikke meget; kun i de For-

*) De store Veddemaal paa disse Veddeløberes Hurtighed erstatte Eieren hans uhyre Indkiøbspriis. Den berømte Veddeløber Childer løb engang ved et Veddemaal 4 engelske Mile i 4 Minuter og 4 Secunder.

nemmes Wildbaner findes endnu en betydelig Mængde. Bjørne og Ulve ere nu ganske udryddede. Vildsviin findes endnu kun i de nordlige Egne. Harer, Kaniner, især graae, Ræve, Maarer og Vildkatte ere derimod almindelige. Af tamme Fierkreaturer haves især Giæs og Ænder i uhyre Mængde; af vilde: Agerhøns, Snepper, Fasaner (især i Norfolk) og Uhrhøns. Svaner findes i utrolig Mængde i de skotske Indsøer, og paa Skotlands og Wales's Bjerge opholde sig mange Ørne og Falke af forskiellige Arter. Vildænder findes i Hobetal i Indsøerne, og Sumpfugle i stor Mængde overalt i Moserne. De engelske Fiskerier ere overordentlig betydelige. Silden falder især paa Kysterne af Ostangeln, ved de hebridiske Øer (1773 blev i en Havbugt ved disse Øer i een Nat fanget 20,000 Tønder) og paa de irske Kyster, Kabliau paa Skotlands Østkyst og Kysten af York. I Canalen fanges de saakaldte Pilchards, som have Lighed med Silden. Laxefiskeriet er meget betydeligt (i Tay). Desuden fanges flere Arter af Foreller, Makrel, Hummere, og paa Kysten af Essex og Kent findes betydelige Østersbanker. Sælhundefangsten paa Kysterne er meget betydelig, saavelsom de engelske Hvalfiskerier under Grønland og Kabliaufangsten ved Newfoundland. Ferskvandsfiskerierne, i Særdeleshed i de irlandske Indsøer og Floder, ere ligeledes meget indbringende. Perlemuslinger findes paa flere Steder i Skotland. Biavlen er meget udbredt, men langt fra ikke tilstrækkelig. Pertshire i Skotland leverer den bedste Honning.

§. 5.

Indbyggere.

Storbritannien og Irlands Befolkning beløb sig i Aaret 1816 til 16,500,000 Indbyggere. Disse, fordeelte paa det hele Areal, udgiør 3188 paa 1 Qv. M., et Antal, som kun faa Lande i Europa have at fremvise. Af de tre forenede Kongeriger har Skotland de færreste Indbyggere paa Qv. M., og i Høilandene især, som næsten udgiøre de to Trediedele af Skotland, er Menneskeltallet høist ubetydeligt. Aarsagen hertil maa for en Deel søges i den haarde Behandling, denne Deel af Riget har lidt, og de deraf følgende hyppige Udvandringer til America.

Storbritannien og Irlands Beboere bestaae af:

1. Engellændere, Efterkommere af Angelsachserne, blandede med de oprindelige Beboere, Caledonier, Danske, Normanner og Franskmænd, et kraftfuldt, stormodigt Folk med en udmærket Nationalcaracter, varm Patriotisme og Frihedskiærlighed, agtværdigt, men ikke elskværdigt, i høieste Grad nationalstolt, og fuldt af Foragt for alt, hvad der ikke angaaer Gammel-Engelland. Engellændernes Sprog er udsprunget fra det Plattydske, blandet med mange latinske, franske og gamle brittiske Ord.

2. Waleserne, Affkom af de gamle Britter, som fordrevne af Angelsachserne i Walesbjergene hævdede deres Uafhængighed og gamle kymriske Sprog. De ere ganske forskiellige fra

Engellænderne, og deres Dragt, Sæder og Skikke ere aldeles nationale.

3. Skotterne, som nedstamme fra de gamle Galer eller Caledonier, et agtværdigt Folk, der troligen holder ved de Sæder, det arvede efter sine Forfædre, og hvis Nationalstolthed grunder sig paa disses Bedrifter. Deres Caracter har meget meer Elskværdigt, end Engellændernes, og endskiøndt foragtede og tilsidesatte af disse, have Skotterne dog altid, naar Nationalinteressen opfordrede dem, kraftigen virket for det almindelige Bedste. De sydlige Skotter tale for største Delen Engelsk. Indbyggerne i Høilandene derimod og paa de skotske Øer tale det gamle galiske eller ersiske Sprog.

4) Irlænderne eller Irerne stamme ligeledes ned fra de gamle Galer; men ved Engellændernes Undertrykkelser, ved den Fattigdom Nationen bestandigen har kiæmpet med, og den Religionsfanatisme, som behersker den, have Irerne mistet det ædle Caracteristiske, som udmærkede den galiske Stamme. De fornemmere Classer i Irland tale for det meste Engelsk, Almuen derimod et med det galiske beslægtet Sprog.

Paa de til Engelland hørende Øer under den franske Kyst tales fordærvet Fransk.

Af disse Storbritannien og Irlands 16½ Million Indbyggere ere 10 til 11 Mill. Landmænd, Fabrikantere og Haandværkere, over 1½ Mill. Fattige og over 300,000 Tiggere og Landstrygere.

I de udenlandske Besiddelser leve henved 2 Millioner Britter.

§. 6.

Manufacturer og Fabriker.

I intet Land i Verden er den foraedlende Industri bragt til den Fuldkommenhed, som i Engelland, og naesten Halvdelen af Indbyggerne beskiaeftiges ved Fabrikerne. Konstfliden interesserer alle Staender, og hos ingen Nation nyder Manufactur- og Fabrikvaesenet den Opmuntring, som i Engelland. Ved Mekaniken, som her er bragt til en overordentlig Hoide, og ved de ypperlige Maskiner, den har frembragt, have de engelske Fabrikvarer opnaaet den hoie Grad af Skionhed og indvortes Godhed, der kun tillader faa udenlandske Fabrikers Frembringelser Kappen med dem. De Stores uhyre Luxus, Britternes Iver og Forkierlighed for alt, hvad den engelske Konstflid frembringer, de store aarlige Afsaetninger til Colonierne og de andre europaeiske Lande, give Fabrikerne Virkekraft. En ny Opfindelse lonnes her baade med Aere og Fordeel. Opfinderen tildeles Patent eller udelukkende Brug af den i visse Aar, og vinder Konstneren Tiltro, da er hans Lykke gjort.

1. Af Manufacturer, som tage deres Materialier af Plante- og Dyreriget maerkes: Uldmanufacturerne, der hore til de aeldste Manufacturanlaeg i Engelland. I Sommerset- og Wiltshire findes isaer vigtige Uldmanufacturer, og Bradford er Middelpunktet og Hovedoplagsstedet for det fineste og bredeste Klaede

(Broadcloth), hvortil alene tages Merinould. Yorkshire leverer en stor Mængde Klæde, og Leeds er Markedet derfor. I Norfolk forfærdiges de bekiendte fine Strømper, hvorved denne Provinds er bleven saa blomstrende. Fra Kendale i Westmoreland leveres mange grove uldne Varer (Kendal-Cottons), som især finde Afsætning til Marinen. I Skotland forfærdiges det saakaldte Tartan til en høi Grad af Fuldkommenhed. I Irland findes store Uldmanufacturer, som meer og meer tiltage, og fra denne Øe udføres en stor Mængde Garn til Engelland. Bomuldsmanufacturerne, de vigtigste i Landet, beskiæftige næsten 1 Million Mennesker. Spindemaskinerne *) bragte især disse Manufacturer i Flor, og en af de største findes i Carlisle. De nordlige Provindser ere Hovedsædet for denne Industrigreen, og Lancashire med Byen Manchester, dens Middelpunkt. Meget bidrog den bridgewaterske Canal, hvorved Steenkuls-Transporten lettedes, til dens Fremme. I Skotland ere disse Manufacturer i megen Flor, og beskiæftige over 150,000 Mennesker. Glasgow er deres Middelpunkt. I Irland derimod ere de ikke af nogen Betydenhed. Silkemanufacturerne, som kom i Gang under Jacob I., og i lang Tid ved franske, af Ludvig 14. fordrevne, Manufacturister vare i

*) Richard Arkwright, en fattig Barbeer, var den, som først bragte Spindemaskinerne til den Fuldkommenhed, der gav de engelske Bomuldsmanufacturer en afgiørende Overvægt over alle andre. Til Belønning for sine Fortjenester blev han 1786 ophøiet til Ridder, og døde 1792 i Crumford i Derbyshire. Han efterlod sig 500,000 Pd. Sterl.

ypperlig Flor, have nu tabt sig, og kunne ikke holde Prisen med de franske. De vigtigste Silkemanufacturer findes i London, Coventry, Nottingham, Derby*) og Paisley i Skotland. Linnedmanufacturernes Hovedsæde er Irland, hvor de allerede i det 16de Aarhundrede vare betydelige. Antrim- og Londonderryshire udmærke sig især ved deres fortræffelige Arbeide. Fra Belfast**) og Drogheda udføres en overordentlig Mængde linnede Varer. Skotlands Linnedmanufacturer ere ligeledes meget betydelige, og alene i Omegnen af Glasgow tælles over 15,000 Stole. Traadmanufacturer findes især i Skotland, i Stæderne Paisley og Dundee, og i Irland. Seildugsmanufacturerne ere meget betydelige, da den engelske Marine kræver saa meget. De største findes i Warrington. Lædermanufacturerne, som især fra Irland forsynes med de raae Huder, ere meget berømte, og det engelske Læder overalt søgt. De vigtigste Garverier findes i London, Warwick-, Stafford- og Huntingdonshire og i Staden Perth i Skotland. Handskemanufacturerne i Worcester (over 60) ere meget berømte, og beskiæftige henved 10,000 Mennesker. Papiirmøllerne, som aarligen

---

*) I Derby findes en mærkværdig Maskine til at spinde Silke paa. Et stort Hjul, som drives ved Vand, og i 1 Minut gaaer 3 Gange om sin Axel, sætter 26,586 mindre Hjul i Gang, og bevirker 97,746 Bevægelser. Hvergang det store Hjul dreier sig om sin Axel spindes 73,726 Alen Silke, og i et Døgn 318,496,320 Alen.

**) Fra Belfast alene blev i Aaret 1802 udført over 16,000,000 Yards Lærred, beregnet til over 1,800,000 Pd. Sterl.

forbedres, ere i ypperlig Drift, og det bedste og fineste Papiir faaes fra Kentshire. Hattemanufacturerne vare forhen mere i Flor, end for nærværende Tid. De vigtigste findes i London og Lancashire. Sukkerraffinaderierne begyndte i Engelland i det 17de Aarhundrede, og deres Antal er nu, dem selv til Skade, overordentligt stort. I London, Bristol, Liverpool og Glasgow findes de fleste. Tobaksmanufacturernes fornemste Sæde er Liverpool. Sæbesyderiernes Antal er over 600. Bekiendt er Sæben fra Windsor. Bryggerierne ere meget berømte. De levere 4 Sorter Øl: det saakaldte Smal-beer, Ale, Porter og Broun stout. Øllet fra Dorchester er især meget søgt. Windsor har meget store Bryggerier, saavelsom London, hvor det uhyre whithreadske findes, uden Tvivl det største i Verden. Det drives ved Dampmaskiner, beskiæftiger 200 Mennesker, og leverer aarligen 200,000 Barrels Øl. Skotlands Bryggerier ere ogsaa meget betydelige, og fra Irland udføres betydeligt til Vestindien. Brændeviinsbrænderier findes især i Skotland og Irland, hvor den saakaldte Whisky og Usquebaugh destilleres. Den aarlige Consumtion af Brændeviin er overordentlig stor.

2. **Fabriker, som tage deres Materialier af Mineralriget:** Jernfabrikerne ere i levende Drift. De betydeligste ere i Bradley i Staffordshire, hvorfra aarlig leveres over 100,000 Centner Stangjern; i Rotheram, i Colebrookdale i Shropshire, hvor de uhyre Jernbroer støbes, som endog forsendes udenlands. Blandt Skotlands

Jernværker mærkes især Carron Værk, et af de største i Verden. Det beskiæftiger 1500 Arbeidere, og behøver aarlig for at drives 42,000 Tønder Kul. Hvert Aar støbes her henved 5000 Kanoner. Clyde Værk, som har 500 Arbeidere, og som aarlig kræver 30,000 Tønder Kul, er næst Carron det største i Skotland. Værkerne ved Muirkirk ere ogsaa meget betydelige. Irlands Jernværker ere, af Mangel paa Brændsel, ikke i nogen betydelig Drift. Staalfabriker, især i Sheffield, hvor der forfærdiges en uhyre Mængde skiærende Instrumenter. De her forfærdigede File ere meget berømte. Birminghams Staalfabriker høre til de første i Verden. Messingfabrikernes fornemste Sæde er Birmingham, hvilken Stad alene tæller 70. Kobberfabriker findes især i London, Birmingham og Edingburg. De mærkværdige Steentøifabriker, som 1690 toge deres Begyndelse, levere i uhyre Mængde det hvide Steentøi (white-stone-ware), som overalt er søgt. De have fornemmeligen deres Sæde i Staffordshire, hvor en Egn (the Potteries) af 9 engelske Miles Strækning er beboet af lutter Steentøifabrikantere. Det berømte weedgwoodske Fabrikanlæg Etruria i samme Shire, som leverer Steentøi af alle Farver (jasper, white-china, terra-cotta, bamboo, basaltes), har giort det franske og hollandske Fajance, der forhen i Mængde indførtes, aldeles unødvendigt. Leret til dette Steentøi faaes fra Dorsetshire, og Flinten, der giver disse Fabricata deres Styrke, leveres fra Essex og Kent. I Derby, Leeds, i det saakaldte Cambrian pottery i Wales, i Bristol og flere Stæ-

der har man søgt at eftergiøre dette Steentøi. Det bedste skotske Steentøi faaes fra Glasgow. Porcelainfabriker findes i Liverpool, Worcester, Derby og flere Stæder; men i denne Industrigreen have Engellænderne været mindre heldige, og deres Porcelain kan ikke sættes ved Siden af det franske eller sachsiske. Det skotske staaer tilbage for det engelske. Næsten 50,000 Mennesker beskiæftiges ved Porcelain- og Steentøifabrikerne. Leerpibefabriker findes i Bristol. Glasfabrikerne ere i senere Tider tiltagne, saavel i Antal, som i ualmindelig Fuldkommenhed. De vigtigste findes i Newkastle, Bristol, Liverpool, St. Helens, London, Surry- og Staffordshire. Opfindelsen af det saakaldte Flintglas tilhører Engellænderne (Dolland), og, ved i Forening med Kronglas at bruge det til Kikkerter, er Lysstraalernes Opløsning i Regnbuefarver forhindret. Glasfabrikerne i Skotland findes især ved Glasgow. I Irland ere de i betydelig Tiltagende, og Krystalglasset fra Waterford er meget beremt. Speilfabrikerne ere under den langvarige Krig med Frankrig betydeligen tiltagne, og de levere Arbeider, der, hvad den indvortes Reenhed og Fiinhed angaaer, staae over de berømteste franske Arbeider af dette Slags. De vigtigste Fabriker findes i London og St. Helens, hvor der forfærdiges Speile af 100 Tommers Længde og 54 Tommers Brede.

London, Middelpunktet for den engelske Industri og Velstand, er tillige Sædet for de meest udmærkede engelske Konstnere, for de ypperlige Fa-

briker af Guld- og Sølvarbeider, af Uhre og kostbare mathematiske Instrumenter.

Bjergværkerne i Engelland drives med megen Iver, men uden fast Orden, og Eieren søger kun at forskaffe sig selv al mulig øieblikkelig Fordeel af dem. Ved de ypperlige Maskiner lettes Driften betydeligt, og fremmes ved de uudtømmelige Steenkulsgruber, hvilke Engellænderne skylde deres Fabrikers Flor og deres Rigdomme.

§. 7.

Handel.

Storbritannien og Irlands fortrinlige Beliggenhed, der i Fredstider sætter det i en let Forbindelse med alle europæiske Lande, og i Krigstider i Sikkerhed for ethvert fiendtligt Angreb, dets talrige, fortreffelige Havne, dets seilbare Floder og ypperlige Canalanlæg, dets udmærkede Industri, talrige Besiddelser i de andre Verdensparter, og de mange vigtige Anstalter til Skibsfartens og Handelens Fremme, have gjort det til Verdens første Handelsstat. Navigationsacten, udstædt 1651 af den kloge Cromwell, lagde den første Grund til denne alt omfattende Handel, og den franske og hollandske Marines Undergang gav den sin Fasthed.

Den indenlandske Handel er yderst levende og vidt omfattende. Landets store Handelsstæder, hvorhen Landets raae og forædlede Produkter strømme, vedligeholder en uafbrudt Virksomhed og Forbindelse imellem de indre Provindser, og de store Fabrikstæder inde i Landet gjøre hele Egne velhavende.

Den indenlandske Handels Flor befordres særdeles ved de igiennem alle Rigets Provindser ledede Canaler, og de ypperlige Landeveie, som intet Land har Mage til, og som, den stærke Færdsel nagtet (til London ankomme aarligen over 50,000 Fragtvogne), altid ere i den bedste Stand. Ved de store Fabrikanlæg bruges Jernbaner paa Veiene, hvorved uhyre Masser med ringe Kraft sættes i Bevægelse. Af Vigtighed ere de i senere Tider brugte Dampskibe. Kysthandelen beskiæftiger over 3000 Skibe.

Den udenlandske Handel sætter Engelland i Forbindelse med næsten alle Jordens Folkeslag. Handelen med Portugal, der i sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede var saa vigtig, at den indbragte dobbelt saameget som Handelen med alle andre europæiske Nationer, er i den senere Tid, formedelst den stærke Udførsel af portugisisk Viin til Engelland, og den formindskede Indførsel af uldne Varer til Portugal, betydeligt aftagen. Ligeledes Handelen med Spanien. Med Frankrig har Handelen aldrig været til Engellands Fordeel. Den betydelige Handelsforbindelse, som fordum fandt Sted imellem Holland og Engelland er nu ophørt, og Engelland vinder i sin hollandske Handel. Den tydske Handel, hvori ost- og vestindiske Varer ere Hovedartiklerne, er til Engellands Fordeel. I den østersøiske Handel, der tilbringer den engelske Marine Fornødenheder, er Balancen ei til Engellands Fordeel. I Handelen med Italien taber Engelland. Fordeelagtigere er derimod, siden Maltas Erobring, den levantiske Handel.

Handelen med Africa er siden Slavehandelens Ophævelse ikke mere af den Betydenhed, som forhen. Med den nordamerikanske Fristat er Handelen i senere Tider bleven meget levende, og Engellands Afsætning dertil meget betydelig. De brittiske Besiddelser i America ere for Moderlandet af megen Vigtighed, og den fra dem aabnede Pelshandel giver Engelland en betydelig Gevinst. Den vestindiske Handel er yderst levende, og fra de vestindiske Colonier drives en indbringende Snighandel med de spanske Provindser i America.

Af yderste Vigtighed er den ostindiske og chinesiske Handel, der sætter uhyre Summer i Circulation, og beskiæftiger et stort Antal af Britanniens Indbyggere. Samtlige engelske Eiendomme i Ostindien beløbe sig i Værdi til over 1072 Millioner Pd. Sterl.

De vigtigste Handelsstæder ere i Engelland: **London**, der alene driver to Trediedele af den brittiske Handel, og eier 5000 Skibe, **Bristol**, **Liverpool**, **Portsmouth**, **Plymouth**, **Falmouth**, **Whitehaven**, **Newcastle**, **Hull**, **Yarmouth** og **Colchester**; i Skotland: **Edingburg**, **Glasgow**, **Greenock**, **New-Aberdeen**, **Perth**, **Dundee**, **Leith** og **Dunbar**; i Irland: **Dublin**, **Cork**, **Waterford**, **Wexford**, **Limerick**, **Belfast** og **Drogheda**.

Anmærkn. Befordringsmidler for den engelske Handel ere de mange der oprettede Handelscompagnier. Det vigtigste er det ostindiske Compagni, der eier uhyre Landstrækninger i Asien, og hvis aarlige Indtægter af 10 Millioner Pd. Sterl. ikke kunne dække dets Udgifter. Det opstod 1708, og har i senere Tider lidt betydelige Indskrænkninger. Sydsøcompagniet, som stiftedes 1711, det levantiske Compagni, oprettet under Jacob I., det africanske Compagni,

stiftet 1663, Hudsonsbay-Compagniet, Sierra-Leona-Compagniet, Russia-Compagniet, Hamburg-Compagniet. Af priviligerede offentlige Banker (*Chartered*) findes 1 i Engelland, stiftet 1694, 3 i Skotland og 1 i Irland; desuden 866 private, alle tilsammen med en Capital af 40,700,000 Pd. Sterl. Af Assurancecompagnier haves 2 priviligerede for Søfarende og 22 private. Et vigtigt Befordringsmiddel for Handelen er ogsaa den betydelige Paketfart*), der strækker sig til alle Verdensparter.

Storbritannien og Irland udføre r: Korn, Tin, Bly, Alun, Salt, Kride, Steenkul, Heste, uldne Varer, Bomuldsvarer, linnede Varer, Hatte, Vogne, Jern-, Staal-, Messing- og andre Fabrikvarer, Læder, Glas, Sæbe, Steentøi, Porcelain, Øl, Østers, nedlagde Fisk, Kaninskind, ost- og vestindiske og chinesiske Varer.

Storbritannien og Irland indføre r: Viin, især fra Portugal, dog ogsaa i betydelig Qvantitet fra Spanien og Frankrig, Brændeviin og Liqueurs, Smør, især fra Nederlandene, Egebark til Garverierne, Klude til Papiirmøllerne, Sydfrugter, Vox, Korn, Tømmer, Bræder, Beeg, Tjære, Segldug, Tougværk, Hør, Hamp, Guld, Sølv, Jern, Kobber, Quiksølv, Tobak, Uld, især fra Spanien, Pelsværk, Potaske, Olie, Huusblas, Caviar, Salt, Bomuld, især fra America, Silke fra Bengalen, China og Italien, ost- og vestindi-

*) Paketbaade gaae til Calais, Helvoetsluys, Cuxhaven, Gothenburg, Spanien, Lissabon, Gibraltar, Malta, Madera, Canada, Jamaica, Leewardsøerne, Surinam, Brasilien, St. Helena, det gode Haabs Forbjerg og Ostindien.

ske og chinesiske Varer; af Thee alene 30 Millioner Pund aarligen, hvoraf de 25 Millioner forbruges i Engelland.

I Aaret 1812 blev fra Storbritannien og Irland udført for henved 74,000.000 Pd. Sterl. Varer, og indført for noget over 60,000,000 Pd. Sterl. 1816 beløb Værdien af udførte Varer sig til over 51,000,000 Pd. Sterl. Den indenlandske Handel ernærede henved 4⅓ Million af Rigets Indbyggere; den udenlandske Handel beskiæftigede over 28,000 Skibe med 184,000 Mands Besætning, og ernærede i det Hele 406,350 Personer med deres Familier.

§. 8.

Religion.

Den herskende Kirke i Engelland er den episkopale, som med en ubestemt Constitution dannedes under Henrik d. 8., men først fik Fasthed under Elisabeth. Kongen er Overhovedet for den, udnævner Prælaterne, og bestemmer de geistlige Forsamlinger.

Den engelske Geistlighed inddeles i 2 Classer: 1) Dignitaries, Erkebisperne, Bisperne, Dechanterne og Archidiakonerne; 2) inferior clergy, hvortil høre Rectorerne, Vicarerne og Curaterne *).

---

*) Kirketugten i Engelland er kun i en slet Forfatning. Mange geistlige Embeder besættes af Verdslige (*Impropriators*), som lønne Vicarerne maadeligt. Disse lade som oftest deres Embeder bestyre ved Curater, og fortære i Hovedstæderne Indkomsterne af deres Kald. Af Engellands 9300 Sognekald ere over 5500 kun paa 50 Pd. Sterl. aarlige Indkomster, og over 1000 kun paa 10 Pd. Sterl. Salg af disse Embeder finder openlkiøbet Sted, og mangen en Uduelig er derved kommen i Besiddelse af et Embede, hvis Rygt han mod en ringe Betaling overdrager en fattig Curat, uudens

I Engelland ere 2 Erkebisper. Under Erkebispen i Canterbury, som er Rigets Primas, staae 24 Bisper *), under Erkebispen af York 3 **). Disse 27 Bispedømmer indbefatte 9300 Kirkesogne. I det Hele har Engelland 28 Cathedralkirker og 10,000 Sognekirker.

I Skotland hersker den reformeert-presbyterianske Kirke, og bestyres af Præsterne og de Eldste af Menigheden i 15 Provincialsynoder, hvorfra appelleres til Generalforsamlingen, der aarligen holdes i Edingburg, og hvori en Baron præsiderer i Kongens Navn. Disse 15 Provincialsynoder indbefatte 69 Presbyterier.

I Irland er som i Engelland den episkopale Kirke herskende. Den har her 4 Erkebisper: i Armagh, Irlands Primas, i Dublin, Cashel og Tuam, under hvilke staae 19 Biskopper ***) og 2436 Kirkesogne.

---

han selv, ubekymret om sin Menighed, driver andre Næringsveie. Gudstjenesten fordrer kun liden Anstrengelse; Søndagen er den eneste Helligdag, og alle Kirkeforretninger opsættes til den Dag. Alt skeer mekanisk, og er derfor kun lidet opbyggende.

*) Biskopperne i London, Winchester, Hereford, Rochester, Salisbury, Norwich, Ely, Coventry, Lichfield, Chichester, Bath, Wells, Peterborough, Lincoln, Worcester, Oxford, Exeter, Bristol, Glocester, Bangor, St. Davids, Landaf, St. Asaph og Sodor.

**) Durham, Carlisle og Chester.

***) Biskopperne i Fearnes, Kilkenny, Kildare, Dundalk, Killmore, Dromore, Down, Connor, Londonderry, Clogher, Killalla, Elphin, Galway, Clonfert, Killaloe, Waterford, Limerick, Ardfert og Cork.

Næsten $\frac{4}{5}$ af Irlands Beboere ere Catholiker, med Erkebisper, Bisper, 1500 Præster og 55 Klostere.

Anmærkn. Den største Tolerance er herskende i Engelland, og alle Religionssekter have fri Religionsøvelse. Alle de, som ikke høre til den herskende Kirke kaldes med det fælles Navn Dissenter. Saaledes benævnes Presbyterianerne i Engelland og Irland, og de Episkopale i Skotland. I Storbritannien findes henved 60,000 Catholiker, med 20 Klostere. De trykkende Indskrænkninger, under hvilke Catholikerne i Storbritannien og Irland forhen levede, og som foraarsagede saamange indvortes Uroligheder, ere nu aldeles hævede. En Parlamentsact af 1782 hævede Forskiellen imellem Catholiker og Protestanter. 1793 fik Catholikerne Stemmeret ved Parlamentsvalgene, og ved den 1813 antagne Catholikbill kunne Catholikerne beklæde alle Embeder, kun 2 undtagne, nemlig Lord Storkanzlerens og Lord-Lieutenantens af Irland. — Andre Religionssekter ere: Independentere (strenge Calvinister) med democratisk Kirkeforfatning; de ere meget talrige: Mennoniter (omtrent 125,000), som deles i General- og Particular-Baptister; Arianere, Arminianere, Socinianere, Quækere (henved 70,000), hvis Sekt er stiftet i Midten af det 17de Aarhundrede af George Fox, Deister, Unitarier, Lutheranere, Methodister (i Storbritannien og Irland over 190,000). Denne Sekt er stiftet af Whesley, og udbreder sig meer og meer. Desuden Herrnhuter, som i Engelland kaldes Moravians, Svedenborgianere og Jøder (omtrent 12,000).

I intet Land ere gjorte saa mange Anstalter til den christelige Læres Forplantelse. Mange Missionairer ere udgangne fra Engelland til Sydhavets Øer, til Africa, Ceilon, Ostindien og America, mange Selskaber oprettede til Evangeliets Udbredelse; og ved det store Bibelselskab, som stiftedes 1803, og hvorefter mange dannedes i andre Lande, er Biblen bleven tryk-

tet paa flere østerlandske Sprog, mange Hindringer ryddede af Veien for Missionairerne, og Veien aabnet for Christendommens Almeenudbredelse.

§. 9.

Videnskaber og Konster.

Efter Nationernes Caracter antager deres Litteratur sin Caracter. Den engelske udmærker sig ved sin Originalitet, og som Nationen bærer den meer Præget af Alvor og Kraft, end af Skiønhed og Ynde. I det 17de Aarhundrede under de borgerlige Uroligheder skabtes egentligen den engelske Litteratur, og fremstod som Nationalfrihedens Barn. Engellænderen lægger sig kun sielden efter Videnskaberne, for ved dem at skaffe sig Brød. Kierlighed til dem driver ham. Derfor de mange store Mænd, de mange classiske, pragmatiske Værker i den engelske Litteratur.

Philosophien har fundet skarpsindige Dyrkere, og Baco og Locke gjorde Epoke. Mathematikens og Physikens Studium begyndte med den store Newton, og hans Opdagelser gave Nationen en Forkierlighed for disse Videnskaber, som den endnu bevarer. I Lægekonsten have Britterne store Mænd at fremvise. Historien fandt i Hume og Robertson Mænd, der forene alle de fortrinligste Historieskriveres Egenskaber. I Verbalcritik staae Engellænderne derimod tilbage for Hollænderne og Tydskerne. Af Geographien have Britterne store Fortjenester, og af intet Folk ere foretagne saa mange Opdagelsesreiser. Fra den meest glimrende Side udmærker sig Engellands poetiske Litteratur, og i Spidsen for alle engelske Digtere staaer William Shakespear, der, uden classisk Orden, ved sin dybe Menneskekundskab og

Originalitet, hjemløde sig Plads blandt Verdens største Digtere.

Den offentlige Underviisning i Engelland er indrettet paa en meget uhensigtsmæssig Maade, og der sørges i det Hele meer for Ungdommens physiske, end for dens moralske Udvikling. Universiteternes Indretning er for endeel endnu den gamle skolastiske, og trænger høiligen til Forbedring. Underviisningen er meget eensidig, og indskrænker sig for det meeste til de gamle Classikers Studium. Af Universiteter findes 7*): 2 i Engelland, 4 i Skotland og 1 i Irland. Mindre offentlige Underviisningsanstalter ere de saakaldte Grammar Schools, lærde Skoler, hvoraf findes een i hver betydelig Stad. De berømteste ere i Westminster, Eaton, Winchester og Charter-House. For Kunstnere og Kiøbmænd findes flere Academier. London er Retslærens og Medicinens Hovedsæde. For Fruentimmer findes et stort Antal Pensionsanstalter, og Søndagsskoler for de ved Fabrikerne ansatte Børn blive meer og meer almindelige. Af disse findes alene i Wales 200. Den lancasterske Methode har ved Underviisningen, især i Skotland og Irland, vundet almindeligt Bifald. Uagtet den senere Tids Bestræbelser fandtes dog 1816 90,000 Børn i London, som aldeles ingen Underviisning havde nydt. Fra en mere ærefuld Side viser Skotland sig i denne Henseende, hvilket bør tilskrives den skotske Geistligheds større Iver for Skole-

*) I Engelland i Oxford og Cambridge, i Skotland i Edingburg, Glasgow, St. Andrews og Aberdeen, i Irland i Dublin.

udseendes Fremme. I det Hele staaer Engelland i videnskabelig Henseende tilbage for Skotland, som Irland for Engelland.

Blandt flere lærde Selskaber til Videnskabernes Udvidelse mærkes: det efter Bacos Forslag oprettede kongl. Videnskabsselskab i London *), et af de berømteste i Europa, hvis første Grund blev lagt 1645, men som 1663 fik kongelig Sanction, det kongl. Videnskabsselskab i Edingburg, stiftet 1787, og det kongl. irlandske Academi i Dublin, stiftet 1739.

De skiønne Konster ere i senere Tider værdiget større Opmærksomhed, og hvorvel Britterne fra denne Side ikke have noget udmærket Fortrin, have de dog flere berømte Konstnere at fremvise. En egen Malerskole gives ikke i Engelland. Billedhuggerkonsten er i den senere Tid kommet i Veiret ved Flaxmann, og Robberstikkerkonsten skabtes af Hogarth. I den sorte Konst have Engellænderne bragt det videre, end alle andre Nationer. Den borgerlige Bygningskonst hævedes ved Christoph Wren, og i Skibsbyggerkonsten have Engellænderne kun faa Medbeilere. Den dramatiske Konst, der ved den store Garrik og hans Samtidige hævedes til saa stor en Høide, er dybt sunken. Havekonsten er af Britterne saaledes uddannet, at den er bleven et Mønster for hele Europa. — Til de skiønne Konsters Fremme blev af Georg 3. 1769 stiftet et Konstacademi i London.

*) Hvis berømte Skrift *philosophical transactions* udkommer siden 1695.

Af Beforbringsmidler for Videnskaber og Konster haves mange betydelige Bibliotheker. Det vigtigste er, det brittiske Museums Bibliothek paa over 200,000 Bind og 60,000 Haandskrifter, hvoriblandt findes Originaldocumentet af Magna Charta. London alene tæller 18 offentlige Bibliotheker. Mærkes paa deranden det store bodleyske ved Universitetet i Oxford. Det tæller 500,000 Bind og 30,000 Haandskrifter. Cambridge har et Bibliothek paa 90,000 Bind. Betydelige ere ogsaa de andre Universitetsbibliotheker. — Af Konstsamlinger udmærker sig især det brittiske Museum *). Desuden findes mange betydelige private. Iblandt de mange Malerisamlinger udmærke flere sig ved kostbare Originalmalerier af de berømteste Mestere. Foruden disse Samlinger haves flere Mynteabinetter, Samlinger af kostbare mathematiske og physikalske Instrumenter, Observatorier, o. s. v.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Storbritannien er et indskrænket Monarki, og Tronen arvelig, baade paa Mands- og Qvinde-Siden i lige nedstigende Linie.

Parlamentet indskrænker Kongens Magt. Det har i Fællesskab med Kongen den lovgivende Magt; han alene den udøvende. Parlamentet bestaaer af Kongen, Overhuset, i hvilket de fornemste Adelige og Geistlige (Lords, Peers **), tilsammen

*) Grunden til det brittiske Museum blev lagt, da Sir Hans Sloane, der døde 1753, testamenterede Parlamentet sin kostbare Samling. Museumet aabnedes 1759, og er siden blevet betydeligt forøget ved andre Samlinger, f. Ex. William Hamiltons Samling af Oldsager, Townleys og fleres.

**) Hvor uhyre Rigdomme flere af disse Peers besidde, kan sees af deres aarlige Indkomster. Saaledes beløb Her-

299, have Sæde, og Underhuset, som bestaaer af 658 Deputerede fra Grevskaberne, Stæderne og Flekkerne (rotten boroughs). I Overhuset præsiderer Overkantsleren, i Underhuset en Taler (Speaker), som det selv vælger. I dette sidste findes altid et Parti, som er Ministrenes erklærede Modstander, og kaldes derfor Oppositionen.

Alting afgiøres i Parlamentet efter Stemmer. Forslag, som giøres det, benævnes enten som Motion, naar det skeer mundtligt, eller Bill, naar det skeer skriftligt. Underhuset raadslaaer først, dernæst Overhuset. Antages Forslaget af begge Huse, indstilles det til Kongens Bekræftelse, og faaer, naar han antager det, Lovskraft og Navn af Act. Et Bønskrift til Kongen eller Parlamentet kaldes en Adresse. Kongen er forpligtet til at sammenkalde Parlamentet hver 3die Aar. Han kan prorogere det, men ikke over 3 Aar, og maa dissolvere det efter 7 Aars Forløb. Dog kan han sammenkalde det naar og hvor han vil. Ved Kongens Død hæves det af sig selv.

Statens Grundlove ere; Magna-Charta (the great Charter), givet Baronerne 1215 af Johan uden Land, fornyet 1218, og igien bekræftet 1297, Petition of Rigths, udstædt 1628 af Carl d. 1., Habeas Corpus Acten fra 1673. Declaration of Rhigts fra 1689. Successionsacterne fra 1701 og 1705, som sikkre det hannoverske Huus den engelske Trone, og Unions-

tugen af Northumberlands Indkomster i 1814 sig til 125,000 Pd. Sterl., Hertugen af Devonshires til 115,000, Hertugen af Rutlands til 107,000, Hertugen af Bedfords til 95,000, o. s. v. Henved 50 Peers have en aarlig Indkomst af 40,000 Pd. Sterl.

acterne fra 1707 og 1800, hvorved Skotland og Irland for evig forenes med Engelland.

Kongens *) Person er hellig, han kan ingen Uret begaae (can do no wrong), er ene i Staten hævet over Lovene og erkiender kun Gud for sin Dommer. Den lovgivende Magt deler han med Folket, den udøvende er ene hos ham. Han kan erklære Krig, slutte Fred og indgaae Forbund. Han udnævner selv sit Ministerium, besætter alle civile og militaire Embeder, bortskiænker Privilegier, forvalter Statens Penge, er Overhovedet for den engelske Kirke, og udnævner Formyndere for sin umyndige Tronfølger. Han tituleres Majestæt og Sir, og hans Civilliste er 900,000 Pd. Sterl. af Storbritannien og 3-400,000 af Irland. Uden Parlamentets Samtykke kan han derimod ikke udskrive Skatter; han maa bekiende sig til den engelske Kirke, og ikke ægte nogen catholsk Prindsesse.

Kongen er myndig naar han fylder sit 18de Aar. I hans Mindreaarighed forvaltes Regieringen af Enkedronningen, hvis Person ligeledes er hellig, og et Formynderraad. Er der ingen Enkedronning regiere de af Kongen udnævnte Peers og høie Embedsmænd.

Kongens Titel er: Konge til de forenede Riger Storbritannien og Irland, Troens Forsvarer, Konge i Hannover, Hertug til Brunsvig og Lüneborg, det hellige romerske Riges Erkeskatmester og Kurfyrste.

---

*) Den nuværende Konge er Georg 3., født d. 4. Junii 1738. Han besteg Tronen d. 25. October 1760.

Kongens ældste Søn *) er født Hertug af Cornwall **), og bliver først ved et kongeligt Patent Prinds af Wales. Han fører tillige Titel af Hertug af Rothsey, Lord Steward af Skotland og Greve af Chester og Flint.

De øvrige kongelige Prindser faae af Kongen Titler efter Hertugdømmer, blive myndige naar de ere 21 Aar, have Sæde i Overhuset, og ere Kongens fødte Statsraader.

Rigsvaabenet er for Engelland 3 gyldne Leoparder, for Skotland en rød Løve, og for Irland en gylden Harpe. Hjerteskjoldet indbefatter det brunsvig-lüneborgske Vaaben. Vaabenet er omslynget af Hosebaandsordenen, og holdes af en Løve og en Eenhjørning.

Af Ridderordener har Storbritannien og Irland 4.

1. Hosebaands-Ordenen (Order of the garter), stiftet 1344 af Edvard 3. Ordenstegnet er et St. Jørgens Billede, som bæres i et blaat Baand. Ridderne bære desuden et blaat Baand om det venstre Knæ, med Devise: Hony soit, qui mal y pense.
2. Bad-Ordenen (of the Bath), stiftet 1399 af Richard 2., fornyet af Georg I., bæres i et rødt Baand.

---

*) Nuværende Prindsregent Georg August Frederik, født d. 12. August 1762; hvis eneste Datter og Kronarving Charlotte, født d. 7. Januar 1796, og gift 1816 med Prinds Leopold af Coburg, døde 1817.

**) Fra den Tid af at Edward d. 3. udnævnte sin ældste Søn til Hertug i Cornwall, har den ældste Prinds i Engelland altid baaret Titel efter denne Provinds.

3. Tidsel-Ordenen (of the Thistle), en skotsk Orden, fornyet af Jacob 5., og siden af Dronning Anna, bæres i et grønt Baand.

4. Den hellige Patriks Orden, stiftet 1783 af Georg 3. for fornemme Irlændere, bæres i et søgrønt Baand.

De høie Statscollegier ere: 1) Statsraadet, det fornemste i Riget, naar Parlamentet ei er samlet, bestaaer af 160 Medlemmer, 2) Kongens geheime Kabinet, et Udvalg af Statsraadet, 3) Ministerium, der bestaaer af 4 Ministre, for Finantserne (Skatkammerlorden er den fornemste), for det Indre, for det Udenlandske og for Krigsvæsenet, 4) Raadet for Handelen og Colonierne, 5) Raadet for de indiske Affairer.

Over ethvert Shire er ansat en Statholder (Lord-Lieutenant), under hvem staaer en High-Scherif, der exequerer Rettens Kiendelser. Stæderne have deres Mayor og Alderman. Retspleien forvaltes i Shirerne ved Overdommere, i Stæderne ved Fredsdommere. Deres Betjentere kaldes Constabler. — Engelland er for Beqvemmeligheds Skyld deelt i 12 Justitsdistrikter, og hvert Aar reise 12 kongelige Dommere (Lord-Overdommere) 2 Gange igiennem alle Shirerne, for at pleie Retten. Alle Fredsdommerne i Shiret forsamles desuden hver 3die Maaned (the Quarter Sessions), tilligemed Sheriffen og 24 Eedsvorne (the great Jury). Fra disse Underretter appelleres enten til den kongelige Bænk (Kings Bench), eller til Civilretten (Court of common pleas) og Skatkammerretten (Court of Exchequer).

27,000 Kanoner, og en Besætning af over 170,000 Matroser og Marinesoldater. — Det største Skib i den engelske Flode, Lord Nelson, fører 144 Kanoner og Karonader. Siden 1813 have Englænderne begyndt at bygge de store Fregatter, som Americanerne først med saamegen Fordeel have betjent sig af. Naar Expeditioner skulle foretages bringes ved Matrospressninger i overordentlig Hast det fornødne Mandskab tilveie.

Floden er deelt efter det røde, hvide og blaa Flag. Den Overstcommanderende over den hele Marine er Hertugen af Clarence. Under ham staae 226 Admiraler. Alt hvad der angaaer Marinen sorterer under Ober-Admiralitetscollegiet, og alle Stridigheder, som udenfor Engelland forefalde paa Søen, indstilles for Søretten (Court of the admirality).

Søarsenaler og Skibsværfter findes især deleshed i Chattam, Woolwich, Deptford, Scheernes, Portsmouth, Plymouth, Rochester, Hull og Berwick, og for invalide Matroser findes ypperlige Hospitaler i Portsmouth (for 3000), i Deptford (for 3000), og i Greenwich (for over 3000).

§. 12.

Finantser.

Ingen Stat har saa store Indkomster og saa stor Giæld, som den engelske.

Statsindtægterne beløb sig 1817 til over 57 Millioner Pund. De ere deels faste Indkomster (permanent taxes), hvortil hører Told, Accise, Saltskatten, Huus- og Vinduesskatten, Posttaxten,

Stempelafgiften, Afgiften af Pensioner, Lotterier o. s. v., deels temporaire (annual taxes), som Parlamentet bevilger hvert Aar.

Giælden beløb sig 1816 til 792 Millioner Pund, og Renterne af denne uhyre Giæld opsluge næsten ⅔ af Statsindtægterne. Den er enten ufunderet, hvoraf ingen Renter betales, eller funderet, som bærer Renter. Endeel af den sidste bestaaer af Annuiteter, hvoraf Creditorerne i visse Aar faae Renter, og som efter en bestemt Tid, tilligemed Capitalen udslettes. Fordringerne paa Statscassen, som bestandigen bære Renter, kaldes Stocks, og kunne ikke opsiges, men vel sælges. Der drives derfor en betydelig Handel med dem, og de stige eller falde med Freden og Krigen.

Anmærkn. Grunden til den engelske Nationalgield blev lagt under Wilhelm 3. 1786 var Gielden, især formedelst Syvaarskrigen og den americanske Krig, stegen til en uhyre Høide. Da var det, at Arithmetikeren Price udkastede Planen til den synkende Fond (*Sinking fund*), som Pitt bragte til Udførelse. Ved denne Fond er en stor Deel af den gamle Giæld før 1786 afbetalt.

I Storbritannien og Irland regnes efter:

Pund = 20 Skilling à 12 Pences Sterling *).

---

*) Benævnelsen Sterling kommer formodentlig af det engelske Ord *Easterling*, ɔ: en, som boer Ø. for Engelland, med hvilket Navn Hanseaterne og Nederlænderne betegnedes. Under Johan uden Lands Regiering brugtes disse, som mere kyndige, til at dirigere det engelske Myntvæsen, og Engellænderne gave derfor ogsaa de af disse Udlændinger fabrikerede Mynter Navnet *Easterling*, som siden afkortedes til *Sterling*.

Nationalmynter ere:

I Guld: Hele, halve og Quart-Guineer*) = 21, $10\frac{1}{2}$ og $5\frac{1}{4}$ Skilling Sterling. Syvskillingsstykker.

I Sølv: Hele og halve Kroner = 5 og $2\frac{1}{2}$ Skilling Sterling. Hele, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{12}$ Skillinger = 12, 6, 4, 3, 2 og 1 Pence Sterling.

I Kobber: Halve Pences og Farthings = $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{4}$ Pence Sterling.

Af fremmede Myntsorter valideret især spanske Piastre, som ompræges til engelske 5 Skillingsstykker.

§. 13.

A. Kongeriget Engelland

(Anglia i ældre Tider Britannia).

Engelland er beliggende imellem 11° 40′ og 19° 21′ Ø. L., og imellem 49° 55′ 30″ og 55° 38′ N. B. Det grændser mod N. til Skotland (Tweed, Grændseflod), mod Ø. til Nordsøen, mod S. til Kanalen, mod V. til det atlantiske og irske Hav. Det indtager, tilligemed Wales, Øen Man og de normanniske Øer, 2584 Qv. M., og har 10,194,000 Indbyggere (næsten 4000 paa 1 Qv. M.)

Kongeriget Engelland bestaaer af 2 Hoveddele:

a. Det egentlige Engelland.

b. Fyrstendømmet Wales.

Begge disse Hoveddele indbefatte tilsammen 52 Grevskaber eller Schires (Countries).

---

*) De første Guineer bleve slagne af Guld fra Guinea; deraf deres Navn.

I. Det egentlige Engelland

var fordum paa Angelsachsernes Tid deelt i 7 Kongeriger, nemlig: Esser, Kent, Susser, Westser, Mercia, Ostangeln, Northumberland *).

Den nuværende politiske Inddeling er i 40 Shires.

Kongeriget Esser (Saxonia orientalis):

1. Middleser.
2. Esser.

Kongeriget Kent (Cantium):

3. Kent.

Kongeriget Susser (Saxonia australis):

4. Susser.
5. Surry.

Kongeriget Westser (Saxonia occidentalis):

6. Cornwall.
7. Devon.
8. Dorset.
9. Sommerset.
10. Wilt.
11. Hamp.
12. Berk.

Kongeriget Mercia:

13. Lincoln.
14. Huntingdon.

---

*) Disse Riger bleve stiftede i det 5te og 6te Aarhundrede efter Chr. Fdl. af Angler, Sachser og Jyder. Anglerne oprettede Mercia, Ostangeln og Northumberland, Sachserne Esser (ↄ: Øst-Sachsen), Susser (ↄ: Syd-Sachsen) og Westser (ↄ: West-Sachsen). Jyderne stiftede Kongeriget Kent.

15. Bedford.
16. Hartford.
17. Oxford.
18. Buckingham.
19. Gloucester.
20. Monmouth.
21. Hereford.
22. Shroop.
23. Chester.
24. Nottingham.
25. Derby.
26. Stafford.
27. Worcester.
28. Warwick.
29. Northampton.
30. Rutland.
31. Leicester.

Kongeriget Ostangeln (Anglia orientalis):

32. Suffolk.
33. Norfolk.
34. Cambridge.

Kongeriget Northumberland (Northumbria):

35. York.
36. Durham.
37. Northumberland.
38. Cumberland.
39. Westmoreland.
40. Lancaster.

I. Middlesex Shire,

(14 Q. M., med 950,000 Indbyggere, foruden Hovedstadens Befolkning. Det giennemstrømmes af Themsen, er overordentligt vel dyrket og stærkt befolket).

London (Londinum), 51° 30′ 49″ N. B. og 17° 34′ 13″ Ø. L., hele Rigets Hovedstad, Kongens Residents, Sædet for de høieste Rigscollegier og Engellands første Biskop, Europas største og folkerigste Stad, og den vigtigste Handels- og Fabrikstad paa Jorden, ligger paa begge Sider af Themsen, 15 Mile fra dens Udløb i Nordsøen.

Staden er $1\frac{1}{2}$ Miil lang, $\frac{1}{2}$ bred, og indtager et Areal af næsten $1\frac{1}{2}$ Qv. M. Den tæller henved 150,000 Huse, 8191 Gader, 34 Torve, 71 andre Pladse (Squares), 18 Hospitaler, 19 Statsfængseler, 7 Theatre, 4050 Opdragelses- og Underviisningsanstalter, 176 Bogtrykkerier, 800 Boghandlinger, 742 Taverner, 580 Giestgiversteder (Inns), 822 Kaffehuse, 5204 Ølhuse, og oplyses om Natten af 50,000 Lanterner. London er deelt i 147 Kirkesogne, og har 246 Kirker for de Episkopale, 206 for andre Religionsbekiendere og 6 Synagoger.

Staden bestaaer af 3 Hoveddele: det egentlige London, som Engellænderne kalde City, Westminster og Southwark.

City, den østlige Deel af Staden, er gammeldags bygget, har snevre Gader og uanselige Huse, men er meget levende. De fleste store Kiøbmænd og Bankerere boe her, og den er Hovedsædet for den engelske Handel. Til Citys Mærk-

værdigheder hører: Paulskirken, den skiønneste protestantiske Kirke, der kun staaer tilbage for Peterskirken i Rom. Den er opført af den duelige Architekt Christoph Wren, stod 35 Aar under Bygning, og blev fuldført 1710. Kirkens Længde er 500 Fod, Breden 250 og Høiden 338. Kuppelen holder 145 Fod i Diameter, og fra den har man en herlig Udsigt over hele London og Omegnen. Kirken, i hvilken Lord Nelson ligger begraven, har kun en daarlig Beliggenhed. Tower (Taarnet), en gammel, ved Themsen beliggende, Fæstning, omgiven med Mure og Grave, og besat med 60 Kanoner. I Tower, hvor Statsfanger hensættes, findes et betydeligt Menageri, et stort Tøihuus og Krudmagazin, et Archiv med mange gamle Haandskrifter, det saakaldte spanske Rustkammer, hvor det fra den spanske Armada 1588 giorte Bytte forevises, Mynten, hvor alle engelske Penge slaaes. I Tower giemmes Rigsklenodierne, som ere meget kostbare, og i Kirken ligge flere i Fæstningen henrettede Personer, (f. Ex. Anna Boleyn, Cathrina Howard), begravne. I senere Tider skedte Henrettelserne uden for Fæstningen paa den saakaldte Towerhill. Over Tower er sat en Gouverneur. Banken, Børsen (royal Exchange), opført af Thomas Gresham, en pragtfuld Bygning med Billedstøtter af de engelske Konger fra Edward I. til Georg 2., the Mansion House, hvor Lord-Majoren boer, Bartholomæushospitalet, hvor aarlig pleies over 12,000 Syge, Christushospitalet for 1300 fader- og moderløse Børn, det bekiendte Gresham-College, Lloyds Kaffehuus, et Forsamlingsste-

for Kiøbmændene og andre til Handelen hørende Personer, hvor alle mulige, for Handelsmænd interessante, Efterretninger findes, den 202 Fod høie Støtte til Erindring om den store Brand 1666, o. s. v.

Westminster, den vestlige Deel af Staden, er meget forskiellig fra City. Her boer Hoffet, de fornemste og rigeste af den engelske Adel, og her hersker en stor Tone. Enhver Mand af Stand slaaer sin Bopæl op i denne Deel af Staden, som Aar for Aar udvides og forskiønnes. Mærkes maa her det kongelige Residentsslot St. James, med James-Park (hvorfra man kommer til Hyde-Park, der strækker sig til Kensingtongarden. Andre offentlige Promenader ere Green-Park og Qveensgarden), det kongelige Slot Buckinghamhouse, Carltonhouse, beboet af Prindsregenten, de 3 Regieringspalladser: Whitehall (hvor endnu vises det Vindue, igiennem hvilket Carl den 1ste nedsteg paa Skafottet), Westminsterhall, gammel gothisk Bygning, med den store 140 Alen lange Sal, hvorfra gaaer en Gang til Underhuset (i Westminsterhall have de 3 fornemste Domstole deres Sæde), og Sommersethous, Westminsterabbediet, en gammel, berømt Kirke, et af de største Mesterstykker af gothisk Bygningskonst, der endnu existerer. Det Indvendige af Kirken er især overordentligt skiønt. Her krones de engelske Konger, og her ligge mange Konger, kongelige Personer, Statsmænd (Pitt), berømte Land- og Søkrigere, Philosopher, Digtere og Konstnere begravne. St. Martinskirken, Admiralitetet, Londons Museum,

Skatkammeret, Theatrene Coventgarden og Drurylane, det berømteste i Engelland. Blandt Londons Gader mærkes Piccadilly, der om Aftenen, naar dens utallige Boutiquer ere oplyste, frembyder et beundringsværdigt Syn, Oxfordstreet, den længste i London, og Pall-Mall, et Forsamlingssted for Londons fine Verden.

Southwark, den sydlige Deel af Staden, ligger paa den høire Bredde af Themsen, og hører til Surryshire. Den har ganske Udseende af en gammel Fabrikstad, og er altid indhyllet i en stærk Kuldamp, hvorved Husene faae et mørkt Udseende. Her mærkes det gothiske Pallads Lambethhouse, hvor Erkebispen af Canterbury residerer, og det prægtige Vauxhall, som hver Sommeraften oplyses med 1500 Lamper, og er et almindeligt Forlystelsessted for Høie og Lave.

City staaer under en Lord-Major, 26 Oldermænd, der vælge Lord-Majoren og 268 Raadsherrer; Westminster under en High Steward. Southwark sorterer under Øvrigheden i Surryshire.

Disse 3 Stadsdele forbindes ved 6 Broer: Westminsterbroen, 612 Skridt lang og 22 bred, Blakfriarsbroen, 550 Skridt lang og 21 bred, Londonerbroen, som hviler paa 19 Buer, 400 Skridt lang og 15 bred, Waterloobroen (forhen Strandbroen), Southwark- og Vauxhallbroen, begge af støbt Jern.

Af Londons 19 Fængsler mærkes Newgate, en af de skiønneste Bygninger i London, og de 2 for Gieldsarrestanter Kingsbench og Fleet.

Blandt de mange Opdragelses- og Undervisningsanstalter fortjene især at mærkes 16 Seminarier og latinske Skoler, 5 Collegier for Theologer, 16 for Jurister, 1 orientalsk Collegium, den lancastersfe Friskole, med over 1000 Elever, den westminsterske Nationalskole, ligeledes for 1000 Børn, Veterinairskolen, Blinde- og Dovstumme-institutet. — Hvorvel at London tæller næsten 200 Fattighuse, findes dog over 15,000 Betlere i Staden.

London er Sædet for mange lærde Selskaber, af hvilke især det kongelige Videnskabsselskab har gjort sig berømt ved sine videnskabelige Forhandlinger. Det africanske Selskab har ladet foretage flere Opdagelsesreiser i Africa. For at fremme Kundskab om Palæstinas og Syriens Geographi og Naturhistorie, og en tydeligere Fortolkning af Bibelen, er det palæstinensiske Selskab oprettet. Foruden disse findes mange andre til Befordring af Landoeconomi, Manufacturer, Handel og Konster. Vigtige ere Selskabet til den christelige Læres Udbredelse, og det store Bibelselskab, der besørger Bibelen oversat og trykket i mange, især østerlandske, Sprog.

London er det engelske Manufactur- og Fabrikvæsens Hovedsæde. Mange engelske Manufactur- og Fabrikvarer faae i London deres Fuldendelse, og londonske Fabrikata (Town-máde) ere solgte fremfor de Fabrikata, der komme fra Provindserne (Country-máde). Omtrent 600 Konstnere i forskiellige Fag leve i London.

Som Handelsstad staaer London i Spidsen for alle Verdens Stæder. Staden eier selv 5000

Skibe, og aarlig besøges dens Havn af henved 15,000 Skibe. Til Skibenes Beqvemmelighed ere indrettede 3 betydelige Dokker, Londoner-Dokke, den ostindiske og vestindiske. Den sidste bestaaer af 2 store Basins, hvoraf det ene kan rumme henved 300 Skibe. Den er omgiven med brede Kaier og store Magaziner, og kostede 600,000 Pd. Sterl. Vexelhandelen er uhyre, og i Staden findes 72 private Banker. London alene er i Besiddelse af ⅘ af hele Storbritanniens Handel, og den aarlige Ind- og Udførsel anslaaes til 60 Mill. Pund. London er Sædet for flere Handels- og Assuranceselskaber.

Indvaanernes Antal beløber sig til 1,050,000. Dog formindskes og forøges dette efter Aarstiderne.

(Chaucer, Thomas Morus, Milton, Pope, William Penn ere fødte i London).

Anmærkn. London har flere Gange været hjemsøgt af Pest (nemlig 1592, 1603, 1625, 1636 og 1665), som anrettede store Ødelæggelser, og hvergang bortrev omtrent ⅕ af Indvaanerne. 1665 omkom 97,000 Mennesker, og 1200 døde dagligen. Aaret efter opkom den frygtelige Ildebrand, hvorved 400 Gader og 13,000 Huse lagdes i Aske. Det var den ældste, tættest bebyggede og ureenligste Deel af Staden, og fra den Tid har Pesten aldrig meer indfunden sig.

Chelsea, ved Themsen, ½ Miil fra Westminster, har et Hospital for 500 invalide Soldater, og et royal-military asylum for 1000 Soldaterbørn. 9000 Indv.

Hamptoncourt, kongeligt Slot ved Themsen, anlagt af Cardinal Wolsey, og udvidet af Wilhelm 3.

Kensington, Flekke, med et kongeligt Lystslot.

Slough, med Herschels 60.000 Pund svære Teleskop. I Nærheden hans Landsted.

2. Essex Shire,

(65 Q. M., med 252,000 Indbyggere. Godt Kornland, paa nogle Steder Marskland med ypperlige Græsgange).

Colchester (Colina), Hovedstad i Shiret ved Floden Coln, med Barakker for 7000 Soldater. Havn. Østersbanker. 12,000 Indv.

Harwich (Herviacum), med en god Havn. Paketfart til Helvoetsluys. 18,000 Indv.

Woodford, med mineralske Kilder.

3. Kent Shire,

(70 Qv. M., med 371,000 Indbyggere. Det har mange Kridbjerge. Korn og Humle ere Hovedprodukterne).

Canterbury (Cantuaria s. Durovernum), 51° 18′ 26″, Hovedstaden i Shiret ved Medway, Sædet for Engellands første Erkebisp og Peer, der dog for det meste residerer i Lambethhouse i Southwark. Staden har en gammel gothisk Domkirke. (Thomas Becket). 10,000 Indv.

Dover (Dubris), befæstet Stad, omgiven af Kridbjerge, ligger ved det her 6 Mile brede Stræde. Overfart til Calais. 19,000 Indv.

Rochester (Rosta), Bispesæde ved Medway. Østersbanker. 7000 Indv.

Greenwich, 51° 28′ 40″ N. B. og 17° 39′ 45″ Ø. L., ligger ved Themsen. Staden er mærkværdig ved sit store Hospital, stiftet 1694 af Wilhelm 3., hvor over 3000 invalide Søfolk underholdes. Hospitalbygningen er opført af Carl 2.,

og var først bestemt til et Lystslot. Det er omgivet af en smuk Park, i hvilken findes det berømte Observatorium Flamsteadhouse (Flamstead, Halley, Bradley), hvorigiennem Engellænderne drage den første Meridian. I det kongelige Slot, som fordum Elisabeth beboede, har Gouverneuren for Hospitalet sin Bolig. 17,000 Indv.

Chattam, tæt ved Rochester, ved Medway, Hovedstationen for den engelske Orlogsflode, med de største Svarsenaler i Verden og alle de Anstalter, der udfordres til en Flodes Udrustning. De forsvares ved stærke Fæstningsværker. 12,000 Indv.

Woolwich, ved Themsen, med ypperlige Skibsværfter. Alle Fornødenheder for Floden findes her. Kanonstøberi. Oplag af Skibsmunition. Kongeligt Militairacademi. 17,000 Indv.

Deptford, ved Themsen, med store Orlogsværfter, paa hvilke fordum Peter den Store arbeidede. De beskiæftige omtrent 2000 Mennesker. Stort Søhospital for 3000 invalide Matroser. 20,000 Indv.

Gravesand, den første Havn ved Themsen, 5½ Miil fra London. Her klarere alle ind- og udgaaende Skibe. Fort. 1500 Indv.

Deal, ved Havet, den fornemste Plads ved Dünerne, en bekiendt Rhed, hvor den engelske Flode samles, og som dækkes af Forbjergene Syd Foreland, Nord Foreland og Goodwinsbankerne.

Shepey, en Øe, 5½ Miil i Omkreds, lige for Udløbet af Medway. Paa den ligger Sheerneß, et Fort med en sikker Rhed.

Thanet (Tanetus), en Øe paa Østsiden af Kent. Her findes Stæderne Ramsgate og Margate, med

besøgte Søbade. Uden for disse Stæder ligge de farlige Goodwins Banker, hvorpaa Søen altid bryder med Voldsomhed.

Øen Thanet var det første Sted, som Angelsachserne toge i Besiddelse.

4. Sussex Shire,

(68 Q. M., med 189,000 Indbyggere. Betydelige Egeskove, som afbenyttes til Flaaden).

Chichester (Cicestria), 50° 44′ 45″, Hovedstad i Shiret og Bispesæde, ved Lavant, har en Cathedralkirke. 8000 Indb.

Brighton, med en Havn, hvorfra Overfarten skeer til Dieppe. Søbad. 12,000 Indb.

Hastings, paa Kysten. Rhed. 3000 Indb. (Mærkværdigt Slag 1066. Wilhelm Erobreren — Harald Goodwinson).

Lewes, ved den seilbare Ouse. 3500 Indb. (Slag 1264).

5. Surry Shire,

(36 Q. M., med 324,000 Indbyggere, tjener for en stor Deel til Hovedstadens Underhold).

Southwark, den sydlige Deel af London, hører til dette Shire.

Kew, med et simpelt Slot, Kongens Sommerresidents, og den største botaniske Hauge i Europa. Menageri.

Richmond, med et kongeligt Pallads. I Slottets Park, the Kings Paddok, ligger det kongelige Observatorium.

Putney, Flekke, i Nærheden af Southwark, Historieskriveren Gibbons Fødeby. (1738, † 1794).

6. Cornwall Shire (Cornubia),

(den sydvestlige Spidse af Engelland, 68 Q. M., med 217,000 Indbyggere. Shiret er bjergfuldt, og i det Hele ufrugtbart. Dets vegetabilske Produkter ere kun ubetydelige, men dets mineralske desto betydeligere. Tin og Kobber ere de vigtigste Mineralier. Kystfiskeriet er meget indbringende, og Pilchards falder især i overordentlig Mængde her).

Falmouth (Volemutum, Volubæ portus, Ostium Cenionis), 50° 8′, med en af de bedste Havne ved Canalen. Den forsvares af Forterne Pandennis og St. Marves. 22 Paketbaade gaae herfra til Lissabon, Vestindien og Nordamerica. Pilchardsfiskerie. 6000 Indb.

Lands-End og Lizard-Point ere Forbjerge.

Scilly-Øerne (Sillinæ, Silures, Hesperides, Cassiterides, fransk: les Sorlingues), en Gruppe af 140 Øer og over 1000 nøgne Klipper, allerede kiendte i Oldtiden. De ligge S. V. for Cornwall ved Indløbet til Canalen. Indbyggerne, omtrent 2000 i Tallet, nære sig for det meste af Fiskeri og af de Vrag, som Stormen ikke sjelden kaster herhen. Kun 6 af Øerne ere beboede, nemlig St. Marys, St. Agnes, St. Martins, Trecco, Brehar og Sampson.

7. Devon Shire,

(117 Q. M., med 343,000 Indbyggere. Den sydlige Deel er meget frugtbar, og for sin Behagelighed kaldet Devons Have, den vestlige er moradsig med gode Græsgange, den nordlige Hedeland med betydelig Faaredrift).

Exeter (Augusta s. Isca Dumnoniorum), 50° 44′, Hovedstad i Shiret og Bispesæde, paa en Høi ved Ex, har en smuk Cathedralkirke og 19,000 Indvaanere, som drive en levende Handel. Havnen er tilstoppet af Sand, derfor lodse Skibene ved Topsham.

Plymouth (Tamaræ ostium), 50° 22′ 24″, ligger imellem Mundingerne af Floderne Tamar

og Plym. Plymouth bestaaer af den egentlige Stad, Citadellet og Forstæderne Plymouth Dock og Stonehouse. Den har 2 Havne; den ved Mundingen af Tamar kaldes Hamoaze, den ved Mundingen af Plym Catwater. Plymouth er Station for endeel af den engelske Orlogsflode, har ypperlige Skibsværfter, umaadelige Magaziner og et stort Søhospital. Den driver især Handel med Vestindien og Nyfoundland. 65,000 Indb.

Uden for Plymouths Havn ligger Klippen Eddystone, med et beundringsværdigt Fyrtaarn, opført 1758 af den berømte Smeaton.

Tavistock, ved Trave. 4000 Indb. (Franz Drake er født her 1541).

Dartmouth, med en sikker Havn. 6000 Indb.

Strax N. for findes Torbay-Rhed, imellem Forbjergene Bobs-Noss og Berry-Head. Ankerplads for den i Kanalen i Krigstider stationerede brittiske Flode. Her landede Wilhelm 3. 1688 med sin Armee.

8. Dorset Shire,

(59 Q. M., med 159,000 Indbyggere; Vigtig Faareavl).

Dorchester (Durnovaria), 50° 42' 57", Hovedstad i Shiret i en meget behagelig Egn. Vigtige Bryggerier. 4000 Indb.

Portland, en Halvøe, som bestaaer af en snechvid, uhyre Klippemasse, der løber ud i flere Spidser, hvor Søen altid bryder med Voldsomhed. Til de Søfarendes Sikkerhed ere derfor opreiste 2 Fyrtaarne. Paa Halvøen findes et fast Slot, Portland Church. De 2000 Indbyggere beskiæftige sig med at bryde de fine Bygningssteen (Portland-Stone), som bruges meget i Engelland, og endog forsendes til Irland og Frankrig. Flere offentlige Bygninger i London, f. Ex. White-

hall, St. Paulskirken, Westminster- og Blakfriarsbroen ere opførte af disse Steen.

9. Sommerset Shire,

(71 Q. M., med 303,000 Indbyggere. Beskaffenheden er forskiellig. Marskland afverler med Hedeland og Agerland. Flere Steenkulgruber og Blyminer. Vigtige Klædemanufacturer).

Bristol (Trajectus s. Venta Silurum), 51° 20', Bispesæde ved Foreningen af Avon og Froome, 1 Miil fra deres Udløb i Sewern. Den ligger paa Grændsen af Gloucester- og Sommersetshire, hører ikke til noget af dem, men udgiør et Distrikt for sig selv. Staden er stor, men slet bygget, har 16,000 Huse, 1 Cathedralkirke og 18 mindre Kirker, 5 Kapeller, 22 Kirker for Dissentere og 32 milde Stiftelser. Den har en pragtfuld Børs, 18 Sukkerraffinaderier, 14 Glashytter, og flere Uld- og Lædermanufacturer, Jern- og Messingfabriker. Staden eier 300 Skibe, og driver et betydeligt Fiskeri ved Newfoundland. 77,000 Indv.

Bath (Aquæ solis), Sædet for en Bisp, ligger i en smuk Dal ved Avon. Den er berømt ved sine varme Kilder, der besøges af mange Engellændere. Den har 40 Bade, flere offentlige Forlystelsessteder, Theater, Wauxhall og mange Galanteriboutiquer. Tonen er meget stiv her. 32,000 Indvaanere.

Wells (Theodorodunum), med en smagfuld Cathedralkirke. 4000 Indv.

Glastonbury (Glasconia), der forhen havde et af de rigeste engelske Abbedier, hvis Munke foregav at Joseph af Arithmatia laae her begraven.

Wrington, Flekke, Lockes Fødeby (1632, † 1704).

Bridgewater, ved Parret, den berømte Admiral Robert Blakes (1599, † 1657) Fødeby: 3000 Indvaanere. (Slag 1685. Hertugen af Monmouth).

10. Wilt Shire,

(56 Q. M., med 104,000 Indbyggere. Vigtig Faareavl. I Shiret findes mange Oldsager fra forskiellige Perioder).

Salisbury (Sarisberia, Saroiadunum), Hovedstad i Shiret og Bispesæde ved Avon. Staden er smukt bygget, med brede, regelmæssige Gader, har en prægtig Cathedralkirke, et Mesterværk af gothisk Bygningskonst, med det høieste Taarn i Engelland, 410 Fod høit. 9500 Indv.

Anmærkn. Paa den store, øde Slette ved Salisbury findes det colossalske *Stone-Henge*, den mærkværdigste Levning fra Oldtiden, Engelland har at fremvise. Langt fra seet forekommer det som en uordentlig henkastet Masse af Steen; men betragtet i Nærheden, overraster det. Uhyre Steenmasser af 900 til 1000 Centners Vægt, tilhuggede af Menneskehænder, ere opreiste i en 450 Fod vid Kreds, og rage 10 til 15 Alen over Jorden. De ere 4 til 5 Alen brede, 1½ Alen tykke og staae 2 Alen fra hverandre. Ovenpaa disse ere store Steenblokke lagde horizontale. Dette uhyre Værk har formodentlig været et berømt Druidetempel. I en stor Strækning deromkring findes intet Steenbrud, men ved Marlborough Downs, 4 Mile derfra, er et Brud af samme Steenart, hvorfra uden Tvivl disse Kiæmpemasser ere henslæbte.

Marlborough (Cunetia), ved Kennet. 2300 Indvaanere.

Bradford, ved Avon, mærkværdig som Middelpunktet for de engelske Klædemanufacturer, der levere det fineste Klæde af spansk Uld. 8000 Indv.

Wilton, en Flekke, hvor de fineste uldne Tepper forfærdiges.

I Nærheden ligger det smagfulde Landsted Wiltonhouse, der tilhører Greven af Pembrocke. Her findes en overordentlig kostbar Samling af Billedstøtter og Buster, og i den store Malerisamling udmærker sig en Række af Van Dycks Mesterværker.

Malmesbury, ved Avon. Her er Thomas Hobbes født 1588.

11. Hamp Shire,

(80 Q. M., med 265,000 Indbyggere, et af Engellands smukkeste Shirer).

Winchester (Vinta-Belgarum), Hovedstad i Shiret og Bispesæde ved Itchin, en gammel Stad, der var Residents for de vestsachsiske Konger. Den har tabt sig meget, og af dens 32 Kirker ere nu kun 6 tilovers. Cathedralkirken er meget smuk, og her ligge flere sachsiske, danske og normanniske Konger begravne. 6000 Indv.

Portsmouth (Portus magnus), 50° 48′ 2″, befæstet Søstad og Krigshavn paa Øen Portsea, der ved en Canal skilles fra det faste Land. Da Fæstningsværkerne ikke tillode at udvide Staden, blev en ny Stad, Portsea, anlagt paa det faste Land. Denne er betydeligere end den gamle Stad. Portsmouh har en stor, sikker Havn, der kan rumme hele den engelske Flode, og som beskyttes af 3 stærke Forter: Southsea, Charles-James-Borough og Blockhouse. De store Skibsværfter, Magazinerne, Ankersmederne og Dokkerne findes i Portsea. Portsmouth har et Søacademi og et Hospital for 3000 Mand. 40,000 Indv.

Ligeover for Portsmouth ligger Gosport, med en befæstet Havn og Dokker for Koffardiskibe. Den er for største Delen beboet af Haandværkere.

Spithead, en Flekke, uden for hvilken findes en ypperlig Rhed.

Southampton (Antonia, Clausentium, Trisantonum portus), ved Havbugten Southamptonwater, i en Egn, som for sin Skiønhed kaldes Engellands Have. Havn, som beskyttes af et Citadel. Søbad. 8000 Indv.

Wight (Vecta, Vectis), en Øe, S. for Hampshire, 9 Q. M. stor, med 27,000 Indb. Den er paa alle Sider omringet af Klipper, og meget stærkt befæstet. Climaet er meget behageligt, og Øen berømt for sin Frugtbarhed og ypperlige Faareavl.

Newport, befæstet Stad ved Medina, med 3000 Indvaanere.

Paa det i Nærheden liggende Castel Carisbroock, sad Carl den 1ste fangen.

St. Helens, paa Østkysten, med en berømt Rhed, St. Helensbay.

12. Berk Shire.

(34 Q. M., med 118,000 Indbyggere. Ypperlig Korn- og Svineavl. I den østlige Deel findes den betydelige Windsor Forst).

Reading, Hovedstaden i Shiret, med 10,000 Indvaanere.

Newbury (Nuberiæ), ved Kennet. 4300 Indv. (Slag 1643).

Windsor (Vindesorium), ved Themsen, med Bryggerier og Sæbesyderier. 4800 Indv.

Windsor castle, det kongelige Slot, opført i gothisk Smag, ligger paa en Høi, hvorfra er en herlig Udsigt. I den hellige Georgs Kapel bliver

Ridderne af Hosebaandsarbenen indklædte, og her giemmes deres Vaabener. Nogle engelske Konger ligge begravne her, og i en af Slotsgaardene sees Carl den 2dens Equesterstatue. Kongen boer ikke paa Slottet, men i en nymodens Bygning, ligeover for Slottets Terrasse.

Wantage, en Flekke i den smukke Dal White-Horse. Her er den engelske Kong Alfred født.

13. Lincoln Shire,

(137 Q. M., med 223,000 Indbyggere, ligger imellem Bugten ved Humber og *the Wash*. Shiret er i det Hele frugtbart, hvorvel findes flere Hedestrækninger og Moradser. — Qvæg-, Heste- og Faareavlen er meget vigtig, og Hestene og Faarene ere af en meget stor Race. Lincolnshire er deelt i 3 Distrikter: Lindsey, Kesteven og Holland, den sydostlige Deel, der bestaaer af Marskland, og deles i Over- og Nedreholland).

Lincoln (Lindum colonia), Hovedstad i Shiret og Bispesæde, ved Witham, med en gothisk Cathedralkirke, den næststørste i Engelland, og den romerske Port, en Levning fra Oldtiden. 7000 Indvaanere.

Boston, ligger i en frugtbar Marskegn ved Witham, hvor den falder i Bugten Wash. Staden har en smuk Kirke, med et meget høit Taarn, der om Natten oplyses, og advarer de Søfarende for de farlige Lynn Deep og Boston Deep. 6000 Indvaanere.

Woolsthorpe, ved Witham, er Isaak Newtons Fødeby (1642, † 1727).

14. Huntingdon Shire,

(19 Q. M., med 42,000 Indbyggere. Fortræffelige Græsgange og ypperlig Fæbrift).

Huntingdon, Hovedstad i Shiret, ved Ouse. 3000 Indv.

Her blev Oliver Cromwell født d. 3. April 1603, samme Dag som Dronning Elisabeth døde.

Stilton, Landsby, berømt for dens fortræffelige Ost, den saakaldte english Parmesan.

15. Bedford Shire,

(22 Q. M., med 70,000 Indbyggere. Korn og Smør ere Hovedprodukterne).

Bedford (Bedfordia), Hovedstad i Shiret, ved Ouse. 4000 Indb.

16. Hartford Shire,

(31 Q. M., med 112,600 Indbyggere. Fortræffelig Agerdyrkning).

Hartford, Hovedstad i Shiret, med 3400 Indvaanere.

St. Albans (Cæsars Verulamium), med Levninger af det berømte gamle Abbedi, et af de første i Engelland. 3000 Indb. Her blev den store Baco født 1561. Slag 1455.

Barnet (High), Flekke. (Mærkværdigt Slag 1471).

17. Oxford Shire,

(32 Q. M., med 119,000 Indbyggere. Det har i den sydvestlige Deel betydelige Skove. Igiennem Shiret gaaer Oxford-Canalen).

Oxford (Oxonia v. Oxonium), 51° 45′ 40″, Hovedstad i Shiret og Bispesæde, ligger paa en Høi ved Themsen. Staden er mærkværdig ved sit berømte Universitet, det største i hele Riget, hvis første Grundvold blev lagt af Alfred den Store, som her anlagde en Skole 872. Naar Universitetet blev stiftet er uvist; Balliols-College, det ældste, stiftedes 1263. Universitetet har 20

Collegier, hvori de Studerende, omtrent 1500 i Tallet, boe tilligemed Lærerne. Christ-Church-College er det største, og har 300 Beboere. Universitetsbibliotheket (Bibliotheca Bodleiana, efter dets Stifter Thomas Bodley) tæller 500,000 Bind og 30,000 Haandskrifter. Det Radcliffske Bibliothek staaer i en egen Bygning. Til Universitetet hører desuden en Samling af Antiker, Naturalier, Malerier og Mynter, en botanisk Hauge, et Observatorium, anatomisk Theater og chemisk Laboratorium. Det mærkværdige Theatrum Sheldonianum, stiftet af Gilbert Sheldon, Erkebisp i Canterbury, er en rund Bygning, som kan rumme henved 4000 Personer. Ved dette Theater findes det mærkelige saakaldte pariske, arundelske eller oxfordske Marmor *), og ikke langt derfra i en egen Bygning det smukke clarendonske Bogtrykkeri. Universitetet bestyres af en Canzler, under hvem staaer en Vice-

*) Dette vigtige Originalværk fra Oldtiden, den pariske Krønike kaldet, bestaaer af flere Marmorplader, og indeholder i chronologisk Orden en Række af Begivenheder igiennem et Tidsrum af 1318 Aar, nemlig fra Cecrops 1582 til 264 for Chr. Fødsel (129 Olymp.) Af den første Plade sees, at de ere forfærdigede paa Paros (deraf deres Navn). Nicolaus Peiresc, en fortjent Lærd, kiøbte dem i Smyrna for 50 Ducater, men kom ei i Besiddelse af dem, da hans Underhandler blev fængslet. Thomas Howard, Greve af Arundel, vidste at forskaffe sig dem, og bragte dem til Engelland, hvor de 1627 bleve opstillede paa hans Landsted ved London (deraf arundelsk Marmor). Under Borgerkrigene bleve endeel af disse Plader, i Eiermandens Fraværelse, anvendte til Bygninger. De overblevne skiænkedes 1667 til Universitetet i Oxford (Oxfordske Marmor) af Henrik Howard, Hertug i Norfolk, en Sønnesøn af Ovennævnte. Dette ærværdige Oldtidsminde bestaaer af 130 Optegnelser.

canzler, og sender 2 Deputerede til Parlamentet. Oxford tæller 13,000 Indb.

Woodstock, Flekke ved Evenhode, berømt for fine Handsker (Woodstock-Gloves). 1300 Indb.

I Nærheden af Woodstock ligger det skiønne *Blenheim-Castle*, opført af Vanbrugh, og foræret den berømte Marlborough af Dronning Anna. Ved Slottet staaer en 130 Fod høi Søile prydet med en Billedstøtte af Marlborough.

I Woodstock residerede en Tid Henrik d. 1. og Henrik d. 2., og her var det at Henrik d. 2dens bekiendte Frille Rosamunda af Clifford holdtes skjult.

Islip, Flekke ved Oxfordcanalen, den sidste angelsachsiske Konge Edward den Bekienders Fødested.

18. Buckingham Shire,

(35 Q. M., med 118,000 Indbyggere. Betydelige Skove).

Aylesbury, Hovedstad i Shiret. 3200 Indb.

Buckingham (Buchinghamia), ved Ouse. 2600 Indvaanere.

Eaton, Flekke ved Themsen, ligeover for Windsor, har en berømt latinsk Skole (4-500 Elever), stiftet 1441 af Henrik 6.

Stow, Landsby, med det yderst prægtige Landsted, der tilhører Familien Temple.

19. Gloucester Shire,

(61 Q. M., med 279,000 Indbyggere. Østsiden er ufrugtbar. Den mellemste, den smukke Sewern Dal, har ypperlige Græsgange. Paa Vestsiden findes betydelige Egeskove. Hovedproduktet er den berømte Ost, hvoraf aarlig tilberedes henved 16,000,000 Pund.

Gloucester (Clanum s. Clevum), 51° 55', Hovedstad i Shiret og Bispesæde, ved Sewern, har en prægtfuld gothisk Cathedralkirke, med et meget høit Taarn. 7600 Indb.

Cheltenham, ved Sewern, har mineralske Kilder. 3500 Indv.

Tewksbury (Theocicuria), ved Avon, hvor den falder i Sewern. 4200 Indv. (Slag 1471. Edward d. 4. Magrethe af Anjou).

20. Monmouth Shire,

(26 Q. M., med 51,000 Indbyggere. Vestsiden bjergfuld, Østsiden en Afvexling af Skov, Agerland og Eng).

Monmouth (Monumethia), 51° 49′ Hovedstaden i Shiret, ligger ved Floderne Mynnow og Wyes Forening. Paa det gamle forfaldne Slot blev den engelske Konge Henrik d. 5. født. 3400 Indvaanere.

21. Hereford Shire,

(56 Q. M., med 94,000 Indbyggere. Overordentligt frugtbart, med en romantisk Natur. Talrige Hjorde af smaa Faar, som have en yderst fiin Uld. Vigtig Frugthandel).

Hereford, Hovedstad i Shiret, ved Ferry, gammel og forfalden, med 6800 Indv.

22. Shroop Shire,

(62 Q. M., med 105,000 Indbyggere. Hovedprodukterne ere Jern, Bly, Steenkul, Pibeleer. I den romantiske Colebrookdale ved Sewern findes de betydeligste Jernværker i Engelland).

Shrewsbury (Salopia, formodentlig det gamle Uriconium), Hovedstad i Shiret, ligger paa en Halvøe, som dannes af Sewern. 17,000 Indv.

Wellington, i Colebrookdale, med Jernværker, Dampmaskiner, Kulgruber og Glashytter. 4000 Indv.

23. Chester Shire (Cheshire),

(49 Q. M., med 227,000 Indbyggere. Store Hedestrækninger, hvor fordum store Egeskove stode; paa andre Steder side Græsgange. Hovedprodukterne ere Salt og de berømte Chester Oste, hvoraf aarlig forsendes over 20,000,000 Pund).

Chester, 53° 10', Hovedstaden i Shiret og Bispesæde, ved Mundingen af Dee, en ældgammel By, allerede befæstet af Romerne, har en Cathedralkirke. Den er omgiven med Mure, og beskyttes af et Citadel. Staden er Hovedmarkedet for den irlandske Lærredshandel. Paketfart til Irland. 16,000 Indb.

Kongens ældste Søn fører Titel af: Greve af Chester.

Nortwich, ved Waaver, det eneste Sted i Engelland, hvor der brydes Steensalt. Det aarlige Udbytte anslaaes til 1,200,000 Centner. Af Kildesalt bliver her aarlig tilberedet 900,000 Centner. 6000 Indb.

24. Nottingham Shire,

(36 Q. M., med 163,000 Indbyggere, og et særdeles sundt Clima).

Nottingham (Nottinghamia), Hovedstad i Shiret, ligger ved Trent. Den har de vigtigste Strømpemanufacturer og Alebryggerier i Engelland, og et af de største Torve. Befæstet Slot. 34,000 Indb.

Den berømte, under Dronning Maria henrettede, Erkebiskop Cranmer, og Richard Arkwright, Opfinderen af Spindemaskinerne, ere fødte her.

25. Derby Shire,

(46 Q. M., med 185,000 Indbyggere. I det Sydlige frugtbart Agerland og gode Græsgange, i det Nordlige vilde, øde Bjergstrækninger (*Derby Peack*), med mange Naturmærkværdigheder og mineralske Rigdomme).

Derby (Derventia), Hovedstad i Shiret, ved Derwent. Staden har en berømt Silkemølle med 26,586 Hiul, og flere Manufacturer og Fabriker. 13,000 Indb.

Chesterfield, Fabrikstad, med 4000 Indb.

Matlok, i en romantisk Bjergegn, har berømte varme Bade.

26. Stafford Shire,

(40 Q. M., med 297,000 Indbyggere. Overordentlig rige Steenkulsgruber og vigtige Steentøifabriker).

Stafford, Hovedstaden i Shiret, ved Sow. 4000 Indb.

Wolverhampton, beliggende paa en Høi, neden for hvilken Bristolcanalen gaaer. Den er Hovedoplagsstedet for alle de smaa Jernvarer, som forfærdiges af meer end 30,000 Mennesker imellem denne Stad og Birmingham. Hele Egnen heromkring er tæt bebygget med Fabriker, og indhyllet i en tyk Kuldamp. 15,000 Indb.

Bradley, med Jernværker, der høre til de største i Engelland. Ugentlig forarbeides undertiden 4000 Centner.

Etruria, Fabrikstad, anlagt af den berømte Wedgewood, hvor det meget søgte Steentøi forfærdiges.

Slugborough, Flekke, Ansons Fødeby. (1697, † 1762).

27. Worcester Shire,

(31 Q. M., med 161,000 Indbyggere. Korn, Qvæg, Humle og Salt ere Hovedprodukterne).

Worcester (Branovium s. Vigornia), 52° 9' 30'', Hovedstad i Shiret og Bispesæde, ved Sewern, har 1 Cathedralkirke. — Mærkelige ere Stadens

Handskemanufacturer (60), der beskiæftige hen
10,000 Mennesker, og dens 2 Porcelainfabrik
de bedste i Storbritannien. 13,000 Indb. (Sl
1651).

Evesham, Flekke ved Avon. (Slag 1265).

Strensham, Flekke, hvor Digteren Sam
Butler blev født 1612.

28. Warwick Shire,

(45 Q. M., med 219,000 Indbyggere. Avon deler Shi
Den nordlige Deel store Hedestrækninger og Moradser.
sydlige overmaade frugtbart Agerland).

Warwick (Varvicum, Verovicum), Hovedf
i Shiret, ved Avon. 6000 Indb.

Warwick Castle, denne majestætiske gothiske Bygn
en af de skiønneste Engelland har at fremvise, ligg
Nærheden af Staden. Paa Slottet findes en Sal,
Alen lang og 18 Alen bred, hvis Vægge ere behæn
med gamle Rustninger, Spyd, Sværd og Gevirer, hv
iblandt nogle ere af en Dyreart, som ikke findes me
Engelland, men hvis Skeletter endnu opgraves i de i
Tørvemoser. Fra den ene Spids til den anden ere
næsten 5 Alen. Slottet har en fortræffelig Malerif
ling og en skiøn Park.

Coventry, ved Sherborn, har vigtige Baa
manufacturer, som beskiæftige henved 10,000 M
nesker. Den smukke St. Michaelskirke har et
de skiønneste Taarne, som findes paa nogen eng
Kirke. 18,000 Indb.

Birmingham, Engellands vigtigste Fab
stad, ligger paa flere Høie, ikke langt fra Tre
Staden er temmelig smukt bygget, men har
smudsigt Udseende af den tykke Kuldamp, der
tid hviler over den. Staden har over 16,
Huse, 16 Kirker, 1 Theater, 2 offentlige Bil

theker, Wauxhall, offentlige Bade, 150 Knappefabriker, 24 Spændefabriker, 90 Pleteerfabriker, 20 Blikfabriker, 30 Geværfabriker, 102 Fabriker for Bijouteri, 70 Messingfabriker, Fabriker for Juveleervarer, mathematiske Instrumenter o. s. v. Paa Torvet staaer Admiral Nelsons Billedstøtte. Vareomsatsen besørges af 175 Handelshuse. Birmingham, som 1680 kun talte 5000 Mennesker, har nu 87,000. Og dog har den ingen Stadsret, og sender ingen Deputerede til Parlamentet.

Lichfield (Lichfeldia), Bispesæde, med en smuk Cathedralkirke. 3400 Indv. (Her er Samuel Johnson født 1709, † 1784).

Stratford (upon Avon), Flekke. Her blev William Shakespear født d. 23. April 1564, og her døde han d. 23. April 1616. Han blev begravet her, men i Westminsterabbedi staaer hans Monument. Endnu vises hans Huus, og den Seng, hvori han blev født og døde.

Bjergene Edge-Hill ere mærkelige ved Slaget 1642, det første, som leveredes i Krigen mellem Carl d. 1. og Parlamentet.

29. Northampton Shire.

(46 Q. M., med 141,000 Indbyggere. Herligt Clima, og fortræffelig Qvæg-, Faare- og Hesteavl).

Northampton (Northantonia, Antonia septentrionalis), Hovedstad i Shiret, ved Nyne. Stort Hestemarked. Hestevæddeløb paa Sletten Pye-Lyes. 7000 Indv. (Slag 1460).

Peterborough (Petroburgum), Bispesæde, ved Nyne. Gammel mærkværdig Cathedralkirke. 3500 Indbyggere.

Fotheringay-Castle, et gammelt gothisk Slot. Her henlevede Maria Stuart sine sidste Aar, og her blev hun henrettet 1587.

30. Rutland Shire,

(10 Q. M., med 16,000 Indbyggere. Det er det mindste af de engelske Shirer).

Okeham, Hovedstad i Shiret, i den frugtbare Dal Cathroß, med et Slot.

31. Leicester Shire,

(37 Q. M., med 150,000 Indbyggere. Ypperlig Faareavl og fortræffeligt Horngvæg. Indbyggerne beskiæftige sig meest med Agerdyrkning og Fædrift. Manufacturerne ere ikke meget betydelige).

Leicester (Ratæ Coritanorum), 52° 38′, Hovedstad i Shiret, en ældgammel Stad, ved Soure. Den er Hovedsædet for de engelske Strømpemanufacturer. 17,000 Indb.

Her døde den bekiendte Cardinal Thomas Wolsey den 28de November 1530, og blev begraven i et Capel i det derværende Abbedi. Dog findes der næsten intet Spor meer af Graven.

Bosworth, Flekke paa en Høi. (Slag 1485, det sidste imellem Husene Lancaster og York).

Naseby, Flekke. Afgiørende Slag 1645 imellem Carl I. og Parlamentet.

32. Suffolk Shire,

(69 Q. M., med 234,000 Indbyggere. Landet er for det meste fladt. Smør er Hovedproduktet. Dets fordum betydelige Manufacturer ere for største Delen forsvundne, og Indbyggerne beskiæftige sig for det meste med Agerdyrkning).

Ipswich (Gippevicum), Hovedstad i Shiret, ved den temmelig brede Orwel. 14,000 Indb. (Thomas Wolseys Fødeby).

Southwold, Flekke paa Kysten.

Uden for denne By, i den saakaldte Solebay, forefaldt 1672 et blodigt Søslag imellem den engelske (Hert. af York), den franske (Grev d'Etrees) og den hollandske Flode (Ruyter).

33. Norfolk Shire,

(68 Q. M., med 234,000 Indbyggere. En af Provindsens vigtigste Produkter er Roer, som bruges her til at fede Qvæg med, til hvilken Ende meget indføres fra Skotland).

Norwich (Venta Icenorum, Nordovicum), 52° 35', Hovedstad i Shiret og Bispesæde, ved Foreningen af Windser og Yare. Staden har 1 Cathedralkirke og 32 Sognekirker, 1 Blindeinstitut og flere betydelige Fabriker. Staden er en af de største i Engelland, og var forhen bedre befolket. De flygtende Hollændere nedsatte sig her, og bragte Uldmanufacturerne i Veiret. 37,000 Indv.

Yarmouth (Jarmuthum Garianonum), ligger imellem Brydon og Havet, og er ved en Bro forbunden med Little-Yarmouth i Suffolkshire. Staden driver en betydelig Handel, og eier 400 Skibe, hvoraf 150 aarlig sendes paa Sildefangst. Endeel gaae paa Hval- og Kabliaufangst. Henved 50,000 Tønder Sild bringes aarlig til Staden. Havnen er den bedste i Norfolk, men er ikke meget dyb. Søbad. Vigtig Makrelfangst. Paketfart til Kuphaven. 18,000 Indv.

Burnham-Thorpe, Flekke, hvor den berømte Horatio Nelson blev født 1758.

34. Cambridge Shire,

(31 Q. M., med 101,000 Indbyggere. Den nordlige Deel fuld af Moradser. I den sydostlige Deel begynder den store Slette, som breder sig ud i flere Shirer, og er den største i Kongeriget).

Cambridge (Cantabrigia), 52° 12′ 36″, Hovedstad i Shiret, ved Floden Cam. Staden er mærkværdig ved sit Universitet, hvis Grundvold skal være lagt 630. Det har 17 Collegier, 1100 Studerende, og bestyres af en Canzler. Bibliotheket tæller henved 90,000 Bind. 11,000 Indv.

I Nærheden af Cambridge holdes aarlig, under Universitetets Jurisdiction, i Byen Stourbridge den betydeligste Messe i Engelland.

Ely, Bispesæde ved Ouse, har en Cathedralkirke. 2500 Indv.

Newmarket, en lille Stad, der deels hører til Cambridge-, deels til Suffolkshire. De Hestevæddeløb, som holdes her, ere de berømteste i Kongeriget. 500 Indv.

35. York Shire,

(255 Q. M., med 979,000 Indbyggere. Mod N. V. bjergfuldt med romantiske Partier, mod S. og S. O. Marskland; langs Kysten findes store Moradser. Shiret deles i East-Riding, North-Riding og West-Riding).

I East-Riding:

York (Eboracum), 53° 57′ 45″, Hovedstad i Shiret og Erkebispesæde, i Rang den anden Stad i Engelland, ligger ved Ouse. Staden er ældgammel, og den fortræffelige Cathedralkirke, et Mesterværk af gothisk Bygningskonst, er den største i det brittiske Rige, og en af de største i Verden. Erkebispen residerer i Bishofstown. 18,000 Indv.

I York døde den romerske Keiser Septimius Severus 209 efter Chr. Fødsel.

Ø. for York ligger Stamford. Ved Stamfordbridge, ved Floden Darwent, forefaldt 1066 et blodigt Slag imellem Harald Godvindson og Harald Haardraade, som faldt her. Broen kaldes endnu *the battle bridge*.

Kingston (upon Hull), almindeligen kaldet Hull, 53° 50', en af Engellands fornemste Handelsstæder, ved Mundingen af Humber. De ypperlige Kanalanlæg have især hævet Hulls Velstand. Staden har en Havn, der er gjort med Konst, og en Dokke. Hvalfangsten, som drives fra Hull med 40 Skibe, er meget betydelig. 28,000 Indv.

Beverley, med 6000 Indv.

Flamborough-Head, 54° 10' 25", Forbjerg.

I North-Riding:

Richmond, ved Swale. 2900 Indv.

Scarborough, paa en Klippe ved Havet. Havn. Søbad. Mineralske Kilder. 6700 Indv.

Whitby, ved Mundingen af Erk. 7500 Indv. Her blev James Cook født 1728.

Towton, Flekke. (Slag 1461).

I West-Riding:

Leeds, 53° 48', vigtig Manufacturstad, ved Floden Aire. De vigtigste Uldmanufacturer i hele Engelland findes her. Hele Omegnen (the Clothing country) er næsten ikke andet, end et stort Uldmanufactur, og Indbyggerne bringe alt deres forfærdigede Klæde til Leeds, hvorfra Kiøbmændene forsende det videre. Det største Klædemarked i Engelland holdes her. Leeds-Canalen. 62,000 Indv.

Sheffield, ved Foreningen af Don og Sheaf, med overmaade vigtige Staalfabriker. Især er det skiærende Instrumenter (Cutlery) som forfærdiges her. Der findes 80 Fabriker, som alene forfærdige Bordknive, og 97, som forfærdige Penneknive.

Disse Fabriker drives ved de ypperligste Maskinerier, og gjøre hele Egnen velhavende. 36,000 Indv.

Halifax, ved Calder, driver vigtig Handel med det tynde uldne Tøi, det saakaldte Stuff-goods. 9000 Indb.

Wakefield, ved Calder. 8000 Indv. (Slag 1460).

Rotheram, ved Foreningen af Rother og Don, med meget store Jernværker. 3000 Indv.

36. Durham Shire,

(44 Q. M., med 180,000 Indbyggere. Vestsiden er en raa Bjergegn, Engellands Apenniner kaldet, med faa Indbyggere, men en overordentlig Rigdom af Jern, Bly, Steenkul og de ypperlige Slibestene, de saakaldte *Newcastle grindstones*. Østsiden er frugtbar, med god Faareavl).

Durham (Dunhelmum), Hovedstad i Shiret og Bispesæde, ved Ware, har en smuk Cathedralkirke, hvor Beda den Ærværdige ligger begraven. Han var født i Durham 673, hvor han var Diacon, og døde her 735, uden nogensinde at have forladt sit Fødested. 7500 Indv.

Sunderland ligger ved Udløbet af Ware, over hvilken fører en stor Bro af Jern, støbt i Rotheram. Næst Newcastle driver den den vigtigste Handel med Steenkul. Dens Grønlandsfart er meget betydelig, og beskiæftiger 200 Skibe. 14,500 Indvaanere.

37. Northumberland Shire,

(80 Q. M., med 172,000 Indbyggere, det nordligste Shire i Engelland, skilt fra Skotland ved de høie Chewiotsbjerge. Dets største Rigdom bestaaer i de uudtømmelige Steenkulgruber, hvis Bearbeidning sysselsætter henved 65,000 Mennesker. Fiskefangsten paa Kysten er meget betydelig. I Syd Levninger af *Pikten wall*. Shiret deles i 2 mindre Shirer: Berwick og Bedlington).

Newcastle (Novum castrum), 55° 4', Hovedstad i Shiret, en af Engellands vigtigste Stæder, ligger ved Tyne. Den er omgiven med Mure, og gammeldags bygget. Sin Velstand skylder den de rige Kulgruber og Steenkulshandelen, der drives med 400 egne Skibe. Vognene, som føre Kullet fra Gruberne til Skibene, sættes i Bevægelse ved en konstig Mekanisme, uden Mennesker eller Heste. Over 100 Skibe sendes aarlig paa Hvalfangst. Staden har et Theater, en Børs, og betydelige Fabriker. Kun smaa Skibe kunne gaae lige op til Staden, de store maae lodse ved Shields. 28,000 Indv.

Berwick (upon Tweed, Bercovicum), 55° 44' 35'', den nordligste Stad i Kongeriget Engelland, hørte til 1482 Kongeriget Skotland til, og har endnu sin egen Jurisdiction, uden at være indlemmet i noget Shire. Dens fordum stærke Fæstningsværker ere nu forfaldne De fleste Indvaanere beskiæftige sig med Laxefangst. 8000 Indv. (Her blev Historieskriveren Robertson født 1721).

Alnwick, ved Alne, med et gammelt Slot, forhen Sædet for den mægtige Familie Percy. 4700 Indv.

Hexham (Alexodunum), med 4300 Indv. (Slag 1463).

Anmærkn. I det Sydlige af Shiret findes endnu hist og her Levninger af den store Vold, som Septimius Severus, paa den af Hadrian lagde Grundvold, lod opføre, for at dække Britannien for Indfald af Picter og Skoter. Den var af Steen, 12 Fod høi, 8 Fod tyk, og forsynet med Taarne. Den begyndte ved Carlisle, og endte ved Newcastle.

Paa Kysten af Northumberland ligge flere Øer: Holy-Island, Farn-Øerne, en Gruppe af 17 Øer, med mange Edderfugle. Ved Mundingen af Floden Coquet ligger den lille Øe Coquet, hvor der opholder sig en stor Mængde Søfugle.

38. Cumberland Shire,

(71 Q. M., med 134,000 Indbyggere. Meget rigt paa Mineralier. Mange Floder gaae igiennem Shiret, og danne mange Indsøer).

Carlisle (Carleolum, hos Romerne Lugo Vallum s. Brovoniacum), befæstet Hovedstad i Shiret og Bispesæde, ved Edon, med en smuk Cathedralkirke og vigtige Bomuldsmanufacturer. 12,500 Indvaanere.

Whitehaven, 54° 42′, Søstad ved det irske Hav, med en god Havn. I Nærheden af Staden findes de dybe Steenkulgruber Howguil, Whinguil og Kingspit, som ere 155 Favne dybe, og hvoraf den sidste strækker sig hen under Havet. Ved 4 store Dampmaskiner udpompes Vandet af dem. Vigtig Steenkulhandel, især til Irland, med 300 egne Skibe. 16,000 Indv.

39. Westmoreland Shire,

(36 Q. M., med 46,000 Indbyggere. Biergfuldt, med mange Moradser. Ypperligt Skifer).

Appleby (Aballaba), Hovedstad i Shiret, ved Eden. Vigtigt Kornmarked, 700 Indv.

Kendal (Concangium), ved Ken. Betydelige Uldmanufacturer, som levere det grove uldne Tøi (Kendal-Cottons) til Marinen og Negerslaverne. 8000 Indv.

40. Lancaster Shire (Lancashire).

(80 Q. M., med 828,000 Indbyggere. Meget rigt paa Mineralier, især Steenkul. Ypperlige Græsgange og vigtig Faareavl).

Lancaster (Longovicum), 54° 4', Hovedstad i Shiret, ved Lon. Betydelig Handel med America og de østersøiske Havne. 9000 Indb.

Manchester (Mancunium), en af Engellands vigtigste Manufacturstæder, ligger, ved Foreningen af Irk og Irwell, ved Bridgewatercanalen. Den er Middelpunktet for Engellands Handel med Bomuldsvarer, og har selv over 200 Bomuldsmanufacturer. De betydelige Steenkulgruber, den bridgewaterske Canal og de her opfundne Spindemaskiner bragte Staden i Veiret, og gjorde dens Indvaanere velhavende. Vigtig Canalfart. 98,600 Indvaanere.

Liverpool, 53° 27', næst London Engellands vigtigste Handelsstad, ligger ved Udløbet af Mersey. Staden tæller henved 12,000 Huse, 14 Kirker for de Episkopale og 18 for andre Secter. Den har 1 Børs, 1 Athenæum, 1 Lyceum, 50 Bryggerier og store Tobaksmanufacturer. Et eneste Tobaksmagazin kan rumme 7000 Oxehoveder. Handelen er blomstrende, og drives til alle Verdensparter med 930 egne Skibe. Handelen med America er særdeles vigtig, og Guinea- og Negerhandelen blev forhen næsten udelukkende dreven fra Liverpool. Derfor den hæftige Modstand fra Liverpools Side mod Slavehandelens Ophævelse *).

*) Den ved sin mediceiske Historie (*the life of Lorenzo de Medici* og *the life and Pontificate of Leo X.*), som bio-

Sildefiskeriet og Hvalfangsten er meget betydelig. Liverpools Havn med dens 13 Dokker er et Mesterværk af Konst, og besøges aarlig af henved 4000 Skibe. 95,000 Indv. 1565 neppe 800, og 12 Skibe.

Preston, ved Ribble, er omgiven med Mure. Betydeligt Lærredsmarked. 12,000 Indv. (Slag 1715).

Warrington (Varingtonium), ved Mersey. Her findes de betydelige Seildugsmanufacturer, som for endeel forsyne den engelske Marine med det Nødvendige. 11,600 Indv.

St. Helens, vigtig Fabrikstad, med flere Glashytter og den berømte store Speilfabrik.

Worsleymill, Bjergstad, omgiven af store Steenkulsgruber, der tilhøre Hertugen af Bridgewater. Her begynder den af Brindley anlagde Canal, der gaaer, forbi Manchester, lige til Liverpool.

II. Fyrstendømmet Wales

(Cambria s. Cambro-Britannia, hos Romerne Britannia secunda),

beliggende V. for Engelland, imellem 12° 14′ og 14° 51′ Ø. L., og 51° 27′ og 53° 16′ N. B., grændser mod Ø. til de engelske Shirer Chester, Shroop, Hereford og Monmouth, mod S. til Bristolcanalen, mod V. og N. til det irske Hav, og indtager et Areal af 316 Q. M. Fyrstendømmet er meget bjergfuldt, og Kysterne omgivne med nøgne Klipper. 3 Bjergkiæder giennemkrydse Landet, og den høieste Spidse af disse

graphisk historisk Skribent saa berømte William Roscoe, Banquier i Liverpool og Repræsentant for denne Stad i Parlamentet, var en af de Værdige, som med Iver understøttede den ædle Wilberforce i hans Bestræbelser for Slavehandelens Ophævelse.

er Snowdon i Carnarvon Shire. Climaet er strengere end Engellands, men sundere. Kobber, Jern, Steenkul og Skifer ere Hovedprodukterne. Qvægavlen er meget betydelig, saavelsom Kystfiskeriet. Indbyggerne, 612,000 i Tallet, stamme ned fra Kymrerne, bekiende sig for største Delen til den episkopale Kirke, og have 3 Bisper, som ere Peers af Engelland. Siden 1586 er Wales for bestandig forenet med Engelland, og sender 24 Deputerede til Underhuset. Kongens ældste Søn udnævnes ved sin Fødsel til Prinds af Wales. Førstendømmet er deelt i Syd- og Nordwales, som hvert indbefatter 6 Shirer.

Syd-Wales:

1. Pembroke.
2. Cardigan.
3. Carmarthen.
4. Glamorgan.
5. Brecknock.
6. Radnor.

Nord-Wales:

1. Montgomery.
2. Merioneth.
3. Flint.
4. Denbigh.
5. Carnarvon.
6. Anglesea.

a. Syd-Wales.

I. Pembroke Shire,

(25 Q. M., med 61,000 Indbyggere).

Pembroke, 51° 45′ N. B., Hovedstad i Shiret paa en Klippe, ved en Arm af Mildfordhaven. Paa den høieste Tinde af Klippen ligger

et Slot, tæt ved Siden af en Afgrund. 4000 Indvaanere.

Milford, Flekke ved Milfordhaven, den største Havn i Europa. Den rummer over 1000 Skibe, og er saa sikker, at der ingen Lodser behøves. Havnen har 16 Arme, 5 Bugter og 13 Rheder. Indløbet er meget bredt, og ved St. Anna Point brænde tvende Fyr.

St. Davids ligger ved Havet. Bispesæde.

2. Cardigan Shire,

(31 Q. M., med 51,000 Indbyggere).

Cardigan (Cæretica), Hovedstad i Shiret, ved Tiwy, hvor den falder i Cardiganbugten. Havn. 3800 Indv.

3. Carmarthen Shire,

(45 Q. M., med 77,000 Indbyggere).

Carmarthen (Maridunum), 51° 52', Hovedstad i Shiret, ved Tiwy. 6000 Indv.

4. Glamorgan Shire,

(36 Q. M., med 81,000 Indbyggere).

Cardiff, Hovedstad i Shiret, ved Mundingen af Tawe.

Paa Slottet i Cardiff blev den 1107 i Slaget ved Tinchebrey fangede Hertug Robert af Normandie, Søn af Wilhelm Erobreren, holdt fangen i 26 Aar.

Swansea, 51° 40', den betydeligste Stad i Wales, ved Mundingen af Tany, har en god Havn med Dokker. 2 til 3000 Skibe løbe aarligen ud og ind. I Nærheden af Staden ere betydelige Kobber-, Jern- og Messingværker. Mineralsk Kilde. 7000 Indv.

5. Brecknock Shire,

(35 Q. M., med 38,000 Indbyggere).

Brecknock (Brechinia), Hovedstad i Shiret, ved Uske, hvor den optager Hondby. 3700 Indv.

I Nærheden af Staden ligger den overordentlig fiskerige Indsø *Brecknock-mere.*

6. Radnor Shire,

(18 Q. M., med 22,000 Indbyggere).

Radnor (Radnoria), Hovedstad i Shiret, ved Domergil.

b. Nord-Wales.

1. Montgomery Shire,

(59 Q. M., med 51,000 Indbyggere).

Montgomery, Hovedstad i Shiret, ikke langt fra Sewern.

2. Merioneth Shire,

(30 Q. M., med 31,000 Indbyggere).

Harleigh, Hovedstad i Shiret, med en Havn.

3. Flint Shire,

(11 Q. M., med 47,000 Indbyggere).

Flint, Hovedstad i Shiret, ved Mundingen af Dee.

Holywell, Søstad, med nogle Manufacturer og 5600 Indv.

I Dalen Greenfield findes den vandrige Winifreda-Kilde, som hver Minut udgyder 420 Centner Vand, og driver 6 Fabriker.

St. Asaph, Bispesæde, ved Elwyd.

4. Denbigh Shire,

(31 Q. M., med 65,000 Indbyggere).

Denbigh (Denbigia), Hovedstad i Shiret, beliggende paa et Bjerg, midt i en skiøn Dal, har et befæstet Slot.

Wrexham, ved en Arm af Dee, med en smuk Kirke, og i Nærheden af Staden betydelige Jern- og Messingværker. 7000 Indv.

5. Carnarvon Shire,

(23 Q. M., med 49,000 Indbyggere).

Carnarvon (Arvonia), 53° 6' N. B., Hovedstad i Shiret, med en Havn, ved Carnarvonbugten. Staden har et befæstet Slot, hvor Edward 2., den første Prinds af Wales, blev født 1284. Dog blev han ikke forlenet med Wales før 1301. 1000 Indvaanere.

Bangor (Bangertium), Bispesæde, ved Menaistrædet.

6. Anglesea Shire,

(12 Q. M., med 37,000 Indbyggere. Anglesea er en Øe, som ved det smale Menaistræde skilles fra Carnarvonshire. Dens ældre Navn var *Mona*, og den var berømt som Sædet for Druiderne, der i dens store Egeskove anstillede Offringer til Guderne. Disse store Skove ere nu forsvundne. En Bjergstrækning, *Parrys-Mountain*, der gaaer igiennem Øen, er overordentlig rig paa Kobber, og leverer aarlig henved 60,000 Centner. Øen er meget frugtbar, udfører meget Korn og aarlig henved 16,000 Stykker Hornqvæg).

Beaumaris (Bellomariscus), Hovedstad i Shiret, med en god Havn. 1600 Indv.

Holyhead, Flekke paa en Øe, som ved et smalt Sund skilles fra Anglesea. Paketfart til Dublin.

Øer, som ikke høre til noget Shire:

Man (Monabia, Monoeda, hos Cæsar Mona), 10 Q. M. stor, ligger midt i det irske Hav, imel-

lem 53° 47′ og 54° 17′ N. B., tilhører den engelske Krone siden 1765, da den afkiøbtes Hertugen af Athol, hvorved Snighandelen fra denne Øe standsedes. Den er meget bjergfuld, og nøgne, steile Klipper omgive Kysterne, og giøre dem farlige for Søfarende. Det høieste Bjerg paa Øen er the Snafle. Indbyggerne, omtrent 30,000 i Tallet, høre til Britanniens oprindelige Beboere, og kalde sig selv Manks. Deres fornemste Næringsvei er Skibsfart, som drives med 410 større og mindre Skibe, og Sildefangst. Indbyggerne have deres egen Nationalrepræsentation ved de 24 Keys, der udgiøre et Slags Parlament. I Spidsen for Regieringen staaer en engelsk Gouverneur. Rettergangen forvaltes ved Deemsters eller Dommere. Indbyggerne bekiende sig til den engelske Kirke, og have en Biskop, som fører Titel af Bisp i Sodor*), men ikke er Peer.

Anmærkn. Paa Høiden af Øen Man blev i Aaret 1760 den berømte franske Søcapitain Thürot, efter en rasende Fægtning med den engelske Capitain Elliot, overvunden og dræbt.

Castletown, Øens Hovedstad, paa Sydvestkysten, en smuk Stad, med det faste Slot Castle-Rushen. Gouverneurens, den fornemste Domstols og Bispens Sæde.

Douglas, 54° 7′ N. B., paa Østkysten, med et Slot, der var Hertugen af Athols Sæde. Theater. Usikker Havn. 5000 Indb.

Øer under den franske Kyst

(de eneste Levninger, Engellænderne beholdt af de store Landstrækninger, de i Middelalderen erobrede fra Frankrig).

1. Guernsey (Sarnia), imellem 49° 22′ og 49° 35′ N. B., 6 Q. M. stor, med 14,000 Indbyggere af fransk Herkomst. Klippefuld med gode Græs-

*) Fordi Bispedømmet Sodor paa Øen Calm-Kill, en af de skotske Hebrider, 1098 forenedes med Bispedømmet Man.

gange. Indbyggerne drive stærk Snighandel med den franske Kyst.

St. Pierre, 49° 31′, Hovedstad og Gouverneurens Sæde, med den eneste Havn paa Øen, som beskyttes af Cornet-castle. 4000 Indv.

2. Jersey (Cæsarea), imellem 49° 10′ og 49° 19′ N. B., 5 Q. M., med 18,000 Indbyggere af fransk Herkomst. Snighandel.

St. Hellier, Hovedstad og Gouverneurens Sæde. 2000 Indv.

3. Alderney eller Aurigny (Arica s. Evodia), 49° 43′ N. B., 1200 Indbyggere. I Nærheden af Øen ligge de farlige Klipper the Caskets, med 3 Fyrtaarne.

4. Sark (Sarconia, Cera), 49° 23′ 32″, en uhyre Klippe, med henved 300 Indbyggere. Den staaer under Gouverneuren paa Guernsey.

Canalen, som skiller disse Øer fra Frankrig, kaldes le râs de Blanchart eller the rase of Alderney, og er i stormende Veir meget farlig.

Anmærkn. Engelland, i ældre Tider *Britannia*, har faaet sit Navn efter Anglerne. Navnet Albion fik det formedelst de hvidgraae Kridbjerge, som omgive dets Kyster paa flere Steder. Tidlig kom Phoenicierne hertil, og hentede Tin og Pelsværk. Britterne, de ældste Indbyggere (saakaldte fordi de bemalede deres Legemer og Vaaben med en blaa Farve, Brith), vare af celtisk-germanisk Stamme (Galer, Kymrer, Belger), og bleve først bekiendte ved deres Krige med Romerne. Julius Cæsar angreb dem 2 Gange fra Gallien, men uden Fremgang. Keiser Claudius bemægtigede sig Landet S. for Themsen (*Britannia prima*). Julius Agricola (78 eft. Chr. Fdſ.) gjorde det til en romersk Provinds, og opførte en Vold fra Bugten ved Clyde til Bugten ved Forth. Picterne og Skoterne vare Britanniens farligste Fiender, og de romerske Keisere Hadrian og Septimius

Severus søgte at bække Landet for disse ved den lange Vold fra Newcastle til Carlisle. 427 trak Romerne den sidste Legion fra Britannien, der nu ganske blev givet til Priis for Picter og Skoter. I deres Nød indkaldte Britterne 449 Angelsachserne, som efter en blodig Kamp med de Indfødte (Artus) bemægtigede sig Landet. Endeel af Britterne gik til Wales, andre til Armorica. Angelsachserne oprettede 7 Kongeriger. I det 6te Aarhundrede antoge de Christendommen, og 827 forenedes disse 7 Riger af Egbert den Store, der i Normannerne og de Danske fik frygtelige Fiender. Mod disse Sørøvere kiæmpede især Alfred den Store heldigen. I Begyndelsen af det 11te Aarhundrede bemægtigede de Danske sig Engelland (Svend Tveskiæg, Knud den Store, Harald Harefod, Hardeknud), og bleve i Besiddelse deraf til 1042, da en angelsachsisk Konge, Edvard Bekiænderen, igien besteg Tronen. 1066 satte den normanniske Hertug Vilhelm Erobreren sig, efter Slaget ved Hastings, i Besiddelse af Engelland, og forblev tillige fransk Vasal med Hensyn til Normandiet, hvorved Grunden lagdes til de mange blodige Krige imellem Engelland og Frankrig. 1154 besteg Henrik 2. af Huset Anjou den engelske Trone. Under ham erobredes Irland. Hans Søn Johan uden Land udstædte 1215 det bekiendte *Magna Charta*. Under Edward 1. forenedes Wales med Engelland, og de blodige Krige med Skotland toge deres Begyndelse. Edward 3. antog Titel af Konge i Frankrig, og søgte at giøre sin Ret gieldende mod Huset Valois. 1399 besteg Huset Lancaster Tronen, og Henrik 5. blev 1420 udnævnt til den franske Kong Carl d. 6tes Eftermand. Under hans Søn Henrik 6. udbrød Krigen mellem Huset York og Lancaster, der efter flere blodige Slag endte sig til Fordeel for det sidste, da Henrik 7. 1485 vandt Slaget ved Bosworth. Med ham begynder Huset Tudor, under hvem Engelland tiltager i Magt og Anseelse. Elisabeth indfører den reformeerte Religion, og overdrager 1603 Kronen til den skotske Kong

Jacob 6., Søn af den henrettede Maria Stuart. Hans Søn, den ulykkelige Carl 1., døde 1649 paa Skafottet, og Cromvel regierede som Protector til 1658. 1660 indkaldes Stuarterne igien (*the restoration*), og regiere til 1688, da Jacob 2. forjages (*the revolution*), og Vilhelm 3. bestiger Tronen. Under Dronning Annas Regiering bringes Unionen imellem Engelland og Skotland istand, og det hannoverske Huus tilkiendes Arveretten til Engellands Trone. Dette, nu regierende, Kongehuus besteg Tronen 1714. (Georg 1., Georg 2. og Georg 3.)

B. Kongeriget Skotland,

(Scotia, i ældre Tider Caledonia)

ligger, alle Øegrupperne iberegnede, imellem 9° 5′ og 17° Ø. L., og 54° 46′ og 60° 44′ N. B. Det grændser mod N. og Ø. til Nordhavet, mod S. til Engelland, mod V. til det kaledoniske Hav, og indtager et Areal af 1441 Q. M., hvorpaa leve 1,805,000 Indbyggere; paa hvert Q. M. altsaa 1252 Mennesker. Naturen deler Skotland i 2 fra hinanden forskiellige Hoveddele: Lavlandene (Lawlands) og Høilandene (Highlands). Almindeligen bliver det inddeelt i Syd-, Mellem- og Nord-Skotland. Den politiske Inddeling er i 31 Shirer og 2 Stewartrys.

Syd-Skotland*.

(indbefatter 18 Shirer og 1 Stewartry).

1. Edingburgh eller Mid-Lothian.
2. Linlithgow eller West-Lothian.
3. Haddingtoun eller East-Lothian.
4. Berwick.

5. Roxburg eller Tewiotdale.
6. Selkirk.
7. Peebles eller Tweeddale.
8. Dumfries.
9. Kirkudbright, et Stewartry.
10. Wigtoun.
11. Air.
12. Lanark eller Clydesdale.
13. Renfrew.
14. Stirling.
15. Clakmannan.
16. Fife.
17. Kinross.
18. Dumbarton eller Lenox.
19. Bute.

Mellem-Skotland.

20. Argyle eller Inwerary.
21. Perth.
22. Angus eller Forfar.
23. Mearns eller Kinkardine.
24. Aberdeen.
25. Bamff.
26. Elgin eller Murray.
27. Nairn.

Nord-Skotland

(indbefatter 5 Shirer og 1 Stewartry).

28. Inwerness.
29. Cromarty.
30. Ross.
31. Sutherland.
32. Caithness eller Wik.
33. Orkney, et Stewartry.

I. Syd-Skotland.

1. Edingburg Shire,

(18 Q. M., med 149,000 Indbyggere. Meget frugtbart. Biergene Pentland-Hills).

Edingburgh (Edinum, Castrum puellarum), 55° 57′ 57″ N. B. og 14° 23′ 30″ Ø. L., Hovedstaden i Skotland, ligger for endeel paa et Bjerg ved Firth of Forth.

Staden, som næsten er 2 Mile i Omkreds, bestaaer af 2 Dele, den gamle Stad, yderst uordentligt bygget, med snevre Gader og Huse paa 10 Stokværk, og den ny Stad, som bestaaer af 3 paralelløbende Gader, og er en af de skiønneste Stæder i Europa. Ved en dyb Bjergkløft, over hvilken gaaer en 576 Fod lang Steenbro, er den skilt fra den gamle Stad. Edingburgh tæller 13,000 Huse, og har 2 Forstæder: Commangato og St. Cuthbers. Til Stadens Mærkværdigheder hører de gamle skotske Kongers Pallads (Holyread-house), som Greven af Artois en Tid beboede, Parlaments-bygningen, udenfor hvilken staaer Carl den 2dens Equesterstatue, Rigsarchivet, Admiralitetsbygningen, Børsen, Theatret, o. s. v. Edingburgh har et berømt Universitet, stiftet 1580 af Jacob 6., med meget gode Hielpemidler: et Bibliothek (Grunden til det blev lagt af Advocaten Clement Little) paa 50,000 Bind, museum Balfurianum, samlet af Andrew Balfour, Myntsamling, botanisk Hauge og Observatorium. De Studerendes Antal er henved 1700. Edingburgh er Hovedsædet for den skotske Boghandel. Den har 3 offentlige og 2 Private

banker, flere Assuranceselskaber, og meget vigtige Manufacturer og Fabriker. For Handelen ligger Staden ikke beqvemt nok, da den er fjernet for langt fra Havet. Dens Havn er derfor ved Leith. 88,000 Indb.

De berømte Historieskrivere Burnet (1643) og Hume (1711) ere fødte i Edingburgh.

Leith, ved Firth of Forth, ligger paa begge Sider af Floden Leith, der deler Staden i Nord- og Sydleith. Her er Edingburghs Havn. God Rhed. Mellem 2 og 3000 Skibe besøge aarlig Havnen. 15,000 Indb.

I Nærheden af Flekken Musselburgh ligger Pinkey, hvor Skotterne 1547 bleve slagne af Edward Seymour.

2. Linlithgow Shire,

(5 Q. M., med henved 20,000 Indbyggere).

Linlithgow (Lindum), Hovedstad i Shiret, ikke langt fra Firth of Forth. 3000 Indb.

Paa det herværende kongelige Pallads blev Maria Stuart, Datter af Jacob 5. og Maria Guise, født 1542.

3. Haddingtoun Shire,

(13 Q. M. stort, med 31,000 Indbyggere).

Haddingtoun, Hovedstad i Shiret, ved Tyne. 4000 Indb.

Dunbar (Dumbarum, the Castle of Bar), ved Firth of Forth, med Havn og Dokker. Betydelig Silde- og Hummerfangst. 4000 Indb. (Slag 1296. Edward I. Slag 1650. Cromwell).

Prestonpans, Flekke, ved Havet, med 2000 Indb. (Slag 1745. Carl Edward).

4. Berwick Shire,

(22 Q. M., med 31,000 Indbyggere. Shiret deles i Lammermoor, en raa Bjergegn, Lauderdale og Merse, Sletten).

Greenlaw, Hovedstad i Shiret, med 1100 Indvaanere.

St. Abbs Head, Forbjerg, under 55° 52' 40'' N. B.

5. Roxburgh Shire,

(34 Q. M., med 37,500 Indbyggere. Igiennem Shiret, som deles i Teviotdale og Liddesdale, gaaer Bjergstrækningen Chewiothills).

Jedburgh, ved Jed. 4000 Indv.

6. Selkirk Shire,

(12 Q. M., med 6000 Indbyggere. Bjergstrækningen Pentlandhills gaaer her igiennem).

Selkirk (Selaricum), Hovedstad i Shiret, ved Ettrick. 1000 Indv.

7. Peebles Shire,

(11 Q. M., med 10,000 Indbyggere. Igiennem Shiret gaaer Bjergstrækningen Leadhills).

Peebles (Pebliscium), Hovedstad i Shiret, ved Tweed. 2000 Indv.

8. Dumfries Shire,

(63 Q. M., med 63,000 Indbyggere, giennemkrydset af Bjergstrækningen Chewiothills, deles af 3 Floder i Annandale, Lidisdale, Eskdale og Lusdale).

Dumfries (Dunfreia), Hovedstad i Shiret, ved Mundingen af Nith, har et Slot. Stort Qvægmarked. 7500 Indv.

Moffat, med Suurkilder. 1200 Indv.

9. Kirkudbright Stewartry,

(40 Q. M., med 34,000 Indbyggere, et ufrugtbart Bjergland, med mange smaa Indsøer. Grene af Chewiothills strække sig herind).

Kirkudbright, Hovedstad, ved Dee, med en god Havn ved Solwaybugten. 1500 Indv.

10. Wigtoun Shire,

(21 Q. M., med 23,000 Indbyggere. Grene af Chewiothills. Fortrinlig Qvægavl).

Wigtoun, Hovedstad i Shiret, ved Wigtounbugten. 1000 Indv.

11. Air Shire,

(48 Q. M., med 104,000 Indbyggere. Rigt paa Steenkul).

Air (Erigena), 55° 26′ 30″ N. B., Hovedstad i Shiret, ved Air, hvor den falder i Firth of Clyde. Havn. 4000 Indv.

Muirkirk, Flekke, med store Jernværker.

12. Lanark Shire,

(40 Q. M., med 192,000 Indbyggere. Bjergstrækninger ere Lowtherhills og Leadhills, med de rigeste Blyminer i Skotland. Shiret deles i Upper-Ward, Middle-Ward og Under-Ward. Manufactur- og Fabrikvæsenet er meget levende).

Lanark, Hovedstaden i Shiret, ved Clyde. Store Tvistspinderier. 4700 Indv.

I denne Egn danner Clyde ved Bonington og Stonebyres 2 Vandfald, som, hvorvel kun 30 Alen høie, dog ere mærkelige ved deres voldsomme Fald.

Glasgow (Glascua), 55° 51′ 52″ N. B., Skotlands anden Stad, beliggende paa den høire Bredde af Clyde, over hvilken fører en skiøn Bro. Sta-

den deles i den gamle og ny Stad, og er meget smukt bygget. Den har et Slot, hvor Erkebispen forhen boede, en forhenværende Metropolitankirke St. Mungo, 22 andre Kirker, 1 Børs, et smukt Theater og 13,000 Huse. Universitetet, stiftet af Jacob 2. 1453, er indrettet paa en god Fod, og har mellem 5 og 600 Studerende. Til Universitetet hører et betydeligt Bibliothek, et anatomisk Theater og det Hunterske *) Museum. Som Manufacturstad er Glasgow en af de vigtigste i det brittiske Rige. Linned- og Bomuldsmanufacturer ere især meget betydelige, og i Glasgow og Omegnen tælles næsten 140,000 Vævere og Spindere. Handelen er meget levende, og drives med 7 til 800 egne Skibe. Glasgow har 2 offentlige og flere private Banker og et Handelscollegium. For store Skibe er Havnen ikke dyb nok; de lodse derfor ved Greenock eller New Port Glasgow. Betydelig Laxefangst. 100,700 Indv.

The Clyde Iron Works, langs med Clyde, er det største i Skotland næst Carron. Det beskiæftiger 500 Mennesker, og leverer aarlig mange Kanoner og en uhyre Mængde Bomber og Kugler, foruden meget stort og smaat Jerntøi.

Hamilton, ved Clyde. 4200 Indv.

Hamilton House, en Villa med Park, som tilhører Hertugen af Hamilton, den rigeste Adelsmand i Skotland, udmærker sig ved en kostbar Malerisamling.

---

*) Samlet af William Hunter, en stor Anatom, fød 1718 i Kilbridge i Lanarkshire, døde 1783, som Livlæge hos Dronningen af Engelland. Hans Broder, John Hunter, udmærkede sig ogsaa som Læge, og døde 1793.

13. Renfrew Shire,

(11 Q. M., med 93,000 Indbyggere. Vigtige Bomulds-spinderier).

Renfrew, Hovedstaden i Shiret, ved Cathcart. 1600 Indv.

Paisley, blomstrende Manufacturstad, ved den seilbare Cart, hvor der findes en Havn. Staden har alene 137 Traadmøller. 38,000 Indv.

Greenock, 55° 54′ 45″ N. B., sletbygget Stad ved Clyde, men med en af de bedste Havne i Storbritannien. Udbredt Handel med America og Vestindien. Vigtigt Sildefiskeri. 20,000 Indv.

New Port Glasgow, ved Clyde, med en god Havn, som Glasgow har bekostet. Med den nærliggende By Newark har den 4000 Indv.

14. Stirling Shire,

(32 Q. M., med 58,000 Indbyggere. Af Bjerge mærkes Ben-Lomond og det isolerede Craigforth).

Stirling, Hovedstad i Shiret, ved Firth of Forth, paa Skraaningen af et Bjerg, oven paa hvilket ligger et befæstet Slot. Havn. 5300 Indv. (Slag 1298. William Wallace).

Falkirk (Davium Sacellum), ved Carron. Her holdes aarlig 3 store Qvægmarkeder, hvor henved 60,000 Stykker Hornqvæg afsættes. 9000 Indv. (Slag 1299, Edward I. — Wallace. 1745, Carl Edward).

The Carron Iron Works, ved Carron, det største skotske Jernværk, med 1500 Arbeidere. Over 40,000 Tønder Steenkul forbruges aarlig til Værkets Drift, og henved 5000 Kanoner leveres aarligen herfra til de engelske Magaziner. Maskineriet ved dette uhyre Værk er anlagt af Smeaton.

Bannockburn, Landsby. (Slag 1315. Robert Bruce — Edward 2.)

15. Clakmannan Shire,

(2 Q. M., med 12,000 Indbyggere, indgrændses af Biergstrækningen Ochillhills).

Clakmannan, Hovedstad i Shiret, beliggende paa en Høi. 700 Indv.

16. Fife Shire,

(22 Q. M., med 102,000 Indbyggere, giennemskaaret af Biergstrækningerne Ochillhills og Lowmondhills).

St. Andrews (Andreapolis), 56° 18′ N. B., ved St. Andrewsbugten, Skotlands gamle Hovedstad, er nu ikke meget betydelig. Den gamle berømte St. Andreas Cathedralkirke, en af de største i Europa, er meget forfalden, saavelsom mange andre smukke Bygninger. Staden har et godt indrettet Universitet, stiftet 1412, med 100 Studerende. 3000 Indv.

Dumforline, med vigtige Lærredsmanufacturer (1000 Stole), og i Nærheden de største Kalkgruber, som findes i det brittiske Rige. 10,000 Indvaanere.

Paa det gamle forfaldne kongelige Slot er den engelske Kong Carl d. 1. og hans Søster, Pfalzgrevinde Elisabeth, fødte.

I Kirkesognet Largo er den bekiendte skotske Matros Andreas Selkirk født, hvis Begivenheder gave Stof til den bekiendte engelske Roman Robinson Crusoe.

17. Kinross Shire,

(3 Q. M., med 7300 Indbyggere. Vigtig Faareavl).

Kinross, Hovedstad i Shiret, ved Loch-Lewen. 1800 Indv.

I Nærheden ligger *Kinross-House*, Villa, der tilhører Familien Bruce.

18. Dumbarton Shire,

(11 Q. M., med 24,200 Indbyggere. Grampianbjergene gaae her igiennem og den caledoniske Canal. Indsøen Loch-Lommond).

Dumbarton (Britannodunum, Castrum Britonum), 55° 54′ 50″ N. B., Hovedstaden i Shiret, ved Mundingen af Lewen, der falder i Firth of Clyde. Ypperlig Havn. Bjergslot, paa et 500 Fod høit isoleret Bjerg. 2500 Indv.

19. Bute Shire,

(10 Q. M., med 12,000 Indbyggere, bestaaer af Øerne Bute, Arran, Inch-Marnock, Lesser-Cambray og Mikle-Cambray, som alle ligge i *Firth. of Clyde*).

Bute (formodentlig Ptolomæi Epidium), mellem 55° 43′ og 55° 54′ N. B. Bjergfuld, med et behageligt Clima. Vigtig Sildefangst. Den tilhører Grev Bute. 6000 Indv.

Rothsay*), 55° 50′ N. B., Hovedstad i Shiret, med 5300 Indv.

Paa en Kovbegroet Høi ligger Greven af Butes smagfulde Villa, Mountstuart.

Arran (Arania), imellem 55° 30′ og 55° 48′ N. B. Den har et meget raat og strengt Clima. Her findes flere Mindesmærker fra Fortiden, og flere af de herværende dybe Huler bære Navn efter gamle skotske Helte. Vigtig Sildefangst. Den tilhører Hertugen af Hamilton. 5400 Indbyggere.

Lamlash, 55° 33′, Flekke, paa Østkysten af Øen; ligeover for den lille Øe Lamlash. (Holy-Isle).

---

*) Fra Rothsay skal Huset Stuart have sin Oprindelse; derfor fører Prindsen af Wales ogsaa Titel af Hertug af Rothsay.

Brodich, Hertugen af Hamiltons Slot.

Inch-Marnock, S. O. og Mikle-Cambray V. for Bute. Lesser-Cambray, med et Fyrtaarn.

II. Mellem-Skotland.

20. Argyle Shire,

(136 Q. M., med 85,600 Indbyggere, der ere Høiskotter: Ved den mangfoldige Afvexling af Bierge, Dale, Søer, Floder og Klipper, har dette Shire et høist romantisk, ofte vildt Udseende. Det er ei frugtbart, men rigt paa Jern, Kobber og Bly, som dog ei benyttes synderligt. Kystfiskeriet er meget betydeligt, og 7 Havbugter skiære sig ind i Shiret. Det deles i 9 Distrikter, og indbefatter flere Øer paa Vestkysten).

Campbeltown, 55° 21′ 50″ N. B., paa Halvøen Cantyre, med en god Havn. Staden sender aarlig over 500 Buiser paa Sildefangst. 7100 Indvaanere.

The Mull of Cantyre, det sydligste Forbierg i Shiret, med et 117 Fod høit Fyrtaarn.

Inweraty, 56° 2′ 55″ N. B., Hovedstad i Shiret, ved Lock Fyne, med et Slot, Hertugen af Argyles Residents. 1100 Indv.

Dette Shire er Skotlands classiske Jordbund. I Distriktet Appin ligger den romantiske Glenco Dal, hvor Ossian forfattede sine Heltesange, og hvor Barden selv skal være født. Dalen er omringet af steile Fielde, blandt hvilke Malmore og Con-Fion oftest forekomme i den skotske Helteperiode, og giennemstrømmes af den rivende Cona, der midt i Dalen danner Søen Atrichton. Her henfætter Sagnet Fingals Grav, og det berømte *Beregonium*, Skotlands ældste Hovedstad. Morven, som hos Ossian kaldes det Kongerige, var Skuepladsen for Fingals Bedrifter.

Til dette Shire høre flere af de hebridiske Øer: Mull, Jsla, Jura, Orosa, Scarba, Staffa, Col og Lismore.

21. Perth Shire,

(110 Q. M., med 135,000 Indbyggere. Grampianbjergene dele Shiret i Overlander, der hører til Høilandene, og i Underlandet, som hører til Lavlandene. Tay danner her den prægtige Katarakt Mones. Indbyggernes Hovednæringsvei er Fædrift og Faareavl).

Perth, forhen St. Johns Town, Hovedstad i Shiret, ligger paa en stor Slette ved den majestætiske Tay, over hvilken gaaer en smuk Steenbro. Staden er en af de smukkeste i Skotland, og meget regelmæssigt bygget. Den har 1 Academi for de mathematiske og philosophiske Videnskaber, 1 latinsk Skole, 1 offentligt Bibliothek, 1 antiquarisk Selskab, 1 Handelsskole og 1 Bank. Manufacturerne ere temmelig betydelige, især Lædermanufacturerne, hvis Fabrikata endog i London ere meget søgte. Vigtig Laxefangst. 20,000 Indb.

I Perth residerede ofte de gamle skotske Konger, og i Scone, som forhen var en Stad, bleve de kronede.

Egnen omkring Perth er i øvrigt mærkværdig som den Scene, hvor Shakespears Machbeth fremtraadte; og flere Navne, der erindre om denne Konge, have endnu vedligeholdt sig.

22. Angus Shire,

(43 Q. M., med 107,300 Indbyggere. Grampianbjergene gaae herigiennem. Vigtig Agerdyrkning).

Forfar, Hovedstad i Shiret, med 2000 Indb.

Dundee (Donum Dei, Taodunum, Allectum), 56° 24′ 3″ N. B., en slet bygget Stad ved Firth of Tay, Hovedoplagsstedet for skotsk Lærred. Havn. Ved Staden staae 2 Fyrtaarne. 26,000 Indb.

Montrose (Mons rosarum), 56° 40′ N. B., med en god Havn. Betydelig Hummerfangst (aarlig mellem 60 til 70,000 Stkr.) 8000 Indb.

Glamis, pragtfuldt Slot, tilhørende Greven af Strathmore. Her sees endnu det Værelse, hvor den skotske Kong Malcolm 2. myrdedes.

23. Mearns Shire,

(17 Q. M., med 27,500 Indbyggere. Grampianbjergene udbrede sig til alle Sider i Shiret).

Inverbervie, 56° 44′ N. B., Hovedstad i Shiret, ligger ved Bervie, hvor den udgyder sig i Havet.

24. Aberdeen Shire,

(87 Q. M., med 137,000 Indbyggere. Grampianbjergene).

New-Aberdeen (Aberdia), 57° 5′ 40″ N. B., Hovedstaden i Shiret, ved Mundingen af Dee. Universitetet (the Marshalls College *), stiftet 1593, tæller mellem 2 til 300 Studerende. Staden driver betydelig Handel, og har 2 Privatbanker. Vigtige Ale Bryggerier. Overordentlig stor Laxefangst i Dee. 17,600 Indv.

Old-Aberdon (Aberdonia, Devona vetus), ved Mundingen af Don, har et Universitet, the Kings College, stiftet 1494, med henved 100 Studerende. 3000 Indv.

Buchan Ness, 57° 34′, det østligste Forbjerg i Skotland.

25. Bamff Shire,

(34 Q. M., med 34,000 Indbyggere. Grampianbjergene. I det Nordlige store Skove).

Bamff (Bamfia), Hovedstad i Shiret, ved Deveron, hvor den falder i Firth of Murray. 6000 Indvaanere.

---

*) Saakaldet efter dets Stifter Grev Georg Marshall.

26. Elgin Shire,

(26 Q. M., med 28,000 Indbyggere. Grampianbjergene. Shiret har mange Skove).

Elgin (Elgis), Hovedstad i Shiret, ved Losfie, med en forfalden Cathedralkirke. 4000 Indv.

Gordon-Castle, den største Villa i Skotland, ligger i dette Shire ved Byen Fochabers. Facaden er 284 Alen lang. Det tilhører Hertugen af Gordon.

27. Nairn Shire,

(7 Q. M., med 8300 Indbyggere, fuldt af Bjerge og Skove. Grene af Grampian gaae herigiennem).

Nairn, 57° 33′ N. B., Hovedstad i Shiret, med 1500 Indv.

III. Nord-Skotland.

28. Inwerness Shire,

(200 Q. M., med 78,500 Indbyggere. Meget bjergfuldt med snevre Dale og mange Moradser. Reen Luft, lang og streng Vinter, kort og hed Sommer. Hyppige Storme).

Inwerness (Invernium), 57° 33′ N. B., Hovedstad i Shiret, ved Ness. Stapelplads for Høilandene. 9000 Indv.

Ved Culloden, i Nærheden af Inwerness, tabte Prætendenten Carl Edward 1745 et afgiørende Slag mod Hertugen af Cumberland.

Fort William, Fort Augustus og Fort George (the chain of Forts) ere anlagde for at holde Bjergskotterne i Ave. I Nærheden af disse Forter gaae Militairveiene.

29. Cromarty Shire,

(en Halvøe, noget over 1 Q. M. stor, dannet af Loch Cromarty og Murraybugten. 3400 Indbyggere).

Cromarty, 57° 39′ 40″ N. B., Hovedstad i Shiret, med 1300 Indv.

I Nærheden findes den forstenende Kilde *Dripping-Well*.

30. Ross Shire,

(129 Q. M., med 57,500 Indbyggere. Blandt Bjergene, som altid ere indhyllede i Taage, mærkes det store, snedækkede Bennaisch).

Tain, Hovedstad i Shiret, en gammel By, med 1300 Indv.

31. Sutherland Shire,

(83 Q. M., med 24,000 Indbyggere. Grene af Grampian, altid indhyllede i Snee, gaae her igiennem).

Dornock (Dornodunum), 57° 51′ N. B., Hovedstad i Shiret, ved Firth of Dornock, har et Slot. 3600 Indv.

Wrath, 58° 37′ 55″ N. B., Nordvestpynten af Skotland, meget farlig for Sømanden.

32. Caithness Shire,

(det nordligste i Storbritannien, 32 Q. M., med 24,000 Indbyggere. Grampianbjergene ende her i Dungsby-head. Om Vinteren rase næsten altid Storme).

Wick, 58° 30′ N. B., Hovedstad i Shiret, ved Mundingen af Wick. 1000 Indv.

John-O-groat-house, den nordligste Bolig i Storbritannien, saakaldet efter Hollænderen John Groat, som nedsatte sig her.

Ved den lille Øe Stroma er en farlig Malstrøm, *the Swalchie of Stroma*.

33. Orkney Stewartry,

(indbefatter Orkneyøerne og Shetlandsøerne, er omtrent 74 Q. M. stort, og tæller henved 47,000 Indbyggere. Disse Øegrupper omtales ved de skotske Øer).

Høiskotterne eller Bjergskotterne, som beboe den nordvestlige Deel af Skotland og Hebriderne, ere Afkom af de gamle Caledonier, og have bevaret deres gamle erfiske Sprog. Bjergskotterne ere et nervøst, kraftfuldt Folk, med megen Nationalstolthed, Tapperhed og Ædelmodighed. Fra deres romantiske Forfædre

have de arvet den Begeistring, som vedligeholdes hos dem ved Mindet om hines Helteliv, og fra Mund til Mund bevarede de troligen deres Ynglingsbarde Ossians Heltesange. I deres eensomme Dale have de endnu vedligeholdt Forfædrenes patriarkalske Levemaade og strenge Opdragelse, og bevaret mange af de Dyder, som findes hos de rolige Hyrdenationer. Deres Sprog, Dragt, Sæder, Levemaade og Lege ere endnu fuldkommen nationale, og endog Forfædrenes Overtro have de beholdt. Derfor troe de deres Bjerge og Dale opfyldte med Aander og Hexer, som de aarligen, for at vinde deres Venskab og formilde deres Vrede, høitideligen bringe Forsoningsoffere.

Øer ved Skotland.

a. Hebriderne

(Ebudes, Hebudes, Hebrides, Oemodæ, Hæmodæ), imellem 55° 38′ og 59° N. B., paa Vestkysten af Skotland, høre til de skotske Shirer Argyle, Inverneß og Roß. De ere omtrent 300 i Tallet, hvoraf henved 40 ere beboede. Folkemængden er imellem 50 og 60,000, for største Delen catholske Høiskotter. Øerne ere meget bjergfulde, fulde af Moradser, og i det Hele uskikkede til Agerdyrkning. Climaet er fugtigt og Vinteren ikke streng. Den yttrer sig meest med Regnskyld, og ledsages af heftige Storme.

1. Lewis, 57° 48′ til 58° 27′ N. B., den største af Hebriderne, bestaaer af Lewis og Harris, der ved en smal Istme forbindes med Lewis. Den er 37 Q. M., og har 10,000 Indbyggere, der ere de bedste Søfolk paa Hebriderne, hvilket de have en Coloni hollandske Fiskere at takke for, der for mange Aar siden nedsatte sig her. Den hører til Roß Shire.

Stornoway er den fornemste By, og har en ypperlig Havn. 800 Indv.

2. Skye, 57° 13′–57° 46′ N. B., er henved 37 Q. M., og tæller imellem 16 og 20,000 Indbyggere, hvis Næringsvei er Fiskeri og Fædrift. Øen hører til Inwerneß Shire. De vigtigste Byer ere Ornasa og Portree med Havne.

Øst for Skye ligge de mindre Øer Scalpay, Rasay og Rona.

3. Mull, 56° 21′–56° 50′ N. B., en meget bjergfuld, øde og ufrugtbar Øe, 13 Q. M. stor, med 8000 Indbyggere. Havet omkring Øen vrimler af Fisk og Søfugle. Den hører til Argyle Shire, hvorfra den skilles ved Mullsund. Hovedstaden er Tobermory.

4. Jura, 55° 48′–56° 16′ N. B., er et øde Bjergland, som giennemskiæres af Bugten Tarbet. Den har 1000 Indbyggere, 2 gode Havne, og hører til Argyle Shire.

5. Islay, 55°–55° 47′ N. B., den sydligste af Hebriderne, skilt fra Jura ved det smale Islaysund. Den har 8000 Indbyggere, og hører til Argyle Shire. Den vigtigste By er Lochindal.

6. South-Uist, 57° 5′ 5″ N. B., øde og ufrugtbar, med 3500 Indbyggere. Øen hører til Inwerneß Shire.

7. North-Uist, N. for foregaaende, skilt fra Lewis ved Harrissundet, har 2800 Indbyggere, som drive betydelig Qvæg- og Faareavl. Øen hører til Inwerneß Shire.

Hele den Gruppe af Øer, hvortil Lewis, South- og North-Uist høre, og som strækker sig fra S. til N., fra de saakaldte Biskop Øer, 56° 35′ N. B., til Orchy Point, 58° 28′ 50″ N. B., Nordspidsen af Lewis, kaldes med et almindeligt Navn Long-Island.

8. Staffa, beliggende V. for Mull, 3 Sømile fra J-Colm-Kill, kun 3000 Skridt lang og 1500 bred, men, ved sin Naturbeskaffenhed, en af de

mærkværdigste Øer paa Kloden. Den bestaaer næsten kun af Basalt og Lava, og har kun eet Landingssted, som ikke heller er tilgiængeligt uden i stille Veir. Paa et Fundament af høie Basaltstøtter hviler et Jordlag med Grønsvær. Nogle Køer og Geder tjene de faa herværende Familier til Underhold. Fra Havet gaae dybe Huler imellem høie Basaltstøtter ind under Øen. Den berømteste af disse er den saakaldte Ua-Chinn, som almindeligen bærer Navn af Fingals Hulen. Den er 237 Fod dyb, 117 Fod høi ved Indgangen og 70 i det Inderste. Ved Indgangen er den bredere (53 Fod) end i Baggrunden, hvor dens Brede kun er 20 Fod. Siderne af denne, i sit Slags eneste, Hule bestaae af regelmæssige Basaltstøtter, i perspectivisk Orden, og Dækket af afbrudte Søileender. Kun i stille Veir kan man med et Fartøi komme til Enden af Hulen. Corvorantshulen (Ua-na-scarue) er af samme Beskaffenhed, men ikke saa majestætisk.

Andre hebridiske Øer ere: Gigha, den østligste af Hebriderne, Oronsay og Colonsay, begge med 700 Indb., Scarba, Lunga, Balnahuaigh og Fysdale, med 950 Indb. og vigtige Skiferbrud, I-Colm-Kill, fordum Jona kaldet, med 150 Indb., og Ruiner af det berømte, af St. Columban 565 stiftede, Kloster, Videnskabers og Kulturens Sæde i 6 Aarhundreder, medens Europa laae i Barbari. Den ansaaes for saa hellig, at Sørøverne ei vovede at betræde den, og mange Konger og fornemme Personer lode deres Lig henføre til denne Øe. Coll, med 2000 Indb., Tiree, med 2500 Indb., Lismore, 1000 Indb., Rigg, 400 Indb., Muck, 290 Indb., Runn, 450 Indb., Cannay, med 300 Indb. og den mærkværdige Compasklippe, der foranlediger Misviisning i Compasset paa de forbiseilende Skibe, Barray, med 1600 Indb. og betydelig Kabliaufangst, Bembecula og

St. Kilda, 57° 38′ N. B., den vestligste af Hebriderne, $1\frac{1}{2}$ Miil lang og 1 Miil bred. Den

er en eneste, 3500 Fod høi, Klippe, paa alle Sider omgiven af steile, übestigelige Vægge, der kun frembyde mod S. O. et eneste Landingssted ved en lille Dal, hvor der leve henved 100 Mennesker, hvis Antal aarlig tager af. Afsondrede fra den øvrige Verden, og kun sjelden besøgte af Fremmede, føre disse Insulaner, tilfredse med deres Fattigdom, fordi de kiende faa Fornødenheder, et roligt, lykkeligt Liv. Deres Boliger ere Jordhytter, og Havre, Byg, Kartoffler, Fisk og Søfugle deres Næringsmidler. Hvorvel Jagten efter disse sidste er forbunden med megen Fare, er det dog sjeldent, at en Insulaner omkommer derved.

b. Orkney-Øerne (Orcades),

en i Nordhavet, imellem 58° 40′ og 59° 20′, beliggende, og til Orkney Stewartry hørende, Øegruppe, skilt ved det farlige Pentland-Firth fra Nordskotland. Øerne ere 67 i Tallet, men kun 28 ere beboede. De ere bjergfulde, og have et tempereret, men høist ustadigt Clima. 25,000 Indbyggere, som bekiende sig til den reformeerte Religion.

Pomona eller Mainland, den største og vigtigste af Orkneyøerne, med 12,800 Indb.

Kirkwall, 58° 57′ 15″ N. B., Hovedstad i Orkney Stewartry, ved Dee, har en god Havn ved Selvapbugten. 2000 Indb.

Stromness, 58° 56′ 18″ N. B., med en Havn. 1400 Indb.

Andre Øer ere: South-Ronaldscha, med 1600 Indbyggere. I Nærheden de farlige Pentland Skerries, med Fyr. Swinna, Hoy med den uhyre Steen (the Dwarfie Stone), Gramsay, Papay-Westray, Sanday, North-Ronaldscha, 59° 20′ N. B., den nordligste, med et 35 Alen høit Fyrtaarn, m. f.

c. Shetlands-Øerne,

en Øegruppe i Nordhavet, 11 Mile N. O. for Orkneyøerne, imellem 59° 51' og 60' 44' N. B., høre til Orkney Stewartry. Deres Antal er 86, men kun 30 af disse ere beboede. Øerne ere meget bjergfulde, og deres Kyster indskaarne i mange Bugter og Havne. Climaet er, ligesom Orkneyøernes: en kort Sommer, taaget Efteraar og en 6 Maaneders Vinter, i hvilken det regner og stormer hyppigt. Nordlyset skinner ofte her. Indbyggerne ere henved 22,000 i Tallet, og bekiende sig til den reformeerte Religion. Paa Shetlandsøerne lande aarlig de hollandske Sildefangere, der omkring disse Øer drive deres vigtigste Sildefangst.

Mainland eller Shetland, den største Øe blandt den hele Gruppe, med indskaarne Kyster og mange Bugter og Forbjerge. Det høieste Bjerg paa Øen er Rona, 3944 Fod over Havfladen. Øen tæller 13,000 Indbyggere.

Lerwick, 60° 13' N. B., Hovedstaden paa Øen, ved Brassa Sund, hvor Sildebuiserne forsamle sig. Havnen dækkes af Fortet Charlotte. 1000 Indb.

Scalloway, paa Vestkysten, med 100 Indb. og en god Havn.

Andre Øer ere: Brassa, med 600 Indb., Yell, med 2000 Indb., og Unst, den nordligste af Shetlandsøerne, med 1800 Indbyggere.

Imellem Orkneyøerne og Shetlandsøerne gaae alle Skibe, som tage Veien N. om Skotland til Nordsøen. Midt imellem disse Øegrupper ligger Øen Fair, kiendelig ved dens 5 høie Forbjerge. 200 Indb.

Orkneyøerne, som under Hadrian erobredes af Romerne, bleve siden et Tilflugtssted for danske, norske og

sachsiske Sørøvere. Længere hen i Tiden kom de under de norske Konger, der lode dem bestyre ved Jarler. Ofte giorde de sig uafhængige, men bleve igien undertvungne. Shetlandsøerne, som nogle holde for de Gamles Thule, stode ligeledes i afhængigt Forhold til Norge, og kom tilligemed Orkneyøerne, ved den calmarske Union, under dansk Hoihed. Da Christian d. 1. 1468 bortgiftede sin Datter Magrethe til den skotske Kong Jacob 3., skulde han betale 60,000 Gylden i Medgift. De 10,000 skulde udbetales naar Prindsessen afhentedes, og for de 50,000 skulde Orkneyøerne staae i Pant. Men Kongen kunde kun udrede de 2000 Gylden, og for de manglende 8000 bleve Shetlandsøerne pantsatte.

Anmærkn. Skotlands ældste Indbyggere vare Picter og Skoter, uden Tvivl af celtisk Herkomst, hine i den østlige, disse i den vestlige Deel. Romerne frygtede disse Folk, og ved stærke Befæstninger (Agricolas, Hadrians og Severs Vold) søgte de at sikre Britannien for disses Plyndringer. Efter Romernes Bortgang fra Britannien søgte Britterne om Hielp hos Angelsachserne, og Picterne og Skoterne joges tilbage til deres Bierge. Her bekrigede de nu hverandre. Kenneth 2., Skoternes Konge, undertvang Picterne i Slutningen af det 9de Aarhundrede, og nu blev Skotland forenet under een Konge. Den kennethske Stamme uddøde 1283, og Tronstridigheder imellem Bruce og Balliol gave Edward 1. en Indflydelse i Skotland, der foraarsagede flere blodige Krige, indtil Skotland hævdede sin Uafhængighed. Huset Bruce uddøde 1370 med David d. 2., og Robert Stuart, dennes Søstersøn, blev Stamfaderen for den ved sine Ulykker saa mærkværdige Kongeslægt. I Aaret 1603 besteg, efter Elisabeths Død, den af hende henrettede Maria Stuarts Søn, Jacob 6., den engelske Trone, under Navn af Jacob 1., og Engelland og Skotland forenedes nu under det fælles Navn Storbritannien.

---

21. Perth Shire,

(110 Q. M., med 135,000 Indbyggere. Grampianbjergene dele Shiret i Overlandet, der hører til Høilandene, og i Underlandet, som hører til Lavlandene. Tay danner her den prægtige Katarakt Mones. Indbyggernes Hovednæringsvei er Fædrift og Faareavl).

Perth, forhen St. Johns Town, Hovedstad i Shiret, ligger paa en stor Slette ved den majestætiske Tay, over hvilken gaaer en smuk Steenbro. Staden er en af de smukkeste i Skotland, og meget regelmæssigt bygget. Den har 1 Academi for de mathematiske og philosophiske Videnskaber, 1 latinsk Skole, 1 offentligt Bibliothek, 1 antiquarisk Selskab, 1 Handelsskole og 1 Bank. Manufacturerne ere temmelig betydelige, især Ledermanufacturerne, hvis Fabrikata endog i London ere meget søgte. Vigtig Laxefangst. 20,000 Indv.

I Perth residerede ofte de gamle skotske Konger, og i Scone, som forhen var en Stad, bleve de kronede.

Egnen omkring Perth er i øvrigt mærkværdig som den Scene, hvor Shakespears Machbeth fremtraadte; og flere Navne, der erindre om denne Konge, have endnu vedligeholdt sig.

22. Angus Shire,

(43 Q. M., med 107,300 Indbyggere. Grampianbjergene gaae herigiennem. Vigtig Agerdyrkning).

Forfar, Hovedstad i Shiret, med 2000 Indv.

Dundee (Donum Dei, Taodunum, Allectum), 56° 24' 3" N. B., en slетbygget Stad ved Firth of Tay, Hovedoplagsstedet for skotsk Lærred. Havn. Ved Staden staae 2 Fyrtaarne. 26,000 Indv.

Montrose (Mons rosarum), 56° 40' N. B., med en god Havn. Betydelig Hummerfangst (aarlig mellem 60 til 70,000 Stkr.) 8000 Indv.

Glamis, pragtfuldt Slot, tilhørende Greven af Strathmore. Her sees endnu det Værelse, hvor den skotske Kong Malcolm 2. myrdedes.

23. Mearns Shire,

(17 Q. M., med 27,500 Indbyggere. Grampianbjergene udbrede sig til alle Sider i Shiret).

Inverbervie, 56° 44′ N. B., Hovedstad i Shiret, ligger ved Bervie, hvor den udgyder sig i Havet.

24. Aberdeen Shire,

(87 Q. M., med 137,000 Indbyggere. Grampianbjergene).

New-Aberdeen (Aberdia), 57° 5′ 40″ N. B., Hovedstaden i Shiret, ved Mundingen af Dee. Universitetet (the Marshalls College*), stiftet 1593, tæller mellem 2 til 300 Studerende. Staden driver betydelig Handel, og har 2 Privatbanker. Vigtige Ale Bryggerier. Overordentlig stor Laxefangst i Dee. 17,600 Indv.

Old-Aberdon (Aberdonia, Devona vetus), ved Mundingen af Don, har et Universitet, the Kings College, stiftet 1494, med henved 100 Studerende. 3000 Indv.

Buchan Ness, 57° 34′, det østligste Forbjerg i Skotland.

25. Bamff Shire,

(34 Q. M., med 34,000 Indbyggere. Grampianbjergene. I det Nordlige store Skove).

Bamff (Bamfia), Hovedstad i Shiret, ved Deveron, hvor den falder i Firth of Murray. 6000 Indvaanere.

*) Saakaldet efter dets Stifter Grev Georg Marshall.

26. Elgin Shire,

(26 Q. M., med 28,000 Indbyggere. Grampianbjergene. Shiret har mange Skove).

Elgin (Elgis), Hovedstad i Shiret, ved Lossie, med en forfalden Cathedralkirke. 4000 Indb.

Gordon-Castle, den største Villa i Skotland, ligger i dette Shire ved Byen Fochabers. Facaden er 284 Alen lang. Det tilhører Hertugen af Gordon.

27. Nairn Shire,

(7 Q. M., med 8300 Indbyggere, fuldt af Bjerge og Skove. Grene af Grampian gaae herigiennem).

Nairn, 57° 33′ N. B., Hovedstad i Shiret, med 1500 Indb.

III. Nord-Skotland.

28. Inwerness Shire,

(200 Q. M., med 78,500 Indbyggere. Meget bjergfuldt med snevre Dale og mange Morasser. Reen Luft, lang og streng Winter, kort og hed Sommer. Hyppige Storme).

Inwerness (Invernium), 57° 33′ N. B., Hovedstad i Shiret, ved Ness. Stapelplads for Høilandene. 9000 Indb.

Ved Culloden, i Nærheden af Inwerness, tabte Prætendenten Carl Edward 1745 et afgiørende Slag mod Hertugen af Cumberland.

Fort William, Fort Augustus og Fort George (the chain of Forts) ere anlagde for at holde Bjergskotterne i Ave. I Nærheden af disse Forter gaae Militairveiene.

29. Cromarty Shire,

(en Halvøe, noget over 1 Q. M. stor, dannet af Loch Cromarty og Murraybugten. 3400 Indbyggere).

Cromarty, 57° 39′ 40″ N. B., Hovedstad i Shiret, med 1300 Indb.

I Nærheden findes den forstenende Kilde *Dripping-Well*.

30. Ross Shire,

(129 Q. M., med 57,500 Indbyggere. Blandt Bjergene, som altid ere indhyllede i Taage, mærkes det store, snedækkede Bennaisch).

Tain, Hovedstad i Shiret, en gammel By, med 1300 Indv.

31. Sutherland Shire,

(83 Q. M., med 24,000 Indbyggere. Grene af Grampian, altid indhyllede i Snee, gaae her igiennem).

Dornock (Dornodunum), 57° 51′ N. B., Hovedstad i Shiret, ved Firth of Dornock, har et Slot. 3600 Indv.

Wrath, 58° 37′ 55″ N. B., Nordvestpynten af Skotland, meget farlig for Sømanden.

32. Caithness Shire,

(det nordligste i Storbritannien, 32 Q. M., med 24,000 Indbyggere. Grampianbjergene ende her i Dungsbyhead. Om Vinteren rase næsten altid Storme).

Wick, 58° 30′ N. B., Hovedstad i Shiret, ved Mundingen af Wick. 1000 Indv.

John-O-groat-house, den nordligste Bolig i Storbritannien, saakaldet efter Hollænderen John Groat, som nedsatte sig her.

Ved den lille Øe Stroma er en farlig Malstrøm, *the Swalchie of Stroma*.

33. Orkney Stewartry,

(indbefatter Orkneyøerne og Shetlandsøerne, er omtrent 74 Q. M. stort, og tæller henved 47,000 Indbyggere. Disse Øegrupper omtales ved de skotske Øer).

Høiskotterne eller Bjergskotterne, som beboe den nordvestlige Deel af Skotland og Hebriderne, ere Afkom af de gamle Caledonier, og have bevaret deres gamle ersiske Sprog. Bjergskotterne ere et mervøst, kraftfuldt Folk; med megen Nationalstolthed, Tapperhed og Ædelmodighed. Fra deres romantiske Forfædre

have de arvet den Begeistring, som vedligeholdes hos dem ved Mindet om hines Helteliv, og fra Mund til Mund bevarede de troligen deres Ynglingsbarde Ossians Heltesange. I deres eensomme Dale have de endnu vedligeholdt Forfædrenes patriarkalske Levemaade og strenge Opdragelse, og bevaret mange af de Dyder, som findes hos de rolige Hyrdenationer. Deres Sprog, Dragt, Sæder, Levemaade og Lege ere endnu fuldkommen nationale, og endog Forfædrenes Overtro have de beholdt. Derfor troe de deres Bjerge og Dale opfyldte med Aander og Hexer, som de aarligen, for at vinde deres Venskab og formilde deres Vrede, høitideligen bringe Forsoningsoffere.

Øer ved Skotland.

a. Hebriderne

(Ebudes, Hebudes, Hebrides, Oemodæ, Hæmodæ), imellem 55° 38′ og 59° N. B., paa Vestkysten af Skotland, høre til de skotske Shirer Argyle, Inverneß og Roß. De ere omtrent 300 i Tallet, hvoraf henved 40 ere beboede. Folkemængden er imellem 50 og 60,000, for største Delen catholske Høiskotter. Øerne ere meget bjergfulde, fulde af Moradser, og i det Hele uskikkede til Agerdyrkning. Climaet er fugtigt og Vinteren ikke streng. Den yttrer sig meest med Regnskyld, og ledsages af heftige Storme.

1. Lewis, 57° 48′ til 58° 27′ N. B., den største af Hebriderne, bestaaer af Lewis og Harris, der ved en smal Isthme forbindes med Lewis. Den er 37 Q. M., og har 10,000 Indbyggere, der ere de bedste Søfolk paa Hebriderne, hvilket de have en Coloni hollandske Fiskere at takke for, der for mange Aar siden nedsatte sig her. Den hører til Roß Shire.

Stornoway er den fornemste By, og har en ypperlig Havn. 800 Indv.

2. Skye, 57° 13′–57° 46′ N. B., er henved 37 Q. M., og tæller imellem 16 og 20,000 Indbyggere, hvis Næringsvei er Fiskeri og Fædrift. Den hører til Inwerness Shire. De vigtigste Byer ere Ornasa og Portree med Havne.

Øst for Skye ligge de mindre Øer Scalpay, Rasay og Rona.

3. Mull, 56° 21′–56° 50′ N. B., en meget bjergfuld, øde og ufrugtbar Øe, 13 Q. M. stor, med 8000 Indbyggere. Havet omkring Øen vrimler af Fisk og Søfugle. Den hører til Argyle Shire, hvorfra den skilles ved Mullsund. Hovedstaden er Tobermory.

4. Jura, 55° 48′–56° 16′ N. B., er et øde Bjergland, som giennemskiæres af Bugten Tarbet. Den har 1000 Indbyggere, 2 gode Havne, og hører til Argyle Shire.

5. Islay, 55°–55° 47′ N. B., den sydligste af Hebriderne, skilt fra Jura ved det smale Islaysund. Den har 8000 Indbyggere, og hører til Argyle Shire. Den vigtigste By er Lochindal.

6. South-Uist, 57° 5′ 5″ N. B., øde og ufrugtbar, med 3500 Indbyggere. Den hører til Inwerness Shire.

7. North-Uist, N. for foregaaende, skilt fra Lewis ved Harrissundet, har 2800 Indbyggere, som drive betydelig Qvæg- og Faareavl. Den hører til Inwerness Shire.

Hele den Gruppe af Øer, hvortil Lewis, South- og North-Uist høre, og som strækker sig fra S. til N., fra de saakaldte Biskop Eer, 56° 35′ N. B., til Orchy Point, 58° 28′ 50″ N. B., Nordspidsen af Lewis, kaldes med et almindeligt Navn Long-Island.

8. Staffa, beliggende V. for Mull, 3 Sømile fra J-Colm-Kill, kun 3000 Skridt lang og 1500 bred, men, ved sin Naturbeskaffenhed, en af de

c. Shetlands-Øerne,

en Øegruppe i Nordhavet, 11 Mile N. O. for Orkneyøerne, imellem 59° 51′ og 60′ 44′ N. B., høre til Orkney Stewartry. Deres Antal er 86, men kun 30 af disse ere beboede. Øerne ere meget bjergfulde, og deres Kyster indskaarne i mange Bugter og Havne. Climaet er ligesom Orkneyøernes: en kort Sommer, taaget Efteraar og en 6 Maaneders Vinter, i hvilken det regner og stormer hyppigt. Nordlyset skinner ofte her. Indbyggerne ere henved 22,000 i Tallet, og bekiende sig til den reformeerte Religion. Paa Shetlandsøerne lande aarlig de hollandske Sildefangere, der omkring disse Øer drive deres vigtigste Sildefangst.

Mainland eller Shetland, den største Øe blandt den hele Gruppe, med indskaarne Kyster og mange Bugter og Forbjerge. Det høieste Bjerg paa Øen er Rona, 3944 Fod over Havfladen. Øen tæller 13,000 Indbyggere.

Lerwick, 60° 13′ N. B., Hovedstaden paa Øen, ved Brassa Sund, hvor Sildebuiserne forsamle sig. Havnen dækkes af Fortet Charlotte. 1000 Indb.

Scalloway, paa Vestkysten, med 100 Indb. og en god Havn.

Andre Øer ere: Brassa, med 600 Indb., Yell, med 2000 Indb., og Unst, den nordligste af Shetlandsøerne, med 1800 Indbyggere.

Imellem Orkneyøerne og Shetlandsøerne gaae alle Skibe, som tage Veien N. om Skotland til Nordsøen. Midt imellem disse Øegrupper ligger Øen Fair, kiendelig ved dens 5 høie Forbjerge. 200 Indb.

Orkneyøerne, som under Hadrian erobredes af Romerne, bleve siden et Tilflugtssted for danske, norske og

sachsiske Sørøvere. Længere hen i Tiden kom de under de norske Konger, der lode dem bestyre ved Jarler. Ofte gjorde de sig uafhængige, men bleve igien undertvungne. Shetlandsøerne, som nogle holde for de Gamles Thule, stode ligeledes i afhængigt Forhold til Norge, og kom tilligemed Orkneyøerne, ved den calmarske Union, under dansk Hoihed. Da Christian d. 1. 1468 bortgiftede sin Datter Magrethe til den skotske Kong Jacob 3., skulde han betale 60,000 Gylden i Medgift. De 10,000 skulde udbetales naar Prindsessen afhentedes, og for de 50,000 skulde Orkneyøerne staae i Pant. Men Kongen kunde kun udrede de 2000 Gylden, og for de manglende 8000 bleve Shetlandsøerne pantsatte.

Anmærkn. Skotlands ældste Indbyggere vare Picter og Skoter, uden Tvivl af celtisk Herkomst, hine i den østlige, disse i den vestlige Deel. Romerne frygtede disse Folk, og ved stærke Befæstninger (Agricolas, Hadrians og Severs Vold) søgte de at sikkre Britannien for disses Plyndringer. Efter Romernes Bortgang fra Britannien søgte Britterne om Hjelp hos Angelsachserne, og Picterne og Skoterne joges tilbage til deres Bjerge. Her bekrigede de nu hverandre. Kenneth 2., Skoternes Konge, undertvang Picterne i Slutningen af det 9de Aarhundrede, og nu blev Skotland forenet under een Konge. Den kennethske Stamme uddøde 1283, og Tronstridigheder imellem Bruce og Balliol gave Edward 1. en Indflydelse i Skotland, der foraarsagede flere blodige Krige, indtil Skotland hævdede sin Uafhængighed. Huset Bruce uddøde 1370 med David d. 2., og Robert Stuart, dennes Søstersøn, blev Stamfaderen for den ved sine Ulykker saa mærkværdige Kongeslægt. I Aaret 1603 besteg, efter Elisabeths Død, den af hende henrettede Maria Stuarts Søn, Jacob 6., den engelske Trone, under Navn af Jacob 1., og Engelland og Skotland forenedes nu under det fælles Navn Storbritannien.

C. Kongeriget Irland

(Hibernia, Iverna, Juverna, Britannia minor), en stor Øe, ligger imellem 7° 12′ og 12° 40′ V. L., og 51° 18′ og 55° 23′ N. B. Det er paa alle Sider omgivet af det atlantiske Hav, som mod V. faaer det specielle Navn: det irske. Det indtager et Areal af 1306 Q. M., hvorpaa leve 4,396,000 Indbyggere (3366 paa 1 Q. M.), for største Delen Catholiker. Irland er siden 1800 paa det nøieste forbundet med Engelland, men bestyres af en Vicekonge. Det er deelt i 4 Provindser, som indbefatte 32 Countys, som igien deles i Baronier.

I Leinster:

1. Dublin.
2. Wicklow.
3. Wexford.
4. Kilkenny.
5. Carlow eller Catherlagh.
6. Kildare.
7. Queens.
8. Kings.
9. East-Meath.
10. West-Meath.
11. Longford.
12. Louth.

I Ulster:

13. Cawan.
14. Monaghan.
15. Armagh.
16. Down.
17. Antrim.

18. Londonderry eller Coleraine.
19. Donegal eller Tyrconell.
20. Tyrone eller Tyr-Owen.
21. Fermanagh.

I Connaught:

22. Leitrim.
23. Sligo.
24. Mayo.
25. Roscommon.
26. Galway.

I Mounster:

27. Waterford.
28. Cork.
29. Kerry.
30. Limerick.
31. Clare.
32. Tipperary.

I. Provindsen Leinster (Lagenia).

1. Dublin-County,

(14 Q. M., med 288,000 Indbyggere. Overordentligt frugtbart og veldyrket).

Dublin (Eblana, af Irerne kaldet Balacleigh), 53° 21′ 11″, Hovedstaden i Kongeriget, Vicekongens Residents og Sædet for en Erkebisp, næst London den største Stad i det britiske Rige, ligger ved Dublinbugten, paa begge Sider af Liffey.

Staden deles af Liffey i 2 omtrent lige store Dele, som forbindes ved 7 Broer. Den har henved 16,000 Huse, 1 smuk Cathedralkirke og 14 andre Kirker for de Episkopale, 60 mindre Kirker for andre Religionssekter og henved 20 Hospitaler

og milde Stiftelser. Dublin er en meget skiøn Stad, med brede Gader og smukke Squares; kun i det saakaldte Liberty, Opholdsstedet for den laveste Pøbel, finder dette ikke Sted. Universitetet (Trinity-College), stiftet 1591 af Dronning Elisabeth, har et Bibliothek paa 20,000 Bind, et Museum, anatomisk Theater og 500 Studerende. — Til Stadens Seeværdigheder hører Vicekongens Pallads, Hertugen af Leinsters Pallads, Parlamentsbygningen, det prægtfulde Toldhuus, den store Caserne til 6000 Mand, St. Stephans Green, en stor firkantet Plads, 500 Fod lang og bred, med Georg 2. Equesterstatue, Invalidehuset, Theatret. Dublin er Middelpunktet og den vigtigste Stapelstad for den irlandske Handel. Den har 1 offentlig Bank, 1 Børs og 7 Assurancecompagnier. Bugten ved Dublin er meget smuk, men fuld af Sandbanker, og for at forhindre at Stadens Havn (som har 5 Dokker) ikke skal fyldes med Sand, har man med uhyre Bekostning opført en 15 Alen bred Steendæmning, over 1 Miil ud i Havet. Ved den yderste Ende af Havnen staaer et Fyrtaarn. I Nærheden af Staden ligger den store, skiønne Phoenix-Park, et offentligt Forlystelsessted. 180,000 Indv. (Swifts, Steeles, Sheridans og Lord Castlereaghs Fødeby).

Dunsing, Flekke, med et Observatorium for Universitetet i Dublin.

2. Wicklow-County,

(29 Q. M., med 58,900 Indbyggere. Bjergfuldt, med mange romantiske Partier).

Wicklow, 52° 28′ N. B., Hovedstad i Countyet, ved Havet. 1250 Indv.

3. Wexford-County,

(37 Q. M., med 102,300 Indbyggere. God Agerdyrkning).

Wexford (Wexfordia), 52° 21′ N. B., Hovedstad i Countyet, ved Slaney, hvor den falder i Havet. 10,000 Indv.

Fearnes, Bispesæde.

4. Kilkenny-County),

(37 Q. M., med 64,400 Indbyggere. Betydelige Steenkulgruber).

Kilkenny (Kilkenia, Osseria), 52° 36′ N. B., Hovedstad i Countyet og Bispesæde, ved Nore. Staden har 1 Cathedralkirke, 1 Slot, som tilhører Hertugen af Ormond, og 20,000 Indv.

5. Carlow-County,

(13 Q. M., med 43,000 Indbyggere. Vigtig Fædrift og Biavl).

Carlow, Hovedstad i Countyet.

6. Kildare-County,

(26 Q. M., med 57,000 Indbyggere. Hovedproduktet er Korn).

Kildare, Hovedstad i Countyet og Bispesæde.

7. Queens-County,

(28 Q. M., med 70,000 Indbyggere. Vestsiden er bjergfuldt).

Maryborough eller Queens-Town, saakaldet efter Dronning Maria, Hovedstad i Countyet.

8. Kings-County,

(32 Q. M., med 65,600 Indbyggere. Noget bjergfuldt).

Philipstown, Hovedstad i Countyet, opkaldt efter Philip 2., Marias Gemal.

K

9. East-Meath-County,

(38 Q. M., med 111,100 Indbyggere. God Agerdyrkning og Fædrift).

Trim, Hovedstad i Countyet, ved Boyne, hvor Droghedacanalen ender. Gammelt Slot og Abbedi.

10. West-Meath-County,

(29 Q. M., med 67,000 Indbyggere. Det har mange Indsøer og Moradser. I Countyet ligger det store Bjerg Usneach, fordum Druidernes Forsamlingssted).

Mullingar, Hovedstad i Countyet, med store Uldmarkeder. 5000 Indb.

11. Longford-County,

(15 Q. M., med 41,000 Indbyggere. Fladt, med Smaabjerge i det Nordlige).

Longford, Hovedstad i Countyet, ved Comlin, har et Slot.

12. Louth-County,

(14 Q. M., med 51,000 Indbyggere. Overordentligt frugtbart. Havbugterne Carlingford, Dundalk og Drogheda. Drogheda-Canalen).

Drogheda eller Tredagh, 53° 43′ N. B., Hovedstad i Countyet, ved Boyne Floden. Her begynder Droghedacanalen. 10,000 Indb. (Slag 1690. Wilhelm 3. — Jacob 2.)

Dundalk (Dunkeranum), 54° 1′ N. B., Bispesæde, ved Dundalkbugten. Levende Handel med Liverpool. 4000 Indb.

Carlingford, ved Carlingfordbugten, har en god Havn. Østersbanker. 2000 Indb.

II. Provindsen Ulster (Ultonia s. Ulidia).

13. Cawan-County,

(27 Q. M., med 67,000 Indbyggere. Vigtige Lærredsmanufacturer).

Cawan, 55° 51′ 41″ N. B., Hovedstad i Countyet, er ubetydelig.

Killmore, Bispesæde.

14. Monaghan-County,

(25 Q. M., med 100,000 Indbyggere. Meget moradsigt, med Bjerge i den nordlige Deel. Vigtige Lærredsmanufacturer).

Monaghan, Hovedstad i Countyet.

15. Armagh-County,

(19 Q. M., med 108,000 Indbyggere. Vigtig Høravl og Lærredsmanufacturer).

Armagh (Ardimacha), 54° 23′ N. B., Hovedstad i Countyet og Sædet for en Erkebisp, der er Irlands Primas, ligger ved Calin.

16. Down-County,

(40 Q. M., med 180,000 Indbyggere. Mourne-Bjergene og Sliebh-Donard, 3150 Fod, Irlands høieste Bjerg, findes her. I den store Søe Strangford ligge 54 Øer, blandt hvilke Svaneøerne ere de betydeligste. I Søen Erin er aldrig fundet Bund).

Down-Patrick (Dunum), 54° 23′ N. B., Hovedstaden i Countyet og Bispesæde, en af de ældste Stæder i Irland, ved Søen Strangford. Her skal den hellige Patrick ligge begraven.

Newry (Nuria), 54° 5′ N. B., blomstrende Handelsstad, ved Newrycanalen, der forbinder Lough Neagh med Carlingfordbugten, og især har fremmet Stadens Opkomst. Vigtige Lærredsmanufac-

turer med 300 Stole. Jernværk. Betydelig Udførsel af Smør og Kiød til Floden. 15,000 Indb.

Dromore (Drumoria), Bispesæde.

Strangford (Strangofortium), ved Søen af samme Navn. Havn.

Copeland, Øe, ved Kysten, med Fyrtaarn.

17. Antrim-County,

(43 Q. M., med 146,000 Indbyggere. Vidtløftige Moradser og paa Kysterne mange Grupper af Basaltstøtter, blandt hvilke især *Giants-Causeway* ɔ: Kiæmpedæmningen (der løber 300 Alen ud i Havet, er 60–70 Alen bred, og 8–18 høi) er mærkværdig).

Belfast, 54° 31′ 45″ N. B., Hovedstad i Countyet, og en af Irlands vigtigste Handelsstæder, ved Lagan, hvor den falder i Carrickfergusbugten. Staden er Middelpunktet for Lærredshandelen i det nordlige Irland, og er ved Lagancanalen forbunden med Lough Neagh. 30,000 Indb., efter Andre 50,000.

Carrickfergus (Rupes Vergusii), 54° 43′ N. B., ligger ved Bugten af samme Navn, og har en Havn, som forsvares af et Castel.

Antrim, ved Lough Neagh.

Connor, Bispesæde.

Shannes-Castle, Slot, som tilhører Familien O-Neill.

18. Londonderry-County,

(29 Q. M., med 123,000 Indbyggere. Vidtløftige Blegerier).

Londonderry (Londino Deria), 54° 59′ N. B., Hovedstad i Countyet og Bispesæde, ved Foyle, som falder i Foyle Søen. Staden er en betydelig Handelsstad, har 1 Børs og en 500 Skridt lang Træ-

bro, som er forfærdiget i America. Laxefangst. 10,000, for største Delen protestantiske Indvaanere. (Mærkværdig Beleiring 1689. Walker).

Coleraine, 55° 8′ N. B., ved Bann. 3800 Indvaanere.

19. Donegal-County,

(74 Q. M., med 100,500 Indbyggere. Mærkes maae Donegalbjergene og Swillybugten).

Donegal (Dungalia), 54° 37′ 30″ N. B., Hovedstad i Countyet ved Eask, hvor den falder i Donegalbugten. 4000 Indv.

20. Tyrone-County,

(45 Q. M., med 134,000 Indbyggere. Longfield- og Munterloweybjergene gaae her igiennem).

Dungannon (Dungannum), Hovedstad i Countyet.

Clogher, Bispesæde.

21. Fermanagh-County,

(25 Q. M., med 50,000 Indbyggere. Mange Moradser og Indsøer).

Enniskillen (Arx Kellina), Hovedstad i Countyet, ved det smale Sund, som forbinder den øvre og nedre Deel af Earne Søen. Staden beskyttes af 2 Forter.

III. Provindsen Connaught (Connacia).

22. Leitrim-County,

(24 Q. M., med 35,000 Indbyggere. Store Blegerier).

Leitrim, Hovedstad i Countyet, ligger ved Shannon.

23. Sligo-County,

(27 Q. M., med 54,000 Indbyggere. Biergfuldt. Af Bierge mærkes Benbulbin og Kishcorronhills).

Sligo (Slegum), 54° 14′ 30″ N. B., Hovedstaden i Countyet, ved Sligobugten, har et Slot og 8000 Indb.

Tæt ved Sligo findes den saakaldte *Giants Grawe* eller *Lughna Glogh* (Kiæmpegrav), en optaarnet Steenmasse fra den gamle hedenske Helteperiode.

24. Mayo-County,

(85 Q. M., med 125,300 Indbyggere. Kysterne ere meget indskaarne. Clewbay, Black-Harbourg, Killalabay. Af Bierge mærkes Bogg-Naphin, Draughmore, Fernamore).

Castlebar, 53° 50′ N. B., Hovedstaden i Countyet, ikke langt fra Søen Lanach. 5000 Indvaanere.

Mayo, en gammel By, hvor der fordum var en Underviisningsanstalt, i hvilken Alfred den Store dannedes.

Killala, Bispesæde, ved Killalabugten.

25. Roscommon-County,

(38 Q. M., med 76,500 Indbyggere. Curlewbjergene i det Nordlige ere høie og steile).

Roscommon (Roscomenum), Hovedstaden i Countyet.

Athlone (Athlona), ved Shannon, som deler Staden i 2 Dele. Hvad der af Staden ligger paa den høire Flodbred hører til Roscommon, hvad der ligger paa den venstre til Vestmeath. 1800 Indv.

Elphin, Bispesæde.

26. Galway-County,

(91 Q. M., med 117,500 Indbyggere. En af de ødeste Strækninger i Irland, fuld af Bierge og Moradser).

Galway (Gallivа), 53° 12′ N. B., Hovedstad i Countyet og Bispesæde, ved den store Galway-

bugt, i hvilken Corrib-Søen udgyder sig. Galwaybugten har flere Havne og sikkre Rheder. I Staden findes vigtige Lærredsmanufacturer med 200 Stole. 12,000 Indv.

Tuam, Erkebispesæde.

Cloufert, Bispesæde.

Aghrim, Flekke, med et Slot. (Slag 1691. Ginkel).

Ved Indløbet til Galwaybugten ligge Arran-Øerne.

IV. Provindsen Mounster (Momonia).

27. Waterford-County,

(30 Q. M., med 76,000 Indbyggere. Frugtbart, med ypperlige Græsgange).

Waterford (Waterfordia), 52° 10′ 20″ N. B., Hovedstad i Countyet og Bispesæde, ved Suir, over hvilken gaaer en Træbro. Staden er en af de største Handelsstæder i Irland, og har en pragtfuld Cathedralkirke. Den ypperlige Havn dækkes af Fortet Duncannon, og ved den yderste Ende af den staaer et Fyrtaarn paa Hook Point. Paketfart til Milfordhaven. 30,000 Indv.

28. Cork-County,

(117 Q. M., med 371,000 Indbyggere. Engellands Kornkammer. Ypperlig Agerdyrkning og Fædrift. Mildt Clima, og altid grønne Marker).

Cork (Corcagia), 51° 53′ 54″ N. B., Hovedstad i Countyet og Bispesæde, en af de største Stæder i det brittiske Rige og den anden Stad i Irland, ligger deels paa det faste Land, deels paa nogle Smaaøer i Floden Lee, der falder i Bugten

Cove. Staden er ikke smuk, og har snevre Gader, som giennemskiæres af Kanaler. Den tæller 9000 Huse, har 1 Børs, 1 Theater, 1 stort Arsenal, 5 Privatbanker, flere Assuranceselskaber og ypperlige Skibsværfter. Havnen er fortræffelig; dog ligge de fleste store Skibe til Passage. Handelen er blomstrende, og Staden eier henved 200 Skibe. Cork er et Samlingssted for Vestfarerne, og i Krigstider indtager den engelske Flode her endeel af sine Fornødenheder. Porterbryggerierne ere meget betydelige, og levere aarligen henved 124,000 Oxehoveder. Fra Cork, som derfor fører Navn af Engellands Slagterbod, udføres aarlig nedsaltet Kiød af over 100,000 Oxer, og 28 til 30 Millioner Pund Smør. Staden har 6 store Whiskybrænderier, flere Lærredsmanufacturer og et stort Seildugsmanufactur. I Nærheden af Staden findes 3 Jernværker, 1 Krudmølle og 1 Glashytte. 87,000 Indb.

Kinsale, 51° 32′ N. B., ved Landon, har en ypperlig Havn med Dokke, Skibsværfter, Kraner og andre Beqvemmeligheder. Den beskyttes af Fortet Carlesfort. 8000 Indb.

Youghall (Jogalia), 51° 52′ N. B., ved Mundingen af Blakwater, der falder i Youghallbugten. 5200 Indb.

Cap-Clear, 51° 16′ 10″ N. B., paa Øen Clear, det sydligste Punkt af Irland.

29. Kerry-County,

(74 Q. M., med 240,000 Indbyggere. Af Bjerge mærkes Sliebh Logher og Mangeston. Kysterne ere meget indskaarne, med flere betydelige Bugter. Det er i det Hele kun skikket til Qvægavl).

Tralee, Hovedstad i Countyet, ved en Flod, der falder i Traleebugten.

Ardfert, Bispesæde.

Killarney, en lille By, ved den saaledes benævnte Sø. Denne Indsø, en af de meest romantisk beliggende i det brittiske Rige, bestaaer egentlig af 3 Dele: Upperlake, Mucusslake og Lowerlake. Mod V. og S. hæve de høie Bjerge Glenan og Mangeston sig, og i Søen selv sees mange yndige Øer, blandt hvilke Innisfaken er den største. Paa en Halvø, der løber ud i Søen, ligger det smukke Landsted Mucuss, med smagfulde Anlæg af Ridder Herbert. Paa Østsiden af Søen ligger Killarney i en smilende Egn. Her findes flere Giæstgiversteder for de mange Reisende, hvem Egnens Skiønhed altid lokker herhen.

Valentia, lille Øe paa Kysten, S. for Dinglebugten.

30. Limerick-County,

(44 Q. M., med 138,200 Indbyggere. Ypperlige Græsgange og fortræffelig Qvægavl. Vigtig Frugtavl. Hovedudførselsartikel er Oxer til Cork).

Limerick (Limericum), 50° 35′ N. B., Hovedstad i Countyet og Bispesæde, ved den brede majestætiske Shannon. Staden, som i Middelalderen var Irlands stærkeste Fæstning, er endnu omgiven med Mure, og forsvares af et Citadel. Den bestaaer af 3 Dele: Irish-Town, English-Town og Newton-Perey. Den sidste, som ved en Bro forbindes med de Øvrige, er meget smagfuld bygget; de andre bære ganske Præget af Middelalderen. Limerick er en meget gammel Handelsstad, hvis Handel har aftaget siden Cork kom i Veiret. Havnen er god og har fortræffelige Dokker og Kaier. Staden har 1 Børs, et pragtfuldt Toldhuus og berømte Handskemanufacturer. (Limerick Gloves). 50,000 Indb.

Middelbare Besiddelser: Riget Golconda, Ny Mysore, Fyrstendømmet Kurga, Landet Cananor, Staten Kodschin, Staten Trawankor.

c. I Africa.

Det gode Haabs Forbjerg, Øen James, ved Udløbet af Gambia, Øen Bulam, ved Mundingen af Rio Grande, flere Pladse paa Guinea Kysten, Øerne St. Helena, Ascension, Isle de France og Sechelles Øerne, tilsammen et Areal af 6055 Q. M., med 180,000 Indbyggere.

d. I America.

I Nordamerica: Hudsonsbaylandene, hvortil regnes Labrador, Ny Wales og Prinds Williamsland, Gouvernementerne Ny Foundland, St. John, Ny Skotland og Ny Brunsvig, Cap Breton, Canada og de paa Nordvestkysten beliggende Etablissementer: Ny Albion, Ny Georgien, Ny Hannover, Ny Cornwallis og Ny Norfolk. Disse uhyre Landstrækninger indtage et Areal af over 125,000 Q. M., med imellem 6 og 700,000 Indbyggere. — I Vestindien: Øerne Jamaica, nogle af Jomfruøerne, Anguilla, St. Christoph, Newis, Montserrat, Antigoa, Dominica, Grenada med Grenadillerne, Tabago, Trinidad, Bahamaøerne og Bermudasøerne; nogle Etablissementer paa Muskitokysten i Guatimala og paa Halvøen Yucatan, tilsammen 695 Q. M., med 716,000 Indbyggere. — I Sydamerica: Colonierne Berbice, Essequebo og Demerary, med et Areal af 410 Q. M., og med 77,000 Indbyggere.

e. I Australien.

Colonierne paa Østkysten af Ny Holland, Van Diemens Land og Øen Norfolk, 3300 Q. M., med 12,000 Indbyggere.

Colquhoun, i sit Værk over Engelland, anslaaer Antallet af alle brittiske Undersaatter, de iberegnede, som leve i det ostindiske Compagnies Lande, til henved 62,000,000, hvoraf noget over 18,000,000 ere Europæer, over 42,000,000 Couleurte, og henved 1,200,000 Negere.

X. Kongeriget Portugal.

§. 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Portugal *) (Portugallia, fordum Lusitania), det vestligste Kongerige i Europa, ligger i den sydlige Deel af den nordlig tempererede Zone, imellem 8° 14′ og 11° 53′ Ø. L., og 36° 55′ og 42° 7′ N. B.

Det grændser mod N. og Ø. til Spanien (Provindserne Galizien, Leon, Estremadura og Andalusien), mod S. og V. til det atlantiske Hav.

Det indtager ⅕ af den pyrenæiske Halvøe, og har et Fladeindhold af 1776 Q. M. **)

§. 2.

Beskaffenhed.

Portugal er et høitliggende Bjergland, giennemkrydset af flere betydelige Bjergkiæder, der af-

*) Navnet Portugal udlede Nogle af *Portus Gallus* v. *Portus Gallorum*. Rigtigere deriveres formodentlig Navnet af en gammel, ved Dueros Udløb beliggende, By *Cale*, ligeover for hvilken senere anlagdes en anden By og Havn, der fik Navn af *Portucale* (*Cales* Havn), og siden tiltog saa betydeligt, at hele Riget benævnedes efter den. Denne By er det nuværende Porto. Navnet Portugal blev først brugt for hele Riget i det 11te Aarhundrede af Ferdinand den Store, Konge i Castilien og Leon.

**) Efter spanske Angivelser er Fladeindholdet 1933. Andre vakle imellem 1652 og 1700 Q. M.

sætte deres Grene til alle Sider, og giennemskaaret af flere store Floder, som her have deres Udløb. Dalene ere for det meste indskrænkede, og Landet har kun 2 betydelige Sletter, i Provindserne Estremadura og Alenteio. Portugal er et af Europas frugtbareste Lande, og Vegetationen er meget frodig; men det er, især i det Sydlige, slet og skiødesløst dyrket, og henved $\frac{2}{3}$ af Landet ligge endnu ubenyttede. Paa flere Steder findes Hedestrækninger, og langs Kysterne betydelige Moradser.

a. Bjerge.

De portugisiske Bjerge ere en Fortsættelse af det spanske Biergsystem, og ere at betragte som Grene af Pyrenæerne. Deres Retning er fra N. O. til S. V.

1) Serra *) da Estrella (Mons Herminius), den høieste af alle portugisiske Bjergstrækninger, en Fortsættelse af de spanske Guadarramabjerge. Imellem dens Toppe, der altid ere indhyllede i Snee, findes store Gletscher. Bjergstrækningen gaaer fra N. O. til S. V., igiennem Provindserne Beira og Estremadura, og ender sig her under Navn af Serra da Cintra, hvis yderste Spidse er Cap Roca.

Mærkværdig er den Indsø (*Lago escura, s. longa*), som findes paa Toppen af denne Bjergkiæde, og hvorom Portugiserne have mange overtroiske Forestillinger. Den er omgiven af steile Klippevægge, og dens Vand er overordentligt klart og tempereret. Vandet qvælder op fra Bunden, og Søen har

*) *Serra* (spansk *Sierra*) ɔ: Bjergkiæde.

intet synligt Afløb. Paa et Sted, hvor den drager alt til sig, som igiennem en Tragt, er formodentlig dens Afløb, og tillige Kilden til en anden, mere lavliggende, Sø, der affætter en Flod.

2) Serra da Gerez, kommer fra den spanske Provinds Galizien, gaaer i sydlig Retning igiennem Entre Duero e Minho, og ender sig i Beira, N. for Mundingen af Vouga. Dens Toppe, 3 à 4000 Fod høie, ere hele Vinteren indhyllede i Snee. I dens Dale voxer den berømte Portviin.

3) Serra da Monchique og Serra da Caldeirao adskille Provindserne Alenteio og Algarve, og naae deres største Høide N. for Faro.

4) Serra da Alcoba, i Beira, og

5) Serra da Arrabida, der ender sig i Cap Espichel, i Estremadura.

b. Forbjerge.

1) Cap Mondego, 40° 11′ 54″, i Beira.

2) Cap Carvoeiro, 39° 21′ 47″, i Estremadura.

3) Cap Rocca (Pr. Lunæ), 38° 47′ 20″, i Estremadura.

4) Cap Espichel (Pr. barbarium), 38° 24′ 54″, i Estremadura.

5) Cap St. Vincent (Pr. sacrum), 37° 2′ 30″, Sydvestspidsen af Portugal og hele Europa, i Algarve.

6) Cap St. Maria (Pr. Cuneum), 36° 55′ 24″, i Algarve.

c. Floder.

Blandt de mange Floder, som tage deres Løb igiennem Portugal, mærkes:

1) Minho (Minius), som kommer fra en Kilde ved Fuente Mino i Galizien, gaaer med S. V.

forbi Orense, og giør Grændsen imellem Spanien og Portugal, fra Malgazzo til Caminha, hvor den falder i det atlantiske Hav. 33 Mile lang.

2) Douro (Durius, spansk Duero), der udspringer ved St. Osma i Gammelcastilien, løber mod V. igiennem Leon, forbi Toro, Zamora, dreier mod S., og giør Grændsen imellem Leon og Traz os Montes, tager derpaa igien vestligt Løb igiennem Traz os Montes, adskiller Beira fra Entre Douro e Minho, og falder, som en rivende Strøm, ved Oporto i det atlantiske Hav. 112 Mile lang.

3) Tejo (Tagus, spansk Tajo), udspringer paa Sierra de Albarracin i Aragonien, løber mod V. igiennem Nycastilien, forbi Toledo, tager derpaa sit Løb forbi Alcantara, træder ind i Portugal, og skiller Alenteio fra Estremadura, løber forbi Abrantes, optager den betydelige Zezere, dreier mod S. V. forbi Santarem, og deler sig ved Salvaterra i 2 Hovedarme, den ny Tejo og Mar del Pedro, forener igien disse ved Villafranca, og udbreder sig i en betydelig Bugt, passerer Lissabon, og falder, igiennem en 2 Mile bred Munding, ved Oeyras i det atlantiske Hav. Formedelst dens mange Klipper og Skiær er Tejo ikke seilbar i Spanien. I Portugal beseiles den 24 Mile op ad fra dens Udløb. 170 Mile lang.

4) Guadiana (Anas, arab. Uadi-Anas ɔ: Floden Anas), har sit Udspring fra Søen Ruidera i

den spanske Provinds Mancha, løber 5½ Miil mod N. V., forsvinder derpaa under Jorden, og kommer igien, 5 Mile derfra, tilsyne ved Søen Oios de Guadiana. Den løber nu igiennem Estremadura, forbi Merida og Badajoz, dreier derpaa mod S., og gaaer igiennem Alenteio, forbi Mertola, hvor den, 10 Mile fra sit Udløb, bliver seilbar, og falder, imellem Villa Real de St. Antonio og den spanske Oe Canela, i Cadizbugten. 92 Mile lang.

Kystfloder.

5) Lima (Limius, Limæa, Belio), udspringer i Galizien, og falder ved Viana i det atlantiske Hav. Den er seilbar 4 Mile fra sin Munding.

6) Cavado, kommer fra Serra da Gérez, og falder ved Esposende i Atlanterhavet. Lidet over 1 Miil seilbar.

7) Vouga (Vacca, Vaccua, Vacus), udspringer paa Serra da Araba, og falder ved Aveiro i Aveirobugten.

8) Mondego (Munda), kommer fra Serra da Estrella, løber mod S. V. igiennem Beira, forbi Coimbra og Montemor, og falder i Mondegobugten. 25 Mile lang og 15 seilbar.

9) Sado eller Cadao, kommer fra Serra da Monchique, gaaer i nordlig Retning igiennem Alenteio og Estremadura, hvor den ved Porto de Rey bliver seilbar, og falder ved Setuval i en Bugt af det atlantiske Hav.

d. Havbugter.

1) Arveirobugten, i Provindsen Beira.

2) Mondegobugten, S. for forrige, i samme Provinds.

3) Setuvalbugten, i Provindsen Estremadura.

4) Lagoosbugten, S. for Kongeriget Algarve.
5) Tavirabugten, i Algarve.

§. 3.

Clima.

Portugals Clima er i det Hele meget behageligt og sundt. Søvindene paa Kysterne og Nordenvindene i det Indre, de mange høie Bjerge og betydelige Floder vedligeholde en meer tempereret Varme, end i Naboriget. I det Nordlige er Climaet noget raat i Bjergegnene, men Vinteren yttrer sig dog meest med Regn, og ligner et nordisk Foraar. Snee er noget sjeldent, undtagen paa Bjergene, blandt hvilke de høieste næsten altid paa Toppene ere skjulte med Snee og Iis. Foraaret har et ustadigt Veirligt, og Storm og Uveir er temmelig hyppigt. Sommeren er for det meste meget tør. I det Sydlige af Landet er Heden stærkest, dog sjelden trykkende. Egnen om Cintra skal især have et meget behageligt Clima og sund Luft. I September Maaned falder stærk Regn, der forfrisker Alt, faaer alle Planter til at grønnes igien, og gior October Maaned til den behageligste i hele Aaret.

§. 4.

Produkter.

I. Mineralriget. Portugal er rigt paa mineralske Produkter, især i det nordlige af Landet, men de benyttes kun lidet. Noget Guld, Sølv, meget Jern, det eneste Metal, Portugal

vinder noget betydeligt af (i det nordlige Portugal findes Bjerge, som blot bestaae af Jernsteen), Kobber, Bly, Quiksølv, Antimonium, ypperligt Marmor og gode Møllestene, Steenkul, Svovl, Vitriol, Salpeter, Gips, Kalk, ypperlig Porcellainjord, forskiellige Slags Ædelstene, Kildesalt, kun af en eneste Kilde, meget Søsalt; det bedste fra Setuval, flere mineralske Kilder (især ved Caldas).

2. **Planteriget.** Korn, Riis, Mais, dog ei tilstrækkeligt, vigtig Viinavl, især Portviin (den bedste fra Traz os Montes), Sydfrugter (Oliven, Mandler, Figener, Pomeranzer, Citroner, Appelsiner, Oranger, Granatæbler, Daddeler, Kastanier, Valnødder), Hør og Hamp, ei tilstrækkeligt, Bomuld, betydelige Skove af den simple Eeg, Korkegen, Terpentintræer og Cypresser, Esparto, der benyttes ligesom Hør og Hamp, Agave, en Art Aloe, meget nyttig for Indbyggerne, Kermesegen, en Buskvæxt, hvorpaa den saakaldte Kermes-Cochenille lever.

3. **Dyreriget.** Heste, især i Estrellabjergene, Muulæsler og Æsler, der bruges her, som Hestene i de nordlige Lande, ypperligt Hornqvæg, men ikke meget, Faar, med fortræffelig Uld (især i Alenteio), der kommer den spanske nærmest, Sviin af chinesisk Race, Geder, Kermes-Cochenille. Af vilde Dyr haves i det Nordlige især Ulve, Vildsviin, vilde Katte, Daadyr, Harer. Paa Bjergene her opholder det vilde Faar, Argalis, sig. Kaniner findes overalt i stor Mængde, saavelsom Agerhøns. Giftige Øgler, især i de nordlige

Provindser, og Slanger, som ingen Skade giøre, paa mange Steder. Blandt de mange Arter Fiirbeen, som haves i Landet, er den saakaldte Gecko, der ansees for giftig, den mærkeligste. Biavlen og Silkeavlen er ei tilstrækkelig til Landets Forbrug. Fiskerierne ere meget betydelige, og der fanges især Sardeller (en Sildeart), Tanteier eller Thunfiske (en Makrelart), Tunger og Lampretter eller Negenøine.

§. 5.

Indbyggere.

Disses Antal beløber sig til 3,685,000, som, fordeelte paa det hele Areal, kun bliver 2074 paa 1 Q. M., et lidet Antal for et af Naturen saa rigt udstyret Land. Under Romernes Herredømme havde Portugal ogsaa, saavelsom hele den pyrenæiske Halvøe, en langt større Befolkning.

Af store Stæder (*Cidades*) tælles 22, af Flekker (*Villas*) 647.

Portugiserne, et opvakt, muntert Folk, med megen Nationalstolthed og Letsindighed, megen Tilbøielighed til det Prægtige og Eventyrlige, men ogsaa med varm Fædrelandskiærlighed, Tapperhed og Giestfrihed, ere af germanisk-gothisk Herkomst, blandede med Araber og Jøder.

Deres Sprog, som er rigt, velklingende, kraftigt, og i Udtalen kun lidet forskielligt fra Skrivemaaden, ligner det Spanske, og stammer ned fra det Latinske, med en Blanding af gothiske, arabiske og franske Ord.

I Portugal leve desuden mange Engellændere, Franskmænd, Jøder, Negere og over 60,000 Gallegos, Jud-

byggere i den spanske Provinds Galizien, der drage til Portugal, for at fortjene deres Underhold som Lastdragere, Vandbærere o. s. v. I Lissabon findes alene 30,000 af dem.

§. 6.

Manufacturer og Fabriker.

Industrien er kun maadelig, og finder liden Opmuntring. De fleste af Portugals og dets Coloniers Produkter udføres raae, og flere af de i Landet værende Manufacturer og Fabriker drives af Udlændinger. Nationens Hang til Lediggang, de mange Festdage, Regieringens Ligegyldighed eller urigtige Forholdsregler, den overhaands Betlen, og andre Nationers, især Engellændernes, egennyttige Politik have hidtil nedkuet det portugisiske Manufactur- og Fabrikvæsen.

1. **Af Manufacturer, som tage deres Materialier af Plante- og Dyreriget:** Silkemanufacturer, især i Traz os Montes. De forarbeide for det meste indenlandsk Silke, og sysselsætte imellem 20 til 30,000 Mennesker. Nogle Uld-, Bomulds- og Linnedmanufacturer, kun ubetydelige, Kattuntrykkerier, Saffian- og Corduanmanufacturer, Sæbesyderier i Setúval, Lædermanufacturer i Oporto, 6 Papiirmøller, Farverier, Hattemanufacturer o. s. v.

2. **Af Fabriker, som tage deres Materialier af Mineralriget:** nogle Staal- og Jernfabriker, 1 Geværfabrik i Elvas, Krudmøller ved Lissabon og Barbacena, 3 Glashytter, den største i Marinha grande, Fajancefabriker o. s. v. Fabrikerne ere i endnu slettere Drift end Manu-

facturerne. Selv det portugisiske Myntvæsen er i samme daarlige Forfatning, og de portugisiske Penge høre til de slettest prægede i Europa. De brasilianske Diamanter maae endog sendes til Engelland og Frankrig for at slibes.

I det Hele skulle i Portugal findes 203 Manufacturer og Fabriker, men de fleste ere høist ubetydelige. Selv paa de almindelige Haandværkere har Landet Mangel.

§. 7.

Handel.

Handelen interesserer meer Portugiserne, der engang var Europas første Handelsnation.

Den indenlandske Handel er formedelst mange Hindringer kun ubetydelig. Landeveiene ere for største Delen meget slette. Mange gaae over Bjerge, og kunne kun benyttes for Lastdyr. Om Vinteren blive de ofte ufremkommelige ved Flodernes Oversvømmelser. Landet har Mangel paa seilbare Floder, og i det Sydlige især findes næsten ingen Broer.

Den udenlandske Handel er derimod temmelig levende, og strækker sig over alle Verdensdele. Med Engelland, Nederlandene, de nordiske Nationer og Nordamerica er den næsten ganske passiv. I den engelske Handel alene taber Landet aarlig 6 til 7 Mill. Rdlr. Colonihandelen er derimod af yderste Vigtighed for Portugal, og dækker ei alene dets Tab i den europæiske Handel, men giver det et betydeligt Overskud. Handelen med Brasilien, fordum et Monopol for Portugiserne, er

siden 1814 aabnet for alle søfarende Nationer. Den ostindiske Handel er ei, hvad den fordum var, da Portugiserne herskede i Indien. Den beskiæftiger henved 80 Skibe, og nyder mange Opmuntringer fra Regieringens Side. Den chinesiske Handel drives fra Macao, og er i Tiltagende.

De vigtigste Handelsstæder ere: Lissabon, der, næst London og Amsterdam, driver den største Handel med Colonialvarer, og har 250 portugisiske og 150 fremmede Handelshuse, Porto, den næststørste Handelsstad i Portugal, med 187 indenlandske og 35 fremmede Handelshuse, Setuval og Faro.

Portugal udfører: Viin (mellem 80 og 90,000 Piber aarlig), Bomuld, Sydfrugter, Olie (mellem 3 og 4000 Oxehoveder), Salt (7 til 8 Mill. Centner aarlig), Uld, Kork, o. s. v.

Portugal indfører: Uldne og Bomulds Varer, Metalvarer, Galanterivarer, Tin, Steenkul, især fra Engelland, Smør og saltet Kiød, især fra Irland, grovt og fiint Lærred, Geværer, Jernvarer, Læder, Uhre, Bijouteri fra Frankrig, Korn og Ost fra Nederlandene, Korn, Lærred, Nürnbergkram fra Tydskland, Jern, Kobber, Staal, Tiære fra Sverrig. Alle Flodens Fornødenheder, Pelsværk og Jufter fra Rusland, o. s. v.

§. 8.

Religion.

Religionen er den romersk-catholske i al sin Strenghed. Ingen fremmede Secter taales, og selv de i Portugal værende talrige Jøder maae i det Udvortes bekiende sig til Landets Religion.

Til den høiere Clerus hører Patriarchen, Overhovedet for den hele Geistlighed, altid Cardinal og af det kongelige Huus, (han residerer i Lissabon, og hans Indkomster ere over 100,000 Rdlr.), 2 Erkebisper, i Braga og Evora, og 11 Biskopper *).

Den lavere Clerus deles i Regularclerus, hvorunder henhøre 7 geistlige Corporationer med 3 Collegier og 30 Klostere, 35 Ordener med 418 Munke- og 108 Nonneklostere; og Secularclerus, der forestaaer de i Landet værende 4271 Kirkesogne. Hiin er meget rig, denne meget fattig. Hele det geistlige Personale i Portugal skal beløbe sig til det store Antal 200,000, hvorvel at ingen uden kongelig Tilladelse tør indtræde i den geistlige Stand.

De 3 i Lissabon, Coimbra og Evora værende Inquisitionstribunaler **) ere blevne meget indskrænkede. Auto da Fe ***) finder ikke meer Sted, og Tribunalerne beskiæftige sig meest med Kirketugtens Opretholdelse og Censuren.

Pavens Indflydelse i Portugal er betydelig, og han holder bestandig en Nuntius der, som deler den øverste geistlige Magt med Patriarchen, og aarlig sender betydelige Pengesummer til det pavelige Skatkammer. Kongen besætter de geistlige Embeder, men Paven stadfæster det; dog er ingen pavelig Bulle gieldende i Portugal uden Kongens Approbation.

---

*) I Leiria, Coimbra, Lamego, Viseu, Guarda, Porto, Elvas, Portalegre, Beia, Faro og Angra.

**) Inquisitionen er indført i Portugal 1557 af Johan 3., den samme som optog Jesuiterne.

***) *Auto da Fe* ɔ: *Actus Fidei*, Troeshandling.

§. 9.

Videnskaber og Konster.

Videnskaberne ere forsømte, men begynde at hæve sig. Litteraturen er ikke fattig, men kun lidet bekiendt, og Læsning*) finder næsten ikke Sted uden blandt Lærde. Portugiserne mangle ei Lærvillighed, Skarpsindighed og videnskabelig Sands, men Inquisitionen, der ængstelig undertrykkede al Tænkefrihed, Jesuiterne og den urimelige Censur have hidtil holdt Nationen i det tykke Uvidenheds Mørke, hvori den endnu famler. Poesien er at betragte som Hovedsiden i den portugisiske Litteratur, og blandt alle Portugals Digtere staaer *Camoens* (Lusiadens Forfatter) som den første. Naar man undtager Digtekonsten og Historien, er der ingen videnskabelig Green, hvori Portugiserne have udmærket sig. I senere Tid er imidlertid Lovkyndigheden og Medicinen begyndt at dyrkes med mere Iver. Digte, især lyriske og bucoliske, og catholske Andagtsbøger, er det meste aarlige Udbytte af den portugisiske Litteratur, og videnskabelige Værker maae, af Mangel paa Afsætning, trykkes paa kongelig Bekostning.

Portugal har kun 1 Universitet, i Coimbra, som i senere Tider har faaet en mere hensigtsmæssig Indretning. Skolerne ere ikke talrige, og yderst slette, fordi en uvidende, overtroisk Geistlighed forestaaer dem.

*) I Aaret 1798 udkom i Hovedstaden kun 1 politisk Tidende (*Gazeta de Lisboa*) og 1 Ugeblad.

Af Selskaber til Videnskabernes Udvidelse findes: et Kongl. Videnskabsacademi i Lissabon, stiftet 1779, med hvilket er forbundet det ældre Kongl. Academi for den portugisiske Historie (hvis pompeuse Valgsprog er restituet omnia), et Academi for Historie og Oldsager i Santarem, et Kongl. Videnskabsacademi i Thomar, Academier for Geographien, Skibsfarten, og Artilleri- og Fortifikationsvidenskaberne.

Blandt de faa Bibliotheker mærkes det Kongelige i Lissabon, 80,000 Bind stærkt. I Hovedstaden findes tillige 3 Observatorier.

I Aaret 1796 taltes i Portugal 7 botaniske Hauger, alle i maadelig Forfatning, 12 offentlige Naturaliecabinetter og 12 Mynt- og Antiquitetsamlinger.

De skiønne Konster ere her endnu i deres Barndom.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Regieringsformen er uindskrænket monarkisk, og Tronen arvelig, saavel i den mandlige som qvindelige Linie, efter Førstefødselsretten; dog maae Prindsesserne, naar de ei ville tabe Arveretten, ifølge den lamegiske Grundlov af 1143, være gifte med indfødte adelige Portugisere.

Kongen*) er myndig i sit 14de Aar, og han bestemmer Formyndere for sin mindreaarige Søn. I manglende Fald regierer et Udvalg af Cortes

*) Den nuværende Konge Johan d. 6., født d. 13. Mai 1767, regierer siden d. 20. Marts 1816. Siden 1808 residerer han i Rio Janeiro i Brasilien.

(Rigsstænderne, som ikke have været samlede siden 1697).

Kongens Titel er: Konge i det forenede Kongerige Portugal, Brasilien og begge Algarverne*), Herre over Guinea, Erobringer, Skibsfart og Handel i Ethiopien, Arabien, Persien og Indien. 1749 fik den portugisiske Konge af Pave Benedict den 14de Titel af Rex fidelissimus.

Alle kongelige Edikter begynde med de Ord: "Jeg Kongen", og Underskriften er: Kongen.

Kronprindsen**) fører Titel af Prinds af Brasilien, hans Søn Titel af Prinds af Beira. De øvrige kongelige Prindser og Prindsesser kaldes Infanter og Infantinder.

Det øverste Regieringscollegium er Statsraadet (Conselho da Estado), som bestaaer af de 5 Ministre (benævnes som Statssecretairer) for det Udenlandske, det Indenlandske, Finantserne, Marinen og Colonierne, Handelen og Skibsfarten, det kongl. Skatkammer (Conselho da Fazenda) og Krigsraadet (Conselho da Guerra), hvori Kongen præsiderer. Det øverste Justitscollegium er Pallads-Raadet (Desembargo do Paço).

Alle disse Collegier have nu deres Sæde i Rio Janeiro, med Afdelinger i Lissabon. Kongens Person repræsenteres ved en i Lissabon nedsat Junta, der i alle vigtige Sager maa indhente Befalinger fra Rio Janeiro.

Med Hensyn til Rettens Pleie er Portugal inddeelt i visse Distrikter (Comarcas). Paa de kongelige

*) Ved begge Algarverne forstaaes Kongeriget Algarve i Portugal, og de forhenværende portugisiske Erobringer i det nordvestlige Africa.

**) Anton Joseph, født d. 13. October 1795.

Godser forvaltes Retten af Corregedores, paa de adelige og geistlige af Ouvidores. I første Instants dømme Landsdommerne (Juizes de Fora). Fra disse appelleres til Corregedores eller Ouvidores; i sidste Instants dømme de 2 Over-Appellationsretter i Lissabon (Casa da supplicaçao) og Porto (Casa da Civel e Relaçao da Porto). Fra disse finder i visse Tilfælde Appellation Sted til Pallads-Raadet.

Vaabenet er for Portugal et Sølvskjold, besat forsviis med 5 blaae Skjolde, paa hvert 5 Sølvpenge. I Randen af Vaabenet, der er rød, er anbragt Algarves Vaaben, som bestaaer af 7 gyldne Casteller.

Ridderordener ere:

1) Christusordenen, stiftet af Dionysius den Retfærdige, kort efter Tempelherreordenens Ophævelse, og stadfæstet af Paven 1319. Ordensdragten er sort med et rødt Kors, der sidder inden i et hvidt. Ordenen har 454 Commenthurier, og dens Hovedsæde er Thomar. Kongen er Stormester siden 1551, og hæver den største Deel af Ordenens Indkomster. —

2) St. Jago Ordenen, med uvis Oprindelse. Den stod fordum under den castilianske Ordensmester, men denne Forbindelse hævedes 1290. Ordensdragten er hvid med et rødt Kors, i Form af et Sværd. Ordenen eier 150 Commenthurier, og Kongen er Stormester siden 1551.

3) Avizordenen, stiftet 1147 af Alphons I. imod Maurerne, var nogen Tid forenet med den spanske Calatravaorden. Ordenstegnet er et

grønt lilieformet Kors. Ordenen eier 49 Commenthurier, og dens Hovedsæde er Staden Aviz. Kongen er Stormester siden 1551. 4) Johanniterordenen. 5) Sværd- og Taarnordenen. 6) Isabelleordenen.

Adelen er meget talrig, og mange adelige Familier beslægtede med Kongehuset. Den deles i den høiere eller titulerede Adel (Titulados), der bestaaer af Hertuger, Marquier, Grever og Baroner, som alle ere Grander; deles i 3 Classer, og tituleres Don. Den høiere Adel er for størstedelen meget rig. Den ringere Adel kaldes med det fælles Navn Fidalgos, og tør ikke, uden kongelig Tilladelse, føre Titel af Don.

Borgerstanden hæver sig meer og meer, men er, ved en kongelig Erklæring af 1814, udelukket fra alle militaire Embeder.

Bondestanden, saavelsom Beboerne i de mindre Stæder, for største Delen Landmænd, staae i megen Afhængighed af Geistligheden og den høiere Adel. —

§. II.

Militair-Forfatning.

I. Landmagten *) udgiør 32,000 Mand regulaire Tropper og 33,600 Mand Landmilits

*) Den portugisiske Krigsmagt, der fordum var saa udmærket, tabte sig ganske i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Da Spanien og Frankrig 1762 angrebe Portugal, var hele den portugisiske Armees Styrke kun 10,000 Mand, der hørte til de sletteste Tropper i Verden. De manglede Alt, og deres Officerer vare uden Kundskaber og Æresfølelse. Pombal saae det Uveir

(Auxiliaros). Den var i Begyndelsen af dette Aarhundrede i en meget slet Forfatning; men da Portugal 1808 greb til Vaaben mod Frankrig, sendte Engelland Officerer, og Marskal Beresford (Hertug af Elvas og Marquis af Campo Mayor), nu værende General en Chef for den portugisiske Armee, gav den sin Organisation.

Fæstninger ere: Miranda da Douro, Almeida, Castello Branco, Estremos, Evora, Elvas med Forterne La Lippe og St. Lucia.

2. Sømagten udgjorde 1815, de i Brasilien værende Krigsskibe iberegnede, 12 Linieskibe, 14 Fregatter og nogle mindre Krigsskibe, med 12,000 Matrosers Besætning. Algarverne ere de bedste Matroser.

Den eneste Krigshavn og Flodens Station er Lissabon, hvor Skibsværfterne, Magazinerne og Dokken findes.

§. 12.

Finantser.

Statsindtægterne udgiøre 32 Mill. Crusader (omtrent 39 Mill. Gylden), hvoraf Brasilien næsten bidrager det Halve. De hæves deels af de

---

som truede Portugal, og den duelige Grev Wilhelm af Schauenburg-Lippe indkaldtes til at commandere Armeen. Hans kraftfulde Bestræbelser reddede Portugal. Hæren organiseredes, og forøgedes til 30,000 Mand, og Spanierne maatte med Skamme trække sig ud af et Land, de ansaae for en let Erobring. Men hans kloge Indretninger ophørte efterhaanden, og den portugisiske Armee sank atter tilbage til det Intet, hvorfra en anden Udlænding 50 Aar efter igien skulde frembrage den.

store Krongodser, hvortil regnes Huset Braganzas Familieeiendomme og det meste af de 3 Ridderordeners Besiddelser, deels af Tolden, Accisen, Grundskatten, Kronens Monopolhandel med brasiliansk Tobak og Diamanter, af Myntregalet o. s. v., men ere ved den slette Oeconomi ikke tilstrækkelige til at dække Udgifterne.

Giælden beløber sig til 100 Mill. Crusader (120 Mill. Gylden).

I Portugal regnes efter Rees a 8480 paa en Kølnsk Mark fiint Sølv.

I Guld haves: Hele Dobraons = 24,000 Rees.
Halve Dobraons = 12,000 Rees.
$\frac{1}{4}$ Dobraons = 4800, $\frac{1}{10}$ Dobraons = 2400 og Millerees = 1200 Rees. Crusados nuovos = 480 Rees.
Hele Johannes = 12,800 Rees.
Halve Johannes = 6400 Rees.
$\frac{1}{4}$ Johannes = 3200 Rees.
Hele Escudos = 1600 Rees.
Halve Escudos = 800 Rees.
Dobras eller Crusados velhos = 400 Rees.

I Sølv haves: Hele Crusados nuovos = 480 Rees.
Halve Crusados nuovos = 240 Rees.
$\frac{1}{4}$ Crusados nuovos = 120 Rees.
$\frac{1}{8}$ Crusados nuovos = 60 Rees.
Hele og halve Testones = 100 og 50 Rees.
Vintems = 20 Rees.

I Kobber haves: Stykker til 10, 5, 3 og $1\frac{1}{2}$ Rees.

§. 13.

Inddeling.

Portugal bestaaer af 2 Hoveddele: det egentlige Portugal og Kongeriget Algarve.

A. Det egentlige Portugal

indbefatter følgende 5 Provindser, som igien ere inddeelte i 41 Correiçoes.

1. Estremadura.
2. Beira.
3. Entre Douro e Minho.
4. Traz os Montes.
5. Alenteio.

I. Provindsen Estremadura *),

(omgrændset mod N. og N. O. af Beira, mod Ø. og S. af Alenteio, mod V. af det atlantiske Hav, er 488 Q. M. stor, og tæller 827,000 Indbyggere. N. for Tejo bjergfuld, med temmelig betydelige Dale og klippefulde Kyster, S. for den mindre bjergfuld, med lave Kyster. Slet Agerdyrkning, men bedre Viin- og Frugtavl. Hovedfloden er Tejo, som optager Zezere, Sorroya og Canha. Provindsen indbefatter 11 *Correiçoes*, 2 *Cidades* og 115 *Villas*).

Lissabon (port. Lisboa, Lisbona, Olisippo, hos Romerne Felicitas Augusta), 8° 31′ 20″ Ø. L. og 38° 42′ 20″ N. B., Hovedstaden i Kongeriget, og fra Johan d. I. til 1807 Kongens Residents, Sædet for Patriarchen, de 3 høieste Regierings-collegier og Over-Appellationsretten for de 3 sydlige Provindser, har en skiøn amphitheatralsk Beliggenhed paa 7 Høie, ved den høire Bredde af Tejo, der her er henved 1 Miil bred.

Staden, som er aaben, og med Forstæderne over 1 Miil lang og ½ bred, bestaaer af 3 Hoveddele: Alfama, Bairro alto og Mejo, tæller 44,000

*) Estremadura ɔ: *extrema Durii*, et fælles Navn, hvormed de leonske Konger, der regnede deres Erobringer fra Douro, benævnede alle de fra denne Flod længst bortliggende Landstrækninger.

Huse, 40 Quarterer, 40 Sognekirker, Cathedralkirken iberegnet, 64 Munke- og Nonneklostere, 99 Capeller, 11 Collegier, 13 Hospitaler og 13 offentlige Pladse. Endeel af Staden er efter det store Jordskiælv 1755 regelmæssig opbygget, med brede, lige Gader, det Øvrige er meget gammeldags, med smale, skiæve Gader. Blandt de mange adelige Palladser, udmærke de fleste sig kun ved deres vide Omfang.

Til Stadens Mærkværdigheder hører: Commercepladsen, 307 Skridt lang og 225 bred, med Joseph Emanuels colossalske Equesterstatue af Bronze *). Her stod før Jordskiælvet det kongelige Pallads. Den store Plads Rossio, 900 Skridt lang og 700 bred, hvor fordum holdtes Auto da Fe. Langs med den ene Side af Pladsen ligger det smagfulde Inquisitionspallads. Josephshospitalet, en uhyre Bygning, hvori aarligen pleies henved 16,000 Syge. Hittebørnhospitalet, for 1600 Børn. Den, 1748 anlagde, store Aquæduct, der forsyner Staden med Vand. Den er 1½ Miil lang, paa nogle Steder 105 Alen høi, og paa 35 Buer ført over den 1200 Skridt brede Dal Alcantara. Dominicanerkirken, et Mesterværk af Bygningskonst, opført af den sidste Dronning, med 8 til 9 Mill. Rdlrs. Omkostning. Mærkes maa endvidere: Børsen, det indiske Huus, Mynten, Tøihuset, det italienske Operahuus og de 2 of-

*) Bartholomæus d'Acosta, en ung Konstner, født i Belem, forfærdigede denne Statue. Til Belønning blev han Overopsynsmand over Kanonstøberierne, og døde 1801 som General-Lieutenant.

fentlige Theatre. Staden har et kongl. Videnskabsselskab, et kongl. geographisk Academi, et adeligt Collegium, en Tegneskole, en Handelsskole, et kongl. Bibliothek paa 80,000 Bind og nogle ret gode Klosterbibliotheker, 3 Observatorier, en botanisk Hauge, et kongl. Museum, 4 kongl. Skoler, flere Seminarier og 20 offentlige Springvand. — Staden bliver siden 1780 oplyst om Natten, og de offentlige Sikkerhedsanstalter ere i senere Tid blevne meget forbedrede.

Lissabon er den fornemste Handelsstad i den portugisiske Stat og Hovedoplagsstedet for Colonialvarerne. Den er i Besiddelse af ⅘ af hele Rigets Handel, driver tillige en meget betydelig Vexelhandel, og har 250 portugisiske og 150 fremmede Handelshuse. Imellem 17 til 1800 Skibe ankomme aarlig i dens Havn. — Manufactur- og Fabrikvæsenet i Staden er derimod kun ubetydeligt.

Staden, som ingen Fæstningsværker har, beskyttes af et Castel, men som er i en maadelig Forfatning. Dens Havn, Junqueira, er stor og sikker, har 2 Indløb og forsvares af de stærke Forter St. Julian, St. Sebastiano og St. Lorenzo; foruden flere Smaaskandser. I Omegnen af Staden findes en overordentlig Mængde Lyststeder. 250,000 Indv.*), blandt hvilke ere mange Mulatter, Negere, og henved 30,000 Galegos. (Alphons Albuquerques (f. 1452, † 1515) og Louis Camoens's (f. 1517, † 1579) Fødested).

*) Andre angive Folkemængden til 264,000 eller 308,000.

Anmærkn. Lissabon har flere Gange lidt betydeligt ved Jordskiælv. De betydeligste Jordrystelser vare 1531 og 1755. Den sidste varede 7 Minuter, og henved 16,000 Huse omstyrtedes eller fortæredes af Ilden, og mellem 20 og 30,000 Mennesker omkom. I Aaret 1778 laae endnu en Trediedeel af Staden i Ruiner, og først 1789 var den ganske opbygget.

Belem eller Bethlehem (Belemum), Villa, ved Mundingen af Tejo, ved en Række Huse forbunden med Lissabon. Her boede den kongelige Familie efter Jordskiælvet, indtil Slottet afbrændte 1794. Pragtfuldt Hieronymiterkloster, med den kongelige Familiebegravelse.

Quelus, Landsby, 1 Miil fra Lissabon, med et kongeligt Lystslot, som Hoffet beboede efterat Slottet i Belem var afbrændt.

Oeyras, Villa, ved Mundingen af Tejo, med Pombals Pallads.

Cintra, Villa, ved Foden af Serra da Cintra, har et gammelt Slot, hvor Alphons 6. sad fangen til sin Død 1683. 2000 Indv.

Paa Toppen af Cintrabjergene ligger det saakaldte Korkkloster, beboet af 20 Fransiskanermunke. I Klippen, som er udhulet, er Kirken og Sakristiet, og for at holde Fugtighed ude fra disse Hvælvinger ere Væggene altid belagde med Kork. Deraf Klosterets Navn.

Cascaes (Cascale), Villa, ved det atlantiske Hav, hvor de portugisiske Ost- og Vestindiefarere forsamle sig. 2500 Indv.

Almada, 38° 37′ 20″ N. B., Villa, paa den sydlige Side af Tejos Munding, med et Bjergslot og et brittisk Søhospital. 3000 Indv.

Mafra, Villa, i en ufrugtbar Egn, ikke langt fra Havet. 2000 Indv.

Den er mærkværdig ved det uhyre Augustinerkloster, som findes her, og som er et Sidestykke til Spaniens

Escorial. Johan den 5.*) lod det opføre fra 1717 til 1731, og det kostede over 16 Millioner Crusader. Over 12,000 Mennesker arbeidede paa det. I Midten staaer en pragtfuld Kirke, heel af Marmor fra Cintrabjergene. Paa begge Sider af Kirken ere opførte 2 Pavillons, for den kongelige Familie og for Patriarchen. Bag ved Kirken ligger den store Klosterbygning for 300 Munke. Til Klosteret hører et Bibliothek paa 50,000 Bind, et Naturaliecabinet og en stor Dyrehauge.

Torres Vedras (Turres veteres), Villa, ved Foden af Bjergstrækningen Montachique, i en romantisk Egn. 2200 Indv. (Wellington 1810).

Caldas, Villa, med berømte Svovlbade. 1100 Indvaanere.

Peniche, befæstet Villa, paa en Halvøe, med et Citadel. Havn. 900 Indv.

Berlingasøerne (*Erythia*), 39° 26′ 50″ N. B., lidet N. V. for Peniche. Gammelt Castel og Statsfængsel, med en liden Besætning. En stor Mængde Kaniner opholde sig paa disse Øer.

Alcobaça (Alcobatia, Eborobritum), Villa, ved Foreningen af Floderne Baça og Chaqueda. 1500 Indvaanere.

Det herværende Cistercienserabbedi, stiftet af Alphons d. 1. i Anledning af et vundet Slag, er et af Portugals rigeste Klostere (med 180,000 Crusaders aarlige Indkomster) og flere kongelige Personers Begravelsessted (Ines de Castro). 1811 blev det udplyndret og tændt i Brand af Franskmændene, og brændte i 22 Dage. Klosterbibliotheket med dets kostbare Haandskrifter reddedes.

*) I en Sygdom gjorde han det Løfte at stifte et Kloster, som skulde skiænkes til de fattigste Munke i hans Rige. Man fandt da at Klosteret i Mafra var det usleste, da 12 Fransiskanere her boede i en elendig Hytte. Tegningen til Klosterbygningen blev udkastet i Rom, og tilsendt Kongen, der overdrog Arbeidet til en tydsk Bygmester ved Navn Johan Friedrichs.

Aljubarotta, Villa, med 1000 Indv. (Slag 1385. — Johan d. 1.)

Santarem*) (Scalabis, Irenopolis), Villa, paa den høire Tejobredde. Den er omgiven med Mure, og har et gammelt Castel. 8000 Indv.

Thomar, Villa, ikke langt fra Nabao. Christus-ordenens Hovedsæde. 5000 Indv.

I Nærheden af denne By stod fordum det af Romerne ødelagde *Nabáncia.*

Leiria (det gamle Collipo), Cidade og Bispesæde, ved Foreningen af Floderne Liz og Lena, har en Cathedralkirke. Glashytte. 5000 Indv.

Pombal, Villa, med et gammelt Citadel, og et Slot, som tilhørte Marquis Pombal. 3700 Indvaanere.

Abrantes (Abrantium), befæstet Villa og vigtigste Formuur for Lissabon, ligger ved Tejo. Citadel. Oplagssted for udenlandske Varer, der gaae til Beira og Alenteio. 3500 Indv.

Den franske Marskal Junot, der 1807 besatte Lissabon, førte Titel af Hertug af Abrantes.

Wimieira, Villa.

Her vandt Wellington (Arthur Wellesley) 1808 den første Seier over Franskmændene (Junot) paa den pyrenæiske Halvøe. En Følge af Seieren var Portugals Rømning af den franske Hær.

Setuval (hollandsk St. Ubes, Setubalia, Cetobriga), Villa, ved en Havbugt, der optager Floden Sado. Den beskyttes af Citadellet St. Felipe og flere Skandser. Vigtig Handel med Salt, som tilbe-

*) Navnet Santarem kommer af Santa Herena (Irene), en Martyrinde, som ligger begraven her.

redes her ved Sado (500 Gruber) i uhyre Mængde. 12,000 Indv.

Alcacer do Sal (Salacia), Villa, ved Sado, med vigtige Saliner (900 Gruber). Bjergslot. 2200 Indv.

Sines, 37° 55′ 30″ N. B., Villa, ved en Bugt. Citadel. 1100 Indv. (Vasco de Gamas Fødeby).

2. Provindsen Beira,

(omgrændset mod N. af Entre Douro e Minho og Traz os Montes, mod Ø. af de spanske Provindser Leon og Estremadura, mod S. af det portugisiske Estremadura, mod V. af Atlanterhavet, er 461 Q. M. stor, med 1,122,000 Indbyggere. Bjergfuld, med romantiske Dale, høitliggende Sletter, og lave, sumpige Kyster. Bjergstrækningen Serra da Estrella. Tejo løber paa Grændsen mod Spanien, Douro paa den nordlige Grændse. Kystfloder ere Vouga og Mondego. Daarlig Agerdyrkning og Fædrift, men god Viin- og Olieavl. Provindsen indbefatter 11 *Correiçoes*, 7 *Cidades* og 230 *Villas*).

Coimbra (Conimbriga), 40° 12′ 29″ N. B., Provindsens Hovedstad og Bispesæde, ved Mondegofloden, over hvilken gaaer en lang Bro. Staden er meget slet bygget, har 3000 Huse, 1 Cathedralkirke, og er Sædet for et Inquisitionstribunal. Universitetet, det eneste i Portugal, stiftet af Dionys den Retfærdige 1291, og 1375 forflyttet herhen fra Lissabon, tæller 77 Professorer (Lentes) og imellem 14 til 1500 Studerende. Det har 2 Bibliotheker, 1 Observatorium, chemisk Laboratorium, botanisk Hauge og 1 Bogtrykkeri. Gammel Vandledning fra Romernes Tid paa 20 Buer. (Ines de Castro † 1355).

Coimbra var før Lissabon Hoved- og Residentsstaden i Portugal, og Kronprindsen førte Titelen: Prinds af Coimbra.

Montemor o velho (Medobriga), Villa, ved Mondego, omgiven med Mure, og beskyttet af et Citadel. 4000 Indv.

Aveira (Averium, Lavara, Talabriga) eller Ny-Braganza, 40° 38′ 20″ N. B., Cidade, ved Vougas Udløb i Aveirobugten, fører Titel af et Hertugdømme. Formedelst sin yderst usunde Luft taber den sig meer og meer. 5000 Indv.

Ovar, Villa, ved Rio d'Ovar. 5000 Indvaanere.

Lamego (Lameca), Cidade og Bispesæde, ved Balsamao og Foden af Bjerget Paundo, med et gammelt, temmeligt forfaldet, Castel og en Cathedralkirke. 6600 Indv. (Mærkværdig Rigsdag 1143, paa hvilken Successionslovene bestemtes af Alphons den 1ste).

Viseu (Vacça), Cidade og Bispesæde, paa et Bjerg. Cathedralkirke. Berømt Messe i September. I Nærheden Ruiner (2 Taarne) fra Romernes Tid. 5000 Indv.

Almeida, 40° 30′ N. B., Villa og Grændsefæstning, med et stærkt Citadel. 2800 Indv.

Guarda (ford. Lancia oppidana), Cidade og Bispesæde, ved Serra da Estrella, ikke langt fra Mondego. Den er omgiven med Mure. 2300 Indvaanere.

Castello-Branko (Albicastrum), Cidade og Bispesæde, paa en Høi, mellem Floderne Creze og Ponsul. Den er omgiven med Mure, og har et Citadel. 4000 Indv.

3. Provindsen Entre Douro e Minho (Portugallia interamnensis),

(grændser mod N. og N. O. til Galizien, mod Ø. til Traz os Montes, mod S. til Beira, som den skilles fra ved Douro, mod V. til Havet. Den er 100 Q. M., og tæller 908.000 Indbyggere. Bjergstrækningen Serra da Gerez med betydelige Skove. Floder: Minho, Douro og Kystfloden Lima. Frugtbare Dale, overordentlig rig Viinavl og vigtig Faareavl. Provindsen indbefatter 7 *Correiçoes*, 2 *Cidades* og 24 *Villas*).

Braga (Bracara Augusta), 41° 36′ N. B., Hovedstaden i Provindsen og Erkebispesæde, ligger paa en Høi ved Floderne Cavado og Deste. Den er omgiven med Mure, har et Castel, 1 pragtfuld Cathedralkirke, 6 andre Kirker, 8 Klostere og 4500 Huse. Ruiner af et romersk Amphitheater og Vandledning. 18,000 Indv.

Porto eller Oporto (Portus Cale), 41° 11′ 25″ N. B. og 9° 1′ 55″ Ø. L., Cidade og Sædet for en Biskop og Overappellationsretten for de 3 nordlige Provindser, ligger i en snever Dal paa begge Sider af Douro, ¼ Miil fra dens Udløb i Havet.

Staden, som næst Lissabon er den vigtigste i Portugal, har over 15,000 Huse, 1 Cathedralkirke, 89 andre Kirker og Capeller, 11 offentlige Pladse, 17 Klostere, 13 Hospitaler, 1 Theater og flere Manufacturer og Fabriker. Porto er især mærkværdig som Handelsstad, og har 187 portugisiske og 35 fremmede Handelshuse. Den er Sædet for det brittiske Factori og Øvre-Douros Handelsselskab, der besørger Viinhandelen, som er meget betydelig. I Porto og Omegnen findes 30 store Brændeviinsbrænderier, som sysselsætte næsten 1000 Mennesker. Havnen, Barra kaldet, som forsva-

res af Castellet St. Joao da Foz, er, formedelst flere Sandbanker og Klipper, temmelig farlig. — Med et Middeltal ankomme her aarligen henved 1200 Skibe. 64,000 Indb., med de Fremmede iberegnede henved 74,000.

Barcellos (Barcelum), Villa, ved Cavado, med 3800 Indb.

Barcellos var det første Grevskab, som oprettedes i Portugal. Siden blev det af Sebastian ophøiet til et Hertugdømme.

Ponte de Lima, Villa, ved Lima, hvor fordum den gamle By Forum Limicorum stod. 2400 Indvaanere.

Vianna (Vienna Limii), 41° 39′ N. B., Villa, ved Mundingen af Lima. 8000 Indb.

Caminha, 41° 52′ N. B., befæstet Villa, paa en Landtunge, ikke langt fra Mundingen af Minho, med en liden Havn, der dækkes af et Fort. Staden fører Titel af et Hertugdømme. 2500 Indb.

Villa Nova de Cerveira, befæstet Villa, paa den venstre Minhobredde, med Forterne Francisco og Castelinho. 1500 Indb.

Valença de Minho (Valentia ad Minium), forhen kaldet Contrasta, befæstet Villa, ved Minho, lige over for den spanske Fæstning Tuy. 1000 Indb.

Guimaraens (Vimaranum), Villa, ikke langt fra Ave. 7500 Indb.

Guimaraens var Portugals ældste Hovedstad, og her er den berømte portugisiske Konge Alphons I. Erobreren født.

Amarante, Villa, ved Tameja, med 4000 Indvaanere.

4. Provindsen Traz os Montes (Transmontana),

(omgrændset mod N. af Galizien og Leon, mod Ø. af Leon, mod S. af Beira, som den skilles fra ved Douro, mod V. af Entre Douro e Minho. Den er 137 Q. M. stor, med 319,000 Indbyggere. Bjergfuld, med en tør, stenet Jordbund. Bjerge: Serra da Gerez, Serra da Marao og Serra da Montezinho. Floder: Douro, som optager Tameja, Tua og Sabor. Climaet er om Vinteren temmelig strengt. God Agerdyrkning og Kornudførsel. Den bedste Viinavl i Riget. Øvre Douro Handelscompagniet eier i denne Provinds 18 Q. M., som aarligen frembringe 92,000 Oxehoveder rød og hvid Portviin og 124,000 Oxehoveder simplere Viin. Silkeavl, som aarlig forskaffer 60,000 Pund Silke. Biavl. Provindsen indbefatter 4 *Correiçoes*, 2 *Cidades* og 59 *Villas*).

Bragança (Bragantia), 41° 47′ N. B., Hovedstad i Provindsen, ved Fervença. Den er omgiven med Mure, og beskyttes af et gammelt Castel og et Fort. Silkemanufacturer paa 200 Stole og 30 Traadmøller. Staden fører Titel af et Hertugdømme. 5000 Indb.

Bragança er Stamhuset for det nu regierende Dynasti. Staden er en af de ældste i Kongeriget, og blev af Alphons 5. 1442 ophøiet til et Hertugdømme. Omtrent 50 af de omliggende Byer bleve forenede med det. Den 8de Hertug af denne Slægt, Johan 2., som residerede i Villa-Viçoça i Alenteio, besteg 1640 den portugisiske Trone, under Navn af Johan 4.

Miranda da Douro (Miranda Durii, Continum, Contium), 41° 31′ N. B., Cidade og Bispesæde, ved Douro, i en vild Bjergegn. Den var forhen en Grændsefæstning. Cathedralkirke. Citadel. 1200 Indvaanere.

Villa Real (Villa regalis), Villa, ved Corgo, omgiven med Mure. 4000 Indb.

Chaves (Chava), 41° 46′ N. B., befæstet Villa, ikke langt fra den spanske Grændse, ligger ved

Lameja, over hvilken gaaer en gammel romersk Steenbro, 92 Skridt lang og noget over 3 Alen bred. Staden beskyttes af 1 Citadel og 2 Forter. Varme Bade. 3700 Indv.

Staden skal være anlagt af den romerske Keiser Flavius Vespasianus, og skal, formedelst dens varme Kilder, have faaet Navnet *Aquæ Flaviæ*.

Mirandella, Villa, ved Tua, med 1700 Indv.

5. Provindsen Alenteio (Transtagana),

(den største og ødeste i Portugal, omgiven mod N. O. og O. af det spanske Estremadura og Andalusien, mod S. af Algarve, mod V. og N. V. af det portugisiske Estremadura, er 491 Q. M. stor, og tæller 387,000 Indbyggere. For største Delen fladt Land, med isolerede Bjerge; kun i S. vilde Bjergegne, Grene af det spanske Sierra Morena. Floder: Tejo, Guadiana og Sado. Temmelig frugtbar paa Korn, Riis, Viin og Sydfrugter. Slet Fædrift. Næsten ingen Konstflid. Provindsen indbefatter 8 *Correiçaes*, 4 *Cidades* og 106 *Villas*).

Evora (Ebora, Eburia), 38° 28′ N. B., Hovedstaden i Provindsen, Sædet for en Erkebisp og et Inquisitionstribunal, ligger paa en Høi. Den er omgiven med Mure, har et Fort, et gammelt Slot og 1 Cathedralkirke, 22 Klostere og 12,000 Indvaanere.

Byen er meget gammel, og var vigtig i Romernes Tid. Julius Cæsar gav den betydelige Privilegier, hvorfor den fik Navnet *Liberalitas Julii*. Her findes et romersk Diana-Tempel og en Vandledning.

Elvas (Elva, Helvæ), stærkt befæstet Cidade og Bispesæde, paa et Granitbjerg, ikke langt fra den spanske Grændse og Guadiana. Den er omgiven med 7 Bastioner og betydelige Udenværker, har et stort Arsenal, en Geværfabrik, et Lazaret for 2000 Syge, bombefaste Caserner, en Cathedralkirke og

9 andre Kirker. Til Stadens Mærkværdigheder hører den store Cisterne, hvortil Vandet føres igiennem en Vandledning, som er 1 Miil lang, og i Nærheden af Staden saa høi, at den er opført i Buer, den ene over den anden. 16,000 Indv. (Slag 1659. Grev Cantahede — Don Louis de Haro).

Marskal Beresford fører siden 1816 Titel af Hertug af Elvas.

Tæt uden for Staden ligge de smaa Fæstninger St. Lucie og La Lippe, hvilken sidste 1763 er anlagt af Vilhelm af Schauenburg-Lippe og opkaldt efter ham.

Campo-Mayor, Villa og Grændsefæstning, ved Caya, har 2 Forter. 1200 Indv.

1732 blev Staden næsten ganske ødelagt, da Lynilden sprængte Krudtaarnet, hvori var 160,000 Pund Krud og 4000 fyldte Bomber.

Portalegre (Portus alacris), befæstet Cidade og Bispesæde. Castel. Cathedralkirke. 5600 Indv.

Crato, Villa, ved Erdeval, tilhører som et Storpriorat Johanniterordenen. 3000 Indv.

Castello de Vide (Castellum Vidæ), Villa, omgiven med Mure. 5700 Indv.

Aviz, 38° 56′ N. B., Villa, ved Floden af samme Navn, Avizordenens Hovedsæde. 1500 Indv.

Estremoz, befæstet Villa, med et meget stærkt Citadel. Berømte Pottemagerier, hvor en vellugtende Leer (Terra sigillata) forarbeides meget smagfuldt. I Nærheden af Staden vigtige Marmorbrud. 6500 Indv.

Ved Ameyxial, lidet N. for Estremoz, have Spanierne slagne 1663 af Greven af Schomberg.

Montemor o novo, Villa, ved Canha, med et Bjergslot. 4100 Indb.

Beja (fordum Pax Julia), Cidade og Bispesæde, beliggende paa en Høi. Den er omgiven med Mure, har et Citadel, en Cathedralkirke, og 9000 Indb.

Ved Beja findes mange romerske Oldsager. I Nærheden af Staden ligger Beja Søen, der altid mod Uvejr kommer i en saa voldsom Bevægelse, at det høres langt borte. Fiskene i Søen kaldes Turturs, og ere ganske sorte.

Ourique. Villa, med 2500 Indb.

I Nærheden af Staden, paa den saakaldte Campo de Ourique, slog Alphons Erobreren med 13,000 Portugiser en Hær af 300,000 Maurer Aar 1139.

Mertola (Myrtylis), Villa, ved Guadiana, som her bliver seilbar. 3000 Indb.

Serpa, befæstet Villa, paa en Klippe, i Nærheden af Guadiana. 4000 Indb.

Moura, Villa, paa et Bjerg, ikke langt fra Guadiana og den spanske Grændse. Befæstet Slot. 2200 Indb.

Villa Viçosa, Villa, med et pragtfuldt kongeligt Slot, som forhen var Hertugerne af Braganças Residents. Citadel. 5000 Indb.

B. Kongeriget Algarve (Algarbia),

den sydligste Provinds i Portugal, grændser mod N. til Alentejo, som det skilles fra ved Serra da Monchique og Serra da Caldeirao, mod O. til Andalusien, mod S. og V. til det atlantiske Hav. Det er 99 Q. M. stort, og har 128,000 Indbyggere. I Nord vilde Bjergegne, i Syd meget frugtbart og vel dyrket. God Fædrift, og overordentlig rige Fiskerier

paa Kysterne. Skibsfarten er temmelig levende, og Algarverne betragtes af Portugiserne som deres bedste Søfolk. — Algarve udgjør vel et eget Kongerige, hvoraf den portugisiske Konge fører Titel, men det regieres efter portugisiske Love, og har samme Forfatning som de andre Provindser. I Spidsen for Regieringen staaer en Generalcapitain. Det indbefatter 3 Correiçoes, 4 Cidades og 14 Villas.

Tavira (ford. Balsa), 37° 7′ 15″ N. B., Hovedstad i Provindsen og Generalcapitainens Sæde, ligger ved Sequa, der falder i Tavirabugten. Staden er omgiven med Mure, og har et gammelt Castel. 5800 Indv.

Faro (skal være det gamle Ossonoba), 37° 2′ N. B., Cidade og Bispesæde, paa en frugtbar Slette, ved Valfermoso. Cathedralkirke. Daarlig Havn, men god Rhed, med et Fyrtaarn. Postfart til Gibraltar med Baade. 6000 Indv.

Lagos (Lacobriga), 37° 8′ 10″ N. B., befæstet Cidade, ved Lagos Floden, har en Havn, som beskyttes af de 2 Forter Bandairo og Pinhao, og en ypperlig Rhed, hvor en stor Flode kan ligge for Anker. 4000 Indv.

Paa Høiden af Lagos blev, d. 17. August 1759, den franske Flode, under La Clues Anførsel, slagen af den engelske Admiral Boscaven.

Castro-Marim, Villa, ved Mundingen af Guadiana, med et forfaldet Castel. 1800 Indv.

Loulé, Villa, omgiven med Mure, og forsvaret af et Castel. 5200 Indv.

Silves (Sylvæ), Cidade, med 2000 Indv.

Sagres, befæstet Villa, paa en Halvø, var forhen mere betydelig. 220 Indv.

I Sagres opholdt Johan den Førstes Søn, Infanten Henrik Navigator, sig, og dirigerede herfra Opdagelserne paa Africas Vestkyst.

Tæt ved Sagres ligger Cap St. Vincent, 37° 2′ 30″ N. B. og 8° 39′ 4″ Ø. L., det sydvestligste Forbjerg i Europa. (Slag 1797. — Jervis).

Anmærkn. Portugal udgjorde paa Romernes Tid, under Navn af *Lusitania*, endeel af Spanien, og bredte sig meer ud mod Øst. Indtil det 12te Aarhundrede deelte det Skiæbne med Spanien. Dets Indbyggere vare af celtisk Herkomst, og tidligen blev dette Land besøgt af Phoenicierne. Senere kom det under Carthagernes Herredømme, og faldt, med det øvrige af Halvøen, i Romernes Hænder (Viriathus, 148 f. Chr. Fødsel). I Slutningen af det vestlige romerske Riges Tilværelse, trængte tydske Folk ind paa Halvøen, og Lusitanien blev besat af Alanerne, der 440 fortrængtes af Sveverne. Disse bleve 582 undertvungne af Vestgotherne. I Begyndelsen af det 8de Aarhundrede kom Lusitanien under Arabernes Herredømme, da Vestgotherne vare overvundne. Men i det nordlige Spanien dannede sig i Stilhed en gothisk Stat, der skulde tilintetgiøre Araberne. Ferdinand af Castilien erobrede i det 11te Aarhundrede endeel af Lusitanien, og lod det bestyre ved en Greve, som residerede i Cale (Portugal). Henrik af Burgund, Svigersøn af Alphons 6. i Castilien, fik 1110 af denne Portugal som et arveligt Lehn af Castilien. Hans navnkundige Søn, Alphons 1. *el Conquistator*, vandt 1139 det store Slag ved Ourique over Maurerne, lod sig udraabe til Konge i Portugal (Lamegiske Grundlov 1143, Avizordenen 1147), og rev sig løs fra Castilien. Under Alphons d. 3. erobredes Algarve, og hans Søn Dionys stiftede Christusordenen. 1383 uddøer den ægte burgun-

disse Linie, og med Johan d. 1. bestiger den uægte burgundiske Linie Tronen. Dette Huses Regiering er Portugals glimrende Periode. Under Johans Regiering begynde Portugisernes Opdagelser, (Azorerne, Porto Santo, Madeira) og Infanten Henrik Navigator var Siælen i disse Foretagender. Under Alphons d. 5. opdagedes de capoverdiske Øer og Guinea. Henrik Navigator døer 1461. Johan d. 2. fulgte Henriks Planer, og 1486 saae Bartholomæo Diaz det gode Haabs Forbjerg. Under Emanuel den Store fandt endelig Vasco de Gama 1497 den forønskede Søvei til Indien, Cabral opdagede 1500 Brasilien, og Albuquerque grundede Portugisernes Herredømme i Indien, og erobrede Malacca og Ormus. Handelen med China aabnedes ved Ferdinand Andrada, og Magelhan opdagede de molukkiske Øer. Portugiserne foreskreve Indiens Fyrster Love, og forsvarede deres Besiddelser med mageløs Tapperhed. Under Johan d. 3. optoges Jesuiterne i Portugal, og Inquisitionen indførtes 1557. Hans Sønnesøn Sebastians tidlige Død? 1578 styrtede Portugal i en førgelig Forfatning; Philip d. 2. i Spanien bemægtigede sig det 1580, og i de 60 Aar, dette Rige stod under spansk Herredømme, var dets Forfatning elendig. Hollænderne bemægtigede sig en stor Deel af Portugisernes Eiendomme i Asien, Africa og America. 1640 rev Portugal sig løs fra Spanien, og det nu regierende Kongehuus besteg Tronen med Johan d. 4. Portugal sank dybere og dybere, indtil Pombals kraftige Ministerium (fra 1750 til 1777) igien gav det nogen Anseelse. Pombal afsattes fra sine Embeder, da Maria Fransisca Isabella besteg Tronen, og hans gode Indretning forfaldt. 1799 blev hendes Søn, den nu regierende Konge, erklæret for Regent. To Gange under den franske Revolutionskrig forbundet med Engelland, havde Portugal Alt at frygte af Buonaparte, da han besteg Keisertronen. Da en fransk

Hær derfor i 1807 nærmede sig den portugisiske Grændse, indskibede Hoffet sig, og gik til Brasilien, der nu blev Hovedlandet i det portugisiske Rige. Kongen residerer i Rio Janeiro.

Portugisiske Colonier.

1) Açores eller Terceiras *) (Insulæ accipitrum s. Flandriæ), en af 9 Øer bestaaende Gruppe, i det atlantiske Hav, imellem 36° 56′ 47″ og 39° 43′ 30″ N. B., ligge 170 Mile V. for Cap St. Vincent. Øerne, som af Nogle regnes til Africa, men vel rigtigere burde regnes til Europa, udgiøre tilsammen 52½ Q. M., ere alle af vulcanisk Oprindelse **), og for det meste bjergfulde, men have meget frugtbare Dale. — Blandt Bjergene mærkes Pik (7500 Fod), paa Pico. Climaet er meget behageligt og sundt, og der gives ingen Vinter. Foruden de samme Produkter som i Portu-

*) Kaldes ogsaa de flamske Øer (*Ilhas Flamengas*), forbi Hollænderne paastaae at have opdaget dem før Portugiserne, og en Coloni Flamlændere nedsatte sig her 1466. Açores betyde: Høgeøerne, hvilket Navn de fik formedelst den store Mængde Høge og Gribbe, som opholdt sig her, da de første Portugisere landede.

**) 1720 opsteg en Øe mellem Terceira og St. Miguel, men den sank siden. 1812 i Junii var den engelske Captain Tillard Vievidne til, at en Øe fremstod i Nærheden af St. Miguel. I 2 Dage stege uhyre Røgstøtter op af Havet; paa den tredie Dag hævede Crateren sig over Vandet. I Julii Maaned besøgte Tillard Øen igien, og besteg den. Den var 80 Alen over Havet, og holdt 3000 Skridt i Omkreds. Han plantede den engelske Fane paa Øen, nedgrov en Bouteille med en Beretning om denne Begivenhed, og en Erklæring, at han havde taget Øen i Besiddelse, og givet den Navnet Sabrina, efter sit Skib.

gal, voxer her ogsaa den africanske Jams og Banan. Indbyggernes Antal beløber sig til 160,000 Portugisere, og nogle Negere og Mulatter. Den catholske Religion er den herskende, og Øerne udgiøre et Bispedømme. Over Øerne, hvis Forfatning i Øvrigt er som de andre portugisiske Provindsers, er sat en Gouverneur. Øerne sortere under Appellationsretten i Porto. Her findes 2 Cidades og 19 Villas. Besætningen er 800 Mand, og Kronens Indkomster af disse Øer ere 200,000 Crusader.

Øerne ere:

1) St. Miguel, 37°48′10″–37°54′15″ N. B., den største i hele Gruppen, 15 Q. M. Den er temmelig bjergfuld, og det høieste Bjerg er Pico da Camarinha. Den er meget frugtbar, og frembringer betydeligt Korn, Viin (5000 Piber), Honning, Vox. Her findes mange Svovlkilder. Indbyggerne, 61,100 i Tallet, ere meget vindskibelige, og beskiæftige sig, foruden med Agerdyrkning og Fædrift, med Linned- og Uldvæveri. Den mangler ganske Havne, men har flere gode Rheder. Den har 1 Cidade og 5 Villas.

Porta Delgada, Cidade siden 1546, med en daarlig Havn, som beskyttes af en Skandse. 12,000 Indb.

Den blev opdaget 1444 af Gonçalo Velho Cabral.

2) Terçeira (Tertia), 10 Q. M. stor, med steile, klippefulde Kyster. Af Bjerge mærkes Serra da Barbara og Monte du Brasil. Den er overordentlig frugtbar, og frembringer megen Hvede, Mais, Viin. Fædriften og Faareavlen er betydelig. Paa Kysten fanges mange Skildpadder. De 29,000 Indbyggere stamme ned fra Portugiserne.

Angra, 38° 39' 7" N. B., Hovedstad paa Øen og Sædet for Gouverneuren og Bispen paa Açores, ligger ved en Bugt. Cathedralkirke. Havn, som forsvares af Castellerne St. Joao Babtista og Sebastiano. 12,000 Indv.

Øen opdagedes imellem 1444 og 1450, og var den tredie i Ordenen. Deraf dens Navn.

3) St. Maria, den østligste af Açores, 2 Q. M. stor, med 5000 Indv.

Villa de St. Maria, Hovedstaden.

Øen var den første af Açores, som Portugiserne lærte at kiende, og opdagedes 1432 af Cabral.

4) St. Jorge, 5 Q. M. stor, med 11,200 Indbyggere, opdaget 1450.

Villa de Velas, Hovedstad.

5) Graciosa, noget over 1 Q. M. stor, med 7400 Indbyggere.

Villa St. Cruz, Hovedstad.

6) Pico, 11 Q. M., med 21,000 Indbyggere. Af Bjerge mærkes det 7500 Fod høie Pik. Øen er rig paa Viin, og i gode Aar frembringer den henved 30,000 Piber.

Villa dos Lages, Hovedstad.

7) Fayal, 2 Q. M., med 16,300 Indbyggere. Øen udfører megen Viin (Fayal Viin), som voxer paa Pico.

Orta, Hovedstad.

8) Flores, 2 Q. M. stor, med 7000 Indbyggere.

St. Cruz, Hovedstad.

9) Corvo, den mindste af Açores, kun ½ Q. M. stor, med henved 800 Indbyggere.

I Africa:

Øen Madeira, 30 Q. M., med 80,000 Indbyggere, og Porto Santo, med 1200 Indbyggere.

De capoverdiske Øer, 10 i Tallet. St. Thomas i den guineiske Bugt. Cachao, ved Domingo Floden, paa Kysten af Senegambien, og Øen Bissao med flere Etablissementer. Flere Besiddelser i Nedre-Guinea (St. Salvador, San Paolo de Loanda, St. Philipp de Benguela). Øen og Staden Mosambique paa Østkysten, tilligemed Besiddelser paa Kysten Zanguebar, Sofala og Monomotapa.

I Asien:

Stæderne Diu, Daman og Goa, paa Vestkysten af Forindien, Factoriet Bandel i Bengalen, Staden Macao i China og endeel af Øen Timor.

I America:

Kongeriget Brasilien, den vigtigste portugisiske Besiddelse i de andre Verdensparter, siden 1808, da den blev Regieringens Sæde, af mere politisk Vigtighed, og næsten at betragte som Hovedlandet. Det portugisiske Gujana.

Samtlige portugisiske Colonier udgiøre noget over 100,000 Q. M., med en Befolkning af 2,967,000 Mennesker.

XI. Kongeriget Spanien.

§. 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Spanien (Hispania, Espana), strækker sig fra den 8° 26′ 15″ – 22° 8′ Ø. L. og fra den 36′ 0′ 30″ – 43° 46′ 40″ N. B., og er beliggende i den sydlige Deel af den nordlig tempererede Zone.

Dets Grændser ere: mod N. det biscaiske Hav (Oceanus cantábricus) og Frankrig, som det skilles fra ved Pyrenæerne, mod Ø. og S. Middelhavet, Strædet ved Gibraltar og det atlantiske Hav, mod V. Portugal og det atlantiske Hav.

Spanien indtager ⅚ af den pyrenæiske Halvøe, og dets Areal udgiør 8658 Q. M.

§. 2.

Beskaffenhed.

Spanien er et høitliggende, af mange Bjergstrækninger giennemskaaret, Land, med mange snevre Dale. De høieste Bjergsletter (Plateaux) i Europa af nogen betydelig Udstrækning findes her (Castilierne, 1740 Fod over Havfladen). Til en Forsvarskrig, især den saakaldte Lille-Krig, er Spanien fortrinlig beskaffent. Jordbunden er meget

forskiellig; paa mange Steder yderst frugtbar, paa andre tør og ufrugtbar, da Landet, i det Hele taget, har Mangel paa Vand. De indre Provindser føle især denne trykkende Mangel, og her findes ogsaa de tørreste Landstrækninger. Indsøernes Antal er ubetydeligt, og Moradser findes især langs med Floden Guadiana.

a. Bjerge.

Spaniens Bjerge høre til de høieste i Europa, og ere alle Grene af Pyrenæerne. Deres Retning er deels fra O. til V., deels fra N. til S. Hovedbjergkiæder ere;

I. Pyrenæerne (Pyrenæi montes), der strække sig imellem Frankrig og Spanien, fra det middellandske (Cap Cervera og Cap Creus) til det biscaiske Hav (Cap Higuera), henved 56 Mile i Længden og henved 20 i Breden. Bjergene ere Granit, og have et vildt Udseende. De store Skove, som fordum til en vis Høide skiulede dem, ere næsten ganske udryddede. Bjergtoppene ere øde, og den meste Tid af Aaret bedækkede med Snee. Store Iis- og Sneesletter udbrede sig imellem Bjergspidserne, hvorfra rivende Bjergstrømme og store Laviner styrte sig ned i Dalene. Mod Frankrig har denne Bjergkiæde det meest majestætiske Udseende, og paa denne Side findes ogsaa dens høieste Punkter. Mod Spanien har den sin største Aftækning. De høieste Spidser mod Frankrig ere Mont perdu, omtrent i Midten af Bjergstrækningen, 10,578 Fod høi, Mala-

vetta, 10,500 Fod, Vignemale, 10,352 Fod, Pik du midi, 9036 Fod, og Canigou, 8547 Fod. Paa spansk Side er Mousset (6646 Fod) den høieste Spidse. Over Pyrenæerne gaae 3 Hovedveie (fra St. Jean de Luz til Irun, fra Jean Pied de Port til Roncesvalles og fra Perpignan til Barcelona), foruden flere Bjergstier for Muulæsler.

2. De cantabriske Bjerge (Mons Vindius), en Green af Pyrenæerne, tage deres Begyndelse i Guipuscoa, ved den vestlige Ende af Pyrenæerne, gaae derpaa mod V. under forskiellige Navne (Sierra de Occa, de Pico, de Gata, de Adria, de Molina), giøre Grændsen imellem Biscaya og Navarra, La Montana og Burgos, Asturien og Leon, udbrede sig i mange Grene i Galizien og Tras os Montes, og ende i Forbjergene Ortegal og Finisterræ.

3. De iberiske Bjerge begynde V. for Ebros Munding, gaae mod S. O. som Grændsebjerge imellem begge Castilierne og Aragon (Sierra de Albarraçin, Sierra de Cuença), udbrede sig i mange Grene i Provindserne Valencia, Murcia og Granada, og ende sig i Forbjergene Oropesa, St. Martin og Palos. Deres høieste Spidse er Cabezo de Maria, paa Sierra de Alcaraz, 6861 Fod over Havets Overflade.

4. Sierra de Guadarrama, en Affætning af de iberiske Bjerge, tager sin Begyndelse ved Ud-

springet af Floderne Xalon og Tajuña, adskiller Dueros og Tajos Vande, gaaer mod V. igiennem begge Castilierne, langs den nordlige Grændse af Estremadura, igiennem den portugisiske Provinds Beira, under Navn af Serra da Estrella, og ender sig som Serra da Cintra i Forbjerget Rocca. En af dens høieste Punkter er Peñaglada, 8502 Fod.

5. Sierra de Guadalupe, tager sin Begyndelse ved Tembleque i Provindsen Toledo, gaaer mod V. igiennem Estremadura, langs med Tajos sydlige Bredde, igiennem Alentejo, og ender sig i det portugisiske Estremadura i Cap Espichel. Intet af disse Bjerge er høiere end 2307 Fod.

6. Sierra Morena (Orospeda), med Sierra de Segura, ligeledes en Affætning af de iberiske Bjerge, skiller sig fra disse ved Alcaraz, paa den østlige Grændse af Mancha, adskiller derpaa Guadianas og Guadalquivirs Vande, Castilien fra Andalusien, og ender sig, som Grændsebjerge imellem Algarve og Alentejo, i Forbjerget St. Vincent.

7. Sierra Nevada, med Alpujarras, den sydligste Bjergkiæde i Spanien, ogsaa en Affætning af de iberiske Bjerge. Den begynder ved Sierra de Filabres, udbreder sig i Granada og Andalusien i sydvestlig Retning, og ender sig i Cap Gibraltar. Sierra Nevada er Spaniens høieste Bjergkiæde, og een af dets Toppe, Cumbre de Mulhacen, er 12762 Fod over

Havets Overflade. Paa en Høide af henved 10,000 Fod smelter Sneen aldrig paa disse Bjerge. Alpujarras naae kun en Høide af 5010 Fod over Havfladen.

b. Forbjerge.

Ved det biscayiske Hav:

1) Cap Machichaco, 43° 28′ N. B., i Biscaya.
2) Cap de Peñas, 43° 12′ N. B., i Asturien.

Ved det atlantiske Hav:

3) Cap Ortegal (Pr. Coru s. Trileucum), 43° 46′ 40″ N. B., i Galizien.
4) Cap Finisterræ (Pr. Artabrum s. Nerium), 42° 56′ 30″ N. B., i Galizien.
5) Cap Trafalgar, 36° 10′ 15″ N. B., i Andalusien.

Ved Middelhavet:

6) Cap Gibraltar (Pr. Calpe), 36° 6′ 30″ N. B., i Andalusien.
7) Cap de Gata (Pr. Charidemi), 36° 44′ N. B., i Granada.
8) Cap de Palos (Pr. Scombraria), 37° 37′ 15″ N. B., i Murcia.
9) Cap St. Martin (Pr. Dianium), 38° 45′ N. B., i Valencia.
10) Cap de Creus (Pr. Aphrodisium), 42° 19′ 35″ N. B., i Catalonien.

c. Floder.

I Spanien findes 155 større og mindre Floder, og en stor Mængde Bække. Floderne ere for største Delen fulde af Klipper og Sandbanker, have mange Vandfald og et meget stridt Løb. De fleste ere derfor ikke seilbare; paa de andre er

Seiladsen forbunden med megen Fare. — Mærkes maae:

Hovedfloder:

1) Minho (Minius),
2) Duero (Durius),
3) Tajo (Tagus),
4) Guadiana (Anas, Uadi-Anas),

som ere omtalte under Portugal.

5) Guadalquivir (Baetis, Tartessus, Cirtius, Uadi-al-Kibir ɔ: den store Flod), der har sit Udspring paa Sierra de Cazoria i Kongeriget Jaen, løber først mod V., derpaa mod S. V. igiennem Kongeriget Cordova, forbi Staden Cordova, igiennem Kongeriget Sevilla, forbi Staden Sevilla, hvor den, 11 Mile fra sin Munding, bliver seilbar, deler sig neden for Sevilla i 3 Arme, der danne 2 store Øer, forener igien disse Arme, og falder, som en bred Strøm, ved St. Lucas i det atlantiske Hav. 55 Mile lang.

6) Segura (Secura, Terebus, Staberum, Sorabis), udspringer fra Sierra de Huescar i Granada, løber mod Ø. igiennem Murcia, forbi Staden af samme Navn, træder derpaa ind i Valencia, og falder ved Molar i Bugten ved Alicante. 30 Mile lang.

7) Xucar (Sucro), har sin Kilde paa Sierra Molina i Cuença, løber i sydlig Retning igiennem Cuença, forbi Staden af samme Navn, tager siden østligt Løb igiennem Valencia, og

falder ved Cullera i Bugten ved Valencia. 30 Mile lang.

8) Ebro (Iberus), har sit Udspring i Provindsen Toro, henved 1 Miil V. for Byen Reynosa, paa Sierra de Santillana, fra de 2 Kilder Fontibre (Fuentes de Ebro), tager derpaa sit Løb mod S. O., adskiller Provindserne Burgos og Soria fra Alava og Navarra, passerer Tudela, hvor den bliver seilbar, fortsætter sit Løb mod S. O. igiennem Aragonien, forbi Zaragoza, træder derpaa ind i Catalonien, passerer Tortosa, og falder endelig, neden for denne Stad, igiennem 2 Mundinger, der danne Øen Alfaques, i det middellandske Hav. Den optager 30 mindre Floder. 78½ Mile lang.

Kystfloder:

Bidassoa (Vedasus), udspringer paa Pyrenæerne, giør en Strækning Grændse imellem Spanien og Frankrig, og falder ved Fuenterabia i det biscapiske Hav. I denne Flod ligger den historisk mærkværdige Fasan- eller Conference-Øe. (Pyrenæer-Fred 1659).

Tinto (ɔ: den Farvede), har sin Kilde paa Sierra Morena, løber i sydvestlig Retning igiennem Kongeriget Sevilla, og falder ei langt fra Palos i Cadizbugten. Sit Navn har den af sin gule Farve, og den har den Egenskab, at den forstener alt Træ, som kastes i den, og overtrækker det med en guul Farve. Ingen Fisk kan leve i dens Vand, og ingen Plante groe paa dens Bredder. Denne forstenende Kraft tilskrives de mange Kobberpartikler, den fører med sig, da den kommer fra Bjerge, der ere rige paa dette Metal. Dog gielder dette kun om den øvre Deel af Floden. Længere nede mod dens Udløb, efterat have optaget flere Smaafloder, har den tabt denne Kraft.

Guadalate, udspringer ved Zahara, og falder ved Cadiz i Cadizbugten.

Almeria, har sin Kilde paa Sierra Nevada, og falder ved Almeria i Middelhavet. 11 Mile lang.

Almanzor, udspringer ligeledes paa Sierra Nevada, og udgyder sig ved Castello de Montroy i Middelhavet.

Guadalaviar (ford. Turia), har sit Udspring paa Sierra de Molina, løber igiennem Aragonien, forbi Albarracin, derpaa i sydøstlig Retning igiennem Kongeriget Valencia, og falder ved Staden Valencia i Bugten af samme Navn. 29 Mile lang.

Llobregat (Lobregatus), har sydøstligt Løb igiennem Catalonien, og falder ved Barcelona i Middelhavet.

Ter (Ruscino), udspringer paa Pyrenæerne i Catalonien, løber først mod S., derpaa mod O. forbi Gerona, og falder neden for denne Stad i Middelhavet.

d. Canaler:

1) Den aragonske Canal eller Keisercanalen (anlagt af Keiser Carl d. 5. og fortsat af de sidste Bourbonner), det skal forbinde det biscayiske med det middellandske Hav, begynder noget over ½ Miil fra Tudela, og gaaer langs med Ebro til Zaragoza. Den er 12 Mile lang, lidet over 5 Alen dyb og 37 Alen bred. Paa flere Steder er den huggen igiennem Klipperne og ført over Landeveie. Over den seilbare Flod Xalon er den ledet paa en Bro, som er 2130 Skridt lang. Den skal fortsættes til Byen Sastago, 7½ Miil længer mod S. O., og til den Hensigt er aabnet et Lotteri. Hele den dertil nødvendige Capital er deelt i 16,000 Actier, hver paa 1000 Realer.

Tauste-Canalen er en Bicanal til den keiserlige.

2) Den castiliske Canal skal forbinde Duero med det biscayiske Hav. Det Stykke af Canalen, som er fuldført, begynder ved Alar-del-Rey og gaaer til Floden Pisuerga ved Palencia. Den skal derfra føres til Santarem.

Campos-Canalen er en Sidecanal til den castiliske.

e. Indsøer.

Spanien har ingen Indsøer af Betydenhed. De mærkeligste ere: Albufera Søen (Amoenum stagnum), i Kongeriget Valencia. Den er meget fiskerig, men formedelst de pestagtige Dunster, som opstige af den, er Egnen omkring Søen høist usund. Ruidera Søen, i Provindsen Mancha. Fra den udspringer Guadiana.

f. Havbugter:

1) Den biscayiske Bugt, endeel af det atlantiske Hav, mellem Nordkysten af Spanien og Vestkysten af Frankrig. En mindre Bugt af denne er Santanderbugten.

2) Coruñabugten, ved Nordvestkysten af Kongeriget Galizien.

3) Cadizbugten, V. for Kongeriget Sevilla, optager Floderne Guadalquivir og Guadalate.

4) Gibraltarbugten, som skiærer sig ind i Kongeriget Sevilla, V. for Gibraltar.

5) Almeriabugten, i Kongeriget Granada, optager Floden Almeria.

6) Alicantebugten, paa Sydostkysten af Kongeriget Valencia, optager Floden Segura.

7) Valenciabugten, Ø. for Kongetiget Valencia, optager Floden Xucar.

8) Alfaquesbugten, i Catalonien, ved Ebros Munding.

9) Rosesbugten, paa Nordostkysten af Catalonien.

Strædet ved Gibraltar (Fretum Gaditanum s. Herculeum), imellem Kongeriget Sevilla og det marocaniske Kongerige Fez, forbinder det atlantiske Hav med Middelhavet, og er paa det Smaleste ikke fuldt 3 Mile.

§. 3.

Clima.

Climaet er høist forskielligt, dog i det Hele meget varmt, og ikke usundt. I de nordlige Landskaber er det tempereret, og om Vinteren temmelig koldt, en Følge af de lange Bjergstrækninger, der opholde de sydlige Vinde, og Landets Beliggenhed langs Havet, som aabner det for Nordenvinden. De midterste Provindser, paa alle Sider indsluttede af Bjerge, og med Mangel paa Vand, have en heed tør Luft. Det regner her meget lidt og Tørken vedvarer ofte 5 til 6 Maaneder. Frosten er sielden saa stærk paa de flade Landstrækninger, at Jorden fryser haard. Heden i Junii, Julii og August Maaned er meget trykkende, medens Sneen til midt i Julii bliver liggende paa Bjergene. Paa disse hede Dage følge overordentlig kolde Nætter. Luften i de sydlige Provindser er ogsaa meget varm, men ei saa brændende heed, og dens Nærliggenhed ved Havet giør den ofte meget fugtig. De høie Bjergegne have en reen, klar Luft, som har den lykkeligste Indflydelse paa deres Beboeres Sundhed. — Til Climaets Ubehageligheder høre de 2 Vinde, Gallego og Solano, hiin en Nordvestvind, der kommer fra Galiziens Bjerge, og er meget kold og skadelig for Sundheden, denne

en Sandenvind, som blæser fra Africa, vedvarer almindelig 10 til 12 Dage, og efterlader en Svækkelse paa Sjæl og Legeme. Jordskielv spores ofte i Spanien, og den saakaldte gule Feber anretter ofte her (dog vel meer en Følge af slette Anstalter) store Ødelæggelser.

§. 4.

Produkter.

Spanien er et af de frugtbareste og af Naturen rigeligst udstyrede Lande i Europa; men det er yderst slet dyrket, og dets Produktrigdom kun maadeligt benyttet.

I. Mineralriget: Guld og Sølv, som ikke efterspores, da Spanierne heller hente det fra Colonierne, noget Platina i Sierra Morena, Kobber, Jern i betydelig Mængde (180,000 Centner aarlig); Provindsen Guipuscoa alene tæller 76 Jernhytter; Bly (over 30,000 Centner aarlig), Tin, Quiksølv, især ved Almaden i Mancha af 4 Gruber (aarlig henved 20,000 Centner); Værket har over 900 Ovne; Kobolt, Galmeie, Vismuth, Antimonium, Salt, saavel Klippesalt, som Søsalt, det første især fra Saltklippen Cardona i Catalonien, fra Castilien, Mancha, og Cuença ved Mingranilla, det sidste betydeligst ved Cadizbugten og de baleariske Øer. I Provindsen Valencia haves saavel Steensalt, som Kilde- og Søsalt. I Saltsøen Mata i Valencia fremvirkes ved Solheden henved 2 Mill. Centner Salt hvert Aar. I det Hele tæller Spanien næsten 1000 Saltkilder og Saltgruber, og det aarlige Udbytte anslaaes af

Nogle til 20 Mill. Centner. Alun, Svovl, Salpeter (meer end noget andet Land i Europa), Kalk, Steenkul, især fra Sierra Ruidera og Sierra Morena, Marmor, især fra Catalonien, der tæller over 177 Arter, Jaspis, Alabast og flere Slags Ædelstene, f. Ex. Diamanter, Rubiner, Topaser, Amethyster, Granater, Turkisser o. s. v. Paa mineralske Kilder *) er Spanien, næst Tydskland, det rigeste Land, og deres Antal beløber sig til 1500.

2. Planteriget. Korn, der dog, formedelst den slette Agerdyrkning, langt fra ikke er tilstrækkeligt. Man regner, at kun en tolvte Deel af Landet er opdyrket. Riis, Mais; ypperlig Viin, bekiendt for sin Styrke og Sødme, hvoraf aarlig udføres henved 300,000 Oxehoveder. (De vigtigste Sorter ere: Xeres (Pajerette-Vino secco), en heed, hvid Viin, Tinto, en stærk, rød Viin, Malaga, deels Dalviin, deels Bjergviin, hiin mørk, denne lys (den bedste Malagaviin er den saakaldte Lagrima de Malaga), Pedro Ximenes, en af de bedste spanske Vine, fra Omegnen af Guadalcazar, Malvasier, af græske Druer, især i Granada, Alicante og Benicarlo (Vino generoso) ere de fornemste Sorter af Valencias Viin, der hører til den bedste Spanske.

---

*) Af mineralske Vande mærkes: de varme Kilder ved Orense, Lugo, Bannos, Caldas del Rey, Molgas, Cortegada og Prisigueyro, alle i Galizien, ved Rioja og Trillo i Castilien, ved Ledesma i Leon, ved Villa nueva de la Guerva og Quinto i Aragonien, og ved Alhama og Vierra-Vermeja i Granada, ved Archeno i Murcia, ved Hurdales i Andalusien; Suurbrøndene ved Mondragon i Guipuscoa, ved Brihuega og Talavera i Toledo, ved Calatrava i Mancha, ved Antequera og Granada.

Peralta eller den saakaldte spanske Sekt, en stærk, hvid Viin fra Navarra; Aragonier (Zaragoza- og Garnachasvinen), der for det meste er rød og meget tung, og afsættes i Mængde til Engelland; den hede Manchaer, der næsten udelukkende drikkes i Madrid). Rosiner (180,000 Centner aarlig), alle ædle Sydfrugter, Bomuld ved Ecija i Kongeriget Sevilla, Sukkerrør i Granada, Olie, Safran, der af Spanierne bruges næsten til alle Spiser, i stor Mængde i Mancha og Andalusien; Hør og Hamp er ikke tilstrækkeligt, men det erstattes ved Spartum, en Plante, der hører til Græsarterne, bliver 10 til 12 Fod høi, og bruges som Hør; Kaliplanten, som voxer langs med Kysterne af Middelhavet, og hvoraf der brændes Soda, som bruges til Sæbesyderierne og Glaspusterierne (den bedste Soda faaes fra Valencia og Murcia, og kaldes Barille), Sumach, som bruges til Garvning, især til Saffian og Corduan, Waid, Krap, Anis, Kapers, Manna, Kermestræet. Skovene ere ilde medhandlede, for endeel en Følge af Faarevandringerne. De vigtigste Træarter ere Korkegen, den almindelige Eeg, Terpentintræet og Cypressen. Morbærtræet opelskes især i Murcia.

3. Dyreriget. Heste, som næst de arabiske og barbariske ere de bedste i Verden; de skiønneste faaes fra Andalusien, de stærkeste fra Asturien. Hesteavlen behandles skiødesløst, og er ikke hvad den var i det 17de Aarhundrede. Hornqvæg af god Race, men ei i betydelig Mængde; de vilde andalusiske Tyre brugtes forhen til Tyrefægtninger. Qvægavlen behandles ligeledes skiødesløst.

Faareavlen er en af Spaniens vigtigste Næringsgrene, og Faarenes Antal beløber sig til 13,000,000. De deles i vandrende*) (Oveias merinas**), henved 5,130,000, og stilleliggende. Merinofaarene levere aarlig mellem 12 til 13,000,000 Pund Uld til en Værdi af over 7 Millioner Piastre. Faa-

*) Faareavlen i Spanien er vel ved mange fordeelagtige Love og Indretninger fortrinligen fremmet, men til ubodelig Skade for Agerdyrkningen. Merinoshiordene vandre hvert Aar fra de nordlige Bjergegne, hvor de tilbringe Sommeren, til de rigere Græsgange i de sydlige Provindser i Mancha, Estremadura og Andalusien. Disse Hiorde, som i Almindelighed kaldes *Transhumantes*, udgiøre over 5 Millioner. Hver Hiord bestaaer af 10,000 Faar, der igien deles i mindre Hobe paa 1000 (*Cavagnes*), og staae under Opsyn af en *Majoral*, der er nøie bekiendt med Græsgangenes Natur og Faarenes Rygt og Pleie i Sygdomstilfælde. Han faaer aarlig 100 Dubloner. Under ham staae 50 Hyrder, som hver har sin Hund. Ved Merinoshiordene ere i det Hele ansatte 500 Majoraler og 25,000 Hyrder, med ligesaa mange Hunde. Ulden tilhører Hiordens Eiermand, men Lammene og Melken Hyrderne. I April begynde Hiordene deres Vandring til de nordlige Provindser, især til La Montana og Molina de Aragon, og i October vende de tilbage til de sydlige Provindser. Reiserouten er bestemt ved ældgamle Vedtægter, og varer almindeligen i 40 Dage. Ofte gaaer den igiennem Kornmarker, hvorfor Eierne af disse ere forbundne til at lade en Vei af 90 Alens Brede aaben for Faaredrifterne. Foruden den Afbræk Agerdyrkningen lider ved disse Vandringer, have de ogsaa en skadelig Indflydelse paa Skovene, da Hyrderne, for at kunne opføre Hytter og faae den fornødne Brændsel, have Lov til at bryde en Green af hvert Træ, de passere forbi. Næsten alle Træer i Nærheden af de Græsgange, hvortil Faarene vandre, ere derfor hule og raadne. I Aaret 1814 blev Mesta-Raadet igien oprettet.

**) Merinos udledes af *Marinos* (ↄ: paa hiin Side Havet) fordi de fiinuldede Faar først bleve overførte til Spanien af Maurerne, og siden i det 14de og 15de Aarhundrede blandede med engelske Faar.

rene ere af africansk Race. Esler og Muulæsler (de bedste fra Mancha) bruges her som Huusdyr, istedet for Heste, Sviin, Geder, blandt hvilke flere ere angoriske. Af vilde Dyr findes Biørne i Pyrenæerne, Ulve, Losser, Maarer, Gemser, vilde Geder, Pindsviin, Abekatte og Marekatte paa Gibraltarklipperne, Zibethkatte, Hjorte, Harer, Kaniner i overordentlig Mænde, som forfølges af Fritten. Af vilde Fugle mærkes Steenørne, Flamingoer, Snepper og Agerhøns, de sidste i stor Mængde. Mange Øgler og Slanger, hvoraf dog de færreste ere giftige, Camæleoner, Kermescochenillen, Kanthariden eller den saakaldte spanske Flue, Taranteler. Flyvende Græshopper anrette ofte i de sydlige Egne Ødelæggelser. Biavlen er meget betydelig, og Honningen (den bedste faaes fra Valencia) er tilstrækkelig til Landets Forbrug, men Voxen ei, da Kirkerne forbruge en uhyre Mængde. Silkeavlen drives meget omhyggeligt, især i de østlige Provindser, og der vindes aarlig henved 3,000,000 Pund. Valencia og Murcia lægge især Vind paa denne Avl. Fiskerierne kunde være betydelige, men Barbareskernes Sørøverier hindre dem, og derfor indføres en stor Mængde saltede Fisk. De almindeligste Fisk paa de spanske Kyster ere: Thunfiske, Stører, Lampretter, Sardeller og Kabliau.

§. 5.

Indbyggere.

Spanien er, uagtet sin Frugtbarhed og Produktrigdom, et af de slettest befolkede Lande i Europa.

Folkemængden*) beløber sig kun til 10,783,000 Indbyggere (1233 paa 1 Q. M.) Paa Romernes Tid skal det have havt det tredobbelte Antal. Vist er det, at Spaniens Befolkning paa Ferdinand den Catholskes Tid beløb sig til 20 Millioner. Indbyggerne nedstamme deels fra Iberierne og Cantabrerne, Landets oprindelige Beboere, som bleve undertvungne af Romerne, deels fra Romerne og de indvandrede gothisk-germaniske Folkestammer, der i senere Tider blandedes med Araber og Jøder. Beboerne i de nordlige Provindser, som ei bleve undertvungne af Araberne, ere de meest ublandede Efterkommere af Gotherne.

Spanierne have en udmærket Nationalcaracter, hvis Hovedtræk er en brændende Religiøsitet og Fædrelandskiærlighed, forbunden med en vidtdreven Nationalstolthed. Spanieren er stolt af sin Herkomst, sit Land og sin Religion, af Uvidenhed intolerant, fuld af Foragt for alt Fremmedt, og i høi Grad Egoïst. Alvorlighed, Sindighed, Sandruhed, Tapperhed, Standhaftighed og Maadelighed ere Dyder, som ere rodfæstede hos den ædlere Spanier. Hans varme Indbildningskraft indtager ham for det Eventyrlige, og føder Sværmeri og Bigotteri. Paa den anden Side bebreider man Nationen i det Hele Praleri, Hovmod, Hævngierrighed, Hang til Vellyst og en grusom Følesløshed. Spanierens Hang til Ladhed og Lediggang maa for endeel tilskrives Climaet. Slet Regiering

*) Efter spanske Angivelser vær Folkemængden før den sidste Frihedskrig over 12 Millioner.

og den frygtelige Aandstvang fra Geistlighedens Side har holdt dette ædle Folk fra det Culturtrin, hvortil dets herlige Aandsgaver og udmærkede Caracter berettigede det *).

Det spanske Sprog, et majestætisk, harmonisk Sprog, stammer ned fra det latinske, blandet med mange gothiske og arabiske Ord og Sprogformer. Det har 3 Hoveddialekter: den castiliske (Lengva castellana), der meest nærmer sig Skriftsproget, den cataloniske, som foruden i Catalonien tales i den største Deel af Sydspanien, og den galiziske, der nærmer sig det Portugisiske. Det andet Hovedsprog i Spanien er det biscayiske eller vaskiske, som af Indbyggerne kaldes Escuara. Det er aldeles forskielligt fra det Spanske, og er en Levning af det gamle cantabriske Sprog.

I Spanien leve desuden mange hemmelige Jøder, endeel Fremmede og Colonister, 50,000 omvankende Zigeuner (Gitanos) og i Alpujarrasbjergene henved 40,000 Maurer, der have vedligeholdt sig næsten aldeles ublandede.

*) Til Spaniernes Nationalforlystelser hører den bekiendte Fandango, uden Tvivl en maurisk Dands, der støder meget an mod Sædeligheden; Seguedilla, en anden Art Nationaldands, der ledsages med Klappren af Castagnetter; de i Fasten brugelige Forlystelser (Hanespillet, Plumpsækken, Don Pelleio); Tyrefægtninger, nu kun sjeldne. De, som tage Deel deri, kaldes med det almindelige Navn *Torreadores*. Adelen kiæmper for det meste til Hest (*Picadores*), begynder Kampen, og fælder Tyrene med Landser. Efter dem komme Fodkiæmperne (*Capinhos* af *capa* ɔ: Kappe), der blænder Dyret med en farvet Kappe, og støder det mange smaa Jernspidser i Livet, hvorved det bliver rasende. Nu fremtræder *Matador* (af *matar* ɔ: dræbe), udrustet med en Kappe og et kort skarpt Sværd, og fælder det.

2. Af Fabriker, som tage deres Materialier af Mineralriget, haves: Jernfabriker i Montalvan, Plasencia og Oñate; Staalfabriken i St. Ildefonso, Plasencia og Oñate; Messingfabriker i Valencia og Plasencia; Kobberfabriker (17) i Bilbao, Barcelona og Ferrol; Kanonstøberier i Barcelona, Sevilla, Jimena, Lierganes og la Cavada; Geværfabriker i Cadix, Plasencia og Ovjedo; Kaardefabriker i Toledo (kongelig) og Vittoria; Krudmøller i Granada, Valencia, Alcala de Henares og Murcia; Fajancefabriker i Segovja, Pamplona, Valladolid, Tortosa, Valencia, Sevilla, Badajoz, Toledo og Talavera de la Reyna; Porcelainfabrik i Madrid (kongelig); Tegelfabrik i Segovja; Glasfabrik i Barcelona; Speilfabrik i St. Ildefonso (kongelig); Mosaikfabrik i Madrid. Myntsteder findes i Madrid, Sevilla og Segovia. Paa sidste Sted slaaes kun Kobberpenge.

§. 7.

Handel.

Den indenlandske Handel, der af Mangel paa seilbare Floder og gode Landeveie, og ved de svære Afgifter, lægges store Hindringer i Veien, er, som en Følge af den slette Industri, kun ubetydelig.

Den udenlandske Handel er derimod temmelig levende, da Landets Beliggenhed imellem 2 Have og dets mange ypperlige Havne er den saa gunstig. Landhandelen med Portugal og Frankrig er ubetydelig; Søhandelen, der afsætter Spaniens ypperlige Produkter til de europæiske Nationer, og forskaffer det sine Fornødenheder, er af

yderste Vigtighed for Landet, men næsten aldeles passiv. Fremmede hente de raae Produkter, og afsætte dem igien forædlede med stor Gevinst. Af alle europæiske Nationer drive Engellænderne den største Handel med Spanien; foruden disse Portugiserne, Franskmændene, Italienerne, Hamburgerne, de Danske og Svenske. Hvorvel at flere spanske Handelshuse i senere Tider have udredet Skibe til de europæiske Havne, ere dog over $\frac{2}{3}$ af den spanske Handel i Fremmedes Hænder. Handelen med de americanske Colonier *), der fra Moderlandet forsynes med europæiske Produkter, er derimod activ; men den betydelige Gevinst, Spanien aarlig har i denne Colonihandel, maa dække det Tab, det lider i sin europæiske Handel.

De vigtigste Handelsstæder ere: Cadiz, Hovedsædet for den americanske Handel, Sevilla, Malaga, Alicante, Valencia, Barcelona, St. Sebastian, Bilbao og Coruña.

Anmærkn. Befordringsmidler for Handelen ere: Det philippinske Handelscompagni, forbundet med Caracascompagniet. Siden 1803 har det fri Handel paa alle Verdensdele. Manufactur- og Handelscompagniet i Burgos, stiftet 1768, og Havannacompagniet. I Madrid er den kongelige St. Carlos Bank, oprettet 1782, for at ophielpe Vexelhandelen. Den har en Fond af 15,000,000 Piastre, som er deelt

*) 14 Stæder i Spanien have udelukkende Ret til at handle med de americanske Colonier, nemlig: Cadiz, Sevilla, Malaga, Almeria, Carthagena, Alicante, Valencia, Barcelona, Alfaguer, Tortosa, Santander, Gijon, Vigo og Mallorca. Hertil kommer Den Teneriffa, dog kun med de Produkter, den frembringer.

i 150,000 Actier, og har udelukkende Ret til at udføre spanske Piastre. I Madrid findes ogsaa det saakaldte *Los Gremios*, oprettet 1733, et Selskab af Kiøbmænd, der har virket meget til Industriens og den indenlandske Handels Fremme. Det besørger store Pengeomsætninger, og har, som uafhængigt af Regieringen, stor Credit. Assurancecompagnier findes i Cadiz, Barcelona og Coruna.

Spanien udfører: Viin, Brændeviin, Sydfrugter, Olie, Safran, Silke, Uld, Corduan, Saffian, Salt, Soda, Anis, Tobak, Kork, Kapers, Sukker, Krap, Salpeter, Jern, Bly, Heste, Muulæsler *).

Spanien indfører: Korn, Smør, Ost, saltet Kiød, tørrede og saltede Fisk, Vox, Hør, Hamp, Lærred, Tougværk, Seildug, Silke- og Bomuldsvarer, Klæde, Papiir (især fra Genua), Jern-, Staal- og Messingvarer, Kobber, Tin, Bly, Quiksølv (især fra Idria), Specerier (især Kaneel) og alle Sorter Galanterivarer.

Værdien af alle udførte Varer overstiger ikke 8 Millioner Piastre. Værdien af de indførte beløber sig til 15 Millioner. Denne store Underbalance maa dækkes med americanske Varer, der dog ikke ere tilstrækkelige. Pengemangelen bliver derfor meer og meer følelig, og Spanien taber Aar for Aar i indvortes Kraft.

§. 8.

Religion.

Den herskende og ene taalte Religion er den romersk-catholske, hvis Reenhed Spanieren med megen Strenghed søger at vedligeholde.

---

*) Siden 1814 er Handelen med Tobak, Krud, Lak og Spillekort bleven et Regale, og Confiscation af Va-

Den høiere Geistlighed bestaaer af 8 Erkebisper, i Toledo, der er Rigets Primas, i Sevilla, Santjago, Granada, Burgos, Taragona, Zaragoza og Valencia, hvilke alle staae umiddelbar under Paven, og af 50 Biskopper *), hvoraf 2 ere exemte. Under disse staae 61 Cathedral- og 112 Collegiatkirker.

Den lavere Geistlighed er deels Secularclerus, der forestaaer 18,871 Kirkesogne, deels Regularclerus, som beboer 2051 Munkeklostere og 1075 Nonneklostere, der igien have faaet alle deres, i sidste Frihedskrig tabte, Eiendomme tilbage.

I det Hele findes noget over 126,000 Geistlige af alle Classer og Ordener i Spanien **).

---

rerne og 10aarigt Fængsel i de africanske Colonier er bestemt for Overtræderen af det kongelige Decret. Snighandelen, især med Tobak, er derfor i Særdeleshed i Nordspanien overordentlig stærk.

*) Under Erkebispen af Toledo staae Biskopperne af Cordova, Cuenca, Siguenza, Jaen, Segovia, Carthagena, Osma og Valladolid; under Sevilla, Bisp. af Malaga, Cadiz, de canariske Øer og Ceuta; under Santjago, Bisp. af Salamanca, Tuy, Avila, Coria, Plasencia, Astorga, Zamora, Orense, Badajoz, Mondonedo, Lugo, Ciudad-Rodrigo; under Granada, Bisp. af Guadix og Almeria; under Burgos, Bisp. af Pamplona, Calahorra, Palencia og Santander; under Taragona, Bisp. af Barcelona, Gerona, Lerida, Tortosa, Vich, Urgel og Solsona; under Zaragoza, Bisp. af Huesca, Barbastro, Jaca, Tarazona, Albarracin og Teruel; under Valencia, Bisp. af Segorve, Orihuela, Palma og Iviça. Bisperne af Leon og Oviedo staae umiddelbart under Paven. Biskoppen af Santjagoordenen er kun titulair Biskop.

**) Geistligheden i Spanien er overordentlig rig. Erkebispen af Toledo har en aarlig Indtægt af 300,000 Ducater, og alle Erkebispers og Biskoppers aarlige Ind-

Inquisitionen *), som under Joseph Napoleons Regiering var ophævet, er siden 1814 igien indført, men den gaaer ei meer frem med den Strenghed som før, og dens Forfølgelsesaand yttrer sig meest

komster beløbe sig til over 5,000,000 Ducater. Klosterne besidde uhyre Eiendomme, hvilket især er Tilfældet med Carthenserklosterne. Folkemængdens Aftagelse, Ledig-gang og Betleri ere de nærmeste Følger deraf. I Galizien er over Totrediedele af Landet Geistlighedens Eiendom; derfor vandre saamange af Indbyggerne (Gallegos) til Portugal, da de, hvorvel Provindsen ikke er ufrugtbar, ikke see sig istand til at erhverve deres Udkomme.

*) Inquisitionen (*sanctum officium*), hvortil Forfølgelserne mod Albigenserne i det 13de Aarhundrede gave Anledning, blev indført i Spanien 1477, under Ferdinands og Isabellas Regiering, ved Erkebispen af Sevilla, Cardinal Pedro Gonzalez de Mendoza, og, uagtet Stændernes Modsigelser, stadfæstet paa Rigsdagen i Toledo 1480. Politik var ligesaa meget som Religiøsitet Drivefiedrene, da Inquisitionen ganske blev afhængig af Regieringen, der ved dette kraftige Værktøi saae sig istand til at undertrykke den mægtige Geistlighed, Adelen og Stænderne, og grunde sig et vilkaarligt Herredømme. Dette Tribunal viste sig strax fra den frygteligste Side, og Thomas de Torquemada, den første Stor-Inquisitor, opreiste sig et blodigt Minde i Historien. I de 20 Aar, han styrede Inquisitionen, lod han over 6000 brænde i de høitidelig anstillede Auto da Feer, og over 100,000 hensætte i Inqvisitionens Fængsler (*cacas sanctas*). Over 200 Aar fortsatte Inquisitionen sine Forfølgelser, befremmedes ved meer end 20,000 Tjenere og Spioner, de saakaldte *Familiares*, hvoriblandt endog vare mange Adelsmænd. I det 18de Aarhundrede leed Inquisitionen mange Indskrænkninger, og Auto da Feer bleve sjeldne. Men hvorvel at kloge Ministre (Aranda) søgte at holde dette Tribunal inden for Retfærdighedens Grændser, viste det dog flere Gange sin Magt (Olavides), og blev altid en Hindring for en høiere Aandsdannelse og enhver Meningsfrihed. 1808 hævedes Inquisitionen ved et Decret af Keiser Napoleon, men blev, med visse Indskrænkninger, igien indført af den nu regierende Konge, Ferdinand d. 7.

mod Bøger. Den har en General Inquisitions Ret i Madrid, i Spidsen for hvilken staaer en Stor-Inquisitor, og 14 Inquisitionsretter. Henved 2700 ere ansatte ved Inquisitionsretterne, der desuden lønne nogle tusinde Betjente (Alguazils) og Spioner.

Alle siden 1767 mod Jesuiterne *) udstædte Forordninger ere 1815 blevne hævede, og denne Orden igien optaget i Spanien. Den tæller allerede 17 Collegier og Novitiater, hvoraf det i Madrid alene har 900 Medlemmer. Pavens Indflydelse i Spanien, der forhen under dets bigotte Konger var saa overordentlig, er nu ved flere Concordater betydeligen indskrænket. Kongen udnævner selv alle de høie Geistlige, og Paven stadfæster dem. Uden kongelig Approbation er ingen pavelig Bulle gieldende, og ved sine Biskopper meddeler Kongen i flere Tilfælde Dispensationer.

§. 9.

Videnskaber og Konster.

Videnskabernes glimrende Periode i Spanien var det 14de og 15de Aarhundrede. Ved Araberne forplantedes Videnskaber og Konster til den pyrenæiske Halvøe, medens det øvrige Europa endnu laae i et barbarisk Mørke. Arabernes Fordri-

*) Jesuiterordenen er stiftet af Spanieren Ignatz Loyola 1539, og stadfæstedes af Paul 4. 1540. Pombal udjog den 1759 af Portugal; 1764 fordreves den fra Frankrig og 1767 fra Spanien. Neapel, Parma og Maltha fulgte dette Exempel, og Clemens d. 14. ophævede Ordenen 1773.

velse og Americas Opdagelse standsede Videnskabelighedens Fremskridt, og den spanske Regierings og Hierarchies Despoti, der hævede al Meningsyttring og lagde Tænkefriheden i Lænker, hindrede dens Udvikling og Opkomst.

Spanierne besidde fortrinlige Aandsgaver, og deres Litteratur er rig i mange Fag, men ikke nok bekiendt. Som Sproggrandskere have Spanierne mange Fortjenester (Polyglotbibelen). I Philosophi og Theologi staae de derimod endnu meget tilbage. Retslæren har mange store Mænd at fremvise. Naturhistorien og Botaniken (Cavanilles) er i senere Tider dyrket med Iver. Lægekonsten, som i lang Tid var saa meget tilbage, har gjort et betydeligt Skridt fremad. Historien, især Fædrelandets (Mariana), er behandlet med Smag og Skarpsindighed, og i dette Fag, næst det poetiske, er den spanske Litteratur rigest. I Poesien udmærke Spanierne sig fra den meest glimrende Side (Garcilaso de la Vega, Alonzo de Ercilla y Zuniga, Lopez de Vega, Cervantes, Calderon); og deres Poesies eiendommelige romantiske Aand udviklede sig i det 14de Aarhundrede.

Spanien har 13 Universiteter *), som alle have betydelige Eiendomme, og skulle indrettes efter det ny Reglement for Universitetet i Salamanca. Dog er Underviisningen høist eensidig. De meest berømte ere i Salamanca, Valladolid, Alcala de Henares, Granada og Valencia. De Studerendes Antal ved de spanske Universiteter er overordentligt stort, og i Aaret 1802 taltes over 47,000.

---

*) I Salamanca, Valladolid, Alcala de Henares, Granada, Valencia, Toledo, Burgos, Osma, Oviedo, Santjago, Zaragoza, Onate og Palma.

For Almuen findes mange Underviisningsanstalter, men de ere meget slet indrettede, og ganske overladte til Geistlighedens Bestyrelse.

Hvorvel at der i Spanien findes mange lærde Selskaber, have disses Bestræbelser dog ei havt nogen betydelig Indflydelse paa Videnskabelighedens Fremme, da deres Virksomhed altid har været meget indskrænket. Foruden 13 Videnskabsacademier i Madrid, findes Academier i Valladolid, Sevilla, Valencia, Barcelona og andre Stæder.

Boghandelen er ved den overordentlig strenge Censur meget indskrænket, men Bogtrykkerierne meget gode.

Konsterne have altid i Spanien havt mange Dyrkere, og i flere Konstfag have Spanierne erhvervet sig Fortjenester. Bygningskonsten antog i Spanien en egen Caracter (Ny-Gothisk) ved Forening af den arabiske og gothiske Stil. Som et af de berømteste Mindesmærkre om spansk Bygningskonst staaer Escorial. Malerkonsten, der for flere Aarhundreder blomstrede i Spanien, var en Tid i Forfald, men hævedes ved den tyske Maler Raphael Mengs. En egen Skole have Spanierne ikke uddannet sig. Kobberstikkerkonsten er bragt til en høi Grad af Fuldkommenhed, og Billedhuggerkonsten dyrket med Held.

For at befordre Maler-, Billedhugger- og Bygningskonsten, stiftede Ferdinand d. 4. i Aaret 1752 et Academi for de skiønne Konster i Madrid. I Valencia findes ogsaa et Academi for de skiønne Konster.

Foruden Universitetsbibliothekerne, hvoraf nogle ere temmelig betydelige, maa især mærkes det store kongelige i Madrid paa 130,000 Bind og 2000 Haandskrifter, Bibliotheket i Escorial paa 30,000 Bind og 6000 Haandskrifter, for største Delen orientalske, Bibliotheket ved Domkirken i Toledo, med mange sjeldne Haandskrifter, Bibliotheket i Sevilla paa 20,000 Bind, det erkebiskoppelige i Valencia paa 32,000 Bind. Desuden haves mange gode Klosterbibliotheker. Naturalie-, Konst-, Antik- og Myntsamlinger findes paa flere Steder, men især i Madrid. Desuden haves flere Observatorier (de vigtigste i Madrid og Cadiz), chemiske Laboratorier, anatomiske Theatre og 24 botaniske Hauger.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Regieringsformen er uindskrænket monarkisk og Tronen arvelig, saavel i den mandlige, som qvindelige Linie efter Førstefødselsretten, dog saaledes, at de fjernere mandlige foretrækkes de nærmere qvindelige Descendentere. Naar ingen mandlig eller qvindelig Descendent meer er til af Philip den 5tes Familie, træder Huset Savoyens Arveret i Kraft.

Rigsstænderne (Cortes), der fordum havde saa betydelig en Magt, ere nu uden al Indflydelse, og den Magt, de under sidste Frihedskrig havde erhvervet sig, tilintetgjordes 1814, da Ferdinand d. 7. hævede den af dem udkastede, den kongelige Magt indskrænkende, Constitution.

Kongen *) bliver myndig naar han fylder sit 14de Aar, og maa, tilligemed sin Gemalinde, be-

*) Den nuværende Konge er Ferdinand 7., født d. 14. October 1784. Han besteg Tronen første Gang d. 19.

kiende sig til den catholske Religion. Han kan bestemme Formynderregieringen for sin umyndige Søn; i manglende Fald udnævne Cortes Formyndere.

Kongen har en lang Titel, hvori alle hans Lande opregnes, og en kort: Hans catholske Majestæt af Spanien (Rey catholico de España), som tillagdes ham af Paven 1496, da Maurerne bleve undertvungne og fordrevne. De kongelige Befalinger undertegnes med: "Jeg Kongen" (Yo el Rey).

Kongens ældste Søn fører siden 1388 Titel af Prinds af Asturien. De øvrige kongelige Prindser og Prindsesser Titel af Infanter og Infantinder.

De høie Regieringscollegier ere: Statsraadet (Consejo de Estado), hvori Kongen præsiderer, den øverste Junta, i hvilken Ministrene (for det Udenlandske, det Indenlandske, Krigsvæsenet, Finantsvæsenet og Justitsen) referere, det kongelige høie Raad af Castilien (Consejo real y supremo de Castilla), hvoraf et Udvalg, La Camara, udgiør Kongens geheime Cabinet, og Krigsraadet (Consejo de Guerra).

Spaniens 31 Provindser ere, med nogle faa Forandringer, organiserede paa een Maade, og bestyres af Statholdere. I Stæderne dømme i første Instants Corregidores (hvoraf gives 112), i Flekkerne og paa Landet Alcades*). Fra disse appelleres enten til de 2 kongelige Cancellier i

---

Marts 1808, men mistede den samme Aar. Ved Forliget i Valencey d. 4. December 1813 fik han den tilbage igien.

*) Af det arabiske Kadi eller Alkaid = Dommen.

Valladolid og Granada, til det kongelige Raad for Navarra i Pamplona, eller til de 8 Audiencias i Zaragoza, Barcelona, Valencia og Palma (for de aragonske Lande), og i Sevilla, Coruña, Oviedo og paa de canariske Øer (for de castilianske). Fra disse finder i visse Tilfælde Appellation Sted til det høie kongelige Raad af Castilien, den øverste Domstol i Riget. Under Opsyn af denne vaager den hellige Hermandad*) for den offentlige Sikkerhed uden for Stæderne.

Vaabenet er et quadreret Skiold, med et Middelskiold. 1ste Quarteer indeholder et gyldent Castel med 4 Taarne i rødt Felt for Castilien, en rød kronet Løve i sølv Felt for Leon og et grønt flækket Granatæble med røde Kiærner for Granada. I 2det Quarteer sees 4 Pæle i gyldent Felt for Aragonien, og et Skiold med 4 røde Pæle og 2 sorte Ørne i sølv Felt for Sicilien. 3die Quarteer indbefatter en Sølvbjelke i rødt Felt for Østerrig, og et Skiold med 5 blaae og gyldne Striber for Burgund. I 4de Quarteer findes et blaat Skiold med gyldne Lilier som Burgunds ny Vaaben, og en gylden Løve i sort Felt for Brabant. Middelskioldet har 3 gyldne Lilier i blaat Felt for Anjou. Vaabenskioldet er omslynget af

*) Det hellige Broderskab (*Santa Hermandad*) blev oprettet 1476 af Ferdinand den Catholske, for at vaage over Landefreden, og tæmme den selvraadige Adel. Det var et kraftigt Middel til Kongemagtens Udvidelse, da ingen Stand eller Rang, ikke engang Kirkerne, kunde beskytte Forbryderen for dets Forfølgelser. I Aragonien blev det indført 1488. Tilnavnet det hellige fik det, fordi man troede at det stod i Forbindelse med Inquisitionen. Hovedafdelingerne af dette Politicorps have deres faste Sæder i Toledo, Ciudad Rodrigo og Talavera.

Ordensklædet af det gyldne Vlies, og dækket af Kongekronen. Skjoldholderne ere 2 Løver.

Ridderordener ere:

1) Alcantaraordenen (kaldtes først St. Julians Ordenen), stiftet 1156 under Alphons 7. imod Maurerne. Ordenens Sæde er Alcantara, og Ordenstegnet et grønt Kors.

2) Calatravaordenen, stiftet 1158 af Sancho 3. i Anledning af Calatravas kiække Forsvar af Tempelherrerne. Ordenstegnet er et rødt Kors.

3) Santjagoordenen, stiftet 1170 under den leonske Kong Ferdinand d. 2dens Regiering. Ordenstegnet er en Medaille med et rødt Sværd.

4) Montesaordenen, stiftet 1319 af Jacob 2. af Aragonien. Ordenstegnet er et rødt Kors.

Disse 4 ældre Ordener ere egentlig geistlig militairiske, og kun for Adelsmænd. Kongen er bestandig Ordensmester for de 3 første, og nyder Indkomsterne af deres Godser.

5) Ordenen af det gyldne Vlies, stiftet 1430 af den burgundiske Hertug Philip den Gode ved hans Formæling med den portugisiske Prindsesse Isabella. Østerrig uddeler ogsaa denne Orden. Kongen er Stormester.

6) Carlsordenen, stiftet 1771 af Carl den 3die. Ridderne deles i Storkors og pensionerte Riddere. Ordensbaandet er himmelblaat med hvid Kant. Ordenen er baade for Civile og Militaire, og Borgerlige kunne ogsaa optages i anden Classe. Kongen er Stormester.

7) Maria Luise Ordenen, stiftet 1792 for adelige Damer.

8) Isabella den Catholskes Orden, stiftet 1815 til Erindring om Americas Opdagelse, bestemt til Belønning for dem, der udmærke sig ved Americas Gienerobring.

9) Den hellige Ferdinands og Hermenegildes Orden, stiftet 1815 for Militaire.

Foruden disse 2 sidste Ordener har Ferdinand 7. stiftet flere Ærestegn i Anledning af Frihedskampen mod de Franske.

Adelen i Spanien er meget talrig, især i Kongeriget Asturien, der tæller 150,000 adelige Personer. Den deles i den høiere og lavere. Til hiin, der for største Delen er meget rig, høre Grandes og Titulos, som ere Hertuger, Marquier og Grever. Granderne, som udvælges af Kongen, have Ret til i hans Nærværelse at være bedækkede, og have Rang med regierende Fyrster. De tituleres Excellents. De titulerede Adelsmænd faae Prædikatet Vestra Senoria. Hos den høiere Adel er Førstefødselsretten indført, og den ældste Søn arver Titelen og Godserne. Den lavere Adel benævnes Hidalgos, Cavalleros og Escuderos, i Aragonien og Catalonien Hombres de Pareja, og tituleres Don.

Det hele Antal af adelige Personer i Spanien beløb sig 1802 til henved 485,000.

Borgerne ere ikke meget velhavende, undtagen i de større Stæder, da Industrien og den indenlandske Handel kun er maadelig.

Bønderne ere fri, men for det meste fattige, da de fleste ei ere Eiere af de Jorder de dyrke, og

trykkes af svære Afgifter, saavel til Godseierne, som til Kronen. Biscayerne ere mindre trykkede, og blandt dem hersker ogsaa mere Velstand.

§. 11.

Militair-Forfatning.

1. Landmagten bestod 1817 af 140,000 Mand regulaire Tropper (10,000 Mand kongelig Garde, 82,000 Mand Linietropper, 13,000 Mand let Infanteri, 17,000 Mand Artilleri og 18,000 Mand Cavalleri), under 11 Generalcapitainer (hvoraf 1 var en Franskmand og 3 Irlændere), 143 Generallieutenanter, 209 Generalmajorer, og 30,000 Mand Landmilits. I Aaret 1806 var den spanske Landmagt henved 263,000 Mand stærk, hvoraf 154,000 gjorde Tjeneste i Europa. Gallizien afgiver de bedste Soldater. Den høieste Instants i Alt, hvad der angaaer det Militaire, er Krigsraadet i Madrid.

Fæstninger ere: St. Sebastian, Fuenterabia, Pamplona, Roses, Girona, Badajoz, Ciudad Rodrigo, Zamora, Tuy, m. f.

Af Militairinstituter findes en Infanteriskole i St. Maria, en Artilleriskole i Segovia, en Cavalleriskole i Occana, en Fortificationsskole i Carthagena, Ingenieuracademier i Barcelona, Zamora og Alcala, en Cadetskole i Madrid. For gamle Officerer og Soldater er oprettet et Invalidecorps, der ligger fordeelt i flere Stæder.

2. Sømagten bestod 1814 af 5 brugelige Linieskibe, 10 Fregatter og 65 mindre Skibe. 1808 taltes 42 Linieskibe (1796 endog 72) og 30 Fregatter, men de fleste ere faldne i Engellændernes

Hænder, og Barbareskernes ustraffede Plyndringer og det 1817 med Rusland afsluttede Kiøb røber tilfulde den store Mangel i Spanien paa tjenstdygtige Skibe. Hovedstationerne for Floden ere Ferrol, Cadiz og Carthagena, som have store Værfter og Arsenaler, og hvert et Søhospital. — Antallet paa alle til Marinen henhørende Personer udgiør 60,000. Biscayerne ansees for de bedste Søfolk.

§. 12.

Finantser.

Siden Americas Opdagelse har Spaniens Finantsvæsen, trods de store Summer, som aarlig indførtes fra America *), altid været i en slet Forfatning. Statsindtægterne beløb sig 1817 til henved 30 Millioner Piastre, hvorimod Udgifterne næsten udgiorde det Dobbelte. I intet Land myntes saa mange Penge, og dog ere faa fattigere. Den cirkulerende Pengemasse beløber sig formodentligen til 50,000,000 Piastre. Gielden var 1817 stegen til henved 470 Mill. Piastre, hvoraf over 220 Mill. ingen Renter bære.

I Spanien har man 8 forskiellige Regnemaader: den castilianske, den mexicanske, den catalonske, den aragonske, den valenciske, den mallorcanske, den navarriske og den canariske.

Den castilianske, som er den meest brugelige, regner efter:

*) Man regner, at fra 1492 til 1725 er paa Registerskibene indført til Spanien 10,000 Millioner Gylden i Guld og Sølv, og ligesaa for en Summa bragt ind i Riget uden at angives.

Reales de Vellon a 34 Maravedis og
Reales de plata antigua a 34 Maravedis de plata antigua.

Undertiden regnes ogsaa blot efter Maravedis, som da deles, ligesom Portugisernes Rees, i Tusinder og Millioner.

I Guld haves:

Dublones = 320 Reales de Vellon.
Dublones = 160 Reales de Vellon.
Dublones = 80 Reales de Vellon.
Escudos = 40 Reales de Vellon.
Escudilos = 20 Reales de Vellon.

I Sølv haves:

Pesos duros eller hele Piastre = 20 Reales de Vellon.

Escudos de Vellon eller halve Piastre = 10 Reales de Vellon.

$\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{12}$ Piastre = 5, 4, 3, 2, 1 Reales de Vellon.

$\frac{1}{20}$ Piaster = 1 Real de Vellon.

I Kobber haves:

Dobbelt Quartos = 8 Maravedis de Vellon.
Enkelt Quartos = 4 Maravedis de Vellon.
Ochavos = 2 Maravedis de Vellon.
Maravedis de Vellon.

§. 13.

Inddeling.

Kongeriget Spanien indbefatter 17 Landskaber, der deels føre Navn af Kongeriger, deels af Fyrstendømmer og Herskaber, i ældre Tider vare adskilte, og siden smeltede sammen i de 2 Kongeriger Castilien og Aragonien, der 1479 forenedes under een Konge. I den spanske Cancellistil inddeles endnu Provindserne i de castilianske og aragonske Lande. Den politiske Inddeling er i 31 Provindser, som bestyres af Statholdere.

I. De castilianske Lande.

1. Kongeriget Ny-Castilien.
2. Kongeriget Gammel-Castilien.
3. Kongeriget Leon.
4. Kongeriget Galizien.
5. Fyrstendømmet Asturien.
6. Landskabet Estremadura.
7. Kongeriget Sevilla.
8. Kongeriget Cordova.
9. Kongeriget Jaen.

Disse 3 sidste udgiøre Landskabet Nedre-Andalusien.

10. Kongeriget Granada eller Øvre-Andalusien.
11. Kongeriget Murcia.

II. De aragonske Lande.

12. Kongeriget Aragonien.
13. Fyrstendømmet Catalonien.
14. Kongeriget Valencia.
15. Kongeriget Mallorca.

III. Kongeriget Navarra.

IV. De baskiske Provindser.

De castilianske Lande.

I. Kongeriget Ny-Castilien (El Reyno de Castilla la nueva), det forældede Collectionavn for de 5 Provindser:

a. Madrid,
b. Toledo,
c. Guadalaxara,
d. Cuença,
e. La Mancha.

a. Provindsen Madrid,

(67 Q. M., med 230,000 Indbyggere).

Madrid (Madritum, hos Romerne Mantua Carpetanorum), 13° 58′ 7″ Ø. L. og 40° 25′ 28″ N. B., med Tilnavnene den tro og heltemodige, Rigets Hovedstad og Kongens Residents, Sæde for de høieste Regieringscollegier, Overinquisitionsretten og Generalcapitainen i Ny-Castilien, ligger i Middelpunktet af Riget, paa en øde Slette ved den lille Flod Manzanares, 1854 Fod over Havfladen.

Staden, kun en Villa, i det Hele ret smuk, er bygget i en uregelmæssig Fiirkant, $1\frac{1}{4}$ Miil lang og $\frac{3}{4}$ Miil bred, og omgiven med en høi Leermuur med 15 Porte. Den har 9000 velbyggede Huse, 506 temmelig brede, brolagde Gader, 42 større og mindre Torve, 65 Palladser, 77 Kirker, 72 Klostere, 3 Theatre, 19 Hospitaler, 5 Fængseler, 30 store Brønde, og oplyses af 4500 Lanterner. Over Manzanares, som om Sommeren er udtørret, føre 2 Steenbroer til Staden.

Til dens Mærkværdigheder hører det af Sacchetti opbyggede ny kongelige Pallads, en stor, massiv Bygning, 235 Skridt lang paa hver Side, og 50 Alen høi, indvendig overordentlig pragtfuld, og prydet med fortreffelige Malerier af Raphael Mengs. Paa den Høi, hvor det er opført, stod forhen det mauriske Alcazar, der afbrændte 1734. Det gamle Residentsslot Buen Retiro, med en stor offentlig Hauge, og kostbar Malerisamling. I Slotsgaarden staaer Philip d. 4des

Equesterstatue. De adelige Palladser ere kun udmærkede ved deres Størrelse, men for største Delen smagløse. Hertugen af Albas er det største. Blandt de offentlige Pladse maa mærkes den store Plads (la plaça mayor), 768 Skridt i Omkreds, og omgiven af 136 Huse, der med deres Søiler danne Buegange rundt omkring den, Joachimspladsen, Dominicuspladsen. Stadens smukkeste Gade er Alcalagaden, der fører til Alcalaporten, den skiønneste af alle Portene, hvorigiennem man gaaer til Prado. — Af Hospitalerne udmærke sig især det store St. Fernando Hospital, hvis fornemste Øiemeed er at skaffe Ledigglængere Arbeide. — Blandt andre offentlige Bygninger maae desuden mærkes: Det kongl. Cancelli, Posthuset, Toldhuset, Generalhospitalet, Passionshospitalet, Børsen, Carlsbanken, m. f. — Prado er en offentlig Spadseregang udenfor Madrid. Den bestaaer af flere Alleer og er ½ Miil lang. Med Prado hænger et nyt Anlæg (las Delicias) sammen.

Madrid har 13 Videnskabsacademier, 8 Collegier, 1 Veterinairskole, 7 offentlige Bibliotheker, blandt hvilke det kongelige paa 130,000 Bind og 2000 Haandskrifter er det vigtigste, 1 kongeligt Naturaliecabinet og Myntsamling, 1 Observatorium, 1 botanisk Hauge, 2 kongelige og flere private Malerisamlinger.

Staden har ikket godt Vand, men en Aqueduct leder det fra Guadarramabjergene til dens 30 Brønde, hvorfra Vandbærerne (Aguadores), for største Delen Galegos, bære det omkring i Husene. Madrid, som fordum var berygtet for sin Ureen-

lighed, er nu udmærket ved den Reenlighed, der finder Sted paa Gaderne. Politiet er godt, og for Indvaanernes Sikkerhed om Nattetider sørge de afvexlende Patrouiller og de bevæbnede Nattevægtere.

Hvorvel at Madrid er Middelpunktet for den spanske Handel og Konstflid, er dog Manufacturernes og Fabrikernes Antal ubetydeligt. Handelen fremmes ved Carlsbanken og los Gremios. — (Lopez de la Vegas Fødeby, 1562, — † 1635). 168,000 Indv.

Kongelige Lystslotte (Sitios) ere:

La Casa del Campo, V. for Madrid, La Florida, V. for Madrid, Zarzuela, Villa Viciosa, hvor Ferdinand 6te døde 1759, og El Pardo, noget over 1 Miil fra Madrid, ved Manzanares. Det er anlagt af Carl 5., er kun uanseligt, men berømt ved sit store Jagtrevier, der holder 13½ Miil i Omkreds, indslutter flere mindre Jagtslotte, og er omgivet med en Muur. (Convention 1739. — Marquis de Villarias. — Keene).

h. Provindsen Toledo,

(435 Q. M.; med 374,000 Indbyggere).

Toledo (Toletum), 39° 22′ 35″ N. B., Hovedstad i Provindsen og Sædet for en Erkebisp, Spaniens Primas, og en Inquisitionsret, ligger paa steile Klipper ved Tajo, over hvilken fører en Bro, der, formedelst Flodens dybe Seng, har en overordentlig Høide. Staden er meget gammel, har været flere Kongers Residents, og fører Tilnavnet magnifica. Den er omgiven med dobbelte Mure, besatte med Taarne, og dens Gader ere meget steile, snevre og uregelmæssige. Foruden den pragtfulde

gothiske Cathedralkirke, 202 Alen lang, 101 Alen bred og 90 Alen høi, med et godt Bibliothek, har Staden 25 Kirker, 38 Klostere, 14 Hospitaler og 5000 Huse. Paa en Høi ligger det gamle mauriske Alcazar, istandsat af Carl d. 5., men beskadiget meget ved Ildebranden 1710. Universitet. Berømt Klingefabrik. Silkemanufacturer med 186 Stole. 25,000 Indb., i ældre Tider over 200,000.

I Förstaden findes Ruinerne af et romerst Amphitheater, og paa en Slette ved Staden de betydeligere Levninger af en Circus.

Aranjuez, 40° 1′ 54″ N. B., Villa, ved Xaramas Forening med Tajo. Ved Staden ligger Lystslottet af samme Navn, opført af Philip d. 2. Hoffet opholder sig her endeel af Sommeren. 2600 Indb., men naar Hoffet er der næsten 10,000.

Alcala de Henares (fordum Complutum), 40° 2′ N. B., Ciudade, ved Henares. Universitet, stiftet 1499 af Cardinal Ximenes, med 13 Collegier og et Bibliothek, hvor Originalmanuskriptet til den store Polyglotbibel (Biblia Complutensia) giemmes. I Alcala ligger Ximenes begraven, og her blev Cervantes*) født 1547. 4800 Indb.

Omtrent ¼ Miil fra Alcala skal det gamle Complutum have lagt.

Talavera de la Reyna, 39° 59′ 50″ N. B., Villa, ved Tajo, Historieskriveren Marianas Fødeby. Vigtige Manufacturer. 5000 Indb. (Slag d. 27. og 28. Julii 1809. Wellington — Joseph Napoleon og Jourdan).

---

*) Han døde d. 23. April 1616, samme Aar og Dag som William Shakespear.

Ocana, 39° 56′ 33″ N. B., Villa, med 5000 Indv. (Slag 1809. Mortier — Arezaga).

Torre Laguna, Villa, hvor den berømte Cardinal Ximenes blev født 1437.

c. Provindsen Guadalaxara,

(96 Q. M., med 122,000 Indbyggere).

Guadalaxara (arab. Uadi 'l Hadscharah), 49° 33′ N. B., Hovedstad i Provindsen, ved Henares, har et stort Klædemanufactur med 656 Stole og 4800 Vævere og Spindere. Det er anlagt af Ripperda, og er, næst efter det i Segovia, det bedste i Spanien. 16,000 Indv.

Siguenza (Seguntia), 40° 67′ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Henares. 5000 Indv.

Villa Viciosa, Landsby, ved Henares. (Slag 1710. Vendome — Stahrenberg).

d. Provindsen Cuença,

(560 Q. M., med 295,000 Indbyggere).

Cuença (Concha, de Gamles Valeria), 40° 7′ N. B., Hovedstad i Provindsen, Sædet for en Biskop og en Inquisitionsret, ligger paa en steil Klippe, omflydt af Floderne Huescar og Xucar, over hvilken sidste gaaer den mærkværdige San Pablo Bro, 90 Alen høi og 150 Skridt lang. Gammel gothisk Cathedralkirke. 6000 Indv.

e. Provindsen La Mancha,

(374 Q. M., med 206,000 Indbyggere).

Ciudad Real (Civitas regia), 39° 7′ N. B., Hovedstad i Provindsen, omgiven med Mure. 8400 Indvaanere.

Valdepennas, 38° 45′ 5″ N. B., Villa, ved Landeveien fra Madrid til Aranjuez, med de bedste Viinbjerge i Provindsen. 7700 Indv.

Calatrava, Villa, paa et Bjerg. Hovedsædet for Calatravaordenen.

Alcaraz (Alcaratium), 38° 38′ N. B., Ciudade, ved Guadarmena. Bjergslot. Aquæduct. 3300 Indvaanere.

I Nærheden ligger Søen Ruidera, hvorfra Guadiana har sit Udspring.

Almaden, Villa, med et berømt Quiksølvværk, der aarligen yder mellem 12 og 15,000 Centner. 1600 Indvaanere.

Toboso, Villa, med 4000 Indv.

Vidtberømt som Don Quixotes Dulcineas Fødested. Denne Navnkundighed forskaffede Byen, under den sidste Krig, en særdeles mild Behandling af Franskmændene.

II. Kongeriget Gammel-Castilien

(El Reyno de Castilla la viejo), forældet Collectivnavn for de 4 Provindser:

a. Burgos,
b. Segovia,
c. Soria,
d. Avila.

a. Provindsen Burgos,

(370 Q. M., med 471,000 Indbyggere).

Burgos (Burgi), 42° 20′ 59″ N. B., Hovedstad i Provindsen og Sædet for en Erkebisp, ligger ved Arlanzon. Universitet. Den store gothiske Cathedralkirke, en af de prægtigste i Verden, er opført af 2 tydske Architechter. Her ere flere Konger og kongelige Personer begravede. Mærkværdig

derunden Palladset Velasco og Triumfbuen for den berømmelige Feltherre Fernando Gonsalvo. Stapelstad for Uld. (Rodrigo Diaz's og Fernando Gonsalvos Fødeby). 11,000 Indvaanere. (Slag 1808. Soult — Belvedere).

I det 2 Mile fra Burgos beliggende Kloster St. Pedro de Cardena er den store Feltherre Rodrigo Diaz de Vivar (*el mio Cid, Campeador*, født 1026 † 1099) begraven. Her ligger og hans Hustrue Ximena.

Santander (Fanum St. Andreæ, hos Romerne Portus Victoria), 43° 28′ 20″ N. B., befæstet Villa og Bispesæde, ved det biscayiske Hav, i Landskabet La Montana. Havnen er meget god, og beskyttes af 4 Forter. 10,000 Indv.

Logrono (Lucronium, Juliobriga), Ciudade, ved Ebro. Den er omgiven med Mure, og er Sædet for en Inquisitionsret. 7000 Indv.

Espinosa de los Monteros, 43° 3′ 26″ N. B., Villa ved Tueba. 2000 Indv.

Slag d. 11te og 12te November 1808, hvor den venstre Fløi af den store spanske Hær under Blake blev slaget af Marskallerne Victor og Lefebvre.

b. Provindsen Segovia,

(172 Q. M., med 171,000 Indbyggere).

Segovia (Segovia), 41° 2′ N. B., Hovedstad i Provindsen og Bispesæde, paa en høi Klippe, ved Eresma. Til dens Mærkværdigheder hører den gamle gothiske Domkirke, det mauriske Alcazar, som ligger paa en Klippe, ligeover for Staden, og den prægtige, af Trajan opførte, Aquæduct. Den har 161 Buer, hvoraf den høieste er 60 Alen, og leder Vandet 3000 Skridt fra et Bjerg til et an-

det. Det herværende Klædemanufactur er det største i Spanien. Det sysselsætter 3000 Mennesker, forhen 12,000. 10,000 Indb.

St. Ildefonso, Villa, ved Guadarramabjergene, med 4300 Indb.

Lystslottet St. Ildefonso, først kaldet La Granja, er opført 1716 af Philip 5. Til Slottet hører en stor Park, anlagt i fransk Smag, med mange smukke Vandpartier. Slottet har en smuk Antik- og Malerisamling, og i Capellet ligger Philip d. 5. begraven. Her er den store Speilfabrik, hvor der forfærdiges Speile af 145 Tommers Længde og 85 Tommers Brede. Hoffet pleier at tilbringe de hede Sommermaaneder i Ildefonso, hvor der er meget kisligt.

Rio-Frio, kongeligt Slot, midt i en Skov, hvor der findes meget Vildt.

Valsain, et Jagtslot.

El-Escorial (Scoriale), 40° 35′ 50″ N. B., Villa, ved Guadarramabjergene. 2000 Indb.

St. Lorenzo el real del Escorial, et overordentligt pragtfuldt Hieronymiterkloster, ligger i Nærheden af ovennævnte Flekke. Egnen deromkring er meget øde og vild. Philip den 2. lod denne uhyre Bygning opføre til Erindring om det seirrige Slag ved St. Quintin 1557, der blev vundet paa den hellige Laurentii Festdag. Det stod under Bygning fra 1563 til 1584, blev begyndt paa af Johan Baptista fra Toledo, og fuldendt af hans Discipel Juan de Herrera. Omkostningerne beløb sig til over 5 Millioner Ducater. Denne colossalske Bygning er opført i Form af en Rist, til Minde om Laurentius's Martyrdød. Den er 4000 Skridt i Omfang, har 17 Korsgange, 22 Gaarde, 1000 Søiler og 5000 Fag Vinduer. Hovedfaçaden er 370 Alen lang. Kirken, som findes her, er bygget efter Peterskirken i Rom og er overmaade

pragtfuld. Den har 24 Altere og 8 Orgeler. Under Hoialteret findes Pantheon, en ottekantet Hvælving, der hviler paa 16 Støtter af Jaspis. I Nitscher paa begge Siderne staae 26 sorte Marmorkister med de kongelige Lig. Dronninger, som ingen Infanter have født, blive ikke begravne i Pantheon. I Klosteret boe 160 Munke, og ved [illegible]n af det er Bibliotheket, som er anlagt af Philip 2, og tæller 30,000 Bind og mange fortræffelige arabiske Haandskrifter. I et Fløi af Bygningen er det kongelige Slot, med mange ypperlige Malerier og Konstsager. Til Slottet høre flere Hauger og en stor Dyrehauge.

c. Provindsen Soria,

(202 Q. M., med 199,000 Indbyggere).

Soria (skal være det gamle Numantia), 41° 48′ N. B., Hovedstaden i Provindsen, en sletbygget, skummel Stad, ved Duero. 6000 Indv.

Calahorra (Calagurris), Ciudade og Bispesæde, ved Cidacos. 7200 Indv. (M. F. Quintilians Fødeby).

Osma (Uxama, Oxama), Ciudade og Bispesæde, ved Ucero, har en Cathedralkirke. Universitet. 4000 Indv.

d. Provindsen Avila,

(127 Q. M., med 118,000 Indbyggere).

Avila (Albucella, Arbacula), 40° 43′ N. B., Hovedstad i Provindsen og Bispesæde, ved Adaja. Den er omgiven med en Muur, hvorpaa findes 88 Taarne, og har en Cathedralkirke og et gammelt maurisk Slot. 5000 Indv.

III. Kongeriget Leon (El Reyno de Leon)

indbefatter følgende 6 Provindser:

a. Leon,
b. Palencia,
c. Toro,
d. Valladolid,
e. Zamora,
f. Salamanca.

a. Provindsen Leon,

(292 Q. M., med 240,000 Indbyggere).

Leon (Legio, 42° 45′ N. B., Hovedstad i Provindsen og Bispesæde, ved Esla, var fordum en kongelig Residents. Den er omgiven med Mure, og har en prægtfuld Cathedralkirke, opført i den nyere Smag. Bispen af Leon staaer umiddelbar under Paven. 6200 Indb.

Astorga (Asturica Augusta), 42° 27′ 9″ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Tuerto, hvor aarlig fanges en overordentlig Mængde Foreller. 2000 Indvaanere.

b. Provindsen Palencia,

(86 Q. M., med 118,000 Indbyggere).

Palencia, 42° 10′ N. B., Hovedstad i Provindsen og Bispesæde, ved Carrion. Cathedralkirke. 8300 Indb.

c. Provindsen Toro,

(97 Q. M., med 98,000 Indbyggere).

Toro (Taurus), 41° 40′ N. B., Hovedstad i Provindsen, ved Duero. 7500 Indb. (Slag 1476).

d. Provindsen Valladolid,

(160 Q. M., med 188,000 Indbyggere).

Valladolid (Vallisoletum, Pintia), 41° 42′ N. B., Hovedstaden i Provindsen, og Sædet for

en Biskop, en Inquisitionsret og det kongelige Cancelli i Castilien, fordum en kongelig Residents, ligger paa en Slette ved Pisuerga, som optager Esguera, der gaaer igiennem Staden, og over hvilken gaaer 14 Steenbroer. Staden er af vid Omfang, tæller 11,000 Huse, og er omgiven med Mure. Cathedralkirke, gammelt kongeligt Slot, og 46 Klostere. Omkring Campo grande, hvor Inquisitionen henrettede de Dømte, ligge alene 12. Universitetet, som er stiftet 1346, er det meest florerende i Spanien, og tæller over 2000 Studerende. Silkemanufacturer med 88 Stole, Uldmanufacturer med 206 Stole. 30,000 Indv., forhen over 100,000.

Medina del Rio secco (Metina fluvii sicci), Ciudade, ved Sequillo. Stadens Handel er ophjulpen ved Canalen ved Campos. 8000 Indv. (Slag 1808. Marskal Bessieres — General Cuesta).

Medina del Campo (Methymna Campensis), 41° 17′ 8″ N. B., Villa, ved Zapardiel, med 3 betydelige Messer. I det 15de og 16de Aarhundrede var den saa anselig, at den talte 56,000 Indv.; nu kun 2500 Indv.

Tordesillas (Turris Sillano), 41° 30′ 12″ N. B., Villa, ved Duero. 4000 Indv. (Tractat 1494 imellem Spanien og Portugal. Demarcationslinie).

e. Provindsen Zamora,

(77 Q. M., med 72,000 Indbyggere).

Zamora (Sentica), 41° 38′ N. B., Hovedstad i Provindsen, Bispesæde og Residents for Generalcapitainen i Gammel-Castilien og Leon, en

mørk, skummel Stad, beliggende paa en Høi ved Duero. Gothisk Cathedralkirke. 9000 Indb.

f. Provindsen Salamanca,
(279 Q. M., med 210,000 Indbyggere).

Salamanca (Salmantica), 41° 21′ N. B., Hovedstad i Provindsen og Bispesæde, beliggende i en skiøn Egn, ved Floden Tormes. Byen er omgiven med Mure, og har en pragtfuld Cathedralkirke. Blandt dens 39 Klostere udmærker Dominicanerklosteret sig. Staden er ikke smuk, og Gaderne smale og skiæve, men det store Torv er meget regelmæssigt, og omgivet med Arcader. Universitetet, som er et af de største i Spanien, er stiftet 1200, og tæller henved 2000 Studerende (Engang var de Studerendes Antal 16,000), og et temmeligt betydeligt Bibliothek. Over Tormes fører en gammel romersk Bro paa 27 Buer. 14,000 Indb. (Slag 1812. Wellington — Marskalk Marmont).

Ciudad Rodrigo (Augustobriga, Transcudana), befæstet Ciudade og Bispesæde, ved Aguada, har et stærkt Citadel og 11,000 Indb.

Staden har sit Navn efter Grev Rodrigo Gonzalez Gyron, som i det 12te Aarhundrede anlagde den. 1812 blev den erobret med Storm af Wellington, som derfor af Cortes fik Rang som Grand og Titel af Hertug af Ciudad Rodrigo.

IV. Kongeriget Galizien
(El Reyno de Galizia).

(Det udgiør kun een Provinds, er 798 Q. M. stort, og tæller 1,143,000 Indbyggere).

Coruña (Brigantium, Caronium, Adrobicum), 43° 14′ 45″ N. B., befæstet Hovedstad i Provinds-

sen, og Sædet for Generalcapitainen i Galizien og en kongelig Audiencia, ligger ved Coruñabugten. Havnen er rummelig, og beskyttes af 2 Forter. Maanedlig Paketfart til Havanna. 11,000 Indv. (Slag 1809. Soult — Moore).

Santjago de Compostela, almindelig Compostela, 42° 51′ 24″ N. B., Ciudade, og Sædet for en Erkebisp og en Inquisitionsret, ligger ved Sar og Sarela. Staden har en pragtfuld gothisk Domkirke, hvor Apostelen Jacob, Spaniens Skytspatron, skal ligge begraven. Walfarterne til hans Grav, der i Middelalderen vare saa hyppige, ere nu betydeligen aftagne. Universitet, som er stiftet 1532. 25,000 Indv.

Ferrol, 43° 29′ N. B., befæstet Villa, ved Havet. Før 1751 var den kun et Fiskerleie; nu er den Stationen for endeel af den spanske Flode, og har en af Rigets bedste Havne, der beskyttes af 2 Forter. Her findes det største og bedste Søarsenal i Spanien og en Caserne til 6000 Mand. 20,000 Indv.

Orense (Aquæ calidæ), Ciudade og Bispesæde, ved Minho, over hvilken fører en prægtig Bro. Den har 3 hede Kilder (Burgas), allerede benyttede af Romerne. 8000 Indv.

Mondoñedo (Mindonia, Mindomirum), Ciudade og Bispesæde, med en Cathedralkirke. 6000 Indv.

Lugo (Lucus Augusti), 43° 0′ 4″ N. B., Ciudade og Bispesæde, ikke langt fra Minhos Kilde. 4800 Indvaanere.

Tuy (Tuda), 41° 43′ N. B., befæstet Ciudade og Bispesæde, ved Minho, har et Citadel. 4000 Indvaanere.

Vigo (Vigum), 42° 13′ 20″ N. B., Villa, med en stor og sikker Havn, som beskyttes af et Citadel. 2500 Indv.

1702 blev den spanske Sølvflode ødelagt her af Engellænderne og Hollænderne under Rook og Allemonde.

Caldas del Rey, Villa, ved Havet, med varme Bade.

Cap Finisterræ (Pr. Artabrum), 42° 56′ 30″ N. B., og Cap Ortegal (Pr. Trileucum), 43° 46′ 40″ N. B.

V. Fyrstendømmet Asturien
(El Principado de las Asturias).

(Det udgiør kun een Provinds, er 183 □ M. stort, og tæller 365,000 Indbyggere).

Oviedo (Ovetum, ford. Lucus Asturum), 43° 21′ 55″ N. B., Hovedstaden i Provindsen og Sædet for en Biskop, der staaer umiddelbar under Paven, for Generalcapitainen i Asturien, og en kongelig Audiencia, ligger ved Floderne Nora og Nalon. Den har en Cathedralkirke og et Universitet, stiftet 1580. Aquæduct. 8000 Indv.

Gijon, 43° 35′ 7″ N. B., Villa, ved Havet, med den bedste Havn i Asturien. 3200 Indv.

Anmærkn. Da Vestgotherne 711 bleve overvundne af Araberne, reddede henved 1000 Gother sig i de asturiske Bjerge. Deres Anfører Pelayo tog sit Sæde i Gijon, og vandt et blodigt Slag ved Devafloden. Hans Efterfølgere bleve kaldte Konger af Gijon, indtil Alphons den Kyske antog Titel af Konge i Oviedo. Efter 200aarig Kamp oprettede Ordunho d. 2. den kongelige Værdighed i Leon 914.

Aviles (Avilla), 43° 36' N. B., Villa, ved Aviles. 3000 Indv.

VI. Landskabet Estremadura

(La Provincia de Estremadura),

(udgiør kun een Provinds, er 488 Q. M. stort, og tæller 827,000 Indbyggere).

Badajoz (Pax Augusta, Badia), 38° 30' N. B., befæstet Hovedstad i Provindsen, og Sædet for en Biskop og Generalcapitainen i Estremadura, ligger ved Guadiana, over hvilken gaaer en gammel Steenbro. Badajoz er Grændsefæstning mod Portugal, og har 1 Citadel og 2 Forter, Sant Christoval og Pardaleras. 15,000 Indv. (Slag 1811. Beresford, Blake, Ballensteros — Marskalk Soult).

Merida (Augusta Emerita), 38° 54' 2" N. B., Villa, ved Guadiana, over hvilken fører en prægtig romersk Bro paa 50 Buer. Her findes Levninger af en romersk Circus og Amphitheater. — 5000 Indv.

Truxillo (Turris Julii), 39° 10' N. B., Ciudade, med et forfaldent Castel. 3600 Indv. (Carlo Francisco Pizarros Fødeby).

Alcantara (Nerva Cæsarea, Pons Trajani, Norbensis Colonia), 39° 44' N. B., Villa og Grændsefæstning, ved Tajo, hvorover gaaer en 335 Skridt lang Bro. Hovedsædet for Alcantaraordenen. 4000 Indvaanere.

Xeres de los Cavalleros, 38° 13' N. B., Ciudade, ved Ardila. 8700 Indv.

Her er den i Americas Opdagelseshistorie bekiendte Vasco Nugnez Balboa født 1475.

Olivença (Oliventia, Evandria), befæstet Villa, ved Olivença, med 5000 Indv.

Anmærkn. 1801 blev denne Fæstning, tilligemed et District af 2 Q. M., afstaaet af Portugal til Spanien. Efter Wienercongressens Bestemmelser skulde Spanien give den tilbage igien, men har ikke opfyldt det.

Plasencia, Ciudade og Bispesæde, beliggende imellem 2 Bjerge, ved Xerte. Vandledning paa 80 Buer. 5000 Indv.

I den skiønne, frugtbare Dal La Vera de Plasencia ligger det berømte, 1410 stiftede, Hieronymiterkloster St. Geronymo de Juste, hvor Carl 5. tilbragte sine sidste Leveaar, og døde d. 21. Septbr. 1558.

Coria (Caurium), 39° 36′ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Alagon. 4500 Indv.

Batuecas Dalene, imellem Gammel Castilien og Estremadura, høre til Bispedømmet Coria. Disse 2 øde, ubeboede Dale, ere ikke fuldt 1 Miil lange, og saa smale og indsluttede, at Solen om Vinteren næsten ikke kan oplyse dem. Igjennem Dalene løber en lille Flod i mange Bugter. Den eneste menneskelige Bolig i denne rædsomme Egn er et Carmeliterkloster. I øvrigt er den kun et Samlingssted for vilde Dyr, som findes her i overordentlig Mængde.

Andalusien eller egentlig Vandalusien (Vandalitia) er det gamle Collectivnavn for Kongerigerne Sevilla, Cordova, Jaen (Nedre Andalusien) og Granada (Øvre Andalusien).

VII. Kongeriget Sevilla,

(El Reyno de Sevilla),

(udgiør kun een Provinds, er 446 Q. M. stort, og har 747,000 Indbyggere).

Sevilla (Hispalis, Colonia Romulea), 37° 24′

26″ N. B.; Hovedstad i Provindsen og Sædet for en Erkebisp, én Inquisitionsret og en kongelig Audiencia, ligger paa en stor Slette, ved den venstre Guadalquivirbredde. Staden, som ikke er smuk, og har skiæve, smale Gader, er omgiven af en Muur med 166 Taarne, og tæller 13,500 Huse, for største Delen opførte i maurisk Smag. Til dens Mærkværdigheder hører: den store gothiske Cathedralkirke (210 Alen lang, 132 bred og 63 høi), som er opført paa Grundvolden af en Moschee, og har mange kostbare Begravelser, iblandt andre Christopher Columbus's, 82 Altere og et Orgel paa 5000 Piber; det mauriske Alcazar, med en arabisk Hange og en stor Antiksamling; Giraldataarnet, et af de høieste i Spanien (182 Alen), med et Bibliothek paa 20,000 Bind; den store Vandledning (Canos de Carmona) paa 400 Buer; Amphitheatret til Tyrefægtningerne, det største i Spanien; det store kongelige Tobaksmanufactur, som sysselsætter 1700 Arbeidere, og næsten 200 Lastdyr, og har 202 Møller; Børsen (Lonja), med det americanske Archiv; Universitetet, oprettet 1504, med 500 Studerende; et vel conserveret romersk Amphitheater. I Sevilla findes et Academi for de skiønne Videnskaber, et Maleracademi og et medicinsk Academi. Blandt Manufacturerne ere Silkemanufacturerne (med 2318 Stole) de betydeligste. I Forstaden Triana, paa den høire Flodbredde, er et kongeligt Kanonstøberi. Handelen er betydeligen aftagen siden 1717, da Hovedsædet for den indiske Handel blev forlagt til Cadiz. 96,000 Indv., fordum i Maurernes Tid over 400,000.

ligger paa en Landtunge, ved Foden af en steil Klippe, hvorpaa Fæstningen er anlagt. Befæstet Havn, der dog ikke er sikker for alle Vinde. 5000 Indvaanere.

Fæstningen Gibraltar (sit Navn har den faaet af Arabernes Anfører Tarif Abenzaga, som landede her), en af de stærkeste i Verden, ligger paa en ¾ Q. M. stor og 700 Alen høi Klippe, der mod O. næsten er ganske lodret, men mod V. skraaner mere ned mod Bugten. Araberne og de Christne i Spanien kiæmpede længe om dens Besiddelse, indtil de sidste bleve Mestere af den. 1704 blev den, under den spanske Successionskrig, erobret af Engellænderne, under Admiral Rook, og samme Aar gjorde Spanien Forsøg paa at erobre den tilbage, men den blev til rette Tid undsat af den engelske Admiral Leake. I Utrechter Freden 1713 aftraadtes den formelig til Engelland. Dog blev den 1727 beleiret af Spanierne, men heldigen undsat af Admiral Trager. Den mærkeligste og blodigste Beleiring var den fra 1779–1782, da de store svømmende Batterier lovede et heldigt Udfald for Spanierne. Hertugen af Crillon styrede Beleiringen; men Elliot opbrændte Batterierne ved gloende Kugler, Howe gjorde sin mesterlige Expedition til Gibraltar, som han, i Paasyn af den store combinerede fransk-spanske Flode, forsynede med Alt, og Beleiringen forandredes til en Blokade, indtil Freden i Versailles 1783 sikkrede Engelland Fæstningens Besiddelse. — Paa Fæstningen boer en brittisk Generalgouverneur og en Commandant, og Besætningen beløber sig til 4000 Mand Infanteri og 500 Mand Artilleri.

Cap Trafalgar, 36° 10′ 15″ N. B., imellem Cadiz og Tarifa.

Anmærkn. Den 21. October 1815 forefaldt her et af de blodigste Søslag i den nyere Tid, i hvilket Engellænderne seirede over Franskmændene og Spanierne. Hine anførtes af Nelson, som faldt, disse af Villeneuve og Gravina.

VIII. Kongeriget Cordova,
(El Reyno de Cordova),
(udgiør kun een Provinds, er 206 Q. M. stort, og tæller 252,000 Indbyggere).

Cordova (Corduba), 37° 32′ 13″ N. B., Hovedstad i Provindsen, Sædet for en Biskop og en Inquisitionsret, en ældgammel Stad, i Middelalderen Residentsen for de arabiske Fyrster, ligger ved Foden af Sierra Morena, ved Guadalquivir, over hvilken gaaer en prægtig, 364 Skridt lang Bro paa 16 Buer. Staden er en langagtig Fiirkant, omgiven med en Muur. Mærkes maa her den yderst pragtfulde Cathedralkirke Mosquita, saakaldet fordi den fordum var en Moschee, der blev opført af den mauriske Konge Abderahman d. I. Den er 300 Alen lang, 145 bred, har 16 Taarne, 100 Capeller, og bæres af over 1000 Marmorstøtter af forskiellige Skateringer. Det gamle mauriske Pallads er Sædet for Inquisitionsretten, og tjener tillige til et Stutteri. Corduanet har faaet Navn efter denne Stad, men forfærdiges ei meer her. 35,000 Indv. I dens blomstrende Periode talte den over 300,000. (M. A. Senecas, L. A. Senecas, Lucans og den arabiske Philosoph Averroes's Fødeby).

Lucena, Ciudade, med 12,000 Indv.

Montilla, Ciudade, ved Castro og Rio-Frio. Ypperlig Viinavl. 6300 Indv.

IX. Kongeriget Jaen,
(El Reyno de Jaen; Regnum Giennense),
(udgiør kun een Provinds, er 223 Q. M. stor, og tæller 213,000 Indbyggere).

Jaen (Flavium Argitanum, Giene), 37° 48′ N. B.,

Navn har den af et derværende Marmorbassin, hvoromkring staae 12 Løver. Værelserne i dette Pallads ere indlagde med Marmor, Jaspis og Porphyr, og i de underste ere mange Springvand. Ligeover for Alhambra ligger paa et Bjerg det gamle mauriske Lystslot Xeneraliffa, og ved Siden af Alhambra har Carl d. 5. opført et smukt Slot, der danner en Fiirkant, 110 Skridt lang paa hver Side og 30 Alen høi. Stadens Universitet er stiftet 1531. Industrien her er ubetydelig, og af de fordum saa berømte Silkemanufacturer findes nu kun 48 Stole tilovers. Handelen er ligeledes ubetydelig. 67,000 Indb.

Anmærkn. Granada var den sidste Residents for de mauriske Konger i Spanien. 1492 erobredes den af Ferdinand den Catholske, da Abu Abdallah var Konge, og med den faldt den sidste Levning af Arabernes, næsten 800 Aar gamle, Rige paa den pyrenæiske Halvøe.

Santa Fe, Ciudade, ved Xenil, opbygget af Ferdinand den Catholske, under Granadas Beleiring, næsten ganske ødelagt 1807 ved et Jordskiælv. 2000 Indvaanere.

Soto de Roma, forhen en kongelig Domaine, tilhører Hertugen af Wellington, der fik den til Foræring af Cortes, efter det seierrige Slag ved Vittoria.

Malaga (Malaca), 36° 43′ 30″ N. B., Ciudade og Sædet for Generalcapitainen i Granada, en ældgammel Stad, allerede bekiendt paa Phoeniciernes Tid, ligger ved Guadalmedina, hvor den falder i Middelhavet. Stadens Handel er meget blomstrende, og fremmes ved den herlige Havn, der sikkres ved en Molo (som løber 1500 Alen ud i Havet), og kan rumme henved 500 Skibe. Den

besøges aarlig af imellem 2 til 3000 Skibe. Hovedudførselsartiklerne ere Viin, Olie (i Omegnen tælles over 700 Oliemøller), Sydfrugter og Silke. 52,000 Indv. (Søslag 1704. Greven af Toulouse — Admiral Rook, Admiral Callenburg).

Ronda (Arunda), 36° 40′ N. B., Ciudade, ligger paa 2 Klipper, adskilte ved Guadayra, over hvilken gaaer en 138 Alen høi Bro. Citadel. 20,000 Indv.

Henved halvanden Miil fra Ronda findes Ruinerne af den gamle romerske Stad *Acinipo*. Meest betydelige ere Levningerne af et Amphitheater og et Marstempel.

Velez Malaga, Ciudade, ved Havet. Citadel. Herfra faaes de bedste Rosiner. Staden led meget ved Pesten i 1804. 16,000 Indv.

Almeria (Almeria), 36° 51′ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Almeriabugten. Saliner. 7200 Indvaanere.

Alhama (Artigis), 36° 42′ N. B., Ciudade, paa en Høi, ved Alhama. Varme Bade. 4500 Indvaanere.

Guadiz (Guadicia), Ciudade og Bispesæde, ved Foden af Sierra Nevada og Floden Guadix. Sundhedsbrønden Graena. 8000 Indv.

Alpujarrasbjergene strække sig i det Indre af Kongeriget, omtrent 10 Mile i Længden og 4 til 6 i Breden. I den store Dal imellem disse Bjerge leve henved 40,000 Efterkommere af Maurerne, som vel have antaget den christelige Religion, men og bevaret mange af deres Forfædres Skikke og deres muhamedanske Religionsideer. De sysselsætte sig med Agerbrug, og drive en betydelig Svineavl (Sneeskinker). Silkeavlen er meget blomstrende, og hele Granada leverer ikke saamegen Silke, som

disse Bjerge. Denne Bjergegn er deelt i 10 Tochas, og dens Beboere temmelig haardt trykkede af Regieringen.

Uxijar, ved Adra, er den betydeligste By. 2000 Indv.

Antequera (Antequaria), 37° 7′ N. B., er Hovedstaden i et Distrikt paa 7 Q. M. med 40,000 Indb., beliggende imellem Provindserne Sevilla, Cordova og Granada. Dette Distrikt hører ikke til nogen Provinds, har sin egen borgerlige Forfatning, og nyder betydelige Privilegier. I geistlige Sager staaer det imidlertid under Bisskoppen i Malaga, og i militaire under Generalcapitainen i Granada. Staden Antequera deles i den øvre og nedre Stad, har et gammelt maurisk Slot, 4 Kirker, 22 Klostere og 14,000 Indv.

Cap de Gata (Pr. Charidemi), 36° 44′ N. B.

XI. Kongeriget Murcia,

(El Reyno de Murcia),

(udgiør kun een Provinds, er 391 Q. M. stort, og tæller 384,000 Indbyggere).

Murcia, 37° 58′ 42″ N. B., Hovedstad i Provindsen, og det almindelige Sæde for Bispen af Carthagena, ligger ved Segura. Inquisitionsret. Staden er slet bygget, med snevre, daarligt brolagde Gader, men den har en pragtfuld gothisk Cathedralkirke, 2 offentlige Bibliotheker, og vigtige Silkebaandsmanufacturer med 1200 Stole. Egnen om Staden er meget frugtbar, og kaldes Murcias Have (Huerta de Murcia). 35,000 Indv.

Carthagena (Carthago nova), 37° 35′ 50″ N. B., anlagt 221 før Chr. Fdf. af den carthageniensiske Feltherre Asdrubal, befæstet Søstad og Bispesæde (Bispen residerer i Murcia). Den er

Stationen for endeel af den spanske Orlogsflode, har betydelige Arsenaler, Skibsværfter, hvor Galeislaverne arbeide, Dokker, 1 Søhospital og 1 Skole for Søcadetter. Havnen er en af de bedste ved Middelhavet, beskyttes af Forterne Fuerte de Navidad og Castillo de Santa Barbara, og dækkes for Vinden af en Øe (Scombraria), der ligger uden for den. I Egnen omkring Staden voxer meget Esparto, deraf dens gamle Tilnavn Spartaria. 30,000 Indvaanere.

I den nærliggende Landsby Almazarron opgraves den berømte røde Almagro Jord, en Slags Okker, der blandes i den spanske Snustobak, og bruges til at polere Speile med.

Lorca, Ciudade, ved Sangonera. Den har 14 Salpetersyderier, og her tilberedes desuden en stor Mængde Soda (Barille, henved 300,000 Centner aarlig). 22,000 Indv.

Villena, 38° 36′ N. B., Ciudade, ved Sierra de San Christoval. Citadel. 8000 Indv.

Almanza, 38° 54′ N. B., Villa, med 4000 Indv. (Mærkværdigt Slag 1707. Hertugen af Berwick — Galloway, des Minas).

Cap de Palos (Pr. Scombraria), 37° 37′ 15″ N. B.

De aragonske Lande

indtage den nordostlige Deel af Halvøen, og indbefatte Provindserne Aragonien, Catalonien, Valencia og Mallorca. Aragonien var først et Grevskab, men blev 1035 et Kongerige. 1137 forenedes Catalonien med det, og siden erobredes Valencia. 1319 bleve disse Provindser, efter Rigsstændernes Be-

slutning, for evig forenede, og ved Giftermaal imellem en castiliansk Prindsesse og en aragonisk Prinds bleve de 2 store Hoveddele af de spansk Lande 1479 samlede under een Krone.

XII. Kongeriget Aragonien,

(El Reyno de Aragon),

udgiør kun een Provinds, er 731 Q. M. stort, og tæller 659,000 Indbyggere).

Zaragoza (Cæsarea Augusta), 41° 38′ 15″ N. B., Hovedstad i Provindsen og Sædet for en Erkebiskop, en Inquisitionsret, Generalcapitainen i Aragonien og en kongelig Audiencia, ligger i en Olivenskov, paa den høire Bredde af Ebro, der optager Floderne Gallego og Guerva, og over hvilken fører en 300 Skridt lang Steenbro til Forstaden. Staden er slet bygget, har snevre, skiæve Gader, men er meget stærkt befæstet. Den har en skiøn Cathedralkirke (Nuestra Senora del Pilar), med 5 Kupeler, desuden 18 andre Kirker, 40 Klostere og 4700 Huse. Universitetet er stiftet 1474, og talte i Slutningen af forrige Aarhundrede næsten 2000 Studerende. De herværende Silkemanufacturer levere de fineste og stærkeste sorte Strømper i hele Spanien. 55,000 Indb. (Slag 1710. Stahremberg — Philip 5.)

Anmærkn. Zaragozas Forhold i sidste spanske Frihedskrig er et værdigt Sidestykke til det gamle Numantias heltemodige Forsvar imod Romerne. I Aaret 1808 blev den første Gang angrebet af den franske General Lefevre Desnonettes med 9000 Mand. Efter et rasende Forsvar under Palafox's Anførsel, hvorved Qvinderne endog fægtede som Helte (Augustina Zaragoza), nødtes Franskmændene til at hæve Beleiringen.

Men efter det for Spanierne uheldige Slag ved Tudela, blev Staden, i Slutningen af 1808, anden Gang angrebet af en fransk Hær paa 30,900 Mand, under Moncey og Mortier. Palafox var Commandant, og Lannes, Hertug af Montebello, overtog Commandoen over hele den franske Beleiringshær. Angrebet fra fransk Side var ligesaa frygteligt, som Forsvaret mageløst. I 41 Dage blev Staden uafladeligt beskudt, og over 16,000 Bomber kastede ind i den. Franskmændene toge den vel med stormende Haand, men maatte erobre ethvert Huus. Kampen rasede ligesaa vel under Jorden i Minerne, som over Jorden. Endelig capitulerede Palafox den 21. Februar 1809, efterat 54,000 af Zaragozas Indvaanere i denne 60 Dages Beleiring havde fundet deres Død.

Tarazona (Turiasso), 42° 2′ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Moncayobjergene. 4000 Indv.

Calatayud (Bilbilis nova), Ciudade, ved Xalon, med et gammelt Bjergslot. 9000 Indv.

I Nærheden findes Ruiner af den gamle romerske Stad *Bilbilis*, hvor Digteren Martial er født Aar 40 eft. Chr. Fødsel.

Monzon (Montisonium), befæstet Villa, ved Cinca. Citadel. Her forsamlede sig fordum Stænderne i Aragonien. 3200 Indv. (Tractat 1626).

Albarracin (Albaracinum, Lobetum, Turia), 40° 32′ N. B., Ciudade og Bispesæde, paa venstre Bredde af Thuria. 1800 Indv.

Teruel (Terulum, Turia), 40° 38′ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Thuria, hvor den optager Alhambra. Romersk Aquæduct. 5500 Indv.

Huesca (Osca), Ciudade og Bispesæde, med forfaldne Fæstningsværker, en Cathedralkirke og 6800 Indvaanere.

Barbastro, Ciudade og Bispesæde, ved Vero. 6000 Indv.

Jaca, 42° 29′ N. B., befæstet Ciudade og Bispesæde, imellem Jacabjergene, endeel af Pyrenæerne. 4000 Indv.

Anmærkn. Aragonien indbefattede i ældre Tider Grevskabet Aragon og Herskabet Soprabe. 1035 ophøiedes det til et Kongerige, da Sancho den Store af Navarra overdrog det til sin Søn Ramiro. Aragonierne have altid viist sig iversyge over deres Rettigheder, og deres stolte Adel aftrodsede sig vigtige Forrettigheder af de aragonske Konger. Da dette Landskab senere hen i Tiden forenedes med Castilien, beholdt det mange vigtige Privilegier fremfor de øvrige spanske Provindser, og i ingen Deel af det spanske Monarki yttrede sig saamegen Selvfølelse og bestemt Modstand mod Regieringens vilkaarlige Foretagender, som her. Men under Philip 5. bleve de fleste af disse betydelige Forrettigheder det fratagne, for dets haardnakkede Vedhængen ved Carl af Østerrig.

XIII. Fyrstendømmet Catalonien,

(El Principado de Cataluna),

(udgiør kun een Provinds, er 594 Q. M. stort, og tæller 859,000 Indbyggere).

Barcelona (Barcino), 41° 23′ 8″ N. B., Hovedstaden i Provindsen og Sædet for en Biskop og en Inquisitionsret, Generalcapitainen i Catalonien og en kongelig Audiencia, en af Spaniens vigtigste Stæder, ligger paa en af Bierge omgiven Slette ved Havet, imellem Mundingerne af Floderne Llobregat og Besas. Staden er i Skikkelse næsten ganske rund, er stærkt befæstet, og har over 10,000 Huse og 82 Kirker, blandt hvilke den store Cathedralkirke udmærker sig. Af andre

offentlige Bygninger mærkes: Audienzpalladset, en prægtig Bygning, med mange Marmorarbeider, Gouverneurens Pallads, Børsen (Lonja), det store Tugthuus (Casa real de correccion), det vidtløftige Tøihuus (Tersana), med et betydeligt Kanonstøberi og Skibsværfter, Theatret. Havnen er meget stor, men ikke meget dyb, og aaben for Østenvinde. Den er omgiven med en lang Dæmning (Muelle de San Luis), hvorpaa staaer et Fyrtaarn, og beskyttes, foruden af flere Skandser, af det, paa et Forbjerg beliggende, stærke Castel Monjouy. Handelen er meget blomstrende, og her findes 225 Handelshuse og 3 Assurancecompagnier. Omtrent 1000 Skibe besøge aarlig dens Havn. Manufacturvæsenet er temmelig levende. De vigtigste Manufacturer ere i Bomuld (med 4214 Stole, 99 Spindemaskiner og over 10,000 Arbeidere), Silke (med 4257 Stole), Klæde (med 350 Stole), og Læder. Baand- og Knipplingsmanufacturer sysselsætte henved 12,000 Mennesker. Med Forstaden Barcelonette, anlagt 1752, har Staden 140,000 Indb. (Haardnakket Beleiring 1713-1714).

Martorell, Villa, ikke langt fra Barcelona, mærkværdig ved den gamle Steenbro, som er bygget af Hannibal.

Reus, 41° 9′ 8″ N. B., Ciudade og blomstrende Manufacturstad, som i Midten af det 18de Aarhundrede endnu var en Landsby. 30,000 Indb.

Tarragona (Tarraco), 41° 8′ 50″ N. B., Ciudade og Erkebispesæde, beliggende paa en Høi ved Francoli, hvor den udgyder sig i Havet. Den har 2 Slotte, 1 Cathedralkirke og flere Oldsager,

hvoriblandt udmærke sig en Triumfbue, et Amphitheater og en Aquæduct, som i nyere Tider er istandsat. Havnen dækkes af en 300 Alen lang og 41 Alen bred Molo. 7500 Indb., paa Arabernes Tid 350,000.

Anmærkn. Tarragona var paa Romernes Tid Hovedstaden i den Deel af Spanien, som kaldtes *Tarraconensis*.

Tortosa (Dertosa), 40° 48′ 38″ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Ebro. 11,000 Indb.

Lerida (Ilerda), befæstet Ciudade og Bispesæde, ved Segre. Gammelt Slot og Citadel. 17,000 Indvaanere.

Anmærkn. Ved Ilerda vandt Julius Cæsar, Aar 49 før Chr. Fdsl., en stor Seier over Pompeius's Feltherrer Afranius, Petreius og Varro.

Urgel (Orgella, Orgelium), 42° 28′ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Segre. 3200 Indb.

Solsona (Celsona), 41° 22′ N. B., Ciudade og Bispesæde, paa et steilt Bjerg. 3000 Indb.

Cordona, 41° 57′ N. B., Villa, ved Cardonero, med et Castel. 2400 Indb.

I Nærheden af Byen ligger den mærkværdige Saltklippe, 500 Fod høi og henved 1 Miil i Omkreds. Saltet har mange forskiellige Farver, og frembyder et brilliant Syn, naar Solen skinner paa det. Saltet er saa haardt, at Konstnerne bruge det til flere Billedhuggerarbeider.

Vique eller Vich d'Ossone (Vicus Ausonensis, Ausa nova), 41° 47′ N. B., Ciudade og Bispesæde. 8400 Indb.

Gerona (Gerunda), 42° 0′ 3″ N. B., befæstet Ciudade og Bispesæde, ved Foreningen af Ter og Omhar. Smuk Cathedralkirke. Omkring Staden

ligge 5 Forter, blandt hvilke Monjouy er det stærkeste. 14,000 Indv.

Hostalrich, Villa, ved Tordera, med flere Forter.

Figueras, 42° 15′ 59″ N. B., Villa, omgiven med Muur, med 4500 Indv.

Tæt ved Byen ligger det overordentlig stærke Castel Fernando, med betydelige Udenværker og bombefaste Kassematter; det fordrer i det mindste 12,000 Mands Besætning. Her forefaldt 1794 et Slag imellem Franskmændene, anførte af Dugommier, og Spanierne, under de la Union. De første seirede, men begge Generalerne faldt i Slaget.

Roses (Rhode), 42° 16′ 6″ N. B., Villa, ved Cap Creus. Havnen forsvares af Forterne de la Trinidad og Rosas. Ved det første er et Fyrtaarn.

Junquera, Villa, den nordligste i Spanien, ved de østlige Pyrenæerpasse. 700 Indv.

Monserrat (det giennemsaugede Bierg), et næsten 4000 Fod høit, isolert Kalkbjerg, der hæver sig fra en stor Slette, ligger omtrent 6 Mile fra Barcelona. Det har mange Affatser og Spidser (deraf dets Navn), paa hvilke ere opreiste Kors. Omtrent paa Midten af dette Bjerg ligger det berømte Benedictiner Munkekloster Nuestra Senora de Monserrat, hvortil føre 2 Veie. Klosteret er meget stort, og ligner en lille By. I Kirken, som er meget stor, og overordentlig stærkt forgyldt, findes et Mariebillede, om hvilket fortælles mange underlige Ting, og hvortil giøres hyppige Valfarter. (Undertiden ere flere tusinde Pillegrime samlede her). Paa dette Bjerg leve henved 250 Personer, og fra dette var det, at Jesuiternes saa berømte Stifter, Ignaz Loyola, udgik 1522. Fra Klosteret fører den saakaldte Eneboerstige op til de 13 Eremitboliger, som ere opførte paa Bjergtinderne. De have hver et Capel, flere Værelser og en Hauge, og Eremiterne, som føre et me-

get strengt Levnet, forsynes dagligen med Levnetsmidler ved et dertil afrettet Muulæsel, der uden Fører gaaer fra Bolig til Bolig, indtil dets Kurve ere tømte. Paa den høieste Tinde af Bjerget staaer et Capel, hvorfra der er en megen vid og skiøn Udsigt.

XIV. Kongeriget Valencia.

(El Reyno de Valencia).

(udgiør kun een Provinds, er 381 Q. M. stor, og tæller 825,000 Indbyggere. Denne Provinds er den skiønneste i Spanien, og overordentlig frugtbar. Klimaet er skiønt, og Sommerheden overstiger sjelden 17° til 18°, ligesom Thermometeret aldrig er faldet her om Vinteren dybere end til 3° over 0. Taage er noget, som her er yderst sjeldent, og 20 Regndage om Aaret er meget. Imidlertid har dette Clima dog sine slemme Sider. Solano, med brændende Hede, blæser ofte her. Jordskielv spores ofte, stærke Tordenveire høre om Sommeren næsten til Dagens Orden, og Indbyggerne plages af en uhyre Mængde Insecter).

Valencia (Valentia), 38° 28′ 15″ N. B., befæstet Hovedstad i Provindsen og Sædet for en Erkebiskop, en Inquisitionsret, en kongelig Audiencia og Generalcapitainen i Valencia og Murcia, ligger i en overmaade deilig Egn paa den høire Bredde af Guadalaviar, der noget derfra falder i Havet, og over hvilken gaaer 5 massive Broer. Valencia, der har Tilnavnet la hermosa (den Skiønne), er en gammel By (anlagt 616 a. U. af de Veteraner, som havde fægtet under Viriathus), og en af de største i Spanien. Den har 74 Kirker, blandt hvilke mærkes Cathedralkirken, med et overmaade høit Taarn, og mange Kostbarheder (Høialteret er af massivt Sølv), 40 Klostere, 16 Hospitaler og henved 6000 Huse. Videre mærkes Palladset El Real, Generalcapitainens Bolig, Palladserne Dosaguas

og Jura, Børsen, det store Toldhuus, Universitetet, stiftet 1410, det erkebiskoppelige Bibliothek paa 32,000 Bind, Silkemanufacturerne, der have 3618 Stole, forarbeide aarligen 1,000,000 Pund Silke, og sysselsætte 22,000 Mennesker. Blandt de andre Manufacturer og Fabriker, som findes her, fortjene at nævnes 20 Sæbesyderier, Espartomanufacturerne, Fajancefabrikerne, hvor der ogsaa forfærdiges de saakaldte Azulejos (ɔ: Plader til at belægge Gulvene og Væggene med). I Omegnen af Staden tælles 50 Papiirmøller. Handelen er meget levende, hvorvel at Havnen, der ligger ½ Miil fra Byen ved Flekken Grao, er meget maadelig, og næsten ikke andet end en Rhed. Fra Staden til denne fører en meget smuk Spadseregang (Alameda) igiennem en Skov af Orange-, Granat- og Palmetræer. 106,000 Indv.

Anmærkn. I Aaret 1812 blev Valencia, efter en kort Beleiring, erobret af den franske Marskal Suchet, og den spanske General Blake, med 18,000 Mand, taget til Fange. Suchet ophøiedes derfor til Hertug af Albufera.

Albufera, en Sø, S. for Valencia, staaer i Forbindelse med Havet.

Alicante (Lucentum), 38° 20′ 41″ N. B., befæstet Ciudade, Bispesæde og vigtig Handelsstad, ved en Bugt imellem Forbjergene La Huerta og San Pablo. Midt i Staden ligger et Citadel, paa et 500 Alen høit Kalkbjerg. Cathedralkirke. Handelen er meget blomstrende, især med Italien, og en Hovedudførselsartikel er Viin. Henved 1000 Skibe besøge aarlig dens Havn, der indsluttes af

en bred, med Kanoner besat, Dæmning. 20,000 Indvaanere.

Orihuela (Oriola), Ciudade, ved Segura, med et Citadel. Her residerer Bispen af Alicante. — 20,000 Indv.

St. Felipe (forhen Xativa, Sætabis), 39° N. B., Ciudade, ved Foden af Bjerget Bercusa. Den er omgiven med en Muur med 30 Taarne og en dobbelt Grav, har 2 Vandledninger og nogle romerske Oldsager. 14,000 Indv. (Her er den berømte Maler Joseph de Ribeira, almindeligen kaldet Spañoleto, født 1593, † 1656).

Anmærkn. Staden er opkaldt efter Philip d. 5., der lod den igien opbygge, da den i den spanske Successionskrig, efter et rasende Forsvar, var bleven aldeles ødelagt af hans Armee.

Murviedro (Saguntum), 39° 40′ 40″ N. B., Villa, ved Palencia, ikke fuldt 1 Miil fra dens Udløb. Castel. Ruiner af det gamle Sagunt, blandt hvilke udmærker sig et Theater. 7000 Indv.

Segorbe (Segovia), 39° 54′ N. B., Ciudade og Bispesæde, ved Palencia. Cathedralkirke. 5000 Indvaanere.

Guardamar, 38° 15′ N. B., Villa, ved Mundingen af Segura. Vigtig Salthandel.

Ikke langt fra Guardamar ligger Saltsøen Mata, mod Landsiden indsluttet af Bjerge, hvorfra Vandet om Winteren styrter ned og fylder Søen. Om Sommeren dunster dette bort, og Saltet krystalliserer sig i saa store Masser, at man i gode Aar har kunnet bryde 2,000,000 Centner.

Peñiscola, 40° 22′ 40″ N. B., Ciudade, paa en Landtunge. 2300 Indv.

Tæt ved Kysten, uden for Cap San Pablo, ligger Øen Nueva Tabarca, hvor der 1771 af Greven af Aranda blev anlagt en Coloni Spanier, der bleve løskiøbte fra deres Fangenskab paa den tunesiske Ø. Tabarca.

Columbretes, en Øegruppe, under 39° 56′ N. B. Den hører til Valencia, og er beboet af Fiskere.

XV. Kongeriget Mallorca,

(El Reyno de Mallorca),

(udgiør kun een Provinds, er 87 Q. M. stort, og tæller 187,000 Indbyggere).

Denne Provinds, som i ældre Tider tilhørte Grækerne, Karthagerne, Romerne, Vandalerne, derpaa med det øvrige Spanien kom i Arabernes Hænder, og i det 13de Aarhundrede blev erobret af den aragonske Kong Jacob I. og forenet med Aragonien, indbefatter 2 Øegrupper, de baleariske og de pythyusiske Øer.

a. De baleariske Øer

(Insulæ Baleares s. Gymnesiæ).

1) Mallorca (Balearis major), 39° 15′ 45″–39° 57′ N. B., 66 Q. M., med 141,000 Indb., der ere duelige Sømænd, og tale fordærvet Catalonsk. 1229 blev Øen erobret af Aragonien.

Palma (Palma), 39° 34′ 4″ N. B., befæstet Hovedstad i Provindsen, Sædet for en Biskop og en Inquisitionsret, for Generalcapitainen og en kongelig Audiencia, ligger paa Sydkysten af Øen. Staden har 1 gothisk Cathedralkirke, 1 Børs, 1 Theater, 1 Universitet og 3 offentlige Bibliotheker. Havnen er sikkret ved en 2190 Skridt lang Molo, og beskyttet af 2 Forter. 30,000 Indb.

Alcudia (Pollentia), Ciudade, ved en Bugt. 800 Indvaanere.

2) Menorca (Balearis minor), 39° 47′ - 40° 41′ 25″ N. B., N. O. for Mallorca, 11 Q. M. stor, med 31,000 Indb., der ere bekiendte som gode Søfolk. Øen erobredes 1232 af Aragonien.

Port Mahon (Portus Magonis), 39° 52′ 20″ N. B., befæstet Villa, ved en Bugt, med en ypperlig Havn, der forsvares af flere Forter, blandt andre St. Philipp, den stærkeste Plads paa Øen. Østersbanker. 2000 Indv. (Søslag 1756. Gallisonniere — Byng).

Ciudella (Jamno), befæstet Ciudade paa Vestkysten af Øen. 2400 Indv.

Anmærkn. I den spanske Successionskrig erobrede Engellænderne Øen 1708, og beholdt den ved Freden i Utrecht. 1756 erobrede den franske General Richelieu den, men Frankrig gav den tilbage ved Freden i Paris 1762. Under den americanske Krig toge Spanierne den igien tilbage 1782.

Mindre Øer ere: Cabrera, Las Bledas, Foradada og Dragonera.

b. De pythyusiske Øer
(Insulæ Pityusæ).

1) Iviça (Ebusus), 38° 53′ 16″ N. B., S. V. for Mallorca, 8 Q. M., med 15,200 Indv. Den blev erobret 1254 af Aragonien.

Iviça, Ciudade og Bispesæde, med 2700 Indv.

2) Formentera (Ophiusa), 38° 37′ 6″ N. B., har mange vilde Æsler. 1500 Indv.

Mindre Øer ere: Cunillera, Isla del Vedra, Isla de Vedranell, Espalmador, Isla de Arabi, Isla de Tago, Mago.

XVI. Kongeriget Navarra,
(El Reyno de Navarra),

(udgiør kun een Provinds, er 121 Q. M. stort, og tæller 227,000 Indbyggere).

Pampelona (Pampelona), 42° 49′ 57″ N. B., befæstet Hovedstad i Provindsen, Sædet for Vicekongen, en Biskop og Raadet for Navarra, ligger paa en stor Slette ved Agra. Paa det gamle Slot, som ligger ved Staden, boer Vicekongen. Castel. 14,000 Indv. (Ignaz Loyola 1521).

Tudela, Ciudade, ved Ebro, med et gammelt Slot. Her begynder den aragonske Canal. 7300 Indv. (Slag 1808. Lannes — Castannos).

Viana, Ciudade, ved Ebro, med 3300 Indv.

Roncesvalles, Villa, i en Dal af samme Navn. Her findes den saakaldte Rolandsport, et snevert Pas igiennem Pyrenæerne. Carl den Store led her et stort Nederlag imod Baskerne (Roland †) 778.

Anmærkn. Navarra, som i de ældste Tider kaldtes *Ruzonia*, indbefattede ogsaa endeel af det sydlige Frankrig, og deeltes i Øvre-Navarra, S. for, og Nedre-Navarra, N. for Pyrenæerne. Fra 724 til 1512 havde det sine egne Konger, men i dette Aar blev Øvre-Navarra af Ferdinand den Catholske indlemmet i det spanske Monarki.

XVII. De baskiske Provindser
(Provincias Vasconas)

indbefatte Herskabet Biscaya, og Provindserne Guipuscoa og Alava, der tilsammen udgiøre 147 Q. M., og have 290,000 Indbyggere.

a. Herskabet Biscaya
(El Senoria de Biscaya).

(Det er 64 Q. M. stort, og har 113,000 Indbyggere).

Bilbao (Bilbaum, Bellum Vadum, Flaviobriga), 43° 16′ 13″ N. B., Hovedstaden i Biscaya, ved

Ybaichalval (ɔ: den snevre Flod). Handelen er meget levende, og en Hovedudførselsartikel er Uld. Staden har ingen Havn, og kun smaa Fartøier kunne løbe op af Floden. De større Skibe lodse ved Olaviaja. 15,000 Indv.

Orduña, Ciudade, ved Foden af et høit Bjerg, over hvilket gaaer en prægtig Vei til Bilbao. 4000 Indvaanere.

Portugalete, Villa, ved Mundingen af Ybaichalval. 1800 Indv.

Biscaya forenedes 1379 med Castilien af Johan 1.

b. Provindsen Guipuscoa (Jupuscoa)

(er 30 Q. M. stor, og har 105,000 Indbyggere).

St. Sebastian (som nogle antage for det gamle Menascum), 43° 19' 30'' N. B., befæstet Ciudade, ved Foden af et Bjerg, og en ½ Miil bred Bugt, er Generalcapitainens Sæde. Havnen er lille, og kun for Smaaskibe. 13,000 Indv.

Passage (Portus Passagius), 43° 20' 30'' N. B., Villa, ved Mundingen af Bidassoa. Havnen er en af de største og sikkreste i Europa, og har et smalt Indløb, som beskyttes af et Castel. 1700 Indv.

Oñate, Villa, ved Aranzazu. Universitet. 2000 Indvaanere.

Fuente Rabia (Fons rapidus), befæstet Ciudade, ved Mundingen af Bidassoa. Castel. 1700 Indv.

Phasanøen (La Isla de los Faisanes, af Franskmændene kaldet L'isle de la conference), ligger i Floden Bidassoa, og er bekiendt af Pyrenæerfreden, som sluttedes her 1659 af Mazarin og Louis de Haro.

Guipuscoa blev Aar 1200 forenet med Castilien af Alphons 9.

c. Provindsen Alava
(La Provincia de Alava),

(53 Q. M. stor, med 72,000 Indbyggere).

Vittoria, 42° 53' 30'' N. B., befæstet Ciudade, paa en Høi, ved Zadorra. 7000 Indv. (Slag den 21. Junii 1813. Wellington — Joseph Napoleon, Jourdan).

Biscayerne ere Efterkommere af de gamle Cantabrer, og adskille sig fra de øvrige Spanier i Legemsskabning, Caracter og Sprog (Bascuenze). De ere velvoxne, robuste, arbeidsomme og nøisomme, næsten halve Naturmennesker med heftige Lidenskaber. Deres Fædreneland elske de varmt, og for Friheden offre de deres Liv. De have beholdt mange af deres Forfædres Skikke, og den Tapperhed, der gjorde de gamle Cantabrer saa frygtelige for Romerne, boer endnu i deres Efterkommere. Biscayerne ere kiække Soldater, og høre til Spaniens bedste Søfolk.

Anmærkn. Spanien (*Hispania, Hesperia, Hesperia ultima, Celtica Hesperia*) var i de allerældste Tider beboet af Iberer og Celter. Tidligen besøgte Phoenicierne dets Kyster, og anlagde betydelige Colonier her. Senere hen i Tiden bleve de fortrængte af Carthagenienserne, som 221 f. Chr. Fdſ. stiftede Carthago nova, men maatte vige for de mægtigere Romere, der først efter en næsten 200aarig Kamp med Hispanierne (Viriathus 140 f. Chr. Fdſ., Megara i Numantia 132 f. Chr. Fdſ.), Aar 25 f. Chr. Fdſ., da Agrippa overvandt Cantabrerne, kom i rolig Besiddelse af Halvøen. I næsten 400 Aar bleve disse nu Herrer, og anlagde mange betydelige Stæder, indtil de tydske Folkestammer Alaner, Vandaler og Svever nedsatte sig her i Slutningen af det 4de Aarhundrede. I Begyndelsen af det 5te kom Vestgotherne over Pyrenæerne, og deres tappre Konge Vallia grundede 419 deres Herredømme

i Spanien. Vandalerne fortrængtes til Africa, Alaner og Svever (undertvungne af Leovigild) maatte underkaste sig. Reccared d. 1. forlod 587 den arianske Lære og gik over til den orthodoxe Kirke. Den sidste vestgothiske Konge var Roderik, der faldt 711 i Slaget ved Xeres de la Frontera mod Araberne, som anførtes af Tarif. Det meste af Spanien faldt nu i Arabernes Hænder, men i de asturiske Bjerge forsvarede endeel flygtige Gother sig mod Araberne med megen Tapperhed. Deres Anfører Pelayo tog sin Residents i Gijon 712. Herfra udbredte Gotherne sig lidt efter lidt, indtil de havde samlet Kræfter nok til aabenbart at kunne maale sig med Araberne. Imellem disse herskede Uenighed. Abdorahman, en Ommiade, stiftede 756 et, af Abassiderne uafhængigt, Rige i Cordova, som stod til 1038. Andre arabiske Stater opstode i Zaragoza eller Aragonien, i Toledo eller Ny-Castilien, i Valencia og Sevilla, hvilket sidste Rige den i det Marokkanske herskende Araberstamme, Almoraviderne, bemægtigede sig. Disse undertvinges af Almohaderne, hvilket gav Anledning til at flere Provindser i Spanien gjorde sig uafhængige. Alt dette var til Forbeel for Gotherne. Disse oprettede efterhaanden Staterne Leon, Navarra, Aragonien, Castilien og Grevskabet Barcelona, og de forenede Konger af Castilien, Navarra og Aragonien vandt 1220 det store Slag ved Tolosa over Almohaderne. Castilien og Aragonien vare de vigtigste af de christelige Stater i Spanien. 3 Gange bleve de ved Ægteskab forenede, men igien adskilte. Ved den aragonske Prinds Ferdinands og den castilianske Prindsesse Isabellas Ægteskab forenedes Rigerne for bestandigt. Under Ferdinand den Catholske indførtes Inquisitionen. Granada erobredes 1492, samme Aar, i hvilket Columbus opdagede den ny Verden, Gonsalvo de Cordova erobrede Neapel 1504, og 1512 indlemmedes Øvre-Navarra under den spanske Krone. Ferdinands

Dattersøn, Carl 5., forenede Østerrig og den tydske Keiserværdighed med Spanien. Under ham opdagedes Mexico 1519 af Cortez, Philippinerne 1521 af Magelhan og Peru 1526 af Pizarro. Philip 2., hans Søn, arvede Spanien og de burgundiske Lande. Hans Intolerance og Herskesyge foraarsagede Opstand i Nederlandene, der i en 70aarig Kamp rystede den spanske Colos. 1580 erobrede Philip Portugal, som til 1640 var i en ulykkelig Forbindelse med Spanien. Da rev det sig løs. 1648 maatte Philip 4. erkiende Nederlandenes Uafhængighed, og 1659 mistede han ved Pyrenærfreden Grevskabet Rousillon. Carl 2. maatte afstaae Franche Comte, med endeel af Nederlandene, og frasagde sig ved Freden i Lissabon 1668 alle Fordringer paa Portugal. Han døde 1700. Spansk Successionskrig. Philip 5. er den første Bourbonner i Spanien. Han afstod Gibraltar til Engelland, Neapel til Østerrig og Sicilien til Savoyen, og hans Forsøg (Alberoni) paa at faae sine Italienske Lande tilbage, forhindredes ved Quadruppel-Alliancen. Men ved Wienertractaten 1735 blev Philips Søn Carl Konge i begge Sicilierne, imod at Spanien afstod Parma til Østerrig. Ferdinand 6. forskaffede Iden, ved Freden i Aachen 1748, sin Halvbroder Philip Parma, Piacenza og Guastalla. Efter hans Død 1759 bestiger Carl af Neapel den spanske Trone, og overlader Neapel til sin Broder Ferdinand 4. Carl 3. uddrev Jesuiterne af Spanien 1767, og beleirede Gibraltar forgiæves. Hans Søn, Carl 4., frasagde sig 1808 den spanske Krone, til Fordeel for Napoleons Broder Joseph; hans Søn Ferdinand blev bragt til Valencay, og selv levede han nogen Tid i Frankrig og reiste derpaa til Rom, hvor han døde. Denne Aftakkelse foranledigede en yderst blodig 5aars Krig, som Napoleon søgte at ende i Aaret 1813, ved at erkiende Ferdinand 7. for Spaniens Konge, og sende ham til Spanien. Ferdinand 7. besteg derpaa Tronen, og regierer meget despotisk.

Spanske Colonier og Bilande.

I Africa:

Fæstningerne Ceuta, Melilla, Peñon de Velez og Alhucemas i det Marokkanske, tilsammen med 9750 Indbyggere. De canariske Øer, 151 Q. M., med 181,000 Indbyggere. Øerne Fernando del Pao, Annaboa og Prindsens Øe i den guineiske Bugt.

I Asien:

Endeel af de philippinske Øer, 5002 Q. M., med 1,740,000 Indbyggere, Carolinerne, 90 i Tallet, Ladronerne eller Marianerne, 16 Øer, 57 Q. M. store, med 8000 Indbyggere, og Basheyerne.

I America:

I Nordamerica: Vicekongeriget Nyspanien, 42,652 Q. M., med 7,550,000 Indb., Generalcapitanatet Guatimala, 15,500 Q. M., med 1,500,000 Indbyggere. I Sydamerica: Vicekongerigerne Nygranada, 64,950 Q. M., med 1,600,000 Indbyggere, Peru, 44,650 Q. M., med 1,500,000 Indbyggere, La Plata eller Buenos Ayres, med Falklandsøerne, 52,077 Q. M., med 989,000 Indbyggere, Generalcapitanatet Chile, 10,440 Q. M., med 750,000 Indbyggere, Generalcapitanatet Caracas, 12,960 Q. M., med 900,000 Indbyggere. Den spanske Deel af Guiana, der hører under Caracas, 14,758 Q. M., med 34,000 Indbyggere. I Vestindien: Generalcapitanatet Havaña (uden Florida, som Nordamericanerne nu eie), 2309 Q. M., med 660,000 Indbyggere, Generalcapitanatet Puerto Rico, med den spanske Deel af St. Domingo og de spanske Jomfruøer, 1010 Q. M., med 439,000 Indbyggere.

Alle Spaniens Colonier udgiøre tilsammen henved 270,000 Q. M., med omtrent 18 Millioner Indbyggere, og med Hensyn paa Areal er Spanien saaledes den næststørste Stat i Verden. Men baade Moderlandets og Coloniernes Befolkning tilsammen er mindre end Frank-

rigs, og Spanien hører kun til de europæiske Stater af anden Rang. I flere af dets vigtigste Colonièr raser desuden Oprørsflammen, og den spanske Regiering synes i det Hele ikke at ville kunne bringe dem tilbage i deres gamle Forhold til Moderlandet.

XII. Kongeriget Frankrig.

§. 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Frankrig (Gallia, Francia) er beliggende imellem 12° 21′ - 26° 4′ Ø. L. og 42° 23′ - 51° 3′ N. B., Øen Corsica iberegnet. Det grændser*) mod N. til Canalen, Nederlandene og endeel af Tydskland, mod Ø. til Tydskland (Baden), Helvetien og Italien (Kongeriget Sardinien), mod S. til Middelhavet og Spanien, mod V. til det atlantiske Hav (la mer de Gascogne, mare aquitanicum). Dets Fladeindhold udgiør henved 10,263 Q. M.**), og dets største Udstrækning fra N. til S. og fra Ø. til V. er omtrent 150 Mile.

§. 2.

Beskaffenhed.

Frankrig er deels fladt Land, deels Bjergland. De sydlige og østlige Departementer, især de sydøstlige, ere de rette Bjergegne, og de herværende

---

*) Ved den anden Parisierfred 1815 fik Frankrig igien de Grændser, som det havde 1789, med Undtagelse af Hertugdømmet Bouillon, Fæstningerne Philippeville, Marienburg, Saarlouis og Landau, endeel af Departementet Neder-Rhin og af Landskabet Gex.

**) Under Napoleons Regiering indbefattede det henved 14,000 Q. M.

Bjerge, som til alle Sider udsende deres Grene, høre til de høieste i Europa. Fra de østlige Bjerge udgaaer en høi Landryg mod V. igiennem Kongeriget til det atlantiske Hav. Et stort Antal Floder, hvoraf flere have en betydelig Størrelse, giennemkrydse Kongeriget, og befordre saavel Landets Frugtbarhed, som Samfærselen imellem dets forskiellige Dele. Betydelige Indsøer findes derimod ikke. Frankrig hører til de frugtbareste Lande paa Jorden, og Naturen har rundeligen udstyret det med alt, saavel nødvendigt og nyttigt, som behageligt. Rhoneegnene ere et Paradiis, og alt hvad den yppigste Nydelse kan fordre, har Naturen udøst over disse skiønne Egne. At alle Egne i et Land af saa betydelig Udstrækning ikke have samme productive Kraft, indsees letteligen. Mange Steder findes Sumpe og Sandegne, og paa flere Steder træffer man de saakaldte vandrende Høie, store Sandhobe, der sættes i Bevægelse af Vinden, og ofte have nødt Beboerne til at forlade deres Boliger. Hedeegne findes især i det sydvestlige Frankrig, imellem Bourdeaux og Bayonne, og de strække sig næsten 30 Lieues i Længden, og 15–20 Lieues i Breden. I det Sydlige af Landet, i Rhonemundingens Departement, findes den store Steenslette Crau, en øde Egn paa over 13 Q. M. Størrelse, hvorpaa de enkelte dyrkede Jordpletter forekomme som ligesaa mange Øer.

a. Bjerge:

1) Alperne (Alpes), de høieste af Europas Bjerge, som ved deres Forbjerge staae i Forbindelse med

næsten alle europæiske Bjergstrækninger, udbrede sig imellem 23° og 35° Ø. L. og 44°–48° N. B. De tage deres Begyndelse ved Nizza og i det franske Var Departement, gaae derpaa, under Navn af Søalperne (der hænge sammen med Apenninerne), mod N. til Bjerget Viso (9387 Fod), hvor Po's Kilde findes. Fra dette til Mont Cenis bære de Navn af de cottiske Alper (Pelvoux de Vallouise, høieste Punkt, 13,236 Fod), og skille Piemont fra Øvre-Alperne og Isere Departement. Fra Mont Cenis (5879 Fod) fortsætte de deres Strøg mod N. O. over det lille St. Bernhard til Col de bon Homme, under Navn af de graiiske Alper, og skille Savoyen fra Piemont. En Fortsættelse af dem kaldes de penninifke Alper og gaae til Mont Rosa. Det høieste Punkt i hele Alpekiæden, Montblanc, 14,676 Fod, findes her. Mærkes maae desuden Mont Rosa, 13,428 Fod, det store St. Bernhard, 10,380 Fod (Buonaparte 1800), Simplon, 6174 Fod. Schweizeralperne, eller de lepontinske, strække sig fra Mont Rosa, paa begge Sider af Rhonen, til Muschelhorn og Bernardino i Graubünden, og giøre Grændsen imellem Helvetien og Lombardiet. Paa denne Deel af Alpekiæden ere Rhinens, Rhonens og Reuß's Kilder. De høieste Punkter ere Finsteraarhorn, 13,234 Fod, Jomfruen, 12,875 Fod, Schreckhorn, 12,562 Fod, Furca, 13,171 Fod, Grimsel, 9104 Fod, og St. Gotthard, 9964 Fod. Hvor de lepontinske Alper ophøre, begynde de rhætiske Alper, som udbrede sig til alle Si-

der i Graubünden og Tyrol, gaae paa Grændsen af Salzburg og Kärnthen, og derpaa sydlig til Monte Pelegrino. Ortels, 14,666 Fod, er det høieste Punkt. Fra de rhætiske udgaae de noriske Alper igiennem Kärnthen, langs med den sydlige Bredde af Drau, indtil den store Oedenburger Slette i Ungern. En anden Arm af Alperne, de carniske, gaae fra Pelegrino, imellem Sau og Drau, til Terclou (10,194 Fod) i Krain, og her begynde de juliske Alper, der stryge mod S. O. til Zeng, hvor de dinariske Alper tage deres Begyndelse. Disse gaae til Sophia i Bulgarien, langs med Donau, og over i Balkanbjergene, der løbe ud i Forbjergene Eminah Burnu ved det sorte Hav og Kara Burnu ved Bosporus. Omtrent 180 Mile lang.

Alperne ere flere Gange, saavel i ældre, som i nyere Tider, passerede af store Krigshære. Den første, som foretog sig sligt et dristigt Tog, var **Hannibal** (218 f. Chr. Fdsl.); den sidste var **Napoleon Buonaparte**, der 1800 førte en fransk Hær over det store St. Bernhard. For at være i hurtig Forbindelse med Italien, bleve under Napoleons Regiering anlagde 4 store Veie over Alperne, som nu uden Fare kunne bereises, saavel til Hest, som til Vogns. Forhen vare de kun passable for Fodgiængere og Muulæsler, og den eneste Vei for Vogne, der dog maatte tages fra hverandre, og bæres af Lastdyr, var **Mont Cenis**. Den første Vei gaaer fra **Lanslebourg** over **Mont Cenis** til **Suza**. Den er 9 Mile lang, 18 Fod bred og kostede 6 Mill. Livr. 1811 blev den passeret af henved 17,000 Vogne. Den anden Vei (**Napoleonsveien**) gaaer over **Simplon** fra **Algoby** til **Glizant**. Den er 8 Mile lang, og 264 Broer, der hvile

paa Steenpiller, føre over Floderne og Afgrundene. Omkostningerne beløb sig til 9 Mill. Livr., og Veien kan kun, formedelst Lavinerne, benyttes fra Maji til September. Den tredie Vei gaaer fra Øvre Alpernes Departement over Mont Genevre til Piemont; den fjerde, som førte fra Nizza til Genua, er nu ganske ødelagt.

2) Pyrenæerne (Pyrenæi montes), giøre Grændsen imellem Frankrig og Spanien (see P. 198), og afsætte mod N.

3) Lozèrebjergene, meget raae og kolde, der dele sig i 2 Grene, den nordvestlige:

4) Auvergnebjergene (med mange udbrændte Vulcaner), der gaae mod N. V. imellem Floderne Garonne og Loire (høieste Punkter ere: Mont d'Or, 6288 Fod, Cantal, 5964 Fod og Puy de Dome, 4960 Fod) indtil Atlanterhavet, og den nordostlige:

5) Sevennerne (Cebenna), der tager sit Strøg mod N. imellem Floderne Loire og Rhone, og ved Dijon tabe sig i en Række af Høie, den saakaldte Côte d'Or.

6) Jurabjergene (Jura), adskille de franske Departementer Ain, Jura og Doubs fra Helvetien. Denne Bjergkiæde, der er meget steil mod Helvetien, men skraaner mere ned mod Frankrig, er 35 til 40 Mile lang, bestaaer af Kalk- og Sandsteen, og har ingen Gletscher. De høieste Punkter ere Reculet, 5310 Fod, og Dole, 5185 Fod.

7) Vaagaubjergene (Vogesus, les Vosges), ere en Fortsættelse af Jurabjergene, og skille sig

fra disse paa Grændsen af Canton Bern. De gaae paa den vestlige Grændse af Over Rhin Departement, og dele sig her ved Belfort i 2 Grene. Den ene gaaer mod N. O., langs Vestsiden af Neder Rhin Departement ind i den baierske Rhinprovinds, og ender sig her ved Rhinen og Mosel i Hundsrück. Den anden tager nordvestlig Retning igiennem flere Departementer, og ender sig paa de nederlandske Grændser i Ardennerbjergene. Vasgaubjergene have et raat og koldt Clima, og flere af dem ere næsten 9 Maaneder af Aaret skjulte med Snee. Det høieste Punkt i denne Bjergkiæde er Ballon eller Bölch, 4320 Fod høit.

b. Forbjerge.

Ved Canalen:

1) Cap de Gris Nez, 50° 52′ N. B., i Pas du Calais Departement, imellem Calais og Boulogne, ligeover for det engelske Dunge Neß.

2) Cap la Hogue, 49° 43′ 33″ N. B., i de la Manche Departement. (Søslag 1692).

Ved det atlantiske Hav:

3) Cap Finisterre (Pr. Gobæum), i Finisterre Departement.

Ved Middelhavet:

4) Cap Sicie, 42° 58′ N. B., i Var Departement.

5) Cap Taillant, 6) Cap du Pinet, 7) Cap Gros, alle i Var Departement.

c. Floder.

I Frankrig tæller man over 6000 Floder og Bække. Mange af Floderne ere meget betydelige,

optage flere anselige Bifloder, mange mindre Kystfloder, og ere, da de fleste en lang Strækning kunne beseiles, til stor Fordeel for Landet.

1) Rhinen (Rhenus, le Rhin), er Grændseflod mod Tydskland, og optager noget fra Strasburg den 15 Mile lange, seilbare Ill. 140 Mile lang. (See 1ste Deel Pag. 290).

2) Mosel (Mosella, la Moselle), udspringer paa Vasgaubjergene, og falder ved Coblenz i Rhinen. 55 Mile lang. (See 1ste Deel Pag. 291).

3) Maas (Mosa, la Meuse), udspringer i Øvre Marne Departement, løber igiennem Nederlandene, og forener sig med Waal. 80 Mile. (See 2den Deel Pag. 3).

4) Schelde (Scaldis, Escaut), udspringer i Skoven ved Beaurevoir, i Aisne Departement, og falder i Nordsøen. 30 Mile lang. (See 2den Deel Pag 3).

5) Seine (Sequana), en af Hovedfloderne i Frankrig, og en af de skiønneste i Europa, særdeles vigtig for Hovedstaden, der ved den sættes i let Forbindelse med flere af Rigets Provindser. Den udspringer i Departementet Cote d'Or (det forrige Bourgogne), ved St. Seine, løber mod N. V. forbi Chatillon, Troyes og Mery (i Aube Depart.), hvor den bliver seilbar, optager derpaa Aube (16 Mile lang), og løber, i sydvestlig Retning, forbi Nogent og Mantereau, hvor den optager Yonne (Jona, 27 Mile lang), dreier derpaa mod N. V. forbi Melun, og løber igiennem Paris, ved hvilken

Stad den optager Marne (Matrona, 55 Mile lang. Seine bliver, efterat have forladt Paris, overordentlig bugtet, og formedelst dens krogede Løb bliver dens Længde fra Paris til Havet næsten det dobbelte af den lige Afstand. Paa den anden Side af Paris løber den forbi Marly, St. Germain, optager Oise (27 Mile lang, i hvilken igien ved Compiegne falder den 24 Mile lange Aisne, Axona), løber forbi Poissy og Nantes, optager Eure (Ebura), passerer Rouen, og falder ved Havre de Grace (Nedre Seine Depart.) i Canalen. Den optager 25 Bifloder, løber igiennem 7 Departementer, og er 96 Mile lang.

6) Loire (Liger), den største Flod i det indre Frankrig, har sin Kilde ved Foden af Bjerget Gerbier le Joux i Ardeche Departement (forrige Øvre Vivarais), løber i nordlig Retning forbi Le Puy, bliver seilbar ved St. Rambert (i Loire Depart.), fortsætter sit Løb mod N. og N. V., optager Arroux (Arrosius), løber forbi Nevers, neden for hvilken den optager den 44 Mile lange Allier (Elaver), fortsætter derpaa sit Løb forbi La Charite til Orleans, hvor den dreier mod S. V., forbi Blois, Amboise og Tours, optager Cher (Caris, 42 Mile), Indre (Ingeris, Anger), og Vienne (Vigenna, 24 Mile lang), løber derpaa forbi Saumur, optager Mayenne (Maduano, 30 Mile lang), med hvilken er forenet den 36 Mile lange Sarthe (Sarta). Loire fortsætter nu sit Løb mod V., forbi Nantes, hvor den optager

Sevre (La Sèvre Nantaise, 16 Mile lang), og falder henved 8 Mile neden for denne Stad i det atlantiske Hav. Loire optager 41 Bifloder, løber igiennem 18 Departementer, og er 144 Mile lang.

7) Garonne (Garumna), en af Hovedfloderne, udspringer i Øvre Garonne Departement i Pyrenæerdalen Arran, løber mod N. O. forbi Muret, hvor den bliver seilbar, og i Nærheden af hvilken den optager Arriege (18 Mile lang), til Toulouse, neden for hvilken den modtager den kongelige Kanal, fortsætter sit Løb mod N. V., optager Save, Tarn (Tarnis, 42 Mile lang, i hvilken falder den 30 Mile lange Aveiron) og Gers (Ægyrcius, 18 Mile lang), løber derpaa forbi Agen, optager Baise (20 Mile lang) og Lot (Lota, Olda, 48 Mile lang), passerer Bourdeaux, og forener sig, 3 Mile neden for Staden, med den store Biflod Dordogne (Duranius, der udspringer paa Mont d'Or i Cantal Departement, opstaaer ved Foreningen af de 2 Bække Dor og Dogne, optager flere Floder, og giennemløber en Strækning af næsten 50 Mile), antager derpaa Navnet Gironde (Gerunna), der paa det Bredeste er 1¼ Miil, og efter et Løb af 10 Mile, igiennem 2 Mundinger, Pas des Anes og Pas de Grave, falder ved Tour de Cordouan i det atlantiske Hav. Den løber igiennem 3 Departementer, og er 90 Mile lang.

8) Rhone (Rhodanus), udspringer i det helvetiske Canton Uri, ved Foden af Furcabjerget, 1 Miil fra Rhinens Kilde, gaaer i sydvestlig Retning med rivende Fart igiennem Canton Wallis, forbi Sitten, tager ved Martigny nordvestligt Løb, og gaaer igiennem Genfersøen, af hvilken den træder ud ved Geneve, løber derpaa igiennem det franske Ain Departement (hvor den allerede er seilbar) til Lyon, hvor den optager den betydelige Saone (Arar, Sauconna, som udspringer i Wasgaubjergene, modtager den 36 Mile lange Doubs (Dubis), og er 54 Mile lang); vender sig derpaa mod S., forbi Vienne, optager Isere (Isara, 30 Mile lang), løber forbi Valence, optager Drome (Druma, 11 Mile lang), passerer Montelimart, optager Ardeche (Ardece, 11 Mile lang), løber derpaa forbi Avignon, hvor den rivende Dûrance (Druentia, 36 Mile lang) forener sig med den, optager Gard (Vardus, 18 Mile lang), løber forbi Tarascon, deler sig derpaa ved Arles i 2 Arme, der danne Øen Carmague, og falder 9 Mile neden for denne Stad, igiennem 3 Mundinger, i Bugten ved Lyon. Rhonen har et meget heftigt og stridt Løb, og Seiladsen paa denne Flod er temmelig farlig. Den løber igiennem 9 Departementer, og er 90 Mile lang.

d. Kystfloder:

1) Somme (Somona), udspringer ved Fonsomme i Aisne Departement, løber forbi St. Quintin og Peronne, bliver seilbar ved Bray, passerer Amiens

og Abbeville, og falder ved Crotoy i Canalen. 26 Mile lang.

2) Orne, har sin Kilde i Landsbyen Aunon ved Séez, løber forbi Argentan og Caen, og falder ved Oyestrehau med Voldsomhed i Canalen. 12 Mile lang.

3) Vilaine (Vilana, Vicenonia), udspringer i Mayenne Departement, løber forbi Rennes, hvor den bliver seilbar, forbi Redon, og falder ved Roche Bernard, ligeover for Belle-Isle, i det atlantiske Hav. 31 Mile lang.

4) Sevre (Sèvre Niortaise), har sit Udspring i begge Sevres Departement, løber forbi Niort, og falder imellem Luçon og Rochelle i det atlantiske Hav. 15 Mile lang.

5) Charente (Carantonus), udspringer ved Rochechouart i Övre Vienne Departement, løber forbi Angoulême, hvor den bliver seilbar, forbi Cognac, Saintes, Rochefort, og falder ved Soubise, ligeover for Oleron; i det atlantiske Hav. 24 Mile lang.

6) Adour (Aturus), med Tilnavnet den store, til Forskiel fra 2 andre Floder af samme Navn, har sin Kilde paa Bigorrebjergene i Övre Pyrenæernes Departement, løber forbi Tarbes og Grenade, hvor den bliver seilbar, og falder ved Bayonne i det biscayiske Hav. 33 Mile lang.

7) Aude (Atax), udspringer ved Landsbyen Angles i Öst Pyrenæernes Departement, løber forbi Carcassonne, og deler sig ved Narbonne i 2 Arme, Aude, der falder i Bugten Vendre, og Robine, som løber i Bugten Sigean. 15 Mile lang.

8) Herault, hvis Vand ikke kan drikkes, har sit Udspring i Sevennerne, og falder ved Agde i Middelhavet. 15 Mile lang.

9) Var (Varus), udspringer paa Bjerget Serrelionne i Nedre Alpernes Departement, giør Grændsen imellem Var Departementet og Kongeriget Sar-

dinien, og falder imellem Nizza og Antibes i det middellandske Hav. 15 Mile lang.

e. Canaler.

Næst Engelland har Frankrig de betydeligste Canaler. Flere af dem ere sande Mesterværker af menneskelig Konst, og overordentlige Hindringer maatte overvindes, før de bleve bragte istand. Under Napoleons kraftfulde Regiering er der gjort meget for at aabne en almindelig Vandcommunication imellem alle Rigets Provindser, flere vigtige Canalanlæg bragte istand, og mange, for den indenlandske Handel saare nyttige, Planer udkastede, som det staaer til den nuværende Regiering at udføre. —

1) Canal du Midi (Sydcanalen), forhen kaldet den languedocske eller Kongecanalen, er den største af alle franske Canaler. Den er henved 31 Mile lang, gaaer fra Garonne, neden for Toulouse, til Søen Thau ved Cette, og forbinder saaledes det atlantiske Hav med Middelhavet. Canalen er for oven 60 Fod bred, for neden 32, og 6 Fod dyb. Den har 62 Sluser, 110 Vandbeholdninger, og 92 Broer for Reisende føre over den. Begge dens Sider ere forsynede med 6 og 9 Fods brede Trottoirs. Paa 55 Steder er den ført over Buer, under hvilke løbe flere Smaafloder, og igiennem Bierget Malpas er den udhuggen 300 Skridt. Sit Vand faaer Canalen fra det ved St. Ferreol anlagde, uhyre Bassin, som ligger imellem 2 Bierge, og er

omgivet med en, over 100 Alen tyk, Muur. Dette Bassin er 3600 Alen langt, 900 Alen bredt og 60 Alen dybt, og Vandet udledes heraf igiennem 3 uhyre Kobberhaner.

Anmærkn. Allerede Romerne havde den Plan at forbinde de 2 Have, og Carl den Store, Franz d. 1. og Henrik d. 4. optoge den ligeledes, men forhindredes fra at iværksætte den. Under Ludvig den 14des Regiering begyndtes paa dette Kiæmpeværk 1666 af Paul Riquet *), og det fuldbragtes 1681 af Andreossy. Det kostede $17\frac{1}{2}$ Mill. Livr. efter daværende Myntfod. Den aarlige Summa, som udfordres til Canalens Vedligeholdelse, beløber sig til 300,000 Fr.

Seine forbindes med Loire ved

2) Briarecanalen, som begynder ved Briare, der ligger ved Loire, og gaaer til Montargis ved Loing, der falder i Seine.

3) Orleanscanalen, som begynder ved Orleans, og gaaer til Chepoy ved Loing.

Seine forbindes med Saone ved

4) Cote d'Or Canalen, der gaaer fra Saone, over Dijon til Armançon, som falder i Seine. Omkostningerne vare 20 Mill. Livr.

Loire forbindes med Saone ved

5) Centralcanalen (Canal du centre), v. Charelaiscanalen, som gaaer fra Digoing ved Loire til

*) Ludvig d. 14. overdrog som en Belønning Indkomsterne af Canalen til Riquet og hans mandlige Arvinger, imod at de skulde holde den vedlige. Først naar hans mandlige Arvinger vare uddøde, skulde de falde til Kronen. Greverne af Caraman vare Riquets mandlige Slægtninge, og de hævede ogsaa til 1791 Indkomsterne af den, hvilke fra Canalens Anlæg til dette Aar beløb sig til imellem 114 og 116 Mill. Fr. 1791 blev Canalen erklæret for Nationaleiendom, og 1809 lod Napoleon den sælge i Actier.

Chalons ved Saone, og har 81 Sluser. Ved denne Canal, som begyndtes paa 1782, og fuldførtes 1791, er Paris forbundet med Middelhavet.

Saone forbindes med Rhinen ved

6) Monsieurcanalen (forhen kaldet Napoleonscanalen). Den begynder ved Dole, som ligger ved Doubs, der falder i Saone, og skal gaae til Ill, der ved Strasburg falder i Rhinen. Canalen bliver 156 Fod høiere end Doubs's Vandflade, og 609 Fod høiere end Rhinens. 15 Sluser hæve derfor Skibene fra Doubs, og 71 sænke dem ned til Ill. Den bliver henved 42 Mile lang, og vil koste 17 Mill Livr.

Somme forbindes med Schelde ved

7) St. Quintincanalen, der af et Selskab blev begyndt paa 1724, og fuldført 1809. Den er 6 Mile lang, og Skibene hæves 40 Fod ved 6 Sluser, og sænkes 130 Fod ved 18. Paa 2 Steder er Canalen ledet under Jorden, ved Tronquoy 1650 Skridt, og ved Bellicourt 8700 Skridt, og 2 Gange er den, ved en Vandledning, ført over Schelde. Den kostede 10 Mill. Livr., men sparer Handelsmændene $\frac{1}{8}$ af Transportomkostningerne.

8) Ourcquecanalen, fra Seine til Oise, 9) Sedancanalen, imellem Ovre- og Nedremaas, 10) Arlescanalen, for at Skibene kunne undgaae den farlige Seilads ved Rhonens Udløb, 11) Hedernescanal, som forbinder Adour med Garonne, 12) Canalerne paa Halvøen Bretagne (Ille-, Rance-, Blavet-, Nantes- og den forrige Na-

poleonscanal), som forbinde Søstæderne, og fritage Skibene for Kystfarten, 13) Salinecanalen, i Meurthe og Mosel Departementerne, anlagt for at lette Transporten af Steenkul fra Saarbrück til de herværende Saltværker.

f. Havbugter:

1) Bugten ved Brest og 2) Bugten ved Douarnenez, begge i Finisterre Departement, 3) Bugten ved Morbihan, 4) Bugten ved Bourgneuf, i Nedre Seine Departement, 5) Havbugten ved Gascogne eller det aquitanske Hav, fra Mundingen af Garonne til den spanske Grændse, 6) Havbugten ved Lyon, langs med Frankrigs sydlige Kyster.

Pas de Calais, af Engellænderne kaldet Strædet ved Dover, er paa det Smaleste kun 6 Mile.

§. 3.

Clima.

I det Hele taget har Frankrig, som er beliggende i den sydlige Deel af den nordlig tempererede Zone, et meget mildt og behageligt Clima. Landets vide Udstrækning, dets høie Bjerge, Beliggenheden ved Havet og Jordbundens Beskaffenhed maa imidlertid frembringe en betydelig Forandring i de enkelte Landstrækningers Temperatur og Atmosphære. Det mellemste Strøg af Landet, imellem 45° og 48°, skildres af Alle som en af de behageligste Landstrækninger paa Jorden. De nordlige Landskaber have naturligviis en mindre varm, undertiden fugtig, Luft; men stærk Frost er dog her noget Sjeldent. At dette kun finder Sted med de flade Landstrækninger, følger af sig selv. Bjergegnene have her, som alle Steder, en kol-

dere, skarpere Luft, og Vasgaubjergene og Ardennerne ofte en meget streng Vinter. I de sydlige Provindser, der af høie Bjerge dækkes for Nordenvinden er Climaet meget varmt; dog er Heden aldrig trykkende for Indbyggerne. En Plage, som disse Lande ere udsatte for, er den heftige Nordvestvind Mistral (Vent de bise), der især raser i Bjergegnene, og ofte om Foraaret anretter stor Skade paa Markerne og Viinbjergene. Voldsomme Hagelslag tilintetgiøre ikke sjeldent Landmandens Forhaabninger, og utallige Sværme af Insekter (Musquitos) falde Mennesker og Huusdyr til Besvær. Luften er, naar man undtager i Sumpegnene ved Middelhavet, overalt sund, hvilket i Særdeleshed er Tilfældet i Bjergegnene, og Indbyggerne opnaae paa mange Steder (især i Vasgaubjergene) en meget høi Levealder. Epidemiske Sygdomme ere meget sjeldne.

§. 4.

Produkter.

1. **Mineralriget.** Noget Guld, saavel i Bjergværkerne, som i Floderne (Rhin, Rhone, Doubs, Garonne og endeel mindre), mere Sølv (især i Isere Depart., ved Pyrenæerne, i Vasgaubjergene, i Øvre Elsaß), men det efterspores ikke meget, Robber, især i Departementerne Øvre Alperne, Arriege, Aude, Aveiron, Øvre Garonne, Øvre Pyrenæerne, Nedre Pyrenæerne (ved Baigorry) og Rhone (ved St. Bel og Chessy). Det aarlige Udbytte af de Værker, som drives, ansiaaes kun til 200,000 Pund. Jern og Staal findes i

langt betydeligere Mængde, men blev i lang Tid anseet for maadeligt. Aarlig vindes over 4 Mill. Centner. Bly, omtrent 25,000 Centner aarlig, Tin findes i Frankrig, men har aldrig været eftersporet, Quiksølv haves i Canaldepartementet, men Minen bearbeides ikke. De rige Quiksølvminer i det Zweibrückske ere tabte siden 1815. Antimonium brydes i 25 Gruber, som kun levere 1500 Centner aarlig. Kobolt findes i Vasgaubjergene, Vismuth (aarlig 2700 Centner) findes i Blyminerne; Arsenik, tilligemed flere Halvmetaller, findes i de franske Bjerge, men benyttes ikke meget. Salt (deels Kildesalt, deels Søsalt) er et af Frankrigs Hovedprodukter; Kildesalt faaes fra Departementerne. Meurthe, Mosel (ved Dieuze, Moyenvic, Chateau Salins, Saulnot, Reling), Övre Rhin (ved Sulz), Jura (ved Salins, Arc, Senans, Montmorot), i alt aarlig henved 800,000 Centner); Søsaltet fremvirkes deels af Solheden, deels ved Kogning. Langs med Kysterne af Middelhavet (især i Departementerne Herault og Gard) findes Saltsumpe (Marais salans), hvor Vandet indledes og bortdunster. Paa Kysten af Bretagne er Antallet af disse Saltsumpe langt betydeligere, og omkring Bugten ved Bourgneuf i Nedre Loire Depart. tælles nogle tusinde slige naturlige Sumpe. Langs med Canalen og det atlantiske Hav virkes saaledes Salt af Havet, og det aarlige Udbytte over hele Frankrig beløber sig til 5,000,000 Centner. Af Salpeter produceres meget, men det findes ikke gedigent, Vitriol, 40,000 Centner aarlig, Svovl, i Pyrenæerne, men Minerne drives ei,

Alun (især fra Oise Depart.), 30,000 Centner aarlig, Steenkul, fra 400 Gruber; Loire Depart. og Nord Depart. levere hvert 6 Mill. Centner aarlig. I det Hele vindes aarlig i Frankrig henved 20,000,000 Centner. Torv findes overalt, men er hidtil ikke meget benyttet; fiin Porcelainjord faaes fra Departementerne Correze (hvorfra Porcelainfabriken i Sevres forsynes), Jura, Orne, Övre Vienne; Kalk findes i Mængde, saavelsom Gibs og Kride; Marmor, især i Departementerne Aude, Bouche du Rhone, Calvados og Cher, af forskiellige Couleurer og Skateringer, Alabast, især fra Alperne og Jura, skiøn Porphyr fra Jura, Granit, mange Sorter Ædelstene (Jaspis, Agath, Granater, Chalcedoner, Chrysopraser, Biergchrystaller) og mange mineralske Kilder *) (Svovlbade, Staalbrønde, Suurbrønde og Saltbade).

2. Planteriget. Hvede (over 40 forskiellige Arter), den bedste fra Languedoc, Rug, især

*) Varme Bade: Aix i Rhonemundingens D., Bagneres de Bigorre (32), i Övre Garonne D., Barrege (4), i Övre Pyrenæernes D., Balaruc i Herault D., Belles vues les bains i Saone og Loire D., Burge les bains i Allier D., Mont d'Or i Puy de Dome D., Plombieres i Vosges D. Svovlbade: Bagneres de Luchon (12), i Övre Pyrenæer D., Bonnes i Nedre Pyrenæer D., Bourbonne les bains i Övre Marne D., Canterets (4), i Övre Pyrenæer D., Dax (4), i Hedernes D., Digne i Nedre Alpernes D. Suurbrønde: Bussang i Vosges D., St. Myon i Puy de Dome D., St. Amand i Nord D. Staalbrønde: Chateldon (2), i Puy de Dome D., Contrexeville i Vosges D., Cransac i Aveiron D., Dinan i Nordkysternes D., Forges les Eaux (3), i Nedre Seine D., Gabian i Herault D., Lamotte i Drome D., Luxeuil i Övre Saone D., Passy (4), i Seine D., Pougues i Nievre D.

i det nordlige Frankrig, Byg, Havre, der især dyrkes paa Halvøen Bretagne og i Normandiet, Boghvede, næsten paa alle Steder, Mais i det sydøstlige af Landet. Agerdyrkningen er i det Hele ikke god i Frankrig, og kun i gode Aar behøver det ikke Tilførsel af Korn. Viin er et af Landets Hovedprodukter. Den dyrkes for det meste i Bjergegnene, i en sandig, kalkagtig Jordbund, dog ogsaa i flere frugtbare Dale og flade Egne, f. Ex. i Garonnedalen, i Distriktet mellem Nismes og Narbonne, omkring Orleans og i Dalene Ø. for Rhonen. De berømteste franske Vine ere Champagneren (hvid og rød), der deles i Bjergviin og Flodviin, hiin meget stærk, denne mere mild; Burgunderen (rød og hvid), som voxer for største Delen paa den Række af Høie, der under Navnet Côte d'Or strække sig fra Dijon, over Beaune, Chalons til Macon. Bourdeauxvinen, saakaldet fordi den udføres fra Bourdeaux, voxer i Omegnen af denne Stad, i Departementerne Gironde, Nedre Charente, Charente, Dordogne, Lot, des Landes o. s. v. De bekiendteste Sorter ere Pontac, Medoc, Graves, St. Julien. Muscatvinen (Vin de Liqueurs) udføres især fra Cette. De berømteste Sorter af denne Viin ere Lunel og den fyrige Frontignan, Rivesaltes, der ligner Capsvinen, og Beziers. Vinen fra Egnen om Orleans, hvor der findes den største Samling af Viinbjerge i hele Frankrig, kaldes d'Auvernat (rød) og Genetin (hvid). Rhonevinene ere udmærkede, og meest søgt er den røde Côte rôti og den hvide og røde Hermitage. Foruden den aarlige Quantitet Viin

tilberedes i Frankrig en stor Mængde Brændeviin og Viinæddike. Meest bekiendt og søgt er Brændevinen fra Omegnen af Cognac, hvorefter den og saa bærer Navn. Herfra alene udføres aarlig mellem 24 til 30,000 Fade Brændeviin. I det Hele vindes aarligen i Frankrig mellem 24 til 25 Mill. Oxehoveder Viin og Brændeviin, hvoraf ¼ udføres. Sydfrugter, kun i de sydlige Departementer (de bedste Pomerantser faaes fra de hieriske Øer), især Kastanier og Valnødder i overordentlig Mængde, der i flere, paa Korn fattige, Provindser, maae træde i Stedet for Brød, Olie, et af de vigtigste Produkter i Frankrig, voxer og saa kun i den sydlige Deel af Landet. Den er enten hvid, guul eller grøn, og meest berømt er Olien fra Egnen omkring Aix (den fineste gule Provenceolie). Den simpleste Olie bruges i Sæbesyderierne. Alle Sorter Træfrugter haves i Mængde, og bekiendt er Omegnen af Rouen for dens fine Rainetter. Af Æbler og Pærer tilberedes derfor en stor Mængde Most (cydre, poirée), som forsendes til Udlandet. Hør- og Hampavlen er temmelig udbredt, men kan dog ikke forsyne Landet med det Fornødne. I de under det forrige Bretagne, Normandie og Picardie hørende Departementer vindes den meste og bedste Hør, ved Garonne, ved Rhinen og i Vasgaubjergene den bedste Hamp. Silke er et af Frankrigs Hovedprodukter. Silkeavlen begyndtes i det 13de Aarhundrede i det Avignonske, og udbredte sig derfra i de sydlige Provindser; men først i det 17de Aarhundrede kom den rigtig i Gang. Der produceres nu aarlig hen-

ved 25,000 Centner. Tobaksavlen var fordum meget betydelig og vidt udbredt; men da Tobakshandelen bortforpagtedes 1674, blev denne Avl indskrænket til de nordøstlige Provindser, hvor Generalforpagternes Ret ei gialt, og der avles aarligen henved 300,000 Centner. Humle dyrkes især i Departementerne ved Canalen. Biavlen er skiødesløst behandlet, især i de sydlige Departementer, hvis Beskaffenhed er den fordeelagtigst. Meest søgt er den hvide Honning fra Narbonne og den røde fra Calvados Departement. Voxet er ikke tilstrækkeligt til Landets Fornødenhed, og henved 15,000 Centner indføres aarligen fra Levanten og Østersøen. Vaid af fortrinlig Godhed faaes fra Øvre Garonne Depart.; Krap, især fra Elsaß og Omegnen af Avignon, Kapers, især fra Var Departement, Manna alene fra Øvre Alpernes Departement. Safranavlen er aftagen, og Safran dyrkes endnu kun i det Store i Seine-, Marne- og Vaucluse Departement; dog er det tilstrækkeligt, og endeel udføres. En betydelig Handel drives i Frankrig med Roser, Jasminer og andre Blomster, som i stor Qvantitet bruges til Parfume. Skovene i Frankrig ere endnu meget betydelige (hvorvel Forstvæsenet altid har været slet, og Revolutionens Ødelæggelser ogsaa strakte sig til dem), og de betydeligste findes, foruden paa Pyrenæerne, Jura-, Vasgau- og Ardennerbjergene, ved Orleans, Fontainebleau, Compiegne, Senlis, St. Germain og Hagenau. Skibsbygningstømmer faaes især fra Over- og Nederrhin Departement og fra Omegnen af Orleans. Vasgaubjergene og Jurabjergene have

især Naaletræer; paa de sydlige Bjerge groer især Kastanietræet. Blandt de bestandig grønne Træer mærkes Korkegen, som kun findes i det Sydlige.

3. Dyreriget. Hornqvæg, over hele Frankrig kun imellem 6 og 7 Mill. Stykker. Qvægavlen har altid været meget forsømt, indtil Consularregieringen værdigede den sin Opmærksomhed. I Norddepartementet, i Departementerne i det forrige Normandie, i Øvre- og Nedre-Rhin Departement haves godt Hornqvæg, og paa flere Steder har man søgt at forbedre Racerne ved Tillæg af Schweizerqvæg. Heste har Frankrig Mangel paa, og det hele Antal overstiger ikke 1,200,000. De bedste findes i Normandiet. Bretagne har en lille, men meget stærk Race. Over- og Nederrhin Departement levere gode Cavalleriheste, saavelsom Departementerne i det forrige Franche Comté. I Pyrenæer-Departementerne findes ypperlige Heste af spansk Race; i Rhonemundingens Departement mange vilde. De sletteste Heste komme fra Departementerne i det forrige Champagne og Lothringen. Faareavlen var indtil Consularregieringen yderst forsømt, men er siden 1800 forbedret ved Tillæg af spansk Race. Den bedste og fineste Uld faaes fra Øst Pyrenæernes Departement. Det hele Antal af Faar i Frankrig beløber sig til 25 Millioner. Svineavlen (i hele Frankrig henved 4 Mill. Sviin) er betydeligst i de korn- og skovrige Provindser, og Øvre- og Nedre-Pyrenæernes Departement lægge især Vind paa denne Avl. Fra disse Departementer udføres aarligen henved 80,000 Stykker (Bayonne Skinker). Geder (870,000)

holdes især i det sydlige Frankrig, til Skade for Skovene og Faareavlen. De bedste faaes fra Puy de Dome Depart. og Jura Depart. (Chevrotins). Paa flere Steder har man forædlet Racen ved angoriske Geder. Æsler og Muulæsler findes i betydeligt Antal (500,000) i Frankrig, og bruges som Lastdyr. Den bedste Race af Æsler, forbedret ved Tillæg af italienske Hingster, findes i Franche Comté og Correze Departement, de bedste Muulæsler faaes fra Cantal Depart. Af vilde Dyr findes Bjørne (brune, sorte) i Pyrenæerne, Ulve i stor Mængde, især i Bjergegnene, Vildsviin, næsten i alle store Skove, Ræve, Grævlinger; Steenbukke paa Pyrenæerne og Alperne, Gemser paa Alperne, Harer og Kaniner, hvis Antal dog tog betydelig af under Revolutionen. Krondyr, Daadyr og Raadyr findes ikke i saadan Mængde, som før Revolutionen, da Ophævelsen af al Jagtrettighed gav Landmanden Raadighed over dem. Af Fierkreaturer findes især en stor Mængde Ænder, Giæs, Høns og Duer. Kalkuner opelskes især i de vestlige Departementer, og de fleste og bedste leverer Dordogne Departement. Vilde Fugle findes overalt i betydelig Mængde, Svaner (især i Loire Depart.), Fasaner, Trappegiæs, Vandhøns, Ortolaner, Agerhøns (de røde fra Dauphiné ere de meest søgte), forskiellige Arter Snepper, Vagteler, Kramsfugle. Rovfugle af alle Arter ere talrige. Fiskerierne ere temmelig betydelige, især i Floderne, Dammene og Indsøerne. I Særdeleshed udmærker Depart. Allier sig ved sine fordeelagtige Fiskerier. Blandt Floderne er Seine særdeles fiskerig. De

almindeligste Fiskearter ere Karper, Foreller, Giedder, Flodaborrer, Stører. Kystfiskerierne drives meget stærkt. Flyndere, Thunfiske, Makrel, Sild, Lampretter, Lax, Aal, Rokker. Haier fanges meest i Middelhavet, og de naae her en Længde af 10 til 14 Alen. Af Søpattedyr findes Sælhunde og Delphiner ved Middelhavets Kyster. En mærkelig Fisk er den saakaldte Blæksprutte. Østersbanker findes i Mængde paa Vestkysten, saavelsom Muslingebanker.

§. 5.

Indbyggere.

Frankrigs Befolkning ansloges i Aaret 1815 til 28,996,300 Mennesker. Dette Antal, fordeelt over det hele Areal, giver 2816 Mennesker paa Q. M. Heraf leve mellem 6 til 7 Mill. i Stæderne.

Frankrig tæller 1204 Stæder, 800 Flekker og 316,000 Kirkesogne.

Af disse 29 Mill. ere 25 Mill. egentlige Franskmænd, en Blanding af Galler, Romere, Gother og Franker.

Franskmændenes Caracter er meget levende og fyrig, og deres Temperament er sangvinisk coleriskt. De ere godmodige, jovialske og i høi Grad enthusiastiske; men ustadige og letsindige. En udmærket Tapperhed, der grunder sig paa en brændende Ærgierrighed, har altid været denne Nation egen, og intet Foretagende, naar derved kun vindes Ære og Hæder, forekommer den for dristigt og farligt. Skarpsindighed og en spillende Vittighed høre til

dens lykkelige Aandsgaver, men Opfindelseskraft mangler den i det Hele; hvorimod den, fremfor nogen anden Nation, besidder den Gave, at kunne giøre sig fremmede Opfindelser egne, og give dem en høi Grad af Fuldkommenhed. Paa den anden Side giør denne Nation sig skyldig i en vidtdreven Forfængelighed og Egoisme, der forleder den til Uretfærdighed imod andre Nationers Fortrin; og at den er ligesaa underdanig, hvor den maa adlyde, som overmodig og stolt, hvor den byder, have de sidste 30 Aar lært Europa tilfulde.

Det herskende Sprog i den største Deel af Riget er det franske*), med Hoveddialekterne den provençalske (der giør Overgangen til det Italienske) og den gascogniske (en Blanding af Fransk og Baskisk), og henved 300 Localdialekter. Tysk tales i de nordostlige Departementer af 2,800,000 Mennesker, Kymrisk eller Gammel-Brittisk (langue bretonne) i de nordvestlige Departementer af 967,000 Mennesker (Breizards), Baskisk (der stammer ned fra det gamle cantabriske Sprog) tales ved Pyrenæerne af 108,000 Mennesker. Paa

*) Det franske Sprog opstod af det romerske, og var i Begyndelsen en, ved mange frankiske, burgundiske, vestgothiske og baierske Ord og Sprogformer, høist fordærvet Latin. Det uddannede sig imidlertid strax i 2 Hoveddialekter: den sydlige og nordlige, som adskiltes fra hinanden ved den Lyd, hvormed de udtrykte Ja. Den sydlige Dialekt fik Navn af *langued' oc*, Sproget paa Oc, det occitanske Sprog; den nordlige blev kaldet *langued'oui*, og af denne er det egentlige Nyfranske opstaaet. Først i det 12te Aarhundrede, da det meste af Sydfrankrig forenedes under det fælles Navn Provence, blev den sydlige Dialekt benævnt som den provençalske.

Morlaix (25), Vals (1), Havre de Grace, Evreux, Pontarlier (2), Metz (1), Bar sur Seine, Garverier i Nerac (12), Lyon, Bergerac (5), Chateau Regnault (10), Loudun, Fontenay le Comte (10), Rennes (49), Malmedy (45), Brignolles (42), Morlaix (13), Vals (1), Elboeuf (2), Louviers (10), Besançon (9), Pontarlier (8), Metz (34), Verdun (13), Saverne (17), Belfort (8), Beauvais (12), Pontoise, Soissons, Melun, Troyes (40), Vitré (30), Roanne, Aubigny, Aubusson, Joigny (9), Vienne (7), Romans (meget betydelige), Montivilliers (8), Montreuil, Montrichard, Avignon (10), Draguignan (6), Pezenas (26), Castres (15), Toulouse, Perpignan (13), Tobaksmanufacturer i Paris (32), Bourdeaux (50), Montivilliers, St. Omer, Arles, Cette, Agen, Bayonne, Boyrbourg, Neufchateau, St. Malo, Quesnoy, Morlaix (15), Nancy, Havre de Grace, Dieppe, Caën, Aiguillon, Cambray, Dunkerquen, Besançon (1), Strasburg (22), Hagenau (7), Weissenburg (2), Schlettstadt (2), Saverne (1), Bischweiler (6), Colmar (1), Sukkerraffinaderier i Paris (3), Boulogne (3), Bayonne (2), Bourdeaux (8), Marseille (1), Angers (1), Cette, Rochelle, Rochefort, Orleans (17), Nantes (1), Rouen (4), Havre de Grace, Dieppe, Lille, Strasburg (2), Seildugsmanufacturer i Toulon, Vitré, Angers, Agen, Rennes (meget stort), Dinan, St. Malo, Havre de Grace, Strasburg (200 Vævere og 6000 Spindere), Reebslagerier i Bourdeaux (8), Toulon, Rochefort, St. Malo, Brest, Nantes (10), Havre de Grace, Strasburg, Hagenau (8),

Weissenburg (3), Saverne (1), Hattemanufacturer i Paris (36), Lyon (hvor aarlig forfærdiges 1,400,000 Hatte), Thouars, Rennes, Quimperle, Brignolles (2), Nantes, Rouen, Orleans, Rheims, Lille, Caudebec, Noyon, Montpellier, Clermont, Nismes, Sæbesyderier i Marseille (75), Toulon, Draguignan, Grasse, Cette, Pezenas (4), Limoux (sort Sæbe), Perpignan, Le Mans (sort Sæbe), Tourves, Rions, Quillan, Brignolles (7), Rouen, Lille (sort Sæbe), St. Quintin (sort Sæbe), Weissenburg (3), Schlettstadt (4), Straahattemanufacturer i Weissenburg (1), Schlettstadt (10) og paa flere Steder, Handskemanufacturer i Chaumont, Vendome, Le Mans, Niort, Valognes, Paris, Pergamenmanufacturer i Troyes (9), Coutances (1), Strasburg (4), Spillekortmanufacturer i Dijon, Rouen, Caën, Strasburg (4), Schlettstadt (1), Paris, Voxmanufacturer paa flere Steder, de 3 i Le Mans ere de berømteste i Frankrig, Voxblegerier i Sceaux, Sevres, St. Quintin, Chaumont, Dijon, Narbonne, Bazas, Limoges (5), Brive la Gaillarde, Orleans (meget berømte), Chateau Gontier, Laval, Rennes (4), Chocolademanufacturer i Paris, Bayonne, Tulle, Oliemøller i Valence (12), Romans (10), Montivilliers (3), Montmedy, Draguignan (21), Marville (4), Tulle, Loudun, Bourdeille, Morlaix, St. Vallier (2), Falaise, Aire, Lille over (100), Pontarlier (1), Strasburg, Lakritsmanufactur i Blois, Krapmanufacturer i Hagenau (3) og Bischweiler (1), Potaskesyderier i Weissenburg (1), Schlettstadt (10). Parfumemanufacturer, Farverier,

Brændeviinsbrænderier og Cyderbryggerier findes i Mængde.

2. **Af Fabriker, som tage deres Materialier af Mineralriget, mærkes:** Jernfabriker i Freteval, Chateau la Valliere, Chatel Censoy, St. Quintin, Chatillon, Mayenne, Touvet, Saurat, Sauveterre, Bourth, Bourget, Foix, Fontaine, Française, St. Amand, Neufchateau, Cosne, Loudeac, Quillan, Quingey, Pontarlier, Arbois, Strasburg, Belfort, **Kobberfabriker** i Ville franche, Aurillac, St. Flour, Langogne, Toulouse, Tarbes, Bergerac, Rhodez, Limoges, St. Leonard le Noblet, Brive la Gaillarde, Charly, Saumur, Staalfabriker i Brienne (1), Moulins, Vienne, Foix, Chatelleraul, Amboise (meget stor), St. Claude, St. Etienne (de største i Frankrig), **Geværfabriker** i Versailles (berømt, med 600 Arbeidere), Mezieres (kongl.), Sedan, Etienne (den største i Frankrig), Autun, Bergerac, Amboise, Maubeuge (kongl., med 500 Arbeidere), Besançon (3), Strasburg (27), Hagenau (1), Schlettstadt (1), Bischweiler (1), Buchweiler (1), **Kanonstøberier** i Pontoise, Sedan, Angouleme, Auxonne, Autun, Avignon, Toulouse, Perpignan (stort), Bergerac, Rochefort, Nevers, Rennes, Breteuil, Nantes, Strasburg, **Krudmøller** i Omegnen af Toulouse og paa flere Steder. De bedste i Frankrig findes ved St. Jean d'Angely. **Porcelainfabriker** i Paris (27), Sevres (kongl.), Burg la Reine, Saintes, Limoges, Orleans (1), Fontainebleau (1), Valognes (1), Nantes (1), Caën (1, med 400 Arbeidere), Lille, Strasburg (2), **Fajance-**

fabriker i Sceaux, Sevres, St. Menehould, Langres, Epinal, Le Puy, Digne, Digoin, Montauban (3), Toulouse, Bazas (2), Cognac, Saintes, Rochelle, Rochefort, Orleans, Chateau Thierry, St. Amand, Nevers (12), Clamecy (1), Rennes (1), Quimper (2), Nantes (4), Hagenau (2), Steentøifabriker i Fontainebleau og Chantilly, Glasfabriker i Sevres, Bayonne, Bourdeaux (5), Melun, St. Menehould, Ville franche, Bausset, St. Flour, Aubigny, Vienne, Bazas (2), Rochelle, Nevers (1), Nantes (2), Rouelle, Cherbourg (1), Lille, Bar sur Aube (1), Chrystalfabriker i Paris, Sevres, Montcenis og Briançon, Speilfabriker (indførte 1665 af Colbert) i St. Gobin (den største i Frankrig), i Tour la Ville, Rouelle, Pibefabriker i St. Omer (4), Quimperle (1), Nantes (1), Rouen, Dieppe, Strasburg (1), Naalefabriker i Limoges (4), Bourth (1), L'Aigle, Sømfabriker i Condé, Landrecy og flere Stæder, Salpetersyderier og Raffinaderier i Bourges, Lyon, Bergerac, Amboise, Saumur, Niort, Poligny (med 100 Arbeidere), Schlettstadt (11), Vitriolfabriker i Nærheden af Beauvais (3), Paris, Montpellier, Troyes, Marseille, Nantes, Lyon, Rouen, Metz, Lille, Alunfabriker i Sarrebourg, St. Aubin, Mouchy Humiere, Neufchateau en bray, Salmiakfabriker i Sarrebourg, Marseille, Metz, Valenciennes, Paris, Neufchateau en bray, Skedevandsfabriker i Carpentras (5), Marseille, Avignon, Teglbrænderier i Hagenau (4), Weissenburg (3), Fort Louis (4), Saverne og flere Stæder, Pottemagerier i stor Mængde. Myntsteder ere Paris, Lyon, Bourdeaux,

Strasburg, Nantes, Rouen, Lille, Bayonne og Perpignan.

Anmærkn. Foruden de ved Fabrikerne ansatte Arbeidere, tæller Frankrig over 250,000 Haandværksmestere, af hvilke henved 40,000 boe paa Landet. Det hele Fabrik- og Haandværksvæsen indbringer aarligen omtrent 1273 Mill. Livr., hvoraf 424 Mill. beregnes for Arbeiderne og 849 for Entrepreneurerne.

§. 7.

Handel.

Frankrigs Produktrigdom, dets Indbyggeres Kunstfærdighed og Driftighed og dets derfor blomstrende Industri, gior den indenlandske Handel her overordentlig levende. Talrige seilbare Floder, som ved ypperlige Canalanlæg ere satte i Forbindelse med hverandre, og over hvilke føre mange Broer, fortræffelige Chausseer igiennem alle Rigets Dele og hurtige Postbefordringer tilveiebringe en let Forbindelse imellem Rigets fierneste Stæder, og have en velgiørende Indflydelse paa deres Velstand.

For den udenlandske Handel har Frankrig en meget fordeelagtig Beliggenhed imellem 2 Have, og langs sine Kyster fortræffelige Havne. Indtil 1789 var Søhandelen meget blomstrende, og Balancen til Frankrigs Fordeel; men under Revolutionen ødelagdes den ganske. Næsten alle Frankrigs Colonier faldt i Engellændernes Hænder, og Domingo giorde sig uafhængig. Alle Consular- og Keiserregieringens Bestræbelser uagtet, var den franske Handel i det 19de Aarhundrede i en maadelig Forfatning, og hvorvel de sidste Fredsslutninger gave Frankrig de fleste af dets Colonier til,

dage, vil dets Handel dog neppe naae den Høide den havde i det 18de Aarhundrede, da imellem 20 til 30,000 større og mindre Skibe vare i Activitet. Handelen med Levanten er meget vigtig for Frankrig, og drives næsten udelukkende fra Marseille. Med den nordamerikanske Fristat er den meget levende. Colonihandelen drives udelukkende af Franskmændene. Landhandelen gaaer til Schweiz og Italien over Lyon, til Tydskland over Cöln, Mainz og Strasburg, til Nederlandene over Lille, og til Spanien over Bayonne og Perpignan. Handelsbalancen synes ikke at være til Frankrigs Fordeel.

De vigtigste Handelsstæder ere: **Paris, Amiens, Havre de Grace, Lille, Dunkerquen, Nantes, St. Malo, Rouen, Orléans, Tours, Rochelle, Toulouse, Bourdeaux, Bayonne, Montpellier, Nimes, Carcassonne, Marseille, Avignon, Lyon** og **Strasburg.**

Anmærkn. Befordringsmidler for Handelen ere: den kongl. Bank i Paris, med dens Discontocomptoirer i flere Stæder, Handelskamrene (*chambres consultatives des manufactures, fabriques, arts et métiers*) i 21 af de større Handelsstæder, Handelsbørserne i 63 Stæder, Assurancecompagnierne, de 214 Handelstribunaler, den regelmæssige Paketfart til Vestindien, de aarlige Messer og Markeder. Den største af alle Messer i Frankrig holdes i Beaucaire, hvor der skeer Vareomsætninger for 60 til 80 Mill. Fr. Alt hvad der angaaer Handelen staaer under Ministeren for det Indre og Generalhandelsconseillet.

Frankrig udfører: Viin, Brændeviin, Viinæddike, Liqueurer, Sydfrugter, Olie, Safran, Pomade, Essenzer, Klæde og andre uldne Varer, Bomuldsvarer, Silketøier, Siamoises, Batist, Knipplinger, Baand, Tapetserier, Galanterivarer, Papiir,

Pergamen, Bøger, Speile, Koraller, Porcelain, Salt, o. s. v.

Frankrig indfører: Metaller og Metalvarer, Steenkul, Brænde, Tømmer, Tjære, Hamp og andre Skibsfornødenheder, Hør, tysk Lærred, Silke, Uld, Bomuld, Bøger, Kaffe, Sukker, Indigo, Cacao m. m.

Mange Ting ere aldeles forbudne at indføres, andre, især Luxusartikler, ere belagde med en svær Told. Snighandelen er meget stærk, og Lovene imod Snighandlerne temmelig strenge.

§. 8.

Religion.

Den herskende Religion er den romersk catholske, hvortil Kongen maa bekiende sig.

Den høiere Geistlighed bestaaer af 9 Erkebisper (med 25,000 Fr. Indtægt), i Paris, Lyon, Besançon, Aix, Toulouse, Bourdeaux, Bourges, Tours, Rouen, og 41 Biskopper*) (med 15,000 Fr. aarlige Indkomster).

Af ringere Geistlige taltes 1816 33,096, men 13,454 manglede for at kunne besætte alle geistlige Embeder. Efter en Plan skulle nu de geist-

*) Under Erkebispen af Paris staae Biskopperne af Versailles, Meaux, Amiens, Arras, Cambray, Soissons, Troyes, Orleans; under Lyon, Bisp. af Mende, Grenoble, Valence; under Besançon, Bisp. af Autun, Strasburg, Dijon, Nancy, Metz; under Aix, Bisp. af Avignon, Digne, Ajaccio; under Toulouse, Bisp. af Cahors, Agen, Carcassonne, Montpellier, Bayonne; under Bourdeaux, Bisp. af Angouleme, Poitiers, Rochelle; under Bourges, Bisp. af Limoges, Clermont, St. Flour; under Tours, Bisp. af Mans, Angers, Rennes, Nantes, Quimper, Vannes, St. Brieux; under Rouen, Bisp. af Evreux, Seez, Bayeux, Coutances.

lige Embeder forøges til 51,302, og flere Erkebispestole og Bispestole oprettes *).

Flere Munkeordener skulle, ifølge en Overeenskomst med Paven, igien indføres i Riget. Trappisterne **) nedsatte sig der allerede 1814.

Pavens Indflydelse i Frankrig er ved flere Concordater indskrænket, og hans Anseelse hos den gallicanske Kirke ***) temmelig sunken.

---

*) Før Revolutionen talte Frankrig 18 Erkebisper, 111 Biskopper, og i det Hele henved 410,000 geistlige Personer, hvis aarlige Indkomster tilsammen udgjorde 150,000,000 Fr. Ved Decretet af 1816 har den gallicanske Kirke nu faaet sine under Revolutionen mistede Godser tilbage.

**) Trappisterne, saakaldte efter La Trappe, et Cistercienserabbedi i en Dal i Landskabet Perche. Det blev stiftet 1140 af Grev Retrou af Perche, og fik Navn efter den snevre Indgang (*La Trappe* ɔ: Falddøren) til Dalen. I det 17de Aarhundrede levede her kun 7 Munke, men da Jean Bouthillier de Rance 1664 blev Abbed her, undergik Klosteret en Reform. Disciplinen blev overordentlig streng. Trappisterne havde 11 Timer om Dagen, og deres Tanker vare altid fæstede paa Bod og Død. Deres Hilsen var *memento mori*. Revolutionen forjog ogsaa dem af Frankrig, og de adspredte sig til forskiellige Kanter. Endeel opholdt sig i Engelland, endeel i Byen Dorfeld i det Münsterske. 1815 kom de igien i Besiddelse af Klosteret La Trappe, og 1816 opsloge de deres Bolig der.

***) Den gallicanske Kirke (ɔ: den catholske Kirke i Frankrig) har altid viist sig mere kiæk, og altid vidst at forsvare en større Uafhængighed af Paven, end den øvrige catholske Kirke. Grunden til dens større Frihed lagdes 1438, ved den imellem Carl 7. og Paven afsluttede pragmatiske Sanction, og endskiøndt de ved den erhvervede Fordeel for en stor Deel tabtes under Frants d. 1. ved det med Leo X. 1516 sluttede Concordat, vandt dog den gallicanske Kirke sin Frihed tilbage under Ludvig XIV. Revolutionen omstødte ganske den kirkelige Forfatning i Frankrig; men 1801 afsluttede den første Consul og Pius 7. et Concordat, der blev Grundlaget for dets nuværende Kirkeforfatning.

Anmærkn. Den franske Regiering er meget tolerant, hvorvel det ikke kan siges om de sydlige Dele af Frankrig, hvilket de sidste Aar tilfulde have viist. Protestanterne have en fri Religionsøvelse, som er dem sikkret ved Lovene. De Reformeertes Kirkevæsen bestyres af Consistorier, hvoraf der findes et ved hver Consistorialkirke. Til en Consistorialkirke regnes 6000 Personer, og 5 Consistorialkirkers Distrikter udgiøre et Synodes Distrikt. Til at danne Geistlige have de Reformeerte en theologisk Skole i Montauban. Den lutherske Kirke bestyres af Inspectioner, hvorunder indbefattes flere Kirker med deres Localconsistorier. Alle disse Inspectioner staae under Generalconsistoriet i Strasburg. I denne Stad findes ogsaa et luthersk theologisk Academi. Jøderne have Synagoger i Paris, Strasburg, Metz, Nancy, Bourdeaux og Marseille.

Den øverste Forvaltning af alle den catholske Kirke vedkommende Sager er overdraget Storalmosenieren. Protestanterne og Jøderne staae under Ministeren for det Indre.

§. 9.

Videnskaber og Konster.

Videnskaberne og Konsterne ere i en blomstrende Forfatning, og unægtelig er blandt Franskmændene den høiere Cultur i Almindelighed meer udbredt, end hos de fleste Folkeslag i Europa. Allerede tidligen i Middelalderen søgte man i Frankrig at arbeide sig ud af Barbariets Mørke, og Oplysningen gjorde ogsaa her hurtigere Fremskridt end i andre Lande. I Ludvig den 14des glimrende Periode straalede den franske Litteratur i sit skiønneste Lys, og næsten alle Videnskabsfag fandt talentfulde Dyrkere. Under Revolutionen gik Viden-

skabeligheden et Skridt tilbage, og hvorvel en roligere Regiering igien lod Videnskabsmanden vende tilbage til sine Sysler, vare de idelige Krige under Keiserregieringen i det Hele ikke Videnskaberne gunstige.

Som Sproggrandskere have Franskmændene Fortjenester, især af de orientalske Sprog; de gamle Classiker have de derimod aldrig behandlet med nogen sand grundig Critik. Historien, især Fædrelandets, har fundet mange Dyrkere, men man dadler med Rette Franskmændenes historiske Værker for Mangel paa Critik, hvorvel der dog gives Undtagelser (De Thou). Som Geographer staae Franskmændene tilbage for Engellænderne og Tydskerne; dog have de flere store Mænd at fremvise i dette Fag, f. Ex. Mentelle og D'Anville, hvis Fortjenester af den gamle Geographi giøre hans Navn udødeligt. Deres eget Land have de med megen Flid beskrevet (Prudhomme), og ved deres Reiser (Tournefort) have de bragt meget Lys i Geographien. De mathematiske Videnskaber (D'Alembert, Laplace), Astronomien i Særdeleshed (Piccard, De la Caille, Lalande, Bailly), Physiken, Chemien (Lavoisier), Naturhistorien (Buffon, Lacepede) er af de Franske behandlet med en Smag og Grundighed, der evig vil hædre Nationen. I de skiønne Videnskaber have Franskmændene arbeidet med særdeles Held, især i den dramatiske og lyriske Digtekonst, og en Corneilles, Racines, Crebillons, Molieres, Regnards, Boileaus, Lafontaines, Voltaires, Rousseaus og Florians Mesterværker have overalt aftvunget Kienderen Beundring. Den Overfladighed, som man har bebreidet Franskmændene, er i mange Videnskaber aldeles forsvunden, i de andre meget aftagen.

Frankrig tæller siden 1815 17 Universiteter*), i Spidsen for hvilke staae Rectorer. De forrige Lyceer ere igien omskabte til Collèges royaux, og bestyres af Provisorer. Foruden disse Collegier gives flere Collèges communaux, som staae under Principaler. Land- og Borgerskolerne ere i en maadelig Forfatning, og i 1815 fandtes 2 Mill. Børn, som ingen Underviisning nøde. Alle disse høie og lave Læreanstalter sortere under Conseillet for den offentlige Underviisning.

Af lærde Selskaber mærkes: det kongl. Institut i Frankrig, hvilket bestaaer af 4 Academier: det franske, Inskriptionernes og de skiønne Videnskabers, Videnskabernes, de skiønne Konsters. Blandt de mange andre mindre mærkes 30 Selskaber til Agerdyrkningens Fremme.

Af Specialskoler: Militairskolen i St. Cyr, Artilleriskolerne, Skibsbygningsskolen i Brest, Navigationsskolerne, Veterinairskolerne, Skolen i Paris for de levende orientalske Sprog.

Konsterne gjorde kun svage Fremskridt i Frankrig før under Ludvig den 14des Regiering, da Colbert fremstod som deres Mæcen. Malerkonsten er dyrket med Held (Poussin, Lesueur, Lebrun, David, Regnaud), og Franskmændene have dannet sig en egen Skole. Billedhuggerkonsten har ogsaa fundet talentfulde Mænd (Puget), og i den borger-

*) I Paris, Angers, Rennes, Caen, Douay, Nancy, Strasburg, Besançon, Grenoble, Aix, Montpellier, Toulouse, Bourdeaux, Poitiers, Bourges, Clermont og Dijon; dog ere endnu de færreste af disse organiserede.

lige Bygningskonst har Frankrig Mansard og Perrault at fremvise. I Krigsbygningskonsten har ingen endnu overgaaet Vauban. Kobberstikkerkonsten har naaet en høi Grad af Fuldkommenhed (Moreau), saavelsom Skibsbyggerkonsten, og de franske Skibe udmærke sig ved deres skiønne Form og Letseilen. Den dramatiske Konst har faaet megen Uddannelse (Moliere, Le Cain, Baron, Talma), og Franskmændene besidde et medfødt Talent for den. I Musiken have Franskmændene gjort megen Fremgang (Lulli, Rameau, Gretry, Mehul, Nic. Isouard, D'Alayrac), saavelsom i Dandsekonsten (Vestris). Bogtrykkerkonsten har i Frankrig naaet en høi Grad af Fuldkommenhed, og fra de franske Presser udgaae Pragtværker, der fuldkommen kunne staae ved Siden af Englands skiønneste typographiske Arbeider. Franskmændene ere desuden Opfindere af Stereotyperne (Didot, Herhan).

Blandt de mange Beforbringsmidler for Videnskaber og Konster mærkes de offentlige Bibliotheker: det store kongelige i Paris paa 350,000 Bind og 80,000 Haandskrifter, det Mazarinske, Pantheonsbibliotheket, det militaire Bibliothek i Invalidehospitalet paa 20,000 Bind, foruden flere offentlige i Paris, Bibliothekerne i Aix, 120,000 B., Lyon, 120,000 B., Carpentras, 80,000 B., Rouen, 70,000 B., Grenoble, 60,000 B., Metz, 60,000 B., Bourdeaux, 55,000 B., Nancy, 50,000 B., Montpellier, 42,000 B., Versailles, 40,000 B., Troyes, 40,000 B., Dijon, 40,000 B., Orleans, 36,000 B., Chalons sur Marne, 30,000 B., Bourges, 30,000 B., Avignon, 30,000 B., Rennes, 30,000 B., Chaumont, 25,600 B., Bourg en

Bresse, 25,000 B., Chartres, 25,000 B., Nantes, 23,400 B., Perigeux, 14,000 B., Niort, 12,000 B., Quimper, 8500 B., Vendome, 5000 B. Andre Befordringsmidler for Videnskaber og Konster ere: det franske Museum, Malerisamlingen i Luxembourg, foruden andre meget betydelige; mange store Myntsamlinger, Naturaliesamlinger, de botaniske Hauger, Observatorierne, o. s. v.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Regieringsformen er indskrænket monarkisk, og arvelig i den bourbonske Linie efter Førstefødselsretten, dog kun paa Mandssiden.

Kongen*) har den udøvende Magt. Den lovgivende deler han med Pairerne og de Deputerede fra Departementerne. Et Lovforslag bliver efter Kongens Godtbefindende enten forelagt Pairerne eller de Deputerede. Kun de, som angaae Skattepaalæg, forelægges først de Deputeredes Kammer. Naar et Forslag har passeret begge Kamrene, indstilles det til Kongens Sanction.

Pairerne, der høre til Adelen og den høie Geistlighed, udnævnes af Kongen, og kunne, naar de ere 25 Aar, tage Sæde i Kammeret, men før de ere 30 Aar have de ingen Stemmeret. Alle Medlemmer af den kongelige Familie og Prindserne af Blodet ere fødte Pairer, de have Stemmeret naar de ere 25 Aar, men kunne ikke tage Sæde i Kammeret uden kongelig Befaling. Pairerne

*) Ludvig *XVIII.* (Stanislaus Xaver), født d. 17. November 1755, besteg Tronen i April 1814.

ere 216 i Tallet, og deres Værdighed er arvelig. Deres Forsamlingssted er Palladset Luxembourg.

De Deputerede blive udnævnte af Valgcollegierne, og beholde deres Plads i 5 Aar. Deres Antal er 402, og deres Præsident vælges af Kongen. De forsamles i Palladset Bourbon.

Begge disse Kamre sammenkaldes af Kongen, der kan prorogere dem, men kun opløse de Deputeredes Kammer; dog er han forpligtet til at sammenkalde et nyt inden 3 Maaneder.

Kongens Person er hellig, og han kan ikke drages til Ansvar. Han har ene den udøvende Magt, har øverste Befaling over Land- og Sømagten, kan erklære Krig, slutte Fred, indgaae Allliancer og Handelstractater, besætte alle Embeder i Staten, men ikke vilkaarlig paalægge Skatter. Han tituleres Majestæt og Sir, og hans Civilliste er 15,000,000 Fr.*) Hans Ministre kunne drages til Ansvar.

Kongen bliver myndig med sit 14de Aar; han maa bekiende sig til den catholske Religion, og ved sin Kroning sværge: troe at ville holde Rigets Constitution. Under Kongens Mindreaarig-

---

*) Til Bolig for den kongelige Familie ere Tuilerierne og Louvre bestemte. Desuden eier Kronen Slottene Versailles, Marly, St. Cloud, Meudon, St. Germain, Compiegne, Fontainebleau, Fabrikerne i Sevres, Gobelinsfabrikken og Savonneriet i Paris. Kronens Godser kunne ikke sælges, og ere frie for Afgifter. Kongen staaer det frit for at kiøbe private Domainer. Blandt Kronens Juveler, som i Værdi beløbe sig til 14 Mill. Fr., findes den store Diamant, Regenten kaldet, som er vurderet for 6 Mill. Fr. De kongelige Prindsers Appanage beløber sig til 9 Mill. Fr.

hed forvalter Enkedronningen eller den nærmeste Agnat Formynderregieringen.

Kongens Titel er: Konge til Frankrig og Navarra. Af andre Fyrster nævnes han under Titelen: Hans allerchristeligste Majestæt, hvilken Titel, saavelsom: Kirkens førstefødte Søn, Paven har tilagt ham.

Kongens ældste Søn fører siden 1349 Titel af Dauphin*), hans ældste Broder af Monsieur.

Vaabenet er 3 gyldne Lilier i blaat Felt for Frankrig, og en gylden Kiæde i rødt Felt for Navarra.

Af Ridderordener tæller Frankrig 7:

1) Helligaands Ordenen, stiftet 1578 af Henrik 3. Ordenstegnet er et Guldkors, i hvis Midte sees paa den ene Side en hvid Due, paa den anden den hellige Michaels Billede. Det bæres i et blaat Baand fra den høire Skulder til den venstre Side. Ridderne maae alle være Catholiker. Kongen er Stormester.

2) Den hellige Michaels Orden, stiftet 1469 af Ludvig 11. Ordenstegnet er en gylden Kiæde, hvori hænger en Medaille, hvorpaa Kampen imellem den hellige Michael og Dra-

---

*) Humbert 2., Dauphin af Viennois, mistede ved Uforsigtighed sin eneste Søn, der druknede i Rhonen. Han overdrog derpaa 1349 sine Lande til Philip 6., imod at Kongens ældste Søn for Eftertiden skulde bære Titel af Dauphin. En Tidlang blev den ældste kongelige Prinds kaldet *Dauphin de Viennois*, siden *Dauphin de France*, men havde ingen Ret til Landet selv. Naar Dauphin døer, arver hans Søn eller ældste Broder Titelen, og ingen uden Kongens Børn kunne føre denne Titel. Nu gives der ingen Dauphin i Frankrig.

gen er afbildet. Kongen er Ordenens Stormester.

3) Den hellige Ludvigs Orden, stiftet 1693 af Ludvig 14. Ordenstegnet er et hvidt emailleret Guldkors, som bæres i et ildfarvet Baand. Kongen er Stormester.

4) Den hellige Lazarus Orden opstod under Korstogene i Palæstina, og blev af Ludvig 7. overført til Frankrig, og stadfæstet 1265 af Ludvig 9. Kongen udnævner Stormesteren.

5) Ordenen du mérite militaire, stiftet 1759 af Ludvig 15. for protestantiske Officerer, og fornyet 1814. Ordenstegnet er et Guldkors, som bæres i et mørkeblaat Baand.

6) Æreslegionen (Légion d'honneur), stiftet af Keiser Napoleon, har undergaaet flere Forandringer. Ordenstegnet er en Guldstjerne med 5 Straaler. I Midten af denne sees Henrik d. 4des Billede, med de Ord: Henrik IV. af Frankrig; paa den anden Side de 3 Lilier med Omskriften: Ære og Fædreland. Ordenstegnet bæres i et rødt Baand.

7) Troskabsordenen blev stiftet 1815 i Gent til Belønning for dem, der udmærkede sig ved Troskab imod Bourbonnerne.

De høie Statscollegier ere: Ministerialraadet, som bestaaer af Ministeren for det Udenlandske, det Indre, Finantserne, Politiet, Justitsvæsenet, Krigsvæsenet, Marinen, det kongl. Huus (hvilke alle føre Titel af Statssecretairer, og kunne drages til Ansvar), det geheime Conseil, hvori Prindserne

og Statsministerne have Sæde, og Statsraadet (der bestaaer af 5 Afdelinger), med 51 ordentlige og overordentlige, og 22 Æresmedlemmer.

Over ethvert Departement er sat en Præfect, under hvilken staae flere Underpræfecter, og hvem et Præfecturraad og et Departementsraad (Conseil général de Departement) er sat ved Siden. Enhver Stad eller Flekke har en Maire og een eller flere Adjuncter og Politicommissairer, i Forhold til Folketallet.

Justitsvæsenet er nu i Frankrig indrettet paa en god Fod, og alle Procedurer ere offentlige. I første Instants dømme Fredsretterne, som forestaaes af Fredsdommere (juges de paix), i anden 220 Tribunalretter (Tribunal de première instance). Fra disse appelleres til de kongelige Retter og Prevotalretterne (cours prévôtales). Alle Stridigheder, der angaae Handelen, afgiøres ved Handelsretterne. Det øverste Justitsrevisorium i Landet er Cassationsretten (Tribunal de cassation) i Paris, hvilken bestaaer af 1 Præsident og 49 Dommere.

Anmærkn. Ifølge Rigets ny Constitution have alle Franskmænd lige borgerlige Rettigheder, og bære Statsbyrderne efter deres Formue. Alle civile og militaire Embeder staae Enhver aabne, og Forfølgelser mod en Undersaat maae ikke finde Sted, uden efter den i Loven bestemte Fremgangsmaade. Adelen i Frankrig, der under Revolutionen aldeles forsvandt, opkom igien under Keiserregieringen. Med Bourbonnerne kom den gamle emigrerte Adel tilbage, og antog sine Titler. Den ny beholdt sine. Der gives Prindser, Hertuger *),

*) Franske Hertuger (ducs) ere og vare: Cambaceres, Hert. af Parma, Lebrun, Hert. af Piacenza, Maret,

Grever, Baroner, Riddere. Prindsernes ældste Sønner tituleres Rigshertuger, naar deres Fader stifter et Majorat med 200,000 Fr. Indkomster. Alle Medlemmer af Æreslegionen faae Titel af Riddere, og naar Familien i 4 Led er decoreret med denne Orden, bliver Titelen arvelig.

§. II.

Militair-Forfatning.

I. **Landmagten** skal i Fredstider bestaae af 200,000 Mand Infanteri, 40,000 Mand Cavalleri og 10,000 Mand Artilleri; men Antallet overstiger for Øieblikket ikke 190,000 Mand. Deraf er 26,000 Mand kongelig Garde. Foruden disse findes 18,000 Mand kongl. Gensd'armerie, som er inddeelt i 2170 Brigader, hver til 8 Mand, og det i Paris værende Gensd'armerie royale, som er 1000 Mand stærkt. Hertil komme 650,000 Mand

Hert. af Bassano, Moncey, Hert. af Conegliano, Massena, Hert. af Rivoli, Fyrste af Eßlingen (†), Augereau, Hert. af Castiglione (†), Soult, Hert. af Dalmatien, Mortier, Hert. af Treviso, Ney, Hert. af Elchingen, Fyrste af Moskva (henrettet 1815), Davoust, Hert. af Auerstädt, Fyrste af Eckmühl, Bessieres, Hert. af Istrien (†1813), Victor, Hert. af Belluno, Kellermann, Hert. af Valmy, Le Febvre, Hert. af Danzig († 1815), Junot, Hert. af Abrantes († 1813), Marmont, Hert. af Ragusa, Duroc, Hert. af Friaul († 1813), Caulincourt, Hert. af Vicenza, Savary, Hert. af Rovigo, Savigny, Hert. af St. Germain, Arrighi, Hert. af Padua, Fouche, Hert. af Otranto, Clarke, Hert. af Feltre, Cretet, Hert. af Gaeta, Champagny, Hert. af Cadore, Regnier, Hert. af Massa og Carrara (†), Oudinot, Hert. af Reggio, Macdonald, Hert. af Tarent, Lannes, Hert. af Montebello († 1809), Suchet, Hert. af Albufera, Berthier, Hert. af Neufchatel, Prinds af Wagram († 1815), Talleyrand, Fyrst af Benevent. Rochefoucauld har faaet Titel af Hert. af Estissac.

Nationalgarde, hvoraf endeel for nærværende Tid gjør Tjeneste, da den staaende Hær endnu ikke fuldkommen er organiseret.

Frankrig er inddeelt i 22 Militairdivisioner, i Spidsen for hvilke staae Gouverneurer. Ved Armeen ere ansatte 6 Colonels-Generaux, som alle ere af det kongelige Huus, 16 Marskaller, 10 Generalinspecteurer, 389 Generallieutenanter og 617 Maréchaux de Camp.

Intet Land har saa mange befæstede Stæder som Frankrig, der i alt tæller 106 Fæstninger, hvoraf 5 ere af første Rang og 6 af anden. Til at danne Officerer haves tvende betydelige Militairskoler i La Fleche og St. Cyr, i hvilke der omtrent findes 1000 Cadetter.

2. Sømagten er for Øieblikket i en maadelig Forfatning. Linieskibenes Antal anslaaes til 40, Fregatternes ligesaa stort. Heraf ligge 22 Linieskibe og 12 Fregatter i Toulon, de øvrige i Rochefort og Brest. Ved Marinen ere ansatte 9 Viceadmiraler, 11 Contreadmiraler, 152 Linieskibscapitainer, 243 Fregatcapitainer og 597 Lieutenanter, 14,300 Søsoldater og 15,000 Matroser. Matroserne udskrives fra Søedepartementerne, som til den Hensigt ere inddeelte i 6 Marinepræfecturer efter de fornemste Havne Dunkerquen, Havre de Grace, Brest, L'Orient, Rochefort og Toulon. Over ethvert af disse er ansat en Præfect. Den Øverstcommanderende over hele Marinen er Hertugen af Angoulême, som fører Titel af Admiral i Frankrig.

Vigtige Skibsværfter, Arsenaler og Dokker findes ved de store Krigshavne. Ved Toulon og Rochefort Kanonstøberier.

§. 12.

Finantser.

Efter den de Deputeredes Kammer forelagde Budget for Aaret 1816, vare Frankrigs ordentlige Indkomster for det Aar 570,454,940 Fr., de ordentlige Udgifter 548,252,529 Fr. De overordentlige Udgifter (nemlig 140,000,000 Fr. til den aarlige Contribution, 130,000,000 Fr. til Occupationsarmeens Underhold, m. m.) beløb sig til 290,800,000 Fr., hvilke maatte dækkes med 291,343,141 Fr. overordentlige Indtægter. Samtlige Udgifter gjorde tilsammen 839,052,520 Fr., samtlige Indtægter 861,798,081 Fr. I Aaret 1817 vare de ordentlige Statsindtægter kun 481,341,961 Fr., de overordentlige Statsudgifter derimod 430,915,859 Fr.

Frankrigs Giæld beløber sig for Øieblikket til 3055 Mill. Fr., hvis Renter aarlig betales med 151 Mill. Fr. I denne Summa er indbefattet de Contributioner, Frankrig er forpligtet at erlægge til de Allierede, Kongens og Prindsernes private Giæld, som er 60 Mill. Fr., og den Masse af Reclamationer, der beløber sig til 472 Mill. Fr.

Anmærkn. De franske Finantser have fra Henrik d. 4des Død altid været i en slet Forfatning. Ved Ludvig d. 14des Død var Statens Giæld 4500,000,000 Livr. Ludvig d. 15des Regiering forøgede Statsgiælden med 1000 Mill., og Hertugen af Orleans og Laws Operationer udbredte kun Armod og Elendighed.

Det yderst forstyrrede Finantsvæsen frembragte Revolutionen, under hvilken Landet oversvømmedes med Assignater og Mandater. Hine formeredes til den uhyre Masse af 40,000 Millioner, disse til 2400 Millioner, og begge Slags Papiirspenge sank ned til Intet. Under Keiserregieringen ansloges Frankrigs Gield i 1806 til 2000 Mill. Fr.; i 1809 kun til 1000 Mill. Fr. Bestemt lod den sig ikke angive.

I Frankrig regnes efter
Francs *) = 10 Decimes v. 100 Centimes.

I Guld haves:
40 Frankstykker, 20 Frankstykker.

I Sølv haves:
5 Frankstykker, 2 Frankstykker, 1, ½, ¼ Frankstykker.

I Kobber haves:
Dobbelte og enkelte Decimes = 20 og 10 Centimes, 5, 2 og 1 Centimes.

Af gamle kongelige Myntsorter haves:
I Guld: dobbelte og enkelte Louisd'ors = 48 og 24 Livres.
I Sølv: Ecus = 6 og 3 Livres, 24, 12 og 6 Sols tourn.

Fremmede Myntsorter blive betalte enten efter Vægten, f. E. hollandske Ducater, Souverains, eller efter deres Gehalt.

§. 13.

Inddeling.

Den nuværende politiske Inddeling er (Corsica iberegnet) i 86 Departementer. Disse ere igien ind-

*) Fordum regnede man efter *Livres* = 20 *Sols* = 12 *Deniers tourn.* De almindeligste Livres vare *Livres Tournois* (som gialt i Tours), hvoraf der gik 6 paa en Rigsdaler. En Pariser Livre gialt ¼ mere. En *Franc* og en *Livre* ansees i Almindelighed for lige, men efter den ny franske Myntfod regnes en *Franc* = 1 *Livre* og 3 *Deniers*.

deelte i 363 Distrikter, og Distrikterne i 2812 Cantoner, som indbefatte 39,170 Menigheder. Før Revolutionen indbefattede Frankrig 17 store Landskaber *).

I. Landskabet Isle de France.

1. D. Seine.
2. D. Seine=Oise.
3. D. Oise.
4. D. Aisne.
5. D. Seine og Marne.

II. Landskabet Champagne med Brie.

6. D. Marne.
7. D. Ovre Marne.
8. D. Aube
9. D. Ardennerne.

III. Landskabet Picardie med Artois.

10. D. Somme.
11. D. Pas du Calais.

IV. Landskabet Normandie.

12. D. Nedre Seine.
13. D. Calvados.
14. D. La Manche.
15. D. Orne.
16. D. Eure.

V. Landskabet Bretagne.

17. D. Ille=Vilaine.
18. D. Côtes du Nord.

*) Med Hensyn til det Militaire var det gamle Frankrig inddeelt i 43 Generalgouvernementer, med Hensyn til Finantserne, Oppebørselen og Politiet i 32 Generalitæter, der stode under Intendanter.

For Historiens Skyld beholdes her tillige den gamle Inddeling. At Departementinddelingen ikke ganske lader sig forene med hiin, indsees letteligen, da flere Departementer for endeel høre til en, for endeel til en anden af de gamle Provindser.

19. D. Finistère.
20. D. Morbihan.
21. D. Nedre Loire.

VI. Landskabet Orléanais.

22. D. Loiret.
23. D. Eure = Loire.
24. D. Loire = Cher.
25. D. Sarthe.
26. D. Mayenne.
27. D. Indre = Loire.
28. D. Indre.
29. D. Mayenne = Loire.
30. D. Vienne.
31. D. Vendée.
32. D. Begge Sèvres.
33. D. Cher.
34. D. Nièvre.

VII. Landskabet Bourgogne.

35. D. Cote d'Or.
36. D. Yonne.
37. D. Saone og Loire.
38. D. Ain.

VIII. Landskabet Lyonnais.

39. D. Rhone.
40. D. Loire.
41. D. Allier.
42. D. Puy de Dome.
43. D. Cantal.
44. D. Øvre Loire.
45. D. Creuse.

IX. Landskabet Dauphiné.

46. D. Isère.
47. D. Drome.
48. D. Øvre Alperne.
49. D. Vaucluse.

X. Landskabet Provence.

50. D. Rhonemundingen.
51. D. Nedre Alperne.
52. D. Var.

XI. Landskabet Languedoc.

53. D. Gard.
54. D. Herault.
55. D. Ardèche.
56. D. Lozère.
57. D. Tarn.
58. D. Övre Garonne.
59. D. Aude.
60. D. Arriège.
61. D. Öst Pyrenæerne.

XII. Landskaberne Gujenne og Gascogne.

62. D. Gironde.
63. D. Hedernes.
64. D. Övre Pyrenæerne.
65. D. Gers.
66. D. Lot=Garonne.
67. D. Dordogne.
68. D. Lot.
69. D. Tarn=Garonne.
70. D. Aveiron.
71. D. Charente.
72. D. Nedre Charente.
73. D. Övre Vienne.
74. D. Corrèze.
75. D. Nedre Pyrenæerne.

XIII. De franske Nederlande.

76. D. Norden.

XIV. Franche Comté.

77. D. Doubs.
78. D. Jura.
79. D. Övre Saone.

XV. Landskabet Lothringen.

80. D. Meurthe.
81. D. Vosges.
82. D. Mosel.
83. D. Maas.

XVI. Landskabet Elsaß.

84. D. Neder Rhin.
85. D. Over Rhin.

XVII. Øen Corsica.

86. D. Corsica.

I. Landskabet Isle de France
(Insula Franciæ)

indbefáttede i senere Tider Gouvernementet Paris eller det egentlige Isle de France, Brie-Française, Valois, Soissonnais, Noyonnais, Laonnais, Beauvaisis, hvilke sidste 4 vare Dele af Picardiet, Vexin-Français, Mantais, Hurepoix, Gatinais-Français og Thimerais.

I. Depart. Seine,

(det mindste i Frankrig, 8½ Q. M. stort, med 800,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Paris, Sceaux, St. Denis og 20 Cantoner).

Paris (Lutetia Parisiorum, Parisii), 48° 50′ 10″ N. B. og 20° Ø. L., Frankrigs Hovedstad, Kongens Residents, Sædet for Nationalrepræsentationen, de fornemste Regieringscollegier, den høieste Domstol, en Erkebisp og den første Militairdivision, en af Verdens største, folkerigste, skiønneste, rigeste og mærkværdigste Stæder, ligger deels paa nogle Øer i Seine, deels paa nogle Høie paa begge Bredder af denne Flod.

Staden er 5 Mile i Omkreds og 1½ i Giennemsnit. Den tæller 27,321 Huse, 1300 Gader, 83 Pladse, 29 Torve, 12 catholske Sognekirker, 27 Filialkirker (succursales), 20 offentlige Palladser, 550 private, 8 Theatre, 140 Kaserner, 49 Quaier, 19 Porte, 56 Barrierer, 16 Broer, 12 Fængsler, 7 Havne, 80 offentlige Springvand, 12 offentlige Badehuse, 2500 Restaurationer, 614 Limonadeboutiquer, 1419 Viinhuse, 3000 Kaffehuse, 630 simple Vertshuse, 444 Ølhuse, 72 store Giestgivergaarde og 550 Hôtels garnies. Staden oplyses om Natten af 13,694 Lanterner, hvoraf 4209 ere Reverbeer-Lanterner, og hænge i Strikker midt i Gaderne.

Paris bestaaer af 3 Dele: la Ville, paa den nordlige Bredde af Seine, la Cité paa Øerne Notre Dame og St. Louis i Seine, og l'Université paa den sydlige Flodbred. Den har 10 Forstæder (Faubourgs): St. Antoine, paa Østsiden af Staden, Temple, St. Laurent, St. Martin, St. Denis, St. Lazare, Montmartre, Richelieu, St. Honoré, Roule, som tilligemed Staden selv indbefatter 48 Qvarterer. Staden saavelsom Forstæderne ere omgivne med Boulevards og Mure.

Iblandt de utallige Seeværdigheder, som findes i denne lille Verden, maa mærkes: Tuilerierne*), beliggende i l'Université ved Seine. Slottet,

*) *Tuileries* ɔ: Teglbrænderierne, saakaldet fordi der fordum stode nogle Teglovne paa den Grund, hvorpaa Slottet er bygget. Dette Slot var i lang Tid de franske Kongers Bolig, indtil Ludvig d. 14. byggede Versailles, der forblev Residentsslot til Octbr. 1789, da Pariserne tvang Ludvig d. 16. til at flytte tilbage

et af de største og skiønneste i Europa, blev anlagt 1564 af Cathrine af Medicis, og fuldført af Ludvig den 14de. Det bestaaer af 5 Pavillons og 4 Corps de Logis, er 534 Skridt langt, og ligesaa pragtfuldt indvendig, som udvendig. Under Napoleons Regiering er det meget forskiønnet. Foran Slottet ligger Carousselpladsen, og bag ved det Slotshaven, der hænger sammen med de elysæiske Marker; Louvre, ved 2 Gallerier (hvoraf det ene er 681 Skridt langt og 21 bredt, det andet ufuldført), forbundet med Tuilerierne, er det ældste og største kongelige Pallads i Paris. Det existerede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, men Franz d. I. rev 1528 den gamle Bygning ned, og lagde Grunden til det gamle Louvre, som fuldførtes af Ludvig d. 13. Den Deel, som Ludvig d. 14 byggede til, og hvis skiønne Façade (2067 Skridt lang), med den prægtige Colonnade, er et Mesterværk af Perrault, har faaet Navn af det ny Louvre. Slottet danner en fuldkommen Fiirkant, og den indre Slotsgaard er 189 Skridt paa hver Side. I Louvre findes nu Nationalmuseet. Palais royal (forhen kaldet Palais du Cardinal, under Revolutionen Palais Egalité), er opført af Cardinal Richelieu, og foræret af ham til Ludvig 13., der siden skiænkede det til Huset Orleans. Slotshaven er omgiven med hvælvede Buegange, i hvilke tælles 200 pragtfulde Boutiquer, hvor alt, hvad Luxus kan for-

---

til Tuilerierne. Her boede den kongelige Familie til den, for Bourbonnerne saa frygtelige, 10. August 1792, da Tuilerierne flød i Blod, og Kongemagten suspenderedes.

dre, er at faae tilkiøbs. Kiælderne under disse Boutiquer ere indrettede til Kaffehuse og andre Forfriskningssteder. Palladset Luxembourg, næst Louvre det største i Paris, er bygget af Henrik den 4des Enke, Maria af Medicis. Her holde Pairerne deres Forsamlinger. Palladset Bourbon, beliggende i Quarteret St. Germain, er bygget 1722 af en Prindsesse af Bourbon. Det er ganske opført i romersk Smag, og overordentlig pragtfuldt. Her forsamles de Deputerede fra Departementerne. Palais Marchand (under Revolutionen kaldet Palais de la justice) var Sædet for det gamle Pariser-Parlament. — Metropolitankirken Notre-Dame, beliggende i la Cité, er den ældste i Paris, og kaldtes fordum St. Denis Kirken. Sit nuværende Navn fik den af Childerik d. I., og blev først 1185 ganske færdig. Hovedfaçaden har paa hver Side et 102 Alen høit Taarn, og Hvælvingen i Kirken bæres af 128 Piller. I det ene af Taarnene findes en Klokke af 32,000 Punds Vægt. St. Genoveva Kirken (St. Geneviève), som under Revolutionen havde Navn af Pantheon, er opført i det 18de Aarhundrede af Soufflot i Form af et græsk Kors. Blandt flere berømte Franskmænd, som ligge begravne her, findes Voltaire og Rousseau. Til Kirken hører et Bibliothek paa 80,000 Bind og 2000 Haandskrifter, et Antiquitet- og et Naturaliecabinet. Magdalenekirken, med Mindesmærker af carrarisk Marmor for Ludvig XVI., Maria Antoinette, Ludvig XVII. og Prindsesse Elisabeth. St. Sulpicekirken, St. Rochkirken, St. Eustachkirken og St. Paulskirken. — Blandt de

16 Broer udmærker sig især Pont neuf, den største og skiønneste. Den blev begyndt paa af Henrik d. 3. 1578, og fuldført af Henrik d. 4. 1604. Broen hviler paa 12 Buer, er 510 Skridt lang, 27 bred, og paa begge Sider ophøiet for de Gaaende. Paa de fremspringende Piller bleve, nogle Aar før Revolutionen, opbyggede 20 Steenboutiquer. Midt paa Broen stod til 1792 Henrik d. 4des Equester-statue, som igien skal opsættes der. Paa Broen er tillige opført den saakaldte Samaritaine, en Bygning, hvori findes en hydraulisk Maskine, der forsyner Louvrequarteret med Vand. Ludvig d. 16des Bro (under Revolutionen Enighedsbroen), hvor Statuer i colossalsk Størrelse af Duguesclin, Bayard, Turenne, Condé, Segur, Richelieu, Sully, Colbert, Tourville, Duguai-Trouin, Duquesne og Suffrein skulle opstilles. Pont royal (forhen Nationalbroen, Tuileriebroen), bygget af Ludvig 14. Pont des arts (eller Bloinsterbroen), fuldendt 1804. Buerne ere af støbt Jern, og veie 600,000 Pund. Den er kun for Gaaende, og derfor prydet med Pomerantstræer og Blomster. Pont des Invalides (Marsbroen, Jenabroen), som gaaer fra Marsmarken over Seine. Omkostningerne ved denne beløb sig til 9 Mill. Fr. Pont du jardin royal, opført 1802, Pont de la Cité, fuldført 1803, Pont au change, opført 1639, La Tournelle og St. Bernard. — Af offentlige Pladse: Place royale (under Revolutionen Place des Vosges), anlagt af Henrik 4., Place Vendôme, med den 135 Fod høie Austerlitz-Støtte, støbt af 425 erobrede Kanoner. Place des Victoires, anlagt af Hertugen af Feuillade, og til 1792 prydet med Ludvig den

14des Statue. Place de la Bastille, hvor Bastillen forhen stod. Place de Louis XV. (under Revolutionen Enighedspladsen), hvor Ludvig 16., Maria Antoinette, Prindsesse Elisabeth, Philip af Orleans, Robespierre og flere af dennes Haandlangere bleve guillotinerede; Place de Louis XVI.; Carousselpladsen, uden for Tuilerierne, meget udvidet af Napoleon; La Grève, hvor Henrettelserne under Revolutionen gik for sig. — Blandt Portene udmærker sig St. Denis Porten, lige for Enden af Gaden St. Denys. Det er en prægtig Triumfport, 36 Alen høi, med 3 Giennemkiørseler. Denne, tilligemed St. Martin Porten, blev opført til Ære for Ludvig 14. — Videre maae mærkes: Temple, saakaldet efter Tempelherrerne, som her havde deres Bolig. Her var det den kongelige Familie sad fangen under Revolutionen. Nu er her et Nonnekloster. Invalidehospitalet (Hôtel des Invalides), opført 1671 af Ludvig 14., for 5000 Mand. Det er en uhyre Bygning (Façaden er 630 Alen lang) med 5 Gaarde. I dets skiønne Kirke, hvis 150 Alen høie Kuppel er opført af Mansard, ligger den berømte Turennes Lig *). Til Hospitalet hører et Bibliothek paa 20,000 Bind. Tøihuset, for endeel opført 1718, er meget stort, og har et betydeligt offentligt Bibliothek. Blandt de 27 Hospitaler mærkes: Hôtel Dieu, med 1200 Senge,

*) Da de kongelige Begravelser i St. Denis bleve ødelagte under Revolutionen, var Turennes Grav den eneste, Sansculotterne bare Ærbødighed for. Hans Lig blev med megen Høitidelighed først nedsat i Pantheon, og derfra siden forflyttet til Invalidernes Hospital.

Blindehospitalet (forh. Hospital des Quinze-Vingts), stiftet af Ludvig den Hellige 1260, la Charité, Hospice de Maternité, la Salpetrière for 5300 Personer. — Af Paris's 12 Fængseler ere Conciergeriet (forh. Parlamentsfængselet), Abbediet (for Militaire), Bicetre for dem der ere dømte til Døde, la grande Force, la petite Force de betydeligste.

Paris er Hovedsædet for Videnskaberne og Konsterne i Frankrig, og Middelpunktet for den offentlige Underviisning. Staden har 1 Universitet, 4 Collèges royaux, 1 Jesuitercollegium, 39 Instituter, 22 Specialskoler (f. Ex. for de levende orientalske Sprog, et Længdebureau, Militairskole, Bygningsskole, geographisk-topographisk Skole, Skole for de skiønne Konster, Marine-Ingenieurskole, Musikskole, Læreanstalterne for Døvstumme og Blinde, o. s. v.) Iblandt de 17 lærde Selskaber fortjene især at nævnes det kongl. Institut, med dets 4 Academier, Selskabet for Opdragelsens og Elementarunderviisningens Fremme, hvilket har oprettet 5 Skoler og et Seminarium til at danne Lærere efter den lancasterske Methode, det kongl. Oldgranskernes Selskab, det naturhistoriske Selskab, det kongl. Agerdyrknings-selskab, o. a.

Videnskabelige Hjelpe- og Befordringsmidler ere: det store kongl. Bibliothek paa 350,000 Bind og 80,000 Haandskrifter, hvoriblandt ere 9000 orientalske, de øvrige 12 offentlige Bibliotheker (samtlige offentlige Bibliotheker tælle henved 900,000 Bind), den store Kobberstiksamling paa 5000 Bind, Mynt- og Antikkabinetterne,

Observatoriet, det naturhistoriske Museum med en fortræffelig botanisk Hauge (jardin royal *), hvor der findes henved 7000 forskiellige Planter, Museet for franske Mindesmærker, Artillerimuseet med en fuldstændig Samling af alle, fra det 14de Aarhundrede brugte Vaaben (blandt disse findes Franz d. 1stes og Henrik d. 4des Rustninger), Menageriet, de fortræffelige Samlinger af mathematiske og physicalske Instrumenter, det franske Museum i Louvre, og de fortræffelige Malerisamlinger i Luxembourg o. s. v. — Paris er tillige Hovedsædet for den franske Bog- og Konsthandel. Her findes 300 Boghandlere, 300 Bogtrykkere, 74 Nodehandlere og 327 Kobberstikkere.

Blandt den store Mængde Manufacturer og Fabriker fortjene især at nævnes de gobelinske Tapetmanufacturer, hvor de fortræffeligste Malerier paa det nøiagtigste copieres i Vævning, de 27 Porcelainfabriker, den store Speilfabrik, der sysselsætter 800 Mennesker. Handelen er meget betydelig, og befordres ved den Kongl. Bank og ved Ourquecanalen, der tillige forsyner Staden med godt Vand. Dens Vandbassin er ved La Vilette.

Offentlige Spadseregange i og ved Paris ere de elysæiske Marker (le grand Cours, anlagt 1765), Tuilerihaven, Haven ved Palais Royal, Luxembourghaven (Ney 1815), Boulevarderne (tredob-

*) Af Ludvig 13. blev, efter Anmodning af hans Livlæge Guy de la Brosse, Grunden lagt til denne Hauge, der 29 Aar efter allerede talte 4000 forskiellige Planteårter, 1718, da den berømte Buffon fik Opsyn over den, blev den gjort meer fuldkommen, og under Consular- og Keiserregieringen har den faaet endnu større Udvidelse.

belte Alleer, som omgive Staden), de smukke Lyst-skove Boulogne, V. for Paris, og Vincennes, Ø. for samme.

Paris er deelt i 12 Municipaliteter, af hvilke ethvert indbefatter 4 Quarterer. I ethvert Quarteer er ansat en Politicommissair, og i Spidsen for Politiet staaer en Præfect. Over den offentlige Sikkerhed vaager et Politicorps paa 4 Compagnier, den saakaldte Garde royale de la Ville de Paris. Borgerskabet i Paris er inddeelt i 12 Legioner til Fods og 1 Legion til Hest. — Nord for Paris ligger Montmartre med Steenbrud, og mærkværdig ved de blodige Fægtninger i 1814. Vest for Staden findes Grenelle-Sletten (Labédoyère † 1815) og Marsmarken, 2700 Skridt lang og 900 bred, omgiven med Grave. Den er mærkelig fra Revolutionstiden. Syd for Paris ere i Steenbruddene de mærkværdige Catacomber, der i utallige Gange udbrede sig i vid Omkreds, og giæmme Benene af over 2 Millioner Døde. 715,000 Indvaanere. (Ninon l'Enclos's, Molieres, Voltaires, D'Alemberts, D'Anvilles, Rollins, Helvetius's, Beaumarchais's, Lavoisiers, Prinds Eugens, Catinats og mange andre berømte Mænds Fødeby).

Anmærkn. Paris, som i ældre Tider, efter dens Beliggenhed paa en moradsig Øe i Seine, kaldtes *Lutetia*, er anlagt f. Chr. Fdsl. af et gammelt celtisk Folk *Parisii*. Da Julius Cæsar trængte ind i Gallien, stak Indvaanerne selv Byen i Brand. Romerne opbyggede den igien, men den var ubetydelig, indtil Keiser Julian Apostata opbyggede et Pallads her, hvoraf der endnu i Gaden *La Harpe* findes Levninger. Chlodevig residerede her, men først fra Hugo Capets Tid

blev den fast Residents for de franske Konger, indtil Ludvig 14. forlagde Residentsen til Versailles. Under Philip August blev Staden 1184 brolagt, og han inddeelte den i de nuværende 3 Hoveddele. Frants 1. og de følgende Regentere, især Ludvig 14. saavelsom Keiser Napoleon, forskiønnede den meget. 1420 faldt den i Hænderne paa Engellænderne, og har siden den Tid ikke været besat af nogen Fiende før i Aarene 1814 og 1815, da, efter Napoleons Fald, de allierede Hære bragte de landflygtige Bourbonner tilbage.

St. Denis (Fanum St. Dionysii, ford. Catullianum), 48° 56′ 8″ N. B., gammeldags bygget Stad, ved Crou og Mortaret, og mærkværdig ved det gothiske Benedictinerabbedi, som blev stiftet af Clotar 2., og udvidet og forskiønnet af Dagobert 1. Kirken var de franske Kongers Begravelsessted, og den første, som blev begravet her, var Dagobert 1. Blandt berømte Mænd, hvis Lig hensattes her, vare Bertrand du Guesclin og Turenne. Under Revolutionen bleve de kongelige Begravelser opbrudte, og alle de kongelige Lig henslængte i en Grube. 4500 Indv. (Slag 1567).

Passy, Flekke, med 4 stærkt besøgte mineralske Kilder. 3100 Indv.

Sceaux, Flekke, med et forfaldet Slot og en Fajancefabrik. 1500 Indv.

Charenton (Carentonium), ved Marmande, har et Hospital for Affindige. Her havde de Reformeerte fra 1606 til 1685 deres største Kirke, som kunde rumme 14,000 Mennesker. 800 Indv.

Paa det i Nærheden liggende Slot Alfort er en Veterinairskole, stiftet 1764, et zootomisk Theater, et zoologisk Cabinet og en botanisk Hauge.

Vincennes (Ad Vicenas*), Flekke, i Vincennesparken, med et gammelt befæstet Slot, begyndt paa 1337 af Philip 6., fuldført af Carl 5. Ludvig 13. nedrev en Deel af det, og Ludvig 14. opførte en ny Bygning. Det bruges til Statsfængsel. (Ludvig af Enghien, skudt 1804). 1800 Indv.

Bourg la Reine, Flekke, med en Porcelainfabrik. 800 Indv.

2. Depart. Seine-Oise,

(102 Q. M., med 440,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Versailles, Mantes, Pontoise og Corbeil).

Versailles (Versaliæ), 48° 48′ 21″ N. B., Hovedstad i Depart. og Bispesæde, ligger noget over 2 Mile fra Paris, paa en stor Slette. Staden er en af de smukkeste i Frankrig, og har brede, lige Gader. Her findes 1 Collège royal, 1 Athenæum for Videnskaber og Konster, 1 Artilleri- og Ingenieurskole, 1 offentligt Bibliothek paa 40,000 Bind, 1 botanisk Hauge og 1 beromt Gevær-fabrik med 600 Arbeidere. Mærkelige ere de uhyre kongelige Staldbygninger, hvori er Plads for henved 4000 Heste. I det 17de Aarhundrede var Versailles en ubetydelig Flekke, og Ludvig 13. havde her et lille Jagtslot. Men da Ludvig 14. anlagde det herværende pragtfulde Slot, og tog sin Residents her, kom Staden overordentligt i Veiret, og talte tilsidst 100,000 Indv. Stadens Anseelse sank, da Residentsen igien forlagdes til Paris, og nu beløber Indvaanernes Antal sig kun til 35,000. (Fredsslutning 1783).

---

*) Fordi denne By ligger 20 Stadier (en halv Miil) fra Paris.

Versailles Slot, et af de største og meest pragtfulde i Europa, er opført af Ludvig 14. fra Aaret 1661 til 1678, og skal efter nogle Beretninger have kostet den uhyre Sum af 1000 Mill. Livr. Alt hvad Konsten formaaede blev udført her, for at giøre denne Kongebolig til en af de første i Verden. Façaden af Slottet, som vender ud mod Haven, er 900 Alen lang; det har flere Gaarde, af hvilke den inderste er belagt med Marmor. Til de største Seeværdigheder hører Capellet, Herkulessalen, det store Galleri, den pragtfulde Operasal, Prindsetrappen og Krigssalen. Slotsparken deler sig i den store, som er næsten 10 Lieues i Omkreds, og indslutter flere Landsbyer, og den lille, som er 7200 Skridt lang og 4800 bred. Den er anlagt af André le Nôtre, og indbefatter flere skiønne Hanger, Bassiner, Canaler, Springvand, mange fortræffelige Grotter og Statuer af Bronze, Marmor og Alabast. Orangeriet er overordentligt stort; men det prægtige Menageri blev under Revolutionen ødelagt. I Nærheden af Versailles ligge i Parken Slottene Store- og Lille-Trianon (Louvois), hiint i østerlandsk, dette i romersk Smag.

St. Germain en Laje (Fanum St. Germani in Laja), 48° 50′ 37″ N. B., en smuk Stad, beliggende paa en Høi ved Seine, med et kongeligt Slot. 9000 Indvaanere. (Fredsslutninger 1570 og 1679).

Staden har sin Oprindelse fra et Kloster, som Robert 1. opførte i Skoven Laye. Han byggede ogsaa et Slot her, som Engellænderne ødelagde 1346. Frantz 1. opførte det paa ny, og Henrik 4. udvidede det. Paa dette Slot blev Ludvig 14. født 1638, og her døde den landsflygtige engelske Kong Jacob 2.

Marly le Roi (Marlium), 48° 51′ 38″ N. B., Flekke, ikke langt fra Seine. 1230 Indv.

Slottet er anlagt af Ludvig 14., er meget smukt, og har en overordentlig pragtfuld Have. Imellem Marly og Landsbyen Chaussee findes den beundringsværdige, af Chevalier de Ville opfundne, Vandmaskine, der er sammensat af 14 Hjul, og hæver Seinens Vand 150 Alen i Veiret op paa et Taarn, der er beliggende 1830 Skridt fra Floden, og som har et stort Vandbassin. Herfra træder Vandet ind i Vandledningen, der er 990 Alen lang, og hviler paa 30 høie Buer, løber derpaa igiennem to, 1050 Alen lange, Jernrør til det store Vandbassin i Marly, hvorfra det føres til Versailles. Denne Maskine er nu ikke meer i Gang.

St. Cloud (Fanum St. Clodoaldi, forh. Novigentum), 48° 50′ 37″ N. B., Flekke, paa en Høi ved Seine. Her findes et meget pragtfuldt Slot, som forhen tilhørte Familien Orleans. Det var Keiser Napoleons Sommerresidents. Her blev Henrik 3. myrdet 1589. 1500 Indv.

Malmaison, kongeligt Lystslot, med en smuk Park. Slottet var Keiserinde Josephines Opholdssted, og her døde hun 1814.

Etampes (Stampæ), 48° 25′ N. B., ved Orne, er omgiven med Mure. 7800 Indv.

Pontoise (Briva Isaræ s. Pontisara), 49° 3′ 2″ N. B., ved Oise, med et Slot, der tilhører Prindsen af Conti. 5200 Indv.

Mantes (Medunta), 48° 58′ N. B., ligger ved Seine, over hvilken fører en smuk Steenbro. For sin skiønne Beliggenhed bærer Staden Tilnavnet la jolie. Lige for Byen ligger i Seine den deilige Øe Champion. 4300 Indv.

Corbeil (Corbolium, Josedum), 48° 38′ N. B., ved Seine. 3000 Indv.

Rambouillet, Flekke, beliggende imellem 2 Skove, med et kongeligt Slot, paa hvilket Frants

d. I. døde 1547. — Stutteri. Skæferi af Merinos-faar. 2550 Indb.

Sevres, Flekke, ved Oise, med en ypperlig Porcelainfabrik. 2650 Indb.

Meudon (Moldunum, Modunum, Metiosedum), Flekke, ikke langt fra Seine, med et kongeligt Slot og Park. 2250 Indb.

Poissy (Pinciacum), 48° 55′ 43″ N. B., ved Seine. Her er Ludvig 9. født 1215. (Colloquium 1561). 2450 Indb.

Montmorency (Mons Maurenciacus), 48° 59′ 5″ N. B., ligger i en overmaade deilig Egn. Her opholdt Jean Jaques Rousseau sig nogen Tid, og endnu sees det Huus han beboede. 1800 Indb.

3. Depart. Oise,

(110 Q. M. stort, med 384,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Beauvais, Clermont, Compiegne, Senlis og 35 Cantoner).

Beauvais (Cæsaromagus, Bellovagi), 49° 26′ 2″ N. B., Hovedstad i Departementet, ligger ved Therain. Den er omgiven med Mure, har en gammel Cathedralkirke, et skiønt Raadhuus og gode Manufacturer. 12,400 Indb.

Compiegne (Compendium), 49° 24′ 59″ N. B., ved Oise, har et Slot, hvor Hoffet fordum pleiede at tilbringe endeel af Sommeren. 7000 Indb.

1430 blev Jeanne d'Arc fanget her af Engellænderne.

Noyon (Noviomagus Verumandorum, Noviodunum), 49° 34′ 59″ N. B., ved Verse. Den er omgiven med Mure, har en Cathedralkirke og 5700 Indb.

Her er den berømte Reformator Jean Chauvin (Calvin) født d. 10. Julii 1509.

Senlis (Sylvanectis, Augustomagus), 49° 12' 18" N. B., ligger paa en Høi ved Nonette, og har en Cathedralkirke med et meget høit Taarn. 4300 Indb.

Clermont (Claramontium), 49° 22' 45" N. B., ved Breche. 2000 Indb.

Chantilly, Flekke, ved Nonette, forhen berømt ved sit prægtige Slot, hvor den store Condé endte sine Dage. 2000 Indb.

Ermenonville, Landsby, med et Slot. 500 Indvaanere.

I den skiønne Slotspark henlevede Jean Jaques Rousseau sine sidste Dage, og her døde han 1778. Paa hans Grav, som fandtes paa en lille Øe i en Indsø, stod den herlige Indskrift: *Ici repose l'homme de la nature et de la vérité.* Under Revolutionen blev hans Lig bragt til Paris, og nedsat i Pantheon.

4. Depart. Aisne,

(136 Q. M. stort, med 443,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Laon, Chateau-Thierry, Soissons, St. Quintin, Vervins og 37 Cantoner).

Laon (Laodunum), 49° 33' 54" N. B., Departementets Hovedstad, ligger paa et Bjerg, ved hvilket Floden Ardon udspringer, midt paa en stor Slette. Staden er gammel, og dens Fæstningsværker ere meget forfaldne. Af det gamle Slot er endnu kun et stort Taarn tilbage, som bruges til Fængsel. Laon var forhen Sædet for en Bisp, og har en gammel gothisk Domkirke. 6800 Indb. (Slag d. 9. Marts 1814. Blücher — Marmont).

St Quintin (Quintinopolis), 49° 50' 51" N. B., ligger paa en Høi ved Somme og begge Canalerne St. Quintin og Crozat. 10,500 Indb. (Slag 1557. Emanuel Philibert. — Montmorency).

Her er Philosophen Petrus Ramus, som dræbtes paa Bartholomæusnatten i Paris, født 1515.

Soissons (Augusta Suessionum, Noviodunum), 49° 22′ 52″ N. B., Bispesæde, i en frugtbar Dal, ved Aisne. Cathedralkirke. 7300 Indv.

(Mærkværdigt Slag 486. Chlodovig — Syagrius. Slag 922. Robert — Carl den Eenfoldige. — Fægtning 1814. — Staden er i øvrigt mærkværdig ved de mange Kirkeforsamlinger, som ere holdte her).

Chateau-Thierry (Castrum Theoderici), 49° 12′ N. B., har en amphitheatralsk Beliggenhed, paa høire Bredde af Marne, over hvilken fører en ypperlig Bro. Slot. 4200 Indv. (Fabeldigteren Lafontaines Fødeby, † 1695).

Vervins (Verbinum), 49° 50′ 6″ N. B., ved Vilpion. 2800 Indv. (Fredsslutning 1598).

La Fere (Fara), 49° 40′ N. B., ved Foreningen af Oise og Serre, har en meget stor Krudmølle, 1 Tøihuus og den ældste Artilleriskole i Frankrig, stiftet 1719. 2600 Indv.

St. Gobin, et Hytteværk i en Skov. Den herværende Speilfabrik er anlagt 1692, og hører til de berømteste i Europa. Her støbes Speile af 122 Tommer i Længden og 75 i Breden. Disse Speile faae deres Politur og Folie i Paris. 1730 Indv.

5. Depart. Seine-Marne,

(108 Q. M. stort, med 304,000 Indbyggere, indbefatter Districkterne Melun, Coulommiers, Meaux, Fontainebleau, Provins og 29 Cantoner).

Melun (Melodunum), 48° 37′ 55″ N. B., Hovedstaden i Departementet, har, med Hensyn til sin Beliggenhed, megen Lighed med Paris. Den er deelt i 3 Dele: la Cité, som ligger paa en Øe i Seine, og Côté de la Brie og Côté du Ga-

tinois, paa begge Flodbredderne, som forbindes ved 2 Steenbroer, hver paa 8 Buer. 6700 Indv.

Her er den lærde Biskop Jacob Amyot født 1513.

Coulommiers, ved Grand-Morin. 3600 Indvaanere.

Meaux (Meldi, Civitas Meldorum, Jatinum), 48° 57′ 40″ N. B., Bispesæde, ved Marne. Den er omgiven med Mure, og har en Cathedralkirke af en mærkværdig Bygningsmaade. 6700 Indv.

Fontainebleau (Fons bellus, Fons Bliaudi *), 48° 22′ N. B., ved Fontainebleau-Skoven. Porcelain- og Fajancefabrik. 7400 Indv.

Ved Byen ligger det store Jagtslot Fontainebleau, som er opført af Frants 1., men udvidet af Henrik 4., Ludvig 14. og Ludvig 15. Til Slottets Mærkværdigheder hører det saakaldte Hjortegalleri (Monaldeschi 1654), hvor der var en Samling af Hoveder af de Hjorte, som vare fældede af franske Konger. — Paa Fontainebleau holdtes Pave Pius 7. nogle Aar fangen. Fredsslutning 1679. Fredspræliminairer 1762 — Napoleon d. 11. April 1814.

Provins (Provinum), 48° 33′ 39″ N. B., ved Vouzie, er omgiven med Mure, og deles i den øvre og nedre Stad. 5500 Indv.

II. Landskabet Champagne

(Campania)

bestod af det egentlige Champagne (Chalonais, Argonne, Champagne pouilleuse), Remois, Rethelois, Perthois, Vallage, Bassigny, Senonais og Brie champenoise.

---

*) Navnet skal den have faaet efter en Hund, ved Navn Bliaut, som man fandt her drikkende af en Kilde.

6. Depart. Marne,

(154 Q. M. stort, med 311,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Chalons, Rheims, St. Menehould, Vitry, Epernay og 32 Cantoner).

Chalons, med Tilnavnet sur Marne (Catalaunum), 48° 57′ 28″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ligger paa den høire Bredde af Marne. Den har 1 Cathedralkirke, 1 Museum, 1 offentligt Bibliothek paa 30,000 Bind, 1 botanisk Hauge og flere betydelige Manufacturer. 10,800 Indb. (Slag 451. Attila — Aëtius og Vestgotherne).

I Chalons er den berømte Astronom de la Caille født 1713, † 1762.

Rheims eller Reims (Remi, de Gamles Durocortorum), en af Rigets ældste Stæder, ligger paa den venstre Bredde af Vesle, paa alle Sider omringet af Høie. Den er omgiven med Mure, og har en gammel majestætisk Cathedralkirke (Notre Dame), hvor de franske Konger fordum kronedes, og hvor man giemmer den paa Slavonisk skrevne, med Guldblik overtrukne og med Ædelstene besatte Bibel, hvorpaa Kongerne aflagde Kroningseden. Staden har desuden 17 andre Kirker. I Abbediet St. Remys Kirke ligger den hellige Remigius begraven under Alteret, og her findes den bekiendte Ampulla Remensis *). Staden har endvidere en

*) Da Chlodovig, fortæller Fablen, 496 blev døbt i Rheims, og den Præst, der skulde bringe Olien, formedelst Trængslen ikke kunde komme til Daaben, kom, paa Remigii Bøn, en Due fra Himlen, og medbragte en Chrystalflaske med Olie. Denne Flaske er mørkerød, omtrent 3 Tommer lang, og indsluttet i en fiirkantet Kasse af Snitværk, som er fastgiort paa en rund Sølvskive.

Børs, et Collège royal og flere romerske Oldsager, hvoriblandt udmærker sig en Triumfbue. 30,300 Indvaanere.

I Rheims er den berømte Minister Jean Baptiste Colbert født 1619, † i Paris 1683.

Vitry, med Tilnavnet le français eller sur Marne (Victoriacum Fransisci), 48° 40′ N. B., befæstet Stad, ved Marne, med 7000 Indv.

Staden er anlagt af Frants 1., istedet for det 1544 af Carl 5. afbrændte Vitry. Dette, som nu kun er en Landsby, og har Tilnavnet *le brulé*, ligger noget over en halv Miil fra Staden ved Floden Sault. (Ludvig 7.)

St. Menehould (Fanum St. Menehildis), 49° 10′ N. B., ligger paa en Øe i Aisne, midt i Argonneskoven. 3400 Indv. (Postmesteren Drouet).

Epernay (Sparnacum), 49° 2′ N. B., en smuk Stad, ved Marne. Oplagssted for den bedste Champagneviin. I en eneste Kiælder fandtes i Aaret 1810 800 Fade og 400,000 Bouteiller. 4430 Indv.

Fere Champenoise, ved Preul. 1880 Indv. (Blodigt Slag d. 25. Marts 1814, der aabnede de Allierede Veien til Paris).

Valmy, Landsby, med et Slot, hvorefter Marskal Kellermann bærer Titel af Hertug. 420 Indv. (Mærkværdig Kanonade 1792).

7. Depart. Øvre Marne,

(119 Q. M. stort, med 347,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Chaumont, Vassy, Langres og 28 Cantoner).

Chaumont (Calvus mons), 48° 6′ 13″ N. B., Departementets Hovedstad, ligger paa et Bierg, imellem Floderne Juine og Marne. Offentligt Bibliothek paa 25,600 Bind. 5900 Indv.

Langres (Andemantunum, Civitas Lingonum), 47° 51′ 59″ N. B., ligger ved Marne, har en Cathedralkirke og et Dominicaner-Nonnekloster. 7300 Indb.

Romeren Julius Sabinus, og Digteren Denys Diderot (1713, † 1784) ere fødte her.

St. Dizier (Fanum St. Desiderii), 48° 35′ N. B., ved Marne, som her bliver seilbar. 5800 Indb.

Vassy (Vassiacum), 48° 30′ N. B., ved Blaise. 2200 Indb. (Blodbad d. 1. Marts 1562. Frants af Guise).

Bourbonne les bains (de Gamles Verona), 47° 54′ N. B., ved Apance, har Svovlbade. 4000 Indvaanere.

Joinville (Joanvilla, Jovisvilla), 48° 26′ N. B., ligger ved Marne, ved Foden af et høit Bjerg, paa hvilket er opført et Slot. 3200 Indb. (Ligue 1584, Henrik af Guise).

Anmærkn. 1772 blev paa et Bjerg imellem St. Dizier og Joinville fundet Ruinerne af en romersk Stad. Den er 11,000 Skridt lang og 800 bred, og antages for at være de Gamles *Castellodurum*.

8. Depart. Aube.

(109 Q. M. stort, med 239,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Troyes, Arcis sur Aube, Nogent sur Seine, Bar sur Aube, Bar sur Seine og 26 Cantoner).

Troyes (Augustomana, Augustobona, Trecæ), 48° 18′ 15″ N. B., Hovedstad i Departementet og Bispesæde, ligger paa en Slette ved Seine. Den er omgiven med Mure, har en Cathedralkirke, et smagfuldt Raadhuus, et gammelt Slot, som var Greverne af Champagnes Residents, et Collège royal og et offentligt Bibliothek paa 40,000 Bind.

I Staden findes mange betydelige Manufacturer, men alle dens Huse ere af Træ, og have et skummelt Udseende. 27,000 Indv. (Forlig 1420 imellem Henrik V. af Engelland og Carl VI.)

Arcis sur Aube, 48° 30′ N. B., ligger paa en Høi ved Aube, som bliver seilbar her. 2330 Indvaanere.

Nogent sur Seine (Novigentum ad Sequanam), 48° 25′ N. B., ligger paa en Høi ved Seine, som bliver seilbar her, og over hvilken gaaer en Steenbro paa en eneste Bue. 3200 Indv.

Bar sur Aube (Barrum ad Albulam), 48° 13′ 10″ N. B., beliggende paa en Høi, ved den venstre Bredde af Aube. 4000 Indv.

Bar sur Seine (Barrum ad Sequanam), 48° 5′ N. B., ved Seine. 2300 Indv.

Brienne (Breona), Flekke ved Aube, havde forhen en Militairskole, i hvilken Napoleon fik sin Dannelse. 3200 Indv.

Omkring Brienne forefaldt 1814 fra den 29. Januar til den 2. Februar flere blodige Fægtninger imellem Napoleon og de Allierede. Den sidste leveredes egentligen ved Landsbyen La Rorhiere, hvor Napoleon blev trængt tilbage af Blücher. Brienne blev tændt i Brand af Franskmændene.

9. Depart. Ardennerne.

(104 Q. M. stort, med 268,200 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Mezieres, Sedan, Rocroy, Rethel, Vouziers og 32 Cantoner).

Mezières (Maceriæ), 49° 45′ 47″ N. B., Departementets Hovedstad, ligger paa den venstre Bredde af Maas. Stadens Citadel ligger paa en

de i Floden. Ingenieurskole. Kongelig Gevær-fabrik. 3330 Indv.

Sedan (Sedanum), 49° 42′ 29″ N. B., forhen Hovedstaden i et lille Fyrstendømme, ligger paa den høire Bredde af Maas, over hvilken gaaer en massiv Steenbro. Den er stærkt befæstet, og har et gammelt Slot, paa hvilket den berømte Henry de la Tour d'Auvergne, Vicomte af Turenne, er født 1611. Ypperlige Klædemanufacturer. Geværfabrik. 12,000 Indv.

Rocroy (Rupes regia), 49° 55′ 36″ N. B., befæstet Stad, ved Foden af Ardennerbjergene. 2880 Indvaanere.

1643 vandt her den unge Prinds af Enghien (*le grand Condé*) en glimrende Seier over Spanierne.

Rethel (Regiteste), 49° 35′ N. B., ved Aisne. 4870 Indv. (Slag d. 15. December 1650. Du Plessis — Turenne).

Charleville (Carolopolis), 49° 50′ N. B., en smuk Stad, anlagt 1606, ligger ved Maas, lige over for Mezières, som den forbindes med ved en Bro. 7300 Indv. Staden blev ødelagt 1815 af de Allierede.

Givet, Fæstning, ved Maas, der deler den i Givet nôtre Dame og Givet St. Hilaire. 3540 Indvaanere. (Mehuls Fødeby).

Charlemont (Carolomontium), 50° 10′ N. B., Fæstning, paa et Bjerg, ved Foden af hvilket ligger Givet. Den er anlagt af Keiser Carl 5. 1300 Indvaanere.

Vouziers (Vusiacum), Flekke, ved Aisne. 1540 Indvaanere.

mænd, anførte af Philip 6. og Kiærnen af Frankrigs Ridderskab, blev slaget af neppe 40,000 Engellændere, under Edvard 3. og hans heltemodige Søn Edvard, med Tilnavnet den sorte Prinds.

Corbie (Corbeja), 49° 54′ 32″ N. B., ved Somme, bekiendt ved det i Middelalderen mærkværdige Benedictinerabbedie, hvis Munke anlagde Klosteret Corvey i Vestphalen, fra hvilket Nordens Apostel Anskarius udgik. 2000 Indv.

11. Depart. Pas du Calais,

(118 Q. M. stort, med 570,400 Indbyggere, indbefatter Districkterne Arras, St. Omer, Boulogne, Bethune, St. Pol, Montreuil og 43 Cantoner).

Arras (hos Ptolemæus Origiacum, hos Cæsar Atrebatæ), 50° 17′ 37″ N. B., Hovedstad i Departementet og Bispesæde, en velbefæstet Stad, ved Scarpe og Crinchon, er deelt i la Cité og la Ville, har et stærkt Citadel, anlagt af den berømte Vauban, en Cathedralkirke, et betydeligt offentligt Bibliothek, og ypperlige Kniplingsmanufacturer, der sysselsætte 5000 Væbvere. 19,000 Indvaanere. (Kongemorderen Damiens og Brødrene Robespierre ere fødte her). Fredsslutning 1482 imellem Ludvig XI. og Maximilian af Østerrig. Slag 1654 Turenne — Condé og Spanierne.

St. Omer (Audomaropolis), 50° 44′ 52″ N. B., befæstet Stad, som deels ligger paa en Høi, deels ved et stort Morads, og er forbunden med Havet ved en Canal. Cathedralkirke. 22 Klædemanufacturer med 1100 Arbeidere. 20,000 Indv.

I Nærheden af Staden findes midt i Moradserne de saakaldte *Isles flottantes*, store Græsplainer, paa hvilke talrige Hiorde græsse.

Boulogne, med Tilnavnet sur Mer (Bononia, hos de Gamle Gessoriacum), 50° 43′ 33″ N. B., befæstet Stad, ved Canalen, hvor den optager Floden Lianne. Den deles i den øvre Stad, hvor det gamle Slot og den forhenværende Domkirke findes, og i den nedre Stad, som er den smukkeste Deel. Havnen er lille og ikke dyb, og større Krigsskibe maae ankre paa Rheden ved St. Jean; mindre Skibe kunne med Floden løbe ind i Havnen. Boulogne var under Keiserregieringen Stationen for den talrige Canalflotille. Paketfart til Engelland. 13,300 Indv.

Calais (Caletum), 50° 57′ 32″ N. B., befæstet Søstad, ved Canalen, har et stærk Citadel, med et Tøihuus, opført af Cardinal Richelieu. Ugentlig Paketfart til det ligeoverfor liggende Dover. 7000 Indv.

Anmærkn. Efter Franskmændenes Nederlag ved Cressy, udholdt Calais en haard Beleiring, der ved Eustache de St. Pierres Patriotisme evig vil mindes. 1347 kom den i Engellændernes Hænder, der beholdt den i 211 Aar, indtil Frants af Guise erobrede den tilbage 1558. 1596 blev den vel erobret af Spanierne, men aftraadt igien til Frankrig ved Freden i Vervins 1598. — Ved Havnen findes nu en Støtte, opreist til Minde om Ludvig d. 18des Tilbagekomst; og saavidt er Franskmændenes Galanteri gaaet, at Kongens første Fodtrin paa fransk Grund er bleven afbildet i Erts, tæt ved Støtten.

Aire (Æria, Aria), 50° 38′ 18″ N. B., ved Foreningen af Lys og Lanquette. Ved Staden ligger Fortet François. 8630 Indv.

Bethune (Betunia), 50° 51′ N. B., ved Brette. 6000 Indv.

Montreuil (Monasteriolum), 50° 27′ 42″ N. B., befæstet Stad, ved Canche. 3400 Indv.

Hesdin (Hedena), 50° 22′ N. B., Fæstning, ved Canche. 3800 Indv. (Prevost d'Exiles's Fødeby. 1697–1763).

Ardres (Ardra, Ardea), 50° 35′ N. B., befæstet Stad, omgiven af Moradser. 1600 Indv.

Mærkværdig Sammenkomst 1520 imellem Frants I. og Henrik 8. Alt gik her saa overdaadigt til, at man kaldte den *le Camp du drap d'or*.

Guines (Guisnes), beliggende i en moradsig Egn. 2350 Indv.

I Skoven ved Guines findes en Ærestøtte for Luftskipperen Blanchard, der d. 7. Januar 1785, tilligemed Engellænderen Jefferies, gik fra Dover over Canalen i en Ballon, og nedlod sig her.

Ambleteuse (Ambletosa), 50° 47′ 30″ N. B., Søstad, ved Canalen. 1600 Indv.

Her landede Jacob 2. 1688, da han, fordreven fra sit Rige, søgte Hjelp hos Ludvig 14.

Azincourt, Landsby. 380 Indv. (Slag 1415, hvori Henrik 5. slog Franskmændene).

Enguinegate eller Guinegast, Landsby, med 200 Indv. (Slag 1479. Maximilian af Østerrig. Slag 1513. La journée des epérons).

IV. Landskabet Normandie

(Normannia),

som var endeel af det gamle Neustrien, og fik dette Navn da Carl den Eenfoldige i Aaret 912 overlod det som et Lehn til Normannernes Anfører Rollo, siden blev forenet med Engelland, da den normanniske Hertug Vilhelm 1066 erobrede dette Rige, 1203 igien forenet med den franske Krone af Philip August, erobret

af Engellænderne i det 15de Aarhundrede, og tilbageerobret af Carl 7., inddeeltes i Øvre-Normandie, med Landskaberne Caux, Brey, Vexin Normand, Campagne, Roumois, Lieuvin, Ouche, og i Nedre-Normandie, med Landskaberne Campagne de Caën, Bessin, Coutantin, Avranchin, Botage, Le Houlme og Campagne d'Alençon.

12. Depart. Nedre Seine,

(114 Q. M. stort, med 652,000 Indbyggere, indbefatter Districkterne Rouen, Havre, Yvetot, Dieppe, Neufchatel og 50 Cantoner).

Rouen (Rodomum, de Gamles Rotomagus), 49° 26' 27" N. B., Hovedstaden i Departementet og Erkebispesæde, forhen Hovedstaden i Normandiet, ligger paa den høire Bredde af Seine, paa 3 Sider omgiven af Bjerge. Den er meget stor, men ikke smuk; dens Gader ere for største Delen smale og dunkle, og de fleste af dens 11,000 Huse af Træ. Gamle forfaldne Mure omgive Staden, der ved en 136 Skridt lang Skibsbro forbindes med Forstaden Sevre, paa den venstre Bredde af Seine. Rouen har 1 gammel gothisk Domkirke, hvor flere Konger ligge begravne. I et af dens 3 Taarne hænger en Klokke, som veier 36,000 Pund. Det forrige Abbedie St. Ouen har et overmaade høit Taarn. Paa Torvet aux Veaux findes den berømte Jeanne d'Arcs Billedstøtte. Hun blev brændt her 1431 af Engellænderne. Staden har desuden 36 Kirker, 1 Lyceum, 1 Museum, 1 offentligt Bibliothek paa 70,000 Bind, 1 botanisk Have, 1 Børs, 1 Mynt, smukke Kaier og 36 Springvand. Manufacturerne ere betydelige, og de her forfær-

digede Bomuldsvarer (Nankin, Manchester, Piqué, Kattun, Paliakas, Shawls, Siamoise) gaae i Handelen under det Navn Rouennerie. Handelen er temmelig levende, men større Skibe kunne kun komme til Staden med Floden. 87,000 Indv. (Fontenelle, Pierre Corneille, Thomas Corneille, Historieskriveren Daniel og den bekiendte Reisende Paul Lucas ere fødte her).

Havre de Grace (Portus gratiæ) eller blot Havre, 49° 29′ 14″ N. B., befæstet Stad, ved Mundingen af Seine. Den er anlagt af Frants d. 1., som gav den Navnet Ville de François, har et betydeligt Marinearsenal, en Børs og en rummelig Havn, som dog ikke er sikker for alle Vinde. Staden forsvares af et Citadel. 20,000 Indv. (Bernardin de St. Pierres Fødeby, f. 1737, d. 1814).

Dieppe (Deppa), 49° 55′ 17″ N. B., befæstet Søstad, ved Mundingen af Bethune. Slot. Havn. 20,000 Indv. (Søslag 1690 imellem Dieppe og det engelske Forbjerg Beachy. Tourville — Torrington, Ewertz). Duquesnes Fødeby.

Fra Dieppe var det at Vilhelm af Normandiet stak i Søen med sin Flode, da han 1066 erobrede Engelland.

Yvetot (Yvetotum), 49° 47′ 15″ N. B., vigtig Fabrikstad, med 10,000 Indv.

Fecamp (Fiscammum), 49° 46′ N. B., Søstad, ved Mundingen af Floden Fecamp. Havn. 7000 Indv. (Bois-Rosé).

Elboeuf (Elbovium), 49° 20′ N. B., betydelig Fabrikstad, ved Seine. 6000 Indv.

Neufchatel, 49° 45′ N. B., Fabrikstad, ved Bethune. 2840 Indv.

Harfleur (Harflevium), 49° 30′ 23″ N. B., havde fordum en god Havn, men nu er den ganske ubrugelig, uden for Barker. 1800 Indv.

Arques (Arca, Arcua), 49° 54′ N. B., ved Floden Arques, med et Slot. 700 Indv. (Slag 1589. Henrik 4. — Mayenne).

13. Depart. Calvados,

(101 Q. M., med 506,000 Indv., indbefatter Distrikterne Caen, Bayeux, Pont-l'Evêque, Lisieux, Falaise, Vire og 37 Cantoner).

Caën (Cadomus), 49° 11′ 12″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ligger ved Foreningen af Odon og Orne. Staden har et Universitet, et Museum, et offentligt Bibliothek, et Academi for Videnskaberne og Konsterne, en Havn og betydelige Manufacturer, blandt hvilke mærkes Strømpemanufacturerne, der aarligen levere henved 1 Mill. Par. Gammelt Slot. 36,000 Indv. (Digteren Malherbe er født her 1555).

Den i den franske Revolutionshistorie saa bekiendte Maria Anna Charlotte Corday d'Armans, der den 13. Julii 1793 befriede Frankrig fra Uhyret Marat, levede sin meste Tid i Caen.

Lisieux (Lexovium), 49° 11′ N. B., ved Foreningen af Orbec og Toque. 10,200 Indv.

Falaise, 48° 45′ N. B., ved Ante, med et af de største Markeder i Frankrig. 14,000 Indv.

Her er Vilhelm Erobreren født 1022.

Bayeux (Bajocum), 49° 16′ 34″ N. B., Bispesæde. 10,000 Indv.

Honfleur (Honflorium), 49° 25′ 13″ N. B., Søstad, ved Mundingen af Seine. 9000 Indv.

Langs med Kysten ligger en Rad Klipper, Calvados kaldet, hvorefter Departementet fører Navn.

14. Depart. La Manche.

(114 Q. M. stort, med 584,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne St. Lo, Coutances, Valognes, Avranches, Mortain og 40 Cantoner).

St. Lo (Sanctus Laudus, Briovera), 49° 7′ N. B., Hovedstad i Departementet, ved Vire. 7400 Indb.

Cherbourg (Cæsaris Burgus), 49° 2′ 50″ N. B., befæstet Søstad og den eneste franske Krigshavn ved Canalen. Den har store Dokker, og blev med overordentlige Omkostninger fuldført 1812. 11,400 Indvaanere.

Coutances (Constantia), 49° 2′ 50″ N. B., Bispesæde, ved Foreningen af Soulle og Bulsard. Cathedralkirke. Gammel Aquæduct. 8500 Indb.

Valognes (Valoniæ), 49° 30′ 26″ N. B., med 6800 Indb.

Avranches (Abricantæ), 48° 41′ 27″ N. B., beliggende paa en Høi, ved Sée. Cathedralkirke. 5500 Indb.

Cap la Hogue, 49° 43′ 33″ N. B.

Anmærkn. Ved dette Forbjerg blev 1692 den franske Flaade under Tourville slagen af Engellænderne og Hollænderne, som anførtes af Admiralerne Russel og Allemonde.

15. Depart. Orne.

(115 Q. M. stort, med 423,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Alençon, Argentan, Mortagne, Domfront og 32 Cantoner).

Alençon (Alenconium), 48° 13′ 30″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Foreningen af Sarte og Briande. Vigtige Kniplingsmanufacturer med 3000 Vævere. 13,000 Indb.

Argentan, 48° 44′ 42″ N. B., ved Orne. 5600 Indb.

Séez (Saji s. Sagii), 48° 36′ 21″ N. B., Bispesæde, ved Orne. 5500 Indv.

I Byen St. Saturnin, i Nærheden af Seez, blev Charlotte Corday d'Armans født 1768.

16. Depart. Eure,

(110 Q. M. stort, med 422,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Evreux, Louviers, Pontaudemer, Andelys, Bernay).

Evreux (Ebroicum, Eburo, de Gamles Mediolanum), 49° 1′ 24″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ved Iton, en gammel Stad, med en Cathedralkirke, hvis Taarn er 126 Alen høit. I Nærheden af Byen ligger Lystslottet Navarre. 9300 Indv.

Louviers (Lupariæ), 49° 10′ N. B., Fabrikstad, ved Eure. De bedste Klædemanufacturer i Frankrig findes her. 7000 Indv.

Ivry (Huegium, Iberium), Flekke, ved Eure. 800 Indv. (Henrik d. 4des vigtige Seier over Liguen 1590. (Mayenne).

V. Landskabet Bretagne

(Britannia minor, de Gamles Armorica),

en af de vigtigste Provindser i det gamle Frankrig, blev i det 5te Aarhundrede besat af flygtende Britter eller Kymrer (Breyzards). I det 12te Aarhundrede kom det under Engelland, da Henrik d. 2dens Søn Gotfred ægtede den sidste Hertugs eneste Datter. Siden regieredes det af Hertuger, og da Frants d. 2dens Datter Anna ægtede først Carl 8. af Frankrig, og derpaa hans Efterfølger Ludvig 12., kom Bretagne i Forbindelse med Frankrig; og blev af Frants 1. 1532 ganske indlemmet under den franske Krone. Det

var deelt i Øvre- og Nedre-Bretagne, og var til Revolutionen i Besiddelse af vigtige Privilegier.

17. Depart. Ille-Vilaine,

(128 Q. M. stort, med 509,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Rennes, St. Malo, Fougeres, Vitre, Redon, Montfort og 40 Cantoner).

Rennes (Redones, de Gamles Condate), 48° 6′ 50″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ligger paa en stor Slette, ved Foreningen af Ille og Vilaine. Til dens Mærkværdigheder hører en Cathedralkirke og den smukke St. Peders Kirke med en meget pragtfuld Façade, det offentlige Bibliothek paa 30,000 Bind og Kanonstøberiet. 29,000 Indv. (Bertrand du Guesclins Fødeby, f. 1311, d. 1380).

St. Malo eller Port Malo (Maclovium, Maclopolis), 48° 39′ 3″ N. B., vigtig Søstad paa en Landtunge, egentlig en Øe, som forhen hed Aaron, men som ved Dæmningen Sillon hænger sammen med Fastlandet. Ved Enden af denne Dæmning ligger et befæstet Slot. Staden har en Cathedralkirke, et Søhospital, et Søacademi, vigtige Søarsenaler, og en Havn, der forsvares af 9 Batterier og har et vanskeligt Indløb. 9200 Indv. (Søhelten Duguai Trouins og Mathematikeren Maupertuis Fødeby).

18. Depart. Côtes du Nord,

(137 Q. M. stort, med 520,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne St. Brieux, Lannion, Dinan, Loudeac, Guingamp og 47 Cantoner).

St. Brieux (Oppidum St. Brioci, s. Briocense), 48° 31′ 2″ N. B., Hovedstaden i Departementet

og Bispesæde, ligger ved Guer, ½ Miil fra Havet. Cathedralkirke. 8800 Indv.

Dinan (Dinantium), 48° 27′ 16″ N. B., befæstet Stad, ved Rance. 4200 Indv. (Den bekiendte Skribent Duclos Fødeby).

19. Depart. Finistère,

(131 Q. M. stort, med 453,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Quimper, Brest, Morlaix, Chateaulin, Quimperle og 43 Cantoner).

Quimper (Corisopitum), 47° 58′ 24″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, en ved Mure og Taarne befæstet Søstad. Cathedralkirke. Offentligt Bibliothek paa 8500 Bind. 6700 Indv.

Brest (Brivates), 48° 22′ 42″ N. B., stærkt befæstet Søstad, ved Bresterbugten, bestaaer af den egentlige Stad og Forstaden Recouvrance. Den har den største og bedste Krigshavn i Frankrig, ypperlige Skibsværfter, Søarsenaler, et Søacademi og meget store Kaserner. Uden for Havnen ligger Rheden, hvis vanskelige Indløb Goulet dækkes af svære Batterier. Denne ypperlige Krigshavn er et Værk af Cardinal Richelieu. 26,000 Indv.

Morlaix, egentlig Montrelais (Mons relaxus), 48° 33′ N. B., ligger imellem 2 Bjerge. Mærkværdig Aquæduct, anlagt af Henrik 4. 9400 Indv. (Jean Victor Moreaus Fødeby, f. 1761, d. 1813).

Quimperlé, 47° 51′ 53″ N. B., ved Floden Laita. 4200 Indv.

Vest for Departementet ligger Øen Ouessant (Uxantus), som har et Fyrtaarn. (Søslag 1778. Søslag 1794. Howe — Villaret Joyeuse).

20. Depart. Morbihan,

(128 Q. M. stort, med 404,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Vannes, Pontivy, Ploermel, L'Orient og 37 Cantoner).

Vannes (Venetiæ, Dariorigum Venetorum), 47° 39′ 14″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ved Morbihanbugten. Den er omgiven med stærke Mure, har en Cathedralkirke og 2 Forstæder Marché og St. Paterne. 10,600 Indv.

L'Orient, 47° 48′ 11″ N. B., befæstet Søstad, ved Mundingen af Scorf. Den er anlagt 1720, har en stor, sikker Havn og betydelige Arsenaler for Marinen. 18,000 Indv.

Quiberon, Flekke, paa Halvøen af samme Navn. 1950 Indv.

Anmærkn. Denne Halvøe har vundet historisk Mærkværdighed ved Emigranternes ulykkelige Landgang 1795. 3000 Emigrantere, anførte af Greven af Puysaye, landede her den 27de Junii, under Bedækning af den engelske Flode, som førtes af Admiral Bridport. Men den republicanske General Hoche ilede med en overlegen Hær imod dem, bemægtigede sig ved Forræderi det af dem erobrede Fort Penthievre, som forbinder Halvøen med Fastlandet, og nødte den, efter en blodig Fægtning, til at indskibe sig. Alle de Fangne bleve skudte i Vannes, og deres Anførers, den 28aarige Grev Sombreuils, mandige Forhold aftvang selv de vilde Sansculotter Ærefrygt.

Belle-Isle (de Gamles Colonesus), en ½ Q. M. stor Øe, med 5600 Indbyggere. Den er paa alle Sider omgiven af steile Klipper, og har kun 3 Landingssteder. Den vigtigste By er St. Palais, med et Citadel og 2500 Indv.

I Nærheden af denne Øe forefaldt 1751 et blodigt Søslag imellem den engelske Admiral Hawkes og den franske Admiral Conflans, der led et betydeligt Nederlag.

21. Depart. Nedre Loire,

(137 Q. M. stort, med 408,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Nantes, Savenay, Chateaubriant, Ancenis, Paimboeuf og 45 Cantoner).

Nantes (Nannetes, de Gamles Condivincum), 47° 13′ 56″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, en af Frankrigs betydeligste Stæder, ligger paa den høire Bredde af Loire, henved 6 Mile fra dens Udløb i Havet, og giennemstrømmes af Floderne Erdre og Chozinne. Staden har et befæstet Slot, en gammel gothisk Cathedralkirke, et Collège royal, et Theater, en Mynt og et offentligt Bibliothek paa 23,500 Bind. Den var omgiven med Volde, men disse ere nu forvandlede til offentlige Promenader. Blandt de talrige Manufacturer og Fabriker mærkes Kanonstøberiet. Handelen er temmelig levende, og den udenlandske Handel drives med 270 egne Skibe. Havnen er ikke meget dyb, og de større Skibe lade og lodse ved Paimboeuf. (Fouchés Fødeby). 76,000 Indv.

I Nantes var det, at Henrik 4. Aar 1598 udstædte det bekiendte Edict, der tilkrede Protestanterne deres Religionsfrihed og borgerlige Rettigheder. Det hævedes af Ludvig 14. 1685. I Revolutionen var den Skuepladsen for den afskyelige Carriers Grusomheder (les mariages republicains), og led meget i Vendeekrigen, da flere blodige Træfninger imellem Royalisterne og Republicanerne forefaldt tæt uden for dens Porte.

Paimboeuf, 47° 17′ 15″ N. B., Søstad, ved Mundingen af Loire, med en god Havn. 4300 Indvaanere.

I Byen Palais, i Nærheden af Nantes, er den bekiendte Peter Abelard født 1079, død 1142.

Guerande (Aula Quiriaca), 47° 19′ 39″ N. B., befæstet Søstad. 7200 Indv.

Ancenis (Angenium), 47° 22′ N. B., ved Loire. 3000 Indv.

I Couffee, tæt ved Ancenis, blev den bekiendte Vendee-General Charette de la Courie født 1763. Skudt i Nantes 1796.

VI. Landskabet Orléanais (Præfectura Aurelianensis),

i vidtløftig Forstand, indbefattede det egentlige Orléanais (med de mindre Afdelinger Orléanais, Gâtnais-Orléanais, Blesois, Beauce og Perche-Gouet), Maine, Perche, Touraine, Anjou, Poitou, Berry og Nivernois.

22. Depart. Loiret,

(126 Q. M. stort, med 286,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Orleans, Pithiviers, Montargis, Gien og 31 Cantoner).

Orleans (Genabum, Aurelianum), 47° 54′ 10″ N. B., Hovedstad i Departementet og Bispesæde, ligger ved Loire, over hvilken fører en gammel smuk Steenbro paa 16 Buer, hvor der er oprettet et Monument for Jeanne d'Arc. Staden er omgiven med Mure og Bastioner, Gaderne ere for største Delen smale og krumme, undtagen een, som gaaer igiennem Pariserforstaden. Den har en gothisk Cathedralkirke, et Theater, en Mynt, et offentligt Bibliothek paa 36,000 Bind, og 4 offentlige Pladse, blandt hvilke le Mail, 1356 Skridt lang, er den vigtigste. Blandt de betydelige Manufacturer og Fabriker udmærke Voxblegerierne sig fortrinligen. Endnu helligholdes i Orleans den 8. Mai, den Dag, paa hvilken Pigen fra Orleans 1429 nødte Engellæn-

derne til at hæve Stadens Beleiring. Orleans er under Merovingernes Regiering mærkværdig som Hovedstaden i et eget Rige; desuden ere flere Kirkeforsamlinger holdte her. 42,000 Indv. (Frants Guise dræbtes her 1563).

Sully (Sulliacum), Flekke, ved Loire, med et Slot. 2200 Indv.

Maximilian de Rosni, Henrik d. 4des Minister, eiede denne By, og Kongen ophøiede 1606 denne Eiendom til et Hertugdømme.

Patay, Flekke, med 1000 Indv. (Slag 1429. Jeanne d'Arc — Talbot).

23. Depart. Eure-Loire,

(110 Q. M. stort, med 266,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Chartres, Nogent le Rotrou, Chateaudun, Dreux og 24 Cantoner).

Chartres (Carnutum), 48° 26′ 54″ N. B., Hovedstad i Departementet, ved Eure, er slet bygget og omgiven med Mure. Den har en Cathedralkirke med et meget høit Taarn, et offentligt Bibliothek paa 25,000 Bind, og i Forstaden St. Maurice findes en mineralsk Kilde. 13,000 Indv.

Dreux (Drocum), 48° 44′ 17″ N. B., ved Blaise. Slot. 5500 Indv. (Slag 1562).

Maintenon (Masteno), 48° 33′ N. B., Flekke, ved Eure. 1600 Indv.

Ludvig d. 14des berømte Maitresse kjøbte 1674 denne Eiendom, som blev ophøiet til et Marquisat, hvorefter hun førte Navn.

24. Depart. Loire-Cher,

(120 Q. M. stort, med 213,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Blois, Vendome, Romorentin og 24 Cantoner).

Blois (Blesæ), 47° 35′ 20″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ligger ved Loire, over hvil-

ken fører en 465 Skridt lang Steenbro paa 11 Buer. Til Stadens Mærkværdigheder hører det gamle, berømte Slot (hvor endnu findes det sorte Værelse, hvori Henrik Guise blev dræbt 1588, den Hvælving, hvor hans Broder Cardinalen henrettedes, og den store Camin, hvor begges Lig opbrændtes), som ligger paa en Høi, og en gammel Aquæduct. Blois er ellers mærkværdig som det Sted, hvor det franske Sprog tales renest. 13,000 Indv. (Ludvig d. 12tes Fødeby).

Chambord (Camboritum), Landsby, ved Cosson, med 420 Indv.

Det herværende gothiske Slot er bygget af Frants 1., og har en stor Park. Stanislaus Lezinsky beboede det i 9 Aar, og det blev derpaa foræret til den berømte Marskal Moritz af Sachsen, som døde her 1750.

Vendome (Vindocinum), 47° 47′ 19″ N. B., ved Loire. Ruinerne af det gamle pragtfulde Slot. Offentligt Bibliothek paa 5000 Bind. I en af Stadens Kirker findes Huset Vendomes Familiebegravelse. 7500 Indv.

Romorentin (Rivus Morentini), 47° 40′ N. B., ved Sandre. Vigtige Manufacturer. 6100 Indv. (Edictet af Romorantin 1560).

25. Depart. Sarthe.

118 Q. M. stort, med 410,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Mans, Mamers, St. Calais, La Fleche og 33 Cantoner).

Le Mans (Cenomanum), 48° 9′ 35″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, beliggende paa en Høi ved Sarthe. Cathedralkirke. Blandt dens Manufacturer mærkes Voxlysmanu-

facturer, de berømteste i Frankrig, som aarligen levere imellem 2 og 300,000 Pund. 18,500 Indv.

La Fleche (Flexia), 47° 42′ N. B., ved Loire. Slot. Militairskole, stiftet 1764, som forhen var et Jesuitercollegium. Aquæduct. 5000 Indv.

26. Depart. Mayenne,

(98 Q. M. stort, med 332,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Laval, Mayenne, Chateau-Gonthier og 27 Cantoner).

Laval (Vallis Guidonis), 48° 4′ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Mayenne, stor, men slet bygget, har 2 gamle Slotte, og siden 1815 et Trappistkloster med 18 Munke. 15,000 Indv.

Mayenne (Meduana), 48° 18′ N. B., ved Mayenne. Slot. 9000 Indv.

27. Depart. Indre-Loire,

(134 Q. M. stort, med 275,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Tours, Loches, Chinon og 24 Cantoner).

Tours (Turoni, Cæsarodunum), 47° 23′ 46″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Erkebispesæde, ligger paa en Slette imellem Loire og Cher. Staden er gammel, men temmelig anseelig og vel bygget. De fleste Huse ere af hvide Steen, og dækkede med Skifer. Her findes et gammelt Slot og en skiøn gothisk Cathedralkirke, og blandt Manufacturerne ere de i Silke (600 Stole) de vigtigste. Før Revolutionen taltes 700 Silkemøller i Staden. 22,000 Indv. (Grecourts Fødeby).

Anmærkn. Ved Tours overvandt den berømte *Major domus* Carl Martel 732 Araberne i et blodigt Slag.

Amboise (Ambasia), 47° 24′ 54″ N. B., ved Loire. Paa en høi Klippe ligger et befæstet Slot,

hvor Carl 8. døde 1498 ved et ulykkeligt Tilfælde, Geværfabrik. 5100 Indv. (Sammensværgelse 1560. De la Renaudie).

Chinon (Caino), 47° 11′ 4″ N. B., ved Vienne. Den er omgiven med Mure, og har et gammelt Slot, hvor Carl 7. holdt Hof, da Jeanne d'Arc fremtraadte. 6100 Indv. (Rabelais Fødeby).

Loches (Luccæ), 47° 7″ 27′ N. B., ved Indre. Paa det herværende gamle Slot, som ligger paa en steil Klippe, og som var den anden Bastille, sad Hertug Ludvig Morus indsluttet i et Jernbuur i 10 Aar. I en af Stadens 7 Kirker ligger Agnes Sorel († 1450) begraven, og endnu 1792 saaes hendes Grav. 4350 Indv.

Luines, 47° 23′ 10″ N. B., ved Loire. Slot. 2200 Indv.

La Haye, 47° 2′ N. B., ved Creuse, med 1000 Indvaanere.

Her er den berømte Descartes (*Cartesius*) født 1596, død 1650 i Stokholm.

28. Depart. Indre,

(133 Q. M. stort, med 205,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Chateauroux, Issoudun, La Chatre, Le Blanc og 23 Cantoner).

Chateauroux (Castrum Radulphi), 46° 48′ 45″ N. B., ved Indre, med et lille Slot, i hvis Park findes et betydeligt Klædemanufactur. 8500 Indvaanere.

Issoudun (Auxellodunum, Issoldunum), 46° 56′ 53″ N. B., ved Theols, er omgiven med Mure. 10,200 Indv.

Valençay, ved Nahon, med et smukt Slot, hvor Ferdinand 7. af Spanien holdtes fangen fra 1808 til 1813. 2300 Indv.

29. Depart. Mayenne-Loire,

(139 Q. M. stort, med 401,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Angers, Segre, Bauge, Saumur, Beaupreau og 34 Cantoner).

Angers (Andegavum, Juliomagus), 47° 28' 9'' N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ved Mayenne, en gammeldags bygget Stad med et Bjergslot og en Cathedralkirke. 29,000 Indvaanere.

Her blev den engelske Statsminister William Pitt født d. 28. Mai 1759. Hans Forældre gjorde dengang en Reise igjennem Frankrig.

Saumur (Salmurus), 47° 15' 24'' N. B., ligger ved Loire, over hvilken føre 2 Broer. Gammelt Bjergslot. Ved Staden findes 2 romerske Leire fra Julius Cæsars Tid. 9700 Indv.

I Saumur er det lærde Fruentimmer Anne Lefevre Dacier født 1651.

Cholet, 46° 10' N. B., ved Maine, med 4700 Indv. (Slag 1793 imellem Vendeerne og Republicanerne).

30. Depart. Vienne,

(131 Q. M. stort, med 252,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Poitiers, Loudun, Chatellerault, Montmorillon, Civray og 31 Cantoner).

Poitiers (Pictavium), 46° 34' 50'' N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, beliggende ved Clain. Den er befæstet med Mure og Taarne, har en gothisk Cathedralkirke, 22 andre Kirker og flere romerske Oldsager. 22,000 Indvaanere.

Chatelleráult (Castellum Heraldi), 46° 49′ 6″ N. B., Fabrikstad, ved Vienne, som bliver seilbar her, og over hvilken fører en prægtig Steenbro. 8200 Indb.

Vivonne, med 2000 Indv. (Slag 507. Clodovig — Alarich 2.)

Moncontour, 46° 50′ N. B., med 820 Indv. (Slag 1569. Henrik af Anjou — Coligny).

Maupertuis, Landsby, med 200 Indv. (Slag 1356. Den sorte Prinds — Johan den Gode).

31. Depart. Vendée,

(130 Q. M. stort, med 269,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Bourbon-Vendee, Fontenay, Sables d'Olonne og 29 Cantoner).

Bourbon-Vendée (forhen Roche sur Yon, siden Napoleon), Hovedstaden i Departementet, beliggende ved Yon. 3000 Indv.

Fontenay le Comte, 46° 30′ N. B., ved Vendée. 6500 Indv. (Vigtigt Slag 1793 imellem Vendeerne og Republicanerne).

Sables d'Olonne, 46° 29′ 50″ N. B., beliggende ved Havet i en Marskegn. Vigtig Sardelfangst. Betydelige Saltlaguner. 5200 Indv.

Luçon (Lucionum), 46° 27′ 14″ N. B., slet bygget Stad, ved Fontenellecanalen. Cathedralkirke. Her var Armandus Richelieu Biskop. 2630 Indvaanere.

Anmærkn. Departementet Vendee er blevet historisk mærkværdigt ved den blodige Krig, som under den franske Revolution førtes her og i de omliggende 3 Departementer fra 1793 til 1796, og i hvilken Vendeerne, anførte af D'Elbee, Charette, Bernier, Bonchamp, La Roche Jaquelin, Stofflet, Sapineau, Lescure og andre, og understøttede af deres Lands Beskaffen-

hed, der lagde Republicanerne mange Hindringer i Veien, ofte bibragte disse svære Nederlag, indtil General Hoche i Aaret 1796, ved sine Seiervindinger og ved at fange Anførerne, som bleve skudte, gjorde Ende paa denne Kamp, der gjensidigen var bleven ført med alle Borg-krigens Gyseligheder.

Øerne Noirmoutiers (Nigrum monasterium), 3 Q. M. stor, med Hovedstaden Noirmoutiers, 47° N. B., 1600 Indv., og Dieu, 2 Q. M. stor, med 1900 Indbyggere, høre til Departementet Vendée.

32. Depart. Begge Sèvres,

(114 Q. M. stort, med 254,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Niort, Thouars, Parthenay, Melle og 31 Cantoner).

Niort, 46° 20′ 8″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Sèvre niortaise, har et befæstet Slot, et Athenæum, et offentligt Bibliothek paa 12,000 Bind, en Børs og fortræffelige Lædermanufacturer. 14,500 Indv.

Anmærkn: Den i Frankrigs Historie saa mærkværdige Fransisca d'Aubigne, Marquise af Maintenon, blev født her i et Fængsel Aar 1635.

Parthenay (Parthenæum), 46° 11′ N. B., ved Thoué. 3200 Indv.

33. Depart. Cher,

(132 Q. M. stort, med 228,200 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Bourges, Sancerre, St. Amand og 29 Cantoner).

Bourges (Biturigæ, Avaricum), 47° 4′ 59″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Erkebispesæde, ligger ved Eure, hvor den optager Auron. Staden er gammel, omgiven med svære Mure og 80 høie Taarne, som man holder for et Værk af Romerne, har et gammelt Slot, en gothisk Ca-

thedralkirke, 22 andre Kirker, et Collège royal, et offentligt Bibliothek paa 30,000 Bind og 16,400 Indv. (Bourdalous Fødeby, f. 1632, d. 1704).

St. Amand Montrand, 46° 32′ N. B., ved Cher. Slot. 5100 Indv.

34. Depart. Nièvre,

(134 Q. M. stort, med 240,200 Indbyggere, indbefatter Districterne Nevers, Cosne, Clamecy, Chateau Chinon og 25 Cantoner).

Nevers (Nivernum, Noviodunum Æduorum), 46° 59′ 17″ N. B., Hovedstaden i Departementet, paa den høire Bredde af Loire, over hvilken gaaer en Steenbro paa 22 Buer. Gammelt Slot midt i Staden. Cathedralkirke. Kanonstøberi. I de herværende Fajancefabriker er allerførst i Frankrig forfærdiget Porcelain. 12,000 Indv.

Clamecy (Clameciacum), 47° 27′ 37″ N. B., ved Foreningen af Beuvron og Yonne. 5000 Indvaanere.

VII. Landskabet Bourgogne
(Burgundia)

har faaet Navn efter Burgunderne, som i det 5te Aarhundrede nedsatte sig i en Deel af Schweiz og Franche Comté og derfra udbredte sig videre, og oprettede et eget Kongerige. Burgund blev siden deelt i det transjuranske eller Øvre Burgund, Ø. for Jura, og i det cisjuranske eller Nedre Burgund, V. for Bjergkiæden. Nedre Burgund eller det senere Hertugdømme Burgund blev et fransk Lehn, og Hugo Capets Sønnesøn Robert blev Stamfader til den ældre burgundiske Hertugfamilie, der uddøde 1361.

Johan den Gode forenede nu Hertugdømmet med Kronen, gav det 1363 til sin Søn Philip den Dristige, Stamfaderen til den nyere burgundiske Hertugsfamilie, der uddøde 1477 med Carl den Dristige. Ludvig 11. bemægtigede sig derpaa Hertugdømmet, og indlemmede det under den franske Krone. — Dette Landskab indbefattede før Revolutionen: det egentlige Hertugdømme Bourgogne (med Districterne Dijonnais, Autunais, Chalonnais, Auxois og Bjerglandet); Grevskaberne Charollais, Maçonnais, Auxerrois, Bar sur Seine, og de fra Savoyen 1601 afstaaede og med Bourgogne forenede Landskaber Bresse (Øvre og Nedre Bresse) og Bugey (Øvre og Nedre Bugey) med Gex og Valromey.

35. Depart. Côte d'Or,

(1[illegible] Q. M. stort, med 356,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Dijon, Chatillon, Semur, Beaune og 36 Cantoner).

Dijon (Divio), 47° 19′ 25″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ved Foreningen af Floderne Suzon og Ouche. Staden er befæstet med Volde og Mure, og har et Citadel. Til dens Mærkværdigheder hører det gamle Pallads, hvor de burgundiske Hertuger resiederede. Det rige Cartheuserkloster, hvor de burgundiske Hertugers Familiebegravelse var, er ødelagt under Revolutionen. Her findes et Collège royal, et offentligt Bibliothek paa 40,000 Bind, et Museum med en Samling af gode Malerier og 40,000 Kobbere, et Theater, flere romerske Oldsager og betydelige Manufacturer. 22,000 Indv. (Bossuets, Crebillons, Pirons og Vergennes Fødeby).

Auxonne (Auxonia), 47° 11′ 24″ N. B., ved Saone, hvorover fører en smuk Bro. Gammelt befæstet Slot. Arsenal. Kanonstøberi. 5300 Indv.

Beaune (Belna), 47° 2′ N. B., ved Bourgoise, er Oplagssted for Burgundervinen. 8400 Indv.

Semur (Semurium), 47° 28′ N. B., beliggende paa en Klippe, der paa 3 Sider omgives af Floden Armançon. Pragtfuld Stiftskirke. Offentligt Bibliothek paa 12,000 Bind. 4300 Indv.

Citeaux (Cistercium), Landsby, hvor fordum fandtes det 1098 stiftede Cistercienserabbedie, der var Ordenens Hovedsæde, og hvor Superior-Generalen residerede. Under ham stode henved 3600 Munke- og Nonneklostere i alle Egne i Europa.

36. Depart. Yonne,

(134 Q. M. stort, med 326,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Auxerre, Sens, Jrigny, Tonnere, Avalon og 34 Cantoner).

Auxerre (Antissiodorum), 47° 47′ 54″ N. B., paa en Høi, ved Yonne, der her danner en god Havn. Pragtfuld Cathedralkirke. Athenæum. 11,300 Indv.

Omtrent 1 Miil fra Staden findes den mærkværdige mineralske Kilde Belombre.

Sens (Sennones, Agendicum Senonum), 48° 11′ 55″ N. B., ved Yonne, har en Cathedralkirke, i hvilken Frants d. 1stes Cantsler Du Prát ligger begraven. Fabriker for Vanduhre, som ere meget søgte. Ved Staden findes den forstenende Kilde Veron. 8600 Indv.

Avallon (Aballo), 47° 28′ N. B., paa en Granitklippe, ved Voisin. 5000 Indv.

Tonnere (Tornodorum), 47° 58′ 8″ N. B., befæstet med Mure og Taarne, ligger ved Armançon. 4300 Indv.

I Tonnere er den berømte Chevalière d'Eon født 1728. Han døde i London 1810.

Vezelay (Vezeliacum), 47° 28′ N. B., ved Cure. 1600 Indv. (Ludvig 7. — Bernhard af Clairvaux, 1146).

Her er Orientalisten Theodor Beza født.

37. Depart. Saone-Loire.

(162 Q. M. stort, med 472,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Maçon, Autun, Charolles, Chalons, Louchans og 48 Cantoner).

Maçon (Marisco), 46° 18′ 17″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Saone, hvorover fører en Steenbro. Den er gammel, og Gaderne ere meget smale og mørke. Cathedralkirke. 10,500 Indvaanere.

Autun (Augustodunum, Civitas Æduorum), 46° 56′ 58″ N. B., Bispesæde, ved Foden af 3 høie Bjerge, ved Floden Arroux, med en Cathedralkirke, et Kanonstøberi, en Geværfabrik og flere romerske Oldsager, blandt hvilke Levningerne af et Janus- og Cybelestempel udmærke sig. 9200 Indv.

Chalons sur Saone (Cabillonum), 46° 46′ 54″ N. B., ved Centralcanalen, hvor den falder i Saone. 10,400 Indv.

Cluny (Cluniacum), 46° 24′ N. B., ved Grosne. 3800 Indv.

Det store Cluniacenserabbedie, som fordum fandtes her, var stiftet 910 af Abbed Berno, og var Hovedet for henved 2000 Klostere, saavel i Frankrig som i andre Lande.

38. Depart. Ain,

(103 Q. M. stort, med 318,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Bourg, Nantua, Belley, Trevoux og 35 Cantoner).

Bourg en Bresse, 46° 12' 26'' N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Reyssouze. Af det gamle Slot er en Deel tilovers, som bruges til Statsfængsel. Offentligt Bibliothek paa 25,000 Bind. 7400 Indv. (Astronomen Lalandes Fødeby. † 1813).

Trevoux (Trivultium), 45° 56' 42'' N. B., paa en Slette ved Saone.

VIII. Landskabet Lyonnais

(Lugdunensis)

indbefattede i vidtløftig Forstand Lyonnais (der bestod af det egentlige Lyonnais, Grevskabet Forez og Landskabet Beaujolais), Bourbonnais (Øvre og Nedre Bourbonnais), Auvergne (Øvre og Nedre Auvergne) og Marche (Øvre og Nedre Marche).

39. Depart. Rhone,

(54 Q. M. stort, med 341,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Lyon, Villefranche og 25 Cantoner).

Lyon (Lugdunum, Lugdunum Segusianorum), 45° 45' 52'' N. B., Hovedstaden i Departementet og Erkebispesæde, næst Paris Frankrigs vigtigste Stad, ligger paa en af Bjerge omgiven Slette, ved Foreningen af Rhone og Saone. Af disse Floder bliver den deelt i Saonestaden, som er gammel og styg, og i Rhonestaden, der har mange smukke Bygninger. Hele Staden er omgiven med Mure og Volde, og den har 8000 Huse, 4 Forstæder

(Vaize, Croix Rousse, St. Just og la Guillotière), 10 Porte, 7 Broer, 5 Quaier, 49 Kirker og 10 offentlige Pladse. Mærkes maa Cathedralkirken, en meget stor, men skummel gothisk Bygning med 4 Taarne, Pladsene Bellecour (nu Kongensplads, for nogle Aar siden Buonapartesplads) og Terraux, der er bekiendt fra Revolutionstiden ved de mange Henrettelser, som her fandt Sted, Arsenalet, som ligger langs med Saone, det store Hospital Notre Dame de Pitié med 1272 Senge, La Charité for gamle Folk og Hittebørn, det smukke Theater, Treenighedscollegiet, med en Kirke, der ganske er beklædt med Marmor. Af Broerne er især den store Steenbro over Rhone paa 20 Buer at mærke. Staden har en Børs, en Mynt, et Collège royal, et Athenæum, et offentligt Bibliothek paa 120,000 Bind og 1080 Haandskrifter, et Observatorium, en botanisk Have, en Veterinairskole og et Billedgalleri. Lyon er en vigtig Fabrikstad, men var som saadan langt betydeligere før Revolutionen. Blandt Manufacturerne er de i Silke især meget betydelige. Der findes 11,200 Stole; i Midten af det 18de Aarhundrede var deres Antal endog 30,000. Det overordentlig store Hattemanufactur, som fordum sysselsatte 8000 Mennesker, og dagligen leverede 8 à 10,000 Hatte, har nu kun 1500 Arbeidere. Det fordum saa berømte Broderie, som var saa meget søgt, og hvorved henved 6000 Mennesker fandt Arbeide, afsættes nu næsten ikke meer, hvorimod de her forfærdigede fine Silkeshawls finde stor Afsætning. Handelen er meget levende, og fremmes betydeligt ved Rhonen.

Med Helvetien er den især meget vigtig. 100,000 Indv., før Revolutionen 160,000.

Anmærkn. Lyon er en i Historien mærkværdig Stad. 197 eft. Chr. F. forefaldt her et blodigt Slag imellem Septimius Severus og Clodius Albinus, der, overvunden, dræbte sig selv. 1245 blev her holdt en mærkværdig Kirkeforsamling, hvor Innocents *IV.* affatte Keiser Frederik *II.* og opfordrede til et Korstog. 1274 holdt Gregor X. en Kirkeforsamling her. Fra Lyon var det at Petrus Valdus udgik, og stiftede Valdenserfecten (*Pauperes Lugduni*). — Meest navnkundig er dog Staden bleven ved sin skrækkelige Skiæbne under Revolutionen. Her fandtes mange Royalister, som i denne Rigets anden Stad og Paris's bestandige Medbeilerske søgte at bevirke en Modrevolution. I Maji 1793 blev det jacobinske Municipalitet affat, og Staden nægtede at lyde Nationalconventens Befalinger. Dubois Crance rykkede mod Staden med en Hær, der tilsidst voxede til 100,000 Mand, mod hvem Lyon kun kunde stille 40,000 Vaabendygtige. Beleiringen varede i 70 Dage, og over 3000 Bomber og 100,000 gløende Kugler, foruden Granater, foer ind i den ulykkelige Stad. Denne Beleiring kostede Republicanerne 24,000 Mand. Da Byen var faldet dem i Hænderne, begyndte de gyselige Henrettelser, og da det syntes Repræsentanterne at gaae for langsomt med Guillotinen, bleve Slagtofferne samlede i store Hobe paa Terraux, beskudte med Kartæscher, og de Saarede nedhuggede af Dragoner.

Villefranche (Villa franca), med Tilnavnet sur Saone, 45° 50′ N. B., omgiven med Mure og Grave. 4700 Indv.

Beaujeu (Bellus jocus), 46° 9′ N. B., ved Foden af et Bjerg, ved Floden Ardiere. 1700 Indv.

40. Depart. Loire,

(92 Q. M. stort, med 316,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Montbrison, St. Etienne, Roanne og 28 Cantoner).

Montbrison, 45° 32′ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Vigezy. Paa en Basaltklippe i Staden stod fordum et Slot. 5200 Indv.

Roanne (Rodumna), 46° 2′ 29″ N. B., ved Loire, over hvilken fører en smuk Bro. Vareoplagssted imellem Lyon og Paris. 7000 Indv.

St. Etienne de Fürand (Furanum s. Fanum St. Stephani), 45° 22′ N. B., ved Fürand, vigtig Fabrikstad. Her findes den største Geværfabrik i Frankrig, med 11 Ovne, 26 Jernhammere, 47 Bore- og 104 Poleermøller. I Omegnen findes Steenkulminer. 16,300 Indv.

41. Depart. Allier,

(130 Q. M. stort, med 260,300 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Moulins, Montluçon, Gannat, La Palisse og 26 Cantoner).

Moulins (Molinæ), 46° 34′ 4″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Allier, over hvilken fører en meget konstig Steenbro. Staden er smuk, og har en skiøn Quai, 12 Kirker (i en af disse ligger den 1632 i Toulouse henrettede Henrik Montmorency begraven) og 14,000 Indv.

Montluçon (Montlussonium), 46° 22′ N. B., ved Cher. Gammelt Slot. 5700 Indv.

Bourbon l'Archembaud (Burbo Archembaldi), 46° 35′ 22″ N. B., ved Barge, Stamhuus for det bourbonske Kongehuus. 2600 Indv.

42. Depart. Puy de Dome,

(154 Q. M. stort, med 543,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Clermont, Riom, Thiers, Ambert, Issoire og 50 Cantoner).

Clermont-Ferrand (Claramontium, hos de Gamle Augustonemetum, siden Arverna), 45° 46′ 44″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ligger ved Foden af en Bjergkiæde, ved Artier. Staden er ikke smuk, og de af Lava byggede Huse og med Lava brolagde Gader give den et mørkt Udseende. Cathedralkirke. Collège royal. I Forstaden St. Allier findes en forstenende Kilde, der har dannet den mærkværdige derværende Steenbro. I Omegnen af Staden tælles 8 mineralske Kilder. 30,400 Indv. (Mathematikeren Pascals Fødeby, f. 1623, d. 1662).

I Clermont holdt Pave Urban 2. 1095 det mærkværdige Consilium, hvor det første Korstog blev besluttet.

Riom (Ricomagus), 45° 51′ 30″ N. B., paa en Høi, ved Eubenne, var fordum Hertugerne af Auvergnes Residents. Vigtige Garverier. 13,400 Indbaanere.

Paa Slottet Vegon, i Nærheden af Riom, er den berømte, i Slaget ved Marengo 1800 faldne, General Desaix (*le général sans peur et sans reproche*) født 1768.

Billom (Bilhomum), 45° 36′ N. B., ved Richer, med det gamle Slot Turluron. 5100 Indv.

Ambert (Amberta), 45° 28′ N. B., vigtig Manufacturstad. I Omegnen findes henved 50 Papiirmøller. 6000 Indv.

Issoire (Iciodorum), 45° 33′ 56″ N. B., ved Couze. 5000 Indv.

I Distriktet Issoire ved Landsbyen Mont d'or les Bains, findes de berømte varme Bade Mont d'or (*Bains du Mont d'or*), det af alle mineralske Kilder i Europa indeholder meest Fixluft. De 3 herværende Kilder føre Navn af Cæsars Bad, de store Bade og Magdalenebadet. At de allerede have været benyttede af Romerne, bevise de mange her fundne Oldsager.

43. Depart. Cantal,

(106 Q. M. stort, med 256,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Aurillac, Mauriac, Murat, St. Flour og 23 Cantoner).

Aurillac (Aureliacum), 44° 55′ 10″ N. B., Hovedstad i Departementet, opført i det 9de Aarhundrede, har et gammelt, forfaldet Bjergslot. 10,400 Indb.

St. Flour (Fanum St. Flori), 45° 1′ 58″ N. B., Bispesæde, beliggende paa et høit Bjerg ved Truyere. Cathedralkirke. 5300 Indb.

44. Depart. Øvre Loire,

(87 Q. M. stort, med 268,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Le Puy, Brioude, Yssengeaux og 28 Cantoner).

Le Puy (Podium), 45° 2′ 41″ N. B., Hovedstaden i Departementet, paa et Bjerg, ved Foden af hvilket flyder Borne. Cathedralkirke. Vigtige Kniplingsmanufacturer, som i og omkring Staden sysselsætte henved 20,000 Mennesker. 12,000 Indb.

Brioude (Brivatum), 45° 14′ N. B., ved Allier, over hvilken fører en gammel romersk Steenbro, som er 90 Skridt lang. 5500 Indb.

Polignac, Flekke, paa en Høi ved Loire. Slot. 1900 Indb. Den udgjorde forhen et Marquisat, hvorefter en berømt Familie i Frankrig førte Navn. (Abbed Melchior Polignacs Fødeby).

Valence (Valentia), 44° 55′ 59″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ved Rhone, er en af de ældste Stæder i Frankrig. Den er ikke smuk, og Gaderne ere meget smale og bugtede. Citadel. I Cathedralkirken blev 1811 opreist et Monument for Pave Pius 6., der som Fange døde i Citadellet d. 29. August 1799. Canova forfærdigede hans Buste, som staaer paa Graven. Offentligt Bibliothek. Artilleriskole. 8000 Indvaanere.

Romans, 45° 6′ N. B., blomstrende Manufacturstad, ved Isere, med 6200 Indv.

Montelimart, egentligen Monteil-Aimar (Montilium s. Mons Ademari), 44° 33′ 38″ N. B., beliggende ved Roubion. Den er omgiven med Mure, og beskyttes af et Citadel. 6300 Indv.

48. Depart. Høre Alperne,

(103 Q. M. stort, med 125,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Gap, Embrun, Briançon og 23 Cantoner).

Gap (Vapincum), 44° 33′ 57″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ligger ved Foden af et Bjerg, ved Floden Benne, og forsvares af Fortet Puymure. 8600 Indv.

Briançon (Brigantio, Vorgantia, Origantium), 44° 46′ N. B., en meget stærk Bjergfæstning, i en vild Egn, ikke langt fra Durances Kilder. Alle omliggende høie Punkter ere forsynede med Forter og Skandser, blandt hvilke de vigtigste ere Rambouillet og Trois têtes. De behersker ganske den store Alpevei over Mont Genevre. Staden forbindes med disse Forter ved en beundringsværdig

Steenbro af en eneste, 60 Alen lang, Bue. Crystalfabrik. 3000 Indv.

Mont Dauphin, stærk Bjergfæstning, der behersker et Alpepas. Varme Bade. 360 Indv.

Bonnet, Flekke, ved Drax. 1550 Indv. (Hertug Frants af Lesdiguieres er født her 1543, død i Valence 1626).

49. Depart. Vaucluse,

(66 Q. M. stort, med 206,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Avignon, Orange, Carpentras, Apt og 21 Cantoner).

Dette Departement bestaaer af de forrige Grevskaber Avignon og Venaissin, det forrige Fyrstendømme Orange og endeel af det gamle Provence. Avignon tilhørte fordum afvexlende Greverne af Provence og Toulouse, og da Stridighed opstod imellem disse, gjorde Indvaanerne sig uafhængige. I det 13de Aarhundrede kom Carl af Anjou, Konge i Sicilien, i Besiddelse af Grevskabet, hvilket Johanne af Neapel 1348 solgte til Paven. Venaissin fik den romerske Stol 1273 af Philip 3., og forblev til 1791 i Besiddelse saavel af dette som af Avignon. Fyrstendømmet Orange havde i Middelalderen sine egne Herrer. 1531 fik Huset Nassau Fyrstendømmet ved Arv, og stadfæstedes i Besiddelse deraf ved Fredsslutningerne i Vervins, Nimwegen og Ryswik. Siden faldt det til Preussen, som i Utrechter-Freden 1713 afstod det til Frankrig. 1714 blev det forenet med Dauphine.

Avignon (Avenio), 43° 56′ 58″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, beliggende paa en Slette, ved Rhone, som her optager Sorgue, der løber igiennem Staden. Den er stor, men Husene ere uanselige, og Gaderne smale og krumme. De mange Kirker og forhenværende Klostere indtage med deres Kirkegaarde og Hauger over en Trediedeel af Staden. Til dens Mærkværdigheder hører det gamle pavelige Residentsslot, som lig-

ger paa en Høi, og er omgiven med Grave, Cathedralkirken, som ikke er meget stor, i hvilken Paverne Benedict XII. og Johan XXII. ligge begravne. I den forhenværende Coelestinerkirke findes Clemens VI. Begravelse. Staden tæller 43 Kirker, og har et Athenæum, et Museum, et offentligt Bibliothek paa 30,000 Bind, ypperlige Manufacturer i Silke med 2000 Stole, og flere romerske Antiquiteter. Over Rhone gaaer en gammel Steenbro, som skal være opført af en Hyrde, til Ære for hvem der i den forhenværende Coelestinerkirke er oprettet et Monument. Kanonstøberi. 23,300 Indv. (Den berømte Taktiker Charles Folards Fødeby, f. 1669, d. i Avignon 1752). — Pavernes Residents fra 1305 (Clemens V.) til 1377 (Gregor XI.) Mærkværdig Beleiring 1226 — Ludvig VIII. †.

Anmærkn. Den ved Petrarcas Sonetter og Canzoner saa berømte og interessante Laura, der havde en saa mægtig Indflydelse paa hans Digterliv, blev 1307 født i en af Avignons Forstæder. Hun var en Datter af Audibert de Noves, Syndicus i Staden, blev 1325 gift med Hugo de Sades, og lærte sin Sanger at kiende 1327. 1348 blev hun et Offer for den skrækkelige Pest, som rasede i Europa. Hun ligger begraven i det forhenværende Fransiscanerkloster i Avignon, og hendes Grav dækkes af en simpel Sandsteen. Under Frants d. 1stes Regiering aabnede man Graven, men fandt kun en Blydaase, hvori var indsluttet en Skuepenge og et italiensk Digt af den sørgende Petrarc. Ved denne Leilighed forfattede Kongen selv et Digt til Lauras Berømmelse, og lod det nedlægge i hendes Grav.

Orange (Arausio), 44° 9′ 17″ N. B., en gammel, med Mure omgiven, Stad, og forhen Hoved-

staden i Fyrstendømmet, hvorefter Huset Nassau-Oranien fører Titel, ligger ved Enden af en stor Slette, ved Mayne. Her findes en romersk Triumfbue, et Amphitheater og en Aquæduct. 7300 Indv. Her er holdt 3 Kirkeforsamlinger.

Carpentras (Carpentoracte Meminorum), 44° 3′ 33″ N. B., fordum Hovedstaden i Venaissin, ligger ved Auzon. Den har en Cathedralkirke, et offentligt Bibliothek paa 80,000 Bind, en stor Aquæduct paa 48 Buer, og en gammel romersk Triumfbue. 8500 Indv.

Vaucluse (Vallis clausa), en lille Flekke, i en Dal, i hvilken Kilden Vaucluse, der danner Floden Sorgue, udspringer. Her levede og digtede den forelskede Petrak, og forevigede dette yndige Sted ved en af sine skiønneste og meest sværmeriske Oder.

X. Landskabet Provence
(Provincia),

det første af Gallien, som Romerne kom i Besiddelse af, og som tilligemed Languedoc af dem fik Navnet Provincia Narbonensis. Vestgother, Burgunder, Ostgother, Franker og Saracener vare afvexlende i Besiddelse af det, indtil det i 9de Aarhundrede forenedes med det lothatingiske Rige. Siden blev det en lang Tid regieret af uafhængige Greven, og først 1481, ved Carl af Maines Død, under Ludvig XI. Regiering forenet med den franske Krone. En stor Deel af det sydlige Frankrig førte i Middelalderen Navnet Provence, og glimrede som de herlige Troubadourers *) Fødeland.

*) Troubadourer (af trouver), forskiellige fra de senere, som Romanskrivere bekiendte, nordfranske *Trouveres*,

Landskabet var deelt i Övre-Provence, den nordlige Deel, der giennemstrømmedes af Durance, og Nedre-Provence, fra Durance til Havet.

50. Depart. Rhonemundingen,

(95 Q. M. stort, med 293,300 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Marseille, Aix, Tarascon og 21 Cantoner).

Marseille (Massilia), 43° 17′ 49″ N. B., Hovedstaden i Departementet, en af Frankrigs vigtigste Stæder, og en af de ældste i Europa, anlagt i det 6te Aarhundrede f. Chr. F. af Phocæer fra Lilleasien, ligger paa en Slette, der mod Landet er omringet af Bjerge, ved Lyonerbugten. Staden er bygget i Form af en Halvmaane omkring Havnen, og deles i den gamle Stad, der ligger N. for Havnen, og er styg, med snevre, krumme Gader, og den ny Stad, S. for Havnen, meget regelret, med store smukke Bygninger. Disse 2 Hoveddele adskilles ved en meget lang Gade, den saakaldte Cours, der paa begge Sider er beplantet med Træer. Staden har 12,000 Huse, en Cathedralkirke (fordum et Dianatempel), en pragtfuld Børs, mange forhenværende Klostere, 14 Hospi-

blomstrede i de provençalske Lande fra det 11te til det 14de Aarhundrede. Troubadourerne vare Digtere, og ledsagedes som oftest af de saakaldte Minstrels og Jongleurs, der affang og accompagnerede hines Poesier. Disse antoge en egen Caracter, og vare fulde af Ømhed, Munterhed og Galanteri. I det høieste 300 Aar varede disse Provençaldigteres Periode, og flere fornemme Personer staae i Troubadourernes Række, og forevigede sig baade som Digtere og Helte. Den første betydelige Troubadour var Grev Vilhelm IX. af Aquitanien, der besang Korsfarernes Bedrifter. Foruden ham har Historien endnu bevaret Navnene paa over 200 Troubadourer, blandt hvilke Arnald af Ma-

taler, et fortræffeligt Quarantainehuus, et Collège royal, et offentligt Bibliothek, en botanisk Hauge, et Konstmuseum, et Marineobservatorium, og meget vigtige Manufacturer og Fabriker. Havnen (Frihavn) hører til Stadens største Mærkværdigheder. Den danner en langagtig Fiirkant, 1350 Skridt lang og 390 bred, og er indsluttet paa begge Sider af Steendæmninger og fortræffelige Kaier. 900 Koffardiskibe kunne ligge sikkre her; for Krigsskibe er den derimod ikke dyb nok, og Indløbet til den er, formedelst flere skjulte Klipper, meget farligt. Havnen dækkes af 2 smaa Forter St. Jean, hvor der brænder et Fyr, og St. Nicolas. Paa en næsten utilgiængelig Klippe ligger det gamle Castel Nôtre Dame de la Garde, der behersker Staden, og beskytter den mod Landsiden, hvor den er aaben. Handelen er overmaade vigtig, og drives især paa Levanten og Italien; dog er den meget aftagen siden Revolutionen, førend hvilken ofte 5000 Skibe aarligen anløb Marseilles Havn. Nu er det aarlige Antal ikke meer end en Trediedeel deraf. Blandt de talrige Manufacturer maa mærkes 75 Sæbesyderier. Marseille er Stapelstad for Provençalervinene, Olie og Sydfrugter. Climaet er meget behageligt, og Omegnen af Sta-

raviglia var sin Tids berømteste og meest lovpriste Sanger. Troubadourernes Sange vare deels muntre (*Soulas*), deels klagende (*Lais*), Hyrdedigte (*Pastourelles*), Satirer (*Sirventes*) eller Veddesange (*Tensons*). I det 14de Aarhundrede ophørte Troubadourernes Sange; de franske Konger begunstigede meer det franske Sprog, og istedet for hine herlige Digtere saaes kun Jongleurs, der ved deres Udsvævelser bleve almindelig foragtede, og tilsidst indtoge Hofnarrenes Plads.

den prydes af henved 5000 kridhvide Landsteder (les Bastides), der ligge adspredte imellem Olie- og Mandelskove. Forhen var Staden befæstet, men nu ere dens Volde udplanerede og omskabte til offentlige Spadseregange. 102,000 Indv. (Titus Petronius Arbiter's Fødeby). Mislykkede Beleiringer af de Keiserlige 1524 og 1536.

Anmærkn. I Aaret 1720 blev, ved et fra Levanten ankommet Skib, Pesten bragt til Marseille, og rasede her saa frygteligt næsten i et Aar, at 50,000 af Stadens Indbyggere bleve et Offer for den.

Pomegues, Ratonneau og If, med et Castel, der bruges til Statsfængsel, ere 3 smaa Klippeøer, som ligge foran Marseilles Havn.

Aix (Aquæ Sextiæ*)) 43° 31′ 38″ N. B., Erkebispesæde, og fordum Hovedstaden i Provence, en meget gammel Stad, ligger i en stor, med Olietræer beplantet, Dal, ved Floden Arc. Den har en Cathedralkirke, hvor Greverne af Provences Familiebegravelse findes, 22 andre Kirker og et offentligt Bibliothek paa 120,000 Bind. I den forhenværende Fransiscanerkirke ligger den bekiendte Marquis d'Argens begraven, hvem Frederik 2. af Preussen har ladet oprette et Monument. Varme Svovlbade, der ikke mere ere saa anseete, som i Oldtiden. 21,000 Indv. (Adansons, Tourneforts, D'Argens Fødeby).

Arles (Arelate), 43° 40′ 28″ N. B., en gammel Stad, fordum Hovedstaden i det, af Boso i det 9de Aarhundrede stiftede, burgundiske eller are-

*) Saakaldet efter den romerske Feltherre Sextus Calvinus, der anlagde denne Stad, Romernes første Coloni i Gallien.

latiske Rige, ligger ved Rhone, hvor den optager Craponne, omgiven af Moradser, hvorfor Luften er meget usund. Over Rhone fører en Skibsbro. Til Stadens Mærkværdigheder hører Slottet La Trouillé, Raadhuset, det forhenværende erkebiskoppelige Pallads, Martyreren Trophins Kirke, det uden for Staden værende Rolandstaarn, den 1676 her opreiste ægyptiske Obelisk, foruden flere Mindesmærker fra Romernes Tider, saasom et Amphitheater, en Deel af et Theater, Levningerne af det gamle Capitolium, og de saakaldte elysæiske Marker, hvor man finder en stor Mængde Steen- og Marmorkister, deels halvt, deels heelt over Jorden. Rhonecanalen, anlagt for at sætte Arles i Forbindelse med Havet, da Rhonen, formedelst dens hurtige Løb, tilstopper sin Munding med Sand. 18,500 Indvaanere.

Tarascon (Terrasco), 43° 48′ 20″ N. B., ved Foden af et Bjerg ved Rhone, ligeover for Beaucaire, hvortil fører en Skibsbro, har et gammeldags befæstet Slot. 11,300 Indv.

St. Remy (Fanum St. Remigii), beliggende paa en frugtbar Slette, ved Indsøen Glaciere, har flere romerske Oldsager, hvoriblandt udmærke sig Marius's Triumfbue og en 20 Alen høi Sarkophag. Vigtige Marmorbrud og Marmormøller. 5000 Indv.

Den bekiendte Astrolog og Spaamand Michael Nostrodamus er født her 1503, død 1566 i Salon.

Cassis, ved Lyonerbugten, med 2000 Indv. Jean Jaques Barthelemy, Forfatteren til Anacharsis Reise, blev født her 1716, † 1795.

Salon (Salum), 43° 40′ N. B., ved Craponne-Canalen, med 2500 Indv. I den forhenværende Franciscanerkirke er Nostrodami Grav, over hvilken er malet hans Billede i Legemsstørrelse.

Crau (Crava), en stor Steenslette paa 13 Q. M. Størrelse, strækker sig S. for Arles imellem Rhone og Søen Berre. Den ligner en Ørk, hvori enkelte Smaaoaser vise sig for Øiet. I Moradserne, som findes ved Sletten, ere Saliner.

Carmague (Camaria), en Øe, der dannes af begge Rhonens Arme ved deres Udløb i Havet.

51. Depart. Nedre-Alperne,

(134 Q. M. stort, med 146,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Digne, Barcelonette, Castelane, Sisteron, Forcalquier og 28 Cantoner).

Digne (Dinia), 44° 5′ 18″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ligger ved Bleonne. Den er omgiven med Mure, har en Cathedralkirke og varme Svovlbade. 3300 Indv.

Forcalquier (Forum calcarium, Forcalquerium), 43° 58′ N. B., fordum Hovedstaden i et Grevskab, som 1193 forenedes med Provence, ligger paa et Bjerg, ved Laye. 2550 Indv.

Sisteron (Segustero, Segesterica), 44° 11′ 51″ N. B., befæstet Stad, ved Durance. Smuk Cathedralkirke. Citadel. 3900 Indv.

Castelane (Salinæ, Civitas salinarum), 43° 55′ N. B., ved Verdon. 2000 Indv.

52. Depart. Var,

(133 Q. M. stort, med 284,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Draguignan, Toulon, Brignolles, Grasse og 32 Cantoner).

Draguignan (Dracenæ), 43° 44′ N. B., Hovedstaden i Departementet, beliggende paa en

frugtbar Slette, ved Pis. Vigtige Oliemøller. 8000 Indv.

Toulon (Telo Martius), 43° 7′ 32″ N. B., en stærkt befæstet Stad, ligger ved en Bugt af Middelhavet. Den deles i det gamle og det ny Quarteer, og har et smukt Raadhuus og et Citadel. Toulon er en af de bedste Krigshavne i Verden, og er overordentligt stærkt befæstet fra Søsiden. Havnen er deelt i den gamle og den ny (anlagt af Ludvig XIV.), og er indsluttet af en Quaie og 2 Moler. Omkring disse findes de fortræffelige Marinearsenaler (ethvert Krigsskib har sit eget Magazin), Skibsværfterne, den store Dokke Grognard for Tredækkere, de 960 Alen lange Reberbaner, Artilleriparken, de store Bagnes for Galleislaverne, Kanonstøberiet, Bageriet for Marinen o. s. v. Havnen har 2 smale Indløb imellem store Sandbanker, og de dækkes af stærke Batterier. Uden for Havnen er den herlige Rhed, som forsvares af Forterne **La Malgue, St. Louis**, det store Taarn og **Aiguillette**. Fra Søsiden er Toulon næsten uindtagelig, fra Landsiden er den ikke saa stærkt befæstet. Quarantaineanstalter. Omegnen af Toulon frembringer en overordentlig Mængde Capers. 22,000 Indv.

Anmærkn. I Aaret 1707 blev Toulon beleiret af Eugen og Hertugen af Savoyen, medens en engelsk-hollandsk Flaade under Admiral Shovel indsluttede den fra Søsiden. Beleiringen blev hævet. 1721 rasede Pesten her. 1744 seirede Engellænderne i et blodigt Søslag imellem Toulon og de hieriske Øer over den forenede fransk-spanske Flaade. 1793 overgave Indvaanerne og Soldaterne Staden til Engellænderne og

Spanierne; men Republikanerne ilede til under Dugommier og indsluttede den. Da de Engelske og Spanske indsaae Umuligheden af at forsvare Toulon, rømmede de den, men antændte først Værfterne og Krigsskibene (Sidney Smith). Ilden rasede frygtelig, og forøgedes ved et stærkt Bombardement fra Republikanernes Side og ved Spaniernes Uforsigtighed, i det de antændte flere Krudskibe. Hele den store Toulonerflaade blev et Rov for Luerne eller de Allierede. 14 store Linieskibe opbrændtes, 3 Linieskibe og 15 Fregatter førte Engellænderne med sig, 9 Linieskibe og 16 Fregatter bleve reddede. De store Magaziner med de i mange Aar samlede Materialier, bleve en Askehob. Dagen efter denne gyselige Ødelæggelse stormede Republikanerne Staden, og de strenge Forholdsregler, som fra disses Side toges imod den, svækkede dens Velstand og formindskede dens Folkemængde.

Hyeres (Areæ), 43° 7′ 23″ N. B., Søstad, paa en høi Klippe. Sikker Rhed. Betydelige Citronplantager (i en Hauge 18,000 Træer). 6600 Indv. (Taleren Masillons Fødeby).

De hieriske Øer, Stoechades, (Porquerolles, Port Cros, Levant og Bagneaux) ligge paa Kysten ligeover for Hieres. Fordum voxede her ypperlige Agrumer, nu ere Øerne kun nøgne Klipper, uden Træer eller Buske, men Climaet er overmaade behageligt. De ere ubeboede.

Grasse (Grassa, Grinnicum), 43° 39′ 19″ N. B., ved Foden af et Bjerg, har 12,500 Indv. I Nærheden Marmor- og Alabasterbrud.

Frejus (Forum Julii, Colonia Pacensis, Classensis), 43° 25′ 52″ N. B., Søstad, beliggende paa Crateren af en udbrændt Vulkan, ved Floden Argens. Cathedralkirke. Levninger af et romersk Amphitheater og en Vandledning. 2300 Indv. (Julius Agricolas og Abbed Sieyes Fødeby).

I Frejus var det Napoleon Buonaparte landede den 15de October 1799, hvorfra hån begav sig til Paris og fremskyndte den mærkværdige 18de Brumaire (9de November).

Brignolles (Brinonia), 43° 24″ N. B., ved Caranze. Vigtige Manufacturer, blandt hvilke Garverierne udmærke sig. I Egnen om Brignolles findes de fine Perdrigonblommer i stor Mængde. 5500 Indv.

Antibes (Antipolis), 43° 34′ 43″ N. B., meget gammel, befæstet Søstad, med et Citadel. 5300 Indvaanere.

Ikke langt fra Antibes findes Bugten Jouan, hvor Keiser Napoleon, ved sin Tilbagekomst fra Elba, den 1ste Marts 1815 steg i Land, og fortsatte sit Tog mod Paris, hvor han ankom den 20de.

Cannes, 43° 32′ 58″ N. B., Søstad, med 2600 Indv. Vigtigt Sardelfiskeri.

De lerinske Øer (St. Marguerita og St. Honorat), med et Fort og et Vagttaarn, ligge uden for Cannes.

XI. Landskabet Languedoc,

beboet i de ældste Tider af Volscii, siden, efter Romerstatens Undergang, besat af Vestgotherne, der bleve fortrængte af Araberne. Pipin den Lille fordrev disse, og forenede Landet med Kronen. Men senere opstode de mægtige Grever af Toulouse, der i det 10de Aarhundrede vare i Besiddelse af næsten hele Languedoc. Siden deeltes det, men forenedes med en stor Deel af Sydfrankrig under den berømte Raymund af St. Ægidius. Philip 3. tog dette Landskab i Besiddelse, dog blev det ikke for bestandig for-

enet med Kronen før Aar 1361 under Johan den Godes Regiering.

Languedoc indbefattede tilforn Øvre Languedoc (med Landskaberne Toulousain, Albigeois, Lauragais, Rieux, Mirepoix, Lille, Cominges), Nedre Languedoc (med Carcassonne, Narbonne, Beziérs, Nismes, Uzegeois), Sevennerne (med Alais, Gevaudan, Vivarais, Velay), Grevskaberne Foix og Roussillon.

53. Depart. Gard,

(105 Q. M. stort, med 322,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Nismes, Uzez, Alais, Vigan og 38 Cantoner).

Nismes (Nemausus), 43° 50′ 12″ N. B., Hovedstaden i Departementet, beliggende i en frugtbar Dal. Den er meget gammel og bestaaer af den egentlige Stad, som er omgiven med Mure, og 8 Forstæder, der ere dobbelt saa store som Staden selv. Citadel. Domkirke. Collège royal, med et offentligt Bibliothek. Dens største Mærkværdigheder ere de betydelige Levninger fra Romernes Tider, nemlig Amphitheatret (les arenes), som af de vi kiende er det bedst vedligeholdte (det har 4 Porte og 120, i 2 Rader over hverandre opførte, Arcader), la maison carrée, med 32 skiønne corinthiske Søiler (det er opført til Ære for Agrippas, af August adopterede, Sønner Lucius og Cajus), et af Quadersteen opført Tempel, som man troer helliget Diana, en i senere Tider opdaget Fontaine, og det ottekantede, 45 Alen høie, Taarn (Tourvagne). Blandt Manufacturerne ere de i Silke især mærkværdige. 40,000 Indv.

Anmærkn. Nismes er i de senere Aar bleven mærkværdig ved dens Hengivenhed for Bourbonnerne, og da

afskyeligste Forfølgelser imod Protestanterne. I Nismes blev den bekiendte reformeerte Geistlige Jaques Saurin født, saavelsom Jean Nicot, der som fransk Gesandt 1559 først bragte Tobaken fra Portugal til Frankrig. Efter ham fører endnu Tobaken Navn af *herba Nicotiana*.

Beaucaire (Belliqvadrum), 43° 48′ 35″ N. B., ligger ved Rhone, ligeover for Tarascon. Disse Stæder ere forbundne ved en underjordisk Gang, der gaaer under Rhonen. I Beaucaire holdes den 22. Julii den største Messe i Frankrig. 8000 Indv.

Aiguesmortes (Aquæ mortuæ), 42° 33′ 58″ N. B., beliggende midt imellem flere Moradser, 1¼ Miil fra Havet, hvormed den forbindes ved en Canal. Den er omgiven med Mure og 15 Taarne. Fordum laae den ved Havet, og fra dens Havn stak Ludvig d. 9. i Søen, da han 1248 foretog sit første Korstog. 2800 Indv.

Pont St. Esprit, 40° 19′ 40″ N. B., ved Rhone, over hvilken fører en 1260 Skridt lang og 8 Skridt bred Bro, der hviler paa 36 Buer. Citadel. 4000 Indv.

Remoulins, Flekke, ved Gardon. 900 Indv.

I Nærheden af denne Flekke findes den berømte *Pont du Gard*, et Kiæmpeværk fra Romernes Tider. Denne uhyre Aquæduct er opført i 3 Arcader, i en Høide af 90 Alen. Den nederste Arcade, som staaer i Floden Gardon, bestaaer af 6 store Buer, der bære 11 andre, som ere 373 Skridt lange. Alle disse ere af uhyre store Quadersteene, 52 Alen over Floden, og oven paa dem hviler den 3die Arcade, som tæller 35 Buer, og hvorover Vandet fordum blev ledet til Nismes.

54. Depart. Herault,

(133 Q. M. stort, med 301,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Montpellier, Lodeve, St. Pons, Beziers og 36 Cantoner).

Montpellier (Mons Pessulanus, Mons puellarum), 43° 36′ 29″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, paa en Høi, imellem Masson og Lez, er omgiven med Mure. Staden selv er ikke smuk, men dens Forstæder ere meget regelmæssige, og have brede Gader. Den har 8000 Huse, et Citadel, en Cathedralkirke og 20 andre Kirker, et Academi, et anatomisk Theater, et Museum, et offentligt Bibliothek paa 42,000 Bind, en Børs, en Mynt og den største botaniske Hauge i Europa. Til Stadens Mærkværdigheder hører den skiønne Promenade Peron, hvorfra man seer Alperne, Sevennerne, Pyrenæerne og Havet. Blandt de betydelige Fabriker maae mærkes Spanskgrøntfabrikerne, som ere bragte meget vidt. Den bedste Parfume i Frankrig faaes herfra. Handelen er levende, og befordres ved Canalen Grave. Vigtig Aquæduct. Sundhedskilden Joncasse. 33,000 Indvaanere.

Cette (Cetius), 43° 23′ 51″ N. B., Søstad, beliggende paa en Landtunge imellem Indsøen Thau og Havet, ved Forbierget Cette (Promontorium Sigium). Den er anlagt af Ludvig XIV., og har en god Havn, dannet af 2 Moler, og dækket af Forterne St. Louis og St. Pierre. Fyr. Staden er Oplagssted for Languedocvinene og for alle de Varer, som transporteres igiennem den languedocske Canal til Middelhavet. Af de ved Staden værende,

næsten 2 Q. M. store, Laguner, vindes aarligen 5,000,000 Pund Salt. 7000 Indb.

Lodeve (Leuteva, Luteva), 43° 47′ N. B., ved Ergue. Cathedralkirke. 7500 Indb. (Cardinal Fleurys Fødeby, f. 1653, d. 1743).

Beziers (Biterræ, Blitera Septimanorum, Boeterræ), 43° 20′ 41″ N. B., ved Orbe og den languedocske Canal, i en af de skiønneste Egne i Frankrig *). Cathedralkirke. Levninger af et romersk Amphitheater. Staden er bleven mærkelig ved Albigenser-Forfølgelsen 1209. 14,350 Indb. (Pelissons Fødeby).

Agde (Agatha), 43° 18′ 43″ N. B., ikke langt fra Mundingen af Herault. Paa en Klippe i Havet, i Nærheden af Staden, ligger det overordentligt stærke Fort Brescou. 6750 Indb.

Ganges, ved Herault, med 3600 Indb.

I Nærheden af denne Stad findes den saakaldte Feegrotte, en af de mærkværdigste Stalaktithuler paa Jorden.

Lunel (Lunate, Lunelium), 43° 38′ N. B., med 4200 Indb.

Frontignan (Frontiniacum), 43° 28′ N. B., med 1400 Indb. Begge disse Stæder ere berømte ved den fine Muskatviin, som produceres her.

Thau, en Indsø, 7½ Miil lang, der modtager Vandet fra den store languedocske Canal, og kun ved en smal Landtunge, der ved Grau de Palavas har en Giennemfart, er adskilt fra Havet.

55. Depart. Ardeche,

(107 Q. M. stort, med 291,600 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Privas, Argentiere, Tournon og 31 Cantoner).

---

*) Derfor hedder et gammelt Ordsprog: *Si deus viveret in terris, habitaret Biterris.*

Privas (Privatium), 44° 45′ N. B., Hovedstaden i Departementet, har et Slot og 3000 Indv.

Annonay (Annonaeum, Annoniacum), 45° 15′ N. B., ved Cance, med de bedste Papiirmøller i Frankrig. 5600 Indv.

Her var det at Brødrene Jaques Etienne Montgolfier († 1799) og Joseph Montgolfier († 1810), begge Papiirfabrikantere, i Aaret 1782 gjorde de første Forsøg med Luftballonen.

Vallon, Flekke, ved Ardèche. 1730 Indv. Her er den berømte Digterinde Clotilde de Vallon Chalys født 1405.

56. Depart. Lozère,

(97 Q. M. stort, med 143,300 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Mende, Florac, Marvejols og 24 Cantoner).

Mende (Mimas, Memmate), 44° 30′ 47″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ved Lot. Cathedralkirke, med meget høie Taarne. 5000 Indv.

57. Depart. Tarn,

(99 Q. M. stort, med 296,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Alby, Castres, Lavaux, Gaillac og 35 Cantoner).

Alby (Albiga), 43° 55′ 36″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Tarn, med en af de skiønneste Cathedralkirker i Frankrig. Den var forhen Hovedstaden i Landskabet Albigevis, hvorefter Albigensernes Sect fik Navn. 9800 Indv.

Castres (Castrum Albigensium), 43° 37′ 10″ N. B., ligger ved Agout, paa en Slette. Cathedralkirke. Staden har 30 Uldmanufacturer, som sysselsætte 3000 Mennesker. 15,400 Indv. (Rapin de Thoyras, † 1725, og La Perouses Fødeby).

58. Depart. Övre Garonne,

(112 Q. M. stort, med 370,300 Indbyggere, indbefatter Districterne Toulouse, Villefranche, Muret, St. Gaudens og 35 Cantoner).

Toulouse (Tolosa), 43° 35′ 36″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Erkebispesæde, en gammel, berømt Stad, ligger paa den høire Bredde af Garonne, fra hvilken her den languedocske Canal tager sin Begyndelse. Staden er 1 Miil i Omkreds, og er omgiven med Mure; Gaderne for det meste brede, og næsten alle Husene 3 til 4 Etager høie, af røde Muursteene. Til Toulouses Mærkværdigheder hører det befæstede Slot Narbonnais, fordum Greverne af Toulouses Residents, siden Parlamentets Forsamlingssted, Raadhuset, som forhen kaldtes Capitolium, med en prægtfuld Façade (opført før Revolutionen, da en Krudexplosion 1772 sprængte endeel af Bygningen i Luften), en af de skiønneste Bygninger i Frankrig (i den indre Raadhuusgaard blev Hertugen af Montmorency henrettet 1632), den gamle gothiske Domkirke, det erkebiskoppelige Pallads, Theatret, som er meget stort, og Arsenalet. Blandt de 40 catholske Sognekirker i Staden er den forhenværende Kapuzinerkirke mærkværdig ved sin Crypta; Dominicanerkirken ved Thomas Aquinos († 1274) Begravelse, St. Saturninkirken, hvor man troer at giemme Legemerne af 36 Helgener, hvoriblandt skulle være 7 af Apostlerne. Til Forstaden St. Cyprien fører over Garonne en af de skiønneste Broer i Frankrig. Den er 405 Skridt lang, 36 bred, hviler paa 7 Buer, og er prydet med en

Triumfbue, et Værk af Mansard. Langs med Garonnen gaaer en ypperlig Quai. Staden har desuden en Børs, en Mynt, et Academi, et Collège royal, et offentligt Bibliothek, en botanisk Have, et Observatorium, et meget stort Kanonstøberi med betydelige Krudmøller, og betydelige Manufacturer. Her er oprettet et Selskab, der assurerer for den Skade, som Landmanden lider ved Hagelveir. Handelen er ikke saa betydelig som forhen. 52,000 Indb.

Anmærkn. Toulouse var i Middelalderen Hovedstaden i det af Vestgotherne i Begyndelsen af det 5te Aarhundrede stiftede Rige (*Septimania, Gothia*) i det sydlige Frankrig. — Her var det at den ulykkelige Jean Calas levede, der 1762 faldt som et Offer for fanatiske Dommere, og ved hvis Forsvar Voltaire gjorde sig saa berømt. — 1814 i April forefaldt her et blodigt Slag imellem Wellington og Marskal Soult.

Muret (Murellum), 43° 30′ N. B., ved Garonne. 3200 Indb.

I Krigen mod Albigenserne forefaldt her 1213 et mærkværdigt Slag imellem Simon af Montfort og Peter 2. af Aragonien. Aragonierne lede et stort Nederlag og Peter faldt.

Bastide de Feuillans, Landsby, med et forhenværende Cistercienserkloster, hvor Feuillanternes Congregation blev stiftet 1565.

59. Depart. Aude,

(120 Q. M. stort, med 241,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Carcassonne, Castelnaudary, Limoux, Narbonne og 31 Cantoner).

Carcassonne (Carcaso, Carcasum Volcarum), 43° 12′ 51″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, ikke langt fra den store Canal, ved

Aude, der deler Staden i 2 Dele. Den er meget gammel, har et befæstet Slot, en Cathedralkirke og 15,000 Indb. (Fabre d'Eglantines Fødeby).

Narbonne (Narbo Martius, Decumanorum Colonia), 43° 10′ 58″ N. B., en meget gammel Stad, Romernes anden Coloni i Gallien, beliggende ved Aude, hvorfra gaaer en Canal igiennem Staden til Søen Robine (Rubresus). Den er omgiven med Mure, og har en Cathedralkirke, hvor Philip 3. († 1285) ligger begraven. 9000 Indb.

Castelnaudary (Castrum novum Arrii), 43° 19′ 4″ N. B., ved den languedocske Canal. 7600 Indb.

Ved denne Stad forefaldt 1632 en blodig Fægtning imellem Marskal Schomberg og Hertug Henrik af Montmorency, der blev fanget her, og siden henrettet i Toulouse.

Limoux (Limosum), 43° 5′ N. B., ved Aude. Stapelplads for Jern fra de omliggende Egne. 5200 Indvaanere.

60. Depart. Arriège,

(87 Q. M. stort, med 223,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Foix, Pamiers, St. Girons og 20 Cantoner).

Foix (Foxum), 43° 2′ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Arriège. Den var fordum Hovedstaden i Grevskabet af samme Navn, der 1589 forenedes med Kronen. Bjergslot. 4000 Indvaanere.

Pamiers (Apamiæ), 43° 6′ 44″ N. B., ved Arriège, har et Slot, Fredelet, og en Cathedralkirke. 6200 Indb.

XI. Depart. Øst-Pyrenæerne,

(78 Q. M. stort, med 127,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Perpignan, Ceret, Prades og 17 Cantoner).

Perpignan (Perpiniacum), 42° 41′ 59″ N. B., Hovedstaden i Departementet, forhen Hovedstaden i Grevskabet Roussillon, stærk befæstet Stad, ved Tet, med et Citadel, en Cathedralkirke, en Mynt og et stort Kanonstøberi. 12,300 Indb. (Dugommiers Fødeby, † 1794).

Ikke langt fra Perpignan findes Roussillon-Taarnet, Levninger af den 828 ødelagde gamle Stad *Ruscino*, hvorefter Grevskabet fik Navn.

Ceret, 42° 23′ N. B., en med høie Mure og Taarne omgiven Stad, beliggende ved Foden af Pyrenæerne, ved Floden Tech, over hvilken fører en 69 Alen høi Bro, der hviler paa 2 Klipper. 2400 Indb.

Collioure (Caucoliberis), 42° 31′ 5″ N. B., stærkt befæstet Søstad, ved Pyrenæerne. 1200 Indb.

Mont Louis (Mons Ludovici), 42° 30′ N. B., befæstet Søstad, paa et Forbjerg af Pyrenæerne, anlagt 1681 af Ludvig 14. Citadellet, med dets bombefaste Casematter, er et Værk af Vauban. 1100 Indb.

Bellegarde (Bellegardia), 42° 20′ N. B., meget stærk Grændsefæstning, der behersker den store Landevei, Col de Pertuis, til Spanien. 200 Indb.

Rivesaltes (Ripæ altæ), Flekke, ved Cali, berømt for sin ypperlige Muskatviin. 1890 Indb.

XII. Landskaberne Guienne og Gascogne

(Aquitania, Vasconia),

tilligemed Limosin (Limovicensis Provincia), Saintonge (Santonia), Angoumais (Districtus Engolis-

mensis), Aunis (Pagus Alanensis), Navarra og Bearn (Bearnia), udgjorde det meste af det gamle Aquitanien.

Guienne (forbreiet Udtale af Aquitaine) indbefattede før Revolutionen de mindre Landskaber Bourdelais, Bazadois, Agenois, Perigord, Quercy og Rouergue; Gascogne, som har faaet sit Navn af Baskerne, Vascoerne, indbefattede Condomois, Gabardan, Marsan, Tursan, Chalosse, Marennes, Hederne, Labourd, Soule, Armagnac, Bigorre, Comminges, Conserans og Nebouzan; Limosin var deelt i Øvre og Nedre Limosin, og forenedes med Kronen under Henrik 4.; Saintonge i Øvre og Nedre Saintonge, forenet med Kronen af Carl 5.; Angoumais blev af Frants 1. indlemmet under Kronen. Navarra (egentlig Nedre Navarra, Basse Navarre) var fordum et eget Kongerige, og forenedes med Frankrig, da Henrik 4. besteg Tronen. Paa samme Tid incorporeredes Fyrstendømmet Bearn.

Det gamle Aquitanien var beboet af mange smaa Folkeslag. I det 5te Aarhundrede kom det i Vestgothernes Hænder, og siden i Frankernes. Carl den Store overdrog Aquitanien til sin Søn Ludvig, der, da han besteg Tronen, gav det til sin Søn Pipin. Siden fik det sine egne Hertuger, som kaldte sig Hertuger af Guienne. 1152 ægtede Henrik Plantagenet den af sin Gemal forstødte Eleonore af Guienne, og forenede største Delen af de aquitanske Lande med Engelland. I 300 Aar forblev Guienne engelsk Eiendom, indtil Carl 7. 1453 erobrede det tilbage.

62. Depart. Gironde,

(193 Q. M. stort, med 415,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Bourdeaux, Lesparre, Blaye, Libourne, La Reole, Bazas og 48 Cantoner).

Bourdeaux (Burdegala), 44° 50' 14" N. B., Hovedstaden i Departementet og Erkebispesæde, forhen Hovedstaden i Guienne, en stor og vigtig Handelsstad, beliggende, i Form af en Halvmaane, paa en stor Slette, ved den venstre Bredde af Garonne. Staden, som er overordentlig gammel, er omgiven med Mure og Taarne, og har 2 Förstæder Chartrons og St. Surin. Den tæller 7800 Huse, 19 Porte, 44 Kirker, 10 milde Stiftelser, hvoriblandt er et Døvstummeinstitut, og har brede og lige Gader. Mærkes maae den gamle gothiske Cathedralkirke, den smukke Kongensplads, det smagfulde Theater, et af de største som kiendes, Børsen, Vauxhallet, den store Mølle i Garonnen med 24 Hjul, Mynten, Hôtel des Fermes og det gamle Gallieni Amphitheater. Bourdeaux har et Collège royal, et Academi, et Videnskabsselskab, et offentligt Bibliothek paa 55,000 Bind, et Billedgalleri og en botanisk Hauge. Blandt de betydelige Manufacturer og Fabriker ere især 50 Tobaksmanufacturer og 8 store Reberbaner at mærke. Skibsbyggeriet er meget vigtig, og her findes 40 Værfter. Bourdeaux er som Handelsstad af største Vigtighed, og dens Beliggenhed ved den brede Garonne, som ved den store Sydcanal staaer i Forbindelse med Middelhavet, er til uberegnelig Fordeel for dens Handel. Havnen, der er omgiven af ypperlige Kaier, er god, og store Koffardiskibe

kunne i Flodtiden, i hvilken Vandet stiger 12 Fod, gaae lige til Staden. Henved 1000 Skibe anløbe aarlig Havnen. Staden driver næst Nantes den betydeligste Colonihandel, der sysselsætter omtrent 300 Skibe. De vigtigste Udførselsartikler ere Viin, Brændeviin og Liqueurs. Handelen fremmes og-saa meget ved de 2 aarlige Messer i Marts og October, som hver varer i 14 Dage. Til Stadens og Skibsfartens Beskyttelse findes 2 Forter, nemlig Slottet Haa, en gammel Bygning med 7 Taarne, og St. Croix. Paketfart til Nordamerica og Vestindien. 92,400 Indb., før Revolutionen 130,000.

Decius Magnus Ausonius, den bedste romerske Digter i det 4de Aarhundrede, er født her Aar 309. † 394.

Brède, Landsby, med et Slot af samme Navn, hvor den berømte Baron Montesquieu blev født 1689, og døde 1755.

Blaye (Blavia, Blaventum), 45° 6′ N. B., befæstet Stad, paa den høire Garonnebred, med Citadellet Paté paa en Klippe. Ligeoverfor ligger Fortet Medoc, og disse 2 beherske Garonnen. I Blaye maae alle Koffardifarere, som gaae op til Bourdeaux, udlodse deres Kanoner og andre Vaaben. 3600 Indb.

Tour de Cordouan, et 160 Fod høit Fyrtaarn, beliggende paa en Klippe, ved Mundingen af Gironde.

Libourne, 44° 55′ 2″ N. B., god Handelsstad, ved Dordogne. Vigtig Salthandel. 8000 Indvaanere.

Bourg (med Tilnavn sur Mer), hvor Dordogne forener sig med Garonne, og antage sammeledes Navnet Gironde. 2700 Indb.

Coutras (Corterate), 46° 4′ N. B., ved Foreningen af Isle og Dronne. 3100 Indb.

Ved denne Stad vandt Henrik 4. i Aaret 1587 den 20de October en glimrende Seier over den kongelige Armee, anført af Hertugen af Joyeuse, der faldt i Slaget.

Castillon (Castellio), 44° 52′ N. B., ved Dordogne, med 2600 Indb.

Staden er mærkværdig i Historien ved det afgiørende Slag, som 1453 forefaldt her imellem Franskmændene og Engellænderne, i hvilket de sidste bleve slagne, efterat deres 80aarige Anfører, den berømte Talbot, Greve af Shrewsbury, var faldet tilligemed sin Søn.

Departementet Gironde er blevet mærkværdigt i den franske Revolutionshistorie ved sine, til Nationalforsamlingen sendte, Deputerede, der ved deres Sindighed og moderate Grundsætninger contrasterede saameget med det rasende Bjergparti. De bleve kaldte Girondister, og hørte til Dalen. I Spidsen for dem stode Brissot, Verniaux, Petion og Condorcet. Tilsidst styrtedes Girondisterne ved Opstanden den 31. Maji 1793. og med deres Fald tog den gyselige Rædselsperiode sin Begyndelse.

63. Depart. Hederne,

(175 Q. M. stort, med 236,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Mont de Marsan, St. Sever, Dax og 29 Cantoner).

Hederne (*Les Landes*), en af de øde ste Landstrækninger i Frankrig, strække sig omtrent fra Bourdeaux til Bayonne, og deles i de smaa Heder, imellem Bazas og Mont de Marsan, og de store Heder, det øvrige, med Undtagelse af den moradsige, ganske ufrugtbare Landstrimmel, langs med Havet, hvilken bærer Navn af de vilde Heder (*Landes sauvages*). Næsten ⅞ af denne store Hedestrækning er Sand, og paa flere Steder findes Flyvesand. Dog er den ikke ganske ufrugtbar, Hist og her dyrkes Rug og Mais, og store Granskove og Korkplantager, som for en stor Deel fyldes Aecker, give denne, forresten øde, Egn

nogen Afvexling. Faareavlen er her, som i de fleste Hedeegne, temmelig betydelig. Landsbyerne, for største Delen maadelige, ligge meget adspredte, hvorfor Regieringen ogsaa, ved, paa passende Steder ved Landeveien, at have anlagt Giestgiversteder, har gjort Reisen over denne Strækning mindre ubehagelig. Hedebønderne, som i Almindelighed kaldes *Parens*, ere høist raae, men godmodige, giæstfrie og muntre Mennesker. De nære sig ved Faareog Biavl, Jagt, Fiskeri og Kulbrænderi, have en egen Klædedragt, og udmærke sig ved deres Færdighed i at gaae paa Stylter, som de med Fordeel betjene sig af i de moradsige og sandede Egne.

Mont de Marsan, 44° N. B., Hovedstaden i Departementet, beliggende paa en Høi, ved Foreningen af Douze og Midou, er anlagt 1138. Mineralkilde. 4500 Indb.

Dax, 43° 42′ 23″ N. B., gammel Stad, med et befæstet Slot, en Cathedralkirke og 4 Svovlkilder, med en Hede af 52°. 4400 Indb.

64. Depart. Øvre Pyrenæerne,

(84 Q. M. stort, med 199,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Tarbes, Bagneres, Argeles og 26 Cantoner).

Tarbes (Tarba, Castrum Bigorræ), 43° 14′ 2″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ikke langt fra det Sted, hvor den gamle Stad Begorra stod. Slot. Cathedralkirke. 7850 Indb.

Bagnères de Bigorræ (Vicus aquensis, Bigorronum aquæ), 43° 3′ N. B., ved Adour, i den romantiske Dal Campon, bekiendt ved sine 32 Bade (fra 16° til 48° Hede), allerede brugte af Romerne. Staden har et smagfuldt Badehuus Frascati og et Theater. 5700 Indb.

65. Depart. Gers,

(123 Q. M. stort, med 287,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Auch, Lectoure, Condom, Mirande, Lombez og 29 Cantoner).

Auch (Elusaberris, Climberris, Augusta Auscio-rum), 43° 38′ 39″ N. B., Hovedstaden i Departementet, fordum i Grevskabet Armagnac og Gascogne, paa en Høi, ved Gers. Gammel Domkirke. 9000 Indb. (Chemikeren Duchesnes Fødeby, † 1609).

Lectoure (Lactura), 43° 56′ 2″ N. B., ved Gers, omgiven med en tredobbelt Muur, har et gammelt Bjergslot. 5500 Indb.

Den i Slaget ved Aspern og Eßlingen d. 22. Maji 1809 faldne Marskal Lannes, Hertug af Montebello, blev født her 1771.

66. Depart. Lot-Garonne,

(102 Q. M. stort, med 326,200 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Agen, Marmande, Nerac, Villeneuve og 39 Cantoner).

Agen (Aginum, Agennum, Nitiobrigum), 44° 12′ 22″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, paa den høire Garonnebredde. Cathedralkirke. Stor Seildugsmanufactur for Marinen. 10,800 Indb. (Joseph Justus Scaligers og Naturforskeren Lacépèdes Fødeby).

Nerac, 44° 10′ N. B., ved Baise, med et Slot. 5600 Indb. (Forliig 1579).

67. Depart. Dordogne,

(170 Q. M. stort, med 424,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Perigueux, Bergerac, Sarlat, Nontron, Riberac og 47 Cantoner).

Perigueux (Petricordium s. Petricorium), 45° 11′ 8″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved

Isle, er omgiven med Mure, og meget skummel. Offentligt Bibliothek paa 14,000 Bind. Flere romerske Oldsager, deriblandt et Amphitheater og et Venustempel. 6200 Indv.

Bergerac (Bergeracum), 45° N. B., gammel Stad, ved Dordogne, med et Kanonstøberi. 8350 Indv. (Fred 1577, der endte den 6te Religionskrig).

Brantôme (Brantosomum), ved Dronne, med 1100 Indv. I Nærheden en mærkværdig Stalaktithule.

68. Depart. Lot,

(97 Q. M. stort, med 268,200 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Cahors, Gourdon, Figeac og 29 Cantoner).

Cahors (Debona, Cadurcum), 44° 26′ 49″ N. B., Hovedstad i Departementet og Bispesæde, ved Lot, der næsten ganske omgiver den. Cathedralkirke. Ruiner af et romersk Amphitheater. Vigtige Manufacturer. 11,000 Indv. (Digteren Marots Fødeby).

I Nærheden af Staden voxer den bekiendte *Vin de Grave.*

69. Depart. Tarn-Garonne,

(71 Q. M. stort, med 239,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Montauban, Moissac, Castel Sarrazin og 24 Cantoner).

Montauban (Mons Albanus). 44° 0′ 50″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Tarn, der deler den i den gamle og den ny Stad paa den høire og Forstæderne Toulouse og Gasseras paa den venstre Flodbredde. Den er omgiven med Mure, har en Cathedralkirke, et offentligt Bibliothek, et Observatorium og en Børs. 24,600 Indv., hvoraf Halvdelen boe uden for Murene.

Anmærkn. Montauban er bekiendt i de franske Religionskriges Historie. Den var en af de 4 Sikkerhedsstæder, som Regieringen tilstod Hugenotterne 1570 ved Freden i St. Germain en Laye. 1621 udholdt den under Marquis de la Forces Commando en 3 Maaneders haardnakket Beleiring, som Ludvig XIII., efter at have mistet en Trediedeel af sin Hær, nødtes til at hæve.

70. Depart. Aveiron,

(166 Q. M. stort, med 332,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Rhodez, Villefranche, Espalion, Milhau, St. Afrique og 42 Cantoner).

Rhodez (Rutenæ, Segodunum Rutenorum), 44° 21′ N. B., Hovedstaden i Departementet, forhen i Rouergue, paa en Høi ved Aveiron, en gammel, skummel Stad, med en Cathedralkirke, der har et meget høit Klokketaarn. Collège royal. 6400 Indv.

Villefranche (Francopolis), 44° 24′ N. B., ved Aveiron. 9350 Indv.

Cransac, med berømte Staalbrønde. 500 Indv.

71. Depart. Charente,

(103 Q. M. stort, med 327,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Angouleme, Ruffec, Confolens, Barbezieux, Cognac og 29 Cantoner).

Angoulême (Inculisma, Engolisma), 45° 38′ 57″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, gammeldagsbygget Stad, ved Charente, har en Cathedralkirke, et Slot og et stort Kanonstøberi. Manufacturerne ere vigtige, og i Staden og Omegnen findes 20 Papiirmøller. 15,000 Indv.

Cognac (Conacum), 45° 41′ 49″ N. B., ved Charente, med et Slot, hvor Frants I. blev født d. 12. September 1494. Oplagssted for Cognacbrændeviin. 3000 Indv.

Jarnac, 45° 40' N. B., Flekke, ved Charente, med 1730 Indv. Her forefaldt 1569 et blodigt Slag imellem Catholikerne og Hugenotterne, der mistede deres Anfører Ludvig af Condé*).

72. Depart. Nedre Charente,

(130 Q. M. stort, med 396,300 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Saintes, Rochelle, Rochefort, S. Jean d'Angely, Jonsac, Marennes og 37 Cantoner).

Saintes (Santones), 45° 44' 43" N. B., Hovedstaden i Departementet, fordum i Saintonge, ligger paa en Høi, ved Charente. Betydelige Manufacturer. Flere romerske Oldsager, hvoriblandt mærkes en Triumfbue, et Amphitheater, en Aquæduct. 10,300 Indv. (Slag 1242. Ludvig IX: — Henrik III.)

Rochelle (Rupella), 46° 9' 33" N. B., Bispesæde, en stærkt befæstet Søstad, forhen Hovedstaden i Aunis, ligger ved det atlantiske Hav. Cathedralkirke. Havnen, som beskyttes af 2 stærke Taarne, er meget beqvem, men kan ikke anløbes uden i Flodtiden. 17,500 Indv. (Den store Naturforsker Reaumurs Fødeby, f. 1683, † 1757).

Anmærkn. I de franske Religionskrige under Huset Valois og Bourbon spiller Rochelle, som Hugenotternes fornemste Vaabenplads, en vigtig Rolle. Den var en af disses 4 Sikkerhedsstæder. 1572 blev den beleiret af Hertug Henrik af Anjou, der, efterat have sendt 35,000 Kanonkugler ind i Staden og foretaget 9 Hovedstorme, med et Tab af næsten 20,000 Mand, nødtes til at hæve Beleiringen. Under Ludvig d. 13des Re-

*) I Aaret 1770 blev paa det Sted, hvor Condé paa en lumsk Maade skildtes ved Livet, opreist en Pirampde, med dette Vers af Henriaden:

„Oh! plaine de Jarnac! oh! coup trop inhumain!

Bort, ved Dordogne. 1730 Indb. (Marmontels Fødeby).

Pompadour, fordum et Marquisat, hvorefter Ludvig XV. Maitresse førte Titel.

75. Depart. Nedre Pyrenæerne,

(147 Q. M. stort, med 383,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Pau, Bayonne, Oleron, Mauleon, Orthez og 40 Cantoner).

Pau (Palum), 43° 19′ 6″ N. B., Hovedstaden i Departementet, forhen i Bearn, ligger ved Gave, hvorover fører en gammel, mærkværdig Bro paa 7 Buer. Paa det herværende gamle Slot blev Henrik 4. født 1553. 9000 Indb. (Den svenske Kong Carl d. 14des Fødeby, f. 1763).

Bayonne *) (Lapurdum), 43° 29′ 24″ N. B., Bispesæde, forhen Hovedstaden i Labourd, ligger ved Havet, ved Foreningen af Adour og Nive. Den er befæstet, bestaaer af 3 Dele: Store Bayonne, Lille Bayonne og Forstaden St. Esprit, og har et Citadel, 2 Slotte, en Cathedralkirke, en Mynt og en Havn, som har et vanskeligt Indløb. Efter Bayonne have Bayonetterne faaet Navn, enten fordi de ere opfundne her, eller fordi de bedst bleve gjorte her. Bayonne-Skinker. Søhandelen er betydelig, saavelsom Landhandelen med Spanien. Glashytte, som aarlig leverer 400,000 Bouteiller. 13,200 Indb.

(Sammenkomst 1565 imellem Cathrina af Medicis og Hertugen af Alba. — Sammenkomst 1808 imellem Napoleon og Carl 4., der her, tilligemed Prindsen af Asturien, frasagde sig den spanske Krone til Fordeel for Keiserens Broder Joseph).

---

*) Bayonne er sammensat af de 2 baskiske Ord Baia og Ona, og betyder saa meget som en god Havn.

St. Jean de Lûz (Luisium), 43° 23′ 15″ N. B., Søstad, ved Rivette. Fortet Socoa. Fra Jean de Lûz gaaer en af Hovedveiene over Pyrenæerne. 2300 Indb.

Her ægtede Ludvig XIV. i Aaret 1660 den spanske Infantinde Maria Theresia.

St. Jean Pied de Port (Fanum St. Johannis Pedeportuensis), 43° 8′ N. B., med et Citadel, der behersker en af Hovedveiene over Pyrenæerne. 2300 Indvaanere.

Orthès (Ortesium), 43° 32′ N. B., ved Gave de Pau, leverer de fleste og bedste Bayonne-Skinker. 6200 Indb.

XIII. De franske Nederlande

bestode af Dele af Flandern, Hennegau, Namur og Luxembourg, tilligemed Landskabet Cambresis, og bleve erhvervede under Ludvig d. 14des Regiering ved Fredsslutningerne i Aachen 1668 og Nimwegen 1678.

76. Depart. Norden,

(109 Q. M. stort, med 838,000 Indbyggere, indbefatter Districterne Lille, Douay, Bergues, Hazebrouck, Cambray, Avesnes og 60 Cantoner).

Lille, flamsk Ryssel (Insula), 50° 37′ 50″ N. B., Hovedstaden i Departementet og en Fæstning af første Rang, ligger ved Deule. Den har 6 Porte, 30 offentlige Pladse, og brede, lige Gader, 50 Kirker, et smukt Raadhuus, et prægtigt Kornmagazin, en Børs, en Mynt, et Citadel, som Vauban har anlagt, og paa hvilket han har anvendt hele sit Genie, hvorfor det og er et Mester-

værk af Befæstningskonst. Blandt de talrige og gode Manufacturer og Fabriker mærkes Oliemøllerne, hvoraf der findes over 100. 54,000 Indv.

Anmærkn. Lille blev erobret af Franskmændene 1667, og indrømmet dem ved Freden i Aachen 1668. Efter det for Franskmændene ulykkelige Slag ved Oudenarde 1708, blev Lille beleiret af Eugen, der i Slutningen af Aaret nødte Staden til at capitulere.

Dunkerquen (Dunquerca), 51° 2′ 11″ N. B., befæstet Søstad, med en Børs, et Søacademi, en Havn for Smaaskibe og en Rhed. Betydeligt Kystfiskeri. Hval- og Sildefangsten, som forhen aarligen sysselsatte 40 Skibe, er ikke meer saa betydelig. 21,000 Indv.

Anmærkn. Dunkerquen har faaet sit Navn efter en Kirke, som tidlig i Middelalderen blev anlagt her i Dünerne. I det 10de Aarhundrede blev den befæstet, og tog meer og meer til i Velstand. Den skiftede ofte Herrer, indtil den 1658 blev erobret af Franskmændene, og efter en Accord overdraget til Cromwell. Men 1662 kiøbte Ludvig 14. den af den engelske Kong Carl 2. for 5 Mill. Livr. Ludvig satte den nu i en ypperlig Stand, og gjorde den til en, for Engelland frygtelig, Krigshavn. Frankrig maatte derfor i Utrechter-Freden 1713 forpligte sig til at sløife Fæstningsværkerne og opfylde Havnen. Man begyndte vel derpaa, men ophørte igien dermed, hvorfor dette ogsaa blev en Betingelse i Aachener-Freden 1748 og siden i Difinitivfreden i Paris 1763.

Mardyk, Landsby, ved Havet, havde forhen et Fort. 340 Indv. Fra Mardyk til Dunkerquen gaaer den af Ludvig 14. efter Utrechter-Freden ved Le Blanc anlagde Canal.

Douai (Duacum), 50° 22′ 12″ N. B., befæstet Stad, ved Scarpe, med et Citadel, et Arsenal, en Artilleriskole og et kongeligt Kanonstøberi. Vig-

tige Bryggerier og Brændeviinsbrænderier. 18,000 Indbyggere.

Valenciennes (Valentiniana), 50° 21' 27'' N. B., stærk Fæstning, ved Schelde, med et Citadel. Berømte Kniplingsmanufacturer. 17,000 Indb.

Cambrai eller Camerich (Cameracum), 50° 10' 37'' N. B., Bispesæde, ved Schelde, forhen Hovedstaden i Landskabet Cambresis. Staden er befæstet, har et stærkt Citadel, en Cathedralkirke og meget vigtige Manufacturer, blandt hvilke mærkes Linnedmanufacturerne (Kammerdug) og Blegerierne. 14,000 Indb. (Dumouriez Fødeby).

(Ligue i Cambrai 1508 imod Venetianerne. — *La paix des Dames*, sluttet 1529 imellem Frankrig og Keiseren ved Lovise af Savoyen og Margrethe af Østerrig. — I Cambrai døde den berømte Fenelon 1715 som Erkebisp. — Congres 1724 imellem Østerrig og Spanien. — Efter Pariser-Freden 1815 blev Cambrai Hovedquarteret for den allierte Occupationsarmee).

Turcoing, Flekke, med gode Manufacturer. 11,000 Indb.

Bailleul (Balliola), 50° 45' N. B., Manufacturstad, med 9000 Indb.

Maubeuge (Malbodium), 50° 15' N. B., Fæstning, ved Sambre, med en kongelig Geværfabrik. 4800 Indb.

Quesnoy (Quercetum), 50° 14' 47'' N. B., Fæstning, med 3000 Indb.

Landrecy (Landrecium), 50° 4' N. B., Fæstning, ved Sambre. 2900 Indb. (Beleiring 1712 Eugen).

Denain, Landsby, med 930 Indb. (Vigtigt Slag 1712. Villars — Albemarle).

Arbois, 46° 55′ N. B., ved Veuse. 6420 Indb. (Pichegrus Fødeby).

St. Claude (Fanum St. Claudii), 46° 23′ 18″ N. B., god Fabrikstad, ved Foreningen af Bienne og Ison, er omgiven med Mure. I Hovedkirken ligger Martyren Claudius begraven. 3600 Indb.

79. Depart. Øvre Saone,

(117 Q. M. stort, med 312,300 Indbyggere, indbefatter Districterne Vesoul, Gray, Lure og 27 Cantoner).

Vesoul (Vesolum s. Vesullum), 47° 37′ 50″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ikke langt fra Draynon. Staden er paa alle Sider omgiven af Viinbjerge. 5450 Indb.

Luxeuil (Luxovium), 47° 50′ N. B., ved Foden af Wasgaubjergene. Oprindelsen til Staden var det gamle forhenværende Abbedi, stiftet 602 af den hellige Columban. I en af Stadens Forstæder findes 5 varme og 2 kolde Bade. 3100 Indb.

XV. Landskabet Lothringen

(Lotharingia, fr. Lorraine)

har faaet sit Navn efter Ludvig den Frommes Sønneson Lothar. Det udgjorde først en Deel af det lotharingiske Rige, og fik siden sine egne Hertuger, der vare Lehnsmænd af den romerske Keiser. Med Lothringen var forenet Hertugdommet Bar og Bispedømmerne Metz, Toul og Verdun, som Henrik 2. bemægtigede sig 1552, og som afstodes til Frankrig i den westphalske Fred. 1733 besatte Franskmændene Lothringen, og ved Freden i Wien 1735 blev dette Hertugdømme, tilligemed Bar, afstaaet til Ludvig 15. egen Svigerₒ

fader, den polske Kong Stanislaus Lezinsky, som beholdt det til sin Død 1766, hvorpaa det blev gjort til et fransk Gouvernement.

80. Depart. Meurthe,

(118 Q. M. stort, med 365,400 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Nancy, Toul, Chateau-Salins, Saarburg, Lüneville og 29 Cantoner).

Nancy (Nancejum), 48° 41′ 55″, Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, forhen Hovedstaden i Lothringen, ligger paa en Slette ved Meurthe. Den er omgiven med Mure, og deles i den gamle og den ny Stad, hvilken sidste er en af de smukkeste Stæder i Frankrig. Her findes mange pragtfulde Bygninger, flere smukke offentlige Pladse og Spadseregange. Mærkes maa den store Place royale, som er omgiven af Palladser, og i hvis 4 Hjørner findes Springvande, der ere indsluttede af konstige Jerngitterværker. Pladsen La Carriere er en langagtig Fiirkant, ved Enden af hvilken staaer en smuk Triumfbue med 3 Giennemgange. Paa La Place d'Alliance er en stor Søile opreist til Minde om Alliancen 1756 imellem Frankrig og Østerrig. — Blandt Kirkerne mærkes Cathedralkirken og den forhenværende Franciscanerkirke, hvor Carl den Dristiges Sarkophag findes, tilligemed de gamle lothringske Hertugers Familiebegravelse. Theater, Collège royal, offentligt Bibliothek paa 50,000 Bind, botanisk Hauge. Stadens Lysestøberier ere berømte. 30,000 Indb.

Ved Nancy forefaldt 1477 det mærkværdige Slag, i hvilket Carl den Dristige af Burgund blev slaget af Schweizerne og dræbt. — Alliancetractat 1756 imellem Frankrig og Østerrig.

Lüneville (Lunaris villa), 48° 35′ 33″ N. B., en smuk Stad, ved Meurthe, hvor den optager Vezouze. Slot, der er indrettet til Caserne. 10,450 Indvaanere. (Prinds Carl af Lothringens, † 1780, Fødeby).

(Fredsslutning 1801 imellem Frankrig (Joseph Buonaparte) og Østerrig (Grev Cobenzl).

Toul (Tullum), 48° 40′ 32″ N. B., ved Mosel, over hvilken fører en smuk Steenbro. Cathedralkirke. 7000 Indv.

Pont a Mousson (Musi pontus), 48° 54′ 19″ N. B., ved Mosel. 6800 Indv. (Marskal Durocs Fødeby, † 1813).

Sarrebourg, ved Saar, med et meget stort Feltbageri, der dagligen kan forsyne 32,000 Mand. 1500 Indv.

81. Depart. Vosges,

(106 Q. M. stort, med 334,200 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Epinal, Neufchatheau, Mirecourt, St. Die, Remiremont og 30 Cantoner).

Epinal (Spinalium), 48° 22′ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Mosel. 7500 Indv.

Plombieres, beliggende imellem høie Bjerge, ved Augrogne. Slot. Berømte hede Bade. 1000 Indvaanere.

Domremy la Pucelle, Landsby, ved Mouzon, med 260 Indv., hvor den i Frankrigs Historie evig uforglemmelige Jeanne d'Arc blev født.

82. Depart. Mosel,

(120 Q. M. stort, med 338,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Metz, Briey, Thionville, Sarreguemines og 30 Cantoner).

Metz (Metæ, Metis), 49° 7′ 10″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, en af Frank-

rigs stærkeste Fæstninger, ligger ved Foreningen af Mosel og Seille. Den har 7 Porte, et meget stærkt Citadel, 2 Forter, en gammel majestætisk Domkirke, et Collège royal, et offentligt Bibliothek paa 60,000 Bind, en Artilleri- og Ingenieurskole, et Theater, en Børs, et Toihuus, og meget store Caserner og Magaziner. Blandt Manufacturerne mærkes 34 Garverier. Aarlig Messe i Maji. Betydelige Frugtskoler. De bedste Mirabeller i Frankrig voxe i Omegnen af denne Stad. Metz var fordum en fri Rigsstad. 41,000 Indv. (General Custines, † 1793, Fødeby).

Anmærkn. 1552 udholdt Metz, forsvaret af Hertug Frants af Guise, en uresuld Beleiring. Besætningen var 11,000 Mand, og Carl d. 5tes Beleirings hær 66,000 Mand. Efter 25,000 Mands Tab blev Carl nødt til at hæve Beleiringen.

Thionville eller Diedenhofen (Theodonis villa), 49° 21′ 30″ N. B., stærk Fæstning, ved Mosel, over hvilken fører en smuk Træbro til Fortet. 5400 Indv. (Carl den Store deler sine Lande imellem sine 3 Sønner 806).

Longwy (Longovicum), 49° 31′ 35″ N. B., Bjergfæstning, med 2200 Indv. (Den baierske General Mercys, † 1645, Fødeby).

83. Depart. Maas,

(114 Q. M. stort, med 285,000 Indbyggere, indbefattet Districterne Bar, Commercy, Montmedy, Verdun og 28 Cantoner).

Bar le Duc (Barrum s. Borra ducis), 48° 46′ 54″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Ornain, har et Slot. 7800 Indv.

Verdun (Verodunum), 49° 9′ 24″ N. B., befæstet Stad, ved Maas, med et Citadel og 9200 Indb. (Forliig 843 imellem Ludvig den Frommes Sønner).

Vaucouleurs (Vallis color), 48° 33′ N. B., ved Maas. 2200 Indb. (Robert de Baudricourt — Jeanne d'Arc).

Varennes (Varennæ), ved Aire. 1300 Indb. (Ludvig 16. 1791. — Drouet).

XVI. Landskabet Elsaß*)

(Alsatia),

fra det 9de Aarhundrede i Forbindelse med Tydskland, men siden 1648, da Keiseren aftraadte det ved den vestphalske Fred, franskt Eiendom.

84. Depart. Neder-Rhin,

(88 Q. M. stort, med 438,000 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Strasburg, Weißenburg, Zabern, Bar og 33 Cantoner).

Strasburg (Strateburgum, hos de Gamle Argentoratum, i Middelalderen Argentina), 48° 34′ 56″ N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, fordum en fri Rigsstad, ligger paa en Slette ved Ill, der ikke fuldt ½ Miil fra Staden falder i Rhinen. Den er en af Frankrigs første Fæstninger, har et stærkt Citadel, anlagt af Vauban, 3 Forter, 7 Porte, 4300, for største Delen velbyggede, Huse, og temmelig brede og lige Gader. Blandt de offentlige Pladse udmærker sig den smukke Parc

---

*) Navnet Elsaß forekommer først under de merovingiske Konger. Det udledes rigtigst fra Floden Ell eller Ill. De, som boede ved den, bleve kaldte Ellsassen, og efter dem et Landet blevet opkaldt.

d'Armes. Til Stadens største Mærkværdigheder hører den store gothiske Domkirke (Münster), med sit 445 Fod høie Taarn, den høieste Piramhøide i Europa. Orgelet i Kirken har 2242 Piber, og Uhret i Taarnet er et Mesterværk. Hele Taarnet er bygget af Quadersteene, og 725 Trin føre til Kronen. Foruden Münster har Staden 14 Kirker, og i en af disse findes Marskal Moritz af Sachsens pragtfulde Mausolee. Strasburg har et prægtigt Slot, et smukt Raadhuus, et Theater, et Arsenal, store Caserner, et Collège royal, en Artilleriskole, 2 anatomiske Theatre, 2 offentlige Bibliotheker, en Mynt, en Børs, et stort Kanonstøberi (hvor man først opfandt Boermaskinen), foruden mange andre vigtige Manufacturer og Fabriker. 50,000 Indv. (General Klebers Fødeby).

Anmærkn. I Midten af det 6te Aarhundrede blev Strasburg anlagt af Frankerne, efterat det gamle *Argentoratum* var ødelagt af Alemannerne. Til 1681, da Ludvig 14. bemægtigede sig den, var den en fri Rigsstad. Ved Freden i Ryswik 1697 frasagde det tydske Rige sig alle sine Rettigheder til Staden, som fra den Tid har tilhørt Frankrig.

Hagenau (Hagenoia), 48° 48′ 45″ N. B., vigtig Manufactur- og Fabrikstad, ved Motter. 7100 Indvaanere.

Schlettstadt (Selestadium), 48° 17′ N. B., ved en Canal fra Ill, omgiven paa den ene Side af store Moradser, paa den anden Side af 8 Bastioner. Vigtige Manufacturer og Fabriker. 7500 Indvaanere.

Weissenburg (Vissenburgum, Selusium, Alba Sebusiana), 49° 2′ 10″ N. B., ved Lauter, hvor

de wolfenburgske Linier stødes. Den var forhen en fri Rigsstad. Vigtige Manufacturer og Fabriker. 4100 Indv.

Saverne eller Zabern (Tabernæ), 48° 44′ 20″ N. B., vigtig Manufactur- og Fabrikstad, ved Foden af Wasgaubjergene. Slot. 4000 Indv.

Fort Louis (Fortalitium Ludovicianum), 48° 48′ N. B., Fæstning, paa Rhinøen Giessenheim, anlagt af Ludvig 14. Den bar en Tid Navn af Fort Vauban. 1200 Indv.

85. Depart. Over-Rhin,

(76 Q. M. stort, med 319,900 Indbyggere, indbefatter Distrikterne Colmar, Altkirch, Belfort, Delsperg, Bruntrut og 29 Cantoner).

Colmar (Columbaria, Colmaria), 48° 4′ 44″ N. B., Hovedstaden i Departementet, ved Lauch og Fecht, var i den tidlige Middelalder kun en Kongebolig, og blev først i det 12te Aarhundrede en Stad. 14,200 Indv. (Digteren Pfeffels Fødeby).

Ludvig den Fromme 833 og hans Sønner (Løgenfeld).

Mühlhausen (Molhusium), 47° 50′ N. B., ved Ill, var forhen en Fristad, der stod i Forbund med Schweizerne, og blev 1798 forenet med Frankrig. Den er omgiven med Mure, og har betydelige Manufacturer. 9400 Indv. (Mathematikeren Lamberts Fødeby). Slag 1674. Turenne.

Belfort (Belfortium), 47° 38′ 18″ N. B., befæstet Stad, med et Slot. 4400 Indv.

Neu-Breisach (Brisacum), 48° 2′ 4″ N. B., Fæstning, ved Rhinen, med Fortet Mortier. 1000 Indvaanere.

Hüningen (Huninga), 47° 42′ N. B., aaben Stad, ved Rhinen, ligeover for Basel. Dens anse-

maade stærke Fæstningsværker, som 1682 vare anlagde af Vauban, blive 1815 sleifede. 1000 Indb.

Ensisheim, med 1800 Indb., og Türkheim, med 1940 Indb., bekiendte af Turennes Seiervindinger over de Keiserlige.

XVII. Øen Corsica

(Corsica, La Corse),

beliggende i Middelhavet, S. O. for Var Departement, imellem 26° 15′ 18″ – 27° 16′ Ø. L. og 41° 15′ 6″ – 42° 59′ N. B., og adskilt fra Sardinien ved Bonifacio Strædet (Bocca di Bonifacio), indtager et Areal af 178 □ M. Den er meget bjergfuld, og en lang Bjergkiæde, hvis høieste Punkter ere Monte Rotondo (9294 Fod) og Monte de Oro (8766 Fod over Havfladen) giennemkrydser den. Det nordligste Forbjerg paa Øen er Cap Corso. Mod V. ere Kysterne meget indskaarne og takkede; paa Østsiden findes mange Moradser. Antallet af Floder er betydeligt. Blandt disse mærkes Golo, Liamone, Tavignano og Campolovo. Climaet er fortræffeligt, og Jordbunden meget frugtbar, men kun slet dyrket, saa at Naturen maa giøre alt her. Korn, Viin, Olie, Sydfrugter, Hamp og Hør ere de vigtigste Produkter. Skovene ere meget betydelige, og levere ypperligt Skibstømmer. Landets Heste ere smaa, og Faarene for det meste sorte. Mouflon lever her paa de høieste Bjerge. Vildt findes i Mængde, og Kystfiskerierne ere vigtige. Blandt flere Mineralier er Jernet især fortræffeligt. Kunstflid kiender man næsten ikke til, og Handelen er høist ubetydelig. Indbyggernes Antal beløber sig til 175,000, hvoriblandt ere endeel Grækere fra Morea, hvilke Ge-

mieserne i det 17de Aarhundrede indrømmede 3 ubeboede Landstrækninger. Ebersiidderne staae paa et lavt Culturtrin. Tappre og frihedelskende, ere de tillige i høi Grad hevngierrige. De tale Italiensk, og bekiende sig til den catholske Religion. Den udgiør et Departement, og indbefatter Districterne Ajaccio, Bastia, Calvi, Corte og Sartene med 60 Cantoner.

86. Depart. Corsica.

Ajaccio eller Ajazzo (Adjacium), 41° 55' 1'' N. B., Hovedstaden i Departementet og Bispesæde, den smukkeste Stad paa Øen, ved Foreningen af Gerignano og Restonico, ved Ajacciobugten. Den er befæstet, og har en god Havn med en Molo. Cathedralkirke. Koralfiskeri. 6600 Indv. (Keiser Napoleon og hans Søskendes Fødeby).

Bastia (de Gamles Mantinum s. Mantinorum oppidum), 42° 41' 36'' N. B., forhen Landets Hovedstad, beliggende paa Østkysten af Øen, en stethygget Stad, med et Citadel, en Cathedralkirke, et Slot, og en Havn for Smaaskibe. 11,400 Indv.

St. Bonifacio (Bonifacium), 41° 25' N. B., stærkt befæstet Søstad, ved det farlige Bonifacio Stræde, hvor der er et vigtigt Koralfiskeri. 3200 Indvaanere.

Calvi, 42° 30' N. B., med et Citadel og en god Havn. 1200 Indv.

St. Fiorenzo og Vecchio ere mindre Stæder. Den sidste har en fortræffelig Havn, der kan rumme en heel Flode.

Corsica (af Grækerne kaldet Kyrnos) var forhen beherstet af Carthagerne og Romerne, og faldt siden i Saracenernes Hænder, hvem Genue-

serne fratage Øen 806. Disse vare for det meste i Besiddelse af den til i Midten af det 18de Aarhundrede, da Corsicanerne, kiede af Genuesernes Undertrykkelser, grebe til Vaaben. 1729 udbrød Opøret, det dæmpedes 1732 ved keiserlige Tropper. Da disse havde forladt Øen, brændte Oprørsflammen paa ny, og Corsicanerne valgte en fransk Adelsmand Theodor Neuhof til deres Konge. Franske Hjelpetropper bragte Roligheden igien tilveie. Men Oprøret udbrød med fordobblet Kraft, og da Pascal Paoli 1755 stillede sig i Spidsen for det corsiske Folk, og klogskab ledede dets Foretagender, opgave Genueserne Haabet om Øens Undertvingelse, og overlod den 1768 til Frankrig, som Aaret efter ved Greven af Vaux bragte den til Lydighed. Paoli gik til Engelland, hvorfra han 20 Aar efter, ved den franske Revolutions Udbrud, vendte tilbage til Corsica. Misfornøiet med den Vending Revolutionen tog, søgte han at giøre Corsica til en uafhængig Stat, og bevirke dette ved Engellands Hjelp. 1794 landede Engellænderne; Franskmændene bleve fordrevne, men Engelland vilde beholde Øen, og Corsica blev optaget i det engelske Statslegeme, som det 4de Kongerige, og fik sit eget Parlament. Mange af Corserne vare imidlertid misfornøiede. Der opstod Uroligheder, og 1796 bleve Engellænderne nødte til at forlade Øen, som siden den Tid har været forenet med Frankrig. Paoli gik til Engelland, hvor han døde 1807, 81 Aar gammel.

Anmærkn. Frankrig (*Gallia*) var i gamle Tider beboet af mange smaa Folkeslag af celtisk Stamme. Julius Cæsar gjorde det til en romersk Provinds, og August inddeelte det i *Gallia-Narbonensis*, *Aquitanica*, *Lugdunensis* og *Belgica*, og i 400 Aar stod det under Roms Herredømme. I det 5te Aarhundrede nedsatte først Burgunder, Vestgother og Britter sig her, og siden Franker, der ved Chlodovig (Merovinger) bleve det herskende Folk. I det 7de Aarhundrede begyndte *Majores domus* at tilrive sig en Magt, der blev Kon-

Heere fatlig, og 752 lod Pipin den Lille sig krone til Frankernes Konge (Carolinger). Hans Søn Carl den Store skabte et vidtløftigt Monarki, og fornyede den vestromerske Keiserværdighed 800. Under hans Sønnesønner faldt hans Monarki 843 i 3 Hoveddele: Østfranken (Tydskland), Mellem-Franken (Italien og det lotharingiske Rige), og Vestfranken (Frankrig). Carolingerne udartede, og den kraftfulde Hugo Capet blev 987 Hovedmand for et nyt Dynasti (Capetinger). Under dette hævede Frankrig sig igjen, men idelige Krige med de mægtige Lehnsmænd, Korstogene, som bortrev mange Mennesker, og den langvarige Kamp med Engellands Konger, der eiede næsten en Tredie-deel af Frankrig, fortærede Landets bedste Kræfter. Med Huset Valois, der 1328 besteg Tronen, aabner sig en Række af Krige med Engelland (Edvard d. 3.), der bragte Frankrig i en sørgelig Forfatning. Philip d. 6. tabte Slaget ved Cressy 1346, og det vigtige Calais faldt i Engellændernes Hænder. Det ulykkelige Slag ved Maupertuis 1356 gjorde Johan den Gode til en Fange af hans Vasal, og udsatte Frankrig for alle Anarchiets Rædsler, indtil Carl d. 5. med kraftig Haand greb Statens Ror, medens Bertrand du Guesclin bekæmpede Engellands Hære, og fratog dem deres Erobringer. Carl d. 6tes Afsindighed foraarsagede Splid i den kongelige Familie, og aabnede Veien for Engellænderne. Henrik d. 5. i Engelland blev, efter et vundet Slag ved Azincourt 1415, ved Forliget i Troyes 1420, udnævnt til Tronfølger, medens den retmæssige Dauphin erklæredes uværdig dertil. Men Henriks tidlige Død, hans Søns Mindreaarighed og Jeanne d'Arcs Begeistring, der omskabte de modfaldne Franskmænd til Helte, sikkrede Carl 7. hans Fædrenerige, og det seirrige Slag ved Chatillon 1453, hvor den gamle Talbot, Frankrigs Skræk, fandt en ærefuld Død, tilintetgjorde Engellands sidste Bestræbelser for at vinde sine tabte franske Besiddelser.

tilbage. Ludvig d. 11. havde en frygtelig Modstander i Carl den Dristige, men dennes Død 1477 forskaffede Frankrig Hertugdømmet Burgund, som Ludvig inddrog under Kronen. Han arvede tillige Provence, Anjou og Maine. Carl d. 8. tilgiftede sig Bretagne, men bortødslede Rigets Kræfter paa et unyttigt Tog til Neapel. Ludvig d. 12tes Pretensioner paa Mailand og Neapel indviklede Frankrig i en Række af Krige med Keiseren, Spanien og de italienske Fyrster, som den hidsige Frants d. 1. førte med Tab, og maatte ende med Opoffrelser. Under Henrik d. 2. erobrede Franskmændene Calais og de 3 Bispedømmer Metz, Toul og Verdun, og under hans Søn Carl d. 9. toge de blodige Religionskrige (Slagene ved Dreux, St. Denis, Jarnac, Moncontour, Coutras, Arques og Ivry) deres Begyndelse, der med korte Mellemrum varede over 30 Aar, indtil Henrik d. 4., af Huset Bourbon, 1593 antog den catholske Religion, og 1598 ved det nantiske Edict sikkrede sine forrige Troesforvandte Religionsfrihed og borgerlige Rettigheder. Henriks Død og Richelieus herskesyge Ministerium udsatte igjen Hugenotterne for Forfølgelser. Rochelle faldt 1628, og med den det sidste Værn for de Reformeertes Sikkerhed i Frankrig. Ludvig d. 14des Regiering udvidede Frankrigs Grændser ved Elsaß, Rousillon, Flandern og Franche-Comte, erhvervede ved Fredsslutningerne i Münster 1648, ved Pyrenæerne 1659, Aachen 1668 og Nimwegen 1678, men lagde ogsaa Grunden til Revolutionen, i det den opdyngede en uhyre Statsgiæld. Under Ludvig 15. forenedes vel Lothringen 1735 og Corsica 1769 med Riget; men Maitresser sadde ved Roret, Riget udmarvedes, Marinen gik til Grunde, og Frankrigs tappre Hær blev foragtelig. Ludvig døde 1774, og hans Sønnesøn Ludvig d. 16. maatte bøde for sine Forgiængeres Forbrydelser. Revolutionen udbrød 1789, og en ny Constitution, der indskrænkede Kongemag-

ten, indførtes 1791. Europas Fyrster grebe til Vaaben, men Hertugen af Brunsvig maatte med Tab forlade Frankrig, og Dumouriez slog Østerrigerne ved Jemmappes. Imidlertid havde den 10. August 1792 omstyrtet Kongemagten, Ludvig førtes for Nationalconventens Skranker, og henrettedes 1793. Frankrig erklæredes for Republik, Terrorismen tog sin Begyndelse, og man helligholdt Fornuftens Fest, medens tusinde Hoveder faldt under Guillotinen, og Borgerkrigen rasede i Vendee. Robespierre faldt, Terrorismen ophørte, og en ny Constitution gav den udøvende Magt i Hænderne paa et Directorium. Den 18de Brumairè (9. Novbr. 1799) styrtede dette, og Corsicaneren Napoleon Buonaparte, som i Italien havde tilkæmpet sig Rang af Republikens første General, tvunget Østerrig til Freden i Campo Formio, og nu vendte tilbage fra sit ægyptiske Tog, traadte som Første-Consul i Spidsen for Regieringen. Med en Hær steg han over Alperne, og slog Østerrigerne ved Marengo 1800. Fred i Lüneville 1801 med Østerrig og i Amiens 1802 med Engelland. Æreslegionen stiftes 1802. 1804 saae Europa Keisertronen oprettet i Frankrig, og Aaret efter besteg Napoleon Italiens Kongestol. 1805 kom den 3die Coalition istand mod Frankrig. Østerrigerne sloges ved Ulm, og den 2. December helligholdt Napoleon sin Kroningsdag paa Sletterne ved Austerlitz. Fred i Presburg 1806. Joseph Napoleon blev Konge i Neapel, Louis i Holland, og Rhinforbundet oprettedes 1806. Preussen griber til Vaaben, men Nederlaget ved Auerstädt lærte det, at Frederik d. 2dens Dage vare forbi. Russerne, Preussernes Allierede, kæmpede modigen ved Eylau, men bleve slagne ved Friedland. Fred i Tilsit 1807. Kongeriget Westphalen oprettes til Fordeel for Hieronymus Napoleon, Hertugdømmet Warschau for Sachsen. 1808 overdrager Carl d. 4. af Spanien sin Krone til Napoleon, der indsætter sin Broder Joseph til

Konge i Spanien, og overdrager Neapel til Joachim Murat. Opstanden udbryder i Spanien, og understøttes af Engelland. Slagene ved Burgos, Tudela og Espinosa tilintetgiør vel den spanske Armee, men Østerrigs Rustninger kalde Napoleon til Tydskland. Afgiørende Slag ved Wagram, det har Altenburg Freden 1809 til Følge. Napoleon ægter Maria Louise. 1812 tog den ulykkelige russiske Krig sin Begyndelse. Moskwa fortæredes af Luerne, og den franske Hær omkom af Kulde; men med en ny Armee seiret Napoleon 1813 ved Lützen, Bautzen og Dresden. Endelig afgiorde det store Slag ved Leipzig Tydsklands Skiæbne. Krigen føres nu paa fransk Grund; de Allieredes Stilling var kritisk, og allerede haabede Napoleon at tilintetgiøre sine Fiender. Da overgav Marmont Paris til de Allierede; Napoleon frasagde sig Tronen i Fontainebleau 1814, Ludvig d. 18. kom til Paris, og Keiseren drog til Elba. 1815 den 1. Marts steg Napoleon iland i Var Departementet, og den 20. var han igien i Paris. Ludvig d. 18. flygtede til Nederlandene. De Allieredes Hære satte sig i Bevægelse mod Frankrig, og det skrækkelige Waterloo Slag endte Napoleons politiske Rolle. Paris blev besat af de Allierede, og Frankrig ved Pariser-Freden 1815 indskrænket til sine gamle Grændser.

Franske Colonier og Bilande.

I Africa:

Handelslogerne La Calle og Bonne i det Algierske, Øerne St. Louis (Senegal), med et Fort, i Mundingen af Senegal-Floden, Gorée med Fortene St. Miguel og St. Francois, den maskarenske Øe Bourbon paa Østkysten af Africa, 112 Q. M. stor, med 80,400 Indb.

I Asien:

Districtet Pondichery, 29 Q. M. stort, med 50,000 Indb., og Staden Pondichery; Staden Chandernagor ved Floden Hougly i Bengalen.

I America:

I Sydamerica: endeel af Gujana, med Oen Cayenne, 2706 Q. M. stort, med 13,000 Indb. I Vestindien: Oerne Martinique, Guadeloupe, Desirade, Maria Galante og Saintes. I Nordamerica: Fiskeroerne St. Pierre og Miquelon.

Samtlige franske Colonier udgiøre ikke fuldt 3000 Q. M., med henved 412,000 Indb.

XIII. Republiken Helvetien.

§. 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Helvetien er beliggende imellem 23° 24′ – 28° 10′ O. L. og 46° 12′ – 47° 42′ N. B.

Dets Grændser ere mod N. Rhinen og Bodensøe, som skiller det fra Baden og Würtemberg, mod O. det Vorarlbergske og Tyrol, mod S. Kongerigerne Lombardiet, Sardinien og Genfersøen, mod V. Jurabjergene, som skille det fra Frankrig.

Det indtager et Areal af 891 Q. M.

§. 2.

Beskaffenhed.

Helvetien, det høieste Bjergland i Europa, er eet af de Lande, hvor Naturen viser sig fra de meest modsatte Sider, i al sin Skiønhed og i al sin Skræk-

kelighed. Uhyre Bjergmasser, der høre til de høie-ste i Verden, kiæde sig til eller optaarne sig paa hverandre. Den nederste Deel af disse Kiæmpe-bierge ere skiulte med store Skove, og ved Foden af dem findes herlige Græsgange. Høiere oppe ere Biergene bedækkede med Kratskove og vellugtende Urter, som om Sommeren afbenyttes for de talrige Hiorde. Den øverste Deel af Biergene bestaae derimod af steile, spidse Klipper, uden Jord og Græs, og indhyllede i Snee (Firner). Imellem disse findes uhyre Fordybninger, opfyldte med Snee, der paa mange Steder er forvandlet til Jis. Disse store Jissletter, som ikke ere jevne, men fulde af Spidser, Pyramyder og Fordybninger, føre Navn af Gletscher, og voxe ved Sneen, der optøer og fryser igien. De blive Aar for Aar større, og fra dem have de største Floder deres Udspring. Disse Gletscher tage deres Begyndelse i Canton Glarus, udbrede sig i Graubünden, hvor de ere meget betydelige (den uhyre Gletscher paa Nordsiden af Bierget Bedus bestaaer af lutter Jis, er 2 Mile lang, 1 Miil bred og mange hundrede Favne høj; Furca- og Rhonegletscheren, imellem Furca og Grimsel, er en af de største i Schweiz), og strække sig igiennem Uri, Bern og Wallis. Fra de store Firner nedstyrte ofte Laviner *), der i deres Fald

*) Laviner ere enten Vinterlaviner eller Sommerlaviner. Blandt hine giøres Forskiel paa Vindlaviner (saakaldte fordi Vinden som oftest sætter dem i Bevægelse og giver dem deres Retning), som voxe i Faldet, og ved deres forøgede Tryk rive alt med sig, indtil de endelig standse paa Sletten, og Slaglaviner, der ere uhyre Masser af gammel, sammenpresset Snee, som

rive alt med sig, og anrette de første Ødelæggelser. De frygtelige Fjeldskred ere sjeldnere, men efterlade de sørgeligste Spoer, og omskabe de skiønneste Dale til Ørkener. Landet er rigt paa Floder og Indsøer, der udmærke sig ved deres Dybde, og af hvilke nogle høre til de største i Europa. Vandfaldene ere meget talrige, og fortræffelige Kilder, saavel varme som kolde, udspringe fra Bjergene. Dalene ere, især i det Sydlige af Landet, kun smaa, og meget dybe, men for det meste meget skiønne og frugtbare; dog findes paa flere Steder Strækninger imellem Bjergene, der ved den døde Taushed, som hersker her, ved den Dunkelhed, der er udbredt over dem, og ved den vilde Natur, som har sat sit Præg paa dem, opvække Rædsel hos den Wandrer, der første Gang betræder dem. Disse øde Egne findes især i det sydlige Helvetien.

Anderledes er den nordlige Deel af Landet beskaffen. Vel findes her ogsaa Bjerge, men ingen af dem har nogen betydelig Høide, og om Sommeren sees hverken Snee eller Iis. Ryggen af Bjergene er for det meste flad, og begroet med

løsrives fra en Firn, enten ved deres egen Vægt, eller ved en Orkan, styrte med utrolig Hurtighed og med Tordenbrag i Dybet, omkaste Klipper og Høie, og begrave Slæderne. Sommerlavinerne kaldes ogsaa Støvlaviner. De ligne Slaglavinerne, i det hele Massen styrter paa eengang, foraarsage en frygtelig Bragen, der næsten ligner en Kanonade, men ere ikke saa farlige, fordi deres Kiærne er mere løs. Derfor sønderbrydes de ogsaa paa Klipperne i store Stavsker, og faae Udseende af en skummende Bjergstrøm. Det stærke Lufttryk de foraarsage, hvorved Huse omstyrtes, og Mennesker og Dyr ikke sjelden bortrives og qvæles, giøre dem imidlertid skrækkelige for Indbyggerne. Ved varme Vestenvinde finde de som oftest Sted.

Græs, ofte endog benyttet til Agerland. Vandfald og Kilder findes ikke saa hyppigt, og Floderne ere ei saa talrige, men større. Dalene ere vidtløftigere, og Sletterne paa mange Steder beplantede med Frugttræer. Naturen viser sig i denne Deel af Helvetien meer yndig, ligesom den i den sydlige Deel har en meer majestætisk Caracter.

Bierge:

1. Alperne *) (Alpes), der skille Helvetien fra Italien, gaae, for saavidt de regnes til Helvetien, i Retningen fra S. V. til N. O., fra Montblanc til Ortles i Tyrol, under Navn af de penninske, lepontinske og rhætiske Alper. Berneralperne ere en Green, som gaaer nordligere, paa Grændsen af Bern og Wallis. Sneeregionen i Alperne begynder ved 7800 Fod over Havfladen. Hele denne store Biergkiæde, der tager sin Begyndelse i Frankrig ved Middelhavet og ender i Tyrkiet, indtager henved 4000 Q. M. (See Pag. 278).
2. Jurabiergene (Jura), giøre Grændsen imellem Helvetien og Frankrig. (See Pag. 281).

Floder:

1. Rhin (Rhenus), udspringer i Graubünden, løber mod N. igiennem Bodensøe, derpaa mod V. til Basel, hvor den forlader Helvetiens Territorium. 140 Mile lang. (See 1ste Deel Pag. 290).

*) Af det gamle celtiske Ord Alp ɔ: hvid, fordi Toppene af denne Biergkiæde, endog i den hedeste Sommer, ere indhyllede i Snee.

2. Rhone (Rhodanus), der udspringer fra en Gletscher ved Furcabjerget, og løber mod W. igiennem Genfersøen, til Frankrig. 90 Mile lang. (See 2den Deel Pag. 286).

3. Aar (Arola), har sit Udspring fra Gletscherne ved Grimsel og Finsteraarhorn, S. O. i Canton Bern, tager sit Løb igiennem en rædsom Dal i N. W. Retning til Brienzersøen, løber igiennem denne og Thunersøen, tager nordlig Retning forbi Thun, hvor den bliver seilbar, forbi Bern, Arberg, Solothurn, dreier derpaa mod N. O., forbi Aarburg, Aarau, Bruck, optager Reuß og Limmat, og falder ved Coblenz i Rhinen. 27 Mile lang.

4. Tessin (Ticinus), udspringer i Canton Tessin, ved Foden af St. Gotthard, fra 2 smaa Søer, giennemstrømmer derpaa, som en rivende Bjergstrøm imellem steile Klippevægge, Livinerdalen, passerer Bellinzona, og falder efter 12 Miles Løb i Lago maggiore; ved sin Udtrædelse af denne bliver den Grændseflod imellem Piemont og Lombardiet, er hele Tiden seilbar, og falder ved Pavia i Pofloden.

5. Inn (Oenus), har sin Kilde ved Julierbjerget i Graubünden, løber mod N. O. igiennem Dalen Engadin, træder derpaa (efter 12 Miles Løb) ved Martinsbrücke ind i Tyrol, hvor den ved Hall bliver seilbar, giør siden Grændse imellem Baiern og Østerrig, og falder ved Passau i Donau. 53 Mile lang.

6. Reuß (Ursa s. Reussia), udspringer i Canton Uri fra 2 Kilder paa Furca og St. Gotthard, tager nordlig Retning, forbi Altdorf, og løber igiennem Wierwaldstädtersøen, af hvilken den træder ud ved Lucern, hvor den bliver seilbar, fortsætter derpaa sit Løb mod N. igiennem Canton Argau, og falder neden for Bruck i Aar.

7. Limmat, kommer fra Zürichersøen, løber igiennem Zürich, forbi Baden, og falder ved Limmatspidsen i Aar.

8. Thur, udspringer ved Wildenhaus i Canton St. Gallen, løber mod N., og optager ved Bischofszell Floden Sitter, løber derpaa mod W. igiennem Cantonerne Thurgau og Zürich, og falder ved Ellikon i Rhinen. Den er meget rivende, og ikke seilbar.

9. Birs, udqvælder af Jorden ved Pierre de Pertuis i Canton Bern, løber mod N. O. forbi Lauffen, og falder ved Basel i Rhinen.

Indsøer:

Helvetien er overordentlig rig paa Indsøer, og i mangen en vandrig Egn findes næsten een i hver Dal; paa flere Steder sees de i Rækker efter hverandre. De fleste giennemstrømmes af Floder eller Bække, fra hvilke ofte Søerne have deres Oprindelse, i det hine udbrede sig i Dalene. Søerne ere næsten alle meget dybe og fiskerige, og til stor Fordeel for den indenlandske Communication. Foruden de utallige Smaasøer, som findes paa Bjergene og imellem dem, maae især mærkes:

Bodensøe (Lacus Bodamicus), imellem Helvetien, Baden, Würtemberg, Baiern og det Vorarlbergske. (See 1ste Deel Pag. 345).

Genfersøe eller Lemansøe (Lacus Lemanus), i den sydvestlige Deel af Helvetien, imellem Frankrig, Savoyen, og Cantonerne Genf, Waadt og Wallis. Den er paa det Længste 10 Mile, paa det Bredeste 2½. Dens Vandspeil, som ligger 1126 Fod over Havfladen, har et Fladeindhold af 15 Q. M., og dens Dybde er 475 Alen. Den nordlige Deel af Søen fører ogsaa Navn af Lausanner-

søen, og Navnet Genfersøe indskrænkes da til den sydlige Deel, langs den savoyiske Kyst. En anden Benævnelse er den store Søe, fra Villeneuve til Merni, og den lille Søe, fra Nerni til Genf. Genfersøen, som er overordentlig fiskerig, er fortrinlig berømt for sin fortryllende Beliggenhed, og flere Digtere have besunget denne herlige Indsøe.

Neuenburgersøen eller Neufchatellersøen (Lacus Neocomensis), imellem Cantonerne Waadt, Freyburg, Bern og Neufchatel, ligger 1313 Fod over Havfladen. Den er henved 6 Mile lang, paa det Bredeste 1½, og henved 200 Alen dyb. Ved Thiele er denne Søe forbunden med

Bielersøen (Lacus Biennensis s. Biellensis), i Canton Bern, hvilken er 2 Mile lang, 1 bred og 108 Alen dyb. Den ligger 8 Fod dybere end Neuenburgersøen, er en af de skiønneste Indsøer i Helvetien og har 2 smaa Øer: La Mothe og St. Pierre.

Anmærkn. Øen St. Pierre er bleven mærkværdig ved Jean Jaques Rousseau, der forfulgt af Geistligheden for sin Emil i Aaret 1765 opholdt sig her 2 Maaneder. Endnu sees her det Huus han beboede og de Meubler han betjente sig af.

Thunersøe, 4½ Miil lang, og Brienzersøen, i Canton Bern, forbundne med Aat, som løber igiennem dem, Murtensøe, i Canton Freyburg. Den ligger 1328 Fod over Havfladen, og er 81 Alen dyb, Jouxsøen, i Canton Waadt, Sempachsøen, i Canton Lucern, Sarnersøen, i Canton Unterwalden, Halweilersøen og Reichensøen, i Canton Aargau.

Vierwaldstädtersøen eller Waldstädtersøen, beliggende imellem de 4 Skovcantoner: Lucern, Schweiz, Uri og Unterwalden, modtager Floden Reuß. Søens Vandspeil er 1392 Fod over Havfladen, dens største Længde 9 Mile, dens største

Brede henved 4, og dens Dybde 100 Favne. Den bestaaer af 4 Afdelinger: Lucernersøen, Alpnachersøen, Küßnachersøen og Urnersøen, hører til de meest romantiske Partier i Helvetien, og vinder Interesse ved flere for Schweizeren evig mærkværdige Scener.

Zürichersøen (Lacus Tigurinus), en af de meest romantiske Indsøer i Europa, 1279 Fod over Havfladen, er 10 Mile lang, $1\frac{1}{2}$ bred og 100 Favne dyb. Ved Floden Linth er den forbunden med

Wallenstädtersøen (Lacus rivanus s. Wallenstadiensis), imellem Cantonerne St. Gallen og Glarus. Den har en Længde af 4 Mile, og en Dybde af 250 Alen.

Zugersøe, i Cantonerne Zug og Schweiz, 2 Mile lang og 200 Favne dyb, Greiffensøe, i Canton Zürich, Luganersøen eller Laviserſøen, i Canton Tessin. Den er 882 Fod over Havfladen, 4 Mile lang og paa det Bredeste $1\frac{1}{2}$ Miil. Ved Tresa hænger den sammen med Lago Maggiore, og optager 43 Bække.

Blandt de mange Vandfald mærkes:

1) Rhinfaldet ved Lauffen, som med frygtelig Brusen styrter sig ned af en 75 Fod høi Klippe. Det er et af de meest majestætiske Vandfald man kiender.

2) Staubbach, ved Lauterbrunnen i Canton Bern. Denne styrter sig ned fra Pletschbierget, fra en Høide af 925 Fod, og er allerede efter et Fald af 500 Fod opløst til en Støvregn. Deraf dens Navn.

3) Pissevache, ved St. Moritz i Wallis. Her nedstyrter Bækken Salanche fra en Høide af 270 Fod, dog ikke fra nogen lodret Klippe, og opløser sig i Faldet i Dunster, som, naar de beskinnes af Solen, frembringe de skiønneste Regnbuer.

§. 3.

Clima.

Climaet er overhovedet koldere, og mere raat, end selv i flere Lande, der ligge nordligere, en Følge af de overordentlig høie Bjergmasser, der bedække Landet, de store Gletscher og de mange Indsøer og Floder, som findes her. Imidlertid er Climaet dog betydeligen nuanceret. De fladere Egne have en meget behagelig Varmegrad, og i de Dale, som ere aabne for Søndenvinden, og hvor Solens Straaler især kunne virke, er Heden undertiden overordentlig stærk. Grønlands Clima er her parret med den hede Zones, og ved Siden af den yppigste Vegetation findes øde Ufrugtbarhed. Paa Bjergtoppene, især i den sydlige Deel af Landet, er Kulden ofte utaalelig, medens Heden i Dalene, der grændse til Italien, er høist trykkende. Veirliget er i den største Deel af Helvetien meget ustadigt, men Luften er formedelst Landets høie Beliggenhed næsten overalt reen og sund, og Bjergbeboerne naae en høi Levealder. For mange sygelige Mennesker, som for deres Sundheds Skyld begive sig til Helvetien, har dette Lands rene Bjergluft de gavnligste Følger. Derimod findes ogsaa Dale i Helvetien, hvis usunde, fugtige og indsluttede Luft har den sørgeligste Virkning paa Beboerne, de paa Legeme og Sjæl saa vanskabte Cretinere *).

*) Cretinerne findes især i Dalene i Wallis, og beløbe sig omtrent til 1000 Familier. De have et tykt, vanskabt Hoved, som foroven er gandske fladt. Deres Ansigtstræk ere yderst grove og plumpe; Ansigtsfarven meget bleg, Øinene for det meste døde og deres Muskler

§. 4.

Produkter.

1. **Mineralriget.** Noget Guld, som findes i Floderne, Sølv, for det meste blandet med Blyerz, Kobber paa flere Steder, men intet betydeligt, Jern, især fra Jurabjergene, fra Haslidalen og Canton Uri, Bly i Lauterbrunnendal, Quiksølv, Svovl, Allun, Salpeter. Steenkul brydes næsten i alle Cantoner, og Tørv haves i Overflødighed, men benyttes ikke synderligt. Porcelainjord findes i betydelig Mængde især i Cantonerne Zürich og Waadt. Skifer brydes især ved Blattenberg i Canton Glarus, Alabast paa flere Steder, Marmor i Canton Schweiz (hvid) og Unterwalden (sort), samt paa flere Steder af forskiellige Skateringer. Marienglas findes i Glarus og Basel, Porphyr og Serpentin i Alperne. Blandt flere Halvædelstene ere især Bjergkrystallerne at mærke. De findes i de lepontinske og rhætiske Alper. Salt har Landet Mangel paa, og der findes kun 2 Saltværker, ved Bex i Canton Waadt og ved Büz i Canton Aargau. Udbyttet af begge disse Saltværker beløber sig til 20,000 Centner aarligen.

---

meget slappe. Under Hagen have de i Almindelighed en Udvært (dog gives der Cretinere uden denne), som ofte hænger langt ned paa Brystet. De ere dumme, følesløse, kunne ikke frembringe nogen articuleret Lyd, ere uskikkede til al høiere Dannelse, og meget dovne, ureenlige og graadige. Mange Cretinere ere endog døvstumme. Aarsagerne til Cretinismen ere den trykkende Hede, den indsluttede Sumpluft i de overordentlig dybe Dale, Brugen af Snevand, den slette Diæt, den elendige Børnepleie, og den overordentlige Ureenlighed, som finder Sted hos disse Dalbeboere. Cre-

Antallet af mineralske Kilder *) er overordentligt stort.

2. Planteriget. Korn, men neppe tilstrækkeligt til de 2 Tredieddele af Indbyggerne. Landets og Climaets Beskaffenhed, Schweizernes Forkiærlighed for Qvægavlen, hvorfor de bedste Landstrækninger udlægges til Græsning, og den i senere Tider stærkt tiltagne Kartoffelavl ere de nærmeste Aarsager dertil. Kornavlen er imidlertid i betydelig Tiltagende. Solothurn og Lucern ere de eneste Cantoner, som kunne udføre Korn. Viin dyrkes paa flere Steder, men formedelst skiødesløs Behandling, findes her ingen fortrinlig Sort. De bedste Vine faaes fra Waadt (Rysvinene, Vins de Vaud, og Kystvinene, Vins de Côte), Neufchatel og Basel (Schweizer-Blut). Frugt haves i Mængde næsten i alle Egne af Helvetien, og i Thurgau findes hele Alleer af Æble- og Pæretræer. Der tilberedes derfor en stor Quantitet Most. Kirsebær findes i overordentlig Mængde, og den saakaldte

nerne gifte sig indbyrdes, hvorved denne Sygdom endnu meer tiltager. Dog træffer man ofte Familier, hvor nogle af Børnene ikke ere Cretinere, medens de andre staae paa det laveste Trin af dyrisk Sjelesløvhed.

*) De varme Kilder ved Baden i Canton Aargau, Schinznach og Weissenburg i Bern, Nidelbadet i Zürich, Pfeffersbadet i St. Gallen, St. Moritz og Fideris i Graubünden. Svovlbadene Vevay i Waadt, Frutigen i Bern, Herizau i Appenzel, Osterfingen i Schaffhausen, Bona i Freyburg. Til de meest besøgte Bade i Helvetien hører ogsaa Obendorfer-, Ramser-, Schauenburger- og Bubendorfer-Badene i Basel, Flüen-, Losdorfer- og Attiswalder-Badene i Solothurn, Rigibadet i Schweiz, Alvenauerbadet i Graubünden og de neuenburgske Bade ved Travers, Brots, Motiers, La Brevine, Chaux de Fonds og des Ponts.

Kirschgeist er meget søgt baade i Frankrig og Tydskland. Hassel- og Valnødder haves i Overflødighed i de sydlige Cantoner, og i Tessin trives Morbær-, Olie-, Figen-, Mandel- og Granatæbletræet. Hamp og Hør dyrkes næsten overalt, men ei i tilstrækkelig Mængde til Manufacturernes Forbrug. Tobak, Safran og Krap dyrkes kun paa enkelte Steder. Skovene ere i det Hele taget ikke betydelige, deels en Følge af Lavinernes Ødelæggelser, deels af det slette Forstvæsen, der næsten ganske overlader dem til Indbyggernes Raadighed. De bedste Skove af Løvtræer findes i Unterwalden (der Kernwald, som leverer de største Egetræer i Helvetien), og Uri (der Waasenerwald). Graubünden, især den østlige Deel, har store Skove af Gran og Fyr, og i flere Dale ypperlige Skove af Løvtræer. I Tessin findes vidtløftige Kastanieskove. Helvetiens fornemste vegetabilske Rigdom ere dets fortræffelige Græsgange. Alperne ere til en vis Høide bedækkede med nærende Græsarter, vellugtende medicinske Urter, og for Botanikeren findes her et rigt Udbytte.

3. Dyreriget. Ypperligt Hornqvæg, der udmærker sig saavel ved sin Størrelse som Skiønhed. Det bedste findes i de sydlige Cantoner, og udgiør Alpeboernes Rigdom. Faarenes Antal er ikke betydeligt, fordi man har Mangel paa Vinterfoder. Faarehiordene græsse paa de høieste Bjergtoppe, og ere ganske overladte til sig selv. Geder holdes i de sydlige Cantoner i Mængde, til stor Skade for Skovene. Heste haves i flere Cantoner (de bedste i Canton Schweiz) i betydeligt Antal.

De ere store og svære, men have iøvrigt intet Udmærket. Esler og Muulæsler findes især i Tessin, og bruges, formedelst deres sikkre Gang, til at transportere Varer over Bjergene. Sviin holdes i Mængde. — Af vilde Dyr findes Raadyr, Daadyr, Harer (Bjergharer, der blive hvide om Vinteren), Ulve (især i Tessin i Mængde), Ræve, Losser, brune og sorte Bjørne, Maarer, Murmeldyr. Gemserne, efter hvilke Jagten er yderst farlig, men elskes lidenskabeligt af Schweizerne, opholde sig deels paa de høieste, næsten utilgiængelige, Bjergtinder (Gratthiere), deels i Skovene (Waldthiere). Steenbukken findes nu kun yderst sjelden i Helvetien. Blandt de vilde Fugle er Rovfuglene meget talrige. Af disse maae især mærkes Ørnene og den frygtelige Lammegrib, der undertiden angriber Mennesker. Antallet af Høge og Ugler er overordentligt stort, og spiselige vilde Fugle findes i Overflødighed. Fiskerierne i Indsøerne og Floderne ere meget betydelige, Biavlen lægger man megen Vind paa, men Silkeavlen drives kun i de sydligste Egne i Tessin.

§. 5.

Indbyggere.

Folkemængden i Helvetien beløber sig til 1,748,700 Mennesker (1962 paa 1 Q. M.), hvilket er et temmelig betydeligt Antal for et saadant Bjergland. Cantonerne Thurgau og Appenzell ere de folkerigste; hiint tæller over 5000 Mennesker paa Q. M., dette henved 7000.

De ældre Helvetier vare af celtisk Herkomst; men de mange Folkeslag, som afvexlende nedsatte sig her, og underkastede sig Stykker af Landet, vare Aarsag til den Forskiellighed, der, saavel med Hensyn til Figur, Caracter, Sæder og Levemaade, som til Sproget, finder Sted imellem Helvetiens nuværende Beboere.

Schweizerne ere stærke, haardføre Mennesker, med en caracteristisk Physiognomie og en aaben Caracter, hvis Hovedtræk ere Godmodighed, Redelighed, Troskab og Taalmodighed. De ere enthusiastiske for Friheden, elske deres Fædreland overordentligt høit, hvorfor de ogsaa i fremmede Lande føle Hiemvee, og have ved deres Tapperhed opreist sig et udødeligt Minde i Historien.

I Helvetien tales 4 Sprog: Tysk, i 20 Dialekter, i de nordlige, mellemste og østlige Provindser. Dette er Hovedsproget, hvori tillige alle offentlige Skrifter og Breve affattes. Fransk tales i den sydvestlige Deel af Landet, langs med Jura og i endeel af Wallis. Churvelsk eller romansk bliver talt i endeel af Graubünden. Det er fordærvet Latinsk, blandet med gammel rhætisk, og falder i 2 Dialekter: den i Engadin, der meer nærmer sig det Latinske (Ladinum), og den i Poschiavo, der nærmer sig det Italienske. Italiensk tales i Misoxerdalen i Graubünden og i Tessin.

Indbyggerne sysselsætte sig deels med Manufactur- og Fabrikvæsen, deels med Agerdyrkning, Viinavl, Fiskeri, Jagt, men i Særdeleshed med Qvægavl. Den er Schweizernes vigtigste Næringskilde, og er betydeligst i de Dele af Landet, hvor de med vellugtende Urter begroede

Bjerge (Alpungen) give. Alpeboerne (die Aelpler) en ypperlig Sommergræsning for deres talrige Hjorde. Om Sommeren drives Qvæget op paa Bjergene, og Hyrderne, de saakaldte Senner, boe i de derværende Sennhytter, og tilberede her de berømte Schweizeroste. Til et saadant Alpeværtsskab hører foruden den egentlige Senn almindeligen tvende Bisenner (Zusennen), en Røgter (Küher) og en saakaldet Laufjunge. Sennerne ere meget ømme over deres Hjorde, og Pisken bruges aldrig; men Køerne samles ved Alpehornet, og Hyrderne lokke dem til sig ved den bekiendte Kuhreihen, som Dyrene have et agtsomt Øre for.

§. 6.

Manufacturer og Fabriker.

1. Af Manufacturer, som tage deres Materialier af Plante- og Dyreriget, mærkes: Uldmanufacturerne, der dog ikke kunne forsyne Landet med det Fornødne, Bomuldsmanufacturerne, især i Appenzell-Außer-Rhoden, St. Gallen, Zürich, Aargau og Neufchatel. De vare fordum langt betydeligere, og ere i de sidste Aar meget aftagne. Silkemanufacturerne, hvis Sæde især er Zürich og Basel, Linnedmanufacturerne, af hvilke de bedste findes i Thurgau, Kniplingsmanufacturer, især i Neufchatel, Garverier i Aargau, Lucern, Basel og Waadt, Voxblegerier, især i St. Gallen, Papiirmøller (de bedste i Basel), som levere ypperligt Arbeide, Tobaksmanufacturer, især i Zürich og Solothurn, Stivelsemanufacturer findes især i Canton Aargau, Straamanufacturer i Freyburg.

2. Af Fabriker, som tage deres Materialier af Mineralriget, haves: Jern-

og Kobberhytter i Basel, Staalfabriker i Schafhausen og Zürich, Kniv- og Geværfabriker i Aargau, Glashytter i Zürich og Freyburg, Porcelainsfabriker i Nyon i Canton Waadt og ved Rüschlikon i Zürich, Uhrfabriker findes især i Genf og i Dalene Val Travers, Chaux de Fonds og Locke i det Neuenburgske, hvor der leve henved 4000 Uhrmagere. I Genf og det Neuenburgske forfærdiges tillige ypperlige Juveleer-, Guld- og Sølvarbeider.

§. 7.

Handel.

Den indenlandske Handel er meget levende, og befordres meget ved Floderne og Indsøerne. Den bestaaer meest i Omtuskning af Landets Produkter og Fabrikata.

Den udenlandske Handel drives især med Tyskland, Nederlandene, Frankrig og Italien, men strækker sig ogsaa videre, og med deres Fædriftsprodukter og Fabrikata dække Helvetierne sig fuldkomment for hvad de maae indføre. Desuden drive de en meget fordeelagtig Transit- og Speditionshandel imellem Tyskland, det sydlige Frankrig og Italien. De Veie, paa hvilke Varerne transporteres, gaae fra Basel eller Schafhausen til Genf og Lausanne, og derpaa deels over Mont Cenis til Savoyen, og over Lyon til Sydfrankrig, deels igiennem Wallis over Simplon og det store St. Bernhard til Piemont, eller fra Basel over Lucern og St. Gotthard igiennem Canton Tessin til det Mailandske. En anden Handelsvei gaaer fra Lindau ved Bodensøe over Luciensteig til Chur,

og derfra over Splügen igiennem Chiavenna til Mailand.

De vigtigste Handelsstæder ere: Basel, Hovedoplagsstedet for alle de Varer, der gaae igiennem Helvetien til Italien og Frankrig. Bern, Schafhausen, Zürich, St. Gallen, Chur og Genf.

Helvetien udfører: Heste, Hornqvæg, raae Huder, Smør, Ost (Gruyerkosten, roi des fromages, er den bedste Sort. Berømt er ogsaa den grønne Ost, den saakaldte Schabzieger), noget Viin, Most, Kirschgeist, nogle uldne Varer, Lærred, Bomuldsvarer, Silkevarer, Kniplinger, Papiir, o. s. v.

Helvetien indfører: Korn, Salt (over 300,000 Centner), Hamp og Hør, Uld, Bomuld, Tobak, Olie, Sydfrugter, Stokfisk, Sild, Pelsværk, Metaller, Galanterivarer, Liqueurs, Kaffe, Thee, Specerier, o. s. v.

Handelsbalancen er til Helvetiens Fordeel.

§. 8.

Religion.

Den er deels catholsk, deels reformeert.

Hiin er herskende i Cantonerne Lucern, Schweiz, Uri, Unterwalden, Zug, Freyburg, Solothurn, Tessin og Wallis, denne i Cantonerne Basel, Schafhausen, Bern, Zürich, Neufchatel og Waadt. I Cantonerne Aargau, Thurgau, St. Gallen, Appenzell, Glarus, Graubünden og Genf ere Indbyggerne deels reformeerte, deels catholske.

Catholikerne have Biskopper i Solothurn, Chur, Sitten, Freyburg, Como og Mailand,

og i Lucern residerer en pavelig Nuntius. De Reformeerte have deres Decanater, Capiteler og Conventer.

Anmærkn. Jøder findes kun i Canton Aargau i Landsbyerne Langnan og Endingen, og de udgiøre 112 Familier. De have 2 Synagoger.

§. 9.

Videnskaber og Konster.

Videnskaber og Konster agtes af Schweizerne og dyrkes med Held. Schweizerne besidde udmærkede Talenter, og som Philologer (Conrad Geßner), Philosopher, Theologer, Læger (Haller), Naturforskere (Bonnet), Historieskrivere (Johannes Müller), Oeconomer og Mathematikere (Leonhard Euler) staae de paa en hæderfuld Plads i Litteraturens Rige. Som Idyldigter har Salomon Geßner giort sig udødelig. I Retslæren have de derimod kun arbeidet lidet. Malerkonsten er dyrket med Held, især Landskabsmaleriet (Ludvig Heß), saavelsom Billedhugger-, Steenskiærer-, Kobberstikker- og Medailleurkonsten. Med Musiken beskiæftige Schweizerne sig meget.

Helvetien har kun eet Universitet, i Basel, stiftet 1459, hvilket 1813 fik en ny Reform. Academiet i Bern, som 1805 fik en betydelig Udvidelse, træder i Stedet for et Universitet. I Zürich, Schafhausen, Lausanne, St. Gallen, Aarau og flere reformeerte Stæder ere de saakaldte Collegia humanitatis. Catholske Gymnasier findes i Lucern, Freyburg, Sitten, Rorschach og Bellinzona. I Øvrigt er Skolevæsenet bedre indrettet i de reformeerte,

end i de catholske Cantoner, og i de Fleste ere Almueskolerne i den usleste Forfatning. — Blandt flere private Opdragelses- og Underviisningsanstalter fortiener især at bemærkes Pestalozzis Institut i Yverdun.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Helvetien er en Fæderalstat, som bestaaer af 22 Cantoner, der paa det nøieste ere forbundne til Forsvar imod enhver fremmed Magt, der angriber deres Constitution, og til at haandhæve den indvortes Rolighed. Ethvert af disse Cantoner har i øvrigt sin egen Regieringsform, hvad enten den er demokratisk eller aristokratisk (eller som Neufchatel monarkisk), og øver enhver Souverainitetsret, undtagen den, som udtrykkeligt er forbeholdt det hele Forbund.

Cantonerne garantere indbyrdes hverandre deres Regieringsform og Grændser.

Alt, hvad der angaaer den hele Forbundsstat, forhandles paa Landdagen, som bestaaer af Gesandterne fra de 22 Cantoner, og forsamles den første Mandag i Junii enten i Bern, Zürich eller Lucern, eftersom disse have Forsædet, i hvilket de afvexle hvert andet Aar. Landdagen kan erklære Krig, slutte Fred og indgaae Alliancer. En overordentlig Landdag samles, naar den dirigerende Stad udskriver den, eller naar 5 Cantoner forlanger den.

§. 11.

Militair-Forfatning.

For at hævde den bestandige Neutralitet, som de store Magter have tilstaaet Helvetien, er der oprettet en Forbundshær, som bestaaer af 32,886 Mand. Af 100 Indbyggere i Landet, udtages 2, og enhver Schweizer, der er 26 Aar, er tjenstpligtig. Helvetien kan, naar Nøden kræver det, reise en Magt af 70,000 Mand.

Den eneste Fæstning i Helvetien er Aarburg i Canton Aargau. Derimod ere flere Stæder befæstede, f. Ex. Basel, Zürich, Solothurn.

§. 12.

Finantser.

Helvetiens Statsindtægter kunne ikke med Sikkerhed angives, da de fleste Cantoner desangaaende iagttage en bestandig Taushed. De indirecte Afgifter ere imidlertid betydeligere, end de directe Skatter.

Statsgiælden blev 1814 erkiendt at være 3,118,330 Fr.

Myntfoden er høist forskiellig i Helvetien; dog er den for saavidt bestemt, at en Mark fiint Sølv udpræges til 36½ schweizersk Frank. Man regner deels efter Gylden, Bazer og Kreuzere, deels efter Gylden, Skillinger og Kreuzere. For det meste circulere franske Guld- og Sølvpenge.

§. 13.

Inddeling.

Helvetien indbefatter følgende 22 Cantoner:

1. Schafhausen.
2. Zürich.

3. Thurgau.
4. Aargau.
5. Basel.
6. Solothurn.
7. Lucern.
8. Zug.
9. Schweiz.
10. St. Gallen.
11. Appenzell.
12. Glarus.
13. Uri.
14. Unterwalden.
15. Bern.
16. Freyburg.
17. Waadt.
18. Wallis.
19. Tessin.
20. Graubünden
21. Genf.
22. Neufchatel.

I. Canton Schafhausen *)

(Pagus Scaphusiensis),

(det nordligste i Helvetien, 8 Q. M. stort, med 30,000 Indbyggere, som bekiende sig til den reformeerte Religion. Det høieste Bierg er Randenberg, 1900 Fod over Rhinens Vandspeil. Mærkes maa Rhinfaldet (*Cataracta Rheni*) ved Lauffen. Den vigtigste Næringsgreen er Viinavlen. Agerdyrkningen er i Tiltagende. Regieringsformen er aristokratisk=democratisk, og til Forbundshæren stiller Cantonet 466 Mand. Det indbefatter 4 Distrikter).

Schafhausen (Scaphusum), 47° 42′ 52″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, paa den høire Bredde af

*) Navnet Schafhausen kommer af *Scapha*, Baad, fordi her fordum var en levende Fart over Rhinen.

Rhinen, hvorover fører en 176 Skridt lang konstig Træbro paa 2 Buer. Den er omgiven med Mure, og har et Citadel. Bibelselskab. 6500 Indv. (Historieskriveren Johannes Müllers Fødeby).

Stein am Rhein (Gonodurum), ved Rhinens Udløb af Bodensøe (Zellersøe). 135 Skridt lang Træbro over Rhinen. 1800 Indv.

I Nærheden af Byen ligger Slottet Hohenklingen.

II. Canton Zürich
(Pagus Tigurinus),

(45 Q. M. stort, med 182,200 reformeerte Indbyggere. Cantonet, et af de skiønneste i Helvetien, er bjergfuldt, men har betydelige Dale. Allmanskiæden, 3589 Fod høi. Floderne Rhin og Renß. Vigtig Agerdyrkning, dog ikke tilstrækkelig. Betydelige Manufacturer i Silke og Bomuld, hvor alt forarbeides ved Maskiner. Statsforfatningen er aristokratisk-demokratisk, og Cantonet, et af de dirigerende, stiller 3858 Mand til Forbundshæren. Det indbefatter 11 Distrikter).

Zürich (Turicum), 47° 22′ 15″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, i en Dal, ved Limmats Udløb af Zürichersøen, er omgiven med Volde og Grave. Mærkes maa den store Münster med Observatoriet, det prægtige Raadhuus og Statsfængslet Wellenberg, som staaer i Zürichersøen. Collegium humanitatis. Gymnasium Carolinum. Kanonstøberi. Vigtige Silkemanufacturer (14). Uden for Staden, paa den saakaldte Skytteplads, findes et Mindesmærke af hvidt Marmor for Salomon Geßner. 10,600 Indv. (Conrad Geßners, Salomon Geßners, Lavaters og Pestalozzis Fødeby). Slag 1799. Massena.

Winterthur (Vitodurum), 47° 30′ 3″ N. B., ligger i en smuk Dal, ved Eulach. 3300 Indv. (Sulzers Fødeby).

I Nærheden af Winterthur ligger paa et Bierg Flekken Kyburg, med det gamle Slot Kyburg, fordum Stamhuset for en mægtig adelig Familie.

Lauffen, Landsby, ved Rhinen, som her danner et 75 Fod høit Vandfald. Ved Byen ligger Slottet Lauffen.

III. Canton Thurgau
(Turgovia),

(16 Q. M. stort, med 76,*30 Indbyggere, hvoraf henved ⅘ bekiende sig til den reformeerte Religion; de øvrige ere Catholiker. Statsforfatningen er demokratisk, og Cantonet stiller til Forbundshæren 1670 Mand. Det indbefatter 8 Districter).

Frauenfeld (Gynopedium), 47° 33′ 28″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, beliggende paa en Høi, ved Murg. 1600 Indv.

Bischofzelle (Episcopi Cella), 47° 30′ 28″ N. B., paa en Høi ved Thur, hvor den optager Sitter. Slot. 1750 Indv.

IV. Canton Aargau,

(36 Q. M. stort, med 144,000 deels reformeerte, deels catholske Indbyggere. Det er biergfuldt, og giennemstrømmes af Floderne Rhin, Aar, Reuß og Limmat. Statsforfatningen er demokratisk, og Cantonet indbefatter 11 Districter).

Aarau (Arovia, Araugia), 47° 23′ 31″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, paa den høire Bredde af Aar, driver betydelig Handel. Aarligen holdes her 7 Markeder. Kanonstøberi. 2400 Indv.

Baden (Badena, Thermopolis, Vicus thermarum), ved Limmat, over hvilken fører en lang Bro. Staden har 2 Slotte: det gamle, som fordum kaldtes der Stein zu Baden, og det ny, der forhen førte Navn af die niedere Veste. 1650 Indv. (Fredsslutning 1714).

En Fierdedeel Miil fra Staden findes paa begge Sider af Limmat 8 fortræffelige Svovlbade.

Zofingen (Tobinium), ved Wigger, som falder i Aar. 1400 Indv.

Bruck eller Brugg (Bruga, Pons Arolæ), ved Aar, med 1500 Indv. (Lægen Zimmermanns Fødeby).

Lenzburg, ved Aar, har et Bjergslot. 1900 Indvaanere.

Aarburg, ved Aar, med den eneste Fæstning i Helvetien. 1000 Indv.

Zurzach (Certiacum), ved Rhin. Her holdes aarlig 2 vigtige Messer, som besøges meget af Tydskere, Franskmænd og Italienere. 800 Indv.

I Nærheden af denne By findes Levningerne af den gamle Stad *Forum Tiberii*.

Laufenburg (Großlaufenburg), beliggende i det forrige østerrigske Fricktbal, paa et Bjerg ved Rhinen, over hvilken gaaer en Bro, som forbinder Staden med den badenske, paa den høire Rhinbredde beliggende, Stad Kleinlaufenburg. Formedelst et farligt Fald, som Rhinen har her, maae Skibene lodse ved Staden. 1000 Indvaanere.

Rheinfelden (Rhinofelda), ved Rhin, over hvilken fører en Bro. Her er Rhinens tredie Fald. 1400 Indv. (Slag 1638 — Bernhard af Weimar).

Windisch (Vindonissa) er nu kun en Landsby. Her blev Keiser Albrecht d. 1. dræbt 1308.

Schinznach, Landsby, ved Aar, med berømte Bade.

Ved Schinznach, paa den høire Bredde af Aar, findes Levningerne (et svært Taarn med en Sidebygning) af det berømte Slot Habsburg, Stamhuset for den habsburg-østerrigske Keiserfamilie. Det er anlagt 1027 af Biskop Verner af Strasburg, og blev 1415 erobret af Staden Bern.

V. Canton Basel

(Pagus Basiliensis).

(12 Q. M. stort, med 47,200 reformeerte Indbyggere, et behageligt Landskab, der for endeel er indsluttet af Jura-

bjergene, og giennemskaaret af Rhin, Birs og flere Floder. Statsforfatningen er aristokratisk-demokratisk. Cantonet stiller 409 Mand til Forbundshæren, og indbefatter 5 Distrikter).

Basel (Basula, Basilea, fr. Bâle), 47° 33′ 34″ N. B., Hovedstad i Cantonet og den næststørste Stad i Helvetien, ligger ved Rhinen, over hvilken fører en 358 Skridt lang Bro, som forbinder Stor-Basel med Lille-Basel. Staden er befæstet og har 5 Forstæder. Til dens Mærkværdigheder hører Domkirken (Münster), i hvis ene Sidebygning det mærkværdige Consilium (fra 1433 til 1449) blev holdt, den forhenværende Dominicanerkirke, hvor fordum fandtes den af Holbein malede Dødedands, Raadhuset, som hviler paa svære Piller, Universitetet, stiftet 1459, med et betydeligt Bibliothek og en god botanisk Hauge. Basel har desuden et Lyceum, et Seminarium for Missionairer, et af Iselin 1777 stiftet Selskab for at befordre det Gode og Almeennyttige, og et Bibelselskab. Den er den vigtigste Handelsstad i Helvetien, og blandt dens Manufacturer ere især Silkevæverierne at mærke, der drives med 2400 Stole. Papiirmøllerne ere gode, og den første tyske Papiirmølle blev anlagt i Basel. Her holdes aarligen 2 Messer. Til Basels Egenheder hører det, at Uhrene her gaae en Time foran Uhrene paa andre Steder. 15,000 Indb. Fredsslutning 1795 imellem Frankrig og Preussen og Spanien. (Mathematikeren Leonhard Eulers Fødeby).

En Fjerdedeel Miil fra Basel ligger St. Jacobskirken, hvor 1444 forefaldt en blodig Træfning imellem 1600 Schweizere og en overlegen fransk Armee (20,000

Mand), anført af Dauphin Ludvig, Carl d. 7des Søn. Efter en rasende Modstand bleve Schweizerne, paa 5 nær, nedhuggede. Den Viin, som voxer her, har af Indbyggerne faaet Navn af Schweizerblut.

Ved Landsbyen Augst, 47° 34' N. B., der ligger ved Floden Ergelz, findes Levninger af den gamle Stad Augusta Rauracorum.

Liesstall, ved Ergelz, der noget fra Staden danner et Vandfald. 1700 Indv.

VI. Canton Solothurn

(Pagus Solodurjensis),

(13 Q. M. stort, med 48,000 catholske Indbyggere. Jurabjergene, over hvilke gaae 3 Veie, strække sig igiennem Cantonet. Floderne Aar, Emme, Birs. Hovedproduktet er Korn. Statsforfatningen er aristokratisk, og Cantonet stiller 904 Mand til Forbundshæren).

Solothurn (Solodurum, fr. Soleure), 47° 12' 43" N. B., Hovedstaden i Cantonet, ligger paa begge Sider af Aar, ved Foden af Jurabjergene, og er omgiven med Mure og Bastioner. Staden har en smuk Stiftskirke, et Lyceum, med et Bibliothek paa 8000 Bind, og 4 Klostere. Solothurn skal, istedet for Constantz, være Sædet for en Biskop. 4200 Indv.

VII. Canton Lucern

(Pagus Lucernensis),

(36 Q. M. stort, med 100,000 catholske Indbyggere, er i det Sydlige overmaade bjergfuldt. Blandt Bjergene mærkes det 7080 Fod høie Pilatusbjerg, ogsaa Fracmont kaldet, egentligen en 14 Mile lang Bjergryg, der har 7 fremragende Toppe. Floderne Reuß og Lille-Emme. Lucerner- og Sempachersøen. Hovedproduktet er Korn. Cantonet, et af de dirigerende, har en aristokratisk-demokratisk Statsforfatning, stiller 1734 Mand til Forbundshæren og indbefatter 5 Distrikter).

Lucern (Lucerna, Luceria), 47° 3' 27" N. B., Hovedstaden i Cantonet og Residentsen for en pa-

velig Nunkins, ligger paa begge Sider af Reuß, hvor denne træder ud af Lucernersøen. Staden er omgiven med Mure og 32 Taarne, og dens 2 Hoveddele ere forbundne ved 4 Broer. Academisk Collegium. 5000 Indv.

Sempach, en gammel Stad, for det meeste opført af Træ, paa høire Side af Sempachersøen, er mærkværdig i Helvetiens Historie ved den ærefulde Seier Helvetierne (Arnold Winkelried) her 1386 vandt over Hertug Leopold af Østerrig. 700 Indv.

Sursee (Süria, Surlacus), ved Sur, hvor den træder ud af Sempachersøen. 1000 Indv.

Münster eller Berosmünster, saakaldet efter en Grev Bero, der her anlagde et Benedictinerkloster, der var Oprindelsen til Staden, ligger ved Winna. Her blev 1470 det første Bogtrykkeri i Helvetien anlagt.

Den sydlige Deel af Canton Lucern indbefatter den 10 Mile lange Entlibuchdal, der har faaet sit Navn efter den vilde Bjergstrøm Entle. Mod S. og S. O. er denne Dal omgiven af Pilatusbjerget, mod N. og V. af Enzibjergene, hvis høieste Punkt, Napf, er 4950 Fod over Havfladen. Indbyggerne i denne Dal ere Alpehyrder, og udmærkede saavel ved deres overordentlige Legemsstyrke, som ved deres Mod og Retskaffenhed.

VIII. Canton Zug

(Pagus Tugiensis),

(det mindste i Helvetien, $5\frac{1}{2}$ Q. M. stort, med 14,300 catholske Indbyggere. Russi- eller Roßberg, det høieste Bjerg, er 4836 Fod over Havfladen. Floden Reuß. Zugersøe og Egerisøe. Statsforfatningen er demokratisk. Cantonet stiller 250 Mand til Forbundshæren og indbefatter 2 Distrikter).

Zug (Tugium), Hovedstaden i Cantonet, beliggende ved Foden af Zugerbjerget (912 Fod høit) paa N. O. Siden af Zugersøen, er omgiven med Mure. 1600 Indv.

IX. Canton Schweiz,

(22 Q. M. stort, med 28,900 catholske Indbyggere, der leve som Hyrder. Cantonet er meget bjergfuldt, og blandt Bjergene maa mærkes det 5720 Fod høie Rigibjerg, der staaer isoleret fra de andre Bjerge imellem 3 Søer, Russbjerget, der i Aaret 1806 anrettede gyselige Ødelæggelser, Bragel, 5160 Fod, og Myten eller Hakenberg, 5868 Fod høit. Vierwaldstädter-, Zuger- og Lowerzersøe. Statsforfatningen er demokratisk, Cantonet stiller 602 Mand til Forbundshæren og indbefatter 6 Distriktet).

Schweiz eller Schwyz, 47° 1′ 45″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, ligger imellem Myten og Rigibjerget i en overmaade skiøn Egn. Byen har en smuk Kirke, et stort Raadhuus, et Tøihuus og 2 Klostere. 5000 Indv.

Brunnen, en Flekke, ved Muotta, hvor den falder i Vierwaldstädtersøen, driver betydelig Handel, da Veien til St. Gotthard gaaer her igiennem. Den er mærkværdig ved den Forening, som 1315 sluttedes her imellem Cantonerne Schweiz, Uri og Unterwalden, og som lagde Grund til Helvetiens Frihed.

Gersau, Flekke, ved Vierwaldstädtersøen, forhen Hovedstaden i en Fristad, som bestod over 400 Aar, og var den mindste i Europa. 1500 Indv.

Einsiedeln, Flekke, og forhen den vigtigste By i den saakaldte Skovstad Einsiedeln, ligger i en vild Dal ved Sihl, over hvilken fører en saakaldet Diævlebro. Her er det berømte Benedictinerabbedi Maria-Einsiedeln (Eremus Deiparæ matris), som 906 blev stiftet af den hellige Bruno, og hvortil hyppigt giøres Valfarter, hvorfor der ogsaa her drives en fordeelagtig Handel med Helgenbilleder og Rosenkrandse. Den bekiendte Aurelius Philippus Theophrastus Paracelsus Bombastus af Hohenheim er født her.

Paa Øen Aufnau eller Ufnau (*Augia*), som ligger i Zürichersøen og hører til Stiftet Einsiedeln, ligger den berømte Ulrik von Hutten († 1525) begraven

Küßnacht, Flekke, ved Foden af Rigibjerget, ved Vierwaldstädtersøen, driver betydelig Transithan-

del. I Huulveien, som fører hertil, fældede Wilhelm Tell Landfogden Geßler.

Morgarten, en Alp i Egeridalen, paa Østsiden af Egerisøen, hører for største Delen til Canton Zug, men det mærkværdige Slag 1315, i hvilket Cantonerne Uri, Schweiz og Unterwalden overvandt Leopold af Østerrig, leveredes inden for Canton Schweizes Grændser.

X. Canton St. Gallen,

(40 Q. M. stort, med 130,300 deels catholske, deels reformeerte Indbyggere. I S. er det overmaade bjergfuldt, og her begynder allerede Gletscherne, mod N. blive Bjergene lavere og lavere, og tabe sig tilsidst i græsrige Høie og vide Sletter. Blandt Bjergene mærkes Kammor, 4329 Fod høit. Floderne Rhin, Thur og Sitter. Wallenstädtersøen. Indbyggernes vigtigste Næringsgreen er Qvægavlen. Statsforfatningen er aristokratisk-demokratisk. Cantonet stiller 2630 Mand til Forbundshæren og er inddeelt i 8 Distrikter).

St. Gallen (Fanum St. Galli), 47° 21′ 30″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, ligger imellem 2 Bjerge, ved Floden Steinach, og er omgiven med Mure og Grave. I Staden, dog afsondret fra den ved en egen Muur, staaer det forrige Benedictinerabbedi (som var Oprindelsen til Staden, og hvorefter den fik Navn), hvis Abbed fordum var tydsk Rigsfyrste, dog uden Overherredømme over Staden. Stiftskirken ved Abbediet er meget pragtfuld. Bibelselskab. Stadens Blegerier ere meget berømte. 8120 Indb.

Rorschach, 47° 27′ 30″ N. B., Flekke, ved Bodensøe, med en Havn. 2800 Indb.

Rappersweil (Rapperti villa), 47° 13′ 12″ N. B., beliggende ved Zürichersøen, hvor den er smalest, og paa hvilket Sted en 925 Skridt lang Bro fører over Søen. Befæstet Slot. 3000 Indb.

Wallenstadt (Riva villa, Statio Rhætorum), ved Søen af samme Navn.

Rheineck, i Rhindalen, ved Rhinen.

Sargans (Sarunegaunum), Flekke, ved Rhinen.

Ragatz, Flekke, ved Floden Tamin. Her bleve Østerrigerne slagne af Schweizerne 1446.

Pfeffers (Fabarium, ad Favarias), et Benedictinerabbedi, stiftet 720, ved en Landsby af samme Navn.

En halv Miil fra Abbediet findes det meget besøgte Pfeffersbad (*Thermæ favarienses s. piperinæ*).

Lichtensteig, fordum Hovedstaden i Grevskabet Toggenburg, ligger ved Floden Thur.

Werdenberg, fordum Hovedstaden i Grevskabet Werdenberg, ligger ved Rhinen.

XI. Canton Appenzell

(Pagus Abbatiscellensis),

(10 Q. M. stort, med 55,000 deels catholske, deels reformeerte Indbyggere. Det er meget bjergfuldt, og i den sydlige Deel findes det snedækkede Sentis, 7800 Fod høit. Imellem Geirenspitz og Ober-Mesmer findes en Gletscher, som er 1 Miil lang. Den vigtigste Flod er Sitter. Cantonet er deelt i Appenzell-Inner-Rhoden og Appenzell-Außer-Rhoden; i hiint er Qvægavl den vigtigste Næringsgreen, i dette sysselsætte Indbyggerne sig med Bomuldspinderi og Væveri. Statsforfatningen er demokratisk, og Cantonet stiller 486 Mand til Forbundshæren).

I Appenzell-Inner-Rhoden:

Appenzell (Abbatis cella), 47° 19′ 43″ N. B., Hovedstaden, ved Sitter, i en smuk Dal. 3000 Indvaanere.

I Appenzell-Außer-Rhoden:

Herisau, 47° 23′ 16″ N. B., Hovedstaden, har vigtige Bomuldspinderier, Linnedvæverier og Blegerier. 6500 Indv.

Trogen, Flekke, med 2250 Indv.

Og

XII. Canton Glarus

(Pagus Glaronensis),

(21 Q. M. stort, med 24,000 for største Delen reformeerte Indbyggere. Cantonet bestaaer af 2 lange og smale Dale: Linthdalen og Sernftdalen, og er omgivet af høie, snebedækkede Bierge. Den høieste Biergtinde er Dødi, 11,037 Fod over Havfladen. Floderne Linth og Sernft. Fædrift og Bomuldspinderi ere Indbyggernes vigtigste Næringsgrene. Statsforfatningen er demokratisk, Cantonet stiller 482 Mand til Forbundshæren, og inddeles i 15 Distrikter).

Glarus (Glarona), 47° 2′ 43″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, ved Linth, i Nærheden af det 8025 Fod høie Glarnich. Kattunmanufacturer og Blegerier. 2500 Indv.

Næfels (Navalia), Flekke, ved Linth, med et Slot og et Kapuzinerkloster. 1300 Indv.

Anmærkn. Ved denne By forefaldt 1388 et blodigt Slag imellem Glarnerne og Østerrigerne, som bleve slagne. 11 store Stene betegne de vigtigste Angrebspunkter, og Seiersdagen helligholdes hvert Aar af Glarnerne.

Paa Grændsen af Cantonerne Glarus, St. Gallen og Graubünden ved Landsbyen Elm findes i Schindlenbierget det mærkværdige Martinsloch, hvorigiennem Solen skinner kun 2 Gange om Aaret.

XIII. Canton Uri

(Pagus Uriensis),

(24 Q. M. stort, med 14,000 catholske Indbyggere. Cantonet bestaaer egentlig kun af de 2 Dale Reuß og Urseren, det øvrige er næsten blot Bjerge med snevre Dale. Blandt Alperne mærkes Galenstock, 9930 Fod høit, Spitzliberg, 9285 Fod, St. Gotthard, med dets 3 Spidser: Fibia, Ficudo og Prosa, Bristenstock, 8765 Fod høit. Af Indsøer: Vierwaldstädtersøen og Lago di Locendro, 6000 Fod over Havfladen. Floden Reuß løber igiennem Cantonet. Fædrift er næsten Indbyggernes eneste Næringsvei. Statsforfatningen er demokratisk, Cantonet stiller 602 Mand til Forbundshæren og inddeles i 2 Distrikter).

Altorf (Altorfium, Urania), 46° 53′ 10″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, ved Reuß, ½ Miil fra Vierwaldstädtersøen, afbrændte næsten ganske 1799. 4000 Indb. (Wilhelm Tell, 1307).

Bürglen, Landsby, hvor Wilhelm Tell blev født.

Flüelen, Landsby, paa Østsiden af Vierwaldstädtersøen. En halv Miil fra denne By staaer Tells Capel, paa det Sted, hvor han sprang ud af Baaden.

I den sydlige Deel af Cantonet ligger St. Gotthard, hvor man finder 30 Indsøer, 8 Gletscher, og hvor Rhinen, Reuß og Tessin have deres Kilder. Over dette Bierg gaaer en af Hovedveiene fra Helvetien til Italien. Fra Altorf til Airolo i Canton Tessin er den 14 Mile lang. Den er belagt med Granitplader, og er 10 til 15 Fod bred. Paa denne Vei passerer man i en rædsom Egn den saakaldte Dievlebro, der fører over den her meget voldsomme Reuß, og næsten danner en Halvcirkel. Den er 5 Skridt bred og henved 35 Alen over Floden. Veien fører derpaa igiennem det saakaldte Urnerloch, det er hugget 100 Skridt igiennem en Granitklippe, faaer Lysning igiennem en eneste lille Aabning og er altid meget fugtigt. Ved Enden af denne underjordiske Gang aabner sig den smukke Urserndal, og Veien fører til Landsbyen Hospital, ved Foden af St. Gotthard. Paa Bierget findes et Kapuzinerhospitium, hvor Reisende, der ere stadte i Nød, finde Hielp og Pleie.

XIV. Canton Unterwalden

(Pagus Subsylvanus),

(13 Q. M. stort, med 21,200 catholske Indbyggere. Cantonet er en af de meest romantiske Biergegne i Helvetien, og blandt de herværende høie Biergtinder maa mærkes Titlis, 10,300 Fod høit. Qvægavlen er Indbyggernes fornemste Syssel. Statsforfatningen er demokratisk, Cantonet stillet 382 Mand til Forbundshæren, og inddeles efter den store Kernwald i Ob og Nid dem Walde).

I Landet Nid dem Walde eller Nidwalden:

Stanz (Stantia), Flekke, ved Foden af Stanzerbjerget. I Byen findes Arnold Winkelrieds Statue, og hans Huus vises endnu. 2120 Indv.

I Landet Ob dem Walde eller Obwalden:

Sarnen, 47° 42′ 52″ N. B., Flekke, ved Sarnersøe. Gymnasium. 2000 Indv.

Alpnach, Flekke, ved Foden af Pilatusbjerget, ved Alpnachersøen. 1300 Indv.

XV. Canton Bern

(Pagus Bernensis),

(det største i Helvetien, 171 Q. M. stort, med 291,200 reformeerte Indbyggere. For det meste bjergfuldt. I S. strække sig Berneralperne, med Finsteraarhorn, Schreckhorn, Wetterhorn, Eiger, Jomfruen, som bestandig ere indhyllede i Snee, og imellem hvilke findes store Gletscher. Floden Aar har her sit Udspring, og giennemskiærer Cantonet fra S. O. til N. V. Indsøer ere: Thuner-, Brienzer- og Bielersøe. Fædrift er den vigtigste Syssel, dog ere Manufacturerne betydelige. Statsforfatningen er aristokratisk, og Cantonet stiller 2292 Mand til Forbundshæren).

Bern (Berna, Arctopolis), 46° 56′ 55″ N. B., anlagt af Berchtold V., den sidste Hertug af Huset Zähringen, ligger paa en Høi ved Aar, der omgiver den paa 3 Sider. Staden har 3 Hovedgader, hvis Huse for det meste ere forsynede med Arcader. Her findes et Academi, som 1805 fik en betydelig Udvidelse, og træder i Stedet for et Universitet. Den gamle gothiske Münster, beliggende paa en 54 Fod høi Terrasse, er en majestætisk Bygning. Manufacturerne og Fabrikerne ere ikke ubetydelige, og i Staden hersker megen Driftighed. Handelen er levende. 13,340 Indv. (Digteren Albrecht von Hallers Fødeby. † 1777).

Biel (Bienna, Biella, Bipennis), 47° 8′ 46″ N. B., ved den nordlige Ende af Bielersøen. 2620 Indvaanere.

Bruntrut, ved Haller, fordum Bispen af Basels Residents, har et smukt Slot. 2040 Indv.

Thun, ved Aars Udløb af Thunersøen, har et Slot og i Nærheden Badet Blumenstein. 1300 Indvaanere.

Unterseen, ved Aar, imellem Thuner- og Brienzersøen, har et Slot og mange Saugmøller. I Nærheden af Byen findes den berømte Hule, det saakaldte Beatenloch.

Interlacken (Interlacus), fordum et Kloster, imellem Thuner- og Brienzersøen. Slot.

Nidau, en lille smuk By, ved Udløbet af Thiele, der falder i Aar, og forbinder Bielersøen med denne Flod. Uden for Staden ligger et Slot.

Burgdorf, paa en Høi, ved Enden af Emmendalen. 1300 Indv.

Hofwyl eller Wylhof, Landsby, mærkværdig ved det Fellenbergske Landvæsens-Institut og Opdragelsesanstalt, som findes i det nærliggende Slot Buchsee.

Brienz, ved Brienzersøen. Herfra udføres de bekiendte Brienzeroste, som bringes hertil fra Haslidalen.

Lauterbrunnen, i Lauterbrunnendalen, ved Foden af Jomfruen. Dalen ligger 2450 Fod over Havfladen, og her er det at Staubbach nedstyrter sig fra Pletschbjerget, fra en Høide af 925 Fod.

Grindelwald, en Landsby, i Grindelwalddalen, mærkværdig ved de store Gletscher, som findes imellem Wetterhorn og Schreckhorn, hvorfor Dalen ofte besøges af Reisende.

Laupen, ved Sense, hvor den falder i Saane. Slag 1339.

Meyringen, Flekke, i Haslidalen, i Nærheden af Grimsel og det prægtige Vandfald ved Reichenbach. Over Grimsel gaaer en Vei til Wallis.

XVI. Canton Freyburg

(Pagus Friburgensis),

(23 Q. M. stort, med 70,000 catholske Indbyggere. Cantonet er bjergfuldt, og de høieste Bjerge findes i det Sydlige, dog naaer intet af dem en Høide af 6000 Fod, og ere uden varig Snee eller Gletscher. Murtensøe. Statsforfatningen er aristokratisk-demokratisk).

Freyburg, med Tilnavnet im Uechtlande (Friburgum Nuithonum), Hovedstaden i Cantonet og Bispesæde, beliggende deels i en Dal, deels paa Skraaningen af et Bjerg ved Floden Saane, er omgiven med høie Mure og Taarne. Blandt dens 4 Kirker mærkes St. Nicolaus's Stiftskirke, med et meget høit Taarn. Lyceum, Gymnasium. 6000 Indvaanere.

En Miil fra Staden findes Magdalenehulen, en mærkværdig Eremitbolig, hvor man i Klippen finder udhugget en Kirke, en Sal, flere Værelser, Kiøkken og Kiælder.

Murten (Moratum), ved Murtensøe, der ved Floden Broye forbindes med Neuenburgersøen. 1300 Indvaanere.

Anmærkn. Ved denne By blev Carl den Dristige, Hertug i Burgund, den 22de Junii 1476 total slaget af Schweizerne. Det af dem paa Valpladsen opførte Beenhuus, der indesluttede 20,000 Burgunders Been, blev 1798 ødelagt af Franskmændene.

Gruyers (Grueria, fr. Gruyère), beliggende paa en Høi, har et Slot. Byen er berømt for sin fortræffelige Ost. 1800 Indv.

Montenach (fr. Montaigny), Landsby, paa en Klippe, med et Slot. Fordum var den en Stad, og en adelig Slægt førte Navn efter den.

XVII. Canton Waadt

(Pagus Valdensis, fr. Pais de Vaud).

(70 Q. M. stort, med 150,000 reformeerte Indbyggere, er en af de skiønneste Landstrækninger i Helvetien. Cantonet er paa nogle Steder biergfuldt, paa andre afvexle store Sletter, med smukke Høie. Climaet er meget behageligt, og Vegetationen meget frodig. Paa Vestsiden gaae Jurabiergene, hvis høieste Punkt Dole er 5185 Fod over Havfladen. Paa Østsiden strækker sig Jorat eller det lille Jura. Sydostsiden er en raa Biergegn, og Biergene her naae en Høide af 8951 Fod. Hovedfloderne ere Orbe og Broye. Neufchateller=, Murten= og Jouxsøen. Viin er det fornemste Produkt. Korn= og Qvægavlen ere betydelige, og især i den vestlige Deel ere Skovene temmelig vidtløftige. Fiskerierne i Indsøerne drives med Iver. Statsforfatningen er aristokratisk=demokratisk. Cantonet stiller 2964 Mand til Forbundshæren, og indbefatter 19 Distrikter).

Lausanne (Lausodunum s. Lausonium), 46° 31′ 5″ N. B., Hovedstaden i Cantonet, beliggende paa 3 Høie, ½ Miil fra Genfersøen, i en deilig Egn, med et meget sundt Clima. Den er temmelig stor, men ikke smukt bygget, og Gaderne krumme og snevre. Til dens Mærkværdigheder hører det forhenværende biskoppelige Pallads, den gamle gothiske Domkirke, Raadhuset, Academiet, det saakaldte Societé d'émulation. Fra Staden haves en overordentlig skiøn Udsigt over Genfersøen, og saavel for Egnens Skiønhed, som for den sunde Luft, besøges Byen hyppigt af Fremmede. 9000 Indb.

Vevay eller Vivis (Viviacum s. Bibiscum), 46° 26′ N. B., en smuktbygget, nærsom Stad, ved Genfersøen. Indvaanerne drive en betydelig Han-

del med Gruy're Ost og med Rhinviin, som voxer imellem denne By og Lausanne. 3800 Indb.

Morges eller Morsee (Morgia, Morgiacum), ved Genfersøen, har en Havn. 2500 Indb.

Yverdun eller Iffertem (Ebrodunum), 45° 27' N. B., imellem Floderne Orbe og Thiele ved Neuenburgersøen. Staden har 3 paralellsbende Gader, 2 Forstæder, og et gammelt Slot, hvor Pestalozzi har sit Opdragelsesinstitut (med henved 100 Elever). 2500 Indb.

Granson eller Gransee (Grandisonum, Gransia, Granzonium), paa en Høi ved Neuenburgersøen, har et Slot. Staden er historisk mærkværdig ved det blodige Slag, som 1476 forefaldt her, og i hvilket Schweizerne ødelagde Carl den Dristiges Hær. 2150 Indb.

Neus (Neodunum, Nividunum, fr. Nyon), ved Genfersøen, har et Slot og en Porcelainfabrik. 1800 Indb.

Paa Slottet Copet, i Nærheden af Neus, levede Necker, efterat han under Revolutionen var bleven nødt til at forlade Frankrig.

Aubonne (Aula bona), ved Genfersøen, med et Slot. 1600 Indb.

Aelen (Ala, Aquilegia, fr. Aigle), den sydligste By i Waadt, med et Saltværk. Her finder man allerede Cretiner. 2500 Indb.

Wifflisburg (Aventicum, fr. Aventhe), ikke langt fra Murtensøe. 1600 Indb.

Anmærkn. Paa det Sted, hvor Byen nu ligger, laae fordum den gamle store helvetiske Stad *Aventicum*, som i det 5te Aarhundrede ødelagdes af Attila, og hvoraf man endnu finder Spoer. Efter den førte Murtensøe Navn af *Lacus Aventicensis*.

XVIII. Canton Wallis *)

(Valesia, fr. Le Valais).

92 Q. M. stort, med 63,400 catholske Indbyggere, er paa alle Sider indsluttet af Alpekiæder, som tage deres Retning mod N. O. Wallis er den største Dal i Helvetien, med 16 beboede Sidedale, som kun ere forbundne ved snevre Bjergpasse. Bjergene naae her en Høide af 14,000 Fod, og blandt dem mærkes det store St. Bernhard, paa hvis østlige Side, 7446 Fod over Havfladen, findes et Kloster med et Hospitium, en Kirke og et Dødecapel, Velan, Mont Rosa, Simplon, Grimsel, Furka, med Rhonegletscheren. I Dalene er Heden trykkende, paa Bjergene derimod er Kulden overordentlig streng. Rhone er Hovedfloden, som giennemløber Landet fra O. til V., optager alle de mindre Floder, som udspringe her, og falder i Genfersøen. Qvægavlen er Indbyggernes vigtigste Syssel. Landet deles i Over-Wallis (den østlige Deel), med 33,900 Indbyggere, der ere af tysk Herkomst og tale en fordærvet tysk Dialekt, og i Neder-Wallis (den vestlige Deel), med 29,500 Indbyggere, af gallisk-burgundisk Stamme, hvis Sprog er et Patois, sammensat af gallisk, latinske og andre Ord. De mere Dannede tale Fransk. I en Dal af Cantonet skulle endnu findes Afkom af Hunnerne. Cretinernes Antal er her meget betydeligt, og Critinismens Hovedsæde er Martinach. I Aaret 1802 blev Wallis en egen Republik, under fransk Beskyttelse, men siden indlemmet i det franske Keiserdømme, under Navn af Departementet Simplon. Regieringsformen er demokratisk, og til Forbundshæren stiller Cantonet 1280 Mand).

Sitten (Sedunum, fr. Sion), 46° 14′ 15″ N. B., Hovedstaden i Cantonet og Bispesæde, beliggende i Hoveddalen, hvor den er bredest, ved Rhone, som her optager Bækken Sitten. Staden har 6 Kirker og et Gymnasium. Indbyggerne tale Fransk. 5000 Indb.

---

*) Navnet Wallis udlede Nogle af Walerne, det fælles Navn, som Tyskerne tillagde alle de galliske Folkeslag, der nedsatte sig i Schweiz; Andre af det latinske Ord *Vallis* (Dal), fordi Romerne kaldte dette Land efter de penniniske Alper *Vallis Pennina*.

Martinach (Martiniacum, fr. Martigny), 46° 4′ N. B., Flekke, ved Drause, som kommer fra det store St. Bernhard, og 1 Miil neden for Byen falder i Rhone, bestaaer kun af en eneste lang Gade. Herfra gaaer Veien over det store St. Bernhard.

St. Moritz (Fanum St. Mauritii s. Agaunum), 46° 12′ N. B., Flekke, ved Indgangen til et vigtigt Bjergpas, som fører fra Wallis til Waadt, og som er tillukket med en Træport. Over Rhonen er bygget en Steenbro. I det herværende Augustinerabbedi, hvorefter Staden har faaet Navn, blev Rudolph af Strettlingen, Stifteren af det transjuranske burgundiske Kongerige, kronet 888.

I Nærheden af denne Flekke findes Vandfaldet Pissevache, som dannes af Floden Salenche, der her har et Fald af 135 Alen.

Leuck (Loiche), Flekke, ved Rhone, med et koldt Svovlbad paa Bjerget Asp.

Ikke langt fra Leuck findes i en vild Bjergdal, ved Landsbyen Baden, 12 Bade (Leuckerbadene) med en Hede af 43°.

Visp (Vespia), Flekke, ved Floden af samme Navn. Fordum stod her det store Slot Hübschburg, Greverne af Visps Residents. Flekken er bekiendt af et Slag 1388, hvori Walliserne overvandt Savoyarderne.

XIX. Canton Tessin,

(53 Q. M., med 88,800 catholske Indbyggere, der ere af italiensk Herkomst, og tale den lombardiske Dialekt. Meget bjergfuldt, og stenet Jordbund. Bjergene naae næsten alle Sneelinien (de høieste ere Garizola, Predarossa, Piazza Wachera og Vogelberg), og de dybe Dale ere meget frugtbare. Floden Tessin tager sit Løb her igiennem. Lucarnersøen, foruden flere smaa Bjergsøer. Fædrift er Indbyggernes fornemste Næringsgreen; Agerdyrkningen er vel god, men Kornavlen er ikke tilstrækkelig, og Kastanierne bruges derfor meget til Brød. Betydelig Viin- og Silkeavl. Statsforfatningen er demokratisk, Cantonet stiller 1804 Mand til Forbundshæren og indbefatter 8 Distrikter).

Bellenz eller Bellinzona (Bilitio, Biltiona, Baltiona, Berinzona), 45° 6′ N. B., Hovedstaden i Cantonet, ved Tessin, ligger 696 Fod over Havet. Staden har 3 gamle Slotte, 1 Collegiatkirke, 3 Klostere, og driver en vigtig Transit- og Speditionshandel, da Veien over St. Gotthard til Italien gaaer her igiennem. 1200 Indv.

Lavis, ital. Lugano, 45° 59′ 56″ N. B., den største Stad i Cantonet, ved Luganersøen, har 16 Kirker, og flere Manufacturer og Fabriker. Levende Handel. 8000 Indv.

Luggarus eller Lucarno, Flekke, som ligger 1500 Skridt fra Lago maggiore. 1400 Indv.

Mendris eller Mendrisio (Mendriso), Flekke, ½ Miil fra Lucarnersøen.

Bosco, 3000 Fod over Havfladen, i Dalen Caverna, i hvilken Solen i 3 Maaneder ikke kaster sine Straaler. Indbyggerne ere af tydsk Herkomst.

Airolo, ved Foden af St. Gotthard. Suurbrønd.

XX. Canton Graubünden eller de tre Forbund i Høi-Rhætien

(Rhætia, Respublica Grisonum, les ligues des Grisons),

(140 Q. M., med 74,000 Indbyggere, hvoraf 46,000 ere Reformeerte, 28,000 Catholiker. Graubünden eller Høi-Rhætien er et paa alle Sider af høie Bjergkiæder indsluttet Alpeland, med mange Dale, uden egentlige Sletter. Blandt Bjergene mærkes Piz-Rusein, Tødi, Vogelberg, Lentenhorn og Splügen, over hvilket sidste gaaer en alfar Vei til Italien, 3 Mile opad fra N. og 4 Mile ned mod S. Imellem Bjergene findes store Gletscher, blandt hvilke Berninagletscheren fortjener at mærkes. Rhinen og Inn udspringe i dette Canton. Den største Indsø er Silsersøen. Agerdyrkningen er i det Hele forsømt, og Kornavlingen derfor utilstrækkelig. Qvægavlen er den vigtigste Næringsvei

og man tæller henved 90,000 Stykker Hornqvæg. Svineavlen er ligeledes meget betydelig, og Bigvlen forbedres Aar for Aar. Cantonet er deelt i 3 Forbund: der Gotteshausbund, der obere eller graue Bund og der Zehngerichtenbund. Statsforfatningen er demokratisk, og Cantonet stiller 2000 Mand til Forbundshæren).

a. Den Gotteshausbund

(Foedus cathedrale, Foedus domus Dei, fr. la ligue caddé),

(60½ Q. M., med 28,000 Indbyggere).

Chur (Curia Rhætorum, fr. Coire), 46° 51' 15" N. B., Hovedstaden i Cantonet og i Gotteshausbund, og Sædet for en Biskop, ligger ved Plessur og Rhinen, omgiven af høie Bjerge, blandt hvilke Kalanda er det mærkeligste. Byen er befæstet med Mure og Grave, og har en gammel Domkirke. 2500 Indb.

Anmærkn. Bispedømmet Chur er et af de ældste catholske, og dets Bisk op var forhen tysk Rigsfyrste.

b. Der obere eller graue Bund,

(51 Q. M., med 31,000 Indbyggere).

Ilanz (Ilantium s. Antium), Stad, ved Glenner, hvor den falder i Rhinen, er omgiven med Mure. 425 Indb.

Disentis (Dissertinum, Desertina), Flekke, ved Vorder Rhein, med et Benedictinerabbedi. 1050 Indb.

Thusis (Tuscia, ital. Tossana), Flekke, ved Hinterrhein, anlagt af Toskanere. Oplagssted for alle Varer, som gaae over Splügen fra Italien til Tyskland. 600 Indb.

Splügen (Speluga), Flekke, ved Foden af Splügen. 280 Indb.

c. Der Zehngerichtenbund

(Foedus decem jurisdictionum),

(28½ Q. M., med 15,000 Indbyggere).

Mayenfeld (Maja villa, Moji campus, Lupinum), 47° 0′ 45″ N. B., Hovedstaden i Zehngerichtenbund. Oplagssted for Varer, som gaae igiennem Luciensteig til og fra Italien. 900 Indv.

Luciensteig, snevert Biergpas, ikke langt fra Mayenfeld. Her hæves Told af Varerne.

I den østlige Deel af Graubünden ligger imellem høie Alper den 17 til 18 Mile lange Engadindal, en af de skiønneste i Helvetien. Sit Navn har den faaet efter Inn eller Oen (En Co d'Oën, ɔ: in capite Oeni), som her tager sin Begyndelse. Dalen deles i den øvre og nedre; hiin er mere skiøn; denne mere frugtbar. Indbyggerne ere alle reformeerte, og tale det saakaldte romanske Sprog (Ladinum, Ladein), en fordærvet Latin. Dette romanske Sprog, som tales i Engadin, er saa forskielligt fra den Dialekt, der tales i andre Dele af Graubünden, at Engadinerne og de øvrige Graubündere ikke forstaae hverandre.

XXI. Canton Genf,

(det sydvestligste i Helvetien, 5¾ Q. M. stort, med 47,800 deels reformeerte, deels catholske Indbyggere. Det ligger imellem Savoyen, Frankrig og Genfersøen, og fik ved den sidste Pariserfred 1815 nogle smaa Landstrækninger af disse 2 Stater. Jordbunden er meget frugtbar, og Climaet overordentligt behageligt. Indvaanerne tale Fransk. Statsforfatningen er demokratisk, og Cantonet stiller 600 Mand til Forbundshæren).

Genf (Gebenna, Geneva, fr. Geneve), 46° 12′ 15″ N. B., Hovedstaden i Cantonet og den folkerigste Stad i Helvetien, ligger paa begge Sider af Rhone, der her træder ud af Genfersøen, og noget neden for Staden optager Floden Arve. Rhone

deler Staden i 3 Dele, nemlig: Cité (der vender mod Savoyen), hvor de rigeste Handelsmænd have deres Boliger, Quarteret St. Gervais eller den nedre Stad (mod Frankrig), for det meste beboet af Uhrmagere og andre Konstnere), og Øen midt imellem begge, 700 Skridt lang og 200 bred. Disse Dele ere forbundne ved 4 Broer. Staden har 2 Forstæder, og Husene, som alle ere af Steen, ere høie og anselige, og mange af dem prydede med Arcader. Fæstningsværkerne ere ikke meget betydelige. Til Stadens Mærkværdigheder hører St. Peters Domkirke, med det saakaldte maccabæiske Capel, Raadhuset, opført af Quadersteen, det store Hospital, hvormed er forbundet et Tugthuus, den store hydrauliske Maskine ved Rhone, der forsyner Staden med Vand, og i hver Time giver henved 35,000 Kander. Uden for Portene ere flere offentlige Promenader, blandt hvilke Treille og Petit Languedoc ere de smukkeste. I Staden findes et Gymnasium, et Videnskabsacademi, et Handelsacademi, et offentligt Bibliothek paa 40,000 Bind og et Observatorium. Blandt Manufacturerne mærkes de i Bomuld og Uld. Uhrfabrikerne (med 400 Mestere) ere meget berømte, men de vare langt betydeligere før Revolutionen (1782 udførtes 150,000, 1807 kun 42,000 Uhre). Staden har en Havn Le Molad, og driver vigtig Handel. 23,000 Indb. (Jean Jaques Rousseaus, f. 1712, † 1778, og Charles Bonnets, f. 1720, † 1793, Fødeby).

Carrouge, aftraadt fra Savoyen, har gode Lædermanufacturer. 3200 Indb. Genferne have

givet den Navn af det savoyiske Altona, fordi den som savoyisk Stad meget generede deres Handel.

Versoix, ved Genfersøen, med Kattunmanufacturer. Den blev anlagt 1768 af Choiseul for at skade Geneves Handel, og fik, da Planen gik overstyr, det Spotnavn La Folie de Choiseul. 750 Indv.

XXII. Canton Neufchatel,

(15 Q. M. stort, med 47,700 for største Delen reformeerte Indbyggere, ligger imellem Jurabjergene, Neufchatellersøen, Cantonerne Waadt og Bern. Det er bjergfuldt, og har 5 Hoveddale; men Bjergene have ingen betydelig Høide, og have endog paa Toppene gode Græsgange. Jordbunden er ikke frugtbar, og Climaet temmelig raat. Viin- og Frugtavlen er betydelig, saavelsom Qvægavlen. Vigtigere ere dog Fabrikerne, især Uhrfabrikerne, der ere meget talrige. (1814 talte man 3311 Uhrmagere). Fyrstendømmet Neufchatel tilhører vel Preussen, men har republicansk Forfatning, og staaer som et Canton i Forbindelse med Helvetien. Kongens Person repræsenteres af en Gouverneur, der sammenkalder Stænderne og har Forsædet iblandt dem. Kongen har 40,000 Rdl. Indkomster af Fyrstendømmet, og en Bataillon paa 400 Mand staaer i hans Sold, og hører til hans Livgarde.

Fyrstendømmet Neufchatel, med det dertil hørende Grevskab Vallengin, tilhørte fordum den franske Familie Longueville, og da denne uddøde 1694 blev Kong Frederik d. 1. af Preussen, som Arving efter Huset Oranien, der havde gamle Rettigheder til dette Land, 1707 af Stænderne erkiendt for Overherre. 1806 afstraadte Preussen det til Frankrig, og Napoleon skiænkede det til Alexander Berthier. Pariserfreden 1814 gjengav det til Kongen af Preussen, som offentlig bekiendtgjorde dets fremtidige Forhold til den preussiske Stat. Samme Aar blev Fyrstendømmet derpaa optaget som Canton i det helvetiske Forbund).

Det falder i 2 Hoveddele:

a. Fyrstendømmet Neufchatel

(Principatus Neocomensis):

Neufchatel eller Neuenburg (Neocomum, Novicastrum, Neoburgum), 46° 49′ 5″ N. B., Hovedstaden i Cantonet og Fyrstendømmet, beliggende i

en smuk Egn, paa en Høi ved Neuenburgersøen, hvor den modtager den rivende Biergstrøm Seyon, skal være anlagt 1034 af Keiser Conrad 2. Staden har et gammelt Slot, et Vaisenhuus, og ypperlige Lære- og Opdragelsesanstalter, hvis betydelige Fond af flere Millioner Livr. er dem skiænket af Pury, en Neufchateller, der etablerede sig som Kiøbmand i Lissabon. 3700 Indv.

Montmirail, en Herrnhutcoloni, med et Opdragelsesinstitut for Fruentimmer.

b. Greyskabet Vallengin
(Valenginum):

Chaux de Fonds, mærkværdig ved sine Uhrfabriker og Kniplingsvæverier. Her levede den ved sine Automater saa berømte Jaques Droz, 3000 Indv., hvoriblandt 400 ere Uhrmagere.

Locle, Flekke, i en dyb Dal, med vigtige Uhrfabriker *). Her og i Chaux de Fonds forfærdiges aarligen, foruden Penduluhre, 40,000 Guld og Sølv Lommeuhre. 800 Indv.

Hele Dalen Locle er beboet af lutter Manufacturister og Fabrikanter.

Travers, Landsby, i Val de Travers, hvilken Dal er beboet af 4000 Mennesker, hvoriblandt ere 800 Kniplingsvævere og 80 Uhrmagere.

---

*) Grunden til dem blev lagt af en Bonde Daniel Johan Richard, almindelig kaldet Brossel, som ved Synet af et Uhr fik Lyst til at giøre et lignende. Han forfærdigede de nødvendige Instrumenter, og bragte efter et Aars Forløb et Uhr istand. Han var dengang 15 Aar, og reiste nu til Geneve, hvor han lærte Uhrmagerprofessionen. Ved sin Tilbagekomst til Neufchatel bosatte han sig i Locle og lærte andre sin Konst. Han døde 1741 og efterlod sig 5 Sønner, der alle bleve Uhrmagere. Konsten udbredtes nu i disse Dale, og giorde deres Indbyggere velhavende.

Couvet, Landsby, hvor den berømte Mekanikus Ferdinand Berthoud, Opfinderen af Souhrene til at beregne Længde efter, er født. Han døde i Paris 1807.

Anmærkn. De gamle Helvetier vare af celtisk Stamme, talrige og krigerske. Romerne lærte at kiende dem, da Julius Cæsar drev dem tilbage over deres Grændser. Romerne underkastede sig Landet, og anlagde flere Colonier, f. Ex. *Julia equestris*, *Augusta Rauracorum*, *Aventicum*. Under Romernes Herredømme bleve Helvetierne christnede. I det 5te Aarhundrede nedsatte Burgunderne sig i den sydlige Deel, Alemannerne besatte den nordlige. Disse tabte Slaget ved Zülpich 496, og Chlodovig bemægtigede sig deres Deel af Helvetien. Siden kom den øvrige Deel af Landet under frankisk Overherredømme, da Chlodovigs Sønner underkastede sig det burgundiske Rige. Helvetien forblev under Frankerne til 843, da Ludvig den Frommes Sønner deelte Carl den Stores Monarki, og Lothar fik den sydlige, Ludvig den Tydske den nordlige Deel af Helvetien. Den sydlige Deel fik Navn af Lille-Burgund, forenedes siden med Tydskland, men adskiltes igien fra det, da Grev Rudolph Aar 888 lod sig krone til Konge i Burgund (transjuranske Burgund). Rudolphs Stamme uddøde 1032 med Rudolph d. 3., og den tydske Keiser Conrad 2. arvede Burgund. Hele Helvetien var nu underkastet den tydske Keiser, men dennes Magt var saa godt som ingen, og under de blodige Krige i Italien i det 12te og de indvortes Stridigheder i Tydskland i det 13de Aarhundrede unddroge Helvetierne sig meer og meer Keiserens Overherredømme. Lehnsmændene gjorde sig uafhængige, Stæderne havde forskaffet sig betydelige Privilegier, og Geistligheden forstod at udvide sine Landeiendomme. Blandt Lehnsmændene vare Greverne af Kyburg, Toggenburg, Neuenburg og Habsburg

de mægtigste, og de eiede betydelige Stykker af Helvetien. Under det store Interregnum var Rudolph 5. af Habsburg Skytsherre for de helvetiske Stæder. Han besteg siden den tydske Keisertrone, og hans Søn Albrecht d. 1. søgte at drage Helvetien udaf Forbindelsen med det tydske Rige, og giøre det til østerrigske Arvelande. Helvetierne skulde tvinges, og østerrigske Landsfogeder tyranniserede dem paa alle Maader. Da forenede Schweiz, Uri og Unterwalden sig (Stauffach, Fürst og Melchthal) 1307 for at standse Østerrigs Anmasselser. Landsfogederne dræbes (Geßler — Wilhelm Tell, Landenberg — Baumgarten) eller forjages, og da Albrecht rykkede mod Helvetien for at straffe Oprørerne, faldt han ved Windisch 1308 for Johan af Schwabens Haand. Henrik d. 7. stadfæstede alle Schweizernes Privilegier. Under Kampen mellem Ludvig af Baiern og Frederik af Østerrig bleve Schweizerne, som Ludvigs Allierede, erklærede i Rigets Akt af Frederik. Leopold, Hertug af Østerrig, rykkede ind i Schweiz, men blev total slagen ved Passene paa Morgarten 1315. Forbund i Brunnen 1315, hvor de 3 Cantoner lagde Grunden til Helvetiens Uafhængighed. Dette Forbund tiltraadte Lucern 1332, Zürich og Glarus 1351, Zug 1352, Bern 1353, og disse 8 Cantoner fik Navn af de gamle Stæder. Østerrigs gientagne Forsøg paa at bringe Schweizerne under deres Herredømme tilintetgiordes ved de blodige Nederlag ved Sempach 1386 (Arnold Winkelried) og Næfels 1388. Vaabenstilstand og Fred paa 50 Aar. I Stridighederne mellem Zürich og Schweiz tog Frankrig Deel, men det frygtelige Slag ved St. Jacob afskrækkede den franske Konge fra videre Deeltagelse. Krigen med Carl den Dristige af Burgund grundfæstede endnu meer Schweizernes Krigsære. Slagene ved Grandson og Murten 1476 skilte ham ved hans Rigdomme og Armee, og i Slaget ved Nancy 1477 fandt han selv Døden. Da det schwabiske Forbund

vilde tvinge Schweizerne til at erkiende Kammerretten, slrebe disse over de keiserlige Hære i 6 Slag, og tvang Keiseren til Fred. Schweizerforbundet forøgedes 1481 ved Freyburgs og Solothurns Tiltrædelse. 1501 bleve Basel og Schafhausen, 1513 Appenzell optagne i Forbundet (Eidgenossenschaft), der nu bestod af 13 Cantoner. Alle omkringliggende Smaastater sluttede sig nærmere til Forbundet, og paa Basel nær forblev ingen helvetisk Stat meer i den gamle Forbindelse med det tydske Rige. I det 16de Aarhundrede fægte Schweizerne under fremmede Faner for Sold, og vare mangen en Fyrstes fasteste Støtte. Aldrig tilforn overvundne, var det saameget ærefuldere for den unge franske Konge Frants d. 1., da han i Kiæmpeslaget ved Marignano første Gang slog dem. Men Frankrig ønskede Schweizernes Venskab, og en evig Fred og Forbund sluttedes imellem disse Nabofolk. — 1519 begyndte Zwingel sin Reformation. Strid om Læresætninger forstyrrede Landets Ro, og bragte Cantonerne i Vaaben mod hverandre. Zwingel faldt i denne Kamp, men Calvin fortsatte hvad hiin havde begyndt. — 1648 blev Schweiz endelig i den westphalske Fred erkiendt for en af Tydskland uafhængig Stat. Fra denne Fredslutning søgte Schweiz, under alle de Krige, som førtes imellem dets Naboer, at vedligeholde Neutraliteten, og dets Deeltagelse bestod kun i at det tillod fremmede Magter Hvervinger i Landet. Vel afbrøde de toggenburgske Stridigheder den indvortes Rolighed for en Tid, men uden videre skadelige Følger. Schweizerne nøde nu en lang Rolighed; men nu udbrød den franske Revolution, og dens Rædsler udbredte sig ogsaa til det fredelige Helvetien. Partier opstode i Landet, og 1798 rykkede franske Tropper ind i Schweiz. Waadt blev giort til en lemansk Republik, og Bern besat af Franskmændene. Nu proclameredes en udelelig helvetisk Republik, og et fuldbyrdende Directorium indsattes, Genf incorporeredes under Frank-

rig, som Veltlin Karet i Forveien var flaget til den cisalpinske Republik, og imellem Frankrig og Schweiz oprettedes en of- og defensiv Alliance; men de demokratiske Cantoner vilde ei erkiende den ny Forfatning, og Franskmændene saae flere Prøver paa Schweizernes Tapperhed. 1799 blev Schweiz Krigens Skueplads, og Franskmænd, Russer og Østerriger fægtede ved Zürich om Landets Besiddelse. I Freden i Lüneville 1801 erkiendte de contraherende Magter Schweiz's Uafhængighed; men Constitutionen havde ingen Fasthed, og da de franske Tropper forlode Landet udbrød Anarchiet overalt. Franske Tropper bragte Roligheden igien tilveie, og 1803 fik Schweiz, ved Buonapartes Mediation, en ny Constitution. Ifølge denne deeltes Landet i 19 Cantoner, og til de 13 gamle kom 6 nye, nemlig: Aargau, Thurgau, Waadt, St. Gallen, Graubünden og Tessin. Wallis havde givet sig selv en Constitution, og udgjorde en egen Republik. Schweiz overlod nu Frankrig 12,000 Mand, uden i øvrigt at tage Deel i dets Krige. 1813, da hele Europa stod væbnet mod Frankrig, paastod Schweiz Neutralitet. Napoleon erkiendte den. De Allierede afslog den, og østerrigske Tropper rykkede fra alle Sider ind i Landet. Schweiz blev en Foedereret Republik, 3 nye Cantoner (Wallis, Genf og Neufchatel) optoges i Forbundet, og Wienercongressen erkiendte Schweiz's Integritet. En Forbundshær er oprettet for at værne om Neutraliteten, og paa Ruslands Forlangende er Schweiz tiltraadt den hellige Alliance.

XIV. Italien.

§ 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Halvøen Italien, hvortil høre flere Øer, er beliggende i den sydlige Deel af den nordlig tempererede Zone, imellem 23° 30′ – 36° 30′ Ø. L. og 36° – 46° 30′ N. B.

Det grændser mod N. til Helvetien og Tyskland, mod Ø. til Tyskland og det adriatiske Hav, mod S. til Middelhavet, mod V. til Middelhavet (det tusciske eller etruriske Hav) og Frankrig.

Italiens Størrelse (de joniske Øer iberegnede) udgiør over 5600 Q. M., hvoraf henved 1100 komme paa Øerne.

§ 2.

Beskaffenhed.

Italien, mod N. V. og N. omringet af høie, sneedækkede Bjergmasser, der skille det fra Frankrig, Helvetien og Tyskland, paa de andre Sider omringet af Havet, er i Midten giennemskaaret af en Bjergkiæde, der afsætter flere Sidegrene, og i det Sydlige, hvor den er meget vulcansk, løber ud i mange Forbjerge. Denne store Bjergkiæde er at betragte som Landets Rygrad, hvorom det

paa begge Sider har formet sig. Denne undtagen er Landet for det meste meer fladt, end bjergfuldt, og dette finder især Sted i det Nordlige, hvor Landstrækningerne paa begge Sider af Po næsten udgiøre en jevn Flade, der fra Piemont til Venedig neppe have et Fald af 200 Fod. Italien er rigt paa Floder, især i dets nordlige Deel; dog, en eneste undtagen, har ingen nogen betydelig Størrelse, da Landet ingen synderlig Brede har. Betydelige Indsøer findes især i Norditalien. Landet er i det Hele meget skiønt, paa mange Steder et sandt Paradiis. Naturen er riig og yppig, og har rundeligen udøst sine Gaver over det. Jordens produktive Kraft er paa mange Steder overordentlig stor (dette finder især Sted i de vulcanske Egne i Syditalien), men denne fortræffelige Jordbund afbenyttes kun maadeligt, hvorvel den undertiden giver 30 til 60 Fold. Dog er denne Frugtbarhed ikke almindelig, og enkelte Strækninger af Halvøen kunne endog kaldes ufrugtbare. Hertil hører det stenede Savoyen og mange Strækninger imellem Apenninerne. Flere Steder, især ved Udløbene af Floderne, findes store moradsige Strækninger, der formedelst deres usunde Luft næsten ere ubeboede. Saadanne ere: Maremma di Comacchio, di Siena, de vidtløftige pomptinske Moradser i Kirkestaten, og flere i Neapel og paa Sardinien.

a. Bjerge:

1) Alperne (Alpes), der giøre Grændsen imellem Italien, Frankrig, Helvetien og Tydskland. (See Pag. 278).

2) Apenninerne (Apenninus), Hovedgrenen af Alperne, tage deres Begyndelse ved Søalperne, gaae først mod N. O. og O. igiennem det Genuesiske, strøge igiennem det Sydlige af Parma, og tage derpaa sydostlig, og tilsidst sydvestlig Retning igiennem Halvøen og Sicilien, indtil de skiule sig i Middelhavet. Apenninerne høre til Bjergene af anden Orden; det er en meget vild Bjergkiæde, som ingensteds naaer Sneelinien, ikke er meget skovrig, hvis Dale hverken ere talrige eller store; der tæller kun faa Floder og Bjerge, men mange Huler og udbrændte Vulcaner. De høieste Bjerge i denne Kiæde ere Aetna (10,280 Fod), Gran-Sasso d'Italia (8255 Fod), i Abruzzo, Velino (7872 Fod), i Abruzzo. Fra Apenninerne udgaae flere Sidegrene, blandt hvilke Montagnola, Montagnata, Cora, Bjergkiæden ved Sorrento, og den cirkelformede Gargano i Capitanata. Apenninerne med deres Bugter og Krumninger udgiøre en Strækning af 180 Mile.

b. Forbjerge:

1) Capo di Piombino, i Fyrstendømmet af samme Navn.
2) Monte Argentaro (M. Argentarius), S. i Toskana.
3) Monte Circello (Pr. Circeji), S. i Kirkestaten.
4) Capo di Miseno (Pr. Misenum), i Provindsen Napoli.
5) Capo di Campanello (Pr. Minervæ), i Provindsen Principato citra.
6) Capo di Palinuro (Pr. Palinurum), i samme:

7) Capo di Spartivento (Pr. Herculis), det sydligste paa Halvøen, i Calabria ultra.
8) Capo dell Colonne (Pr. Lacinium), paa Østsiden af Calabria ultra.
9) Capo di Leuca (Pr. Japygium), det sydøstligste paa Halvøen, i Terra d'Otranto.
10) Capo di Viestice (Pr. Garganum), paa Østsiden af Halvøen, ved det adriatiske Hav, i Provindsen Capitanata.
11) Monte Guasto (Pr. Cymerium), i Delegationen Ancona.

Paa Sicilien:

12) Capo di Peloro (Pr. Pelorum), det nordøstligste paa Øen.
13) Capo di Passaro (Pr. Pachynum), det sydøstligste. (Søslag 1718. Byng).
14) Capo di Lilibeo (Pr. Lilybæum), det vestligste.

Paa Sardinien:

15) Capo di Asinara (Pr. Gorditanum), 41° 5' 40" N. B., Nordvestspidsen af Øen.

c. Floder:

Blandt Italiens mange Floder er kun een af Betydenhed. De andre ere blot Kystfloder eller Bifloder.

1) Po (Eridanus, Padus), Hovedfloden i Italien, har sin Kilde paa de cottiske Alper, paa Bjerget Viso (Vesulus), ved Landsbyen Pian del Re, i en Høide af 6000 Fod over Havfladen. Den tager først sit Løb mod N. O. forbi Turin, neden for hvilken Stura forener sig med den og hvor dens Løb bliver østligt, optager derpaa Dora Baltea, passerer Casale, optager Sesia og Tanaro, der ved Alessandria

har forenet sig med Bormida, og bliver ved Pavia, hvor den, efter at have giennemløbet Piemont, optager Tesino (Ticinus), Grændseflod imellem det lombardisk-venetianske Kongerige og Parma, Modena og Kirkestaten. Som saadan løber den, bestandig mod Ø., forbi Piacenza, optager Trebia (Trebia, Slag 218 f. C. F.) og Adda (Addua), passerer Cremona, optager Taro (Tarus), løber forbi Guastalla, modtager Oglio (Ollius), Mincio (Mincius), Secchia (Gabellus), Panaro (Scultena), Reno (Rhenus), og udgyder sig, igiennem de 4 Mundinger Po grande, Po d'Ariano, Po di Volana og Po di Argenta, i den venetianske Havbugt. Po bliver strax ved sit Udspring seilbar, og maa ved kostbare Dæmninger hindres fra at oversvømme Landet om Sommeren, naar Sneen smelter paa Alperne. 68 Mile lang.

2) Adige eller Etsch (Athesis), kommer fra Tyrol, løber forbi Trident, Roveredo, Verona, Legnano, og falder ved Brondolo, imellem Chiozza og Pomundingen, i den venetianske Bugt. Den bliver seilbar naar den træder ind i Italien. 43 Mile lang.

3) Brenta (Medoacus major, Brentia), har sit Udspring fra Søen Caldenazzo i Tyrol, løber forbi Bassano, og udgyder sig neden for Padua igiennem 2 Mundinger, Brenta morta og nuova, i den venetianske Bugt.

4) Piave (Plavis), udspringer i Distriktet Feltre, løber forbi Staden af samme Navn, bliver seilbar ved Naventa, og falder i den venetianske Bugt. Fra Piave gaaer Canalen Piavesella.

5) Tagliamento (Tilaventptus), har sin Kilde paa de juliske Alper, paa Bierget Maura, bliver seil-

bar ved Latisana, og falder i den venetianske Bugt.

6) Arno (Arnus), udspringer paa Apenninerne, paa Bjerget Falterona, løber vestligt igiennem Toskana, forbi Fiesole, igiennem Florenz og Pisa, og falder neden for denne Stad i det tusciske Hav. Den optager Floderne Sieva, Pesa, Elsa og Chiana, og bliver ved Florenz seilbar for Baade. 26 Mile lang.

7) Tiber, ital. Tevere (Tiberis), Italiens berømteste Flod, udspringer paa Apenninerne, tager sydligt Løb igiennem Kirkestaten, forbi Perugia, løber igiennem Rom, og udgyder sig ved Ostia i det tusciske Hav. Den er kun seilbar for Smaafartøier, er næsten altid muddret og fuld af Dynd, og Fiskene i Floden have ingen god Smag. Blandt flere Floder Tiberen optager mærkes Nera og Teverone.

8) Garigliano (Liris), har sit Udspring paa Apenninerne i det Sydlige af Kirkestaten fra 2 Kilder, der forene sig ved Sora, løber igiennem Delegationen Pontecorvo, og falder i Bugten ved Gaëta.

9) Volturno (Volturnus), udspringer paa Apenninerne, løber forbi Capua og falder i Bugten ved Gaëta.

10) Ofanto (Aufidus), har sin Kilde i Principato ulteriore, og falder ved Barletta i det adriatiske Hav.

11) Tronto (Truentus), Kystflod, der en Strækning giør Grændsen imellem Kirkestaten og begge Sicilierne.

Paa en Strækning giør Rhone Grændsen imellem Savoyen og Frankrig.

Anmærkn. Flere Floder, som ikke have Fald nok, danne ved deres Udløb store Moradser, hvis Uddunstninger, under dette hede Clima, ere meget skadelige for Sundheden. Man finder slige Sumpe ved Comacchio, Florenz, Siena og andre Stæder. Meest bekiendte ere de vidtløftige pontinske Moradser.

d. Indsøer:

I Nord-Italien:

1) Lago maggiore eller Lucarnersøen (Lacus Verbanus), 732 Fod over Havfladen, ligger imellem Piemont og Mailand, og er ved Tresa forbunden med Luganersøen. Den er 10 Mile lang, 1½ bred, og paa det dybeste 38 Favne. Dens Kyster ere meget skiønne. Imellem Viinbjerge og Kastanieskove sees mange skiønne Landsteder, og langs Søbredden flere Alleer. Hist og her styrte Vandfald sig ned fra Bjergene. Vandet i Søen er meget klart og noget grønagtigt, og Søen har Overflødighed af Foreller. Foruden Floden Tessino optager den 26 Bække.

Blandt flere Øer, som findes i Søen, udmærke sig de Borromæiske, der eies af den grevelige Familie Borromæi, og høre til Kongeriget Sardinien. De ligge i den sydlige Ende af Søen, og ere 3 i Tallet, nemlig *Isola bella*, *Isola madre* og *Isola del Pescatore*. Paa *Isola bella* findes et gammeldags Pallads, hvis Hvælvinger, der ere prydede med Marmor og forskiellige Arter Muslinger, støde til Søen. Slotshaugen er meget smuk, og har et Terrasse i 10 Affatser, hvilke fra Vandets Overflade have en Høide af 60 Alen. Den øverste Affats er 50 Skridt lang, belagt med Quadersteene, og omgivet med et Brystværk. *Isola madre* har ligeledes et pragtfuldt Terrasse i 7 Affatser. Stifterne af disse Anlæg vare Greverne Vitalianus og Renatus Borromæus, som levede i det 17de Aarhundrede.

2) Lago di Como (Lacus Larius), N. for forrige, 695 Fod over Havfladen, er 7 Mile lang og ½ bred. Ved Bellagio deler den sig i 2 Arme, Comersøen og Leccoersøen, der tilsidst bliver til Floden Adda. Foruden denne Flod optager Comersøen 195 Bække.

3) Lago d'Iseo (Lacus Sevinus), Ø. for forrige. Igiennem denne flyder Oglio.

4) Lago di Garda (Lacus Benacus), den største i Italien, 7 Mile lang og 1 til 3 bred, med et Fladeindhold af 14 Q. M. Den modtager Floden Sarca, der ved Peschiera igien træder ud af den, under Navn af Mincio. Den er omgiven af høie Bjerge, er meget dyb, og beherskes af 2 Vinde: Sover (nordlig) og Ora (sydlig).

Endeel af Genfersøen (see Pag. 441) støder op til Savoyen.

I Mellem-Italien:

5) Lago di Perugia (Lacus Thrasimenus), i den pavelige Delegation Perugia.

Anmærkn. Her forefaldt 217 f. Chr. Fdf. et blodigt Slag imellem Hannibal og den romerske Consul Flaminius, i hvilket den sidste blev overvunden og dræbt.

6) Lago di Bolsena (Lacus Vulsiniensis), 2½ Miil lang og 2 bred, ligger i Delegationen Viterbo.

7) Lago di Bracciano (Lacus Sabatinus), i Delegationen Viterbo.

I Nedre-Italien:

8) Lago di Celano (Lacus Fucinus, ogsaa kaldet Lacus Albanus), i den neapolitanske Provinds Abruzzo ulteriore II., er 5½ Miil lang og 3 bred. Den er overordentlig fiskerig (leverer aarlig 15,000 Centner Fisk), men anretter megen Skade ved sine Oversvømmelser, hvilke alle-

rede Julius Cæsar, Claudius og Hadrianus forgiæves søgte at forhindre.

9) Lago d'Averno (Lacus Avernus), i Provindsen Napoli. Den er næsten cirkelrund, og paa det dybeste 30 Favne.

e. Havbugter:

1) Den genuesiske Bugt (Sinus Ligusticus, ital. Golfo di Genova), S. for Hertugdømmet Genua.

2) Den venetianske Bugt (Golfo di Venetia), med Bugten ved Triest (Sinus Tergestinus), imellem det lombardisk-venetianske og det illyriske Kongerige.

3) Bugten ved Speccia (Golfo di Speccia), i den østlige Deel af Hertugdømmet Genua.

4) Bugten ved Terracina (Golfo di Terracina), S. for de pomtinske Sumpe.

5) Bugten ved Gaëta (Sinus Cajetanus), ved Provindsen Terra di Lavoro.

6) Bugten ved Neapel (Sinus Neapolitanus, Golfo di Napoli), S. for Provindsen Napoli.

7) Bugten ved Salerno (Sinus Salernitanus s. Pæstanus), V. for Principato citra.

8) Bugten ved Palicastro (Laus Sinus s. Buxentinus), S. for Principato citra.

9) Bugten ved St. Eufemia (Sinus Terinæus), V. for Calabria ultra.

10) Bugten ved Squillace (Sinus Scylacius), Ø. for Calabria ultra.

11) Bugten ved Tarent (Sinus Tarentinus, Golfo di Taranto), omgiven af Provindserne Calabria citra, Basilicata og Terra d'Otranto.

12) Bugten ved Manfredonia (Sinus Urias, ital. mare di Puglia), Ø. for Apuglia, i det adriatiske Hav.

Paa Sicilien:

13) Bugten ved Catania (Golfo di Catania), paa Østsiden af Øen.

Paa Sardinien:

14) Bugten ved Cagliari (Sinus Caralitanus), ved den sydlige Deel af Øen.

15) Bugten ved Sassari (Golfo di Sassari), ved den nordlige Kyst af Øen.

§. 3.

Clima.

Italiens Clima er overhovedet meget behageligt og sundt; dog er det efter Provindsernes mere nordlige eller sydlige Beliggenhed betydeligen nuanceret. I den nordligste Deel af Halvøen føler man til Vinteren. Sneen bliver liggende her, og Pomeranzen groer under fri Himmel kun paa meget lune Steder. Undertiden tilfryse Lagunerne ved Venedig. I den sydlige Deel er Snee noget sjeldent, og falder den, smelter den strax. Paa Sydspidsen af Halvøen, paa Sicilien og Malta kiender man ei til Snee, uden paa de høieste Bierge. Heden derimod er ofte utaalelig, og Daddelpalmen voxer her. Paa de sydlige Kyster langs med Havet hersker næsten et evigt Foraar. Ved Søvinden afkiøles den hede Luft, og medføres den fornødne Fugtighed. I de høiere og mere raae Biergegne er Climaet meget tempereret, undertiden strengt. Luften i Italien er næsten overalt reen og sund; i de moradsige Egne derimod er Atmosphæren høist usund, saa at Indbyggerne, af Frygt for dødelige Sygdomme, forlade dem. En Besværlighed for

de sydlige Dele af Italien er den brændende Vind Sirocco (Samiel), der kommer fra de africanske Ørkener, men ved at passere Middelhavet, her har tabt meget af sin Skadelighed. Den blæser almindeligen 14 til 20 Dage, er overordentlig elektrisk og tør, qvæler de unge Planter, og efterlader hos Mennesker og Dyr en stor Mathed og Kraftløshed. Siroccovinden følger almindeligen efter vestlige Vinde, begynder med Hvirvelvinde og ophører om Natten.

§ 4.

Produkter.

I. **Mineralriget.** Bjergværksdriften er i Italien i en maadelig Forfatning, hvorvel at Bjergene indeholde betydelige Rigdomme, saavel af ædle som uædle Metaller. Guld og Sølv findes især i Piemont og det Venetianske, Kobber i Toskana, Bly og Quiksølv i det Venetianske og Toskana, Jern, især ved Brescia, i det Venetianske og paa Øen Elba, hvor det findes i gedigne Masser, og hvor aarlig brydes 2,800,000 Centner, Vitriol i Parma, Svovl, Arsenik og Salmiak i stor Mængde i Neapel, Kobolt i Savoyen og Piemont, Antimonium og Alun i Kirkestaten ved Tolfa, i Neapel i Solfatara. Marmor faaes af fortrinlig Godhed fra Carrara. Den er hvid, og lader sig bryde i store Blokke uden Kløfter. Desuden findes sortagtig (parangone), spraglet (mistio), graa (bardiglio, bigio antico) og rødaaret (brocatello) Marmor i Italien. Endvidere Alabast, hvoraf man finder noget, som er halv giennemsigtigt,

Porphyr, Jaspis, Achat, Granit, Serpentin o. s. v. Salt findes i Mængde, saavel Kilde- som Steen- og Søsalt, det første især i Toskana ved Volterra, hvor dagligen vindes 250 Centner. Steensaltet faaes især fra Calabrien og Sicilien. Søsalt produceres der meest af, især ved Castiglione i Toskana, paa Øen Elba, i Kirkestaten ved Rimini og Cervia, i Apuglien og paa Sicilien. Havet danner her paa Kysterne flere Saltsøer, hvor Saltet sætter sig i uhyre Mængde. Fra de joniske Øer faaes ligeledes meget Søsalt, og fra St. Maura alene udføres aarligen 120,000 Centner. Bjergolie, Svovl, Lava, Pimpsteen, Puzzolanjord faaes fra de endnu brændende, eller udslukkede Vulcaner. Paa flere Steder finder man Basalt. Mineralske Kilder *) har Italien i overordentlig Mængde.

2. Planteriget. Korn, især Mais, Riis og Hvede. Agerdyrkningen er i det Hele i en slet Forfatning i Italien; meest er den ophjulpen i Piemont og Lombardiet. Viin, dog langtfra ei i den Quantitet, som Landets Frugtbarhed og det ypperlige Clima, skulde lade formode. De fleste italienske Vine ere søde og hede. Blandt dem udmærker sig den genuesiske Vernazzer-Viin, der kan sættes ved Siden af den bedste franske Muskatelviin, Vinen fra Chianti i Toskana, Trebiavinen,

*) De vigtigste ere: de varme Bade ved Aix i Savoyen, de 13 ved Pisa, ved St. Philippo og Radicofani i Toskana, ved Aqui i Montferrat, ved Padua, ved Albano. Svedebadene ved Baja, St. Germano, ved Søen Agnano og paa Øen Ischia, foruden den store Mængde hede Kilder paa Sicilien og Sardinien.

den berømte Monte-Pulciano, de hede, hvide Vine fra Orvieto, Perugia og Viterbo, de røde fra Montefiascone, Albano, Alcino og Præneste i Kirkestaten. Neapel producerer en overordentlig Mængde hede Vine, men de behandles slet. I Omegnen af Vesuv voxer den berømte Viin Lacrymæ Christi, og den behagelige Vino greco. Fra Pausilippo, Capri og Ischia faaes ligeledes en meget god Viin. Blandt Siciliens mange Sorter Vine fortjener især at mærkes Syracuservinen (Liqueurviin), Farovinen, Malvasiavinen og Albanellovinen, en behagelig Muskatel. Sardiniens bedste Sort er Naskovinen. De sardinske Vine overgaae de fleste italienske i Styrke og Fyrighed, men den slette Behandling giør at de ikke holde sig længe. — Rosiner faaes især fra Calabrien og Kirkestaten (Passerini, uva angola), Corinther, især fra de joniske Øer, hvorfra aarligen udføres nogle og 20 Skibsladninger. Citroner, Pomeranzer, Appelsiner, Oranger, Figener, Mandler, Castanier, Granatæbler, Morbær findes i overordentlig Mængde og af fortrinlig Godhed, og i det Sydlige voxer Daddeltræet. Den bedste Bomolie faaes fra Piemont, Genua, Lucca og Toskana. Sukkerrøret, som fra 1149 til i Midten af det 17de Aarhundrede dyrkedes meget flittigt, findes nu kun paa faa Steder. I Calabrien voxer det endnu vildt. Manna i Mængde paa Sicilien, Safran, især i Toskana og Abruzzo. Tobak voxer bedst i den nordlige Deel af Halvøen, især i det lombardisk-venetianske Kongerige, Bomuld produceres, hvorvel Landet bruger saa meget, langtfra ei i tilstrækkelig Quantitet. Den fineste og hvideste

ste faaes fra Malta. Paa Sicilien ved Syracusa, i de neapolitanske Provindser Bari og d'Otranto, Basilicata og Calabrien findes ligeledes en god Bomuld. Hamp af fortrinlig Godhed i Piemont og Bologna, Hør, især i Savoyen, Lombardiet og Toskana, dog utilstrækkeligt. Skovene ere meget betydelige, hvorvel man paa flere Steder i Italien klager over Mangel paa Brændsel. Apenninerne ere bedækkede med prægtige Skove af Eeg, Bøg og Naaletræer (fra den store Sila Skov i Calabrien faae de kongelige neapolitanske Skibsværfter deres Tømmer), og langs med den vestlige Kyst af Halvøen findes herlige Skovstrækninger; men den store Skiødesløshed, hvormed Forstvæsenet hidtil er behandlet i Italien, er Aarsag i at flere Landstrækninger ganske ere blottede for Skov. Man afhugger og afbrænder de gamle, uden at plante nye.

3. **Dyreriget.** Hornqvæg, i Nord-Italien af schweizisk, i Syd-Italien af ungersk Race. Bøffeler findes paa flere Steder, f. Ex. i Neapel, i Maremma di Siena, og bruges med Fordeel som Lastdyr. I det Hele er Fædriften ret god, og paa Sicilien og Sardinien er den en af Indbyggernes vigtigste Næringsgrene. Heste findes ikke i betydeligt Antal, da Brugen af Oxne og Esler til Lastdyr er meget almindelig. De bedste findes i Piemont og Neapel (i Calabrien og Apuglien). Faareavlen er meget maadelig, især paa Sicilien og Sardinien, uagtet disse Øer ligge Africa og Spanien saa nær. De bedste Faarehjorde findes i Nord-Italien, hvor den paduanske Race især for-

tjener at mærkes. Sviin af fortrinlig Race haves i overordentlig Mængde. Geder holdes i stor Mængde paa Apenninerne, hvor de gjøre Skovene megen Skade. Esler findes især af god Race, i det Mailandske, Piemont og Neapel. Blandt vilde Dyr mærkes: Bjørne, Ulve, Gemser og Murmeldyr. Giftige Øgler, Tarenteler og Skorpioner findes især i det sydlige Italien i overordentlig Mængde. De guulgrønne Fiirbeen ere uskadelige. Fugle, saavel tamme som vilde, ere overalt meget talrige. Fiskerierne ere fortræffelige, og levere især Thunfiske (hvoraf de største undertiden veie til 1000 Pund, de mindre almindeligen 100), Sardeller, Hummere, Krebs og Østers. Paa Siciliens Kyst ved Trapani, paa de sardinske Kyster, ved Malta og Corsica drives et betydeligt Koralfiskeri. Silkeavlen (som i det 12te Aarhundrede kom til Italien fra Grækenland) drives fortrinlig i Piemont, i det Mailandske, i det Venetianske, i Romagna og Mark Ancona, i det Genuesiske og i Lucca. Fra de neapolitanske Provindser Terra di Lavoro, Principato citra og ultra og Calabrien udføres meget; den bedste Silke faaes fra Egnene om Neapel, Sorrento og Reggio. Sicilien producerer især ved Messina og Catania en betydelig Quantitet Silke, og denne Øe driver tillige en betydelig Handel med de saakaldte spanske Fluer (Canthariber), hvoraf udføres henved 4000 Pd. aarlig. Biavlen drives ikke med tilstrækkelig Kraft, og Italien, som vilde være istand til at forsyne andre Lande med Vox, maa selv indføre. Den bedste Honning faaes fra Malta; den er rosen-

rød. Næst den er Honningen fra Sicilien og Sardinien den bedste. Hiin udmærker sig ved sin aromatiske Lugt, denne ved sin Godhed og Overflødighed.

§. 5.

Indbyggere.

Halvøens og de omkringliggende Øers (de joniske iberegnede) Folkemængde udgiør 19,370,500 (3418 paa 1 Q. M.), saa at Italien, næst de forenede Nederlande, er det bedst befolkede Land i Europa.

Italienerne, overhovedet betragtede, ere aandrige, maadeholdne og muntre Mennesker. Frihedskiærlighed er et Hovedtræk i deres Caracter, og den yttrer sig stærkt, saavel i deres politiske som borgerlige og huuslige Liv. Udrustede af Naturen med fine og bøielige Organer, have de en fiin Følelse for det Skiønne og Symetriske, og Maler-, Billedhugger- og Bygningskonsten har derfor altid været dyrket med Held af dem. Stolte, modige og tappre, føde deres varme Phantasi og heftige Caracter tillige Vellyst, Jalousi, Havesyge og Lumskhed. Italieneren fornærmes let, og i sin Lidenskab myrder han; dog beregner han tillige Faren, og søger som oftest Hævn, uden at stille sig selv blot. Hos ingen af Italiens Folkeslag gaaer Hævngiærrigheden videre end hos Sardinieren, der endog døende overdrager sin Hævn til sine Børn. Italieneren er specülerende Kiøbmand, dog udarter hans heftige Lyst til Erhverv sielden til Giærrighed. Han elsker Pragt og Fornøielse, og kun for at forøde,

ei for at spare, er han opmærksom paa enhver Fordeel. Tjenstfærdige og hielpsomme mod hverandre, bliver deres Hielp ofte lovstridig, i det de søge at unddrage Rettens Arm den flygtende Forbryder. Denne Hielpsomhed gaaer hos Sardinierne endog saa vidt, at Munkene nægte dem Absolution, der overantvorde Forbryderen i Retfærdighedens Hænder. Mod den Fattige og Ulykkelige ere Italienerne godgiørende, hvilket den store Mængde Hospitaler, Fattighuse og andre milde Stiftelser bevise.

Disse almindelige Caractertræk faae dog efter de forskiellige Provindser betydelige Nuancer, og kun i de skarpere Omrids erkiender man Piemonteseren og Venetianeren, Savoyarden og Sardinieren, Romeren og Florentineren, Neapolitaneren og Sicilianeren for Landsmænd.

Det Italienske, et skiønt, blødt, velklingende Sprog, stammer ned fra det romerske Sprog, blandet med endeel fremmede Ord, og tales i mange Dialekter, blandt hvilke den toskanske*) holdes for den reneste, og er ogsaa i Italien det almindelige Skrift- og Talersprog.

I nogle Egne i den nordostlige Deel af Halvøen tales en gammel tysk Dialekt, i den nordvestlige Deel Fransk. I det sydlige af Kongeriget Neapel og i nogle Egne af Sicilien tales Græsk, og paa Malta fordærvet Arabisk, blandet med

*) Toskanernes Udtale er imidlertid ikke reen, og noget haard. Bedre tales deres Dialekt i Rom. Derfor hedder ogsaa Ordsproget: *La Lingua toscana in bocca romana* ɔ: toskansk Sprog i en romersk Mund.

mange italienske Ord. Fransk tales desuden over hele Landet af den dannede Italiener.

I de sydlige Egne af Kongeriget begge Sicilierne leve endeel Grækker og 20,000 Arnauter. Jøder taales i Italien kun i Stæderne Rom, Ancona, Viterbo, Livorno og Venedig. Paa de joniske Øer leve mange Jøder.

§. 6.

Manufacturer og Fabriker.

I. Manufacturer, som tage deres Materialier af Plante- og Dyreriget: Silkemanufacturer, især i Turin, Mailand, Venedig, Parma, Lucca, Florenz, Palermo og Messina. Fløiel, især sort, forfærdiges af fortrinlig Godhed i Genua. Silkemanufacturerne ere de vigtigste i Italien. Uldmanufacturer, betydeligst i Piemont. Andre findes i Lucca, Parma, Mantua, Cremona, Verona, Padua, Treviso og Bologna. I senere Aar ere de i Kirkestaten meget tiltagne. Disse Manufacturers Flor var i det 14de og 15de Aarhundrede (da man i Florenz alene talte 200 Manufacturer), og florentisk Klæde stod dengang ved Siden af belgisk. Lærredsmanufacturer findes for det meste kun i det nordlige Italien og i Toskana, Kniplingsmanufacturer i Chambery og Otranto, Bomuldsmanufacturer i Mailand, Bergamo, Lucca, Rom og Neapel, Papiirmøller, især i Hertugdømmet Genua (150) og Piemont (44), desuden i Bologna og Neapel. Straahattemanufacturer, især i Toskana, Hattemanufacturer, især i Piemont. Det eneste paa Sicilien findes i Messina. Sæbesyderier findes

i stor Mængde i Italien. Sukkersyderier, især i Venedig og Ancona. Lædermanufacturer findes i Toskana, det Venetianske og Neapolitanske, men kunne ikke forsyne Landet med det tilstrækkelige. Voxblegerier, især i det Venetianske. I Cremona forfærdiges som bekiendt de bedste Violiner, gode Guitarrer og Mandoliner, og her og i Neapel de ypperlige Tarmestrenge, der udføres til alle Lande.

2. Fabriker, som tage deres Materialier af Mineralriget: Speilfabriker og Glasfabriker, især i Venedig og Mailand, Porcelain- og Fajancefabriker i Venedig, Mailand, Parma, Faenza og Toskana. Jern- og Staalmanufacturer findes i Brescia, Treviso og Toskana. I Livorno ere de berømte Coralfabriker, og i Florenz og Rom arbeides meget i Mosaik. Uhre, Guld-, Sølv- og Juveleerarbeider forfærdiges især i Venedig, og i Rom, Florenz og andre Stæder i Italien forfærdiges de herlige Bildhuggerarbeider af carrarisk Marmor.

§. 7.

Handel.

Italien, der saavel ved sin fordeelagtige Beliggenhed imellem tvende Have og sine fortræffelige Produkter, som ved sine Indbyggeres Handelsaand, kunde som Handelsstat spille saa vigtig en Rolle, og i Middelalderen ogsaa regierede Verdenshandelen, staaer nu i den Henseende langt tilbage.

Den indenlandske Handel er temmelig levende, og de, i det Hele, gode Landeveie og den lette Vandcommunication befordrer den. Paa den anden Side

derimod lider den stor Indskrænkning ved den Usikkerhed, som finder Sted paa Landeveiene, og ved den, ikke alene imellem de forskiellige Stater, men endog imellem de forskiellige Provindser i en og samme Stat, paalagde svære Told og Afgift af Varerne.

Den udenlandske Handel er for det meste passiv, og Italienernes Seilads indskrænker sig til Middelhavet.

De vigtigste Handelsstæder i Italien ere: Turin, Mailand, Venedig, Nizza, Genua, Livorno, Ancona, Senigaglia, Gallipoli, Messina, Palermo og Cagliari.

Anmærkn. Befordringsmidler for den italienske Handel ere Bankerne i Venedig (oprettet i det 12te Aarhundrede og Mønsteret for alle andre), Genua og Neapel, de store aarlige Messer og Markeder i Brescia, Bergamo, Senigaglia, Mailand, Mantua, Cremona og andre Stæder, de i flere af de større Stæder oprettede hensigtsmæssige Handelskammere o. s. v.

Italien udfører: Viin, Rosiner, Citroner, Pomeranzer, Granatæbler, Olie, Figener, Mandler, Riis, Kapers, Anis, Corinther, Manna, Maccaroni, Sæbe, Straaarbeider, — Heste, Uld, Cantharider, Parmesanost, Tarmestrenge, Silkevarer, Fløiel, Strømper, — Marmor, Coraller, Speile, Porcelain, Guld- og Sølvarbeider, Salmiak, Salpeter, Salt, Alun, Svovl, Pimpsteen, forskiellige, af Lava udarbeidede, Sager, Statuer, udskaarne Stene og andre Konstsager.

Italien indfører: Colonialvarer, Specerier, levantiske Varer, Jern, Kobber, Bly, Tin,

Farvematerialier, Læder, Uld, Lærred, Sild og Stokfisk.

§. 8.

Religion.

Den herskende Religion, hvortil ogsaa næsten alle Italiens Indbyggere bekiende sig, er den romersk-catholske, og her residerer dens Overhoved, Paven. Gudstjenesten holdes i dette Land med glimrende Pragt, men Italienernes muntre Caracter bevarer dem fra at være saa bigotte som Spanierne og Portugiserne. Forfølgelser mod andre Religionssekter ere yderst sjældne, og Inquisitionen, der paa den pyrenæiske Halvøe endnu indjager Skræk, har næsten ganske tabt sin Anseelse her. Selv Pavens er i Italien ikke meget betydelig.

Geistlighedens Antal er endnu uforholdsmæssig stort til Folkemængden, og anslaaes til 500,000 Individer. Dog var det forhen større, og man talte dengang 38 Erkebisper, foruden de langt talrigere Biskopper. Munke- og Nonneklosterne og geistlige Stiftelser og Embeder ere overordentlig talrige, og den imellem den italienske Adel giældende Majoratsret, formerer aarligen Geistlighedens Antal, i det de mange unge, uformuende Adelsmænd kaste sig paa den militaire eller den meer yndede geistlige Bane.

Anmærkn. Grækerne og Arnauterne i Italien bekiende sig for største Delen til den romersk-catholske, Indbyggerne paa de joniske Øer derimod til den græske Kirke. Protestanterne i Handelsstæderne, Tyrkerne i Livorno og Valdenserne i Piemonts Dale leve rolige og uforstyrrede, uden at forfølges for deres Religionsmeninger.

§. 9.
Videnskaber og Konster.

Af alle europæiske Lande var Italien det første, som arbeidede sig ud af Middelalderens Mørke, og først igien tændte Videnskabernes udslukkede Lys. Fra Italien fik de andre Lande deres Oplysning; Italienerne selv lærte af deres Stamfædre Romerne og Grækerne. I det 13de Aarhundrede begyndte Videnskaberne og Konsterne at hæve sig, og i de smagfulde Mediceer fandt de de varmeste Beskyttere, der fremdroge Talenterne og belønnede dem kongeligt.

I Italiens Litteratur- og Konsthistorie glimre de berømteste Navne. Som Digtere have Dante Alighieri, Petrarch, Ariost, Tasso, Metastasio og Alfieri vundet sig Udødelighedens Krone. Boccacio og Machiavel vare som Prosaister de første Classiker i den nyere Litteraturs begyndende Periode. Den speculative og praktiske Philosophi have en Filangieri, Verri, Gravina og Muratori at fremvise. I Mathematiken, Physiken (Galvani, Volta, Fontana), Astronomien (Galilei) og Naturhistorien (Targioni) have Italienerne arbeidet med Berømmelse. Lovkyndighedens Studium indskrænker sig for det meste til den romerske og canoniske Ret; men ved sit ypperlige Værk om Forbrydelser og Straffe gjorde den dybtænkende Beccaria Epoche i Criminaljustitsens Historie. Lægekonsten har gjort betydelige Fremskridt, og blandt alle til den henhørende Videnskaber studeres ingen med den Iver, som Chemien. Som Historieskrivere beundrer man med Rette en Villani, Machiavel, Guicciardini, Paolo Sarpi, Davila, Muratori, Denina og Sismondi, og af Geographien har Galanti store Fortjenester. Philologien har fundet smagfulde og kritiske Dyrkere. Theologien derimod hviler endnu i Mørke, og hvorvel

enkelte Tænkere med Critikens Fakkel have søgt at adsprede dette Mørke, har dog den talrige Geistlighed undertrykt disse Forsøg, hvorfor den italienske Litteratur i dette Fag ogsaa kun have faa læseværdige Skrifter.

Videnskaberne fremmes i Italien ved flere Universiteter *), ved Lyceerne i Venedig, Vicenza, Verona, Treviso og Udine, ved Academier og Collegier i de større Stæder og ved et stort Antal Gymnasier. — Borger- og Almueskolerne, som i Toskana forestaaes af Piarister, i Kongeriget Sardinien, Kirkestaten og Kongeriget Neapel af Jesuiter, ere kun i maadelig Forfatning.

I de skiønne Konster have Italienerne naaet en høi Grad af Fuldkommenhed, og blive altid Mønstere for de kommende Slægter. Bildhuggerkonsten (Michael Angelo Buonarotti, Tatti Sansovino, Baccio Bandinelli, Giovanni da Bologna, Alexander Algardi, Baptista Tubi, Camill Rusconi, Angelo Rossi, Canova) har ikke naaet den Høide som Malerkonsten, thi de uforlignelige Antiker fordunklede alle følgende Arbeider; de italienske Maleres Arbeider ville derimod til alle Tider blive Mønstere paa den høieste Fuldendelse, saavel i Anlæg, som Tegning og Colorit. Fra det 15de Aarhundrede deelte Konsten sig i de 4 Skoler: den romerske (Pietro Perugino, Rafael, Giulio Romano, Giovanni da Udine, Polidoro da Caravaggio), den florentinske (Leohardo da Vinci,

*) I Turin, Genua, Cagliari, Sassari, Pavia, Padua, Parma, Modena, Lucca, Florenz, Pisa, Siena, Rom, Perugia, Fermo, Urbino, Romagna, Bologna, Neapel, Salerno, Palermo og Catania.

Fra Bartolomeo, Andrea del Sarto, Michael Angelo, Angelo Bronzino, Daniel da Volterra), den venetianske (Georgio del Castelfranco, Tiziano Vezelli, Tintoretto, Paul Veronese) og den lombardiske (Antonio Allegri da Correggio, Francisco Mazzuoli Parmeggiano, Ludovico, Agostino og Annibale Caracci, Domenichino, Albani, Lanfranco, Guido Reni). Foruden disse 4 Hovedskoler ere desuden Neapel (Ribera il Spagnoletto, Salvator Rosa, Lucca Giordano) og Genua (Semini, Strozzi) berømte i den italienske Malerkonstes Historie. Mosaik forfærdiges udmærket skiønt i Rom og Florenz. I Kobberstikkerkonsten have Italienerne ogsaa arbeidet med Held, og blandt berømte Mestere i dette Fag fortjene Tomaso Finiguerra, Antonio Raimondi da Bologna, Bonasone, Marco di Ravenna, Beatricetto, Stefano della Bella, Cunigo, Volpato, Bettelini, men især den nulevende Florentiner Rafael Morghen at mærkes. Bygningskonsten hævedes efter græske Mønstere ved Brunelleschi, Baptista Alberti, Michael Angelo, Bramante, Palladio, Scamozzo og flere, som grundede den i Bygningskonsten nu almindelige Smag, og bragte den til Udlandet. Den italienske Musik har bevaret sin egen Caracter fri for Indblanding af tysk og fransk Musik, og intet Land har saa mange store Mænd at fremvise i denne Konst, som Italien. Den catholske Cultus, der staaer i saa nøie Forbindelse med den, har bidraget uendeligt til at hæve den, og Kirkemusikken blev derfor først uddannet. Det 18de Aarhundrede var den italienske Musiks meest glimrende Periode. Da

fremtraadte en Pergolesi, Martini, Piccini, Sacchini, Paisello, Cimarosa, Salieri, Cherubini og Spontani. Udmærkede Sangere har Italien til alle Tider havt, og slige Virtuoser ere altid blevne kongeligt belønnede. Saadanne vare Allegrandi, Corestini, Farinelli og de nulevende Brixi, Crescentini, Conciliani og Sangerinden Catalani. Blandt berømte Instrumentalister fortjene at mærkes: Tartini, Dominico, Ferrari, Clementi og Bartolozzi.

Befordringsmidler for Videnskaber og Konster ere de offentlige Bibliotheker i Turin, Genua, Mailand (det ambrosianske paa 60,000 Bind), Pavia, Padua, Verona, Parma, Modena (80,000 Bind), Romagna, Bologna (150,000 Bind), Florenz (Magliabecchiana 90,000 Bind, Marcelliana 40,000 Bind), Pisa, Siena, Rom (det vaticanske, det barberinske 60,000 Bind), Perugia, Urbino, Neapel (Museum Bourbon 90,000 Bind), Palermo, Cagliari (18,000 Bind), de talrige botaniske Hauger, Observatorier, Samlinger af Mynter, Mineralier, Antiker, Malerier og physikalske Instrumenter, Museerne, de anatomiske Theatre o. s. v.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Italien bestaaer af flere større og mindre Stater, hvis Beherskere deels føre Titel af Konge, deels af Storhertug, Hertug og Fyrste, og regiere uindskrænkede. Endeel af Halvøen staaer under en geistlig souverain Fyrstes Regiering. Italiens gamle Forfatning, som under den franske Revolution og Napoleons Regiering undergik saa total en Forandring, er nu, med Undtagelse af Republiken Genua, der er slaget til Sardinien,

Venedig, som er forenet med Østerrig, og Lucca, som er blevet et Fyrstendømme, efter Catastrophen 1815 igien bleven oprettet, og de gamle Fyrstehuse igien indsatte i deres Stater. Nu findes kun en eneste Republik paa Halvøen.

§. 11.

Militair-Forfatning.

De forskiellige Staters militaire Forfatning og Styrke omtales under Staternes specielle Beskrivelse.

§. 12.

Finantser.

Statsindtægterne og Udgifterne og Statsgiælden omtales ved hver Stats Beskrivelse. Om Myntfoden og de forskiellige Regnemaader i de italienske Stater mærkes:

I Mailand regnes efter:

Lire*) = 20 Soldi a 12 Denari.

I Guld: Souverains = 45 Lirer.

Dobbelte Pistoler = 50 Lirer 6 Soldi.

Enkelte Pistoler = 25 Lirer 3 Soldi.

Zechiner = 15 Lirer 4 Soldi.

I Sølv: Dobbelte, enkelte og halve Ducatons = 17 Lirer 4 Soldi, 8 Lirer 12 Soldi og 4 Lirer 6 Soldi.

Filippi = 7 Lirer 10 Soldi.

Scudi = 6 Lirer.

*) En Lire er i Italien af forskiellig Værd; nogle giælde meer, andre mindre end de forrige franske Livres.

I Venedig regnes efter:

Lire = 20 Soldi eller Marchetti a 12 Denari piccoli,
eller efter
Ducati = 24 Grossi a 12 Grossetti eller Denari ducati.

I Guld: Doppia = 38 Lirer.
Zechiner = 22 Lirer.
Ducato d'oro = 14 Lirer.

I Sølv: Scudi = 12 Lirer 8 Soldi.
Ducatons = 11 Lirer.
Ducater = 8 Lirer.
Osella = 3 Lirer 18 Soldi.

I Florenz regnes efter:

Lire = 20 Soldi a 12 Denari,
eller efter
Ducati = 20 Soldi a 12 Denari di Duc.

I Guld: Ruspone = 40 Lirer.
Hele og halve Zechiner = 13 Lirer 6 Soldi 8 Denari og 6 Lirer 13 Soldi 4 Denari.

I Sølv: Leopoldiner = 6 Lirer 13 Soldi 4 Denari.
Franceſciner = 3 Lirer 6 Soldi 8 Denari.
Tallari = 6 Lirer.
Teſtoni = 2 Lirer.
Paoli = 1 Lirer 6 Soldi 8 Denari.

I Rom regnes efter:

Scudi Romani = 100 Bajocchi.

I Guld: Piſtoler = 315 Bajoccher.
Zechiner = 215 Bajoccher.
I Sølv: Scudi = 100 Bajoccher.
Halve Scudi = 50 Bajoccher.

Testoni = 30 Bajocher.
Papeti = 20 Bajocher.
Paoli = 10 Bajocher.

I Neapel regnes efter:

Ducati di Regno = 10 Carlini a 10 Grani.

I Guld: 6dobbelte, 4dobbelte og 2dobbelte Ducater = 60, 40 og 20 Carlini.

I Sølv: Stykker paa 12, 10, 6, 5, 4, 3, 2 og 1 Carlini.

Paa Sicilien regnes efter:

Once = 30 Tari a 20 Grani.

I Guld: Dobbelt, enkelt og halv Once = 60 30 og 16 Tari.

I Sølv: Once = 30 Tari.
Scudi = 12 Tari.
Tari = 2 Carlini.
Carlini = 10 Grani.

§. 13.

Inddeling.

Den politiske Inddeling er som følger:

A. Kongeriget Sardinien.
B. Det lombardisk-venetianske Kongerige.
C. Hertugdømmet Parma.
D. Hertugdømmet Modena.
E. Hertugdømmet Lucca.
F. Hertugdømmet Massa og Carrara.
G. Storhertugdømmet Toskana.

H. Kirkestaten.
I. Republikken St. Marino.
K. Kongeriget begge Sicilierne.
L. Øen Malta med tilhørende mindre Øer.
M. De forenede joniske Øer.

Italien bliver almindeligen ogsaa deelt i Over-Italien (med Kongeriget Sardinien, det lombardisk-venetianske Kongerige, Parma, Modena, Massa og Carrara, og Lucca), Mellem-Italien (med Toskana, Kirkestaten og St. Marino, Nedre-Italien eller Kongeriget Neapel og Øerne (nemlig Sicilien, Sardinien, Corsika og Malta).

A. Kongeriget Sardinien

(Sardinia),

beliggende imellem 23° 28′–27° 45′ Ø. L. og 38° 55′–46° 28′ N. B., bestaaer af Fastlandet og Øen Sardinien. Hiint er mod N. omgivet af Frankrig og Helvetien, mod Ø. af Lombardiet, Parma, Massa og Carrara, mod S. af det middellandske Hav, mod V. af Frankrig. Hele Kongeriget udgiør 1270 Q. M.

Beskaffenhed. For største Delen bjergfuldt; kun de østlige Dele have frugtbare Sletter. — Bjerge: Søalperne, de cottiske, graiiske, penniniske og lepontinske Alper. Det høieste Bjerg er Montblanc, 14,676 Fod over Havfladen. — Floder: Po, der udspringer paa Bjerget Viso, og optager her den store og lille Doria, Vraita, Tanaro, Stura, Sesia, Agogna og Tessino, Grændseflod mod Lombardiet, Var, der falder i Middelhavet, og Arvo, som forenes

sig med Rhone. — Indsøer: Lago di Maggiore, Annecysøen, Bourgetsøen og Genfersøen.

Climaet er, med Undtagelse af Savoyens, som er raat og koldt, et af de behageligste i Italien, da Kulden sjælden er stærk, og Sommerheden aldrig trykkende.

Produkter: Sølv, Bly, Kobber, Jern, Steenkul, Marmor, Skifer, Salt, mineralske Kilder. — Korn, Riis, Hør, Hamp, Frugter, Viin, Olie, Sydfrugter og gode Skove. — Godt Hornqvæg, Heste, Faar, Sviin, Geder, Gemser, Steenbukke, Murmeldyr (i Savoyen), betydelig Silkeavl, især i Piemont.

Indbyggernes Antal udgiør 3,974,000 (3129 paa 1 Q. M.)

Manufacturerne og Fabrikerne blomstre især i Piemont og det Genuesiske. Silkemanufacturerne i Turin, Fløielsmanufacturerne i Genua, Uldmanufacturerne, Porcelain- og Fajancefabrikerne ere især at mærke.

Handelen er temmelig levende. Den vigtigste Handelsstad er Genua, hvis Handel, hvorvel saa overordentlig aftagen, med Hensyn til forrige Tider, dog endnu er betydelig. Der udføres: Hornqvæg, Olie, Sydfrugter, Hamp, Silkevarer og grovt Lærred. Der indføres: Jern, Kobber, Tin, Bomuldsvarer, Læder, Silk, Tjære, Beeg, Farvematerialier, Galanterivarer, Krydderier og Specerier.

Religionen er den catholske, hvortil alle, med Undtagelse af de i Piemont boende Valdenser, bekiende sig. Den gamle Kirkeforfatning er igien indført, men Pavens Magt meget indskrænket. Pave-

lige Buller maae ligesaalidet uden kongelig Tilladelse publiceres, som Inquisitionen tør hefte nogen.

Videnskaberne ere i maadelig Forfatning i de sardinske Stater, hvorvel der tælles 4 Universiteter: i Turin, Genua, Cagliari og Sassari, og flere betydelige offentlige Underviisningsanstalter; Borger- og Almueskolerne ere i endnu slettere Forfatning. Videnskabsacademiet i Turin hører derimod til de bedste i Italien.

Regieringsform. Kongen*) regierer uindskrænket i Savoyen, Piemont, Montferrat og Mailand. Paa Sardinien regierer han ved Rigsstænder, og med Hensyn til Genua, maa han iagttage visse Forpligtelser. Tronen er arvelig efter Førstefødselsretten, og Kongen bliver myndig i sit 14de Aar. Kronprindsen**) fører, saalænge han ingen Børn har, Titel af Prinds af Piemont; har han Sønner, tituleres han Hertug af Savoyen. Naar det nuværende Kongehuus uddøer, bestiger Familien Carignan Tronen. — Det øverste Regieringscollegium er: il consiglio real supremo di Sardegna i Turin. I hver Provinds findes en Landret.

Ridderordenerne ere:

1) Annunciade Ordenen, stiftet 1362 af Amadeus VI., dengang Greve i Savoyen, bæres paa Brystet i en gylden Halskiæde.

---

*) Victor Emanuel 1., født den 24de Julii 1759, blev 1802, da hans Broder Carl Emanuel 4. nedlagde Regieringen, Konge paa Øen Sardinien, og kom 1814 i Besiddelse af de øvrige sardinske Lande.

**) Carl Felix Joseph Maria, Kongens yngre Broder, født 1765.

2) St. Mauritius og Lazarus Ordenen, stiftet 1434 af Amadeus VIII. af Savoyen.

3) Ordenen for militaire Fortjenester, stiftet 1815.

Landmagten er, med Landeværnet, 70,000 Mand, foruden 40,000 Mand Nationalmilits. Sømagten er endnu i sin Barndom, og bestaaer kun af 1 Fregat, 2 Brigger og 4 Galeier. Gode Havne findes ved Genua, Sestri di Levante, Spezia og Villa franca.

Statsindkomsterne udgiøre 9 til 10 Millioner Rgdlr.; Udgifterne derimod beløbe sig til mere. Statens Giæld skal være steget til over 30 Millioner Rgdlr.

Den sardinske Stat bestaaer af:

1. Hertugdømmet Savoyen.
2. Hertugdømmet Piemont.
3. Hertugdømmet Montferrat.
4. Endeel af Hertugdømmet Mailand.
5. Hertugdømmet Genua.
6. Grevskabet Nizza.
7. Øen Sardinien.

1. Hertugdømmet Savoyen

(Sapaudia, Sabaudia, Sabogia),

beliggende imellem 45° og 46° 28′ N. B., grændser mod N. til Genfersøen og Canton-Genf, mod Ø. til Canton Wallis og Piemont, mod S. til Piemont, mod V. til Frankrig, og er 180 Q. M. stort*). Savoyen er et raat, ufrugtbart Bjergland, bedækket

*) Endeel af Savoyen, med 12,700 Indbyggere, blev 1815 afstaaet til Canton Genf.

tæt store Skove. De cottiske og grajiske Alper skille det fra Piemont, og imellem Wallis og Savoyen ligge de saakaldte montagnes maudites. Blandt Alperne mærkes Montblanc, 14,676 Fod høit, det høieste Bjerg i Europa. Desuden Iseran, 10,800 Fod, St. Michael, 10,560 Fod, og Mont Cenis, 5879 Fod, over hvilket gaaer fra Lanelebourg til Suza en 9 Mile lang prægtig Bjergvei. Rhone er Grændseflod, og optager Isere (som udspringer ved Foden af Iseran), der har modtaget Arco. I Rhonen falder desuden Arve. — Genfersøen, Annecy- og Bourgersøen. — Climaet er høist foranderligt, og gaaer ofte i een Dag over fra den strengeste Kulde til en stærk Hede. Indbyggerne, 400,000 i Tallet (2222 paa 1 Q. M.), bekiende sig alle til den catholske Religion, og nære sig for det meste af Qvægavl. De tale alle Fransk, og de fleste Stæder og Landbyer have franske Navne. Fattigdom hersker næsten overalt, og mange Savoyarder vandre derfor aarlig til Frankrig og Tydskland, hvor de med deres Murmeldyr, eller som Skopudsere og Heglekræmmere søge at erhverve sig en liden Capital, som i deres nøisomme Land kan sikkre dem et tarveligt Udkomme for deres øvrige Liv.

Hertugdømmet indbefatter følgende Landskaber: det egentlige Hertugdømme Savoyen, Hertugdømmerne Genevois og Ciablese, Herskabet Faussigny og Grevskaberne Tarantaise og Maurienne.

Chambery (Camberium, Chamarium), 45° 26′ N. B., Hovedstaden i Hertugdømmet og Bispesæde, ved Foreningen af Floderne Leisse og Albane, er omgiven med Mure, har et Slot, en Cathedralkirke, 14 Klostere, 4 Hospitaler, et offentligt Bibliothek og 15 Garverier. 12,000 Indb.

Annecy (Annesium, Annesiacum), 45° 53′ N. B., ligger ved Søen af samme Navn. Den har et gammelt Slot, og en Glashytte, der aarlig leverer 40,000 Bouteiller. 5000 Indb.

Aix (Aquæ Gratianæ s. Allobrogicæ), 45° 40′ N. B., ikke langt fra Søen Bourget, har 3 varme Bade, nemlig Kongebadet, Svovlbadet og Alunbadet af 36° Varme. Levningerne af en romersk Triumfbue. 2070 Indv.

Thonon (Tunonium), 46° 25′ N. B., ved Genfersøen, har et Slot. 3200 Indv.

St. Jean de Maurienne (Mauriana s. Fanum St. Johannis in Mauriana), 45° 4′ N. B., ikke langt fra Arc, i en snever Dal, der er indsluttet af meget høie Bjerge. Cathedralkirke. 2400 Indv.

Moutiers (Monasterium, forh. Forum Claudii, siden Darantasia), med Tilnavnet en Tarantaise, 45° 23′ N. B., ligger ved Isere. Cathedralkirke. Saline, som aarlig leverer 17,000 Centner Salt. 1900 Indv.

Lanslebourg, Flekke, ved Foden af Mont Cenis. Hvorvel at den ligger 4139 Fod over Havfladen, ere Bjergene, der omgive den, dog saa høie, at Indvaanerne fra Enden af November til Midten af Januar ikke faae Solen at see. 1100 Indv.

Anmærkn. Savoyen beboedes i ældre Tider af Allobrogerne, som efter den anden puniske Krig under Romerne, og besattes i det 5te Aarhundrede eft. Chr. Fds. af Burgunderne. Siden erobredes det af Merovingerne, og blev ved Delingen i Verdun 843 lagt til Lothars Deel. Da Boso stiftede det arelatiske Rige blev Savoyen en Deel deraf. Længere hen i Middelalderen faaer Savoyen sine egne Grever, og Amadeus d. 1. førte endog Titel af Markgreve i Italien. De følgende Grever udvidede meer og meer deres Land, og Amadeus d. 8., som tilkiøbte sig Grevskabet Geneve, og 1418 arvede Piemont, blev 1416 af Keiser Sigismund udnævnt til Hertug i Savoyen og Rigesfyrste. Han blev 1439 valgt til Pave, under Navn af Felix d. 5., men nedlagde siden denne Værdighed, og døde i Kloster. Under Hertug Carl d. 3. bemæge

uger Frantz d. 1. af Frankrig sig næsten hele Hertugdømmet, og Wallis og Geneve give sig under Schweizernes Beskyttelse. Hans Søn Emanuel Philibert gaaer i spansk Tieneste, og faaer ved Freden i Cateau Cambresis 1559, det meste af sine Lande tilbage. Victor Amadeus d. 2., denne statskloge Regent, hævede især Huset Savoyen. Som Østerrigs Allierede i den spanske Successionskrig fik han Montferrat, endeel af det Mailandske og Øen Sicilien, hvilken han 1718 bortbyttede for Sardinien og Kongetitelen. Hans Søn Carl Emanuel d. 3. erhvervede, som Frankrigs Forbundne, ved Freden i Wien 1735 de mailandske Distrikter Tortona og Novara og 1743 endnu endeel af Mailand. Victor Amadeus d. 3. regierede, da den franske Revolution udbrød, mistede 1792 Hertugdømmet Savoyen og Grevskabet Nizza, samt flere Fæstninger, og maatte 1798 frasige sig sine Lande paa det faste Land. Disse bleve siden giorte til franske Departementer. Savoyen fik Navn af Montblanc, Depart. Nizza af Søalperne. Piemont og Montferrat kom til at indbefatte Departementerne Po, Doria, Stura, Sesia, Marengo og Tanaro. Efter Napoleons Fald 1815 kom Kongen tilbage til Turin, og alt er nu blevet sat paa den gamle Fod.

2. Hertugdømmet Piemont (Pedemontium*),

beliggende imellem 44° og 47° N. B., grændser mod N. til Helvetien, mod Ø. til Mailand og Montferrat, mod S. til Genua og Nizza, mod V. til Savoyen og Frankrig. Det er 310 Q. M. stort, for endeel bjergfuldt, men har betydelige Sletter, og er overordentligt frugtbart. Floderne Po, Doria, Stura, Sesia, Orco, Tanaro, Borbio, Balbo og Bormida giennemkrydse dets Dale og frugtbargiøre Jorden. Lago di Maggiore ligger paa Grændsen af

*) ɔ: *ad pedem montium*, fordi det ligger ved Foden af Alperne.

Piemont og Mailand. Fædriften er meget betydelig, men Silkeavlen er Hovednæringsgrenen. Indbyggernes Antal er 1,614,000 (5206 paa 1 Q. M.), som, med Undtagelse af henved 20,000 Valdenser, bekiende sig til den catholske Religion. — Piemont er Hovedlandet i det sardinske Kongerige, hvor alle de fornemste Regieringskammere have deres Sæde.

Turin (ital. Torino, sard. Augusta Taurinorum), 45° 4′ 14″ N. B. og 25° 14′ 30″ Ø. L., Hovedstaden i Hertugdømmet og hele det sardinske Rige, Kongens Residents, Sædet for Erkebispen og de høieste Regieringscollegier, en af Europas smukkeste Stæder, ligger ved Foden af en Række Høie, paa den venstre Bredde af Po, der ikke langt fra Staden optager Sagona og Doria.

Staden er meget regelmæssigt anlagt, og tæller 32 Hovedgader, som skiære hverandre i rette Winkler. Blandt disse ere Ny-Gaden, 1200 Skridt lang, og Po-Gaden, 1100 Skridt, de betydeligste. Blandt de 6 store offentlige Pladse udmærker sig Carlspladsen, som paa begge Sider er prydet med Arcader. Staden har 42 Kirker, af hvilke den gothiske Cathedralkirke, Augustiner-, Philippiner- og Theatinerkirken ere de anseeligste. Det kongelige Slot, en 3 Etager høi Bygning, stor i Omfang, er indvendig meget pragtfuldt, og har en ypperlig Malerisamling. I Slottet, hvis Hauge er en offentlig Spadseregang, findes Rigsarchivet. Videre findes: 5 Hospitaler, blandt hvilke udmærker sig della Carita, som kan modtage 2500 Personer, 2 offentlige Badstuer, 4 Theatre, et pragtfuldt Arsenal med et Kanonstøberi og 3 Caserner. Universitetsbygningen er stor og smuk. Til Uni-

versitetet (som er stiftet 1405) hører et Bibliothek paa 60,000 Bind, et Observatorium, botanisk Hauge og Naturaliecabinet. Desuden findes her en Militairskole, et Lyceum, et Museum og et berømt Videnskabsacademi. Blandt flere temmelig betydelige Manufacturer og Fabriker mærkes Silkemanufacturerne, den kongelige Tobaksmanufactur, Krudmøllerne og den store Papirmølle, der sysselsætter 800 Mennesker. Forhen var Turin stærkt befæstet; nu ere Fæstningsværkerne sløifede, og omskabte til Promenader, men den beskyttes af et overordentligt stærkt Citadel (anlagt af Emanuel Philibert), med underjordiske Gange i 4 Etager. Til Stadens Ubehageligheder hører den tykke, fugtige Luft og det slette Vand. I øvrigt hersker der megen Orden i Staden, og Politiet er særdeles godt. Ved en Canal, som er ledet fra Doria igiennem Staden, og som bortfører alle Uhumskheder, er der sørget for Gadernes Reenlighed. Turin oplyses om Natten af 630 Lanterner. 88,600 Indv.

Anmærkn. I Aaret 1706 blev Turin beleiret af en fransk Hær under Hertugen af Feuillade, og forsvaredes af Feltmarskal Daun. Eugen ilede den til Undsætning, stormede d. 7. September samme Aar Franskmændenes forskandsede Leir, og vandt en decisiv Bataille, der bragte hele Nord-Italien i Østerrigernes Hænder.

I Nærheden af Hovedstaden ligge de kongelige Lystslotte La Veneria og Stupinigi, og 2 Mile fra den findes paa en Høi den geistlige Stiftelse Superga, i hvis Kirke den kongelige Begravelse er indrettet. Den er opført af Victor Amadeus 2., til Minde om Turins Undsætning i Aaret 1706.

Chieri (Cherium, Carium). 44° 53' N. B., ved Foden af en Høi. 10,100 Indv.

Rivoli (Ripulæ), med et kongeligt Slot, paa hvilket Victor Amadeus 2. døde 1732 som Fange. 5100 Indv.

Efter denne Stad førte den franske Marskal Massena Titel af Hertug af Rivoli.

Carmagnola (Curmanolia), 44° 43' N. B., ved Po. 12,000 Indv.

Carignano, 44° 45' N. B., med et Slot, der tilhører Familien Carignan, en Sidelinie af det kongelige Huus, og som har Successionsret. 7300 Indvaanere.

Susa (Segusium), 45° 4' 30" N. B., beliggende ved Doria, ved Foden af de cottiske Alper, er omgiven med Mure, og har en Cathedralkirke. Her findes en Triumfbue af Marmor, opreist til Ære for Keiser August. 4600 Indv.

Fenestrelles (Fenestrellæ) var forhen en vigtig Bjergfæstning, som bestod af 5 oven over hverandre liggende Forter, der vare forbundne ved en i Klippen udhuggen bedækket Gang; 1796 blev den demoleret. 870 Indv.

Pignerol (Pinarolium), 44° 48' N. B., beliggende ved Foden af Bjerget Ginevro, i Enden af Dalen Perouse, var forhen en stærk Fæstning, og en Tidlang i Franskmændenes Hænder. Nu er den en aaben By, har en pragtfuld Cathedralkirke, og er Sædet for en Biskop. 11,000 Indv.

Anmærkn. I Dalene, som ligge omkring Pignerol, boe Valdenserne. De have her udstaaet flere Forfølgelser, blandt hvilke den i Aaret 1655, af Carl Emanuel d. 2. foranstaltede, var den skrækkeligste.

Chivasso (Clavasium), 45° 3′ N. B., befæstet Stad ved Po. 5450 Indv.

Ivrea (Eporedia, Hipporegia), 45° 12′ N. B., Bispesæde ved Dora Baltea, har et Citadel, et Slot og en Cathedralkirke. 7000 Indv.

Aosta (Augusta Prætoria), 45° 46′ N. B., ved Foreningen af Dora og Banteggio. Levninger af et romersk Amphitheater. 5600 Indv.

Vercelli (Vercellæ), 45° 20′ N. B., Bispesæde ved Sesia, med en Cathedralkirke, et kongeligt Slot og flere Palladser. 16,200 Indv.

Anmærkn. Paa Sletterne omkring Vercelli var det, at Cajus Marius, Aar 101 f. Chr. Fdſ., ødelagde Cimbrernes Hær.

Coni eller Cuneo (Coneum), 44° 23′ 17″ N. B., stærkt befæstet Stad, paa en Jordtunge imellem Floderne Stura og Gesso. 16,700 Indv.

Saluzzo (Salutium, ford. Augusta Vagiennorum), 44° 40′ N. B., ligger imellem Po og Vraita, midt imellem store Castanieskove, er omgiven med Mure, har et stærkt Citadel og en smuk Cathedralkirke. 10,200 Indv.

Savigliano (Savilianum), 44° 30′ N. B., ved Maira, har 18,800 Indv.

Fossano (Fossanum), ved Stura, har et Slot, en Cathedralkirke og 14,000 Indv.

Cherasco (Clarascum), 44° 35′ N. B., ved Foreningen af Tanaro og Stura, med et Slot. 11,200 Indv.

Anmærkn. 1631 sluttedes her Fred imellem Keiseren og Frankrig, ved hvilken den mantuaske Successionskrig blev endt.

Alba (Alba Pompeja), 44° 36′ N. B., ved Foreningen af Tanaro og Curasca, har en Cathedralkirke. 9700 Indb.

Her blev den romerske Keiser Helvius Pertinax født.

Ceva (Seba), ved Foreningen af Taro og Cevetta, har et Slot, og er omgiven med Mure. 5500 Indb.

Mondovi (Mons regius, mons regalis), 44° 23′ N. B., stærkt befæstet Stad og Bispesæde, ved Elero, har et Slot og en Cathedralkirke. 21,600 Indb. (Physikeren Beccarias Fødeby).

Her slog Napoleon Buonaparte Piemonteserne 1796.

Asta (Asta), 44° 55′ N. B., Bispesæde, imellem Tanaro og Borbio, er omgiven med Mure, og har et gammelt Slot og en Cathedralkirke. 21,225 Indb.

Her er den som dramatisk Digter saa berømte Victorio Alfieri født d. 17. Januar 1749.

3. Hertugdømmet Montferrat
(Mons ferratus)

ligger imellem Piemont, Genua og Mailand, er 46 Q. M. stort, meget behageligt og frugtbart, og giennemstrømmet af Po, Tanaro og Bormida. Det har 180,000 catholske Indbyggere (3913 paa 1 Q. M.), og indbefatter Provindserne Casale og Acqui, eller det nedre (basso) og øvre (alto) Hertugdømme.

Casale (Casale St. Evasii), 45° 10′ N. B., Hovedstaden i Hertugdømmet, ligger ved Po, er omgiven med høie Mure og Grave, og har et gammelt Citadel og en Cathedralkirke. 16,150 Indb.

Anmærkn. Ved denne Stad slog den franske General Harcourt 1640 en spansk Armee, anført af Marquis Leganez.

Acqui (Aquæ Statellorum), 44° 40′ N. B., Bispesæde, beliggende ved Bormida, har en Cathedralkirke og et Citadel. Varme Bade. 6700 Indv.

Nizza della Paglia (Nizza palea), 44° 43′ N. B., ved Foreningen af Nizza og Bilbo, er omgiven med Mure. 5000 Indv.

Millesimo og Dego, mærkværdige ved de tvende seierrige Træfninger Napoleon her leverede Østerrigerne d. 14. April 1796, Forspillet til hans glimrende Feltherreliv.

Anmærkn. Montferrat var i Middelalderen et Markgrevskab, under den tydske Keisers Lehnshøihed. Da den markgrevelige mandlige Stamme 1305 uddøde med Wilhelm, arvede dennes Søster Jolante, gift med den græske Keiser Andronicus 2., Markgrevskabet, og overlod det til sin Søn Theodor Comnenus Palæologus, hvis Søn Johan 2. gav Huset Savoyen Arveret, naar Palæologerne uddøde. Dette skedte 1533, men Savoyen fik ikke Markgrevskabet, thi Keiser Carl 5. overdrog det til Frederik Gonzaga af Mantua. 1573 blev Montferrat af Keiser Maximilian 2. ophøiet til et Hertugdømme. Da Familien Gonzaga uddøde 1627, blev ved Frankrigs Hjelp Hertugen af Nevers 1631 indsat til Hertug i Mantua og Montferrat, og Hertugen af Savoyen fik 75 Smaabyer i sidste Land. Da Keiseren 1703 erklærede den sidste Hertug af Mantua i Rigets Akt, aftraadte han ved Tractaten i Turin det øvrige af Hertugdømmet til Savoyen.

4. Endeel af Hertugdømmet Mailand,

beliggende imellem Helvetien, Lombardiet, Parma, Genua, Montferrat og Piemont. Denne overordentlig skiønne og frugtbare Landstrækning er 154 Q. M. stor, og tæller 550,000 Indbyggere (3571 paa 1 Q. M.), som alle bekiende sig til den catholske Religion.

Alessandria della Paglia*) (Alexandria a palea), 44° 56′ N. B., Hovedstaden og Bispesæde, i en moradsig Egn ved Tanaro, som her optager Bormida. Den er den stærkeste Fæstning i de sardinske Stater, og har et meget stærkt Citadel med bombefrie Caserner, en pragtfuld Cathedralkirke, flere smukke Palladser, et smagfuldt Theater og et Gymnasium. Aarlig holdes her 2 berømte Messer (d. 24. April og 11. October), som hver varer i 11 Dage. 30,200 Indb.

Anmærkn. Staden Alessandria blev anlagt i Midten af det 12te Aarhundrede af det lombardiske Forbund, og, til Trods for Keiser Frederik Rødskiæg, opkaldt efter hans Fiende Pave Alexander d. 3.

Marengo, Landsby, ved Bormida. 2200 Indbaanere.

Anmærkn. Her forefaldt d. 14. Junii 1800 det evigt mærkværdige Slag, i hvilket Napoleon Buonaparte, efter at have fort den franske Armee over det store St. Bernhard, slog den østerrigske General Melas, og ved denne Seier blev Herre over hele Nord-Italien. Den modige Desaix fandt her en ærefuld Død, og paa det Sted, hvor Helten faldt, er opreist en Mindestøtte.

Tortona (Derto s. Dertona), 44° 53′ 26″ N. B., Bispesæde paa et Bjerg ved Scrivia. Den er befæstet og har et stærkt Citadel, en Cathedralkirke og 8050 Indb.

Voghera (Viguerium, Iria, Vicus Iriæ), 45° 1′ N. B., Bispesæde ved Staffora. Den er omgivet med Mure, og har en Cathedralkirke. 10,000 Indbaanere.

---

*) Della Paglia er et Spotnavn, fordi man der brændte Halm istedet for Brænde.

Novi, med et befæstet Bjergslot og 5400 Indv. (Slag 1798, i hvilket Joubert faldt).

Novara (Nova ara), 45° 26′ 38″ N. B., Bispesæde, paa en Høi imellem Sogna og Terdoppio, er befæstet og har et Citadel, en Cathedralkirke og flere smukke Palladser. 13,000 Indv.

Ved Novara blev Ludvig d. 12. slagen af Schweizerne 1513.

Arona, 45° 45′ 53″ N. B., ligger ved den sydlige Ende af Lago Maggiore, har et Slot, paa hvilket Erkebiskop Carlo Borromeo, Mailænderne Skytshelgen, blev født 1538. 4000 Indv.

Anmærkn. Paa det saakaldte *Monte di St. Carlo* ved Lago Maggiore findes Erkebispens kolossalske Støtte støbt af Kobber, og opreist 1697. Billedstøtten er 33 Alen høi, og dens Fodstykke 23. Inden i Støtten er en Trappe, hvorpaa man stiger op til Hovedet, der er saa stort, at 4 Personer kunne tage Plads her omkring et Bord.

Domo d'Ossola, Flekke, i en dyb Dal, ved Floden Toccia. Herfra gaaer Hovedveien over Simplon til Wallis. 1260 Indv.

Romagnano, Flekke ved Sesia, mærkværdig ved Træfningen 1524 imellem den franske Bonnivet og den østerrigske Pescara. I denne Træfning fandt Bayard sin Død.

Anmærkn. Dette Stykke af Hertugdømmet Mailand er erhvervet af Victor Amadeus d. 2. og Carl Emanuel d. 3. Hiin fik ved Tractaten i Turin 1703 Landskaberne Alessandria, Valenza, Lumellina og Val di Sesia; denne ved Freden i Wien 1736 Landskaberne Novarese, Tortonese, Staden Novi og nogle Herskaber, og ved Wormser-Tractaten 1743 Landskabet Vigevasco og endeel af Landet Pavese.

5. Hertugdømmet Genua,

et smalt Kystland, der strækker sig omkring den store Bugt, som har faaet Navn efter det, er omgivet af Nizza, Piemont, Montferrat, Mailand, Parma, Massa og Carrara, Modena og Middelhavet, og indtager et Areal af 100 Q. M. Det er meget bjergfuldt, og Apenninerne gaae langs med den nordlige Deel af Hertugdømmet; Climaet er dog meget behageligt, og Landet frugtbart. Indbyggernes Antal beløber sig til 620,000 (6200 paa 1 Q. M.), og de bekiende sig alle til den catholske Religion. Genua har beholdt nogle Forrettigheder da det kom under den sardinske Krone, f. Ex. sit eget Senat og sine egne Provincialraader, uden hvis Samtykke ingen Skat maa udskrives.

Hertugdømmet bestaaer af de 3 Dele: La Riviera di Levante, La Riviera di Ponente, og Markgrevskabet Finale.

I La Riviera di Levante
(den østlige Deel):

Genua (ital. Genova, Genua, e. Janna), 44° 23′ 48″ N. B., Hovedstaden i Hertugdømmet og Sædet for en Erkebisp, har en amphitheatralsk Beliggenhed omkring en Bugt, og har, saavel for det skiønne Syn, den frembyder fra Søsiden, som for de herlige Palladser, den besidder, faaet Tilnavnet La Superba. Den er omgiven med stærke Fæstningsværker, er 1 Miil i Giennemsnit, tæller 15,000 Huse, har en Cathedralkirke, 32 Sognekirker og 69 Klosterkirker. Da Staden er bygget op ad et Bjerg, ere næsten alle Gaderne, paa 2 nær (Balbi og Nygaden), snevre og steile, saa at der hverken kan kiøres eller rides i dem, og da Husene for største Delen ere 4 til 6 Etager høie,

ere Gaderne meget skumle. Flere Stræder ere saa smale, at tre Personer ikke kunne gaae ved Siden af hverandre. Til Genuas Mærkværdigheder hører Metropolitankirken *), som næsten overalt er beklædt med Marmor, Kirken St. Philipp med gode Frescomalerier, den pragtfulde Kirke dell Annunciade, opført af den lommellinske Familie, den hellige St. Maria af Carignans Kirke, beliggende paa Høien Carignan. Til denne Kirke kommer man over en Bro, som er anlagt fra Høien Sarzano. Broen, som er af Steen og bestaaer af 3 Buer, er 165 Skridt lang, 15 bred, paa begge Sider forsynet med Trottoirs og Marmorbænke, og ophøiet 50 Alen over Fordybningen imellem de 2 omtalte Høie, saa at flere Huse, endog paa 7 Etager, ere opførte neden under den. Endvidere mærkes Universitetsbygningen, et af de største Palladser i Staden, udstyret med ødsel Pragt. Alle til Bygningen hørende Søiler, Trapper og Gallerier ere af Marmor. Børsen, Dogens Pallads eller, som det nu kaldes, Justitspalladset, det pragtfulde Hospital dei Poveri. Paa Vestsiden af Staden ligger Forstaden St. Pietro d'Arena, med flere prægtige Palladser og smukke Hauger. Havnen (deles i den indre, Darsena, og den ydre) er stor og meget skiøn, og indsluttet af 2 Dæmninger, paa hvis yderste Ende staae 2 Fyrtaarne. Genua er siden 1751 en Frihavn. Vel er dets Handel ei af den Betydenhed som i Middelalderen,

*) Hvor Genueserne giæmme Asken af Johannes den Døber, hvilken deres Forfædre paa Korstogenes Tid bragte hjem med sig fra Palæstina.

da Genueserne vare Herrer over den indiske Handel; men dog er den endnu temmelig levende, og henved 2000 Skibe anløbe aarlig dens Havn. Staden har en berømt Bank (compera di St. Georgio), stiftet 1407, som i senere Tider betydeligen har aftaget, 2 Gymnasier, 3 offentlige Bibliotheker og et Døvstummeinstitut. Blandt Manufacturerne ere de i Silke (med 1500 Stole) de mærkeligste, og af disses Forarbeidelser det sorte Fløiel nøksom bekiendt. I Genua er Tallotteriet*) opfundet. 80,000 Indv.

Anmærkn. I Aaret 1684 blev Genua haardt bombarderet af en fransk Flode under Du Quesnes Anførsel, og nødt til ydmygende Betingelser.

Bocchetta, en Række af Bjerge, hvorigiennem Veien fra Lombardiet til Genua gaaer i mange Krumninger. Paa Toppen af Bjergene gaaer en Vei saa smal, at neppe 3 Personer kunne gaae ved Siden af hverandre. Denne er det egentlige Bocchetta, Nøglen til Genua.

Chiavari (Clavaram), ved Lavagnafloden. I Hovedkirken findes et mærkværdigt Orgel paa 54 Registere. 7700 Indv.

Sestri di Levante (Severta Tiguliorum), paa en Landtunge ved den genuesiske Bugt. 4000 Indv.

Spezzia (Speccia), ved Havbugten af samme Navn. Fortet Maria. 4000 Indv.

*) Tallotteriet (*Lotto di Genova*) blev først indført 1620 af en vis Benedetto Gentile. Anledningen til det skal have været den Maade, hvorpaa man i Republikens Tider valgte Raadsherrerne, hvis Navne kastedes i et Lykkehjul, og uddroges deraf. Da denne Gentiles Navn tilfældigviis aldrig blev udtrukket, blev det siden et Folkesagn, at først hans Navn og siden han selv, til Straf for denne Opfindelse, var bleven bortført af Diævelen.

Lavagna, Flekke, hvor man bryder en, over hele Italien søgt, sort Skifer.

Ved Kysten ligge de 3 Smaaøer: Palmaria, Tino og Tinello.

I La Riviera di Ponente
(den vestlige Deel):

Savona (Sabatia), Bispesæde, ved den genuesiske Bugt, har en Cathedralkirke, et Citadel, en Geværfabrik og 10,700 Indb.

St. Remo (ford. Matusia), egentlig St. Romulo, saakaldet efter en Biskop af dette Navn, ligger paa Skraaningen af en Høi, ved Havet. Cathedralkirke. 7400 Indb.

Vintimiglia (Albium Intimilium), ved Rotta, hvor den falder i Havet, har et befæstet Slot og 5000 Indb.

Albenga (Albium Ingaunum), 44° 30′ N. B., Bispesæde, beliggende ved Havet. 4000 Indb.

Porto Mauricio (Portus Mauricii), Søstad, med 3000 Indb.

Oneglia (Unelia, Onelia), 43° 53′ N. B., var til 1576 Hovedstaden i et Fyrstendømme af samme Navn, der tilhørte Huset Doria. 5000 Indb. (Andreas Dorias Fødeby).

I Markgrevskabet Finale:

Finale (Finarium), Søstad, ved den genuesiske Bugt. Den bestaaer af 2 Dele, hvoraf den ene ligger paa et Bjerg, og er omgiven med Mure; den anden, La marina di Finale, ligger ved Bugten, og har en god Havn. Iblandt flere herlige

Frugter, som voxe i Omegnen, fortjene de saa kaldte Pomi cani at mærkes. 7000 Indv.

Markgrevskabet Finale tilhørte fordum Huset Caretto, som siden under Genua og derpaa under Spanien, som beholdt det til 1707, da det faldt i Keiserens Hænder. Han solgte det 1713 til Genua for 1,200,000 Piastre. 1743 aftraadte Maria Theresia i Wormser-Tractaten alle de Rettigheder, hun kunde have paa Finale, til Kongen af Sardinien, imod at han skulde betale Genua Kiøbesummen tilbage. Da han nu affordrede Genueserne Markgrevskabet, forenede Republiken sig med Frankrig, Spanien og Neapel. Sardinierne bemægtigede sig vel Markgrevskabet, men ved Freden i Aachen 1748 blev dette igien givet Genueserne tilbage.

Anmærkn. Paa Romernes Tid var Hertugdømmet Genua den vigtigste Deel af *Liguria*, og Genua var den fornemste Stad i dette Land. Den blev ødelagt af Carthageren Mago, men igien opbygget af Romerne. Fra Romerne kom den under Østgotherne, derpaa under de græske Keisere, og endelig under Longobarderne. Da deres Rige ødelagdes 774 af Carl den Store, kom Genua i hans Hænder. En lang Tid regieredes det nu af Markgrever, og under disses Regiering tiltog Genuas Magt ved Handel. Corsika erobredes af Genueserne 806, og ved Korstogene blive de rige og mægtige. Da var det at Fristaten oprettedes, alle Keiserens Indsigelser uagtet. I det 12te Aarhundrede bemægtige de sig Syracusa og det halve Sicilien, og vare i Besiddelse af Montferrat, Monaco, Nizza, Marseille og næsten hele Kysten af Provence. De giøre sig til Herrer over Havnene ved det sorte Hav, og nedsætte sig paa Krim, hvor Kaffa snart bliver en mægtig Handelsstad. I det 13de Aarhundrede underkaste de sig Albenga, Savona og Vintimiglia. Deres Lykke opvakte Naboernes Misundelse. Med Pisa kiæmpede de over 200 Aar om Herredømmet over den vestlige Deel af Middelhavet. Venetianerne giorde dem i en haardnakket

Kamp Herredømmet over den østlige Deel stridigt. Pisa maatte bukke under. Krigen med Venedig endtes ved en Fred 1382. Saalænge Genua eiede Kaffa beherskede den det sorte Hav; men da Muhamed 2. 1471 bemægtigede sig Krim, sank Genuas Handel, og med den dets Magt. Indvortes Kamp imellem Aristokrater og Demokrater nøder Republiken til afverlende at søge fransk og mailandsk Beskyttelse. Ludvig d. 12. erobrer paa sit mailandske Tog Genua, som nu i 23 Aar bliver under den franske Krone. 1522 erobrer den østerrigske Pescara Staden, men Frants d. 1. tager den tilbage. Aar 1528 forbriver Andreas Doria Franskmændene, og indfører en streng aristokratisk Regieringsform. Dogen og Øvrighedspersonerne kunde kun vælges blandt 28 adelige Familier. Fra denne Tid var Genua næsten altid paa spansk Parti, og havde derfor mange Stridigheder med Frankrig. 1684 udholdt den et svært Bombardement af den franske Flaade. 1713 fik Republiken Finale, og kom i Anledning af dette Markgrevskab i en uheldig Krig med Sardinien. Genua besattes 1746 af østerrigske Tropper, men disse udjoges 1747 og Staden dækkedes af de Franske. 1768 overlod Genueserne Corsica til Frankrig (See Pag. 431). 1797 fik Genua en ny Statsforfatning af Buonaparte, udholdt 1800 en svær Beleiring under Massena, som overgav den til Østerrigerne. Men Slaget ved Marengo samme Aar bragte den igien i Franskmændenes Hænder, og 1802 omskabtes den til en ligurisk Republik. Siden indlemmedes Republiken i det franske Keiserdømme og deeltes i 3 Departementer: Montenotte, Genua og Apenninerne. Efter Napoleons Fald 1815 forenedes Genua med den sardinske Stat, men forblev i Besiddelse af flere Forrettigheder.

6. Grevskabet Nizza

(Comitatus Niciensis),

begrændset mod V. af det franske Var Departement, som det skilles fra ved Floden Var, mod N. af Sa-

alperne, mod N. af Genua, mod S. af Middelhavet. Det er 50 Q. M. stort, er meget bjergfuldt, med snevre Dale, men har et skiønt Clima, og frembringer i Overflødighed Viin, Olie og Sydfrugter. Betydelige Skove. Indbyggerne, hvis Antal er 90,000 (1800 paa 1 Q. M.), bekiende sig til den catholske Religion. Grevskabet deles i Provindserne Nizza og Sospello.

Nizza (Nicæa, Nicia), 43° 41′ 46″ N. B., Hovedstaden, ved Mundingen af Paglio, er befæstet, har en Cathedralkirke og en Bjergfæstning. Den deles i den gamle og den ny Stad, som er meget regelmæssigt anlagt. Dens Havn, som ved en Molo dækkes mod Søen, er erklæret for en Frihavn, og beskyttes af et Batteri. Manufacturerne ere temmelig betydelige. 18,200 Indb.

Anmærkn. I Nærheden af Staden findes paa en Høi Ruinerne af den gamle romerske Stad *Cemenelium*. De bestaae af et Amphitheater, et Apollotempel, nogle Bade, Vandledninger, Gravstene og andre Stene med Inskriptioner.

Villafranca, 43° 40′ 20″ N. B., beliggende ved Foden af et Bjerg, beskyttet af et Citadel. Havnen, som dannes af Forbjergene Montboron og Malalengua, er erklæret for en Frihavn. Den er rummelig, og dækkes af Forterne St. Ospicio og Montalbano. Ved Citadellet er en egen Havn for de kongelige Galleier, med en Dokke. 2000 Indvaanere.

Monaco (Portus Herculis Monoeci s. Monoecium), 43° 44′ N. B., Hovedstaden i Fyrstendømmet af samme Navn, er godt befæstet, har et Slot og 1200 Indb.

Fyrstendømmet Monaco (frk. *Mourges*), som regieres af en Fyrste af det genuesiske Huus Grimaldi,

er 2¼ Q. M. stort, og har noget over 6000 catholske Indbyggere. Fyrstens Indkomster ere henved 40,000 Gylden. Ved Pariserfreden 1815 kom det under sardinsk Hoihed og Skyts. Forhen vare Kongerne af Spanien og Frankrig dets Skytsherrer. Den nuregierende Fyrste stammer kun paa Qvindelinien ned fra Huset Grimaldi, hvis mandlige Hovedstamme uddøde med Anton Grimaldi 1731, efterat denne Slægt næsten i 800 Aar havde regieret her.

7. Øen Sardinien
(Sardinia, Ichnusa, Sandaliotis, Sardo),

beliggende i det Middellandske Hav, imellem 38° 55′ og 41° 17′ N. B., og skilt fra Corsika ved det 2 Mile brede Bonifacio-Stræde, er 430 Q. M. stor. Den er bjergfuld, og paa nogle Steder meget moradsig. I Midten er den giennemskaaren af en Bjergkiæde, der mod N. løber ud i Forbjerget Longoni, mod S. i Capo Deulade. Den nordlige Deel er meer bjergfuld end den sydlige, og nogle af Bjergene ere den meste Tid af Aaret bedækkede med Snee og Iis. De fleste Floder ere Kystfloder. De største ere Fiume d'Oristano og Flumendoso. Langs Kysten findes mange Smaasøer, som i den hede Sommer ved deres Uddunstninger forpeste Luften. I de høiere Egne er Climaet sundt. Snee falder sjælden, og bliver ikke liggende. Om Sommeren regner det sjældent; men man er paa den anden Side fri for Jordskiælv og ødelæggende Hagel- og Tordenveir. Landet er rigt paa Produkter, saavel af Mineral-, som Plante- og Dyreriget. Blandt Dyrearter, som findes her, mærkes Mouflon eller Argali, og blandt de store Skove ere Korkeskovene de vigtigste, men benyttes ikke meget. Manufacturerne og Fabrikerne ere høist ubetydelige; dog vinder Landet ved Handel med raae Produkter. Indbyggernes Antal beløber sig til 520,000 (1209 paa 1 Q. M.), som bekiende sig til den catholske Kirke, der her tæller 3 Erkebisper, 6 Biskopper, 285 Domherrer, 3 Collegiatstifter og 104 Klostere. Sar-

dinierne staae paa et lavt Culturtrin, og Landmanden lever her under Adelens*) Jernaag. Han ligner næsten en Vild, og klæder sig i Faareskind eller garvet Læder. Almueunderviisningen er yderst ussel, og er nu igien overdraget til Jesuiterne. Næsten Halvdelen af Indbyggerne ere af spansk Herkomst, hvorfor ogsaa det spanske Sprog og det algaresiske (en catalonsk Dialekt) for største Delen tales her. De øvrige ere vel af italiensk Stamme, men deres Sprog er dog blandet med mange græske og spanske Ord. Kongens Magt er indskrænket ved Rigsstænder, som bestaae af Ridderskabet, Geistligheden og Deputerede fra Stæderne. Kongens Person repræsenteres af en Vicekonge. De fornemste Rigsretter ere Real audienzia i Cagliari, og Real governazione i Sassari. Paa Landet ere indsatte Podestas. I Cagliari er en Inquisitionsret. Landmilitsen er 40,000 Mand, og for at sikkre Øen for Sørøverne, er langs med Kysterne opført en Mængde Vagttaarne. Efter sin geographiske Beliggenhed deles Øen i Capo di Cagliari (den sydlige Deel) og Capo di Sassari (den nordlige Deel), dog er denne ikke den politiske.

a. Capo di Cagliari

(indbefatter Provindserne Cagliari og Arborea).

Cagliari eller Calari (Caralis), 39° 15′ 20″ N. B., Hovedstaden paa Øen, Vicekongens Residents, og Sædet for en Erkebiskop og en Inquisitionsret, ligger paa en Høi ved Cagliaribugten. Staden bestaaer af Castellet, af Marina, Hoveddelen, som er befæstet, og af 2 Forstæder. Den har 38 Kirker, 20 Klostere, et Universitet med 500 Studerende og et Bibliothek paa 18,000 Bind, et

---

*) Adelen bestaaer af 4 Hertuger, 22 Marquier, 9 Grever, 1 Vicomte og 7 Baroner, og disse eie tilsammen over det halve af Øen. Marquien af Benevento alene eier 50 □. M. Land.

Museum og en rummelig Havn med Skibsværfter, Lazaret og Quarantaineanstalter. Cagliari er Stapelplads for den sardinske Handel. 35,000, efter Andre kun 25,000 Indv.

Oristano eller Oristagni (Oristanum), Erkebispesæde, i en usund Egn ved Oristanobugten, har en Cathedralkirke. 6000 Indv.

b. Capo di Sassari

(indbefatter Provindserne Logudori og Gallura).

Sassari, 39° 20′ N. B., Erkebispesæde, ved Sassaribugten, er omgiven med Mure, har en Cathedralkirke og et prægtigt Springvand, Rosello, som er meget berømt i Sardinien, et Universitet og 30,000 Indv.

Omtrent ¾ Miil fra Sassari ligger dens Havn, Porto Torre, med hvilken den ved en lille Flod staaer i Forbindelse.

Algheri (Algeria), 40° 33′ N. B., Bispesæde, med en Cathedralkirke. Staden er befæstet, og har 2 Havne, af hvilke den ene, Porto Conde, kan rumme en stor Flaade. Coralfiskeri. 4000 Indvaanere.

Bosa, 40° 19′ N. B., Bispesæde, ved Floden af samme Navn, med en Cathedralkirke og et Citadel. Coralfiskeri. 5000 Indv.

Omkring Sardiniens Kyster ligge 44 Smaaøer, hvoraf 8 ere beboede. Blandt disse mærkes St. Pietro (Accipitrum insula), med den lille By Carlo forte, Antioco (Plumbaria) med vilde Heste, og Asinara (Herculis insula), beboet af Hyrder og Fiskere.

Anmærkn. Sardinien tilhørte i ældre Tider Carthagerne, men Romerne bemægtigede sig den efter den første puniske Krig, og den udgjorde tilligemed Corsika een Provinds. I det 5te Aarhundrede eft. Chr. Fdsl.

bemægtigede Vandalerne sig Øen, men fortrængtes af de græske Keisere. I det 7de Aarhundrede faldt den i Arabernes Hænder, som beholdt den til 1016, da Pisaner og Genueser satte sig i Besiddelse af den; disse første bleve af Keiser Frederik Rødskiæg forlehnede med den. Paverne Innocenz 3. og Honorius 3. tvang vel Pisanerne til at aftræde sig Øen, men disse bemægtigede sig den igien 1276. Pave Bonifacius 8. skiænkede den derfor, saavelsom Corsika, til den aragonske Kong Jacob; men først efter en langvarig Krig med Pisa og Genua kom Aragonierne 1324 i Besiddelse af Øen, som forblev ved det spanske Monarki til 1708, da Engellænderne erobrede den for den spanske Kong Carl 3. (siden Keiser Carl 6.), som ogsaa i Freden i Utrecht forenede den med det østerrigske Monarki. 1717 erobrede Spanierne den; men 1718 bortbyttede Keiseren den til Hertugen af Savoyen for Sicilien. Hertugen kom ogsaa 1720 i Besiddelse af den, og antog Titel af Konge i Sardinien.

B. Det lombardisk-venetianske Kongerige,

oprettet 1815 til Fordeel for den østerrigske Keiser, og bestaaende af den forrige Republik Venedig (med Undtagelse af Istrien og Canton Cividal, som hører til Illyrien), den østerrigske Deel af Mailand, Hertugdømmet Mantua, noget af Parma, Piacenza og Kirkestaten, samt de forrige schweiziske Landskaber: Weltlin, Chiavenna og Bormio, er beliggende imellem 26° 19′ – 31° 20′ Ø. L. og 44° 54′ – 46° 40′ N. B., og grændser mod N. til Helvetien og Østerrig, mod Ø. til Illyrien, mod S. Ø. til det adriatiske Hav, mod S. til Kirkestaten, Modena og Parma, og mod V. til de sardinske Stater.

Kongeriget indtager et Areal af 850 Q. M.

Beskaffenhed. Den største Deel af Kongeriget er fladt. I det Nordlige derimod strække sig de rhætiske, tridentinske og carniske Alper, og V. for Padua tage de euganæiske Bjerge deres Strøg. — Po er Hovedfloden, som giør Kongerigets Grændse mod S., og optager Tessino (Grændseflod mod V.), Adda, Oglio og Mincio. Desuden mærkes Adige, Brenta, Piave og Tagliamento. — Indsøer: Lago di Maggiore, med de borromæiske Øer, Lago di Como, Lago di Iseo, Lago di Garda, den største, og Lago d'Idro. Mange, for den indenlandske Communication nyttige, Canalanlæg ere bragte istand.

Climaet er varmt og sundt; dog er Vinteren temmelig haard, og Sydfrugttræerne fryse ofte. Landet er meget frugtbart, og Agerdyrkningen i en blomstrende Forfatning.

Produkter. Korn, Viin, Frugter, især Ferskener, Olie, Hamp, Hør, nogle faa Skove i det Venetianske. — De almindelige Huusdyr, betydelig Bie- og Silkeavl, mange Fiærkreaturer. — Af Mineralriget især Jern, Marmor og Salt.

Indbyggere. Deres Antal beløber sig til 4,117,000 (4843 paa 1 Q. M.), hvoraf endeel ere Tyskere, Grækere og Jøder.

Manufacturer og Fabriker. Silkemanufacturerne, som sysselsætte over 100,000 Mennesker, ere de betydeligste, Garverierne, Straahattemanufacturerne, Chocolademanufacturerne, Skarlagensmanufacturerne i Venedig, de vigtige Manufacturer i Cremona, hvor de berømte Violiner, Guitarrer, Mandoliner og Fløiter, samt Tarmestrenge forfærdiges, Porcelainfabrikerne i Mailand, Jern- og

Staalfabrikerne i Brescia, Glasfabrikerne i Venedig o. s. v.

Handelen er temmelig levende, og Produkterne udføres saavel raae som forarbeidede. Den befordres ved Canalerne, de gode Landeveie, Messerne i Brescia og Bergamo, og Markederne i Mailand, Mantua og Cremona. Balancen er for Kongeriget. Der udføres: Viin, Korn, Citroner, Pomeranzer, Capers, Parmesanoste, Farvejord a. a. m. Der indføres: Slagteqvæg, Uld, Huder, Havre, Lærred, Metaller, Specerier og andre Colonialvarer.

Religionen er den catholske, og Kirkevæsenet bestyres af Patriarchen i Venedig (som tillige har Titel af Primas i Dalmatien), Erkebisperne i Mailand og Udine, og 18 Biskopper *). De catholske Armenianere, saavelsom Grækerne, have desuden Erkebisper i Venedig.

Videnskaberne fremmes ved Universiteterne i Pavia og Padua, ved Lyceerne i Mailand, Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Mantua, Venedig, Verona, Vicenza, Treviso og Udine. I Mailand og Venedig ere Academier for de skiønne Konster, og i Verona det berømte Società italiana.

Regieringsform. Den østerrigske Keiser er tillige Konge i Lombardiet-Venedig, men Kongeriget forvaltes af en Vicekonge, som residerer i Mailand. Det falder i 2 Gouvernementer, som forestaaes af 2 Gouverneurer. Gouvernementerne deles i Dele-

---

*) I Bergamo, Brescia, Como, Crema, Cremona, Lodi, Mantua, Pavia, Adria, Belluno, Feltre, Ceneda, Chioggia, Concordia, Padua, Treviso, Verona og Vicenza.

gationer, i Spidsen for hvilke staae Commissairer, Delegationerne igien i Distrikter, som forvaltes af en Cancelliere del censo. Med Hensyn til Retspleien har hvert Distrikt sin Fredsret. I hver Delegation findes et Tribunal, i Mailand, Brescia og Venedig Appellationsretter, og i Verona et øverste Revisionstribunal.

Kongeriget deles i det lombardiske og det venetianske Gouvernement, hvilke indbefatte 17 Delegationer (Kredse).

a. Det lombardiske Gouvernement

(400 Q. M., med 2,180,000 Indbyggere)

bestaaer af Delegationerne Mailand, Pavia, Lodi, Bergamo, Como, Sondrio, Brescia, Cremona og Mantua.

I. Delegationen Mailand

(inddeles i 16 Distrikter).

Mailand (ital. Milano, ford. Mediolanum), 45° 28′ 10″ N. B., Hovedstaden i det lombardisk-venetianske Kongerige og Gouvernementet Lombardiet, Erkebispens og Gouverneurens Sæde, en af de største, rigeste og folkerigste Stæder i Italien, ligger paa en smuk Slette ved Olona, imellem Floderne Tessino og Adda, med hvilke den ved Canalerne naviglio grande og piccolo er forbunden.

Staden, som i det Hele taget ikke er smuk, og har krumme og snevre Gader, er omgiven med en Vold, tæller 18,000 Huse, 62 Kirker, 30 Hospitaler, mange Klostere og smukke Palladser, 7 Theatre, 22 Porte, og har et Omfang af 2¼ Miil. Til

dens Mærkværdigheder hører især: 1) Metropolitankirken (for den hellige Maria og Thecla), 227 Alen lang, 135 bred, med en Kuppel, der er 116 Alen, og et Taarn, som er 167 Alen høit. Kirkens Hvælvinger bæres af 52 Marmorsøiler, saa tykke, at 3 Personer ei kunne omspænde dem. Næst Peterskirken i Rom og Paulskirken i London er den den største christne Kirke, og hvorvel man siden 1386 har arbeidet paa den, er man dog ikke bleven ganske færdig med den. Kapellerne og Begravelserne i denne Kirke ere meget pragtfulde, og indvendig og udvendig tælles henved 4400 Marmorstatuer, hvormed den er prydet. Den hellige Carlo Borromæo ligger begraven her i en overordentlig kostbar Kiste af Bjergkrystal og Sølv. Rundt omkring Kirken gaaer en Balkon, hvortil man stiger op af en Trappe paa 468 Trin. Fra denne Balkon har man den skiønneste Udsigt, og seer Alperne, Apenninerne og Stæderne Pavia, Bergamo og Brescia. I Capellet St. Maria for de Døde, som ligger tæt ved Metropolitankirken, ere Væggene beklædte med Menneskebeen og Dødninghoveder. 2) Den gothiske ambrosianske Kirke, hvor Keiserne krones med Jernkronen, som Konger i Italien. Her ligger den hellige Ambrosius og Kongerne Pipin og Bernhard begravede. Det berømte ambrosianske Bibliothek*) tæller 60,000 Bind og 15,000 Haandskrifter. 3) Det overordentlig pragtfulde Theater della Scala, et af de største, som sildes

*) Til dets Mærkværdigheder høre Raphaels Cartons og Leonardo da Vincis Tegninger.

med 400 Loger, kan rumme 7000 Mennesker. 4) Det forhenværende Jesuitercollegium Brera, med et Bibliothek paa 80,000 Bind, et Myntcabinet paa 12,000 Stkr. og en fortræffelig Samling, saavel af ældre, som nyere Malerier. 5) Det store Hospital (Ospedale maggiore), det største i Italien, for 4000 Syge. 6) Hittebørnshospitalet (St. Catarina alla ruota) for 4000 Børn. 7) Det store Forum, anlagt paa det Sted, hvor forhen Citadellet (Castello di porta Zobia) stod. Det er cirkelrundt, og har en Diameter af 900 Skridt. Forhen kaldtes det Foro di Napoleone, nu fører det Navn af Foro di Castello. 8) Den prægtige, endnu ikke ganske fuldendte Circus, som er opført i antik Smag, og kan rumme 40 til 50,000 Mennesker. — Ved den nordlige Ende af Staden ligger midt i en offentlig Hauge, anlagt i engelsk Smag, Lystslottet Villa Buonaparte. — Som Manufactur- og Fabrikstad er Mailand meget vigtig; dens Handel derimod er ei betydelig, og i det Hele er Staden ikke meget levende. Blandt Manufacturerne og Fabrikerne maae mærkes: Silkemanufacturerne, det store Kattuntrykkeri, der fordum sysselsatte henved 4000 Arbeidere, det store Tobaksmanufactur, som aarlig leverer for henved 2 Mill. Gylden, det store Salpeterraffinaderi, Chocolademanufacturerne og Speilfabriken. Bogtrykkerierne ere gode, men Boghandelen er ei betydelig. 125,000 Indv. (Cesare Beccarias Fødeby, f. 1735, † 1793).

Anmærkn. Staden Mailand blev anlagt 359 før Chr. Fdsl. af Gallerne, og var Hovedstaden i Insubrernes Land. Efter den første puniske Krig blev

den erobret af den romerske Anfører Marcellus, og forblev fra den Tid under Roms Herredømme. Flere romerske Keisere, blandt hvilke Nerva, Trajan og Hadrian, toge deres Residents her. Siden dens Anlæg er Staden bleven beleiret nogle og fyrretyve Gange, erobret nogle og tyve Gange, og næsten aldeles ødelagt 4 Gange. Den sidste og haardeste Ødelæggelse undergik den i Aaret 1162, da Frederik Barbarossa forvandlede den til en Gruushob.

Omtrent 1 Miil fra Staden ligger det smukke Landsted Casa Simonetta, mærkværdig ved det stærke Echo, som findes her, og som tydelig gientager Knaldet af en Pistol nogle og tredsindstyve Gange.

Monza (Monætia, ford. Moguntiacum), 45° 34′ 41″ N. B., ligger ved Floden Lambro. Staden er mærkelig som det Sted, hvor Jernkronen*) forhen giæmtes. 10,700 Indb.

Legnano (Lignanum), Flekke, ved Olona.

Anmærkn. I Nærheden af denne Flekke var det at Frederik Barbarossa, paa sit 5te Tog til Italien, blev 1167 totalt slaget af det lombardiske Forbund.

Cassano, Flekke, imellem Adda og en Canal, mærkværdig ved Træfningerne 1705, imellem Eugen og Vendome, og 1799 imellem Moreau og Souwarow, ved hvilket Slag Staden Mailand faldt i

---

*) Jernkronen har faaet sit Navn af den Jernring (hvilken man foregiver at være smeddet af de Nagler, hvormed Christus blev korsfæstet), som er anbragt indvendig i den. Den er i øvrigt af Guld, besat med mange Ædelstene, 3 Fingre bred, uden Straaler, Spidser eller andre Zirater, og saa lille, at intet voxent Menneske kan faae den paa Hovedet. Det er den Krone, hvormed de gamle Konger i Italien, og siden de tydske Keisere, naar de paastode deres Ret til Lombardiet, kronedes. Efter sin Kroning til Konge i Italien stiftede Napoleon 1805 Jernkroneordenen, og Keiseren af Østerrig har stadfæstet og optaget den blandt de øvrige østerrigske Ordener.

den sidstes Hænder, og Lombardiet var tabt for de Franske.

Marignano eller Melegnano (Merinianum), ved Lambro. 4000 Indb.

Anmærkn. Her forefaldt 1515 det afgiørende Slag (Kiæmpeslaget) imellem Frants 1., der kommanderede 50,000 Mand, og Schweizerne, der vare 20,000. Disse sidste bleve her, efter en 2 Dages rasende Modstand, første Gang slagne, og efterlod 10,000 Døde paa Valpladsen. Følgen af denne glimrende Seier var hele Mailands Erobring af de Franske.

Agnadello (Agniadellum), Landsby.

Anmærkn. Her slog Ludvig 12. i Aaret 1509 de venetianske Generaler Alviano og Petigliano.

2. Delegationen Pavia
(inddeles i 8 Distriktet):

Pavia (Ticinum, Papia), 45° 10′ 27″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, ligger ved Tessino, over hvilken gaaer en 260 Skridt lang Steenbro. Staden er noget befæstet, har et Slot, et gammelt Citadel, en Cathedralkirke, 18 andre Kirker, flere smukke Palladser, og et berømt Universitet, stiftet af Carl den Store, fornyet af Carl 4. 1361, og af Maria Theresia bedre organiseret. Det har 13 Collegier (blandt hvilke det borromæiske og Pius d. 5tes), et physikalsk Museum, botanisk Hauge, anatomisk Theater, et Bibliothek paa 30,000 Bind og 6 à 700 Studerende. Silkemanufacturer. Kanonstøberi. 23,300 Indb.

Anmærkn. Pavia er mærkværdig i Historien som Hovedstaden i det longobardiske Rige, der stiftedes 568, og gik til Grunde 774, da Carl den Store erobrede Pavia og fangede den sidste Konge Deside-

rius. I Aaret 1525 forefaldt ved denne Stad det afgjørende Slag imellem Frants d. 1ste og Carl d. 5tes Generaler.

Certosa, forhenværende berømt Cartheuserkloster, med en pragtfuld gothisk Kirke, stiftet af Johan Galeazzo Visconti, første Hertug i Mailand. I den store Dyrehauge, som hører til Klosteret, og er omgiven med en Muur, blev Frants 1., efter Slaget ved Pavia, fanget af Østerrigerne. Til Minde om denne Begivenhed oprettedes en Støtte i Klosteret; men 1735 borttoge de Franske den.

3. Delegationen Lodi

(inddeles i 9 Distrikter):

Lodi, 45° 18′ 31″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, anlagt af Frederik Barbarossa, ligger ved Adda, over hvilken fører en Bro, der er over 3000 Skridt lang. Staden har et befæstet Slot, en Cathedralkirke, og er Oplagssted for de i Omegnen tilberedte Parmesanoste. Ypperlige Fajancefabriker. 12,400 Indv.

Anmærkn. Ved Lodi var det at Buonaparte i Aaret 1796 slog den østerrigske General Beaulieu, der, med 25,000 Mand og 30 Kanoner, søgte at forbyde ham Overgangen over Adda. I en sluttet Colonne, udsat for en frygtelig Kanonild, der strakte hele Rækker til Jorden, forcerede Franskmændene den lange Addabro, bemægtigede sig Østerrigernes Batterier, og tvang Beaulieu til Retirade.

Lodi Vecchio (Laus Pompeja), Landsby, ved Lambro, var fordum en anselig Stad, men blev 1119 ødelagt af Mailænderne. Frederik Barbarossa anlagde derpaa 1158, for at hævne sig over Mailand, det nuværende Lodi, 1 Miil fra det Sted, hvor den gamle Stad stod.

Crema, 45° 21′ 29″ N. B., Bispesæde, ved Serio, med 8800 Indv.

4. Delegationen Bergamo
(inddeles i 18 Distrikter):

Bergamo (Bergomum), 45° 41′ 51″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, ligger paa 10 Høie, imellem Serio og Brembo. Den har 4 Forstæder: St. Leonardo, St. Antonio, Canale og St. Alessandro. Paa en Plads, imellem de 2 førstnævnte Forstæder, staaer det store Messehuus (Fiera), som indeholder 500 Boder til Afbenyttelse paa den berømte Bartholomæusmesse, der holdes i Slutningen af August, og varer i 14 Dage. Den vigtigste Handelsartikel er Silke. Midt i Staden ligger et gammelt Citadel, som ved en underjordisk Gang staaer i Forbindelse med den, paa en Høi uden for Staden beliggende, stærke Fæstning La Capella. 20,000 Indb.

I Bergamo blev Bernardo Tasso, Fader til den berømte Torquato, født 1493. Han døde 1569 i Ostiglia, og ligger begraven i Ferrara.

Caravaggio (Caravagium), Flekke, hvor den berømte Maler Michael Angelo di Caravaggio blev født 1569.

5. Delegationen Como
(inddeles i 26 Distrikter):

Como (Comum), 45° 48′ 22″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, ved den sydlige Ende af Comersøen, hvor Adda træder ud af den. Cathedralkirke. 7400 Indb. (Plinius den Yngres Fødeby).

6. Delegationen Sondrio
(inddeles i 17 Distrikter):

Sondrio (Sondrisium), Hovedstaden i Delegationen, paa den høire Bredde af Adda. 3500 Indvaanere.

Chiavenna eller Cläven (Clavenna), 46° 19′ 28″ N. B., ligger ved Maira, imellem høie Bjerge. 2800 Indv.

Dalen imellem Chiavenna og Fort Fuentes er bekiendt for sin høist usunde Luft, der har den sørgeligste Indflydelse paa Indbyggernes Sundhed. De fleste opnaae neppe en Alder af 30 Aar.

Anmærkn. En Miil fra Chiavenna stod Flekken Plürs, som i Aaret 1618, ved en Indstyrtning af det steile Bjerg Conte, ganske blev ødelagt. Den talte dengang 1500 Indv.

Bormio eller Worms (Bormium), Flekke, ved Fredolfo, hvor den falder i Adda. 1200 Indv.

I Nærheden ligger Svovlbadet Martinsbad.

Fort Fuentes, 46° 8′ 29″ N. B., en demoleret Bjergfæstning, i en meget usund Egn. Sit Navn har den faaet efter Statholderen i Mailand, Greven af Fuentes, som 1603 lod den anlægge imod Graubünderne. 1795 blev den sløifet af Franskmændene.

7. Delegationen Brescia

(inddeles i 17 Distrikter):

Brescia (Brixia), 45° 32′ 30″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, ligger paa en Høi, ved Floderne Mella og Garza. Den er omgiven med Mure, har en smuk Cathedralkirke og et Citadel. Dens Jern- og Staalfabriker, og især Geværfabriker, som faae deres Materialier fra de i Nærheden liggende Dale Camonica og Trompia, ere meget berømte, og have forskaffet Staden Tilnavnet l'Armata. 34,000 Indv.

Brescia er anlagt af den galliske Anfører Brennus.

Chiari (Clarium), ved Oglio. 7000 Indv.

Her slog Eugen i Aaret 1701 den franske Marskal Villeroi.

8. Delegationen Cremona

(inddeles i 9 Distrikter):

Cremona (Cremona), 45° 7′ 43″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, beliggende ved Po, over hvilken fører en af et Castel (Santa Croce) dækket Skibsbro. Staden er omgiven med Mure, og har en pragtfuld Cathedralkirke, tæt ved hvilken staaer et 372 Fod høit Taarn, opført 1284. Cremoneser-Violiner. 24,000 Indb. (Digteren Marcus Hieronymus Vidas, f. 1470, † 1566, Fødeby).

Aar 391 f. Chr. Fdf. blev Cremona anlagt af de senoniske Galler. 222 f. Chr. Fdf. anlagdes her en romersk Coloni. Aar 69 f. Chr. Fdf. blev Vitellii Armee slaget her af Vespasians Feltherre Antonius Primus. — 1702 skedte det berømte Overfald, da Eugen tog den franske Marskal Villeroi til Fange midt i Staden. — 1799 vandt Østerrigerne en Træfning her imod de Franske.

Casal maggiore (Casale majus), 44° 59′ 12″ N. B., ved Po, er noget befæstet. 5600 Indb.

Pizzighetone (Piceleo), befæstet Stad, paa begge Sider af Adda, har et Citadel, paa hvilket Frants I., efter Slaget ved Pavia, i nogen Tid blev holdt fangen. 3800 Indb.

9. Delegationen Mantua

(inddeles i 17 Distrikter):

Mantua (ital. *Mantova*, Mantua), 45° 9′ 15″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, beliggende i en af Mincio dannet Søe (dens forskiellige Navne ere Lago di Mezo, Lago di Sotto, Lago di Painolo og Lago di Sopra), og mod Land-

siden omgiven af store Moradser, er, saavel formedelst denne Beliggenhed, som formedelst de stærke Mure, den er omgiven med, en af de vanskeligste Fæstninger at angribe. Over denne Søe eller rettere Sump, gaae 2 Dæmninger (Ponte de Molini og Ponte di St. Giorgio), som forbinde Fæstningen med det, paa den anden Side af Søen beliggende, stærke Citadel di Porto og dens Forstæder. Staden har 10 Porte, et forhen hertugeligt Slot (il Corte), en Cathedralkirke, bygget af Giulio Romano, temmelig brede og lige Gader, og flere smukke Pladse, blandt hvilke Piazza di Virgilio udmærker sig ved et Mindesmærke for Virgil. Over Porta Virgiliana staaer Digterens Brystbillede af Bronze. Det er bragt herhen fra Pietola. Staden har et Videnskabsacademi. I et eget Quarteer af Staden boe Jøderne, i hvis Hænder næsten hele Handelen er. 23,000 Indb.

Anmærkn. Mantua er en overmaade gammel Stad, og skal endog overgaae Rom i Ælde, og være anlagt af Tuscierne. Siden tog Gallerne den i Besiddelse, og fra disse kom den under Romerne. — I den nyere Historie har Mantua altid som Fæstning spillet en vigtig Rolle i Krigene mellem Østerrig og Frankrig. 1630 blev den haardt medtaget, da de keiserlige Tropper i den mantuaske Successionskrig erobrede den med stormende Haand, ved hvilken Leilighed det ypperlige hertugelige Billedgalleri blev ødelagt. — 1796 blev den østerrigske General Wurmser af Napoleon nødt til at kaste sig ind i Fæstningen, som efter en langvarig Blocade maatte capitulere. 1799 erobrede Kray den tilbage; men efter Slaget ved Marengo 1800 kom den igien i Franskmændenes Hænder, som beholdt den til Parisersreden.

Pietola (fordu. Andes), Landsby.

Her blev Publius Virgilius Maro født 70 Aar f. Chr. Fdf., og i Nærheden af Landsbyen findes den Grotte, hvor han studerede.

Castiglione delle Stivere (Castilio Stiverorum), 45° 25′ 52″ N. B., fordum Hovedstaden i Hertugdømmet Castiglione, der tilhørte Huset Gonzaga. 5000 Indv.

Her forefaldt 1796 d. 5. August et Slag, i hvilket Wurmser blev slaget af Napoleon.

Lonado, Flekke, med 4000 Indv.

Slag 1796, i hvilket Napoleon slog Quosdanowich.

Peschiera (Piscaria), 45° 26′ 4″ N. B., Fæstning, ved Mincios Udløb af Gardasøen, anlagt 1549 af Venetianerne. Havn, som er Station for nogle Galleier. 2500 Indv.

Sermione (Sirmium), Flekke, paa en Halvø i Gardasøen. 1800 Indv.

Denne By var Digteren Catulls kiæreste Opholdssted, og nogle udgive den for hans Fødeby.

Luzzara, Flekke, ikke langt fra Po. 1500 Indv.

Uafgiørende Slag 1702 imellem Eugen og Vendome.

Caneto (ford. Bedriacum), ved Oglio. 3200 Indvaanere.

Slag 69 Aar eft. Chr. Fdf. imellem Vitellius og Otho, efter hvilket den sidste dræbte sig selv.

Gonzaga, Flekke, med et Slot, som var Stamhuset for den uddøde mantuaske Hertugfamilie.

St. Benedetto di Polirone, Flekke, ved Po. Her var fordum et af de pragtfuldeste og rigeste Benedictinerabbedier, i hvilket den berømte Grevinde Mathilde døde og begravedes.

Ostiglia (Hostilia), betydelig Flekke, ved Po.

Anmærkn. I den Deel af Over-Italien, der nu udgiør det lombardiske Gouvernement (paa Romernes

Tid endeel af *Galla transpadana*), udmærkede sig i Middelalderen især Stæderne **Mailand** og **Mantua**. — **Mailand** var indtil det 14de Aarhundrede en Rigsstad, og havde, som Hovedet for det lombardiske Forbund, udviklet sine Kræfter i den blodige Kamp mellem **Guelferne** og **Gibellinerne**. Men de mange indvortes Partier (i Mailand taltes 31), fremskyndede Fristatens Undergang, og 1313 opkastede **Mathæus Visconti** sig til Hersker i Mailand, og fik af Keiser **Henrik 7.** Stadfæstelse i sin Værdighed. 1395 blev Mailand et Hertugdømme, da **Johan Galeazzo Visconti** af Keiser **Wenceslaus** tilkiøbte sig den hertugelige Titel. 1447 uddøer hans Stamme, og **Frants Sforza** udvælges af Mailænderne til Hertug. Men 1499 fremtræder den franske Kong **Ludvig 12.**, som Arving efter Huset Orleans, med sine Fordringer paa Mailand, fordriver **Ludvig Moro**, mister vel Hertugdømmet samme Aar, men sætter sig igien i Besiddelse deraf 1500, og fører **Ludvig Moro** til Frankrig. Dennes Søn **Maximilian** fordriver Franskmændene udaf Hertugdømmet, men **Frants 1.** erobrer det tilbage 1515. — **Carl 5.** forlehner 1536 sin Søn **Philip** dermed, og da denne besteg den spanske Trone kom det under Spanien. I **Utrechter-Freden** 1713 fik Østerrig det igien. 1797 maatte Østerrig ved Freden i **Campo Formio** afstaae det, vandt det vel 1799 igien tilbage, men tabte det atter 1800. Det udgjorde siden den vigtigste Deel af det italienske Kongerige, og blev, efter **Napoleons** Fald i Aaret 1815, igien indlemmet i det østerrigske Monarki.

Efter en lang Kamp imellem Husene **Passerini** og **Gonzaga**, blev **Ludvig Gonzaga** 1328 af Folket valgt til Herre over Mantua, og stadfæstet i denne Værdighed af Keiser **Carl 4.** 1432 blev Mantua et Markgrevskab, og 1530 udnævnte Keiser **Carl 5.** Markgreve **Frederik 2.** til Hertug. Han tilgiftede sig **Montferrat**, og fra hans Broder **Ferdinand** nedstammer Huset **Guastalla**. Hertug **Wilhelm**, Frederik d. 2dens Søn, bliver af Keiser **Maximilian 2.** tillige

udnævnt til Hertug i Montferrat. 1627 uddøer Huset Gonzaga, og Frankrig indsætter, alle Keiserens og Spaniens Bestræbelser uagtet, ved Freden i Cherasco 1630 Hertugen af Nevers til Hertug i Mantua og Montferrat. Dennes Sønnesøn, Carl 4., tager fransk Parti i den spanske Successionskrig, bliver erklæret i Rigets Act og afsat. Montferrat overdrager Keiseren til Savoyen, men beholder selv Mantua, og lader det bestyre af Generalgouverneuren i Mailand. 1784 blev det incorporeret i Mailand. Buonapartes seierrige Vaaben skilte Østerrig 1797 ved Hertugdømmet, som det endelig 1815 igien kom i Besiddelse af.

b. Det venetianske Gouvernement

(450 Q. M. stort, med 1,937,000 Indbyggere)

indbefatter Delegationerne Venedig, Padua, Rovigo, Verona, Vicenza, Treviso, Belluno og Udine.

I. Delegationen Venedig

(inddeles i 8 Distrikter):

Venedig (Venezia), 45° 25′ 35″ N. B., Hovedstaden i Gouvernementet, Patriarchens og Gouverneurens Sæde, i Rang den tredie Stad i det østerrigske Monarki, og en af de mærkværdigste Stæder i Verden, ligger i en lille Bugt af det adriatiske Hav, midt i de saakaldte Laguner.

Denne store Stad, fordum Havets Dronning, er over 1½ Miil i Omkreds og opført paa 72 (andre antage 60 eller 150) større og mindre Øer, som skilles fra det faste Land ved Lagunerne *) (ɔ: moradsig Søe), en 1¼ Miil bred og meget tilgroet

*) Lagunerne deles i de levende (*vive*) og de døde (*morte*). Hine ere Sumpe, hvorigiennem gaae seilbare Canaler; disse derimod ere aldeles useilbare.

og mudret Arm af Havet. For en Fremmed, der første Gang besøger denne Stad, frembyder Venedig et høist overraskende Syn. De fleste herværende Gader ville i andre Stæder neppe faae Navn af Stræder, da de ikke ere bredere, end at 3 Mennesker kunne gaae ved Siden af hverandre. De ere belagde med upolerede Marmorfliser, men i fugtigt Veir ere de meget glatte, og saavel af denne Aarsag, som for at undgaae at stige op og ned af Trappetrinene paa de mange Broer, foretrækker man den mageligere Fart paa Canalerne. Istedet for Arbeidsvogne bruges Barker, og Karreter og andre Stadsvogne erstattes ved mange sorte, lukkede Baade (Gondoler). Husene, 15,000 i Tallet, ere alle af Steen, for størstedelen byggede paa nedrammede Pæle, og vende Forsiden mod Canalerne. Blandt disse er den store Canal, som deler Staden i 2 Dele, er 13,000 Skridt lang og 3 à 400 bred, den vigtigste. Venedig tæller 1 Patriarchalkirke, 29 catholske Sognekirker, foruden flere mindre og Kapellerne, 4 Kirker for andre Religionssekter, 30 Munke- og 29 Nonneklostere, 12 Abbedier, 40 geistlige Broderskaber med deres Capeller, 23 Hospitaler, 2 Lazaretter, 2 Theatre, mange Palladser, hvoraf nogle ere af Marmor, men de fleste af gothisk Bygningsmaade. Jøderne have 7 Synagoger i den Deel, som kaldes Ghetto, hvor de alene boe. — Blandt Stadens 450 Broer maa mærkes Rialto, den længste og første, opført midt i Staden over den store Canal. Den er 94 Skridt lang og 43 bred, bestaaer af en eneste Bue af Qvadersteen, og hviler paa 12,000 nedrammede

Pæle. Oven paa er den besat med 3 Rækker Kramboder, og ved begge Ender findes 56 Trappetrin. Den kostede 250,000 Ducater.

Venedig er deelt i 6 Quarterer eller Sestieri, af hvilke 3 ligge paa N. og Ø. Siden, 3 paa S. og V. Siden af den store Canal.

I. I Sestiere St. Marco findes: a) Marcuspladsen (la piazza di St. Marco), den eneste af nogen betydelig Størrelse. Den bestaaer egentlig af 2 Pladse, som danne en Vinkelhage, hvis længste Side er 274 Skridt, den korteste derimod, som løber ned til den brede Giudecca Canal, kun 240. Paa denne Plads, der er omgiven med Arcader, staae 2 høie Søiler, imellem hvilke Misdædere fordum henrettedes (her blev Dogen Falieri halshuggen). Denne Plads er den eneste Promenade og Samlingsstedet for Fremmede; her opslaae alle Markskrigere deres Boder, og her er Middelpunktet for Carnevalslystighederne. b) Marcuskirken, en gammel gothisk Bygning, indvendig og udvendig rigeligen beklædt med Marmor. Over dens Hovedport staae de 4 berømte Heste af Bronze, som 1206 bragtes hertil fra Constantinopel, og 1797 af Franskmændene førtes til Paris, men 1815 igien maatte udleveres. Sagnet gaaer, at Evangelisten Marcus ligger begraven i denne Kirke. c) Det forhenværende Dogens Pallads, nu et keiserligt og Gouverneurens Sæde, udvendig i gothisk Stiil, indvendig til Gaarden i nymodens Smag. I den ene Ende af Palladset findes stærke Fængsler, deels i Hvælvingerne under de nedre Sale, deels under Blytaget (sotto i piombi). d)

Det ny Procuratie, en nymodens, smagfuld Bygning, der indtager den ene Side af Marcuspladsen. Her findes det offentlige Bibliothek. Videre findes i dette Quarteer de smukke Kirker St. Geminiano, St. Moise og Maria Zobenigo, Palladset Pesaro, et af de største i Venedig, og det saakaldte tyske Huus (Fondaco dei Tedeschi), forhen Oplagsstedet for alle Varer, som kom fra, eller gik til Tyskland.

2. Sestiere di Castello, med det store Arsenal, et af de berømteste i Verden, 1¼ Miil i Omkreds, omgiven med Mure, 12 Taarne og brede Grave. Det indeholder Magazinerne for alle Slags Vaaben og Materialier til en Flaades Udrustning, samt de til en Land- og Søarmees Bevæbning nødvendige Manufacturer og Fabriker. Forhen arbeidede dagligen 1000 til 1500 Mennesker i Arsenalet, og de aarlige Udgifter ved det beløb sig til 500,000 Ducater. Foran det staae 2 colossalske Løver af parisk Marmor, erobrede 1087 ved Athen af den venetianske Feltherre Morosini. Her laae Republikens Flaade og det berømte Bucentauro*).

*) Bucentauro var Navnet paa det prægtige Skib, paa hvilket Dogen fordum formælede sig med det adriatiske Hav. Denne Ceremoni foretoges Christi Himmelfartsdag eller en af de følgende Søndage, hvis Storm ei tillod det paa hiin. Ledsaget af de fornemste Raadsherrer og de udenlandske Ministre, og fulgt af flere tusende prægtig udsmykkede Barker, Gondoler og nogle Galleier seilede Dogen ud paa Havet imellem Øerne Lido og St. Erasmo. Patriarchen udgød først et Kar Vievand i Havet, hvorved Uveir skulde dæmpes, hvorpaa Dogen, igiennem en Aabning ved Siden af sin Trone, lod en simpel Guldring falde i Havet, i det han sagde følgende Ord: "desponsamus te

3. Sestiere di Canale regio, hvor Theatret findes.

4. Sestiere della Croce. 5. Sestiere di St. Paolo, med Børsen, Girobanken, Munsteret for alle andre Banker, Palladset Barbarigo og Scuola di St. Rocca, en meget rig Fattigstiftelse.

6. Sestiere di Dorso duro, i hvilket findes flere smukke Kirker, blandt hvilke St. Sebastiano er mærkelig ved Paul Veroneses Begravelse.

Venedig besidder flere videnskabelige Stiftelser og offentlige Underviisningsanstalter: et græsk Gymnasium, et medicinsk Selskab, et Academi for de skiønne Konster, en Navigationsskole, det saakaldte Conservatorio di Pietá, hvor flere hundrede unge Piger undervises i Haandarbeider og Musik (her er det at de berømte Voxblomster forfærdiges), et musikalsk Conservatorium, hvor mange duelige Musici dannes, o. s. v.

Hvorvel Stadens Manufactur- og Fabrikvæsen og Handel ikke mere er, hvad det forhen var, indtager den dog endnu som Fabrik- og Handelsstad en vigtig Plads blandt Europas Stæder, og 3 til 4000 Skibe anløbe aarligen dens Havn, som er stor og sikker, men har et vanskeligt Indløb.

---

mare in signum veri perpetuique dominii." Naar dette var skeet vendte man tilbage. Dogen steg iland paa Den Lido, Patriarchen holdt en høitidelig Messe i St. Nicolai Kirke, og den hele Ceremoni endte sig med et brillant Taffel i Dogens Pallads. Den Capitain, som ved denne Leilighed førte Bucentauro, maatte med corporlig Eed og under sit Hoveds Forliis sværge, at føre Skibet, alt Uveir uagtet, ubeskadiget tilbage i Havnen.

Staden driver forunden Speditionshandelen ogsaa en betydelig Vexelhandel.

De vigtigste Manufacturer forfærdige Guld- og Sølvstof, Masker, Guldtraad, Sæbe, Voxarbeider, Læder, Skarlagen, Klæde, Silketøier o. s. v. Glasfabrikerne, som fordum vare Mønsteret for alle europæiske, og hvis Speile vare saa vidtberømte, ere aftagne, men forfærdige dog endnu Arbeider, som ere meget agtede, f. Ex. Teleskoper, Briller og Perler. Porcelainfabrikerne ere gode, og i Guld- og Juveleerarbeider have Venetianerne bragt det meget vidt. Man tæller over 400 Guldsmede og Juvelerer.

Forhen havde Venedig ingen Fæstningsværker; thi Lagunerne, som sjælden fryse saaledes til at de kunne bære en Krigshær, som ere useilbare for større Skibe, og som man ved kloge Indretninger sørgede for ikke bleve til fast Land, gjorde den uangribelig fra Landet af. Fra Søsiden er det ligeledes vanskeligt at komme til Staden, da de seilbare Egne af Havet omkring den betegnes ved nedrammede Pæle, som omhugges naar en Fiende nærmer sig. Nu er der mod Landsiden anlagt nogle Fæstningsværker, og en stærk Garnison forsvarer Staden.

Kildevand har Staden ganske Mangel paa. Man samler derfor Regnvandet i dertil indrettede Cisterner, som findes ved ethvert Huus. Fra Floden Brenta hentes ogsaa Vand.

Indbyggernes Antal beløber sig neppe til 120,000. Deraf ere 4000 Jøder og 20,000 Bet-

lere. (Bembos, Paolo Sarpis, Algarottis, Gozzis og Goldonis Fødeby).

Anmærkn. Grunden til Staden Venedig lagdes i Midten af det femte Aarhundrede, da mange Veneter, af Frygt for Hunnerne, som 452 hærjede Italien, flygtede ud paa de af Lagunerne dækkede Øer. Især søgte de til Øen Rialto, hvor Paduanere, for Handelens Skyld, allerede havde nedsat sig. Vandalernes, Herulernes og Longobardernes Indfald joge endnu flere ud paa disse Øer, som snart fik en talrig Befolkning, og efter det vestromerske Riges Undergang erklærede sig for uafhængige.

Til Venedig høre desuden de mindre Øer:

1) Giudecca, med Kirken Redentore, bygget 1576 til Ære for Christus, da Pesten ophørte. 2) St. Giorgio, med det store Benedictinerkloster St. Giorgio maggiore, hvis skiønne Kirke af samme Navn er opført af Andrea Palladio, og prydet med et Maleri af Paul Veronese; det forestiller Bryluppet i Cana, og er 16 Alen bredt. Til Klosteret hører et meget stort Bibliothek. 3) St. Helena; 4) Erasmo; 5) Il Lido (Kyst) di Malamocco, med den rummelige og sikkre Havn Malamocco, som beskyttes af et Fort. 6) Il Lido di Palæstrina, hvor den berømte Steendæmning (il molo di Palæstrina) findes, som man i Midten af det 18de Aarhundrede begyndte paa, for at forhindre, at Ureenligheder fra Havet ikke skulde tilstoppe Lagunerne. Den er 10 italienske Mile lang. 7) Chioggia eller Chiozza, ved Brentas Udløb i Lagunerne. Paa Chiozza findes Staden

Chiozza (Fossa Clodia), 45° 12′ 32″ N. B., Bispesæde. Denne Stad er ligesom Venedig bygget paa Pæle, har en seilbar Canal til Po, og hænger sammen med det faste Land ved en Steendæmning. Den forbindes ligeledes med Venedig ved de saakaldte Murazzi, lange Steendiger, for at

forhindre at Lagunerne ikke, ved Opskyllelser af Havet, skulle forvandles til usunde Moradser. Chiozza har en Havn, som ogsaa benyttes af Venedig. 15,000 Indv.

Anmærkn. Efter det vundne Søslag ved Pola 1379, i hvilket deres Anfører Lucian Doria faldt, bemægtigede Genueserne, under Peter Doria, sig Chiozza, men bleve her indsluttede af Venetianerne, og, efter at Doria var dræbt, nødte til at overgive sig.

8) St. Michele eller Lille Chiozza, med et Camaldulenserkloster. 9) Murano (Moriana), beliggende 1 Miil fra Venedig, har en By af samme Navn med 7000 Indv., som forfærdige Speile og andre Konstsager af Glas til stor Fuldkommenhed. I Palladset Cornaro findes en meget stor Malerisamling.

Alle disse Øer ere at betragte som Venedigs Forstæder.

2. Delegationen Padua

(inddeles i 12 Distrikter):

Padua (Patavium), 45°23′40″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, ligger ved Brenta, og er giennemskaaret af flere Canaler. Den er 1½ Miil i Omkreds, omgiven med Mure, Bastioner og Grave, og har en Cathedralkirke (i hvis Sakristi staaer Billedet af Petrarcha, som var Domherre ved Kirken), 26 Sognekirker, 45 Klosterkirker, 16 Hospitaler, 3 Porte og mange prægtige Bygninger, f. Ex. Raadhuset, hvis Audiencesal er mærkelig, som en af de største man kiender. Den er 150 Skridt lang og 50 bred, med hvælvet Loft. I denne staaer Historieskriveren Livius's Billedstøtte. Blandt de herværende Kirker fortjener at mærkes St. Antonii, som er udstyret med en

ødsel Pragt. Foran denne Kirke staaer den venetianske General Gattamelatas Equesterstatue af Malm. St. Giustina Kirken er en af de skiønneste i Italien. Universitetet, hvis Bygning (II Bo) er meget stor og majestætisk, er stiftet af den tyske Keiser Frederik d. 2. for at skade Universitetet i Bologna. Det har et Bibliothek, anatomisk Theater, en Samling af physikalske Instrumenter, et Naturaliecabinet, et Observatorium, men kun 300 Studerende (i Middelalderen 2 à 3000). Gymnasium. Theatret er et af de smukkeste i Italien. Hvorvel Padua har et meget betydeligt Omfang og hører til Italiens største Stæder, er den dog kun maadeligt befolket. Flere Gader staae ganske øde og ere bevoxede med Græs. Kun i Junii ved den store Messe bliver den levende, da en Mængde rige Familier fra Landet tage hertil. 31,200 Indb. (Historieskriveren Livius's Fødeby).

Den franske General Arrighi de Casanova førte Titel af Hertug af Padua.

Stra, det prægtigste Lystslot i det Venetianske, nogle Mile fra Padua.

Abano (Aponum), 45° 21′ 11″ N. B., Flekke, med 2000 Indb.

Nær ved denne By findes varme Kilder, hvoraf nogle fremvælde med saa betydelig en Vandmasse, at de 20 Skridt derfra drive en Mølle. Her findes ogsaa et saakaldet *Bagno di Fango*, hvor man helbreder de Syge ved at lægge varmt Dynd paa dem.

Este (Ateste), 45° 13′ 21″ N. B., ved Canalen Frassena, med 6000 Indb.

Denne Stad er Stammesædet for den berømte Familie Este, fra hvilket det brunsvigske Huus og det nu regierende engelske Dynasti nedstamme. Den mandlige

Linie af denne Slægt uddøde 1803 med Hercules 3., Hertug i Modena.

Arqua (Arquatum), Flekke, med 1500 Indb.

I denne By henlevede Francesco Petrarcha sine sidste Dage, og her døde han den 18. Julii 1374. Paa hans Grav staaer hans Brystbillede af Metal, og endnu findes paa en Høi det Huus, Digteren beboede.

3. Delegationen Rovigo
(inddeles i 7 Distrikter):

Rovigo (Rhodigium), 45° 3' 57" N. B., Hovedstad i Delegationen og Sædet for Biskoppen af Adria, ligger ved Adigetto, en Arm af Adige, og er omgiven med Mure og Grave. Den har et gammelt Slot. Forhen var den et fransk Rigslehn, hvorefter Savary førte Hertugtitel. 9000 Indvaanere.

Adria (Adria, s. Hadria), 45° 2' 57" N. B., Bispesæde, i en lav, sumpet Egn, ved Canal bianco. Paa Romernes Tid var Byen, som har givet det adriatiske Hav Navn, meget anselig, og laae tæt ved Havet. Nu ligger den næsten 2 Mile fra det. Af det gamle Adria findes mange Ruiner i det Land Floden Po ved sine Opskyllelser har dannet. Staden har en Cathedralkirke og 7200 Indb.

4. Delegationen Verona
(inddeles i 12 Distrikter):

Verona (Verona, 45° 26' 27" N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, paa begge Sider af Adige, over hvilken fører 4 Steenbroer, hvoraf den længste er 174 Skridt. Adige bliver undertiden ved sine Oversvømmelser farlig for Sta-

den. Verona, som er henved 2 Mile i Omkreds, er vel omgiven med nogle Fæstningsværker, men er ingen stærk Fæstning. Den er gammeldags bygget, og mange af dens Gader ere meget krumme, snevre og uanselige. Her findes 3 Citadeller (St. Felice, St. Pietro og il Castello Vecchio), 1 gothisk Cathedralkirke (med Pave Lucii d. 3. Begravelse), 48 Sognekirker, 41 Klosterkirker, 18 Hospitaler og flere offentlige Pladse, hvoriblandt Piazza de Signori, med Catulls, Æmilius Macers, Cornelius Nepos's, Plinius den Ældres og Vitruvius's Billedstøtter, og Piazza d'Armi med den bekiendte allegoriske Figur af Republiken Venedig. Staden tæller 10,000 Huse, som for største Delen ere byggede af Marmor, hvilket faaes i Mængde fra de store Brud (som levere 45 forskiellige Arter) uden for Staden. Flere pragtfulde Pallaser pryde Staden, men dens største Mærkværdighed, og en af de vigtigste Levninger fra Oldtiden, er det, paa Pladsen Bra beliggende, berømte romerske Amphitheater, der kan rumme 22,184 Mennesker. Det er i oval Form, har en Omkreds af 1331, en Længde af 232, en Brede af 183 Skridt, og 45 Rader Bænke. Det Pallads, hvori Societas Philarmonica forsamles, udmærker sig ved en Samling af etruriske, puniske, ægyptiske, græske og latinske Inskriptioner, deels opgravede i Omegnen, deels sammenbragt andre Steder fra, og indsatte i en Muur her. Verona er Sædet for det øverste Revisionstribunal i Kongeriget og har et Gymnasium, et Maleracademi, et Museum og flere Bibliotheker og gode Kunstsamlinger. I Nærheden af

Staden opgraves den berømte grønne Jord, som bruges i Oliemaling. Veroneserne ere muntre, godmodige Mennesker, hvis Sprog er reen toskansk Dialekt, og tales endnu bedre end i Florenz. 41,500 Indv. (Catulls, Aemilius Macers, Cornelius Nepos's, Plinius den Yldres, Vitruvius's, Scipio Maffeis, Paul Veroneses og Julius Cæsar Scaligers? Fødeby).

Porto Legnano (Liniacus), 45° 11' 18" N. B., Fæstning ved Adige, med 6350 Indv.

Arcole, Landsby, hvor Napoleon i et tre Dages blodigt Slag d. 15., 16. og 17. November 1797 slog den østerrigske General Alvinzy, der vilde undsætte Mantua.

De 13 Menigheder (Tredici communi) beboe et Stykke Land i den nordøstlige Deel af Delegationen, ved Grændsen af Tyrol. De udgjøre 50,000 Mennesker, og tale en gammel tydsk Dialekt. Nogle holde for, at de ere Levninger af Cimbrerne, som Marius slog; andre, at de nedstamme fra Alemannerne.

5. Delegationen Vicenza
(inddeles i 13 Distrikter):

Vicenza (Vicentia), 45° 31' 40" N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, ligger imellem 2 Bjerge ved Floderne Bacchiglione og Recone. Staden, 1 Miil i Omkreds, er omgiven med en dobbelt Muur, har et Fort, en Cathedralkirke, 74 andre Kirker og Capeller, og 27 Klosterkirker. Over 20 Palladser og andre prægtige Bygninger ere opførte af den berømte Palladio, men hans Mesterværk er det, i antik Smag byggede, olympiske Theater. Uden for Staden, paa den saakaldte Campo Marzo, findes en prægtig Triumfbue af

Palladio, og ½ Miil fra Staden Madonna di monte Berricos Kirke, hvortil giøres Valfarter. Vicenza var under Napoleons Regiering et Rigslehn, hvorefter Caulincourt fører Hertugtitel. 25,000 Indb. (Bygmesterne Andrea Palladios og Vincenzio Scamozzis Fødeby).

Bassano, 45° 45′ 34″ N. B., beliggende paa den venstre Bredde af Brenta, hvorover fører en 91 Skridt lang Bro, som forbinder den med Forstaden Vicantino. Staden er omgiven med Mure, og har 30 Kirker. Til dens Mærkværdigheder hører det store Remondinske Bogtrykkeri med 42 Presser (17 til Skrift, 21 til Kobbertryk og 4 til marmorert Papiir) og 3 Papiirmøller. Bassano var forhen et fransk Rigslehn, hvorefter Maret førte Hertugtitel. 11,300 Indb. (Den lærde Bogtrykker Aldus Manutius's Fødeby).

Asiago, 45° 52′ 41″ N. B., Flekke, ved en Flod, midt i Bjergene i Sette communi, hvis vigtigste By den er. Bjergslot. 11,000 Indb.

Sette communis Indvaanere ere af samme Herkomst, som de i *Trédici communi*.

6. Delegationen Treviso

(inddeles i 9 Distrikter):

Treviso eller Trevigi (Tarvisium, Trevisium), 45° 49′ 30″ N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, ved Sile og Piavesella, som forenes her. Den ligger i den frugtbare Trevisaner Mark (Marchia Tarvisina), der betragtes som Venedigs Kornkammer. Slot. Treviso var forhen et fransk Rigslehn, hvorefter Marskal Mortier fører Hertugtitel. 12,000 Indb.

Conegliano (Conelianum), 45° 52' 50" N. B., ved Mutelo, forhen fransk Rigslehn, hvorefter Marskal Moncey fører Hertugtitel. 3600 Indv.

Ceneda (Ceneda, Acedum), Bispesæde. 8200 Indvaanere.

7. Delegationen Belluno

(inddeles i 8 Distrikter):

Belluno (Bellunum), 46° 9' N. B., Hovedstaden i Delegationen og Bispesæde, ligger ved Piave, har en Cathedralkirke og en stor Forstad, Campedello. Det var forhen fransk Rigslehn, hvorefter Marskal Victor fører Hertugtitel. 7400 Indv.

Feltre (Feltria), 46° 0' 43" N. B., Bispesæde, ved Piave, forhen fransk Rigslehn, hvorefter Clarke fører Hertugtitel. 5200 Indv.

Cadore eller Pieve de Cadore (Castrum plebis), ved Foden af de carniske Alper, forhen fransk Rigslehn, hvorefter Champagny fører Hertugtitel. Her er den berømte Maler Tiziano Vecelli født 1480, † 1576.

8. Delegationen Udine eller Friaul

(Forum Julii)

(inddeles i 22 Distrikter):

Udine (Utinum), 46° 3' 14" N. B., Hovedstaden i Delegationen og Erkebispesæde, ligger paa en Slette ved Canalen La Roja. Cathedralkirke. 16,400 Indv.

Campo formio eller formido, Slot, i Nærheden af Udine, paa hvilket Freden sluttedes 1797 imellem Frankrig og Østerrig.

Palma nuova, 45° 49' 13" N. B., Fæstning, med 4400 Indv.

Concordia, Bispesæde, ved Limone, er meget øde, hvorfor Bispen ogsaa har taget sin Residents i den nærliggende Stad Porto gruaro.

Marano (Maranum, Marianum), 45° 45′ 11″ N. B., beliggende ved Lagunerne af samme Navn. Den er befæstet, og har en Havn; men den usunde Luft formindsker aarligen dens Folketal. 1000 Indv.

Den 1813 ved Reichenbach faldne Marskal Düroc førte Titel af Hertug af Friaul.

Anmærkn. Grunden til den venetianske Stat lagdes da Hunnernes Indfald befolkede Øerne i Lagunerne. Efter det vestlige romerske Riges Undergang erklærede de paa disse Øer boende Veneter sig for uafhængige. I Førstningen bestyredes de af Tribuner, men 697 fik de deres første Doge (*Dux*) i Paulluccio Anafesto. Regieringens første Sæde var Traclea, 40 Aar derefter Malamocco, og tilsidst Rialto, hvor, i Slutningen af det 8de Aarhundrede, Staden Venedig byggedes. Venetianerne begyndte snart at tiltrække sig Opmærksomhed, og ved deres Kamp med Araberne paa det adriatiske Hav dannedes de til Sømænd. For at sikkre sig for Araberne underkastede flere dalmatiske Stæder sig Venedig, som ogsaa begyndte at gribe om sig paa det faste Land. Ved Korstogene steg Venedigs Magt overordentlig, men Genuesernes og Pisanernes Misundelse vaagnede. Imedens Republikens udvortes Stilling var saa ærefuld, herskede der indvortes Forbittrelse imod Regieringens vilkaarlige Foretagender. 1172 blev Dogen Vitali Michieli myrdet, og dette Mord havde en Forandring i Regieringsformen til Følge. Den blev meer aristokratisk, og Dogens Magt saa godt som ingen. I Begyndelsen af det 13de Aarhundrede fik Venedigs Magt en ny Tilvæxt, da Constantinopel 1204 erobredes af Franskmændene og Venetianerne, og disse sidste bleve Herrer over Albanien og de vigtigste Øer i Archipelagus og

Middelhavet, især Candia. Alexandrien blev nu 1261 Stapelpladsen for ostindiske Varer, som Venetianere hentede her og forsynede Europa med. 1298 blev Arvearistokratiet indført, og da Genua, Venedigs farlige Rival, efter en næsten 200aarig Kamp, 1382 havde maattet slutte en ufordeelagtig Fred, udbredte Venetianerne deres Herredømme i Lombardiet. Vicenza underkastedes 1404, Verona og Padua 1405, Friaul 1420, Brescia og Bergamo 1426 og Ravenna 1441. Zante og Cephallenia erobrede de 1483. Siden kom de i Besiddelse af Polesine og de neapolitanske Stæder Otranto, Mola, Polignano og Brundisi, og 1486 afstraadte Catharina Cornaro Øen Cypern til Republiken. — Men i Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede traf flere uventede Slag den stolte Republik. 1498 fandt Portugiserne Søveien til Ostindien, 1508 sluttedes den cambraiske Ligue mod Venetianerne, 1517 erobrede Selim d. 1. Ægypten, og Venedigs vigtigste Rigdomskilde tilstoppedes. Deres Besiddelser i Archipelagus tabtes, Cypern erobredes 1571 af Tyrkerne, Candia 1669. Det i Carlowitzer-Freden 1699 erhvervede Morea beholdt Venetianerne kun til Freden i Passarowitz 1718. Men paa Corfu forsvarede de sig, og beholdt tillige deres Erobringer i Dalmatien og Albanien. Fra denne Fred søgte Venedig at vedligeholde Neutraliteten, hvilket ogsaa lykkedes dem til 1797, da et Oprør mod de seierrige Frankmænd tilintetgjorde Republiken. Hvad der af dens Territorium laae paa den venstre Bredde af Adige fik Østerrig ved Freden i Campo formio; det øvrige lagdes til den italienske Republik. Den østerrigske Andeel af Republiken blev siden, ved Freden i Presburg 1805, lagt til Kongeriget Italien. 1815 blev det Venetianske saavelsom Lombardiet som en integrerende Deel forenet med det østerrigske Monarki.

C. Hertugdømmet Parma,

beliggende imellem 44° 20'–45° 10' N. B. og 27° 8'–28° 36' Ø. L.; indbefatter Hertugdømmerne Parma, Piacenza og Guastalla. — Det grændser mod N. til Lombardiet, mod Ø. til Modena, mod S. til endeel af Toskana og Genua, mod V. til den sardinske Provinds Mailand, og indtager et Areal af 106 Q. M. — Landet er temmelig bakket, og mod S. gaae Apenninerne. Po er den vigtigste Flod, og gior Grændsen imellem Hertugdømmet og Lombardiet; i den falde Trebia (Slag 218 f. Chr. Fdf.) og Taro. Climaet er mildt, men Vinteren medfører dog Snee. Indbyggernes Antal er 376,600 (3553 paa 1 Q. M.), som bekiende sig til den catholske Religion (med 3 Biskopper), og for det meste kun sysselsætte sig med Agerdyrkning, Fædrift og Silkeavl. Manufacturerne i Silke ere de eneste af Betydenhed. Hertugdømmet regieres siden 1814 med uindskrænket Magt af Napoleons Gemalinde Maria Luise*), og tilfalder efter hendes Død Sønnen Napoleon Franz Joseph Carl**). Det Militaire bestaaer af et Regiment Infanteri og et Compagni Landryttere. Indkomsterne ere 1,500,000 Gylden.

Hertugdømmet deles i de 4 Distrikter: Parma, Piacenza, Borgo a San Donnino og Guastalla.

Parma (Parma), 44° 48' 1'' N. B., Hovedstaden i Hertugdømmet, Hertugindens Residents og Sædet for en Biskop, ligger ved Floden af

*) Født d. 12. December 1791.

**) Født d. 20. Marts 1811. Han opdrages i Wien.

samme Navn. Den er omgiven med Volde og Grave, har et Citadel, en Cathedralkirke, 35 Sognekirker (blandt hvilke Kirken Madonna della Steccata er den smukkeste. I Kapuzinerkirken findes den farnesiske Familiebegravelse) og 4000 Huse. Stadens største Mærkværdighed er det berømte Theater, det største i Europa, opført 1618 af Rainutius I. Det er i Form af et romersk Amphitheater, har en Længde af 190 Skridt, en Brede af 150, og kan rumme 4000 (efter andre 14,000) Mennesker. Uagtet dets Størrelse, forplanter Lyden sig dog med en overordentlig Lethed. Dette Theater findes i det ny hertugelige Pallads, hvor der ogsaa er et Bibliothek og en Malerisamling. Universitetet er stiftet 1412, og har et anatomisk Theater, et physikalsk Cabinet, et chemisk Laboratorium og et Observatorium. Her findes tillige et adeligt Collegium for 250 unge Adelsmænd, et Academi for de skiønne Konster, og et berømt Bogtrykkeri (Bodonis) med Skrift til over 200 Sprog. Parma var forhen et fransk Rigslehn, hvorefter Cambaceres førte Hertugtitel. 28,500 Indv. (De berømte Malere Francesco Mazzuolis og Giovanni Lanfrancos Fødeby).

To Mile fra Staden ligger Lystslottet Colorno, ved Floden Parma, med store og skiønne Hauger; noget derfra Jagtslottet Sala.

Foronovo (Forum novum), Flekke, ved Tarbone, mærkværdig ved det Slag Carl 8., paa sit Tilbagetog fra Neapel, vandt her 1495 over en overlegen Hær af Mailændere og Venetianere.

Piacenza (Placentia), 45° 2′ 4″ N. B., Bispesæde, nogle hundrede Skridt fra Po og Trebia.

Staden er noget befæstet, har brede, lige Gader, og er temmelig stor i Omfang, men slet befolket. Her findes et Citadel, et Slot, en gothisk Cathedralkirke, 50 andre Kirker og 24 forhenværende Klosterkirker. Universitet og offentligt Bibliothek paa 30,000 Bind. Piacenza var forhen fransk Rigslehn, hvorefter Lebrun førte Hertugtitel. 15,000 Indb. (Pave Gregor d. 10des Fødeby).

I Nærheden af Piacenza, ved Trebia, findes Valpladsen *Campo morto*, hvor Hannibal, 218 f. Chr. Fdf., slog den romerske Consul Sempronius Longus.

Guastalla (Guardi stallum), 44° 54′ 57″ N. B., forhen Hovedstaden i et eget Hertugdømme, ligger ved Po, har et Slot og 5500 Indb.

Borgo a San Donino (Burgus St. Domini, ford. Fidentia), 44° 54′ N. B., Bispesæde, med en Cathedralkirke. 5000 Indb.

Anmærkn. Parma og Piacenza stode en Tidlang i Middelalderen under den romerske Keiser, indtraadte siden i det lombardiske Forbund, og indførte en republicansk Forfatning. De lede meget ved indvortes Partier, og Huset Este og Visconti strede om Herredømmet, indtil det sidste endelig blev Seierherre. Efter den cambrayske Ligue erobrede Pave Julius 2. det, og Pave Paul 3. (af Huset Farnese) ophøiede det til et Hertugdømme for sin naturlige Søn Peter Aloysius Farnese. Den tredie Hertug var den i Nederlandenes Historie mærkværdige Alexander. 1731 uddøde den mandlige farnesiske Stamme, og den spanske Infant Don Carlos, hvem man 1718 havde givet Exspectance paa Hertugdømmet, tog det ogsaa i Besiddelse. Men da han siden blev Konge i Neapel fik Østerrig Parma og Piacenza, men maatte ved Freden i Aachen 1748 aftræde det til den spanske Infant Philip, med den Betingelse, at naar hans mandlige Stamme uddøde,

skulde Hertugdømmet falde tilbage til Østerrig. Da Hertug Ferdinand Maria Ludwig døde 1802, kom Hertugdømmet under fransk Administration, og indlemmedes siden i det franske Keiserdømme, under Navn af Taro Departement.

D. Hertugdømmet Modena

(Ducatus Mutinensis),

beliggende imellem 27° 33′ – 29° Ø. L. og 44° – 45° N. B., og begrændset mod N. af Lombardiet, mod Ø. af Kirkestaten, mod S. af Toskana, Lucca og Massa, mod V. af Parma, er 81 Q. M. stort. Apenninerne gaae igiennem det Sydlige; Crostolo, Secchia og Panaro (Grændseflod mod Kirkestaten) løbe igiennem Hertugdømmet og falde i Po, der giør Grændse imellem det og Lombardiet. Indbyggernes Antal er 332,000 (4100 paa 1 Q. M.), som bekiende sig til den catholske Religion. Jesuiterne ere igien optagne 1815. Siden 1814 regierer her med uindskrænket Magt den østerrigske Erkehertug Frants (4.) Joseph Carl, som paa Qvindelinien nedstammer fra Huset Este. Han staaer ikke i noget Lehnsforhold til det østerrigske Huus. — Det Militaire udgiør 1200 Mand Infanteri og et Compagni Dragoner. Indkomsterne beløbe sig til 1,200,000 Gylden.

Hertugdømmet deles i Provindserne Modena, Reggio, Mirandola, Correggio, Carpi og Novellara.

Modena (Mutina), 44° 54′ N. B., Hovedstaden, Hertugens Residents og Bispesæde, ligger ved en Canal, som er ledet fra Secchia. Staden er stor og velbygget, har et pragtfuldt Slot, et Ci-

Staden en gothisk Cathedralkirke (i en Hvælving under dets høie Marmortaarn hænger i en Jernkiæde den ved Tassonis comiske Digt bekiendte Secchia rapita*), 50 Kirker og et Jesuitercollegium. Den fornemste Gade i Staden er Strada maestra, hvor ogsaa de smukkeste Bygninger findes. Modena har et Universitet og et offentligt Bibliothek paa 80,000 Bind. 20,000 Indv., hvoriblandt ere 1600 Jøder. (Den berømte Digter Alessandro Tassonis, f. 1565, † 1635, Fødeby).

Reggio (Regium Lepidi), Bispesæde, ved Tessone, med en prægtfuld Cathedralkirke, et befæstet Slot, et Theater og et offentligt Bibliothek paa 30,000 Bind. Aarlig holdes her i Marts en meget besøgt Messe. Denne Stad var forhen Hovedstaden i et eget Hertugdømme. 14,100 Indv.

I denne Stad blev Lodovico Ariosto født d. 8. September 1474.

Canossa (Canusium), Bjergslot, i Nærheden af Reggio. (Gregor 7. og Henrik 4. 1077).

Carpi, Bispesæde, forhen Hovedstaden i et lille Fyrstendømme, ligger ved Canalen af Secchia, og har et Slot. 3000 Indv.

Anmærkn. Her slog Eugen den franske Marskal Catinat 1701.

---

*) *Secchia rapita* ɔ: den røvede Vandspand. I en Krig mellem Modena og Bologna blev denne Vandspand røvet af nogle Modenensere uden for Portene af Bologna, og ført som en Trophæ til Modena. Denne Begivenhed og Bologneserernes frugtesløse Anstrengelser for at gienerobre dette Klenodie, har Tassoni besunget i det comiske Heltedigt *la Secchia rapita*.

Correggio (Corregium), forhen Hovedstaden i et lille Fyrstendømme, har et befæstet Slot. 3500 Indvaanere.

I denne Stad blev den store Maler Antonio Allegri født 1494.

Mirandola, fordum Hovedstaden i Hertugdømmet af samme Navn, er befæstet, har en Cathedralkirke, et Citadel og 8200 Indb.

Novellara, 44° 48' 43" N. B., med 4000 Indvaanere.

Anmærkn. Keiser Frederik 3. ophøiede Modena og Reggio 1452 til Hertugdømmer, til Fordeel for Huset Este. Frants 1. af Este fik af Keiser Ferdinand 2. Fyrstendømmet Correggio. Hertug Raynald tilkiøbte sig Hertugdømmet Mirandola 1710, og blev forlehnet dermed af Keiseren. Hercules Raynald, den sidste mandlige Descendent af Huset Este, arvede 1743 Hertugdømmet Massa-Carrara. Han bortgiftede 1771 sin eneste Datter Maria Beatrix til den østerrigske Erkehertug Ferdinand, som skulde succedere ham. Men Lünevillerfreden 1801 berøvede ham hans Hertugdømme, som lagdes til den italienske Republik. Derfor skulde han have Breisgau med Ortenau. Hercules døde 1803 som Privatmand i Treviso, og overgav Breisgau til Ferdinand, hvilket denne dog mistede i Presburgerfreden 1805. Ferdinands Søn, den nuregierende Hertug Frants 4., blev, efter Wienercongressens Bestemmelser, igien indsat i Hertugdømmet.

E. Hertugdømmet Lucca,

omgivet af Massa-Carrara, Modena, Toskana og Middelhavet, er 20 Q. M. stort. Det giennemkrydses af Apenninerne, vandes af Floden Serchio, og er ualmindelig frugtbart og veldyrket. Olie og

Silke ere Hovedprodukterne, og den sidste er vidt og bredt berømt. Det har 137,400 (6870 paa 1 Q. M.) catholske Indbyggere, som ere meget vindskibelige. Geistligheden staaer under Erkebispen i Lucca. Den spanske Infantinde Maria Luise, forhen Dronning i Etrurien, regierer her siden 1815. Hendes Magt er indskrænket. Arveprindsen hedder Carl Ludvig *). Naar hans Stamme uddøer falder Hertugdømmet til Toskana. Det Militaire udgiør 1400 Mand, og Indkomsterne beløbe sig til 720,000 Gylden.

Hertugdømmet deles i 3 Distrikter: Serchio, Kystlandet og Apenninerne.

Lucca (Luca), 43° 49′ N. B., Hovedstad, Hertugindens og Erkebispens Residents, ligger ved Serchio og er omgiven med Mure og Volde. Den har et Slot, en gothisk Cathedralkirke, 22 andre Kirker, 20 Klostere og et Universitet. Vigtige Klædemanufacturer. 18,000 Indb.

Anmærkn. Lucca var fordum en romersk Coloni. Siden deelte det Skiæbne med det øvrige Italien. Fra 1327, da Keiser Ludvig af Baiern indsatte Castruccio Castracani til Herre over Lucca, til 1370 skiftede det flere Gange Herrer. Men med dette Aar oprettes Republiken (der bestyredes af en Gonfaloniere og 9 Anziani eller Raadsherrer), som ogsaa vedligeholdt sig til under den franske Revolution. 1797 paatvang Franskmændene, under Serrurier, det en ny Constitution, og 1805 blev det omskabt til et Fyrstendømme, forenet med Piombino, og overdraget til Napoleons Svoger Bacciocchi. Men 1814 blev det besat af Østerrigerne, og den afdøde spanske Kong Carl den 4des

*) Født den 23. December 1799.

Datter Marie Luise, efter Wienercongressens Bestemmelser, indsat til Hertuginde.

F. Hertugdømmet Massa-Carrara

omgivet af Genua, Parma, Modena, Toskana og Middelhavet, bestaaer af Fyrstendømmerne Massa og Carrara. Det er 15 Q. M. stort, og tæller 37,500 catholske Indbyggere (2500 paa 1 Q. M.) Landets fornemste Produkter ere Olie, Silke og Marmor. Det bestyres af Hertuginde Maria Beatrix, sidste qvindelige Descendent af Huset Este. Efter hendes Død tilfalder Hertugdømmet hendes Søn, Hertugen i Modena.

Massa, Hovedstaden og Hertugindens Residents, ligger ved Frigido, og har et hertugeligt Slot, en Cathedralkirke og 10,000 Indb.

Carrara, paa et Bjerg, har et Billedhuggeracademi og i Nærheden de bedste Marmorbrud i Europa. Indvaanerne ernære sig ogsaa for største Delen ved at bryde, sauge og tilhugge Marmoret. 8000 Indb.

Anmærkn. Hertugdømmet Massa-Carrara, som hidtil havde været en egen Stat, blev 1743, da den sidste Hertugs Datter Maria Theresia Francisca ægtede Arveprindsen Hercules Reynald af Modena, forenet med dette Hertugdømme.

G. Storhertugdømmet Toskana*)

(Hetruria s. Tuscia),

beliggende imellem 27° 35′ – 30° 5′ Ø. L. og 42° 15′ – 44° 12′ N. B., grændser mod N. til Parma, Modena

---

*) Efter Wienercongressens Bestemmelser er Stato degli Presidii, Øen Elba, de i det Toskanske beliggende keiserlige Lehn Vernio, Montanto og Monte Santa Maria blevne forenede med Storhertugdømmet, som ogsaa har faaet Souverainitet over Fyrstendømmet Piombino.

og Kirkestaten, mod O. til Kirkestaten, mod S. og S. V. til Kirkestaten og Middelhavet, mod V. til Middelhavet og Lucca.

Storhertugdømmets Areal er 410 Q. M.

Beskaffenhed. Et Land, hvor Bjerge, Høie og Dale findes i en behagelig Afvexling; paa Kysten sumpig, især i Maremma di Siena. — Bjerge: Apenninerne, hvis høieste Punkt her er Raticosa, 2900 Fod over Havfladen. — Floder: Arno (26 Mile lang), der optager Chiana (Clanis), og Ombrone (Umbro), som falder i Middelhavet. Foruden disse tælles næsten 200 Smaafloder og Bække. — Af Indsøer mærkes Lago di Bientina, Montepulciano og Chiusi.

Clima. Meget mildt og, med Undtagelse af Sumpegnene, sundt. Dog ligger Sneen længe paa Apenninerne. En Plage for Landet er i den hede Aarstid Sydvestvinden, her kaldet Libecchio, men endnu meer den brændende Sydostvind Sirocco.

Produkter. Jern, især paa Elba, Kobber, Bly, Magnet, Quiksølv, Vitriol, Alun, Marmor, Alabast, Salt. — Hvede, Mais, Riis, Hør, Hamp, Safran, Olie, Viin (berømt er især Montepulciano), Sydfrugter. — De almindelige Huusdyr, hvortil her ogsaa hører Bøffelen, meget Smaavildt og mange Fierkreaturer, Silkeorme, Thunfiske og Sardeller.

Indbyggernes Antal beløber sig til 1,250,000 (3049 paa 1 Q. M.), som med Undtagelse af 16.000 Jøder, ere Italienere og tale den reneste Dialekt af det italienske Sprog. De beboe 30 Stæder, 87 Flekker, 2559 Kirkesogne, og deles i Adel, Borgere og Bønder.

Manufacturer og Fabriker ere ei meer i den blomstrende Forfatning som forhen. De vigtigste ere Silkemanufacturerne, Uldmanufacturerne, Lædermanufacturerne, Papiirmøllerne (80), Straamanufacturerne, Sæbesyderierne, Porcelainfabrikerne, Coralfabrikerne, o. s. v.

Handelen er vigtig, formedelst Landets Produktrigdom, og Livorno er Middelpunktet for Søhandelen, som Florents er det for Landhandelen. Andre vigtige Handelsstæder ere Pisa og Siena.

Der udføres: Viin, Olie (130 à 140,000 Tønder aarlig), raa og spunden Silke, Silkevarer, Sæbe, Florentiner Lak, Papiir, Mosaik, Jern, Uld, Egetømmer, Porcelain, o. s. v.

Der indføres: Lærred, Uldne- og Bomuldstøier, Specerier, o. s. v.

Religionen er den romersk-catholske, med 3 Erkebisper (i Florenz, Siena og Pisa), 16 Bisper og 72 Klostere.

Videnskabernes og Konsternes glimrende Periode var det 16de og 17de Aarhundrede; men dog ere de mindre i Aftagende her, end i flere andre italienske Stater. De fremmes ved Universiteterne i Florenz, Pisa og Siena og flere Konstacademier.

Regieringen er uindskrænket monarkisk og arvelig. Regenten er siden 1814 Ferdinand 3. *), der tituleres Erkehertug af Østerrig og Storhertug til Toskana, med Prædicatet keiserlig Høihed. De fornemste Regieringscollegier ere Ministeriet og

*) Født d. 6. Maji 1769. Arvestorhertugen hedder Leopold Johan Joseph, født d. 3. October 1797.

Statsraadet, hvilket sidste har 4 Afdelinger. — Storhertugdømmets Vaaben bestaaer i 6 røde Kugler i gyldent Felt.

Ridderordenerne ere:

1) Den hellige Stephans Orden, stiftet 1554 af Cosmus I.
2) Den hellige Josephs Orden, og
3) Ordenen af det hvide Kors, stiftet 1814.

Krigsmagten anslaaes til 2400 Mand, foruden 3000 Mand Landeværn.

Statsindtægterne beløbe sig til imellem 4 og 5 Millioner Gylden.

Storhertugdømmet inddeles i 3 Distrikter: Florenz, Pisa og Siena.

a. Distriktet Florenz

(Il Dominio Fiorentino):

Florenz (Florentia, ital. Fiorenza), 43° 46′ 30″ N. B., Hovedstaden i Storhertugdømmet, Storhertugens Residents, og Sædet for en Erkebiskop og Stadens fornemste Regieringscollegier, en af Italiens største og Europas berømteste Stæder, har en overordentlig skiøn Beliggenhed ved Arno, og er omgiven af Viinbjerge og Olieskove.

Staden (af Italienerne given Tilnavnet La Bella) er, uden at være en Fæstning, omgiven med Mure, har en Omkreds af 1½ Miil, og deles af Arno i den nordlige og sydlige Deel, af hvilke hiin er den ældste. Over Floden føre 4 Steenbroer. De fleste Gader i Staden ere smale og krumme, men de ere belagde med brede Quader-

flere og altid meget reenlige. Den smukkeste er Via larga i den længste Corso, hvor aarligen holdes Hesteveddeløb. Staden tæller 10,000 Huse; 7 Porte, 17 Torve, 10 offentlige Springvand, 6 Søiler, 2 Pyramyder, 160 offentlige Billedstøtter, 12 Hospitaler og 172 Kirker. Blandt disse sidste fortjener især at mærkes den prægtige Metropolitankirke Maria del Fiore, 245 Alen lang, hvis ottekantede Kuppel er 154 Alen høi. Oven paa denne Kuppel staaer et 36 Alen høit Taarn. Hele Kirken, Façaden undtagen, er beklædt med hvidt og sort Marmor. Ligeover for Metropolitankirken ligger den ottekantede Kirke Il Battîsterio, som er ziret med 3 overordentlig skiønne Metalporte, og hvor man finder Pave Johan d. 23des, af Marmor og Metal opførte, Gravmæle. I denne Kirke døbes alle Børn. Andre mærkværdige Kirker ere St. Maria nuovella, la Real Basilica di St. Lorenzo, Anunziata, det store, ved Lorenzokirken beliggende, Capel de Depositi, et af de første Værker af italiensk Bygningskonst. Her ligge flere af Storhertugerne begravede. Blandt de mange skiønne Palladser som findes ere især at mærke: Palazzo de Pitti (saakaldet efter Familien Pitti, der før eiede det), som er Storhertugens Residentsslot. Det er opført i gammel romersk Smag, har en Længde af 270 Alen, og tæller 900 Værelser, for største Delen hvælvede, og prydede med Malerier af de ypperligste Mestere. Bag ved Palladset ligger den smukke Hauge Boboli. Palazzo vecchio var forhen Raadhuset i Florenz. Det udmærker sig ved et 150 Alen høit Taarn og den storher-

kugelige saakaldte Garderobe (12 store Skabe fulde af Sølvtøi). Ligeover for dette Pallads ligger det, i Form af et græsk П byggede, Galleri, som rundt omkring har bedækkede Gange, i hvilke Adelen under Fasten forsamler sig maskeret. I dette Gallert findes de ypperlige Samlinger af Statuer og Malerier af Oldtidens og Middelalderens største Mestere. Det fornemste Værelse i Galleriet er det saakaldte Tribuna, som er ganske rundt, og hvis Kuppel indvendig er overtrukken med Perlemoder. Her staaer den berømte mediceiske Venus og Niobes Gruppe. Tre Værelser, som høre til Galleriet, ere fulde af gamle kostbare Rustninger og andre Vaaben, og her giemmes Bernhard af Sachsen-Weimars Fane. Under Galleriet findes det magliabecchianske Bibliothek paa 90,000 Bind og 3000 Haandskrifter. Andre Palladser ere: Palazzo Riccardi, der forhen tilhørte den mediceiske Familie, og næst Storhertugens er det største, Strozzi, Corsini, Guerini o. s. v. Staden har 4 Theatre, et Tøihuus, en Børs, et Universitet, et berømt Videnskabsacademi (Academia Fiorentina), et Konstacademi for 300 Elever, et botanisk Academi, flere offentlige Bibliotheker (Magliabecchiana, Marcelliana, Laurenziana, og Riccardiana), et Museum for Physik, Mathematik, Anatomi, Observatoriet Ximenes, og mange private Konst- og Antiquitetsamlinger. — Manufacturerne og Fabrikerne ere meget vigtige, og Florenz er Middelpunktet for hele Landhandelen. 75,000 Indb. (Dante Alighieris, † 1328, Boccacios, † 1375, Macchiavells, † 1526, og Guicciardinis, † 1540, Fødeby).

Anmærkn. I Aaret 1530 blev Staden erobret af Carl 5., som indsatte Alexander af Medici til den første Hertug i Florenz. I denne Beleiring faldt den berømte danske Feltherre Søren Norbye.

Poggio imperiale, et storhertugeligt Lystslot, ligger ½ Miil fra Florenz. Pratolino, ligeledes et Lystslot, 3 Mile fra Staden, har en meget skion Hauge, i hvilken findes en stor Billedstøtte, der forestiller Guden Penninus.

Caffagiulo, storhertugeligt, befæstet Slot, Stamhuset for den mediceiske Familie.

Pistoia (Pistoria), 43° 47′ N. B., Bispesæde, omgiven med Mure, har et gammelt Citadel, en Cathedralkirke, 27 Sognekirker, 26 forhenværende Klosterkirker, et Raadhuus, et stort Hospital, et Videnskabsacademi, stiftet 1745, og 2 offentlige Bibliotheker, af hvilke Sapienza tæller 7000 Bind. 10,000 Indv.

Prato (Pratum), ved Bisenzio, omgiven med Mure, Bastioner og Grave, har et Citadel og en Cathedralkirke. Her residerer for det meste Bispen af Pistoia. 10,500 Indv. (Digteren Giovanni Battista Castis Fødeby).

Arezzo (Arretium), 43° 25′ N. B., Bispesæde, ved Foreningen af Chiana og Arno. Cathedralkirke. 8000 Indv.

Anmærkn. Staden, som er meget gammel, og var en af de 12 etruriske Stæder, er berømt som Francesco Petrarcas (f. 1304, † 1374) og Pietro Aretinos (f. 1492, † 1556) Fødeby.

Pontremoli (Pons tremulus), Fæstning og Bispesæde, ved Magra. Citadel. 2500 Indv.

Fiesole (Fæsulæ), en gammel Stad, og fordum en af de 12 etruriske, blev 1010 ødelagt af Floren-

tinere, som forflyttede Indvaanerne til Florenz. Nu er den egentlig kun en Samling af Ruiner, imellem hvilke dog findes mange smukke Landsteder. Her residerer en Bisko.

Montepulciano (Mons politianus), Bispesæde, ved Indsøen af samme Navn. Cathedralkirke. Her voxer en berømt rød Viin. 7300 Indv.

Cortona (Cortona), en af de 12 gamle etruriske Stæder, Sædet for en Biskop, har en Cathedralkirke, 2 Videnskabsacademier, et Theater og 4000 Indv. (Maleren Pietro Beretini da Cortona, f. 1596, † 1669, Fødeby).

Camaldoli eller Campo Maldyli, et forhenværende Abbedi i en øde Egn i Apenninerne, stiftet 1012 af den hellige Romuald, og Hovedsædet for Camaldulenserordenen, som fik Navn efter dette Abbedi.

b. Distriktet Pisa

(Il Territorio Pisano):

Pisa (Pisæ s. Colonia Julia), 43° 43′ 7″ N. B., Hovedstaden i Distriktet og Erkebispesæde, ligger paa begge Sider af Arno, ikke langt fra dens Munding. Staden er omgiven med Mure, har brede Gader, belagde med Quadersteene, og mange anselige Bygninger. Til Stadens Seeværdigheder hører den store gothiske Cathedralkirke, indvendig og udvendig ziret med prægtige Søiler, og beklædt med Marmor. De 3 Dørre paa Kirken ere af Bronze, og paa disse sees i Basrelief Christi Lidelseshistorie, et Værk af Johan af Bologna. Her ligger Keiser Henrik d. 7. begraven. Ved Siden af Kirken findes Campo santo (den offentlige Kirkegaard), med mange herlige Gravmæler. Paa Plad-

sen foran Cathedralkirken staaer det mærkværdige skiæve Taarn, der er 142 Fod høit, og bygget saa skiævt, at det afviger 12 Fod fra den lodrette Linie. I Battisterio eller Døbecapellet er et uforligneligt Echo, som overgaaer det ved Casa Simonetta i det Mailandske. Til Stadens Prydelser høre ogsaa Cosmus d. 1stes og Ferdinand d: 3dies Marmorstatuer. Storhertugens Pallads er stort, men har intet Udmærket. Universitetet er fundeet 1343, har 4 Collegier, en botanisk Hauge, et Naturaliecabinet og et Observatorium, anlagt 1735. Staden er af Arno deelt i 2 Dele, som forbindes ved 3 Broer, af hvilke Marmorbroen er den vigtigste. Paa denne bliver hvert tredie Aar holdt en Nationalfest, som bestaaer i en Kamp mellem Stadens Borgere (Cispontinerne og Transpontinerne), der ere iførte Harnisker og Hjelme og væbnede med Stridskøller. Børsen er en skiøn Bygning, men er overflødig, da Livorno har draget hele Handelen til sig. Til Stadens Mærkværdigheder kan man ogsaa regne det i Haugen ved St. Stephans Kloster staaende gamle Taarn, i hvilket Ugolino og hans Børn sultede ihjel. Da Staden har Mangel paa godt Vand, forsynes den dermed ved en Vandledning paa over 1000 Buer, begyndt paa af Hertug Cosmus og fuldendt af Ferdinand d. 1. Manufacturerne og Fabrikerne ere ikke meget betydelige; men Stadens Bogtrykkerier have naaet en høi Grad af Fuldkommenhed. 20,000 Indv., i Middelalderen over 150,000. (Den store Mathematiker Galileo Galileis, f. 1564, † 1642 *) Fødeby).

*) Samme Aar som Newton blev født.

Anmærkn. Pisa var fra 1160 til 1406 en Fristat, og havde i den Tid havt betydelige Besiddelser og været Genuas og Venedigs Medbeilerske. Men endelig styrtede Florentinernes Misundelse det. Udmattede af en lang Krig gave Pisanerne sig under Hertugen af Mailands Skyts, som solgte Staden til Florenz. Til 1494 stod Pisa under Florenz; men da vaagnede igien dets krigerske Mod, og i 15 Aar kiæmpede det med Fortvivlelsens Kraft for sin Uafhængighed. I disse 15 Aar udholdt Staden 4 Beleiringer, 1499, 1504, 1505 og 1509, i hvilke Pisas Fruentimmer viste et beundringsværdigt Mod. Hunger nødte Staden til Overgivelse, og paa dens Ruin reiste Florenz sig.

Ikke langt fra Pisa, imellem denne Stad og Lucca, findes, ved Foden af Bjerget Giuliano, de berømte varme Bade, som Plinius allerede omtaler, og som den berømte Grevinde Mathilde lod istandsætte. De ere helligede St. Julianus, have en Varme af 22° til 38°, og helbrede især for Gigt.

Livorno (Labro, Portus Hercules Labronis, af Engellænderne kaldet Leghorn), 43° 33′ 5″ N. B., Søe- og vigtig Handelsstad og Bispesæde, ved Middelhavet, er noget befæstet. Gaderne ere lige, men smale og, formedelst de høie Huse, meget dunkle. Den nordlige Deel af Staden, som er giennemskaaren af mange Canaler, kaldes Ny-Venedig. I Livorno findes 1 storhertugeligt Pallads, 2 smaa Forter, 7 catholske Sognekirker, 8 Klostere, 1 græsk, 1 armenisk Kirke, 1 Moskee, 1 Synagoge, 1 Quarantainehuus. Fra det store regelmæssige Torv kan man see ud igiennem begge Stadens fornemste Porte. Til Midten af det 17de Aarhundrede var Livornos Handel ubetydelig, men fra den Tid begynder Staden at hæve sig, og er nu Hovedsæ-

det for den italienske Søhandel og Oplagsstedet for levantiske og Colonialvarer. Staden har 2 Havne, hvoraf den indre (Darsena) blot er for Skibe, som bygges eller repareres. (Paa Pladsen foran denne Havn staaer Ferdinand d. Istes Marmorstatue, ved hvis Fodstykke sees 4 lænkede tyrkiske Slaver af Malm i Kiæmpestørrelse). Den ydre kunne kun Koffardiskibe benytte sig af. Krigsskibe maae ankre paa Rheden. Paa en Klippe uden for Havnen ligger et Fyrtaarn, hvor nogle og 30 Lamper brænde i en Lanterne. Havnen beskyttes mod en Fiende af et Fort, og mod Søen af en 600 Skridt lang Molo. Livorno er en Frihavn, og anløbes aarligen af over 4000 Skibe. Alle Nationer og Religionsbekiendere have Tilladelse til at nedsætte sig her. Blandt de derværende Nationer ere Jøderne (som hvorvel de nyde store Privilegier, dog maae beboe en egen Deel af Staden) de rigeste. Deres Antal beløber sig til henved 10,000. Tyrkerne, som boe her, have fri Religionsøvelse, hvorimod Toskanerne have det samme i Tyrkiet. Engellænderne have den største Deel i Livornos Handel, som ogsaa for det meste er i Hænderne paa Udlændinger. De fleste europæiske Nationer have Consuler her. Alle Skibe, som komme fra tyrkiske Havne, eller som i Søen ere praiede af Tyrker, maae udholde Quarantaine, og der er Dødsstraf for den Skibsfører, som svigter den. Af de herværende Fabriker ere især Coralfabrikerne at mærke. Corallerne fiskes ved den afrikanske Kyst, forarbeides i Livorno, og afsættes for det meste til Africa. Godt Vand har Staden

Mangel paa, og her gives intet andet, end hvad man giemmer i Cisternerne. 50,600 Indv.

Volterra (Volaterræ, i senere Tider kaldet Orthoniana), en af de 12 gamle etruriske Stæder, nu Sædet for en Biskop, ligger paa et Bjerg, og har et Citadel, en Cathedralkirke, og i Nærheden vigtige Alabast-, Marmor- og Gipsbrud. 5000 Indv.

Her ere Satirikeren Aulus Persius Flaccus og Maleren Daniel Ricciarelli da Volterra fødte.

c. Distriktet Siena

(Il Territorio di Siena):

Siena (Sena Julia), 43° 22′ N. B., Erkebispesæde, beliggende paa 3 Høie, i en behagelig Egn. Til dens Mærkværdigheder hører: den gothiske Cathedralkirke, udvendig og indvendig beklædt med Marmor. Gulvet er meget konstigen belagt med Marmor og andre Steenarter, og foran Alteret ere flere Scener af den bibelske Historie indlagde med saa megen Konst, at man troer de ere malede. Hele Altergulvet er bedækket med Bræder, for ikke at beskadiges. I denne Kirke findes desuden 170 Brystbilleder i Gips af 170 Paver, og 18 Marmorbilledstøtter, som forestille 6 Paver og de 12 Apostler. Igiennem en Falddør i Choret kan man stige ned i St. Johannis Kirken, som ligger neden under Cathedralkirken, og som har sin Udgang ved Foden af Bierget. Foruden Cathedralkirken findes her 23 Sognekirker og 30 forhenværende Klosterkirker. Af Palladser mærkes det størhertugelige, Chigi, Sansedoni, d'Elci, Piccolomini, Gori, Tommasi, Bergardi. Det af Carl

d. 15. stiftede Universitet er kun i en maadelig Forfatning, men det har et stort Bibliothek og en ypperlig Rideskole. Paa det store Torv (Fonte Gaja) holdes aarligen i Carnevalstiden Hestevæddeløb og Nævekamp (Giuoco de Pugni) imellem Adelsmændene. Stadens Citadel har intet at betyde. I Siena bliver det Italienske talt meest velklingende, men tillige meget kiælent. 24,000 Indv.

Piombino (Plumbinum), 42° 55′ 27″ N. B., Hovedstaden i Fyrstendømmet af samme Navn og Fyrstens Residents, ligger paa en Klippe ved Piombino-Canalen. Slot. Her stod fordum den gamle etruriske Stad Populonium. 4000 Indv.

Fyrstendømmet Piombino, som siden 1815 staaer under toskansk Høihed, er 9 Q. M. stort, og har 17,800 Indbyggere (1978 paa 1 Q. M.) Den regierende Fyrste er Ludovici af Huset Buoncampagni. Han har en Indkomst af 200,000 Lirer.

Grosetto (Rosetum), Bispesæde, med en Cathedralkirke, ved Søen Castiglione della Pescaja. 2000 Indv.

Orbitello, Fæstning, i den saakaldte Stato degli presidii, som forhen hørte til Neapel.

Chiusi (ford. Clusium), en af de 12 gamle etruriske Stæder, ligger ved Søen af samme Navn. Den er Sædet for en Biskop; men formedelst sin høist usunde Luft har den kun 200 Indv.

Øer, som høre til Toskana:

1) Elba (Ilva, Æthalia), skilt fra det faste Land ved Piombino-Canalen, er 7 Q. M. stor og meget bjergfuld. Det høieste Bjerg er Capanna, 3000 Fod. Hovedproduktet er Jern, hvoraf aarlig opgraves 2,800,000 Centner. Indbyggernes Antal udgiør 12,200 (1743 paa 1 Q. M.) Efter Wiener-

Congressens Bestemmelser er Øen overdraget til Toscana, efter at Keiser Napoleon, hvem den var aftraadt til, og som tog den i Besiddelse d. 4. Maji 1814, d. 26. Februar 1815 forlod den og gik til Frankrig.

Porto Ferrajo (Portus Ferrarius), 42° 49′ 6″ N. B., befæstet Hovedstad, beliggende paa Nordsiden af Øen, paa en høi Klippe, som fra Landsiden kun har een Tilgang. Stærkt Citadel, Slot og sikker Havn. I den Tid Napoleon residerede her, lod han anlægge en Vandledning og et Quarantainehuus. 3000 Indv.

Porto Longone, Fæstning, paa Sødostsiden af Øen, med 1500 Indv.

2) Pianosa (Planasia), kun beboet af nogle Fiskerfamilier, som bestandig ere udsatte for Corsarernes Besøg. 3) Gorgona (Urgas), en sort Klippe, ganske bevoxet med Krat. Vigtig Sardelfangst. 4) Giglio (Igilium), med 1200 Indv. Marmorbrud. 5) Troja (Trajani insula). 6) Palmajola, beboet af Fiskere. 7) Formiche, 10 Smaaøer. 8) Monte Christo (Aglasa), en Klippe, med nogle Vagttaarne. 9) Melora, beboet af Fiskere. 10) Gianuti (Diarium s. Artemisia), med nogle faa Fiskerfamilier. 11) Capraja (Ægilon s. Capraria), af vulkansk Oprindelse, har sit Navn af de vilde Geder, som findes her. 1500 Indvaanere.

Anmærkn. Storhertugdømmet Toscana indbefatter den største Deel af det gamle *Etruria, Tuscia eller Tyrrhenia.* Efter det vestlige romerske Riges Undergang adlød det afvexlende Heruler, Østgother, Græker og Longobarder, og kom endelig under Carl den Store, som lod det bestyre af Statholdere, der siden titleredes snart Markgrever, snart Hertuger. Blandt disse Hertuger var Welf den Tykke, Hertug i Baiern, den berømte Mathildes Gemal, Henrik den Sorte og Hen-

Jordbunden i Kirkestaten er overordentlig frugtbar, men slet dyrket.

Climaet er meget mildt, og, med Undtagelse af Sumpegnene, ogsaa sundt. Undertiden bliver dog Sneen længe liggende.

Produkter. De vigtigste Mineralier ere Marmor, Alun, Svovl, Salpeter, Vitriol og Puzzolanjord. — Betydelige Ege- og Castanieskove paa Apenninerne, Korn, men ikke tilstrækkeligt, Viin, Olie, Sydfrugter, Tobak, Hamp, Hør, Træfrugter, Manna. — Talrige Hjorde af Hornqvæg og Faar, Heste, Geder, Sviin, Fierkreaturer, betydelig Smaavildt og Fuglevildt, vigtig Bi- og Silkeavl, Cantharider. Fiskerierne ere ubetydelige.

Indbyggere. Deres Antal beløber sig til 2,355,000 (2886 paa 1 Q. M.), hvoraf 18 til 20,000 ere Jøder.

Manufacturerne og Fabrikerne ere ikke betydelige. Silkemanufacturerne, Uldmanufacturerne, Garverierne, Handskemanufacturerne, Hattemanufacturerne og Fajancefabrikerne ere de vigtigste. Her forfærdiges tillige mange Slags Liqueurs, Essenzer, Pomade, Tarmestrenge, og arbeides meget i Skildpadde. Ligeledes forarbeides meget af det Jern, som kommer fra Elba.

Handelen er ei meget levende. Bologna, Ancona, Senigaglia (hvor der holdes en vigtig Messe) og Civita Vecchia ere de betydeligste Handelsstæder. I Rom drives en vigtig Vexelhandel, og her findes den pavelige Laanebank (Sagro Monte di Pieta) og Laanebanken dello Spirito Sancto.

Der udføres: Korn, Uld, Olie, raa Silke, Alun, Puzzolanjord, Vitriol, Svovl, Canthariber, romerske Perler, Tarmestrenge, Farver, Mosaikarbeider, Honning, Vox, Hamp, Papiir, Fajance o. s. v.

Der indføres: Modevarer, Colonialvarer, tørrede Fisk o s. v.

Religionen er den romersk-catholske. Dens Cultus er overordentlig pragtfuld, men der herster her en langt større Tolerance, end i mange andre catholske Lande, og Inquisitionen er ei meer frygtelig. Geistlighedens Antal er her meget stort, og den er meget mægtig. Ved Ediktet af 17. August 1814 ere alle regulaire Ordener igien oprettede.

Videnskaber og Konster. Hine ere tilsidesatte, og Geistligheden søger at forhindre al Oplysning. Disse have vel deres Hovedsæde i Rom, men deres glimrende Periode er forbi. Kirkestaten har Universiteter i Rom, Bologna, Ferrara, Perugia, mange Academier og Collegier, gode Bibliotheker og andre videnskabelige Hjelpemidler, og Rom er endnu det Sted, hvor Konstnere i alle Fag maae hen for at uddannes.

Regieringsform. Denne er den eneste i sit Slags i Europa, og paa en Maade theokratisk monarkisk. I Spidsen for Staten staaer Pave Pius 7.*), der, som Efterfølger af den hellige Peter, betragtes

*) Som Cardinal hed han Gregorius Barnabas. Han er af Familien Chiaramonti, en Green af det franske Huus Clermont Tonnere, blev født d. 14. August 1742 i Cesena, og valgtes d. 14. Marts 1800 til Pave.

som Christi Statholder paa Jorden, og er Overhovedet for den catholske Kirke. Paven giver Love, besætter alle geistlige og verdslige Embeder, og tituleres Hans Hellighed eller Hellige Fader. Naar han underskrivet en Bulle kalder han sig catholicæ ecclesiæ episcopus og i Bullen selv Servus servorum Dei. I nogle Henseender er han indskrænket af Cardinalerne, som vælge Paven i Conclavet*). Disses Antal beløber sig til 70, men det er sjældent fuldt. De ere enten Cardinalbiskopper, Cardinalpræster eller

*) Naar en Pave er død, forkyndes det ved at lyde med den store Klokke paa Capitolium og ved at affyre Kanonerne paa Engelsborg. En Circulairskrivelse gjør det bekiendt for alle fraværende Cardinaler, og man foranstalter det Nødvendige til Conclaver. Dette er i det vaticanske-Pallads, og bestaaer af en Mængde smaa Værelser eller Celler. Hver Cardinal faaer slige 2, et for sig og et til hans Conclavister eller 2 Betjentere. Paa Dørene af Cellerne hænge Cardinalernes Vaabener. Paa den 11te Dag efter Pavens Død forsamle alle de tilstædeværende Cardinaler sig, holde en høitidelig Messe i Peterskirken, og gaae 2 og 2 i Procession ind i Conclavet. Herfra komme de ikke ud, forend en ny Pave er valgt. Valget skeer paa 3 Maader, enten ved *Scrutinium*, naar Cardinalerne optegne paa Sedler dens Navn, de ønske valgt, eller ved *Accessus*, som man betjener sig af, hvis der ved det foregaaende *Scrutinium* ikke faldt ⅔ af Stemmerne for nogen. Man gjæmmer Sedlerne fra *Scrutinium*, og enhver Cardinal maa skriftlig give sin Stemme til en Anden. Faaer man paa denne Maade ikke heller de ⅔ Stemmer ud, har man en tredie Maade, nemlig Inspirationen, som bestaaer deri, at alle de Cardinaler, der ere blevne enige, gaae ud af Cellerne og tiltaabe hverandre, at den og den skal være Pave. Af Frygt for at fortørne den ny Pave udraabe de andre det samme, og paa denne Maade faaer han de ⅔ af Stemmerne. Undertiden bliver man ei heller enige paa denne Maade, og man maa atter skride til *Scrutinium*. Derfor varer ogsaa et Conclave meget længe. De Egenskaber, som fordres for at blive Pave, ere især at han er en Italiener, og gammel, helst imellem 60 og 70 Aar;

Cardinaldiaconer, og titulefes enten efter 6, i Omegnen af Rom beliggende, Bispedømmer, eller efter en af de i Rom dem anviiste Kirker. Cardinalerne udgiøre det høieste Statscollegium, Consistoriet. De øvrige Regieringscollegier have Congregationer. Pavens Cancelli kaldes Dataria, og det høieste Appellationstribunal Rota romana. Pavens Krone er trebobbelt, og hans Vaaben er 2 Nøgler overkors, som Symbol paa den bindende og løsende Magt. Hofstaten er i Almindelighed meget glimrende, og ved Audiencer knæler man og kysser Pavens Tøffel.

Ridderordenerne ere:

1) Den hellige Peters Orden, stiftet af Leo 10.

2) Ordenen af den gyldne Spore, stiftet af Pius 6.

Krigsmagten bestaaer nu af 3 til 4000 Mand, men den skal forøges. Sømagten, hvis Station er Civita vecchia, tæller kun nogle Galleier, som krydse mod Sørøverne. Den østerrigske Keiser har Ret til at lægge Garnison i Ferrara og Commacchio.

Statsindtægterne beregnes til 7 à 8 Millioner Gylden, men de store Summer, hvilke Paverne forhen som Kirkens Overhoveder udpressede af de catholske Lande, formindskes Aar for Aar. Pavens Civilliste er 120,000 Piastre aarlig. Skatterne ere høist trykkende for Landmanden. Statsgiælden er meget betydelig, og udgjorde allerede før Franskmændenes Indfald i Kirkestaten 80 Mill. Scudi *).

*) Efter Wienercongressens Bestemmelser beholdt Eugen Beauharnois, Napoleons Stifsøn, de ham af Keiseren skiænkede Godser i Kirkestaten, og betaler derfor

Kirkestaten er inddeelt i Distriktet Rom og de 17 Delegationer Frosinone, Rieti, Viterbo, Civita vecchia, Perugia, Spoleto, Camerino, Macerata, Fermo, Ascoli, Ancona, Urbino, Forli, Ravenna, Bologna, Ferrara og Benevento med Pontecorvo.

Disse Delegationer inddeles i 3 forskiellige Classer, og kaldes Legationer, naar et af Delegationerne af første Rang bestemmes for en Legat. Delegationerne indbefatte igien Gubernier.

I. Distriktet Rom,

(tilligemed Tivoli og Subiaco, tæller 245,460 Indbyggere, og staaer umiddelbar under Paven).

Rom (Roma), 41° 53′ 54″ N. B., og 30° 7′ 30″ Ø. L., Hovedstaden i Kirkestaten og Pavens Residents, fordum Hovedstaden i det store romerske Monarki, og endnu med Hensyn til Konsten Verdens Hovedstad, ligger paa 12 *) Høie ved Tiberen, som deler Staden i 2 Dele.

Den er 2½ Miil i Omkreds, og omgiven med en stærk Muur, paa hvilken findes 19 Porte. Den har 35,900 Huse, 328 Kirker, hvoraf 186 ere Klosterkirker, over 30 Hospitaler, 4 Broer, en stor Mængde herlige Palladser, offentlige Bygninger, mange of-

Paven aarlig 20,000 Francs. De aarlige Indkomster af disse Godser er 850,000 Francs, og deres Capitalværdi er anslaaet til 17 Millioner Francs. I 9 Aar har Paven, mod denne Summes Erlæggelse, forbeholdt sig Ret til at kiøbe dem tilbage.

*) Det gamle Rom talte 10 Høie, hvoraf 7, Ø. for Tiberen, udgjorde den egentlige Stad, nemlig: *Mons Aventinus*, *Capitolinus*, *Palatinus*, *Esquilinus*, *Coelius*, *Viminalis*, *Quirinalis*. Hertil kom V. for Tiber *Janiculus* og *Vaticanus*, og yderst mod N. *Collis Hortulorum*.

fentlige Pladse, prydede med Fontainer og Billedstøtter, og en Skat af Oldsager, Mindesmærker og andre Sjældenheder, som ingen Stad paa Jorden. Gaderne ere for det meste lige og smukke, og paa mange Steder brolagde med Muursteen. Derimod findes mange ubeboede Steder, en stor Mængde Hanger inde i Staden, og paa flere Steder, især i den østlige og sydlige Deel af Staden, flere Marker.

Denne mærkværdige Stad er indbeelt i 14 Quarterer (Rioni). I saa mange var den ogsaa deelt paa Augusts Tid *).

I. Rione di Monti, den sydøstlige Deel af Staden, som indbefatter Høiene Quirinale, Beminale og Esquilino. I dette Quarteer mærkes det berømte Colossæum (saakaldet formedelst dets colossalske Størrelse), egentlig det gamle romerske Amphitheater, opført af Titus, efter Jødernes Undertvingelse. Denne Pragtbygning, hvori fordum saa mange Christne bleve et Bytte for vilde Dyr, er 581 Fod lang, 481 bred og holder 1616 i Omkreds. Den er 4 Etager høi, og skal have kunnet rumme 100,000 Mennesker. Trajanstøtten, et af de ypperligste Mindesmærker fra Oldtiden, 141 Fod høi og indvendig forsynet med en Sneglетrappe, hvorpaa man kan stige op til Spidsen af Støtten. Istedet for Trajans Billede, som prydede denne

*) Nemlig *Porta Capena*, *Cælimontium*, *Isis et Serapis*, *Via sacra*, *Esquilinus cum colle et turre Viminali*, *Alta semita*, *Via lata*, *Forum romanum*, *Circus Flaminius*, *Palatium*, *Circus Maximus*; *Piscina publica*, *Aventinus* og *Regio trans Tiberim*.

Colonne, er en Statue af St. Peter opsat paa den. Titus's Triumfbue er meget beskadiget, men Constantins er gandske vedligeholdt. Kirken St. Johannes af Lateran, opført af Constantin den Store, er den fornemste i Rom og hele den catholske Christenhed, hvorfor den ogsaa benævnes omnium urbis et orbis ecclesiarum mater et caput. Den er Pavens Sognekirke, og her krones Paverne. I denne Kirke findes det overordentlig skiønne Capel Corsini, den kostbare Altertavle af Mosaik, forfærdiget efter et af Guido Renis Malerier, den i Pantheon fundne Porphyrsarcophag, som man troer har indeholdt Agrippas Aske. Paa Pladsen foran Kirken staaer en 170 Fod høi ægyptisk Obelisk. Den hellige Trappe (Scala sancta), et firkantet Capel, har faaet Navn efter den Marmortrappe paa 28 Trin, som findes her, og som fordum skal have været i Pilatus's Pallads i Jerusalem, og være den, af hvilken Christus steg op, da han fremtraadte for Landshøvdingen. Derfor hoppe ogsaa andægtige Christne op af den paa Knæerne. Skibet i Kirken St. Maria maggiore (den fornemste af alle Mariakirker i Rom) bæres af 40 joniske Søiler af græsk Marmor, hvilke ere tagne af et Juno Lucinas Tempel. Loftet er forgyldt med det første Guld, som kom fra Peru. I denne Kirke findes det sixtinske og borghesiske Capel, og foran den staaer en overordentlig skiøn corinthisk Søile. St. Lorenzo Kirken, uden for Stadsmurene, er mærkelig ved sine Catacomber. Af Pallадser i dette Qvarteer mærkes det lateranske, opført under Sixtus d. 5. af Fontana, og siden 1693

et Fattighuus, Giustiniani (hvor forhen fandtes den berømte Statue af Minerva, som nu er i Paris), Mattei, Altieri, Strozzi og Negroni, med Levninger af Diocletians Bade.

2. Rione di Trevi, N. for forrige, har Navn efter den store Fontaine Trevi, som faaer sit Vand igiennem en gammel Aquæduct. Her findes Palladset Monte Cavallo eller det quirinalske, der, formedelst sin rene og sunde Luft og den smukke Udsigt, for det meste har været Pavernes Residents. Corso, en meget lang Gade, som under Carnevalet er det Sted hvor Hestevæddelabene holdes. De pragtfulde Kirker St. Vincent og Anastas. Palladserne Barbarini, det største i Staden, opført af Bernini, med et Bibliothek paa 60,000 Bind og 9000 Haandskrifter, ypperlige Malerier af Guido Reni, Caravaggio og Peter af Cortona, fortræffelige Billedstøtter saavel af græske som italienske Konstnere, og et Cabinet af Medailler og Ædelstene. Buoncompagni, Cavallieri, Colonna (i hvis Hauge man finder Ruiner af Constantins Bade og Solgudens Tempel), Bracciano, Pamfili og Verospi.

3. Rione di Colonna, Nordost for forrige, som har faaet Navn efter Antoninstøtten, der er 117 Fod høi, og hvorpaa Apostelen Paulus's Statue er opreist 1589. Den har, ligesom Trajanstøtten, indvendig en Snegletrappe. Paa Pladsen Rotonda, hvor der er opreist en Obelisk, staaer det herlige Pantheon (Rotonda), eller som det nu kaldes Kirken St. Maria ad Martyres. Det var fordum et Tempel, helliget alle Guderne, og blev opført

af den berømte Agrippa, men 607 af Bonifacius d. 4. omskabt til en Kirke for alle Martyrerne. Bygningen er 137 Fod høi og ligesaa bred, og Loftet er en Halvkugle, hvori øverst er anbragt en Aabning paa 27 Fod i Diameter, hvorigiennem Lyset falder. Den Porticus, som findes foran Pantheon, er siden tilbygget, og tæller 16 Søiler af orientalsk Granit, 15 Fod i Omkreds. Gulvet i Kirken er af Porphyr. Fordum var dette Tempel prydet med skiønne Billedstøtter af Guderne, men de bedste af disse lod Constantius bringe til Constantinopel, og siden har det lidt meget af Barbarerne. Her ere Raphael, Caracci og Mengs begravne. Propaganda, en stor Bygning, hvor Collegiet for Christendommens Udbredelse har sit Sæde. Theatret Capranico paa Pladsen Capranica. Palladserne Conti og Chigi.

4. Rione di Campo Marzo, der indtager den nordlige Deel af Staden, og har sit Navn efter den gamle berømte Marsmark, som laae her, og paa hvilken var opreist en ægyptisk Obelisk, der nu ligger omkastet. Til dette Quarteers Mærkværdigheder hører den spanske Plads (Piazza di Spagna), hvor den spanske Gesandts Pallads findes, og hvor der er opført en prægtig Fontaine i Form af et Skib. La Piazza di Popolo, ved Porta del Popolo, en af Roms Hovedporte, er stor og prydet med en høi Obelisk, 2 Fontainer og 2 Kirker. Fra den gaae 3 smukke Gader ud, blandt hvilke Corso er den midterste og længste. Af Augusts Mausoleum er nu kun et rundt Taarn, 20 Alen i Diameter, tilovers. Blandt Kirkerne mær-

kes St. Lorenzo in Lucina, St. Carlo al Corso, St. Trinita di Monti, St. Athanasio, Giesu Maria al Corso og den slavonske St. Girolamo Kirke. Desuden findes her: Villa Medici, paa Bjerget Pincio, hvor fordum Lucullis Hanger fandtes. Uagtet at Storhertugerne Leopold og Ferdinand bortførte meget til Florenz, f. Ex. Niobes Gruppe af Scopas, er den dog endnu mærkværdig ved sine Sjeldenheder. Villa Borghese, opført af Bramante, en af de mærkværdigste i Rom. Indvendig ere Murene besatte med antikt Basrelief, der bestaaer af ufallige Levninger fra Oldtiden, og som her saa konstigen ere forenede, at de synes at være forfærdigede for den Plads, hvor de findes. Ligeledes er her en ypperlig Samling af antike Billedstøtter (en fægtende Gladiator, Silen, Camillus, Hermaphroditen o. s. v.), Vaser og fortræffelige Malerier. Til denne Villa hører en stor Park. Palladset Ruspoli, med en overordentlig skiøn Marmortrappe, der hører til Roms største Mærkværdigheder. Det store Hospital St. Giacomo, det clementinske Museum, stiftet 1595 af Clemens d. 8., Theatret Aliberti.

5. Rione di Ponte, saa kaldet efter Engelsbroen (Ponte St. Angelo), ligger ved Tiber. Her findes den lange Strada Julia, en af de smukkeste i Rom, og Palladserne Cicciaporci, Nicolini, Sacchetti, Gabrieli, Altemps og Lancelotti.

6. Rione di Parione, med den skiønne Kirke St. Maria in Valicella, den smukke Piazza Navona, med en stor og 2 mindre Fontainer, et Værk af Bernini, Palladserne Orsini, med Levninger af

Pompeii Theater, Pamphili, opført af Borromini, Pio, Camellaria, Santobuono og Massimi: Her findes ogsaa Pasquinostøtten *).

7. Rione di St. Eustachio, der har faaet Navn efter Kirken af samme Navn: Her findes Sapienza, Universitetsbygningen, Palazzo nuovo og den franske St. Ludvigs Kirke paa Madonnapladsen, den spanske St. Jacobs Kirke, Theatrene Argentina og della Valle. og Palladserne Giustiniani, overordentlig rigt paa antike Billedstøtter og Basrelief, Cenci, Lante og della Valle.

8. Rione della regola, langs med Tiberen, i hvilket findes Palladset Farnese, opført i gammel romersk Smag af Michael Angelo. Quaderstenene hertil tog man fra Vespasians Amphitheater. Dette Pallads er ligesaa berømt for sin Skiønhed, som for de ypperlige Konstværker, der fandtes og endnu findes her. Her stod den farnesiske Herkules, forfærdiget af Athenienseren Glykon, den beundringsværdige Flora, og den farnesiske Tyr, et

*) Pasquino var en Skomager i Rom, og levede for hen ved 300 Aar siden. Hans vittige og satiriske Indfald gjorde ham saa bekiendt, at hans Værksted altid var fuldt af Mennesker, der havde Lyst til at lee. Kort efter at Pasquino var død, fandt man, i Nærheden af hans Værksted, en meget skamferet Støtte af en Gladiator, som blev opstillet i en Krog af Palladset Orsini. Folket gav den Navn efter den lunefulde Skomager, og fra den Tid blev det Skik at lægge denne døde Pasquino alle vittige og satiriske Indfald over Dagens Begivenheder i Munden, ved at hefte dem paa Støtten. Slige Satirer fik Navn af Pasquinader, hvoraf siden kom Ordet Pasquil. Ligeover for Pasquinostøtten staaer en anden, Marforio, (ↄ: *Martis forum*, hvor den fandtes). Paa denne hefter man i Almindelighed alle Spørgsmaal, som da blive besvarede af Pasquino.

Værk af Brødrene Apollonius og Tauriscus fra Rhodus. Det er den største Marmorgruppe, som findes, og er, uagtet den bestaaer af en Tyr, 5 Menneskefigurer og en Hund, forfærdiget af en eneste Marmorblok. Gallerket i dette Pallads indeholder Brødrene Caraccis Mesterværker. Palladserne St. Croce, Falconieri, Pichini og Spada, i hvilket sidste findes Pompeii Støtte, ved hvis Fod Cæsar myrdedes.

9. Rione della Pigna, hvor man finder Kirken Maria sopra Minerva (saakaldet fordi her fordum stod et Minervatempel), med et Dominicanerkloster, Inquisitionens Sæde, der har et Bibliothek paa 50,000 Bind. Uden for Kirken staaer en Obelisk. Jesuskirken, St. Ignatiuskirken, hvor Ignatius Lojola ligger begraven i et Capel, der i Pragt kun finder sin Lige i det storhertugelige toskanske Begravelsescapel. Palladserne Strozzi, St. Marco og Altieri, et af de største i Rom, med et Bibliothek, i hvilket findes mange sjeldne Haandskrifter.

10. Rione di Campitelli, hvor man finder Capitolium (Campidoglio), der ligger paa en næsten firkantet Plads paa den capitolinske Høi, paa det Sted, hvor det gamle Capitolium stod. Det er opført efter Michael Angelos Tegning, men hører til hans mindre udmærkede Arbeider. Bygningen er meget anselig, og en stor, prægtig Marmortrappe fører op til den. Paa Pladsen foran Capitolium staaer Marcus Aurelius's Equesterstatue, støbt af Kobber, den første i sit Slags. Her findes tillige Alexander Severi Gravmæle af Mar-

mor. I Salene og Gallerierne i dette Pallads giemmes en overordentlig Mængde Oldsager, som af Paverne Clemens 12. og Benedikt 14. fra alle Kanter i Rom ere flyttede herhen. Især er Keisersalen mærkelig, hvor man finder Bûsterne af de romerske Keisere og deres Gemalinder opstillede i lange Rækker. Til Capitolium hører den romerske Senators Pallads og Conservatorernes (3 Øvrighedspersoner) Pallads, uden for hvilket staaer Columna rostrata. Neden under Hovedbygningen er Fængselet for Criminelforbrydere. Paa Capitolium var det at Frankmændene 1798 proclamerede den romerske Republik. Af Kirker mærkes: St. Maria Ara Coeli, St. Maria in Portico, St. Maria della Consolatione, med et stort Hospital, hvor der er indrettet et anatomisk Theater, St. Pietro in Carcere, paa det Sted, hvor Peter skal have siddet fangen. Paa Campo vaccino (det gamle Forum romanum) staae 3 antike Støtter, Septimii Severi Triumfbue og Rudera af Fredens Tempel, opført af Vespasian. Palladset Caffarelli.

11. Rione di St. Angelo, saakaldet efter Kirken St. Angelo, er det mindste i Rom. Her mærkes Piazza Mattei, med den prægtige Skildpaddefontaine, Palladset Mattei, paa Bjerget Celio, med mange antike Statuer, Basrelief og Inskriptioner, Kirkerne St. Catarina de Funari og St. Ambrogio, Il Ghetto, det Quarteer, som er beboet af Jøderne, hvis Antal beløber sig til henved 10,000.

12. Rione di Ripa ligger langs med Tiberen, og indeholder den store og skiønne Kirke St. Paolo

fuor della mura, som Constantin den Store har lagt Grunden til. Den er 238 Alen lang og 129 bred, er en af Stadens 7 Hovedkirker, og har en hellig Port, som kun aabnes ved Jubelfester. St. Sebastiano Kirken, med store Catacomber, hvor mange Hedninger og Christne ligge begravne. Kirken St. Giovanni a Porta Latina, bygget paa Ruinerne af et Dianatempel, Cestius's Piramyde, et mærkværdigt Gravmæle, Caracallas Rendebane, Ruinerne af Caracallas Bade, Janusbuen, Cloaca maxima, et beundringsværdigt Værk. I Tiberen, lige for Capitolinerbjerget, ligger Øen St. Bartolomeo (Insula Tiberina), med Kirken St. Bartolomeo all Isola.

13. Rione di Trastevere har dette Navn, fordi det ligger V. for Tiber, og er for største Delen beboet af en urolig Pøbel (Transteveranere), der ligesom udgiør et eget Folk. Til dette Quarteers Mærkværdigheder hører Kirken St. Pitro in Montorio, hvor man forhen fandt det ypperlige Malerie, Christi Forklarelse paa Tabor, Raphaels sidste Mesterværk, og det fuldkomneste Maleri, Verden har at fremvise. Nu er det i Museet i Paris. Palladserne Salviati og Farnesina eller det lille farnesiske.

14. Rione di Borgo, forhen Roms Forstad, ligger ligeledes paa den høire Tiberbredde. Her mærkes Citadellet Engelsborg (Castello di St. Angelo), fordum kaldet Moles Hadriani. Denne runde, stærke Bygning blev allerede fra Justinians Tid brugt som Castel, og siden af Pave Alexander 6. endnu bedre indrettet dertil. Det bruges ogsaa til Statsfæng-

sel. Fra Engelsborg fører over Tiberen den 150 Skridt lange Engelsbro, opført af Hadrian, og prydet med mange Engle af hvidt Marmor, hvorefter den ogsaa har faaet sit nuværende Navn. Dens gamle Navn var Pons Ælius. Ved en 1500 Skridt lang bedækket Gang er Engelsborg forbundet med Vaticanet, Pavernes forhenværende Residentsslot, en uhyre, men ikke regelmæssig Bygning, det største Pallads i Rom, beliggende paa den vaticanske Høi. Det er 540 Skridt bredt og 320 dybt, tæller 22 Gaarde og 11,000 Værelser. Flere Paver have bygget paa dette Slot, som først blev færdigt under Sixtus 5. I den Deel af Palladset, som støder op til St. Peters Kirken, er Conclavet. I det sixtinske Capel sees Dommedag malet af Michael Angelo Buonaroti. Flere Sale i Palladset indeholde Raphaels Malerier. Det store, berømte vaticanske Bibliothek er opstillet i tillukkede Skabe i 5 store Værelser og 3 Gallerier. Det er stiftet af Sixtus 5., og forøget ved flere Bogsamlinger, f. E. den svenske Dronning Christines. Ihvorvel at en deel af de fra Heidelberg under Trediveaarskrigen bortførte og til Rom bragte Manuskripter ere tilbageleverede, indeholder Bibliotheket dog endnu 40,000 Haandskrifter, men kun 30,000 trykte Bøger. Her findes tillige en Mynt- og Medaillesamling, og en herlig Samling af gamle etruriske Vaser. I Tøihuset, som findes under Bibliotheket, giemmes for det meste kun gammeldags Vaaben. I Belvedere, som ved et Galleri hænger sammen med Vaticanet, findes flere ypperlige antike Billedstøtter, blandt hvilke Laocoons Gruppe, Apollo,

Antinous o. s. Ved Vaticanet ligger St. Peters Kirken, uden Tvivl den skiønneste Bygning i Verden. Bramante begyndte paa den, men det meste blev udført efter Michael Angelos Plan, der og saa opførte den uhyre Kuppel, som ansees for det dristigste Foretagende i Bygningskonsten, men tillige ikke for noget varigt Arbeide. Flere Architekter arbeidede siden derpaa, og Madero fuldførte Façaden og begge Taarnene. Over 100 Aar stod denne Bygning under Arbeide, og kostede 47 Mill. Scudi. Synet af Peterskirken forbauser; Alt er her i det Uhyre. Før man kommer til den, træffer man paa den prægtige, af Bernini opførte, kredsformede Porticus, med den herlige Colonnade, i Midten af hvilken staaer en ægyptisk Obelisk (124 Fod høi) og 2 store Fontainer. Denne Plads foran Kirken har Navn af Peterspladsen, og er 108 Skridt lang. Det uhyre Colossalske uagtet, som finder Sted i alle Forhold i det Indre af Kirken, overskuer Øiet dog alt uden Forvirring, formedelst den Harmoni, som finder Sted imellem alle Gienstande. Kirken er indvendig og udvendig beklædt med Marmor. Over Høialteret hæver sig en Baldachin, der hviler paa 4 Støtter af Bronze, 122 Fod høie. Foruden dette Alter ere der 28 andre. Kirken er 333 Alen lang, 142 Alen bred, og Høiden til Spidsen af Korset 243 Alen over Jordens Overflade, følgelig 19 Alen høiere end den største ægyptiske Piramyde. Den store Kuppel bæres af 4 uhyre Piller af 90 Fod i Omkreds og er 204 Fod i Giennemsnit. Blandt den overordentlige Mængde af Kostbarheder, der findes i denne Kirke, ere flere

Pavers Gravmæler, opførte af Marmor og Metal, den pavelige Stol (cathedra Petri), Kirkens første Tür, Frescomalerierne, Stukaturarbeiderne, Mosaikarbeiderne. Næsten midt i Kirken under Høialteret findes den saakaldte Pauli og Petri Begravelse, hvor der altid brænde 112 Lamper. I denne Kirke ligge ligeledes den svenske Dronning Christina og Prætendentens Gemalinde begravne. Det ny vaticanske Sakristi, opbygget af Pius 6., er overordentlig pragtfuldt, men svarer ikke til det Hele. Grunden til Peterskirken blev lagt 1506, og Bygningen blev fuldført 1614. — I dette Quarteer mærkes desuden den pavelige Mynt, Inquisitionens Pallads og Kirkerne St. Maria Transpontina og St. Maria in Campo santo.

Neppe har nogen Stad i Verden saa mange Fontainer som Rom, og de udgiøre en af Stadens skiønneste Prydelser. Blandt disse udmærker sig den store paa Pladsen Navona, Paul d. 5tes Fontaine, der ved sin Vandmasse driver flere Møller, Fontainen del Termine, Fontainen Trevi, der giver det sundeste og den paulinske, der maaskee af alle Fontainer i Verden giver den største Vandmasse. Vandet til disse Fontainer ledes igiennem lange Aquæducter.

Den uhyre Mængde af Oldsager og Konstværker, som Rom besidder, giør det endnu til Middelpunktet for de skiønne Konster, og for Malere, Billedhuggere og Architekter er det Hovedskolen. For de skiønne Konster findes her Academiet St. Luca.

Videnskabelige Anstalter ere Universitetet della Sapienza, Propaganda, med et Bogtrykkeri for 30 gamle og nye Sprog, det marianske, græske og tyske Collegium, det arcadiske Academi, Academiet for Archæologien, Academia Tiberiana, o. s. v.

Blandt Romernes offentlige saavel religiøse som andre Fester ere at mærke St. Peters Festen, paa hvilken den uhyre Kuppel paa Peterskirken bliver oplyst, Festen for at helligholde Pavens Kroningsdag, paa hvilken 4500 Raketter afbrændes paa Engelsborg, og Carnevalet, som varer i 8 Dage og bestaaer i Maskerade og Hesteveddeløb i Corso (der har en Længde af henved 2700 Skridt).

Politiet er her, i Forhold til det i andre Hovedstæder, ikke strengt, og de 300 Sbirrer, som skulle sørge for den offentlige Sikkerhed, ere langt fra ikke tilstrækkelige til at forhindre jevnlig Straten-røveri og Snigmord. Den Overstkommanderende over Sbirrerne kaldes Barigello, og staaer under Gouverneuren i Rom. Gaderne oplyses ikke; og de enkelte Lygter, som brænde hist og her, udhænges af private Folk.

Luften i Rom er fra Julii til October meget usund, og Fremmede ere udsatte for farlige Sygdomme. I denne Tid staae hele Quarterer af Staden ubeboede. Sirocco blæser her, og afkræfter Indvaanerne, uden i øvrigt at være farlig.

Folkemængden i Rom beløber sig til 134,000, hvoriblandt henved 3000 ere Præster og Munke, og over 1300 Nonner.

I Omegnen af Rom findes et stort Antal prægtige Villaer, og milelange Catacomber. Igien-

nem Porten St. Sebastiano, den sydligste i Rom, kommer man paa den appiske Vei, hvoraf der endnu findes betydelige Levninger, som vidne om dens Fasthed. Den blev anlagt af Censoren Appius Claudius og førte til Brundusium.

Ostia (Ostia), 41° 45′ 35″ N. B., Bispesæde ved Tiberens Udløb i det toskanske Hav, har en Cathedralkirke. Saliner. 4000 Indv.

Anmærkn. Det gamle navnkundige Ostia, der paa Augusts Tid talte 80,000 Indvaanere, blev anlagt af Ancus Martius, Roms fjerde Konge, og ødelagt af Araberne. Paa den anden Side af Tiberen, ved den nuværende lille By Porto, finder man Levninger af de 2 Havne, Claudius og Trajan anlagde.

Tivoli (Tibur), 41° 57′ 49″ N. B., beliggende i Campagna di Roma, ved Teverone, paa Skraaningen af et Bjerg. Den er slet bygget, men har et stort Torv, hvor man seer 2 ægyptiske Statuer af rød Granit, en Cathedralkirke og flere prægtige Villaer, blandt hvilke udmærker sig Levningerne af den 1542 anlagde Villa Esta. I Nærheden af Staden findes flere Steenbrud, og noget derfra danner Teverone, de Gamles Anio, der har en incrusterende Egenskab, et 60 Fod høit Vandfald. 14,000 Indv.

Anmærkn. I Omegnen af Tivoli findes flere Mærkværdigheder fra Oldtiden. Her sees Levninger af Vestas Tempel og af Mæcens og Hadrians Villaer. Af den sidste findes store Ruiner, hvor man endnu altid ved Eftergravning finder Oldsager og Konstværker. I Villa Albani i Rom giemmes meget, som man har opgravet her.

Subiaco, Flekke, paa en Høi ved Teverone, i Campagna di Roma.

2. Delegationen Frosinone,
(med 159,770 Indbyggere).

Frosinone, Hovedstad, ved Bosa, med 5000 Indvaanere.

Frascati (ford. Tusculum), Bispesæde, med mange skiønne Villaer (f. E. Aldobrandini, Rufina, Falconieri, Taverna, Mondragone). Navnet udledes af det italienske Frasca, Buskværk, enten formedelst de mange Kratskove, som findes her, eller fordi Indvaanerne af Tuskulum, efterat Staden var ødelagt 1190, flettede sig Hytter af Løvværk.

Anmærkn. I Nærheden af Tusculum laae Ciceros berømte Villa Tuskulanum, som han især elskede, og hvor han underviste i Philosophi og udarbeidede sine *Quæstiones Tusculanæ*.

Velletri (Velitræ), 41° 41′ 16″ N. B., omgiven med forfaldne Mure, har flere Palladser, og paa sit store Torv en stor Metalstatue, som forestiller Pave Urban 8. 12,000 Indv.

Anmærkn. Paa en Villa, der laae i Nærheden af Velitræ, blev Keiser August opdragen.

Palestrina (ford. Præneste), Bispesæde, med en Cathedralkirke. Ruiner af Fortunas Tempel, foruden flere her fundne Oldsager. 3000 Indv.

Albano (det gamle Alba longa), 41° 43′ 50″ N. B., Bispesæde, med en Cathedralkirke og flere fornemme Romeres Villaer. Ikke langt fra Byen findes den af Bierge indsluttede Albanersø. 2400 Indvaanere.

Terracina (Anxur, Terracina), 41° 18′ 14″ N. B., Bispesæde, ligger paa et Bjerg i en høist

usund Egn, og har et Slot og en Cathedralkirke, som er opført paa Ruinerne af et gammelt Tempel. 9000 Indb.

Fra Byen Nettuno til Terracina strække sig de pontinske Sumpe (Paludes Pomptinæ s. Campus Pomptinus), som indtage henved 10 Q. M. Det Vand, som kommer fra Sezza og løber mod Terracina, har ikke Fald nok paa Sletten, og samler sig derfor i Sumpe, som ved deres Uddunstninger giøre Luften saa usund, at man endog sporer Virkningerne deraf i Rom. Derfor, og tillige for at vinde saa stor en Strækning Land for Agerdyrkningen, var det Pius d. 6tes Yndlingsidee (Julius Cæsar og August havde uden Held prøvet derpaa) at udtørre disse Moradser, hvilket dog, efterat han havde ødelagt uhyre Summer, mislykkedes. Hvorvel denne Egn i Oldtiden allerede var berygtet for sin usunde Luft, fandtes der dog 23 Stæder her, som Volskerne beboede. Den berømte appiske Vei gik her igiennem til Terracina.

Cap Anzo, hvor man endnu finder Levninger af den gamle mægtige Søstad Antium.

3. Delegationen Rieti,

(med 65,740 Indbyggere).

Rieti (Reate), 42° 24′ 25″ N. B., Hovedstad og Bispesæde, ved Velino, har en Cathedralkirke og 6500 Indb.

Otricoli (Ocriculum), Flekke, med romerske Oldsager.

4. Delegationen Viterbo,

(med 114,488 Indbyggere. Denne Delegation indeholder det meste af det forhenværende Patrimonio di St. Pietro, de Gamles *Tuscia suburbicaria*).

Viterbo (Viterbium), 42° 24′ 54″ N. B., Hovedstad og Bispesæde, omgiven med Mure og Taarne:

Den er stor, har brede og lige Gader, en Cathedralkirke, hvor flere Paver ligge begravne, og mange Palladser. Viterbo var Hovedstaden i det Land, Mathilde skienkede til Pavestolen. 10,000 Indvaanere.

Montefiascone (Mons Fiasconus), Bispesæde, paa et Bjerg, med en Cathedralkirke. 3000 Indv.

Anmærkn. Her voxer den behagelige Viin *Est, est, est.*

Bolsena (Volsinium), 42° 37′ N. B., ved Søen af samme Navn.

Montaldo (Civitas Graviscæ), Flekke, med et Slot.

5. Delegationen Civita vecchia,
(med 19,266 Indbyggere).

Civita vecchia (ford. Centum cellæ), 42° 5′ 24″ N. B., befæstet Søstad, med en Havn (Frihavn), der har 2 Indgange, og hvor Pavens Flotille ligger stationeret. 12,000 Indv.

I Nærheden findes Bagnie de Palazzi.

Civita Castellana, Bispesæde, paa en steil Klippe, ved Treja, har en Cathedralkirke og en af Clemens 11. opført Bro, som gaaer over en Dal og forbinder 2 Klipper.

Her troer man det gamle *Falerii* har staaet.

Sutri (Sutrium), Bispesæde, ved Pozzolo, med en Cathedralkirke og 4000 Indv. (Kirkeforsamling 1046, Henrik 3.)

Nepi (Nepe, Nepete), Bispesæde, med en Cathedralkirke.

Cerveteri (ford. Cære), i Oldtiden en af de 12 etruriske Stæder, er nu kun ubetydelig.

Bracciano, ved Indsøen af samme Navn, er Hovedstaden i et lille Fyrstendømme, der tilhører Huset Odescalchi.

6. Delegationen Perugia,

(med 181,550 Indbyggere).

Perugia (Perusia), 43° 6′ 46″ N. B., Hovedstad og Bispesæde, ikke langt fra Tiber, har en Cathedralkirke, et Universitet og 2 lærde Selskaber. 16,000 Indb.

7. Delegationen Spoleto,

(med 102,100 Indbyggere).

Spoleto (Spoletum), 42° 44′ 50″ N. B., Hovedstad og Bispesæde, ligger paa en Høi, ved Mareggia, har en Cathedralkirke, et Castel og en Aquæduct, som leder Vandet fra det ligeover for liggende Bjerg St. Franciscus, bestaaer af 10 Buer af Quaderstene, og skal have en Høide af imellem 4 og 500 Fod. 6000 Indb.

Asisi (Assisium), 43° 4′ 32″ N. B., Bispesæde, paa et Bjerg, har en Cathedralkirke, som bestaaer af 3 ovenover hverandre opførte Kirker. I den underste af disse ligger St. Franciscus, Stifteren af Franciskanerordenen, begraven. 4000 Indvaanere. (St. Franciscus's, f. 1182, † 1226, Fødeby).

Narni (Narnia), 42° 31′ 17″ N. B., Bispesæde, paa et Bjerg, har en Cathedralkirke og en prægtig Aquæduct. 5000 Indb.

Her ere Keiser Nerva og Pave Johan 23. fødte.

Terni (ford. Interamna), 42° 34′ 25″ N. B., Bispesæde, imellem 2 Arme af Nera, har en Cathedralkirke og 7000 Indb.

Her ere de romerske Keisere Tacitus og Florianus og Historieskriveren Tacitus fødte.

Norcia (Nursia), ved Fredbera, har 4000 Indvaanere.

Stifteren af Benedictinerordenen, Benedictus, blev født her i Aaret 480.

Nocere (Nuceria), Bispesæde, med varme Bade.

8. Delegationen Camerino,

(med 31,136 Indbyggere).

Camerino (Camerinum), 43° 6′ 26″ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, paa et Bjerg ved Chienti, har en Cathedralkirke, et Universitet og 5400 Indv.

9. Delegationen Macerata,

(med 197,320 Indbyggere).

Macerata, 43° 18′ 36″ N. B., Hovedstad, paa et Bjerg, ved Chienti, har en Cathedralkirke, et Universitet, en Ridderskole og 2 Academier. 7630 Indvaanere.

Loretto (Lauretum), 43° 27′ N. B., Bispesæde, ved Musones Udløb i det adriatiske Hav, bestaaer kun af en eneste lang Gade, og er omgiven med Mure, Taarne og dybe Grave. Den har 2 Forstæder og en Cathedralkirke, i hvilken findes det i den catholske Christenhed saa berømte Casa santa di Loretto *), til hvilket man fra Aaret 1295 har gjort

*) *La Casa santa di Loretto*, det Huus, som Maria skal have beboet i Nazareth, blev, saaledes fortælle Catholikerne, i Aaret 1291 ført af Englene fra Galilæa til Tersati i Illyrien, og den 10de December ved Midnatstider hensat i Egnen af Recanati, omtrent 1000 Skridt fra Havet, 8 Maaneder derefter flyttet 1000 Skridt nærmere til Recanati, og endelig, efter et Par Maaneders Forløb, i Aaret 1295 henbragt paa sit nuværende

Valfarter. Den Skat, som findes ved Casa santa, var forhen langt betydeligere end den nu er. Paa Pladsen uden for Cathedralkirken staaer en Malmstatue, som forestiller Sixtus d. 5. 6000 Indv.

Tolentino, 43° 12′ 50″ N. B., ved Chienti, med 3800 Indv. (Fredsslutning 1797).

10. Delegationen Fermo,

(med 77,100 Indbyggere).

Fermo (Firmana, ford. Firmum Picenum), 43° 10′ 18″ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, belig-

---

Sted. Dette hellige Huus, som staaer midt i Cathedralkirken, er opført af ulige store Muursteen og Cedertræ, og udvendig beklædt med Marmor. Det er 15 Alen langt, $7\frac{1}{2}$ bredt og 9 høit, og saavel indvendigt som udvendigt ziret med mange Kostbarheder. I den forreste Deel af Huset hænge 37 massive Sølvlamper, i den bageste findes et Gitter og en Dør af Sølv, bag ved hvilken man seer det berømte Mariabillede. Blandt flere Mærkværdigheder viser man i den forreste Deel af Huset det Vindue, hvorigiennem Engelen Gabriel indtraadte til Maria, i den bageste, hvis Vægge ere belagde med Sølvplader, seer man den hellige Jomfrues Ildsted, hendes Klædning, som hun skal have baaret i Galilæa og som giemmes i et Chrystalskrin, og den Skaal, hvoraf hun gav sit Barn at drikke. Her findes desuden en Mængde Juveler og Kostbarheder af Guld og Sølv, saasom Lamper, Englebilleder, o. s. v. Den Skat, som giemtes her, og som ved de Franskes Indfald 1798 for største Delen adsplittedes, ansloges til 9 Mill. Rdlr. Franskmændene bortførte Mariabilledet, men leverede det igien tilbage 1802. Sin Rigdom skyldte *Casa santa* deels de store aarlige Indkomster af 30,000 Scudi, deels de mange Gaver, som her offredes af fromme Pillegrime, hvis Antal hvert Aar ansloges til imellem 40 og 50,000, men før Reformationen til 100 *a* 200,000. Staden Loretto skal have faaet sit Navn efter en from Matrone Lauretta, som boede paa det Sted i Egnen af Recanati, hvor det hellige Huus først blev hensat 1294.

gende ved Havet, har en Cathedralkirke og et Universitet, stiftet af Bonifacius d. 8. 7200 Indb.

II. Delegationen Ascoli,

(med 69,100 Indbyggere).

Ascoli (Asculum Picenum), 42° 51′ 24″ N. B., Hovedstad og Bispesæde, paa en Høi, som er omflydt af Tronto. Den er omgiven med Mure, har et Citadel, en Cathedralkirke og et Jesuitercollegium. 7550 Indb.

12. Delegationen Ancona,

(med 147,355 Indbyggere).

Ancona (Ancona), 43° 37′ 54″ N. B., Hovedstad og Bispesæde, beliggende ved det adriatiske Hav, imellem 2 Høie, paa hvilke ligge Citadellet og Cathedralkirken. Stadens Havn (den eneste af nogen Betydenhed ved det adriatiske Hav, med Undtagelse af de østerrigske Havne) er forbedret af den romerske Keiser Trajan, hvorfor man ogsaa har opreist ham en Æresport paa den 1000 Skridt lange Molo, som dækker Havnen, og hvor der findes en halv Snees Kanoner. Siden 1732 er den en Frihavn. Den er dyb nok, men bliver det tilstoppet. Quarantaineanstalter. 17,400 Indbyggere, hvoraf 5000 ere Jøder.

Jesi (Æsis), Bispesæde, ved Esino, med en Cathedralkirke og 5000 Indb.

13. Delegationen Urbino,

(med 198,150 Indbyggere).

Urbino (Urbino Nortense), 43° 43′ 36″ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, beliggende paa et Bierg,

var fordum Hovedstaden i et eget Hertugdømme. Den har et forhenværende hertugeligt Slot, en Cathedralkirke, et Universitet, stiftet af Clemens d. 10. og det ældste Akademi i Italien. 4800 Indv.

Anmærkn. Raphael Sanzio eller de Santi, Italiens største Maler, blev født her 1483 paa en Langfredag, og døde i sit 37te Aar i Rom 1520, ligeledes paa Langfredag.

Senigaglia (Seno Gallia, saakaldet efter de senoniske Galler), 43° 43′ 16″ N. B., Bispesæde, ved Havet, omgiven med Mure og Bastioner. Den har et Slot, en Cathedralkirke, en Mynt, et Theater og en lille Havn. I de sidste 8 Dage af Julii holdes her en af de største Messer i Italien. 6200 Indvaanere.

Pesaro (Pisaurum), 43° 55′ 1″ N. B., Bispesæde, ved Mundingen af Foglia, er noget befæstet, har et stort Torv, hvor man har oprettet en Billedstøtte for Urban d. 8., en Cathedralkirke, Palladset Poggio imperiale og en gammel romersk Aquæduct. De Figener, som voxe her omkring, ansees for de bedste i Italien. 10,000 Indv.

Fossombrone (Forum Sempronii), Bispesæde, med et Bjergslot og en Cathedralkirke. Staden er berømt for sin Silke, som gaaer i Handelen under Navn af Seta della Manca, og ansees for den bedste europæiske. 3500 Indv.

14. Delegationen Forli,

(med 150,940 Indbyggere).

Forli (Forum Livii), 44° 13′ 25″ N. B., Hovedstad og Bispesæde, beliggende imellem Floderne Ronca og Montone, ved den gamle æmilianske Vei, er en

finuk Stad, med brede, lige Gader og en af de største og skiønneste Pladse i Italien, en Cathedralkirke, med et prægtigt Mariacapel, et Universitet og et Videnskabsacademi. 13,000 Indv. (Anatomen Morgagnis, f. 1682, † 1772, Fødeby).

Rimini (Ariminum), 44° 3′ 43″ N. B., Bispesæde, ved Marecchia, hvor den falder i det adriatiske Hav. Den er velbygget, men temmelig øde. Til dens Mærkværdigheder hører den store Domkirke, i Nærheden af hvilken staaer et gammelt Castel, Kirken St. Francesco, hvor Malatesta ligger begraven, den store firkantede Plads Consoli, med en mærkværdig Fontaine, og Palladset Gambalonga, med et offentligt Bibliothek. Blandt flere Oldsager seer man en Triumfbue for August (der især søgte at hjelpe Ariminum i Veiret) og en Bro over Floden Marecchia, opført af samme Keiser. Fra Staden fører Forstaden til Havnen, som kun er maadelig. 8100 Indv.

Cesena (Cesena), Bispesæde, ved Foden af et Bjerg, i Nærheden af Savio, med 8100 Indv. (Paverne Pius d. 6. og Pius d. 7des Fødeby).

15. Delegationen Ravenna,

(med 123,770 Indbyggere).

Ravenna (Ravenna), 44° 25′ 5″ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, beliggende i en sumpig Egn, ikke langt fra Mundingen af Montone. Den er omgiven med Mure, og har et stort Torv, paa hvilket staae 4 Billedstøtter, 2 af Granit, som forestiller St. Victor og St. Apollinaris, og 2 af Metal, nemlig Paverne Alexander 7. og Clemens 12.

Cathedralkirken er mærkelig ved de hængende Taarne. Ved Vitaliskirken var forhen at see Theodosii Datter Placidias Begravelse, hvor ogsaa Keiserne Honorius, Constantinus og Valentinianus 3. laae begravne. Paa Gaden uden for et Franciscanerkloster ligger Dante Alighieri i en Begravelse, der er omgiven med et Gitterværk og har Udseende af et Capel. Uden for Staden ligger Mariacapellet eller den saakaldte Rotonde, der er 16 Skridt i Giennemsnit, og hvis Kuppel, som holder 57 Alen i Omkreds, er af en eneste Steen. Dette var den østgothiske Kong Theodoriks Mausolee, som hans Datter Amalasunta opreiste for ham, og oven paa Kuppelen stod hans Porphyrsarcophag, omgiven af de 12 Apostler. Den blev siden nedreven fra sit Sted, og indsat i Muren ud mod Gaden i det i Staden værende Theodoriks Pallads. Den er 4 Alen lang og 2 Alen bred. Ravenna havde i gamle Tider en Havn, men denne er nu næsten ganske tilstoppet, og Staden ligger nu over ¼ Miil fra Havet. 10,200 Indvaanere.

Anmærkn. Ravenna er en meget gammel Stad, og havde i Oldtiden en ypperlig Havn, hvorfor ogsaa August havde en Flaade liggende her. Tiberius opførte dens Mure med megen Pragt, hvortil man endnu seer Spor i den saakaldte *Porta aurea.* I det 4de Aarhundrede blev den de romerske Keiseres almindelige Residents, og var Italiens vigtigste Fæstning. Odoacer, som kuldkastede det vestlige romerske Rige, residerede her, og blev her overvunden af Østgotheren Theodorik, der ogsaa valgte den til sin Residents. Siden blev Ravenna Sædet for de græske Exarcher. — I Aaret 1512 forefaldt ikke langt fra Staden et Slag imellem Franskmændene og de forenede spanske og

pavelige Tropper, hvori hine vel feirede, men tillige mistede deres unge, kiække Anfører Gaston de Foix.

Faenza (Faventia), 44° 17′ 19″ N. B, Bispesæde, ved Floden Amone, er omgiven med Mure, har en Cathedralkirke og paa det store Torv en skiøn Marmorfontaine. Staden er ellers mærkelig som det Sted, hvor det ægte Porcelain, der efter den har faaet Navn af Fajance, er opfundet. 12,500 Indv. (Den berømte Mathematiker Evangelista Torricellis, f. 1608, † 1647, Fødeby).

Imola (Forum Cornelii), 44° 21′ 32″ N. B., Bispesæde, beliggende paa en Øe i Floden Santerno, er omgiven med Mure og Taarne, og har en Cathedralkirke, et Slot og 8400 Indv.

16. Delegationen Bologna,

(med 280,700 Indbyggere).

Bologna (Bononia, ford. Felsina), 44° 29′ 36″ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, en gammel stor og berømt Stad, og næst Rom den vigtigste i Kirkestaten, ligger ved Foden af Apenninerne, imellem Floderne Reno og Savena, paa en meget frugtbar Slette, hvorfor Staden ogsaa har faaet Tilnavnet la Grassa (den Fede). Den er næsten 3 Mile i Omkreds og tæller 8000 Huse, 150 Kirker, 9 Hospitaler, 13 offentlige Pladse, 12 Porte og mange Palladser. Gaderne ere for største Delen lige og brede, og Staden i det Hele velbygget, uden egentlig at være skiøn, da man mere har seet paa Beqvemmelighed, end paa udvortes Ziir. De udenfor Husene værende lange Rækker af Arcader, der ere høiere end Gaden, og afbenyttes af Fodgiæn-

gere, betage mange smukke Bygninger deres Udseende. Til Bolognas fortrinligste Mærkværdigheder hører den 190 Skridt lange og 150 Skridt brede Piazza maggiore, hvor man finder en af Bolognas fornemste Prydelser, Neptunsbrønden, en pragtfuld Fontaine, med mange Figurer af Bronze. Metropolitankirken, som er opført i moderne Smag, den hellige Petronii (Bolognas Skytspatron) Stiftskirke, den ældste og største i Staden, mærkværdig ved den Meridian, Cassini har draget her. Den er af Metal, næsten en Tomme tyk og indlagt i hvidt Marmor i Gulvet. Paa den sydlige Ende af Kirken er en Aabning, igiennem hvilken Solnyset falder paa Linien, og saaledes hele Aaret igiennem angiver den egentlige Middagstid. I denne Kirke blev Carl d. 5. kronet 1530 af Clemens d. 7.; han var den sidste tyske Keiser, som kronedes af Paven. Det firkantede Taarn degli Asinelli, som er opført 1109, har, Kuppelen uberegnet, en Høide af 371 Fod, og afviger $3\frac{1}{2}$ Fod fra den perpendiculaire Linie. Af det tætved staaende skiæve Taarn Garisendi, som var 90 Alen høit, men da Grunden gav efter sank saa meget, at det divergerede 8 Fod fra den lodrette Linie, har man taget saa meget, at det nu kun er nogle og tyve Alen høit. Palazzo publico, en stor, men gammeldags Bygning, hvor man finder 2 Malmstatuer, der forestille Gregor d. 13. og Bonifacius d. 8. I dette Pallads findes tillige den lærde Ulysses Aldrovandis Naturaliecabinet og hans Manuskripter, som udgjøre næsten 200 Folianter. I Dominicanerkirken ligger Dominicus Guzman,

Dominicanerordenens Stifter, og den berømte Grev Marsigli begravne. Denne Grev Marsigli skylder Bologna sit berømte Academi, det saakaldte Institut i Bologna, stiftet 1710, det eneste i sit Slags i Italien. Det indtager et smukt Pallads, har et stort offentligt Bibliothek paa 150,000 Bind, Observatorium, et naturhistorisk og physikalsk Cabinet, og Sale for Søvæsenet, Krigskonsten, Chymien, Anatomien, Maler- og Billedhuggerkonsten og Oldsager. Universitetet er gammelt, og var allerede i det 12te Aarhundrede berømt som det Sted, hvor den romerske Ret florerede. Det har 72 Professorer. I Universitetsbygningen (Il Studio) findes det i Form af et Amphitheater anlagde anatomiske Theater, der er prydet med de berømteste Lægers Billedstøtter. Skuespillhuset er stort og smukt. Blandt private Palladser fortjene at mærkes Zambeccari, Caprara og Aldrovandi. Af Levninger fra Oldtiden ere de saakaldte Marius's Bade de betydeligste. Egnen omkring Staden er meget skiøn, og man finder her ved Bjerget Paderno den saakaldte bononiske Steen (Luminabile, Spongia di luce), der lyser i Mørket, naar den først en Tidlang har lagt i Solen, men især calcineret giver et stærkt Lys fra sig. Bologna er ligeledes mærkelig som det Sted, hvor de bekiendte Bologneserflasker (der udvendig kunne taale et temmelig stærkt Slag, men indvendig ere saa skiøre, at en liden Steen, som man lader falde i Flasken, sønderknuser dem) bleve opfundne 1740 af Paul Baptista Balbi. Manufacturerne ere temmelig betydelige, og Handelen levende. En vigtig Artikel er Hamp, hvoraf aar-

ligen her avles henved 200,000 Centner. 64,000 Indb. (Malerne Lodovico, Agostino og Annibale Caraccis, Giovanni Francesco Grimaldis il Bolognefes og Grev Marsiglis Fødeby).

Omtrent 1 Miil fra Staden ligger Monte della Guardia, paa hvilket Bjerg findes Dominicaner-Nonneklosteret Madonna di St. Luca, hvor der giemmes et mærkværdigt Mariabillede, som Evangelisten Lucas selv skal have malet. Eengang om Aaret bliver det med megen Høitidelighed hentet til Bologna, men hele Aaret igiennem giøres Valfarter til det. Til meer Beqvemmelighed for de Valfarende, har man fra Bologna til Toppen af Bjerget anlagt et Galleri, som har 640 Buer, og hører til Italiens største Mærkværdigheder.

Cento *), Bispesæde, ved Reno, med 4000 Indb. (Maleren Barbieris, f. 1590, † 1660, Fødeby).

17. Delegationen Ferrara,

(den nordligste i Kirkestaten, med 171,000 Indbyggere).

Ferrara, 44° 49′ 56″ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, var fordum Hovedstaden i et eget Hertugdømme. Den ligger ved Po, i en meget sumpig Egn, og er stor, men kun slet befolket. Den har et Citadel, i hvilket ligger en østerrigsk Garnison, og hvor man finder et betydeligt Tøihuus. I det gamle, med Mure, Taarne og Grave omgivne, Slot residerer den pavelige Legat. Domkirken er meget pragtfuld, og beklædt med Mar-

*) Byens Navn har givet Anledning til det Ordspil, at man fra Taarnet Asinelli i Bologna kan see hundrede og fem Stæder (*Cento e cinque città* ɔ: Cento og fem Stæder).

mor. I Benedictinerkirken findes den berømte Ariosts Begravelse, og St. Anna Hospitalet er bleven mærkværdig ved Tasso, der i 7 Aar var indspærret her som Afsindig. I Palazzo del Paradiso findes Universitetet, med et prægtigt offentligt Bibliothek, en botanisk Hauge, anatomisk Theater og Museum for Oldsager. Skuespilhuset er smukt. Staden har i det Hele 100 Kirker og 38 Klostere, dens Gader ere for største Delen brede og lige, og blandt disse er St. Benedictgaden, 3000 Skridt lang, den fornemste. Luften i denne Stad er, formedelst Sumpene, temmelig usund. 27,000 Indvaanere.

Comacchio (Comaclium s. Cimaculum), 44° 40' 27'' N. B., Bispesæde og Fæstning, besat af østerrigsk Garnison, ligger ikke langt fra Havet i Maremma di Comacchio, og har en høist usund Luft. 5500 Indv.

Maremma di Comacchio dannes af Poflodens Mundinger, som aarligen træde over deres Bredder og anrette megen Skade. Flere Planer til at udtørre disse Sumpe ere ikke blevne udførte, især fordi Fiskeriet i disse Laguner er saa overordentlig betydeligt, saa at det forhen aarligen indbragte Pavens Statkammer henved 30,000 Scudi. Længere nede mod Kysten blive disse Sumpe nemlig til store Damme, som kun ved en smal Landstrimmel ere skilte fra Havet, og som have 3 Udløb i det. I Februar aabnes disse, for at Fiskene kunne komme herind, og tilsluttes igien i Marts. Naar Efteraaret kommer, og Fisken søger til Havet, aabnes Udløbene igien; og i store Kurve af Siv, hvilke man lægger i Strømmen, fanges en overordentlig Mængde forskiellige Sorter Fisk.

18. Delegationen Benevento med Pontecorvo, beliggende i Kongeriget Neapel, (med 25,700 Indbyggere).

Benevento (Beneventum, forhen Maleventum), 41° 6' N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, ligger i en frugtbar Dal, ved Foreningen af Floderne Sabato og Calore, i den neapolitanske Provinds Principato ultra. Staden har en Cathedralkirke og en prægtig Triumfbue (nu kaldet Porta aurea) for Trajan. 14,000 Indb.

Anmærkn. Benevent var fordum Hovedstaden i et eget Fyrstendømme, som blev oprettet af Longobarderne i Slutningen af det 6te Aarhundrede, og var meget betydeligt. Siden deeltes det, og det egentlige Benevent, som i det 12te Aarhundrede under Pave Leo d. 9. forenedes med Kirkestaten, blev kun ubetydeligt (7 Q. M.) Det har fra den Tid, med korte Mellemrum, været forenet med Kirkestaten; men i Aaret 1807 bortskiænkede Napoleon det, som fransk Tronlehn, til Talleyrand, der blev i Besiddelse af det til 1814, da det gaves Paven tilbage. — Benevent er bekiendt i Krigshistorien. Her slog Manius Curius Dentatus den epirotiske Kong Pyrrhus 275 f. Chr. Fdf., og i Aaret 1266 eft. Chr. Fdf. forefaldt her et Slag imellem Carl af Anjou og Manfred, i hvilket den sidste blev dræbt.

Pontecorvo, Bispesæde, ved Garigliano, i den neapolitanske Provinds Terra di Lavoro. Den har en Cathedralkirke, et Citadel og 5200 Indb.

Anmærkn. Pontecorvo var fordum et eget Fyrstendømme (2 Q. M. stort), som Pius 2. forenede med Kirkestaten. 1806 udnævnte Napoleon Marskal Bernadotte til Fyrste af Pontecorvo; men efter Napoleons Fald kom det igien under den pavelige Stol.

Under pavelig Skyts staaer:

I. Republiken St. Marino,

som er beliggende i Delegationen Forli, indtager et Areal af $1\frac{1}{2}$ Q. M., og tæller 7000 catholske Indbyggere. Denne Republik, som er over 1300 Aar gammel, og under alle politiske Storme har hævdet sin Selvstændighed, regieres efter sine egne Love, og erkiender kun Paven for sin Skytsherre. Et Raad af 300 Ældste (Anziani) har den souveraine Magt, og Regieringen forvaltes af et Senat af 12 Personer, i Spidsen for hvilket staaer en Gonfaloniere (Faneherre), som kun beklæder denne Post i 3 Maaneder. Alle ere, naar Nøden fordrer det, forpligtede til Krigstjeneste. Republikens Vaaben er et Bjerg, hvorpaa staae 3 Casteller.

St. Marino, Republikens Hovedstad, beliggende paa et Bjerg, som har kun en eneste, smal Tilgang. Den har 3 Casteller, 3 Klostere og 5 Kirker, og i den ene af disse ligger Republikens Stifter, den hellige Marinus *), begraven. Man seer hans Billedstøtte her. Omkring Bjerget voxer god Viin. 6000 Indv.

Dette Bjerg, tilligemed Landsbyerne Faetano og Serravalle, udgiør Republikens hele Territorium.

---

*) Oprindelsen til denne lille Fristat fortælles saaledes: En Murer, ved Navn Marinus, opslog sin Bolig paa dette Bjerg, og levede her som Eremit. Snart omtalte Rygtet hans Hellighed, og en formuende Dame, som eiede dette Bjerg, gjorde ham en Foræring dermed. Siden nedlode Flere sig paa Bjerget, indrettede en liden Stat, og gave den, efter den hellige Eneboer, Navnet St. Marino.

Kirkestaten. Grunden til den nuværende Kirkestat (i Oldtiden beboet af Latiner, Sabiner, Etrurer, Picener, Senoner, Umbrer, Boier og Lingoner) blev lagt, da Pipin den Lille 754 skiænkede, og Carl den Store 774 stadfæstede den romerske Biskop det meste af Exarchatet, som var erobret fra Longobarderne. Men Carl, hvem Leo d. 3. Aar 800 kronede til Keiser, forbeholdt sig Overherredømmet over disse Lande, og de følgende Paver bleve af flere kraftige og frygtede Keisere holdte i denne subordinerede Stilling, indtil Gregor d. 7des Herskesyge, understøttet af Omstændighederne, hævede Pavemagten til saadan en Høide, at den blev frygtelig for de mægtigste Fyrster, og en Klippe, hvorpaa flere af Tysklands kiækkeste Keisere strandede. Under Leo d. 9. blev Benevento 1052 forenet med Kirkestaten, og den berømte Grevinde Mathilde testamenterede Gregor d. 7. sine Stater. Ved at favorisera Normannerne i det Neapolitanske havde Paverne i disse, hvem de forlenede med Neapel og Sicilien, forskaffet sig en kraftig Støtte mod de tydske Keisere. Korstogene, der ligesaa førtes under Pavernes Styrelse, befordrede disses Magt betydeligt, og den kloge Innocens d. 3. bragte den paa sin høieste Spidse. De kiække Hohenstaufer maatte efter en langvarig Kamp bukke under for Hierarchiets Vaaben, og Conradin, den Sidste af denne stolte Keiserslægt, efter Pavens Beslutning, paa Skafottet ende sit Liv i Hovedstaden i det Rige, hans Forfædre med saa megen Kraft havde styret. Neapel bortgav Paven til Huset Anjou. Men i Philip den Smukke af Frankrig fandt Paven en frygtelig Modstander, og efter Bonifacii d. 8des Død forflyttede den ved fransk Indflydelse udvalgte Clemens d. 5. Pavesædet 1305 til Avignon, hvor det forblev til 1377, da Gregor d. 11. igien forlagde det til Rom. Dette saakaldte babylonske Fangenskab, i hvilket Paven kun var et Redskab for fransk Politik, bibragte hans Anseelse et dybt Saar, og det store Schisma, som Consiliet i Costnitz endte 1418, bidrog ogsaa til Pavemagtens Svækkelse.

Imidlertid vidste Paverne dog ved Snedighed igien for endeel at udvide deres geistlige og verdslige Magt, og sætte Christenheden i Contribution. — Men Luthers Reformation 1517 bibragte Pavemagten et føleligt Stød, i det den løsrev Halvdelen af Europa fra dens Herredømme; og Carl d. 5. lod Paven føle hans Svaghed. — Vel bragte den kraftige Sixtus d. 5. imod Slutningen af det 16de Aarhundrede igien for en kort Tid den pavelige Stol i Anseelse, men efter hans Død sank denne, ligesom Oplysningen fremmedes, meer og meer, og Ludvig d. 14. bragte anden Gang Paven til at skiælve for en fransk Konge. — Ødselhed og den overhaandtagende Nepotisme undergraver meer og meer Pavestólen, og da Clemens d. 14. 1774 ophævede Jesuiterordenen, faldt dens stærkeste Støtte. Pius 6., hans Eftermand, kunde, uagtet han selv reiste til Wien, intet udrette mod Joseph den 2dens Kirkereformer, og døde tilsidst som Fange i Frankrig, medens Kirkestaten, allerede ved Freden i Tolentino 1797 berøvet Romagna, Bologna og Ferrara, omskabtes til en romersk Republik. Østerrigske og russiske Vaaben satte Pius 7. paa Pavestolen. Concordatet 1801 med Frankrig gjorde hans verdslige Magt endnu mindre; og da han ikke vilde indvillige i Napoleons Fordringer, opløstes Kirkestaten ganske 1809, indlemmedes deels i det franske Keiserdømme, deels i Kongerigerne Italien og Neapel. Paven blev nødt til at tage sit Ophold i Frankrig, hvor ham aarligen anvistes en Appanage af 2 Mill. Fr., og han forblev ogsaa der, indtil Catastrophen 1814 bragte ham tilbage til Italien, og satte ham igien i Besiddelse af hans Lande.

K. Kongeriget begge Sicilierne

er beliggende imellem 30° – 37° Ø. L. og 36° 37′ – 43° N. B., bestaaer af 2, siden 1817 sammensmeltede, Kongeriger. Det grændser mod N. og N. V. til Kirkestaten og det middellandske Hav, mod Ø. og N. Ø. til

det adriatiske og middellandske Hav, mod S. og V. til Middelhavet.

Det indtager et Areal af 2024 Q. M., hvorpaa leve 6,583,500 Indbyggere.

Kongeriget begge Sicilierne er et constitutionelt Monarki, som er arvelig i Bourbonnernes Dynasti, saavel i den mandlige som qvindelige Linie. Den udøvende Magt besidder Kongen *), men den lovgivende deler han med Nationen, som i Neapel repræsenteres ved et Parliament af 100 Personer, der deles i 5 Bænke, hvortil hører Geistligheden, Adelen, Godseierne, de Lærde og Kiøbmændene, men i Sicilien af et Parliament, som deles i 2 Kamre: Pairernes og de Deputeredes. — Kongen er myndig, naar han fylder det 16de Aar. Hans Titel er: Konge til begge Sicilierne og Jerusalem, Infant af Spanien, Hertug af Parma, Piacenza og Castro, og arvelig Storhertug af Toskana. Kronprindsen **) tituleres Hertug af Apulien. Vaabenet er, med nogle Smaaforandringer, det spanske. Kongen faaer en Civilliste, og det trykkende Feudalsystem er afskaffet. — Det høieste Regieringscollegium er Statsraadet, som bestaaer af $\frac{1}{2}$ Neapolitanere og $\frac{1}{2}$ Sicilianere. I Sicilien repræsenteres Kongens Person ved en Vicekonge, som altid er en Prinds af Blodet.

---

*) Ferdinand d. 4., f. 1751, besteg Thronen 1759. Napoleon fratog ham Neapel, men Sicilien beholdt han, understøttet af Engellænderne. Efter Murats Nederlag 1815 kom han tilbage til Neapel.

**) Frants Januar Joseph, født d. 19. August 1777.

Ridderordenerne ere:

1) Den hellige Januarii Orden, stiftet 1738.
2) Den constantinske Orden.
3) Den hellige Ferdinands Orden.
4) Ordenen af begge Sicilierne, stiftet 1808.

Krigsmagten udgiør 16,000 Mand Infanteri og 4 Cavalleriregimenter regulaire Tropper. Hertil komme Provinciallegionerne, som tælle 47,000 Mand. Flaaden bestaaer af 3 Linieskibe, 5 Fregatter og nogle mindre Krigsskibe.

Statsindtægterne beløbe sig til 24 Millioner Gylden, og Giælden næsten til 150 Millioner.

Kongeriget begge Sicilierne bestaaer af de 2 Kongeriger Neapel og Sicilien.

I. Kongeriget Neapel.

(Regnum neapolitanum)

udgiør den sydlige Deel af den italienske Halvøe, grændser mod N. og N. V. til Kirkestaten, og er paa de andre Sider omgivet af Middelhavet. Dets Fladeindhold er 1434 Q. M., og dets største Længde fra N. til S. er 85 Mile. Dets Brede er afvexlende fra 40 til 4 Mile. Det er bjergfuldt, men har vidtløftige Dale og en meget frugtbar, tildeels vulcansk, Jordbund. Foruden Apenninerne, som i en stor Halvbue strække sig igiennem Kongeriget (deres høieste Punkter ere Gran-Sasso d'Italia, 8255 Fod, Velino, 7872 Fod, og Sila, 4634 Fod), og ende sig i Forbjergene Capo dell' Armi og Spartivento, mærkes Bjergkiæden Volturno, og det isolerte ildsprudende Vesuv, 3680 Fod. Floderne ere kun Kystfloder, og blandt disse mærkes Garigliano, Volturno og Ofanto. Af Indsøer: Celano, Agnano og Averno. — Climaet er mildt, og Snee er høist sielden; men fra Maji

til Enden af September er Atmosphæren overordentlig Heed, og den brændende Sirocco gior den endnu mere trykkende. Landet er rigt paa de herligste Produkter, men mange af dem afbenyttes kun slet. — Indbyggernes Antal er 4,933,500 (3420 paa 1 Q. M.), som, med Undtagelse af 60,000 Arnauter, alle ere Italienere og bekiende sig til den catholske Religion. Geistligheden er meget talrig og rig. Der findes 21 Erkebisper, 114 Bisköpper, over 50,000 Præster, over 30,000 Munke og 27,000 Nonner. Geistligheden besidder næsten ⅓ af alle Grundeiendomme, og har en Indkomst af næsten 10 Mill. Ducater. Adelen er ligeledes talrig og rig, og af Fyrster, Hertuger, Marcheser, Grever og Baroner tælles henved 1000. Den offentlige Underviisning er slet, Manufacturer og Fabriker kun i en maadelig Forfatning, og Handelen for det meste passiv og i Hænderne paa Udlændinger, hvorfor Landet aarligen har en Underbalance i sin Handel af over 1 Mill. Ducater.

Ifølge et kongeligt Decret af 1817 er Kongeriget Neapel inddeelt i følgende 15 Provindser:

1. Napoli.
2. Terra di Lavoro.
3. Abruzzo ulteriore I.
4. Abruzzo ulteriore II.
5. Abruzzo citeriore.
6. Principato citeriore.
7. Principato ulteriore.
8. Capitanata.
9. Molise.
10. Terra di Bari.
11. Terra d'Otranto.
12. Basilicata.
13. Calabria citeriore.
14. Calabria ulteriore I.
15. Calabria ulteriore II.

I. Provindsen Napoli,

(42 Q. M. stort, med 751,890 Indbyggere).

Neapel (Parthenope, siden Neapolis, ital. Napoli, frsk. Naples; har Tilnavnet Fidelissima, i gamle Tider Otiosa), 40° 50′ 15″ N. B. og 31° 54′ 55″ Ø. L., Hovedstad i Kongeriget, Kongens Residents, Sædet for de høieste Regieringscollegier og en Erkebisp, en af Europas største og folkerigste Stæder, og den største i Italien, har en amphitheatralsk Beliggenhed ved Foden af flere Bjerge omkring en Bugt (Cratere kaldet), og udbreder sig (Forstæderne uberegnede) imellem denne og Bjergene i en Omkreds af henved 3 Mile.

Staden er ikke befæstet, men beskyttes af 5 Forter. Den har 6 Forstæder, 40,000 Huse, 67 Kirker, 130 Kapeller, 149 Klostere, 11 Hospitaler, 48 Fattighuse, 381 Arbeidshuse, 7 Theatre, 2 Jesuitercollegier, 45 Bogtrykkerier, og inddeles i 12 Quarterer. Da Staden ligger indkneben imellem Bjergene og Havet, ere Gaderne ikke meget brede, for største Delen kun 8 à 10 Skridt. Dog findes flere prægtige lige og brede Gader, blandt hvilke Toledogaden, over 3000 Skridt lang, er den meest bekiendte. Til Stadens Mærkværdigheder hører: det kongelige Slot, en i god Smag opført Bygning, hvis Façade har 3 over hverandre opreiste Rader Søiler. Ved en Bro hænger det sammen med Saarsenalet, og ved et Gallert, som bæres af en stor Bue, med det ny Castel, der ikke er meget stort, men stærkt, og forsynet med Casematter. Uden for Castellet findes den store, med Fontainer prydede, Plads Largo del Castello.

politanernes almindelige Promenader. Andre offentlige Spadseregange ere Plata mone, Haugerne ved Villa reale, den store Molo og den ny Kai. Manufacturerne og Fabrikerne ere ikke i nogen blomstrende Forfatning, hvorvel Neapolitanerne ere temmelig driftige. Instrumentfabriker ere de vigtigste, og Neapel er ogsaa Middelpunktet for den italienske Musik. Politiet er under Joachim Murats Regiering organiseret paa en bedre Fod, og Sikkerheden i Staden er som en Følge deraf meget tiltaget. Gaderne blive nu oplyste om Natten. Indbyggernes Antal beløber sig til 331,000, hvoraf henved 40,000 ere Lazzaroni *), 4000 Advocater og omtrent 2200 Fremmede.

*) Lazzaronerne, denne mærkværdige Classe af Mennesker, findes kun i Neapel. De have ikke nogen bestemt Beskiæftigelse, Huus eller Underhold, og den meste Tid af Aaret tilbringe de Dag og Nat paa Gaderne og de offentlige Pladse. Landets Frugtbarhed, Indbyggernes Tarvelighed, og det hede Clima, der giver Mennesket Hang til Ladhed, har frembragt denne Menneskeclasse, som, hvorvel der hersker en almindelig Forbindelse imellem den, dog meget sjælden er bleven farlig for Staten. Lazzaronen behøver overmaade lidet, og har aldrig ved anstrenget Arbeide søgt at forskaffe sig meer, end den høieste Nødvendighed kræver. Neapel er ogsaa et Sted, hvor Alt forener sig for at sætte Lazzaronen istand til at føre et saadant passivt Levnet; derfor kan kun ogsaa den høieste Nød tvinge ham til at forlade Staden. Hvorvel Lazzaronerne ere saa talrige, og Følelsen af deres Kraft let kunde forlede dem til Voldsomhed, taale de dog med megen Godmodighed den øvrige Pøbels Drillen og Fornærmelser, og forrette med Troskab, hvad de paatage sig. Det vagtsomme Politi under Murats korte men kraftige Regiering, og hans kloge Forholdsregler imod dem, have kiendeligen formindsket deres Antal, og de synes ogsaa at have faaet nogen Smag for et mere beqvemt og behageligt Levnet.

Anmærkn. Neapel blev anlagt af Grækere fra Byen Cumæ, som blev stiftet 1050 f. Chr. Fdſ. af Euboeeren Hippokles. Staden kaldtes af dem *Parthenope*, men da de af Misundelse over dens Tilvært først ødelagde den, men siden bleve nødte til igien at opbygge den, fik den Navnet *Neapolis*. Den led meget i de puniske Krige, hørte siden til Romernes *Socii*, kom længere hen i Tiden under de græske Keisere, og blev i det 9de Aarhundrede eft. Chr. Fdſ. ødelagt af Araberne. Siden kom den i Normannernes Hænder, og deelte Skiæbne med det øvrige Kongerige. Keiser Frederik 2. af Hohenstaufen, hvis Residents den for det meste var, gjorde meget for dens Opkomst, og Carl af Anjou sørgede ogsaa for dens Forskiønnelse. — 1528 blev Staden beleiret af en fransk Hær, som formedelst Pest og Andreas Dorias Frafald ganske opreves. — 1647 var Neapel Skuepladsen for den blodige Rebellion, som ledetes af Fiskeren Masaniello, der blev et Offer for den Pøbel, hvis Lidelser han søgte at formindske. — 1799 blev Neapel, efterat Lazzaronerne i en blodig Fægtning vare slagne, besat af Franskmændene under Championet, og Neapel erklæret for en parthenopæisk Republik. 1802 tog Kong Ferdinand 4. igien sin Residents her, men 1805 proclameredes Joseph Napoleon til Konge, efter hvem fulgte Joachim Murat. Da denne i 1815 førte den uheldige Krig mod Østerrigerne, blev Neapel, efter hans Flugt, besat af disse, og Ferdinand 4. vendte samme Aar tilbage til sin Hovedstad.

Til Mærkværdighederne i Omegnen af Neapel hører:

1) **Grotten i Posilippo** (Grotta del Monte di Posilippo), som er udhugget i lige Linie igiennem Bierget Posilippo. Igiennem denne underjordiske Gang gaaer Landeveien fra Chiaia til Puzzuoli. Den har længe existeret, og omtales allerede af Strabo, der udgiver den for et Værk af de gamle Cumæer. Veiens Længde er 1090 Skridt, dens

Brede 12 til 15, og Indgangen til den er 400 til 480 Alen høi. Grotten faaer kun sparsomt Lys igiennem 2 Aabninger for oven, og Joachim Murat lod den derfor overhvidte og oplyse ved Lamper. I Midten af den staaer et Capel, og ved Indgangen til den findes Virgils Begravelse, en fiirkantet Bygning, hvis Hvælving er indfalden.

2) Agnanosøen (Lago d'Agnano, Lacus Anianus), ligger ved Camaldulenserklosteret, ikke langt fra Grotten i Posilippo. Den er omtrent en halv Miil i Omkreds og mærkelig derved, at den undertiden bruser i Veiret og spruder, som om den koger; og dog er dens Vand ikke varmt.

3) Svedebadene ved St. Germano (Stuffa di St. Germano), som findes ved Bredden af Agnanosøen, ere Bjerghuler, i hvilke hede Dunster, med en Varme af 40°, opstige igiennem Sprækker. Disse Bade afbenyttes meget for Gigt.

4) Hundegrotten (Grotta del Cane, Spiraculum Puteolanum), en Damphule, allerede omtalt af Plinius. Den findes i en Klippe ved Bredden af Agnanosøen, er kun 10 Fod dyb, 4 bred og 9 høi. Fra Gulvet i Grotten opstige varme Dampe i en Høide af henved en halv Alen. Disse Dampe standse Aandedrættet og ere dræbende, og da man almindeligen har gjort Forsøg paa deres Virkning (der saalænge man har kiendt denne Grotte altid har været den samme) med Hunde, har Grotten efter disse Dyr faaet sit Navn.

5) Solfatara (egentlig Terra solforata), en høitliggende Dal, omtrent 1600 Skridt lang og 650 Skridt bred, som kun ligger ¼ Miil fra Agnanosøen. Den har, saavelsom de omkringliggende Høie, et hvidguult Udseende, og er ganske vulcansk. Overalt er Jorden varm, paa nogle Steder hed, og igiennem flere store Aabninger udvælde med stærkt Bulder tykke Svovldampe, der i stille Veir ofte stige i Veiret som Søiler paa

50 til 60 Alen i Høiden. De Gamle gave derfor denne Dal Navn af Forum et olla Vulcani. Jorden er her næsten overalt huul, og naar man derfor kaster en stor Steen ned i Dalen, hører man et Echo, lig en Torden. Man opgraver her meget Svovl, Alun og Salmiak. Formodentlig er denne Dal en indsunken Vulcan, og rimeligviis staaer den i Forbindelse med Vesuv; thi jo mere denne Vulcan ryger, jo svagere damper Solfatara; er Vesuv derimod rolig, opstige store Dampstøtter fra Dalen.

Portici, Flekke, ved Havet og Foden af Vesuv, med et prægtigt kongeligt Pallads, igiennem hvis Forgaard Landeveien gaaer. Paa Slottet findes en Samling af Oldsager, for største Delen fra det opgravede Herculanum og Pompeji, ovenpaa hvilken førstnævnte Stad Portici for endeel er bygget. 5200 Indb.

Anmærkn. Imellem Stæderne Portici og Torre del Greco, omtrent 1 Mill fra Neapel, findes det mærkværdige Herculanum, som tilligemed Pompeji og Stabiæ, i Aaret 79 eft. Chr. Fdf., under Keiser Titus's Regiering, ved et voldsomt Udbrud af Vesuv (Plinius) blev bedækket med Aske og Lava. 1711 fandt man de første Spoer af Herculanum, i det man vilde grave en Brønd. Eftergravningen standsedes, men begyndte igien 1738, og Theatret i Herculanum var det første, man stødte paa. Derpaa opsøgte man Stabiæ og Pompeji, paa hvilket Sted man fandt et Amphitheater. Under Joachims d. 1stes Regiering skete Eftergravningen med mere Kraft og Indsigt, end forhen; vel standsedes den ved Krigsurolighederne 1815, men er igien begyndt. Blandt de for Videnskabsmanden og Konstneren uvurdeerlige Skatte, som man her har opgravet, ere 1700 Volumina, som bleve fundne i en nu igien tilkastet Villa ved Herculanum, og de saakaldte herculanske Malerier, hvilke man tilligemed

Muren, de ere anbragte paa, har henflyttet i Museet i Portici.

Vesuv (Vesuvius), beliggende 1½ Miil Sydost for Hovedstaden og 1 Miil fra Havet, bliver fra de allerældste Tider omtalt som en Vulcan. Bjerget danner en afstumpet Kegle, hvis Grundflade holder 15 Mile i Omkreds. Det er 3680 Fod høit, ryger næsten altid, og opkaster ofte om Natten Flammer. Ikke sjælden skeer der frygtelige Explosioner, som anrette stor Ødelæggelse. Af slige tæller man henved 30, blandt hvilke de i Aarene 79, da Herculanum og Pompeji gik under, 203, 472, 512, 685, 993, 1036, 1306, 1631, 1694, 1730, da Bjergets Top udvidede sig betydeligt, 1766, 1779, 1794, da Torre dell Greco næsten ganske ødelagdes, og Bjergets Kegle styrtede ind, hvorved dets Høide blev betydeligen formindsket, og i Aaret 1804 ere de voldsomste. Ved dybe Dale skilles Vesuv fra de andre Bjerge Somma og Ottojano, hvilke ved Udbruddet 1794 næsten ganske bleve ødelagde, men synes engang at have tilligemed Vesuv udgjort een Masse. Fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede har Vulcanen næsten hvert Aar foraarsaget Explosioner, og den store Fare uagtet, som de Mennesker, der boe ved Foden af Bjerget, ere udsatte for, lokker dog den yppige Vegetation dem til at underkaste sig Faren. Det er det eneste Sted, hvor den behagelige Viin Lacrymæ Christi voxer.

Puzzuoli (Puteoli), Bispesæde, ved en Havbugt, har en Domkirke. Staden var i gamle Tider meget anselig, og Egnen deromkring meget mærkværdig. Mange af de berømteste Romere havde her deres Villaer, da Egnen er overordentlig skiøn. Her findes flere Oldsager, blandt andre et Serapis-Tempel og et Amphitheater. Havnen er god. 9000 Indv.

Anmærkn. Det mærkværdige vulcanske Produkt Puzzolana (*Terra Puteolana*), der med saa megen Fordeel bruges til Bygninger, og allerede af de gamle Romere blev anvendt til den appiske Vei og Dæmningerne ved Puzzuoli, findes især ved denne Stad, hvorefter det ogsaa har faaet Navn.

I Nærheden af Puzzuoli findes Montenuovo, et 2 à 300 Fad høit Bjerg, som 1538 med skrækkeligt Bulder opsteg af Lucrinersøen, der for endeel udtørredes. Søen Averno (Lacus Avernus) ligger ikke langt fra ovennævnte Bjerg, er 1500 Skridt i Giennemsnit og 30 Favne dyb. Ved denne Sø findes den saakaldte cimmæiske Sibylles Hule, som fordum var en Forbindelsesvei imellem de gamle Stæder Bajæ og Cumæ. Ligeledes bemærker man de betydelige Ruiner af sidstnævnte Stad. Her findes ogsaa den saakaldte døde Sø (Lago di morti), som er meget fiskerig. Søen Fusaro, de Gamles Acheron, og de saakaldte elysæiske Marker, en meget yndig Egn.

Aversa (Atella), 41° 4′ N. B., Bispesæde, paa et Bjerg, har en Cathedralkirke og 14,000 Indb.

Torre del Greco (Turris Græci), Flekke, ikke langt fra Neapel. 1794 blev den næsten ganske ødelagt ved et Udbrud af Vesuv. 15,800 Indb.

I denne Provinds mærkes Forbjerget Miseno, hvor man finder den mærkværdige Traconara-Hule, og hvor man endnu seer Ruinerne af den gamle Stad Misenum, der fordum var en Station for den romerske Flaade, og blev ødelagt 890 af Araberne.

2. Terra di Lavoro

(Terra laboris, Laborinus campus, endeel af det gamle Latium og Campania),

80 Q. M., med 519,500 Indbyggere.

Capua (Capua), 41° 7′ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, en noget befæstet, men slet bygget

Stad ved Volturno. Den har et Citadel, en Cathedralkirke og et Theater. Staden er anlagt 865, og var Hovedstaden i et Grevskab, som af Otto I. blev ophøiet til et Fyrstendømme. 8000 Indv.

Anmærkn. Det gamle berømte *Capua*, som først kaldtes *Vulturnus*, og som Cicero havde taget under sit Patrocinium, laae henved en halv Miil fra det nuværende Capua, paa det Sted, hvor nu findes den lille Flekke St. Maria di Capua. Hvor det nuværende Capua findes laae forhum Byen *Casilinum*.

Gaëta (Cajeta), 41° 30′ N. B., stærkt befæstet Stad og Bispesæde, paa en Landtunge ved den gaëtanske Bugt, har en Cathedralkirke og en Havn. I Castellet ligger Connetablen Carl af Bourbon begraven. 15,000 Indv. (Mærkværdig Beleiring 1806. Prindsen af Hessen-Philipsthal).

Nola (Nola), Bispesæde, opført paa Ruinerne af det gamle Nola, en skummel, sletbygget Stad, med et Pallads, en Cathedralkirke og 8400 Indv. (Marcellus og Hannibal).

Venafro (Venafrum), Bispesæde, med 2800 Indvaanere.

Arpino (Arpinum), 41° 44′, beliggende paa en Høi, ved Fibreno. 9700 Indv.

Her ere de berømte Romere Marius og Cicero, og Maleren Cæsar d'Arpino fødte.

Fondi (Fundi), Bispesæde, ved Garigliano, i en yderst usund Egn, har en Cathedralkirke. I Nærheden ligger Indsøen Fondi, der har sit Udløb i Havet. 5000 Indv.

Sorrento (Surrentum), Erkebispesæde, ved Napolibugten. Cathedralkirke. 4200 Indb. (Torquato Tassos, f. 1544, † 1595, Fødeby).

Aquino (Aquinum), 41° 33′ N. B., Flekke, ved Melfa, med 700 Indb.

Anmærkn. Her blev Digteren Juvenal og Philosophen Thomas af Aquino født 1224, † 1274.

Monte Casino, et Benedictinerabbedi, paa Bjerget af samme Navn. Det blev stiftet 529 af Benedict fra Nursia, og blev siden ødelagt, først af Longobarderne, siden af Araberne og tilsidst ved et Jordskiælv. Det har en prægtig Kirke, et betydeligt Bibliothek og et vigtigt Archiv, men kun 35 Munke. I Klosteret findes tillige en ypperlig Malerisamling. Hvor Klosteret staaer fandtes fordum et Apollotempel, og ved Foden af Bjerget sees Ruinerne af den gamle Stad Casinum. Til Abbediet hører den ved Foden af Bjerget beliggende By St. Germano.

3. Provindsen Abruzzo ulteriore I.

(hvor de gamle Prætutii, Vestini og Marrucini boede)

(40 Q. M., med 157,340 Indbyggere).

Teramo (Teramum, ford. Interamnia), 42° 37′ N. B., Hovedstad og Bispesæde, ved Tordino, har en Cathedralkirke. 5300 Indb.

4. Provindsen Abruzzo ulteriore II.

(Sabini og Marsi),

(134 Q. M., med 233,000 Indbyggere).

Aquila, 42° 25′ N. B., Hovedstad og Bispesæde, paa en Høi, ved Aterno, har en Cathedralkirke og vigtige Lærredsmanufacturer. 7500 Indb.

I denne Provinds ligger Indsøen Celano, de Gamles *Lacus Fucinus*.

5. Provindsen Abruzzo citeriore

(hvor de gamle Frentani boede),

(74 Q. M., med 232,500 Indbyggere).

Chieti eller Teti (Teate), 42° 42' N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, ved Pescara, har en Cathedralkirke og 12,300 Indv.

Efter denne Stad har Teatinerordenen, som stiftedes 1524, faaet Navn.

Sulmona (Sulmo), 42° 3' N. B., Bispesæde, med 4000 Indv. (Ovids Fødeby).

6. Provindsen Principato citeriore

(Picentini og endeel af Campania),

(111 Q. M., med 444,370 Indbyggere).

Salerno (Salernum), 40° 35' N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, ved en efter Staden benævnt Bugt af Middelhavet, mod Landsiden omgivet af Bierge. Dens Gader ere smale, brolagde med Lava, og Byen i det Hele uanselig. Her findes en Cathedralkirke og et Universitet. I Middelalderen florerede Lægekonsten her paa den saakaldte salernitanske Skole, som dengang var meget berømt. 9200 Indv.

Her døde Gregor 7. 1085.

Amalfi (Amalphia), 40° 35' N. B., Erkebispesæde, imellem Bierget Collo og Havet, med en Cathedralkirke og 2800 Indv. (Masaniellos Fødeby).

I Amalfi skal Compasset være opfundet af Flavio Gioja i Begyndelsen af det 14de Seculum.

Pesti (Pæstum, Posidonia, Neptunia), Bispesæde, med herlige Ruiner, opdagede 1755.

7. Provindsen Principato ulteriore
(Samnium),
(78 Q. M., med 357,330 Indbyggere).

Avellino (Abellinum), 40° 53′ N. B., Hovedstad og Bispesæde, ved Foden af Monte Vergine, har en Cathedralkirke og et Torv med en prægtig Obelisk. Fra Omegnen udføres en overordentlig Mængde Nødder, og allerede Plinius omtaler nuces avellanæ *).

8. Provindsen Capitanata
(det gamle Apulia Daunia),
(155 Q. M., med 254,800 Indbyggere).

Foggia (Fovea), Hovedstad, paa en frugtbar Slette. Betydelig aarlig Messe. Vigtig Kornhandel. 1732 blev den ganske ødelagt ved et Jordskiælv. 17,100 Indv.

Manfredonia, ved Bugten af samme Navn, ikke langt fra Bjerget Gargano. Cathedralkirke. Staden er anlagt 1266 af Manfred, paa Ruinerne af det gamle Sipontum. 1620 blev den erobret og ødelagt af Tyrkerne. 5000 Indv.

Lucera (Luceria), 41° 28′ N. B., Bispesæde, med en Cathedralkirke og 8300 Indv.

Ascoli (Asculum Apulum), 41° 8′ N. B., Bispesæde.

Her overvandt Pyrrhus Romerne Aar 279 f. Chr. Fdf.

*) Man anslaaer den Summa, som aarligen vindes ved Afsætning af denne Frugt, til 60,000 neapolitanske Ducater.

Canne (Cannæ), ikke langt fra Ofanto, er Sædet for en Biskop.

Her overvandt Hannibal, 216 f. Chr. Fdl., de romerske Consuler Terentius Varro og Paulus Æmilius.

9. Provindsen Molise

(Samnium),

(55 Q. M., med 207,170 Indbyggere).

Campobasso, Hovedstad, med Staalfabriker og 6000 Indb.

Anmærkn. Indbyggerne i denne Provinds levede forhen under den høieste Grad af Undertrykkelse, og deres Kaar vare ligesaa usle som deres moralske Slethed vidt og bredt bekiendt. Mord og Røveri hørte her til Dagens Historie, og i ingen Egn af Kongeriget vare de hyppigere.

10. Provindsen Terra di Bari

(Peucetia),

(76 Q. M., med 331,300 Indbyggere).

Bari (Barium), 41° 17′ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, paa en klippefuld Halvøe, er temmelig vidtløftig i Omfang, men ikke synderlig bebygget, har et Citadel, en Cathedralkirke, en Havn og 18,200 Indb.

Barletta (Barulum), 41° 30′ N. B., befæstet Søstad og Erkebispesæde, med et Citadel, en Cathedralkirke og en Havn. Paa Torvet i Staden er opreist en colossalsk Kobber Billedstøtte af Keiser Heraclius, som man har fundet i Havet. Betydelige kongelige Saltværker. 17,100 Indb.

11. Provindsen Terra d'Otranto
(Messapia og Japygia).
(119 Q. M., med 292,170 Indbyggere).

Lecce (Aletium s. Lupiæ), 40° 38' N. B., Hovedstad og Bispesæde, beliggende i en meget stærkt bebygget Egn, paa alle Sider omgiven af Olieskove. Den er næst Neapel den største Stad i Kongeriget og en af de smukkeste i Italien, og har en Cathedralkirke, men Folkemængden er ei forholdsmæssig og indskrænker sig til 20,000 Indv.

Taranto (Tarentum), 40° 45' N. B., Erkebispesæde, paa en Halvøe ved den tarentinske Bugt, er omgiven med Mure, har et Citadel, der beskytter Havnen, en Cathedralkirke og et Søhospital. Efter denne Stad have Tarantelerne *) Navn. 18,500 Indv.

Anmærkn. Denne berømte Stad, som i Oldtiden talte 300,000 Indvaanere, blev anlagt af Cretensere og siden befolket af Partheniernе 705 f. Chr. Fdsl. Den gav Anledning til den blodige Krig imellem Romerne og Pyrrhus, og blev 272 erobret af hine. — I Egnen omkring Taranto findes i Jorden mange af de saa-

*) Taranteien er en Edderkop, som findes i stor Mængde omkring denne Stad, hvorefter den ogsaa har faaet Navn. Den er omtrent 1 Tomme lang, og opholder sig i Huller i Jorden eller i gamle Bygninger. Endnu findes hos Indbyggerne den Troe, at den, der er bidt af en Tarantel (*Tarantolato*), falder i et Raseri, som kun kan helbredes ved at lade den Bidte dandse sig ganske magtesløs efter en vis Melodi (*Tarantella*), der især bruges i Apulien, i Omegnen af Manfredonia, hvor disse Insecter ligeledes findes i Mængde. — Vel smerter Stikket af dette Insect heftigere, end af mange andre, men de farlige Følger, som Neapolitanerne tillægger det, ansees nu for Opdigtelse.

kaldte etruriske Vaser. — I Nærheden af Taranto findes 2 Indsøer, som ikke staae i nogen Forbindelse med Havet, og af hvilke den ene udtørres om Sommeren, og efterlader paa Bunden et fiint Salt, som er meget reent.

Gallipoli (Callipolis), 40° 20′ N. B., Bispesæde, beliggende i den tarentinske Bugt, paa en Klippe, som ved en Bro er forbunden med det faste Land. Den er befæstet, har et Citadel, en Cathedralkirke og 9200 Indv.

Brundisi (Brundusium), 40° 52′ N. B., Søstad og Erkebispesæde, beliggende ikke langt fra Cap Cavallo, i en høist usund Egn. Cathedralkirke. Citadel. Havnen, i Oldtiden saa berømt, er nu næsten tilstoppet. Hertil gik i gamle Tider den appiske Vei, og Brundusium var dengang det almindelige Sted, hvorfra man satte over til Grækenland. Dengang talte Staden 60,000 Indv., nu findes neppe 6000.

I det gamle *Brundusium*, hvoraf man ikke finder mange Spor, døde Virgil og fødtes Pacuv.

Otranto (Hydruntum), 41° 21′ N. B., Erkebispesæde, paa en Klippeøe, ikke langt fra Cap d'Otranto. Tæt forbi Byen løber Bækken Hydro, som endnu har beholdt det Navn, den havde i Oldtiden. Havn. Fra denne Stad kan man see Corfu og Kysterne af Grækenland. 2300 Indv.

Capo di Leuca (Pr. Japygium s. Salentinum), det sydøstligste Forbjerg paa Halvøen.

12. Provindsen Basilicata
(endeel af Lucania og Apulia),
(den største Provinds i Kongeriget, 214 Q. M. stor, med 378,160 Indbyggere).

Matera (Mateola), Hovedstad og Erkebispesæde, med en Cathedralkirke. I Bjerget, som ligger ved Staden, findes en overordentlig Mængde Huler, som for endeel ere beboede af fattige Mennesker. 12,400 Indb.

Potenza (Potentia), Bispesæde, beliggende midt imellem Apenninerne.

Venosa (Venusia), Bispesæde, paa en Bjergryg ved Ofanto. 3500 Indb. (Horats's, f. 67, † 9 Aar f. Chr. Fdſ., Fødeby).

I Nærheden ligger Bjerget Voltore (*Vultur*).

13. Provindsen Calabria citeriore
(endeel af det gamle Brutium),
(158 Q. M., med 341,250 Indbyggere).

Cosenza (Consentia), 39° 24' N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, ligger paa flere Høie, imellem Floderne Busienti og Crati. Pragtfuld Cathedralkirke og Slot. Staden led meget ved Jordskiælvet 1783. 8300 Indb.

Ikke langt fra Cosenza findes den, allerede i Oldtiden bekiendte, Skov Sila, som tilhører Kongen, og deels bestaaer af Løv-, deels af Naaletræer. Man faaer en stor Mængde Beeg herfra.

14. 15. Provindserne Calabria ulteriore I. og II.
(det Sydlige af de Gamles Brutium),
(148 Q. M., med 419,450 Indbyggere).

Reggio (Rhegium), 38° 6' N. B., Hovedstad i Calabria ulteriore I. og Erkebispesæde, beliggende

Ischia. Hovedstad og Bispsæde, paa et Bjerg, hænger ved en Bro sammen med Castellet, som er opført paa en i Havet isolert staaende Lava-klippe. Cathedralkirke. 3200 Indv.

3) Procida (Prochyte), imellem Ischia og Forbjerget Miseno, er ikke fuldt ½ Q. M. stor, men har 12,500 Indb. Procida, en Flekke, er den fornemste By paa Øen.

4) Purgaturo, ved Forbjerget Posilippo, er ubeboet, og tjener Skibene til Quarantaineplads.

5) Nisida (Nesis), ligeledes en ubeboet Øe, med den lille Havn Porto Pavone. Quarantaine-plads.

Disse 4 Øer høre til Provindsen Napoli.

6) De pontiske Øer, beliggende uden for Bugten ved Gaëta, høre til Provindsen Terra di Lavoro. De ere alle af vulcansk Oprindelse. Den største er Ponza (Pontia), 41° N. B., ⅛ Q. M. stor, med 740 Indbyggere og en Havn, som kan rumme 50 Skibe. Paa Romernes Tid tjente den til Forviisningssted, og her døde Germanicus's Søn Nero som Forviist. Vendutena (Pandataria), med en sikker Havn, som beskyttes af et Castel. 400 Indv. Palmarola (Palmaria), Zannone (Senonia), St. Stefano og Calvi ere ubeboede.

7) De tremitiske Øer (Insulæ Diomedeæ s. Tremitanæ), beliggende i det adriatiske Hav, høre til Capitanata. Tremiti eller St. Nicola (Trimetus) er den største, og har et Benedictinerkloster og et lille Fort med 25 Mands Besætning. De øvrige St. Domino, La Caprara og Cretacea ere ubeboede.

2. Kongeriget Sicilien

(Sicilia, Sicania, Trinacria, ital. Sizilia),

beliggende imellem 36° 37′ og 38° 47′ N. B., den største Øe i Middelhavet, skilt fra Neapel ved det

Miil brede Stræde ved Messina (Faro di Messina), har Skikkelse af en uregelret Trekant, og udgiør, tilligemed Liparerne og de øvrige Smaaøer 590 Q. M., uden disse 576 Q. M. Dens største Udstrækning fra Ø. til V. er 40, fra N. til S. 26 Mile. Øen er bjergfuld og giennemkrydses af flere Grene af Apenninerne, under forskiellige Navne (de hæræiske og neptunske Bjerge). Her findes Italiens høieste Bjerg Ætna eller Monte Gibello, 10,280 Fod over Havfladen. Af Forbjerge mærkes Capo Peloro, det nordøstligste, Passaro, det sydligste, og Lilibeo, det vestligste. Floderne ere kun Kystfloder, og blandt disse mærkes Cantara og Giaretta paa Østsiden, Salso og Platani paa Sydsiden, og Termini paa Nordsiden. Indsøerne ere meget talrige, og de største ere Bivera og Terranuova i Val di Noto. Paa Nordsiden af Øen findes Havbugten Castel a mare. Jordbunden er i Val di Demona ganske vulcansk, men over hele Øen meget frugtbar. Paa mange Steder støder man paa udslukkede Vulcaner, og i Nærheden af Girgenti finder man den 150 Fod høie Vindvulcan Maccaluba, som aldrig udkaster Ild og Lava, men ofte Dynd, Leer eller Vind. Climaet er meget behageligt og sundt. Kun paa enkelte Steder er Atmosphæren usund formedelst de mange stillestaaende Vande. Sicilien er rig paa mange herlige Produkter, men Landets Cultur er yderst forsømt. Indbyggernes Antal udgiør 1,623,000 (2818 paa 1 Q. M.), hvoraf endeel ere Albaneser. Religionen er den catholske, og Geistlighedens Personale anslaaes til henved 80,000, hvoriblandt findes 2 Erkebisper og 6 Biskopper. Adelen er meget talrig, og tæller 120 Fyrster, 82 Hertuger, 124 Marcheser, 1 Vicomte, 28 Grever og 361 Baroner. Den, tilligemed Geistligheden, eier det meste af Øen. Borgerstanden er temmelig indskrænket, Bondestanden overordentlig undertrykket, og i høieste Grad uvidende og overtroisk. Industrien er maadelig og kun Silkemanufacturerne er hist og her af nogen Betydenhed. Handelen er ganske passiv og for det meste i Engelændernes Hænder. Den offentlige Underviisning er elendig og paa Universiteterne høist eensidig, og selv Digte-

konsten og Musiken er gaaet tilbage. Naturen gjorde denne Øe til det frugtbareste og et af de skiønneste Lande i Europa, og dens Statsforfatning har omskabt den paa mange Steder til en Ørk, og denne Øe, som i Oldtiden var Roms vigtigste Kornkammer, frembringer nu neppe ⅒ af det, som den paa de Tider leverede. Sicilien bestyres af en Vicekonge, som residerer i Palermo.

Kongeriget Sicilien deles i 3 Landskaber, som kaldes Dale (Valli), nemlig Val di Mazzara, Val di Demona og Val di Noto.

I. Val di Mazzara

(med 643,000 Indbyggere, udgiør den vestlige Deel af Øen, er den mindst bjergfulde Deel, og har de største Sletter. Søvindene, som her kunne udbrede sig, og den stærke Ratte-dug formilder Heden, der ellers i flere Egne vilde giøre Landet, som sjelden faaer Regn, ubeboeligt).

Palermo (Panormus), 38° 6′ 45″ N. B., Hovedstaden paa Sicilien og i Val di Mazzara, Vicekongens og en Erkebiskops Residents, Sædet for det sicilianske Parliament og Regieringscollegierne, en stor og prægtig Stad, ligger paa Øens nordre Side, i Baggrunden af en lille Bugt, imellem Forbjergene Monte Pellegrino og Capo Saessarano.

Staden, som er bygget i en Cirkelform, er omgiven med Mure, har 15 Porte, 42 Kirker, 19 Oratorier, 8 Abbedier, henved 90 Klostere, 3 Hospitaler og 3 Vaisenhuse. Den giennemskiæres af 2 meget smukke Hovedgader (Il Casaro og Strada nuova e marqueda), som, hvor de støde sammen, danne en regelret ottekantet Plads (Piazza Villena), der er ziret med Billedstøtter og Fontainer. Til Palermos Mærkværdigheder hører Vicekongens Pal-

lads, Erkebispens Pallads, det gamle mauriske Pallads La Zisa, Cathedralkirken, med Keiser Henrik d. 6tes og Frederik d. 2dens *) Porphyrkister, Raadhuset, Universitetet (Academia reale), med et betydeligt Bibliothek, et Observatorium og et rigt Myntcabinet. Staden har desuden flere af Marmor og Alabast opførte Kirker, et slet Operahuus, en Seddelbank og en stor og en lille Havn, som dækkes af 2 Casteller, og aarlig besøges af imellem 150 og 200 Skibe. Handelen er temmelig betydelig. Uden for Staden ved Kysten findes den smukke Promenade La Marina, med den offentlige Hauge Flora. Endskiønt Sicilien saa mange Gange har været hjemsøgt af Jordskiælv, har Palermo dog kun eengang, 1726, lidt nogen betydelig Skade. Vigtige Thunfiskerier. 140,000 Indv.

Anmærkn. Det gamle *Panormus* er anlagt af Phoenicierne, og var den fornemste Stad i den Deel af Sicilien, som tilhørte Carthagenienserne. Siden blev den en romersk Coloni.

Montreale (Mons regalis), en smuk Stad, paa et Bjerg, omtrent 1½ Miil fra Palermo, hvortil fører en af de skiønneste Veie, besat med Lyststeder, Palmbøsse og Fontainer. Gothisk Cathedralkirke fra Grev Rogers Tid. 8000 Indv.

Termini (Thermæ Himerenses), beliggende ved Udløbet af Floden af samme Navn. Varme Bade. 8700 Indv.

---

*) Da man i Aaret 1781 ved en Reparation i Kirken flyttede disse Kister fra deres Sted og aabnede dem, fandt man Ligene ganske ufortærede, og paa deres Klæder Inskriptioner i arabisk Curssvskrift.

Ikke langt fra Staden findes paa et Bjerg Ruinerne af den gamle Stad Himera.

Trapani (Drepanum), 38° 5′ N. B., befæstet Søstad, paa en Halvøe, paa Vestsiden af Øen, med en Havn, som beskyttes af et Castel, der er opført paa den uden for liggende Øe Colombara. Vigtigt Thunfiskeri og Salttilberedning. 16,000 Indbaanere.

St. Guiliano (ford. Eryx) paa Bjerget af samme Navn, som næst Ætna er det høieste paa Sicilien, ligger ikke langt fra Trapani. Her findes Slottet Trapano del Monte og Levningerne af det gamle berømte Venustempel. 10,000 Indb.

Marsala (ford. Lilybæum), den vestligste Stad paa Øen, med 10,000 Indb.

Mazzara, befæstet Søstad og Bispesæde, med 8000 Indb.

Efter denne Stad har Provindsen faaet Navn.

Girgenti (Agrigentum), 37° 23′ N. B., Bispesæde, paa Sydkysten af Øen, har et Slot, en Cathedralkirke og en Havn, hvorfra er en vigtig Kornudførsel. Staden er stor, men slet befolket, og har kun 12,000 Indb.

Anmærkn. Det gamle berømte Agrigentum, anlagt omtrent 600 Aar f. Chr. Fdf. af en Coloni fra Gela, var en af Oldtidens største og folkerigste Stæder, og talte 800,000 Indvaanere. Ruinerne af denne Stad findes ikke langt fra det nuværende Girgenti. Blandt disse udmærker sig et Concordiatempel med doriske Søiler, en af de ældste græske Bygninger som findes, og som udvendig er ganske ubeskadiget. Man finder her tillige Levningerne af Templer for Juno Lucina, Ju-

piter og Herkules, og beundringsværdige underjordiske Canaler, som udbrede sig under hele Staden og ere udhuggede i Klippen.

2. Val di Demona

(Djævledalen),

(med 521,000 Indbyggere, indbefatter den nordostlige Deel af Øen. Denne Provinds er meget bjergfuld, og Jordbunden ganske vulcansk. Store Skove bedække Bjergene, som ere Aarsag i at Luften her er meget friskere, end i de andre Dele af Øen, og at Regn ikke her er saa sjælden. Silkeavlen er Provindsens vigtigste Næringsgreen).

Messina (ford. Zancle, siden Messana), med Tilnavnet nobilis og fidelissima, 38° 21′ N. B., Hovedstad i Provindsen og Erkebispesæde, i Rang Siciliens anden Stad, ligger paa Nordostkysten af Øen, ved det sicilianske Sund, det saakaldte Faro di Messina. Den er befæstet, og har et stærkt Citadel, en Cathedralkirke, foruden mange andre Kirker og Capeller, 2 store Hospitaler, 13,000 Huse, og vigtige Silkemannfacturer med 4000 Stole. Siden 1783, da den ved det frygtelige Jordskiælv næsten aldeles blev ødelagt, er den opbygget efter en bedre Plan og meget regelmæssig. Dens Havn er stor og sikker, og siden 1728 en Frihavn. I August holdes her en meget betydelig Messe. Den meest beboede Deel af Messina er Forstaden St. Leone. Fra Messina udføres meget Korn og mange Sydfrugter. 30,000 (efter andre 70 til 80,000) Indv.

Anmærkn. Messina har faaet sit Navn af Messenierne, som, efter den anden messeniske Krig, under Anførsel af Gorgus og Mantiklus, 664 f. Chr. Fdsl., nedsatte sig i Staden *Zancle*, som da fik Navnet *Messane*. Denne Stad bliver især mærkværdig da Mamertinerne bemægtige sig den, hvilket gav Anledning

til den for Romerstatens Udvidelse saa afgiørende første puniske Krig.

Strax Syd for Messina findes den af de Gamle saa frygtede Havhvirvel Charybdis, nu Calafaro kaldet, straaes over for Klippen Scylla, der har farlige Brændinger. Nu frygter Sømanden ikke mere disse, i Oldtiden saa berygtede, Anstødsstene; dog ere af Regieringen Lodser ansatte her til Skibsfartens endnu større Sikkerhed.

Catania (Catana), 37° 28′ N. B., Bispesæde og Søstad, ved Foden af Ætna. Den er omgiven med Mure, har lige og brede Gader, som ere brolagte med Lava, en Cathedralkirke, der er den største og smukkeste i Sicilien, 25 Klostere, blandt hvilke det meget store, pragtfulde Benedictinerkloster udmærker sig, et Universitet og meget vigtige Silkemanufacturer, som sysselsætte henved 20,000 Mennesker. Til en af Stadens Mærkværdigheder hører det Museum, som Prinds Biscari har stiftet, og som har en overmaade rig Samling af Statuer, Buster, Basrelief, Vaser, Bronzearbeider, Gemmer og Mynter. Havnen er ved Ætnas Explosion 1693, ved hvilken Staden blev ødelagt, tilstoppet af Lava. 60,000 Indb.

Ætna (Aetna), af Sicilianerne ogsaa kaldet Monte Gibello eller Mongibello *), denne berømte Vulcan, er det høieste Bjerg i Italien, 10,280 Fod over Havfladen, og ligger ganske isoleret imellem Catania og Taormina. Ved Foden holder det over 100,000 Skridt i Omkreds, og naar man bestiger det fra Østsiden, er Veien op

*) Mongibello er en Sammensætning af et latinsk og arabisk Ord, som begge betegne Bjerg.

til Toppen 30,000 Skridt. Den nederste Deel af Bjerget er opdyrket og meget frugtbart, og der staaer et Kloster. Høiere oppe et det bedækket med Aske; dernæst kommer Skovregionen, og endelig Snee- og Iisregionen (La Regione deserta), hvor Crateren, som næsten altid ryger, befindes imellem 3 Bjergspidser. Kun ved Explosioner bryder Ild frem af Bjerget, ikke alene igiennem Crateren, men ogsaa fra andre Steder. Fra Bjergets Top har man en herlig Udsigt og øiner Malta. Med den store Mængde Snee og Iis, som altid findes paa Toppen af Ætna, drives en levende Handel til en stor Deel af Italien. Man tæller 34 Explosioner af denne Vulcan, af hvilke de voldsomste vare de i Aarene 1329, 1536, 1650, 1669 og 1693, ved hvilken sidste 15 Stæder, 18 Landgodser, 972 Kirker og Klostere deels ødelagdes, deels stærkt beskadigedes, og 93,000 Mennesker tilsatte Livet. Dengang blev ogsaa Catania næsten aldeles ødelagt. En Mærkværdighed ved denne Vulcan er, at den ikke opkaster Pimpsteen.

Taormina (Tauromenium), paa en Klippe ved Havet, har ypperlige Marmorbrud. Staden blev næsten ganske ødelagt ved Jordskiælvet 1693. 4000 Indvaanere.

Melazzo (ford. Mylæ), beliggende ved Melazzobugten, paa en smal Landtunge, som ender sig i Cap Bianco. 5800 Indv.

Anmærkn. I Bugten ved Melazzo (*Mylæ*) vandt Romerne under Duilius i Aaret 260 f. Chr. Fds. den første Søseier over Carthagenienserne i den første puniske Krig.

Cefalu (Cephalædis), 38° 5′ N. B., Bispesæde og Søstad, omgiven med Mure, ligger paa en Landtunge. 6500 Indv.

3. Val di Noto

(har 459,000 Indbyggere. Den udgiør den sydøstlige Deel af Øen, er meget frugtbar, har ypperlige Græsgange og sund Luft, hvorvel Heden undertiden her næsten er utaalelig).

Siragosa (Syracusæ), 37° 4′ N. B., Hovedstad og Erkebispesæde, beliggende paa Østsiden af Sicilien, paa en lille Øe (Ortygia), en meget mærkværdig Stad og i Oldtiden Siciliens Hovedstad. Den er endnu temmelig stor, men svagt befolket, har en Cathedralkirke, 2 Havne, som dækkes af et Castel, og mange mærkværdige Levninger fra Oldtiden, blandt hvilke mærkes det saakaldte Dionysii Øre, en Grotte, som i Form af et Øre er udhuggen i de store Steenbrud (Latomiæ), der findes ved Staden, og ligge omtrent 50 Alen dybere, end den Grund, Siragosa er bygget paa. Syracuservin. 13,000 Indv.

Anmærkn. Det gamle *Syracusæ*, en af Oldtidens største og mægtigste Stæder, som i sin Velmagt talte 1,200,000 Indvaanere, er anlagt af Corinthieren Archias, 736 Aar f. Chr. Fdſ. Den bestod i gamle Tider af 5 Dele, og havde et Omfang af 4½ Miil (180 Stadier). Efter en afvexlende aristokratisk, demokratisk og monarkisk Regieringsform, faldt den endelig 212 f. Chr. Fdſ., under den anden puniske Krig, i Romernes Hænder, da Marcellus erobrede den. Siden sank den meer og meer og dens Omfang indskrænkedes til den Øe, hvorpaa den nu ligger. I det store Jordskiælv 1693 blev den næsten aldeles ødelagt, og har fra den Tid været i en maadelig Forfatning.

Agosta (Augusta), 37° 17′ N. B., Søstad paa en Øe, som ved Broer er forbunden med det faste Land. Staden er anlagt af Keiser Frederik 2., og har en stor og sikker Havn. 15,000 Indv.

I Nærheden af denne Stad findes Ruinerne af det gamle *Megara* eller *Hybla*.

Terranuova, ved Mundingen af Floden af samme Navn, har en Havn. Her skal det gamle berømte Gela have staaet. 9000 Indv.

Ikke langt fra Terranuova ligger den overmaade fiskerige Saltsøe af samme Navn, hvor man fisker i Fasten. Om Sommeren bortdunster en Deel af Vandet, og Bredderne blive da belagte med Salt.

Leontini eller Lentini (Leontini), i en frugtbar Egn, som af de Gamle kaldtes Campi Læstrygonii. Den blev næsten ganske ødelagt ved Jordskiælvet 1693. 4000 Indv.

Carlentini, 37° 14′, befæstet Stad, anlagt af Carl 5., har 4000 Indv.

Cap Passaro (forh. Pr. Pachynum), det sydligste Forbjerg paa Sicilien, historisk mærkværdig ved Søslaget d. 22. Aug. 1718, som den engelske Admiral Byng vandt over en overlegen spansk Flaade.

Øer, som ligge ved Sicilien.

a. De lipariske Øer

(Insulæ Liparenses, Æoliæ, Vulcaniæ s. Hephestiades, ital. Isole di Lipari),

som de Gamle gjorde til Guden Æolus's Opholdssted, ligge N. for Sicilien, imellem 38° 20′ og 38° 50′ N. B. Denne Øegruppe bestaaer af 11 større Øer og en stor Mængde Klipper, som ingen Navn have. De ere alle af vulcansk Oprindelse, og her findes endnu 3 brændende Vulcaner. Foruden Svovl, Alun, Lava, Pimpsteen og slige vulcanske Produkter, frembringe nogle af disse Øer megen Viin og mange Sydfrugter. Indbyggernes Antal beløber sig til 20,000.

De vigtigste af disse Øer ere: 1) Lipari (Lipara), den største, beliggende omtrent i Midten af

Gruppen, 5 Q. M. stor, med 15,000 Indbyggere. Varme Bade. Hovedstaden paa Øen er Lipari, som er Sædet for en Biskop, har et Slot, en Cathedralkirke og 10,000 Indb. 2) Volcano (Vulcania, Hiera, s. Thermissa), den sydligste Øe i Gruppen, med 2 brændende Vulcaner, er ubeboet. 3) Stromboli (Strongyle), den nordligste i Gruppen, med en altid brændende Vulcan, og beboet af 200 Familier. 4) Volcanello, som opsteg af Havet 550 Aar efter Roms Anlæg, er ubeboet. 5) Liscabianca (Euonymos), ubeboet. 6) Basiluzzo (Herculis insula), ubeboet. 7) Panari (Hicesia), ubeboet. 8) Salini (Didyme, Gemella), beboet, og frugtbar paa Viin og Sydfrugter. 9) Alicuda (Ericude), tager som en Kegle frem over Havet, har Palmetræer, Olie og Sydfrugter, og er beboet af Fiskere. 10) Felicuda (Phoenicusa), beboet og frugtbar paa Viin. 11) Ustica (Ustica), frugtbar paa Viin, og siden 1765, da den fik 2 smaa Forter til Beskyttelse mod Corsarerne, beboet af 300 Mennesker.

b. De ægadiske Øer
(Insulæ Ægades),

beliggende ved Vestenden af Sicilien, imellem 37° 59' og 38° 6' N. B., ere 3 i Tallet, nemlig 1) Levenzo (Phorbantia s. Buccina) og 2) Favagnana (Ægusa s. Capraria), begge meget frugtbare og beboede af henved 10,000 Indbyggere. Den sidste tilhører den genuesiske Familie Pallavicini. 3) Maretimo (Maritima s. Hiera), en nøgen Klippe, hvor der er et Statsfængsel.

Anmærkn. Ved disse Øer forefaldt Aar 241 f. Chr. Fd. et afgiørende Søslag imellem den romerske Feltherre Lucatius Catulus og den carthageniensiske Hamilcas Barcas. Romerne seirede, og med dette Slag endtes den første puniske Krig.

c. Marzamemi, en lille Øe, ikke langt fra Cap Passaro, er mærkelig ved det Thunfiskeri, som drives her, og intet Sted med mere Fordeel.

Imellem Sicilien og Africa ligger:

d. Pantalaria (ford. Cossyra), som er frugtbar paa Viin og Sydfrugter, og har 1600 Indbyggere. Den tilhører Huset Requesens, som fører Fyrstetitel derefter, og har en befæstet Hovedstad, Oppidolo.

e. Lampadosa, 1 Miil lang og ½ bred, tilhører Familien Tomasi (som fører Fyrstetitel deraf), men er, formedelst dens Naboskab med Corsarerne, ubeboet.

Anmærkn. Kongeriget Begge Sicilierne (en Benævnelse det bourbonske Dynastie indførte) var i Oldtiden beboet af Græker, som her havde mange mægtige Stater, hvorfor Neapel ogsaa dengang benævnedes *Magna Græcia*. Efter Krigen med Pyrrhus underkastede Romerne sig Neapel, og ved den første puniske Krigs Ende vare de i Besiddelse af Sicilien. Disse tvende Lande stode nu under Romerne indtil det vestlige romerske Riges Undergang, da Herulerne spillede Mestere i Italien. I Slutningen af det 5te Aarhundrede satte Østgotherne under Theodorik sig i Besiddelse af Riget; men da Narses havde omstyrtet Østgothernes Rige, blev Neapel forenet med det græske Keiserdømme. Longobarder og Araber kiæmpede siden med Grækerne om Landets Besiddelse; og den tydske Keiser Otto den Store, som havde underkastet sig de herværende longobardiske Fyrstendømmer, søgte forgiæves at frarive Grækerne Apulien og Calabrien. I det 11te Aarhundrede ankom Normannerne, der snart bleve Eneherskere i Landet. Robert Guiscard blev den første Hertug i Apulien og Calabrien, og Normannerne erobrede siden Capua, Bari, Salerno, Amalfi, Benevento og hele Sicilien. Roger 2., som af Paven 1098 blev udnævnt til født Legat, antog 1130 Titel af Konge i Neapel og Sicilien, fik begge disse Lande til Lehn af Paven, og giorde Palermo til sin Residents. Da den normanniske Kongelinie var uddøet, satte Keiser Henrik 6. af Hohenstaufen, gift med den normanniske Prindsesse Constantia, sig i Besiddelse af begge Kongerigerne, og succederedes af sin Søn Fre-

derik 2. Med dennes Sønnesøn, den ulykkelige Conradin, som 1268 henrettedes i Neapel, uddøer det mægtige hohenstaufiske Huus. Carl af Anjou, som efter Pavens Opmuntring havde skilt Hohenstauferne ved Neapel og Sicilien, gjorde sig forhadt af sine Undersaatter, og efter det store Blodbad 1282, den saakaldte siciliansk Vesper, løsriver Sicilien sig fra Huset Anjou og underkaster sig Peter 3. af Aragonien, der var gift med en hohenstaufisk Prindsesse. Neapel og Sicilien forbleve nu adskilte, indtil Alphons d. 5. af Aragonien, efter Johanna d. 2dens Død, i Midten af det 15de Aarhundrede igien forenede dem. De adskiltes igien da Alphons overdrog Neapel til sin naturlige Søn Ferdinand 1., og gav sin Broder Johan af Navarra Sicilien. Ferdinand d. 1stes Søn Alphons 2. bliver fortrængt af den franske Kong Carl 8., som 1495 bemægtigede sig Neapel; men Franskmændene forjoges snart udaf Kongeriget, og Alphons d. 2dens Søn Ferdinand 2. besteg Tronen. Under hans Eftermand Frederik 1. erobrer Ludvig 12. af Frankrig, i Forening med Ferdinand den Catholske Kongeriget; men de bleve uenige, og den spanske General Gonsalvo de Cordova fordriver Franskmændene udaf Kongeriget, som Ferdinand den Catholske saaledes igien forener med Sicilien. Indtil 1700 forbleve Spanierne nu Herrer over Neapel og Sicilien, og i denne Periode skete 1647 det mærkværdige Oprør af Masaniello. Philip 5. af Huset Bourbon tog i Følge Carl 2dens Testament Kongeriget i Besiddelse, men 1706 erobres det af den østerrigske General Daun, og ved Freden i Utrecht 1713 fik Keiseren Neapel og Hertugen af Savoyen Sicilien. Keiseren tilbyttede sig vel 1718 Sicilien, imod at Hertugen af Savoyen fik Sardinien med Kongetitel, men 1734 erobredes begge Kongerigerne af den spanske Prinds Carl, hvem Østerrig ogsaa i Freden i Wien formelig erkiendte for Konge i begge Sicilierne. Da han 1759 besteg den spanske Trone, overdrog han begge Sicilierne til sin Broder Ferdinand 4. Denne endnu regierende Konge, der

allerede engang i Forveien af Franskmændene var forjaget fra Neapel, blev 1806 indskrænket til Sicilien, da Napoleon indsatte sin Broder Joseph til Konge i Neapel. Joseph valgtes 1808 til Konge i Spanien, og Joachim Murat besteg Neapels Trone, som han beklædte i 7 Aar; men da han i Aaret 1815 detroniseredes af en østerrigsk Armee, vendte Ferdinand 4. tilbage fra Sicilien, og Murat, som kort efter landede i Neapel for at vinde sin tabte Krone tilbage, fangedes, og blev, efter Regieringens Ordre, henrettet.

L. De maltesiske Øer.

Denne Øegruppe ligger S. for Sicilien, imellem denne Øe og Africa, under 38° 25′ – 36° 8′ N. B. Øerne, som indtage noget over 8 Q. M., bestaae af Klipper, der ved Konst ere blevne giorte frugtbare, og hvortil man for endeel har hentet Jord fra Sicilien. De ere fortrinlig godt dyrkede, og enhver Fodbred Jord er benyttet. Dog frembringe de ikke det tilstrækkelige Korn, som for endeel maa hentes fra Sicilien. Bomuld af fortrinlig Godhed avles derimod i Mængde. Foruden Geder og Sviin findes kun meget faa fiirføddede Huusdyr. Climaet er her meget varmt, men Luften afkiøles betydeligen af Søvindene, og er meget reen og sund. Denne Øegruppe er meget stærkt befolket, og Indbyggernes Antal skal beløbe sig til 114,000 (efter Andre 88,000 eller 130,000), som giør 14,250 paa 1 Q. M. De bekiende sig til den catholske Religion, og tale et Sprog, som er en Sammensætning af italienske, franske, nygræske og arabiske Ord. Den tilhører Engellænderne siden Pariserfreden 1814; men Indbyggerne have for det meste beholdt deres gamle Forfatning, vælge selv deres Øvrighed og dømmes efter

den romerske Ret. 1814 erholdt Malteserne Tilladelse til at handle paa Ost- og Vestindien og alle brittiske Besiddelser. Engellænderne have her en Gouverneur, en Commandant og 6490 Mand Garnison.

a. Malta (Melite),

Hovedøen, er 6 Q. M. stor, og har 90,000 Indbyggere (15,000 paa 1 Q. M.) Den er 5 Mile paa det Længste, 3 paa det Bredeste, og er paa Vest- og Sydsiden meget steil og utilgiængelig, paa Ost- og Nordsiden derimod ere flere Havne og Bugter. Den har ikke Mangel paa Vand.

La Valetta, 35° 53′ 4″ N. B., Hovedstaden paa Øen, forhen Johanniterordenens Stormesters Residents og Sædet for en Biskop, ligger paa Østsiden af Øen, er anlagt af Stormesteren Johan de Valetta og opkaldt efter ham. Den bestaaer egentlig af 5 mindre Stæder: Citta nuova, beliggende paa et Bjerg, som løber ud i Søen, med Castellerne St. Elmo, Ricazoli og Floriana, Citta vitoriosa, paa en smal Landtunge, med Castellet St. Angelo, Senglea, paa en Halvøe, Burmola og Cottonera med det gamle Castel St. Margaretha. Disse 5 Stæder ligge saa tæt ved hverandre, at de udgiøre kun een Stad og een af de stærkeste Fæstninger i Verden, da mange af Fæstningsværkerne ere udhuggede i Klippen. Fra Søen frembyder denne Stad et herligt Syn, og dens Indre staaer ikke i noget Misforhold dertil. De fleste offentlige og private Bygninger ere opførte i en simpel men ædel Stiil, Gaderne ere brede og brolagde med Lava, og Havnene omgivne med smukke Kaier. Til Stadens Seeværdigheder hører: Stormesterens forrige Residentsslot, nu Re-

sidentsen for den brittiske Gouverneur (paa Slottet er et Observatorium), Johannes den Døbers Cathedralkirke, det store Hospital, og det Huus, hvori de tyrkiske Fanger indsluttes. Staden har desuden 25 andre Kirker og 3500 Huse. Her findes 3 store og sikkre Havne: den store Havn, Vinterhavnen og Galeihavnen. Handelen er, fra den Tid Britterne have faaet Øen, af stor Vigtighed, og La Valetta, som er erklæret for en Frihavn, er Oplagsstedet for levantiske Varer. Her findes en Børs, 2 Banker og flere Assuranceselskaber. 32,000 Indb. (Mærkværdig Beleiring 1565).

Citta vecchia (Medina Melita) eller Malta, Bispesæde, fordum Øens Hovedstad, ligger midt paa Øen paa en Høi, er befæstet, har et Slot, en Cathedralkirke, hvorunder findes temmelig vidtløftige Catacomber. 5000 Indb.

b. Gozzo (Gaulos),

2 Q. M. stor, med 14.000 Indbyggere, ligger N. V. for Malta, er af samme Beskaffenhed og har samme Produkter. Den har flere gode Havne og Fortet Gozzo og Citta nuova di Chambray.

c. Comino (Hephæstia s. Lampas),

beliggende i Sundet imellem Malta og Gozzo, er 5000 Skridt i Omkreds, og har 600 Indbyggere. Fort. Havnen Cala di Santa Maria.

Anmærkn. Maltas ældste Indbyggere vare Phæacier. Siden vare Phoenicierne, Grækerne og Carthagenienserne i Besiddelse af Øen. I den anden puniske Krig erobrede Romerne den. Efter det vestlige romerske Riges Undergang bleve Gotherne Herrer over den. Disse fortrængtes af Grækerne, der igjen maatte vige for Araberne, som beholdt Øen til i Slutningen af det 11te Aarhundrede, da den nor-

mannisfe Grev Roger erobrede den 1090. Fra denne Tid forblev Øen i Forbindelse med Sicilien, indtil 1530, da Carl 5. skiænkede den til Johanniterridderne, som nu antoge Navnet Malteserriddere. Stormesteren havde fra den Tid altid sit Sæde paa Malta. 1565 forsvarede Ordenen sig kiækt imod Tyrkerne, som vare landede paa Øen og beleirede La Valetta. 1798 bemægtigede Buonaparte sig Øen, der forblev i Franskmændenes Hænder til 1800, da Engellænderne, ved at udhungre den, tvang Besætningen til at capitulere. Ved Freden i Amiens 1802 forpligtede Engelland sig til at give den tilbage til Ordenen, men opfyldte ikke denne Artikel i Freden. Først ved Freden i Paris 1814 blev denne Øegruppe formelig aftraadt til Engelland.

M. De forenede Joniske Øer.

Denne Fristat, som bestaaer af 7 større Øer, foruden endeel mindre, ligger i det joniske Hav ved Kysten af Albanien, Livadien og Morea, og indtager et Areal af 44 Q. M., hvorpaa leve over 200,000 Indbyggere (4545 paa 1 Q. M.), deels Grækere, deels Italienere. Hovedsprogene ere Nygræsk og Italiensk, og Indbyggerne bekiende sig deels til den catholske, deels til den græske eller jødiske Religion. Øerne ere bjergfulde, men frugtbare, og levere herlige Produkter. Manufactur- og Fabrikvæsenet er kun ubetydeligt, og Indbyggerne sysselsætte sig meer med Handel og Skibsfart. Siden 1815 udgiøre disse Øer en forenet uafhængig Fristat, under Storbrittaniens Skyts, og har denne Magt derfor forbeholdt sig Ret til at lægge Garnison i de faste Pladse paa Øerne, samt at Fristatens Militairmagt skal staae under den brittiske Commandant.

De 7 større Øer ere:

1. Corfu (Corcyra),

imellem 39° 31′ – 39° 50′ N. B., den fornemste Øe i Forbundet, ligger 2 Mile fra Kysten af Albanien, omtrent ved Indløbet til det adriatiske Hav, og har et Areal af 10 Q. M. Den er bjergfuld med meget frugtbare Dale, og producerer især Olie, Viin og ypperlige Figener (Fraccazani). Den eneste Flod paa Øen er Menzogni. Indbyggerne ere henved 70,000 i Tallet, for største Delen Grækere, som deels bekiende sig til den græske, deels til den catholske Religion. Mange have antaget Italienernes Dragt, Sæder og Sprog. 7 smaa nærliggende Øer høre til Corfu.

Corfu, 39° 40′ N. B., Hovedstaden paa Øen, Sædet for det joniske Senat, en catholsk Erkebisp, en græsk Protopope og den brittiske Commandant, ligger paa Østsiden af Øen, ved det smale Sund, som skiller den fra Albanien. Den er stærkt befæstet, har 2 Cathedralkirker, et Castel, et Søarsenal, og nogle Palladser. Havnen, en af de bedste ved Middelhavet, er stor og sikker, og beskyttes af nogle Forter. 15,000 Indv.

Anmærkn. 1716 udholdt Corfu, under den venetianske Feltmarskal Grev Schulenburg en haard Beleiring af Tyrkerne, som dog efter et betydeligt Tab maatte hæve den og forlade Øen.

2. Paxo,

S. O. for Corfu, har, tilligemed Antipaxo, kun et Areal af $1\frac{1}{2}$ Q. M., hvorpaa leve 6000 Grækere. Dens vigtigste Produkt er Olie. Det eneste Landingssted paa Øen er Byen Porto Gai.

3. Santa Maura (Leucadia),

S. O. for Paxo, kun adskilt ved et smalt Sund fra det faste Land, er 5 Q. M. stor. Den var i gamle

Tiber en Halvøe, som Indbyggerne, ved at giennemskiære den smale Istme, gjorde til en Øe. Tverts igiennem Øen gaaer en Kiæde af Kalkbjerge, som ender sig i Forbjerget Leucate, hvor man endnu finder Ruinerne af et Apollotempel. Det høieste Punkt af denne Bjergkiæde er St. Elias, 3000 Fod over Havfladen. Vinteren er mild, Sommeren meget hed, og Jordskiælv spores ofte. Dens vigtigste Produkt er Salt, hvoraf aarlig vindes over 100,000 Centner. Indbyggernes Antal beløber sig til 18,000. De ere af græsk Herkomst, og bekiende sig til den græske Religion.

Amaxichi, Hovedstaden paa Øen og Sædet for en græsk Biskop, ligger paa den nordlige Ende af Øen, og staaer i Forbindelse med Fæstningen St. Maura ved en gammel Aquæduct paa 370 Buer, hvilken formodentlig er anlagt af Venetianerne. Staden har 2 Havne, af hvilke Porto Drapano er den bedste. 6000 Indv.

4. Theaki eller Lille Cefalonia (Ithaca), mærkværdig som Ulysses's Fædreland, ligger i Bugten ved Patrasso, S. O. for St. Maura. Den er 3 Q. M. stor, meget bjergfuld, med indskaarne Kyster. De høieste Bjerge paa Øen ere i S. St. Stephano, i N. Neritos. Hovedproduktet er Corinther. Tilligemed nogle omliggende Smaaøer har den henved 8000 Indbyggere af græsk Herkomst.

Vathi, Hovedstaden, med en Havn, hvor de største Skibe kunne ligge. 2000 Indv.

5. Cefalonia (Cephallenia), den største af de 7 Øer, beliggende i Bugten ved Patrasso, og skilt fra Theaki ved Guiscardcanalen. Midt igiennem Øen gaaer en Bjergkiæde, det saakaldte sorte Bjerg, som har en Høide af 4000 Fod. Climaet er overordentligt mildt, og Øens Hovedprodukt er Corinther, hvoraf aarlig samles 60,000 Centner. Ind-

byggernes Antal beløber sig til 60,000. De ere gode Sømænd, og ere bekiendte for deres Snedighed.

Argostoli, Hovedstaden og Sædet for en græsk Biskop, ligger ved Havet, har en god Havn og 6000 Indv.

6. Zante (Zacynthus),

beliggende V. for Morea, som den skilles fra ved et 4 Mile bredt Stræde, er 4 Q. M. stor og den smukkeste af alle de joniske Øer, hvorfor Italienerne ogsaa kalde den Levantens Blomst. Dens Kyster ere omgivne af høie, steile Klipper, og man finder ikke en eneste naturlig Havn. Det høieste Bjerg paa Zante er Skopo, og den eneste Slette er den ved Chierri. Jordrystelser spores ofte. Den har en meget frugtbar Jordbund og Viin (10,000 Tønder aarlig), Olie (32,000 Fade) og Corinther (70,000 Centner aarlig) ere dens Hovedprodukter. Her findes flere Svovlkilder, og af de berømte Jordbeegkilder, som allerede omtales hos Herodot, vindes aarligen henved 100 Fade. Indbyggerne ere alle Grækere, og beløbe sig til 40,000, hvoraf imellem 3 og 4000 hvert Aar vandre ud til Fastlandet, for at fortjene deres Brød ved Markarbeide.

Zante (Zacynthus), Hovedstaden og Bispesæde, ligger paa Østkysten paa Skraaningen af et Bjerg, har en Bjergfæstning og en Synagoge. Usikker Havn. Quarantaineanstalter. 12,000 Indv., hvoraf 1000 ere Jøder.

Syd for Zante ligge de tvende joniske Øer Strivali (Strophades), af hvilke den største har et græsk Kloster, den mindste er ubeboet og tjener kun til Græsgang.

7. Cerigo (Cythera),

den sydligste af de joniske Øer, S. for Morea, ved Indløbet til Archipelagus, er $4\frac{1}{2}$ Q. M. stor, meget bjergfuld, men med frugtbare Dale. Indbyggerne, alle Grækere, beløbe sig til 9000.

Cerigo, Hovedstad og Bispesæde, med et Castel, en Havn og 1200 Indv.

Anmærkn. Blandt de joniske Øer er Corfu den vigtigste. Fordum hørte den til Kongeriget Neapel, men kom i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede under Venedig, som ogsaa 1483 erobrede Cephallenia og Zante. 1715 blev Corfu angrebet af Tyrkerne, men forsvaret tappert af Schulenburg. Ved Freden i Campo Formio 1797 kom den, tilligemed de andre joniske Øer, under Frankrig; men 1799 erobrede en forenet russisk og tyrkisk Flaade Øen. 1800 blev, ifølge en Tractat imellem Rusland og Tyrkiet, de 7 Øer omskabte til en foederativ Republik, under tyrkisk Skyts, og ved Freden i Amiens erkiendt derfor af de contraherende Magter; men 1807 besattes Corfu af Franskmændene, og Republiken kom under Napoleons Skyts. Med Undtagelse af Corfu bemægtigede Engellænderne sig de joniske Øer 1810, og nogle Aar efter ogsaa Corfu. Samtlige Øer bleve 1815, ved en Tractat imellem Engelland og Rusland erkiendt for en uafhængig Fristat, som skulde staae under engelsk Skyts og have engelsk Besætning i sine Fæstninger.

XV. De ungerske Stater
med Kongeriget Galizien.

Disse Lande ligge imellem 42° 15′ – 50°-45′ N. B. og 32° 0′ 12″ – 44° 33′ Ø. L. De grændse mod N. til Rusland, mod Ø. og S. til Tyrkiet og det adriatiske Hav, mod V. til Kongeriget Illyrien, Hertugdømmet Steiermark, Erkehertugdømmet Østerrig, Markgrevskabet Mæhren og Hertugdømmet Schlesien. Samtlige Landes Fladeindhold beløber sig til henved 8000 Q. M., hvorpaa leve henved 15 Millioner Mennesker.

A. De ungerske Stater.

Hertil hører:

I. Det egentlige Kongerige Ungern.
II. Storfyrstendømmet Siebenbürgen.
III. Kongeriget Slavonien.
IV. Kongeriget Kroatien.
V. Kongeriget Dalmatien.
VI. Militairgrændsen.

I. Det egentlige Kongerige Ungern
(Magyar-Orzág, lat. Hungaria).

§ 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Kongeriget Ungern er beliggende imellem 33° 26′ 30″ – 42° 45′ Ø. L. og 44° 43′ 10″ – 49° 38′ 10″

N. B. — Det grændser mod N. til Galizien og Schlesien, mod O. til Bukowina og Siebenbürgen, mod S. til den banatiske Militairgrændse, Slavonien og Kroatien, mod V. til Steiermark, Østerrig og Mæhren. — Kongerigets Fladeindhold udgiør 3827 Q. M.

§. 2.

Beskaffenhed.

Den nordlige Deel af Kongeriget er meget bjergfuld, og den store Bjergkiæde, som skiller det fra Galizien, afsætter flere Grene mod S., hvor de dog tilsidst ganske tabe sig i den store Slette, som udgiør den midterste Deel af Landet, indtager et Areal af meer end 1000 Q. M., og udmærker sig saavel ved sin Frugtbarhed som Ufrugtbarhed. Thi her findes vidtløftige Hedestrækninger (Debreczjner- og den endnu større Reczkemeterhede ere de betydeligste), som kun beboes af Hyrder. De frugtbareste Landstrækninger findes i den sydostlige Deel, men afbrydes af flere Mile lange Moradser, f. Ex. i Banatet. Ungern er rigt paa Floder, og i denne Henseende et af de Lande i det østerrigske Monarki, som Naturen meest har begunstiget, men langs med disse Floder, især ved Bredderne af Donau og Theis, findes ogsaa uhyre Moradser, og man anslaaer Fladeindholdet af Moradserne i Kongeriget (blandt hvilke Hanschag ved Neusiedlersøen, Scharwiß i Stuhlweißenburger-Comitatet, Etscheder og Canischaer ere de største) til 108 Q. M. Foruden disse stillestaaende Vande, har Ungern flere tusinde smaa Bjergsøer og nogle meget betydelige.

a. Bjerge:

1) Karpatherne (Carpates, Alpes Bastarnicæ), en vild Bjergkiæde, der som Grændsebjerg imellem Galizien og Ungern, i en 120 Mile lang Bue, hvis største Brede er 15 Mile, omringer Kongeriget og Siebenbürgen mod N. og O., og ender ved Orsova ved Donau. Grene af Karpatherne i Ungern ere Tatra, Fatra og Matra; i Siebenbürgen Kerzerbjergene. Det høieste Punkt af denne Bjergkiæde er Komnitzer Spidsen, 8316 Fod over Havfladen. I denne Bjergkiæde findes Knokkelhuler og Staláktithuler. Hulen ved Scelicze i Overungern er mærkelig derved, at ligesom Heden tager til udenfor, tiltager Kulden inde i Hulen, og omvendt. I Hundedagene fryser Vandet, som drypper ned fra Hvælvingerne, saa hurtigt her, at hvor den ene Dag findes smaa Iistapper, sees næste Dag uhyre Støtter. Naar Vinteren er allerstrengest har denne Hule en behagelig Temperatur, og tjener alle Slags Dyr til Vinteropholdssted.

2) De noriske Alper (Alpes Noricæ) strække sig fra Kärnthen herind langs med den venstre Draubredde, og have deres Aftækning mod Sletterne ved Oedenburg. I disse høie Bjerge boe Cretiner, som her kaldes Fexer.

b. Floder:

1) Donau (Danubius), Hovedfloden, træder ind i Ungern ved Presburg, giennemløber Kongeriget først i østlig, dernæst i sydlig og sydøst-

lig Retning, giør derpaa fra Belgrad til Orsova Grændsen imellem Ungern og Tyrkiet, og optager, med Undtagelse af Poprad og Dunajec, alle ungerske Floder. Paa hele sit Løb igiennem Ungern er Donau seilbar for de største Flodskibe. (See 1ste Deel Pag. 343).

2) Theis (Thibiscus), udspringer fra Karpatherne i Marmaroscher-Gespannschaftet fra de tvende Kilder den sorte og hvide Theis, der forene sig ved Akno Raho. Her bliver Floden allerede seilbar for Smaaskibe. Theis tager først vestligt, derpaa sydvestligt og sydligt Løb, passerer forbi Tokay, Szolnok, Csongrad, Segedin, og falder neden for Titel, ligeover for Salankamen, i Donau. Den er den fiskerigste Flod i Europa, men har langs med sine Bredder store Moradser. 88 Mile lang.

3) Sau eller Save (Savus), har sin Kilde ved Sarizza i Villacherkredsen, løber igiennem Krain, passerer forbi Agram, giør Grændsen imellem Slavonien og Tyrkiet, og falder ved Semlin i Donau. 68 Mile lang.

4) Drau eller Drave (Dravus), udspringer i Tyrol, tager sit Løb igiennem Kärnthen og Steiermark, forbi Marburg, adskiller Kroatien og Slavonien fra det egentlige Ungern, optager Muhr (Murus), og falder neden for Essek i Donau. 63 Mile lang.

5) Marosch (Marusus, Marisius), udspringer i den østlige Deel af Siebenbürgen fra Bjergene Magosch og Fekete Rehs, løber i vestlig Retning igiennem Siebenbürgen, forbi Karlsburg, igien-

nem det Sydlige af det egentlige Ungern forbi Csanad, og falder ved Segedin i Theis.

6) Raab (Arabo), har sit Udspring i Steiermark, ikke langt fra Grätz, og falder ved Raab i Donau.

7) Vag (Vagus s. Cusus), udspringer paa Karpatherne, har et meget rivende Løb, og danner over 100 Hvirvler før den ved Komorn falder i Donau.

8) Gran (Granus), har sin Kilde paa det karpathiske Bjerg Königsberg, og falder i Donau ved Gran.

9) Marsch (Moravus), udspringer paa den bøhmiske Grændse, løber igiennem Mæhren, forbi Olmütz, giør Grændse imellem Østerrig og Ungern, og falder ovenfor Presburg i Donau.

10) Temes (Temessus), udspringer paa de sydlige Karpather, løber vestligt igiennem Banatet, og falder imellem Titel og Salankamen i Theis.

c. Canaler:

Til de vigtigste af disse hører:

1) Frants den 2dens Canal, som forbinder Donau og Theis, er 13½ Miil lang, og har 5 murede Sluser.

2) Den ny Canal, der ligeledes forener Donau med Theis.

3) Scharwizercanalen, som gaaer fra Stuhlweissenburg til Donau.

d. Indsøer:

Plattensø eller Balaton (Lacus Balatinus, Palus Volceæ), den største Indsø i Ungern, omtrent i Midten af Kredsen paa hiin Side Donau. Den har et Fladeindhold af 24 Q. M., faaer sit meste Vand fra Floden Szala, og synes at staae i Forbindelse med Donau ved underjordiske Canaler.

Neusiedlersøen, i den nordvestlige Deel af Kredsen paa hiin Side Donau, S. V. for Presburg, er 10 Mile i Omkreds. Den er for endeel udtørret.

Palitschersøen, i det Sydlige af Krebsen paa denne Side Donau, og meer at ansee for en Sump, er 3 Mile i Omkreds og rig paa Alkali.

§. 3.

Clima.

Ungerns Clima bliver efter dets vigtigste Produkter inddeelt i 3 Strækninger. I den sydlige fra 44° til 46° voxer Olietræet og andre Sydfrugter, og Sommeren er her meget hed, undtagen hvor Bjergegne giør en Forandring i Temperaturen. Den mellemste er den egentlige Strækning for Viinavlen. Luften er her meget reen og sund, og Vinteren varer i 4 Maaneder, uden at være streng. I den nordlige voxer kun Kornet, Hørren og Træfrugter, og hvorvel Vinteren ogsaa her kun varer 4 Maaneder, er den dog, formedelst de høie Bjerge, meget streng. De sydlige og østlige Dele af Ungern ere formedelst deres Naboskab med Tyrkiet meget udsatte for Pestsmitten, til hvis Forebyggelse Militairgrændsen er oprettet, og en meget streng Quarantaine finder Sted.

§ 4.

Produkter.

I. Mineralriget. Guld (1600 Mark aarlig), Sølv (over 86,000 Mark), Kobber (aarlig over 40,000 Centner), Jern (180,000 Centner), Bly (12,000 Centner), Quiksølv (neppe 1000 Centner), Kobolt, Antimonium (2000 Centner), Salpeter, Alkali (7000 Centner), Steensalt (600,000 Centner aarlig), Alun (42,000 Centner), Steen-

kul (over 200,000 Centner). Bjergværksdriften sysselsætter i det Hele henved 30,000 Mennesker. Ungern har ogsaa mange Ædelstene, og i sine Bjerge ypperlige Steenarter. Blandt den store Mængde mineralske Kilder, hvis Antal vel kan anslaaes til henved 1000, ere kun faa berømte.

2. Planteriget. Alle Sorter Korn i stor Mængde, Riis, især i Banatet, Frugt i uhyre Mængde, især Blommer, som her bruges til at destillere Brændevin af, og Meloner, som undertiden have en Vægt af 30 Pund. Næst Frankrig har Ungern de fleste Sorter Viin, og nogle af disse, f. Ex. Tokayeren, høre til de kostbareste i Verden; berømte ere ogsaa Vinene fra Omegnen af Erlau, Oedenburg og Ofen. Hele Ungerns Viinproduktion beregnes til 18 Mill. Eimer. Skovene ere meget betydelige, især i Bjergegnene, og blandt dem udmærker sig den 12 Mile lange og 2 til 5 Mile brede Bakonyerskov, V. for Ofen. Slavonien og Bukowina har store Egeskove, og Karpatherne ere næsten bedækkede med Naale- og Bøgetræer. Tobak haves i Mængde og af fortrinlig Godhed; desuden Humle, Hamp, Hør, Krap, Saflor, Vaid, Potaske, Tjære, Beeg, Kul o. s. v.

3. Dyreriget. Hornqvæg, for det meste af forædlet Race. Man anslaaer Tallet til 5 Millioner. Heste, temmelig talrige, og de bedste i hele det østerrigske Monarki. Faar i Mængde, men for det meste med grov Uld. Svineavlen er meget betydelig. Paa Vildt er Ungern meget rigt; dog aftager de firføddede vilde Dyrs Antal me-

get, fordi Jagten her er fri. Harer findes især i Mængde, i Karpatherne Bjørne og Losser, dog ikke talrige. Desuden Uhroxer, Ulve, Ræve, Maarer, Fiskoddere, Bævere. Fuglevildt haves i overordentlig Mængde i Sumpene langs Ungerns Floder, og af tamme Fierkreature leverer Ungern en uhyre Mængde Giæs, som i millionviis opfødes paa Heden ved Debrezin. Silkeormen opelskes paa mange Steder, og Biavlen er i flere Egne af Ungern meget betydelig. Floderne, især Theis, levere Fisk i Mængde, blandt hvilke Storen og Mallen ere de vigtigste. I nogle Indsøer træffer man paa Skildpadder.

§. 5.

Indbyggere.

Deres Antal beløber sig til 7,126,000, som fordeelte paa det hele Areal giør 1862 paa 1 Q. M. De ere deels Slaver, deels Ungarer eller Magyarer, som nogle holde for at være af finsk, andre af mongolsk Race. Foruden disse leve her henved 600,000 Tyskere. Af Zigennere tæller man over 32,000, og i Banatet have flere tusinde Italienere og Franskmænd nedsat sig. Jøderne ere temmelig talrige.

Ungarerne, som udgiøre Hovedfolket og hvis Antal overstiger 4 Millioner, ere fyrige, stolte, men aabenhjertede og høimodige Mennesker, som lidenskabelig elske deres Frihed. Trofaste mod deres Keiser og tappre Soldater have de flere Gange været det østerrigske Monarkies stærkeste Støtte. Naturen har udrustet dette Folk med fortrinlige

Landsgaver, men det borgerlige Tryk, hvorunder det i Almindelighed lever, har avlet en Trodsighed i dets Caracter, som giver Nationen et Anstrøg af Raahed og Vildhed, der ved det isolerede Hyrdeliv, mange af dens Individuer føre, end mere tiltager.

Foruden det ungerske Sprog, tales det slaviske og tyske, og siden 1805 er det ungerske Sprog det almindelige Cancelliesprog, istedetfor det forhen brugelige latinske. Latin tales meget i Ungern, endog af den simple Mand, men som rimeligt er meget slet. Det Sprog Zigeunerne tale er en Blanding af Slavonsk, Wallachisk og Ungersk.

§. 6.

Manufacturer og Fabriker.

Ungern er for det meste et producerende Land; dog mangler det ikke aldeles Fabriker og Manufacturer, hvorvel disses Antal i et Land af den Størrelse kun er ubetydeligt, da de tilsammen ikke udgiøre 300.

1. **Manufacturer, som tage deres Materialier af Plante- og Dyreriget:** Uldmanufacturer (i Oedenburg, Günß og Gacz), Bomuldsmanufacturer (i Sassin), Silkemanufacturer (i Pesth), Linnedmanufacturer, Papiirmøller (40), Lædermanufacturer og Tobaksmanufacturer, især i Debreczin o. s. v. Sæbesyderier især i Debreczin.

2. **Fabriker, som tage deres Materialier af Mineralriget:** Jern- og Staal-

fabriker især i Honther Gespannschaft; Ungern har i det Hele 200 Jernhamre. Kobberfabriker, Glashytter (30), en Speilfabrik i Presburg, Majolikfabriker, Tobakspibefabriker især i Debreczin, hvor aarlig forfærdiges over 11 Mill. Stykker. Krudmøller (21), Steentøifabriker i Ofen, Kaschau, Papa og Dotis, talrige Pottemagerier, o. s. v.

§. 7.

Handel.

Ungern bliver i det østerrigske Handelssystem betragtet som Udland, og er derfor omgivet med en Toldkiæde. Uagtet de mange Indskrækninger dets Handel desaarsag lider, har Ungern dog, formedelst sine ypperlige Produkter, Handelsbalancen til sin Fordeel. Med Hensyn til Udførselen af ungersk Viin har Kongeriget i 1807 faaet flere fordeelagtige Privilegier.

Den indenlandske Handel er temmelig levende, og de mange seilbare Floder, Canalerne, og flere store Landeveie befordre den meget. Flodfarten paa Donau er dog, formedelst de mange Hvirvler her, forbunden med megen Fare.

Ungerns vigtigste Handelsstæder ere Pesth, Ofen, Oedenburg og Debreczin.

Ungern udfører: Slagteqvæg, Huder, Uld, Korn, Frugter, Viin, Tobak, alle Slags Bjergværksprodukter o. s. v.

Ungern indfører: Bomulds- og Silkevarer, Metalvarer, Galanteri- og Modevarer, Colonialvarer, Specerier o. s. v.

§. 8.

Religion.

Hovedreligionen er den romersk-catholske, hvortil 4,870,000 af Kongerigets Indbyggere bekiende sig. Catholikerne have 3 Erkebisper (i Gran, Ungerns Primas, Kalotscha og Erlau) og 16 Biskopper. Foruden disse findes der endeel Titulairbiskopper. Grækerne, som ere meget talrige, staae under Erkebispen i Karlowitz. De Reformeerte, som udgiøre henved 1 Million, have 4 Superintendenter og Lutheranerne ligeledes 4.

I Ungern findes desuden endeel Tyrker og henved 130,000 Jøder.

§. 9.

Videnskaber og Konster.

Blandt Ungerns videnskabelige Indretninger mærkes Universitetet i Pesth, stiftet 1635 af Primas Peter Pazmany, Gymnasierne i Presburg, Raab, Wesprim og flere Stæder, Academierne i Kaschau, Tyrnau, Großwardein og Erlau, det berømte oekonomiske Institut i Kesthely (Georgicon kaldet), Bjergacademiet i Schemnitz, foruden flere Hovedskoler.

Den ungerske Litteratur er først i senere Tid kommen i Veiret, ligesom Sproget meer er blevet uddannet, og flere videnskabelige Skrifter ere udkomne i det magyarske Sprog. Fædrelandets Historie har fundet duelige Bearbeidere, Mathematik og Naturhistorie er dyrket med Iver, og flere talentfulde Digtere have i den senere Tid beriget Fædrelandets Litteratur med smagfulde Arbeider.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Regieringsformen er indskrænket monarkisk, og Tronen siden 1687 arvelig efter Førstefødsels-retten, og siden 1723 ogsaa for Prindsesser. Keiseren af Østerrig er Konge i Ungern. Han har store Rettigheder, men de priviligerede Statsborgere have ogsaa betydelige. Med dem deler han den lovgivende og for endeel den udøvende Magt. Han maa bekiende sig til den catholske Religion. Ungerns Rigsstænder bestaae af Prælaterne, Magnaterne, Adelsmændene og de kongelige Fristæder. Den øvrige Deel af Nationen, der i Rigslovene benævnes misera contribuens plebs, har ingen Deel i Statsbestyrelsen.

Det ungerske Vaaben er et paa langs deelt Skjold, hvis høire Felt er rødt og har 4 Sølvstriber, som betyde de 4 Floder: Donau, Theis, Drau og Sau; det venstre Felt er ogsaa rødt, og i dette sees et erkebiskoppeligt Sølvkors, som staaer paa en tredobbelt grøn Høi.

Den hellige Stephans Orden er den fornemste. Den er stiftet 1764 af Maria Theresia, og bæres i et rødt Baand.

Den ungerske Adel beløber sig til over 400,000 Personer. Den er overmaade rig og giælder Alt.

Kongens Person repræsenteres af Palatinen, som præsiderer i det store ungerske Raad; under dette staae alle Øvrighederne i Gespannschafterne, med Undtagelse af de frie kongelige Stæder. Det høieste Regieringscollegium for Rigets politiske Forfatning er det ungerske Hofcancelli i Wien.

§. 11.

Militair-Forfatning.

Alt hvad der angaaer Ungerns Militairforfatning staaer under Generalcommandoen i Ofen. Kongerigets Stridsstyrke er temmelig betydelig. Det rekruterer 14 Linieregimenter, underholder en stor Deel af den østerrigske Stats Cavalleri, og stiller desuden i Krigstider en Insurrections-Armee paa 40,000 Mand. Hertil kommer desuden de Tropper, som ligge i den Banatiske Militairgrændse, om hvilke tales siden.

De vigtigste Fæstninger i Ungern ere: Komorn, Ofen, Leopoldstadt, Munkatsch, Temeschwar og Arad. Invalidhospitaler findes i Tyrnau, Leopoldstadt og Pesth.

§. 12.

Finantser.

Kongeriget Ungerns Statsindtægter, som deels hæves af Domainerne og Regalierne, deels af direkte og indirekte Skatter, anslaaes til 20 Mill. Gylden.

I Ungern regnes efter:

Rigsgylden = 60 Kreuzer à 4 Penge.

I Guld haves: Kremnitzer Ducater = 4½ Rigsgylden.

Kongelige Ducater = 4½ Rigsgylden.

I Sølv: Conventionsmynt, hele, ½ og ¼ Speciet = 2, 1 og ½ Rigsgylden.

§. 13.

Inddeling.

Kongeriget inddeles i Nedre-Ungern og Øvre-Ungern, som hvert indbefatter 2 Kredse, der igien

inddeles i 46 Gespannschaften (ungr. Varmegye). Hertil komme desuden nogle andre Distrikter, saasom Jazygien, Cumanien og Haidukkernes Stæder.

A. Nedre=Ungern.

a. Kredsen paa denne Side af Donau

(indbefatter 13 Gespannschafter, nemlig: Presburger G., Neitraer G., Trentschiner G., Thuróczer G., Arvaer G., Lyptauer G., Sohler G., Barscher G., Honther G., Graner G., Neograder G., Pesther G., Batscher G.)

Ofen (ungr. Buda); 47° 29′ 44″ N. B., i Pesther Gespannschaft, Rigets Hovedstad, Sædet for Palatinen, det ungerske Raad og en græsk Bisskop, ligger i en viinrig Egn paa den høire Donaubredde, ligeovér for Pesth, som den er forbunden med ved en 1500 Skridt lang Skibsbro. Denne Stad, som ogsaa i gamle Tider var Ungerns Hovedstad og den største og skiønneste af alle Rigets Stæder, er anlagt af Bela d. 4., og bestaaer af 4 Dele. Den er omgiven med Mure og Grave og er stærkt befæstet, har et smukt kongeligt Slot, hvor den ungerske Rigskrone giemmes, et betydeligt Tøihuus, et Kanonstøberi, et katholsk Gymnasium og et Theater. Paa det saakaldte Blocksberg ligger Pesther Universitetets Observatorium. Staden har flere Fabriker og driver en betydelig Handel med Viin. Fra Aar 1529 til 1686 var den i Tyrkernes Hænder. 22,500 Indv.

I Nærheden af Staden ligger Flekken Alt=Ofen, som skal være det gamle Aquincum, som ogsaa førte Navnet Sicambria.

Pesth (Pestum s. Pestinnm), 47° 31′ 40″ N. B., i Pesther Gespannschaft, paa den venstre Donau=

bredde, forbunden ved en Skibsbro med Ofen, er Ungerns folkerigste Stad, anlagt i det 18de Aarhundrede. Staden, som er aaben, er Middelpunktet for Ungerns Handel, og meget levende. Her findes et Universitet, stiftet 1635 af Primas Peter Pazmany, og forlagt hertil fra Tyrnau. Det har 4 Faculteter, 40 Professorer, 6 à 700 Studerende, og fortrinlige videnskabelige Hjelpemidler. Staden har desuden et stort Invalidhospital, en prægtig Grenadeerkaserne, en Artillerikaserne og et smukt Theater. Handelen er meget vigtig, og paa de holdte Markeder skeer ofte Omsætninger af 5 Millioner Gylden. Vigtige Manufacturer og Fabriker. 42,000 Indv.

Øst for Pesth ved Bækken Rakos ligger den Slette, hvor de ungerske Rigsdage holdtes.

Presburg (Posonium s. Pisonium, Brecislaburgum, Istropolis, ung. Posony), 48° 0′ 50″ N. B., i Presburger Gespannschaft, forhen Ungerns Hovedstad og Erkebispen af Grans almindelige Residents, ligger ikke langt fra den østerrigske Grændse, paa den venstre Bredde af Donau, som her har en Brede af 390 Alen. Presburg, de ungerske Kongers Kroningsstad, er ikke befæstet, men velbygget og har en Cathedralkirke, hvor Kroningsceremonierne foregaaer. Paa en Høi ligger et kongeligt, forhen befæstet, Slot. Presburg har nogle Manufacturer og Fabriker og driver en meget vigtig Speditionshandel. 26,000 Indv. (Fredsslutning d. 26. Decbr. 1805).

Sydøst for Presburg ligger den 12 Mile lange og 7 Mile brede af Donauarmene dannede Ø Schütt,

som man for dens Skiønhed har givet Tilnavnet den gyldne Hauge. Den fornemste By paa denne Øe er Bischdorf.

Gran (Strigonium, ungr. Eßtergon), 47° 47′ 27″ N. B., i Graner Gespannschaft, ligger ved Gran, hvor den falder i Donau. Staden er Sædet for en Erkebiskop, som er Ungerns Primas og residerer i Presburg. Dette Erkebispesæde er oprettet af Stephan den Hellige, som er født her, og ligger her begraven i Domkirken. I denne Stad residerede Hertug Geysa, Stephans Fader. Befæstet Slot. Gymnasium. 5500 Indb.

Schemnitz (Schemnicium, ungr. Schelmez-Banya), 48° 47′ 45″ N. B., i Honther Gespannschaft, en kongelig fri Bjergstad, er meget uregelret bygget, da dens Gader flere Steder adskilles ved Bjerge, Skove og Hauger. Den har et gammelt og et nyt Slot, et Bjergværksacademi og i Nærheden vigtige Guld- og Sølvminer, som aarlig levere 400 Mark Guld og 58,000 Mark Sølv. 17,200 for det meste tydske Indvaanere.

Kremnitz (Cremnicium, ungr. Körmöcz-Banya), 48° 42′ N. B., i Barscher Gespannschaft, kongelig fri Bjergstad, den vigtigste i Ungern. Den ligger dybt imellem høie Bjerge, og bestaaer af den egentlige Stad og Forstæderne. Gymnasium, Mynt, hvor i forrige Aarhundrede i 12 Aar blev udpræget 48 Millioner Gylden. Kremnitzer Ducater. De herværende Bjergværker sysselsætte 700 Mennesker. 10,000 Indb.

Neusohl (Neosolium, ungr. Beßterize-Banya), 48° 45′ N. B., i Sohler Gespannschaft, kongelig

fri Stad og Bispesæde, med en Cathedralkirke, et gammelt Slot med Taarne, et luthersk Gymnasium, en Biergret, store Kobber- og Jernhamre, og en Fabrik for Damascenerklinger. 10,100 slaviske og tyske Indvaanere.

Tyrnau (Tyrnavia, ungr. Nagy-Szombath), 48° 23′ 30″ N. B., i Presburger Gespannschaft, kongelig fri Stad, ved Tyrna, har et Academi, med Observatorium, og et stort Invalidhospital. Aarlig holdes her 8 Markeder. 5100 Indv.

Trentschin, 48° 53′ 50″ N. B., i Trentschiner Gespannschaftet, en kongelig fri Stad ved Vag, med et befæstet Slot og varme Bade. 2100 Indv.

Leopoldstadt, 48° 25′ 40″ N. B., i Neitraer Gespannschaft, Fæstning ved Vag, midt imellem Moradser, har et Invalidhospital, 2 Tøihuse og et Magazin.

Recskemet (Egepolis), 46° 54′ 29″ N. B., i Pesther Gespannschaft, ligger paa den store Recskemeter Hede, og er den største Flekke i Ungern. 25,000 Indv.

Maria Theresiastad eller Theresiopol (Theresianopolis, ungr. Szent-Maria-Szabadka), 46° 5′ 46″ N. B., i Batscher Gespannschaft, kongelig fri Stad, paa en stor Sandslette, ikke langt fra Palitscher-moradserne. Den har et Franciscanerkloster og en stor Caserne. 22,000 Indv.

Zombor, 46° 8′ 32″ N. B., i Batscher Gespannschaftet, kongelig fri Stad, ved Frants den Andens Canal, er Sædet for en græsk Protopope, og har 15,200 Indv.

Neusatz (Neoplanta, ungr. Ujvidék), 45° 16′ N. B., i Batscher Gespannschaft, kongelig fri Stad, i store Moradser ved Donau, ligeoper for Peterwardein, hvis Forstad den forhen var, er Sædet for en græsk Biskop. 13,400 Indv.

Anmærkn. Fra denne Stad nordostligt op til Theis finder man Levningerne af den gamle romerske Forskandsning (*aggeres romani*), som var anlagt for at dække Landspidsen imellem Donau og Theis. Man har her fundet mange Oldsager, saasom Ankere, Mynter, Vaaben, Skibssnabler o. s. v.

Zentha, 45° 55′ 47″ N. B., i Batscher Gespannschaft, Flekke, ved Theis, historisk mærkværdig ved den store Seier Prinds Eugen d. 11. Sept. 1697 vandt her over Tyrkerne, af hvilke 20,000 bleve paa Valpladsen og 10,000 druknede i Theis.

I Pesther Gespannschaft ligger Landskabet Lille Cumanien, 47 Q. M. stort og beboet af 41,400 Cumaner, der ere Levninger af de gamle Petschenegen. Dette Landskab hører ikke under Gespannschaftet, og dets øverste Dommer er Palatinen. Den vigtigste By her er Felegyhaza.

b. Kredsen paa hiin Side af Donau

(indbefatter Wieselburger G., Oedenburger G., Raaber G., Komorner G., Stuhlweisenburger G., Wesprimer G., Eisenburger G., Szalader G., Tolner G., Schymeger G. og Baranyer G.)

Oedenburg (Sopronium s. Sempronium, ungr. Soprony), 47° 40′ 36″ N. B., i Oedenburger Gespannschaft, ligger V. for Neusiedlersøen, ikke langt fra Lebergebirge. Gymnasium. Omegnen er rig paa fortræffelig Viin, og saavel formedelst den stærke Handel, som drives dermed, som ved de store Qvægmarkeder, der aarlig holdes her (man regner at her hvert Aar sælges 40,000 Stykker

Hornqvæg og 80,000 Sviin), samt ved de betydelige Steenkulminer, som Staden driver, bliver den meget levende. 12,500 Indv.

Anmærkn. Ved Oedenburg var paa Romernes Tid Standquarteret for den 15de Legion. Blandt flere ungerske Landdage, som ere blevne holdte i denne Stad, er den i Aaret 1681, paa hvilken Keiser Leopold I. gav Protestanterne Religionsfrihed, hvorvel med Indskrænkning, især mærkværdig.

Raab (Arabo, Jaurum, Javarinum, ungr. Nagy-Gyor), 47° 41′ 15″ N. B., i Raaber Gespannschaft, ligger ved Donau, hvor den optager Raab. Den er Sædet for en Bisköp, har en Cathedralkirke, et Slot, et Academi og et Gymnasium. 11,000 Indvaanere.

Den 14de Junii 1809 slog Vicekongen af Italien, Eugen Beauharnois, den ungerske Insurrections-Armee her.

Komorn (Comaronium, ungr. Komarom), 47° 45′ 34″ N. B., i Komorner Gespannschaft, en kongelig fri Stad og stærk Fæstning, midt i Donau, anlagt af Keiser Ferdinand I. Gymnasium. 9300 Indvaanere.

Stuhlweisenburg (Alba regalis, ungr. Székes-Fejerwar), 47° 11′ 35″ N. B., i Stuhlweisenburger Gespannschaft, ligger imellem store Moradser. Den er Sædet for en Bisköp, og var i næsten 500 Aar, fra Stephan den Helliges Tid, de ungerske Kongers Kroningsstad. Gymnasium. 12,300 Indv.

Wesprim, 47° 5′ 8″ N. B., i Wesprimer Gespannschaft, ligger ikke langt fra den nordlige Ende af Plattensø. Den er Sædet for en Bisköp, har

en Cathedralkirke og et Gymnasium. For Magyarernes Ankomst havde her de mæhriske Konger en lang Tid deres Residents. 4500 Indv.

Ikke langt fra Wesprim findes den 12 Mile lange og 2 til 5 Mile brede Bakonyer Skov.

Güns (Ginsium, ungr. Köszeg), 47° 22′ 54″ N. B., i Eisenburger Gespannschaft, ligger ved Güns, imellem Viinbjerge. Gymnasium. 4900 Indvaanere.

St. Gotthard (Fanum St. Gotthardi), 46° 56′ 40″ N. B., i Eisenburger Gespannschaft, Flekke, ved Raab. Her blev Tyrkerne 1664 overvundne af den østerrigske Feltherre Montecuculi.

Stein am Anger (ford. Sabina, ungr. Szombothely), 47° 13′ 30″ N. B., i Eisenburger Gespannschaft, Bispesæde, ved Güns. 2200 Indv.

Groß-Szigeth (Szigethinum, ungr. Szigethvar), 46° 3′ 16″ N. B., i Schymeger Gespannschaft, Flekke, beliggende i en moradsig Egn. Den deles i den gamle og den ny Stad, og har et befæstet Slot. Gymnasium. 3000 Indv.

Anmærkn. Denne Stad er bleven berømt ved det Heltemod, hvormed Nicolaus Zriny i Aaret 1566 udholdt her en Beleiring af en stor tyrkisk Hær, anført af Soliman 2. Sultanen døde under Beleiringen, og da Stad og Slot stod i Flammer, gjorde Zriny, med 600 Mand, Resten af den 2500 Mand stærke Besætning, et Udfald og faldt med Sværdet i Haanden. Denne Beleiring kostede Tyrkerne 20,000 Mand.

Fünfkirchen (Quinque ecclesiæ, ungr. Pets), 46° 5′ 13″ N. B., i Baranyer Gespannschaft, Bispesæde ved Foden af et Kalkbjerg, langs hvilket Staden strækker sig i en eneste meget lang Gade. Den har Navn af sine 5 Kirker, er en af Ungerns æld-

ske Stæder, og havde fordum et berømt Universitet. Nu findes her et Academi med Bibliothek. 8500 Indvaanere.

Mohacz, 45° 59′ 29″ N. B., i Baranyer Gespannschaft, Flekke ved Donau og Sædet for en græsk Protopope. Befæstet Slot. Cathedralkirke. 4000 Indb.

Anmærkn. Denne Stad er mærkværdig i Krigshistorien. Her blev 1526 den ungerske Kong Ludvig d. 2. slaget af Soliman d. 2. (13,000 Ungarer, 200,000 Tyrker) og dræbt paa Flugten. 1687 slog Hertug Carl af Lothringen Tyrkerne her.

Siklos, 45° 51′ 46″ N. B., i Baranyer Gespannschaft, Flekke, imellem Fünfkirchen og Essek. Paa det herværende gamle Bjergslot blev Keiser Sigismund 1401 holdt fangen i et Taarn af de ungerske Oprørere. Den Viin, som voxer her i Egnen, har Prinds Eugen ladet hente fra Omegnen af Bourdeaux.

B. Øvre-Ungern.

c. Kredsen paa denne Side af Theis

(indbefatter Zipser G., Gomører G., Hevescher G., Borschoder G., Torner G., Abaujwarer G., Saroscher G., Unghvarer G., Zempliner G. og Beregher G.)

Kaschau (Cassovia), 48° 43′ 21″ N. B., i Abaujwarer Gespannschaft, Hovedstaden i Øvre-Ungern og Bispesæde, ligger ved Hernath, er stærkt befæstet, har et kongeligt Academi, et Archigymnasium, 2 betydelige Caserner, et smukt Theater og flere Mannfacturer. 8700 Indb.

Erlau (Agria, ungr. Eger), 47° 53′ 56″ N. B., i Hevescher Gespannschaft, en fri Stad (anlagt af Stephan den Hellige) og Sædet for en Erkebiskop, ligger i en smuk Dal paa begge Sider af Erlau,

er omgiven med Mure, har et smukt Slot, en Cathedralkirke, et Lyceum og et prægtigt Observatorium. Omkring Erlau findes ypperlige Viinbjerge, og den røde Viin, som voxer her, hører til Landets berømteste Sorter. 16,200 Indv.

Miskolecz, 48° 5′ 56″ N. B., i Borschoder Gespannschaft, Flekke, beliggende i en skiøn Dal, ikke langt fra Sajo, har et Gymnasium og 13,600 Indvaanere.

Eperies (Eperiesenum), 48° 58′ 45″ N. B., i Saroscher Gespannschaft, en fri Stad, beliggende ved Tartsa. Gymnasium. 7400 Indv.

Munkatsch, 48° 25′ 48″ N. B., i Beregher Gespannschaft, Flekke og Sædet for en Biskop, har et af de største Salpetersyderier i det østerrigske Monarki. 5000 Indv.

Den tæt ved Byen paa et Bjerg beliggende stærke Fæstning Munkatsch er anlagt 1360 af den russiske Fyrste Theodor Keriatowitsch, og bruges nu til Statsfængsel.

Tokay, 48° 7′ 9″ N. B., i Zempliner Gespannschaft, Flekke, ved Bodrogh, hvor den falder i Theis, er Oplagsstedet for den ypperlige Viin, som voxer paa den 7 Mile lange og 2 Mile brede Bjergryg Hegyalia. 4200 Indv.

Scelicze, Landsby, i Torner Gespannschaft. Ved denne By findes i et Bjerg den mærkværdige Hule Lednicze, som i Hundedagene er ganske fuld af Iis, der optøer, som Vinteren nærmer sig. Naar Kulden udenfor er allerstrengest, er Hulen aldeles tør og har en behagelig Temperatur, hvorfor den ogsaa tiener en stor Mængde Dyr til Opholdssted om Vinteren.

I Kredsen paa denne Side Theis er desuden at mærke:

1) Jazygernes Land, beliggende imellem Pesther og Hevescher Gespannschafterne, Vest for Theis. Det er 17 Q. M. stort, har ingen Bjerge, giennemstrømmes af Floderne Torna og Zagyva, og har 42,600 Indbyggere. Deres øverste Dommer er Palatinen, og deres Congregationsstad Jaszberény, hvor man troer at den berømte Attila ligger begraven.

2) Store Cumanien, paa Østsiden af Theis, har ingen Bjerge, er 20 Q. M. stor, og tæller 32,600 Indbyggere. De have betydelige Privilegier, Palatinen er deres øverste Dommer, og deres Congregationsstad Kartzag.

d. Kredsen paa hiin Side Theis

indbefatter Szaboltscher G., Szathmarer G., Marmaroscher G., Biharer G., Ugotscher G., Bekescher G., Csongrader G., Csanader G., Arader G., Temeswarer G., Kraschower G. og Torontaler G.)

Debreczin (Debrecinum), 47° 31′ 40″ N. B., i Biharer Gespannschaft, den største, men ikke folkerigste Stad i Ungern, ligger paa en stor Slette og er aaben. Her findes et berømt reformeert Collegium med et Bibliothek paa 20,000 Bind. Stadens Manufacturer og Fabriker ere betydelige, og blandt dem mærkes især Tobakspibefabrikerne, som aarlig levere over 11 Mill. Stkr. Desuden forfærdiges her henved 2 Mill. Pibehoveder af en smuk rød Leer. Sæbesyderierne ere meget berømte, og Debrecziner Sæben er meget søgt i Udlandet, formedelst dens Hvidhed og Lethed. Det til den brugelige Alkali faaes fra Omegnen af Debreczin. Næsten lige saa berømte ere Stadens Garverier, som ere meget talrige. Stadens Brød har lige-

ledes vundet Navnkundighed. Vigtig Handel, som befordres ved 4 Messer hvert Aar. Efter Debreczin har den store nærliggende Hede faaet Navn. 39,000 Indb.

Groß-Wardein (Varadinum majus, ungr. Nagy-Varad), 47° 2′ 50″ N. B., i Biharer Gespannschaft, ligger ved Floden Kørøs ved et af de østlige Karpathers Forbjerge. Den er Residentsen for en catholsk og en græsk Biskop, og den første beboer et meget prægtigt Slot. Catholsk Cathedralkirke, Academi, Archigymnasium. 7000 Indb.

I Nærheden af Staden findes ypperlige Marmorbrud, og 4 Svovlbade, de biskoppelige og de felizianske, med 19 til 20° Varme.

Szegedin (Szegedinum), 46° 15′ 15″ N. B., i Csongrader Gespannschaft, stærkt befæstet kongelig fri Stad, ved Theis, hvor den optager Marosch. Denne Stad driver en meget vigtig Handel med Tobak, Salt og Bomuld, og har betydelige Skibsbyggerier. I Omegnen dyrkes meget Tobak, og Szegediner Tobakken er meget berømt, saavel i Ungern, som Nabolandene. 26,000 Indb.

Temeswar (Tibiscum, Temesvarium), 45° 42′ 27″ N. B., i Temeswarer Gespannschaft, en kongelig fri Stad, en af de stærkeste Fæstninger i det østerrigske Monarki, og Sædet for en græsk Biskop og Generalcommandoen for Banatgrændsen, ligger ved Temes og Bega, imellem mange Sumpe, der gjøre Luften usund. Staden driver en meget levende Handel. 11,100 Indb.

Szathmar, 47° 46′ 30″ N. B., i Szathmarer Gespannschaft, kongelig fri Stad og Bispesæde, ved

Samos. Den bestaaer af 2 Dele: Szathmar og Nemethi, og har et Gymnasium. Saltgruber. 10,400 Indv. (Fredsslutning 1711, der endte de Rokozzyske Urolighed).

Nagy-Banya *) (Rivulus dominarum), 47° 37' 45'' N. B., i Szathmarer Gespannschaft, Bjergstad, med vigtige Guld- og Sølvminer. Oberbergamt. Mynt. Gymnasium. Guurbrand. 4600 Indvaanere.

Mezøhegyesch, Flekke, i Csanader Gespannschaft, har det største Militairstuteri i de østerrigske Stater. Stuteriets Distrikt indtager 4 Q. M., hvorpaa blive underholdte over 3000 (efter Andre 10,000) Heste. Det til Stuteriet hørende Personale er over 500 Mennesker.

Til denne Kreds hører:

Haidukkernes Distrikt, som ligger i Szaboltscher Gespannschaft, og bestaaer af 3 fra hverandre affondrede Landstrækninger, der tilsammen indtage et Areal af henved 18 Q. M., med en Befolkning af 25,400 Mennesker. Denne lille Stat, som har store Privilegier, fik sin Existence paa Johan Corvinus's Tid. Han oprettede til Landets Sikkerhed et Fricorps af Ungarer, Serbler og Wallacher, der siden tog Tjeneste hos den siebenbürgske Fyrste Stephan Botskay, og af ham fik, efterat Krigen var endt, til Belønning de Landstrækninger, Haidukkerne nu beboe, samt en egen Forfatning. — Blandt de 6 Haidukstæder er Bøzørmeny, ikke langt fra Debreczin, den største og folkerigste.

Anmærkn. Ungerns ældste Beboere vare i den vestlige Deel Pannonier, i den nordlige Jazyger. Tiberius undertvang Pannonierne, og Romerne beherskede siden

*) ɔ: den store Grube.

Ungern næsten i 400 Aar, indtil **Vandalerne** satte sig fast her. Efter Vandalerne toge **Gotherne** Landet i Besiddelse, men fortrængtes af **Hunnerne**, som en Tid beherskede det, indtil Gepiderne og Gotherne igien reiste sig og fordreve dem. 526 erobrede **Longobarderne** Landet; men da disse 568 droge til Italien, overlode de Ungern til **Avarerne**, et Folk som i Asien var bekiendt under Navnet Geligener. **Carl den Store** fratog disse endeel af Ungern, og ved Enden af det 9de Aarhundrede kom det under **Magyarernes** eller **Ungarernes** (Ungar eller rettere Uger ɔ: **Fremmed**) Herredømme. Dette Folk var deelt i 7 **Hovedstammer**, blandt hvilke Stammen **Megere** eller **Moger**, som siden gav hele Folket Navn, var den fornemste. **Arpad**, en Søn af Almus, stiftede det ældste Dynasti i Ungern, og med hans Sønnesøn Geysa, der først lod sig døbe, begynder Tidspunktet for Ungarernes **Civilisation**. Dennes Søn, **Stephan den Hellige**, indkaldte mange Tyskere i Landet, og inddeelte det i 72 Gespannschafter. Han antog Kongetitelen, fik af Paven Tilnavnet: **Hans apostoliske Majestæt**, og forenede Siebenbürgen med Riget. **Ladislaus den Hellige** († 1093) forener Slavonien, **Kroatien** og **Dalmatien** med Riget. 1301 uddøer den arpadske Stamme. Under **Ludvig den Store**, i Midten af det 14de Aarhundrede, er Ungern paa sin høieste Spidse. Han blev tillige Konge i Polen, gjorde desuden flere Erobringer, og havde **Østersøen**, det adriatiske og sorte Hav til Grændse om sine Stater. Hans Datter **Maria** var gift med **Sigismund af Østerrig**, som siden blev tydsk Keiser. Som ungersk Konge førte han en ulykkelig Krig med den tyrkiske Sultan **Bajazet**, og tabte Slaget ved **Nikopolis** 1396. Hans Eftermand **Albrecht af Østerrig** døer tidlig og **Ladislaus** 3. af Polen bestiger den ungerske Trone, men falder 1444 i Slaget ved **Varna**. Under den svage **Ladislaus Posthumus** var **Johannes Hunyades** Ungerns Værn imod Tyrkerne, og efter Ladislai **Død** bestiger den berømte **Mathias Corvinus**, en **Søn** af **Hunyades**, Tronen. **Med ham** be-

gynder en ny glimrende Periode for Ungern. Han erobrede Mähren, Schlesien, Lausitz, samt et Stykke af Østerrig, og havde store Fortjenester af Landets indvortes Bestyrelse; men med hans Død 1490 sank Ungerns Anseelse; og da Ludvig 2. i Slaget ved Mohacz 1526 tilsatte Livet, bliver den østerrigske Erke-hertug Ferdinand Konge i Ungern. Med det østerrigske Huses Tronbestigelse begynder en Række af Tyrke-krige og Oprør af de ungerske Magnater, som meget svækkede Østerrig og ødelagde Ungern. 1687 blev endelig paa Landdagen i Presburg det østerrigske Huses Arveret stadfæstet for bestandigt, og ved den mærkværdige Seier, Eugen 1697 tilkiæmpede sig ved Zentha over Tyrkerne, sikkredes Østerrig Besiddelsen af Ungern, Siebenbürgen og Slavonien for de kommende Tider.

II. Storfyrstendømmet Siebenbürgen*).

(Transylvania, ungr. Erdely),

beliggende imellem 45° 20′ – 47° 37′ N. B. og 40° – 44° Ø. L., grændser mod N. og V. til Kredsen paa hiin Side Theis, mod S. til Wallachiet, mod Ø. til Moldau og endeel af Bukowina. Militairgrændsen fraregnet, udgiør dets Areal 980 Q. M. Det er et høit Bjergland, som paa alle Sider er omgivet af Bjergkiæder, og giennemskaaret af mange Floder, der alle, formedelst Siebenbürgens høiere Beliggenhed, løbe ud af Landet. De høieste Bjerge her ere noget over 8000 Fod over Havfladen, og de vestligste Bjerge i Siebenbürgen ere af alle europæiske de rigeste paa Guld. De betydeligste Floder ere Marosch (Marusius), Szamosch (Samosius) og Alt (Olta). Indsøer af Betydenhed gives ikke, derimod en overordentlig Mængde Kilder og Suurbrønde. Climaet er paa Bjergene meget koldt, i Dalene meget behageligt, men Luften er meget for-

*) Dette tyske Navn har Storfyrstendømmet formodentlig faaet efter sine første tyske Beboere, der vare fra Egnen om Siebengebirge ved Rhinen.

underlig, og paa den hedeste Dag følger ofte en meget streng Nattekulde. Indbyggerne, 1,656,000 i Tallet, ere deels Ungarer, Szekler, Sachser, deels Wallacher, Zigeuner, Jøder, Armenier, Grækere og Bulgarer; de bekiende sig til forskiellige Religioner, men den græske Kirkes Tilhængere ere de talrigste, over 900,000. — Siebenbürgen er siden 1765 et Storfyrstendømme, hvis Regent er Keiseren af Østerrig. Han har den udøvende Magt, men er med Hensyn til Lovgivning og Skattepaalæg indskrænket af Landstænderne, der repræsentere de 3 Folk: Ungarerne, Szeklerne og Sachserne. Det høieste Regieringscollegium er det kongelige Gubernium.

Siebenbürgen inddeles i 3 Landskaber: Ungarernes, som indbefatter Gespannschafter, Szeklernes og Sachsernes, som inddeles i Stole.

a. Ungarernes Land

(den vestlige Deel af Siebenbürgen),

(indbefatter Koloser G., Thorenburger G., Kukelburger G., Nedre Weissenburger G., Øvre Weissenburger G., Hunyader G., Zarander G., Kraszner G., det mellemste Szolnoker G., det indre Szolnoker G., Doboker G. og Køvarer og Fogarascher Distrikterne).

Clausenburg (Claudiopolis, ungr. Kolosvar), 46° 44′ 8″ N. B., i Koloser Gespannschaft, kongelig fri Stad og Hovedstad i Ungarernes Land, ligger ved Szamosch. Den er Sædet for det kongelige Gubernium, er omgiven med Mure, og har en gothisk Cathedralkirke, som er opført af Keiser Sigismund til Takssigelse for hans Frelse af Oprørernes Hænder. I Nærheden af Staden ligger et befæstet Biergslot. 20,000 Indb.

Karlsburg (Alba Carolina, ogsaa Belgrad kaldet), 46° 4′ 21″ N. B., i Nedre Weissenburger Gespannschaft, kongelig fri Stad og catholsk Bispe-

sæde, ved Marosch. Den bestaaer af Fæstningen, som ligger paa et Bjerg, og den nedre Stad, og har en Cathedralkirke (St. Michaels), hvor Johannes Hunyades og flere siebenbürgske Fyrster ligge begravne. Observatoriet Batthyany. Mynt. 5500 Indvaanere.

Hvor Karlsburg nu staaer, laae i gamle Tider Staden *Apulum*, som i Middelalderen fik Navnet *Alba Julia*, hvoraf senere opstod Navnet Weißenburg.

Nagy-Ag, i Hunyader Gespannschaft, og Vöröspatak (ↄ: den røde Flod) ere Bjergstæder med vigtige Guld- og Sølvminer.

b. Szeklernes Land

(den østlige Deel af Siebenbürgen),

(indbefatter Haromszeker Stol, Udvarhelyer St., Tschiker St., Maroscher St. og Aranjoscher St.)

Maros-Vasarhely (Agropolis, Forum Siculorum, Foroburgum), 46° 30′ 8″ N. B., i Maroscher Stolen, ligger ved Marosch, har et Slot, og et offentligt Bibliothek paa 60,000 Bind, stiftet af Grev Samuel Teleky von Szek. 7000 Indb.

c. Sachsernes Land

(den sydlige og nordlige Deel af Siebenbürgen),

(indbefatter Hermannstädter St., Reißmarkter St., Mühlenbacher St., Szasvacoscher St., Leschkircher St., Groß-Schenker St., Mediascher St., Schäßburger St., Repser St. og Kronstädter og Bistritzer Districterne).

Hermannstadt (Villa Hermanni, Cibinium, ungr. Nagy-Szeben), 45° 47′ 4″ N. B., i Hermannstädter Stol, en kongelig fri Stad, Hovedstaden i Sachsernes Land og græsk Bispesæde, ligger ved Szibin, er omgiven med en dobbelt Muur, har et

Universitet, et luthersk Gymnasium med Bibliothek paa 5000 Bind, det brükkenthalske Bibliothek paa 15,000 Bind, et Militairhospital, en Caserne, et Theater, flere Palladser og endeel Fabriker. Her har den siebenbürgske Generalcommando sit Sæde. 16,000 Indb.

Kronstadt (Corona s. Brassovia, sachs. Krünen), 45° 36′ 30″ N. B., i Kronstädter Distriktet, kongelig fri Stad, anlagt 1208, er en uregelret Fiirkant, omgiven med Mure og Grave. Uden for Murene ligge 3 Forstæder, og paa et Bjerg ved Siden af Staden er opført en lille Fæstning. 24,600 Indvaanere.

Anmærkn. Siebenbürgen udgjorde i gamle Tider endeel af Romernes *Dacia*, og fik af disse Navnet *Dacia mediterranea*. Dets ældste Indbyggere vare Taurisker. Trajan erobrede det, og det var en romersk Provinds indtil Gotherne toge det i Besiddelse. Af de derværende Romere opstode siden Wallacherne. Gotherne fortrængtes af Hunnerne og efter disse vare afvexlende Gepiderne, Avarerne, Magyarerne og Petschenegerne med Cumanerne i Besiddelse af Landet. Stephan den Hellige indlemmede Landet i Ungern. Under ungersk Herredømme tiltog Culturen i Landet, og Folkemængden voxede ved mange indvandrede Tydskere. Efter Ludvigs Død i Slaget ved Mohacz 1526, udvalgte et Parti den siebenbürgske Woywod Zapolya til Konge, og efter en langvarig Krig beholdt han Siebenbürgen som et uafhængigt Fyrstendømme, der, hvis han døde uden Arvinger, skulde falde tilbage til Østerrig. Hans Søn Johan Sigismund Zapolya søgte ved Tyrkernes Hjelp at giøre sig til Konge i Ungern, men det mislykkedes. Efter ham kom Stephan Bathory, der siden valgtes til Konge i Polen. Indvortes Krige plagede fra denne Tid Landet, indtil Michael Apaffy 1661 af Tyrkerne blev indsat til Fyr-

ske, og erkiendt derfor af Keiseren. Hans Søn Michael 2. afstraadte 1699, imod en aarlig Pension og Titel af Rigsfyrste, alle sine Rettigheder til Siebenbürgen til Østerrig, hvorvel Keiseren først 1713, efter den sidste Apaffys Død, satte sig i Besiddelse af alle Regentens Rettigheder. 1765 ophøiede Maria Theresia Siebenbürgen til et Storfyrstendømme.

III. Kongeriget Slavonien

er beliggende imellem 44° og 46° N. B. og imellem 34° og 37° Ø. L., er mod N. og Ø. omgivet af Drau og Donau, mod S. af Sau, mod V. af Illowa, og bliver saaledes næsten en Øe, der har et Areal af 308 Q. M. Langs med Drau og Donau gaaer en Bjergkiæde, hvis Høide intet Sted overstiger 2500 Fod. Landet indeholder vel mange Sumpe, og henved ⅓ af det er begroet med Skov, men det Øvrige er en yppig frugtbar Slette, hvor næsten alle Ungerns Produkter findes i den frodigste Vegetation. Den østlige Deel af Landet er den frugtbareste. Indbyggerne, hvis Antal beløber sig til 528,000, ere for største Delen af slavisk Herkomst; men her findes ogsaa endeel Ungarer, Wallacher, Zigeuner, Jøder, Tyskere, Grækere og Armenianere. Hovedsproget kaldes vel det illyriske, men er ikke meer det gamle illyriske, men en slavisk Dialekt, blandet med tyrkiske Ord; det tales renest i Syrmien. Det tyske Sprog udbreder sig meer og meer i Landet, derimod aftager det ungerske. Slavonierne bekiende sig for største Delen til den græske Kirke.

Kongeriget Slavonien deles i Provincialslavonien og Militairslavonien. Dette sidste omtales under Militairgrændsen.

Provincialslavonien

(173 Q. M., med 293,000 Indbyggere),
(indbefatter Verøczer, Poscheganer og det syrmiske G.)

Essek (ford. Mursa), 45° 34′ 13″ N. B., i Verøczer Gespannschaft, en stærk Fæstning, paa

den høire Draubredde, omgiven af store Moradser. Den er anlagt i Enden af det 17de Aarhundrede af Leopold I. Gymnasium. 9300 Indv.

Anmærkn. Det gamle *Mursa* blev anlagt under Hadrian, og var Sædet for den romerske Statholder i Nedre-Pannonien.

Poschega (ford. Inicenum), 45°21′30″ N. B., i Poscheganer Gespannschaft, en kongelig fri Stad, ved Orlova, har en prægtig Cathedralkirke, et Gymnasium og 4100 Indv.

Anmærkn. Dette Land hørte i gamle Tider til Pannonien, og fik sit Navn af Slaverne. Fordum blev det deelt i Øvre- og Nedre-Slavonien, og under Ladislaus den Hellige blev det forenet med Ungern. I Krigene mellem Tyrkerne og Ungarerne led Landet meget, og det var endog en Tidlang i hines Hænder. Siden Carlowitzer-Freden 1699 har det altid været i Østerrigernes Besiddelse.

IV. Kongeriget Kroatien.

(Croatia, ungr. Horvath-Orszag),

imellem 32° og 35° Ø. L. og 44° og 47° N. B., grændser mod N. til Ungern, mod Ø. til Slavonien og Bosnien, mod V. til Illyrien, mod S. til Dalmatien. I den sydlige Deel af Kongeriget gaaer Bjergstrækningerne Wellabit og Pliasiwicza, og i det Indre af Landet mærkes Kapellabjergene. Floderne Drau, Sau, Kulpa og Unna løbe herigiennem. Climaet er sundere end i Slavonien, og den nordligste Deel af Landet er den frugtbareste. Indbyggerne, som fordum kaldtes Hrowater ɔ: Bjergbeboere, udgiøre 647,800, som for største Delen bekiende sig til den catholske Religion.

Kroatien bestaaer af Provincialkroatien og Militairkroatien, hvilket sidste omtales under Militairgrændsen.

Provincialkroatien

(96 Q. M., med 251,300 Indbyggere),
(indbefatter Agramer G., Kreuzer G. og Warasdiner G.)

Agram (Zagrabia), 45° 49' 2'' N. B., i Agramer Gespannschaft, Hovedstaden i Kongeriget og kongelig fri Stad, ligger ved Sau, der deler Staden i 2 Dele. Den er Sædet for Vicekongen (Ban) af Kroatien og en catholsk Biskop, den rigeste i de ungerske Stater, er stærkt befæstet, har et Academi, et Gymnasium og 17,300 Indb.

Warasdin (Varasdinum), 46° 18' 18'' N. B., i Warasdiner Gespannschaft, befæstet kongelig fri Stad, paa den høire Draubredde, har et Gymnasium og varme Bade. 4500 Indb.

Anmærkn. Kroaterne stamme ned fra Slaverne, og kom i det 7de Aarhundrede i denne Deel af Dalmatien, hvorfra de fordreve Avarerne. De bleve undertvungne af Carl den Store, rove sig siden løs og gave sig under græsk Herredømme. I det 10de Aarhundrede fik de deres egne Konger. Ladislaus den Hellige i Ungern erobrede det og forenede det med sit Rige.

V. Kongeriget Dalmatien

(Dalmatia),

imellem 42° og 45° N. B. og 32° og 37° Ø. L., grændser mod N. til Illyrien, mod Ø. til Bosnien, mod V. til det adriatiske Hav; og har et Areal af 274 Q. M. Det er et langt Kystland, meget frugtbart, men yderst slet dyrket. Climaet er meget behageligt, og Landets Produkter fortræffelige. Kun Kystfloder. Indbyggerne, som bestaae af Uskocher, Morlaker, Montenegriner, Italienere, Zigeuner og Jøder, udgjøre 295,000, og bekiende sig for det meste til den græske Religion. Catholikerne have 3 Erkebisper og

11 Bisk̄opper. Dalmatien udgiør et eget østerrigsk Gouvernement, og deles i 5 Kredse: Zara, Spalatro, Macarsca, Ragusa og Cattaro.

Zara (Jadera), 44° 2' 25'' N. B., Hovedstaden i Kongeriget og Erkebispesæde, beliggende i Kredsen af samme Navn, paa en Landtunge i det adriatiske Hav, er stærkt befæstet. Den store Mangel Staden har paa ferskt Vand erstattes ved 3 store underjordiske Cisterner, der ligne et hvælvet Tempel. Havn. 8000 Indv.

Sebenico (Sibenicum), 43° 47' 40'' N. B., i Zara-Kredsen, Bispesæde, ved Mundingen af Kerka. Havn, som beskyttes af Castellet St. Nicolo. 6800 Indvaanere.

Spalatro (Spalatrum), 43° 34' 30'' N. B., i Spalatro-Kredsen, Erkebispesæde, paa en lille Halvøe, er baade ved Natur og Konst stærkt befæstet. Staden driver en vigtig Handel, og er Stapelplads for tyrkiske Varer, der gaae til Venedig. Allerede paa Romernes Tid var dens Handel vigtig. God Havn og store aarlige Markeder. 12,000 Indvaanere.

I Spalatro-Kredsen ligger Republiken Poglizza, en 18 Q. M. stor, med Skove bedækket, Bjergegn. Dens Forfatning er aristokratisk-demokratisk, og i Spidsen for den staaer en Storgreve, som vælges hvert Aar. Indbyggerne have i deres Sæder og Levemaade beholdt meget Eiendommeligt. Stæder findes her ikke.

Ragusa (ford. Rausium, slav. Dobronick, tyrk. Pabrovika), 42° 36' 30'' N. B., i Ragusa-Kredsen, befæstet Søstad og Erkebispesæde, ved en Havbugt, som danner en ypperlig Havn. Den har et præg-

tigt Slot, hvor forhen Rectoren i Republiken Ragusa residerede, en Cathedralkirke, et italienskt Theater, gode Skibsværfter og et Fort (Lorenzo), som beskytter Havnen. 1667 blev Staden næsten ganske ødelagt ved et Jordskjælv, i hvilket 6000 Mennesker omkom. 10,000 Indb.

Anmærkn. Ragusa var i lang Tid Hovedstaden i en lille Republik (17 Q. M., med 31,000 Indb.), der grundede sin Uafhængighed 1272, og som under alle politiske Storme vedligeholdt sin republikanske Forfatning, indtil denne i det 19de Aarhundrede omstyrtedes af Franskmændene. En lang Tid stod Republiken under den tyrkiske Sultans Skyts.

Noget Syd for Ragusa ligger Ragusa vecchio (ford. Epidaurus), nu kun en Landsby.

Cattaro (Catharum), 42° 16′ 42″ N. B., i Cattaro-Kredsen, Bispesæde, ved Cattaro-Bugten (Sinus Risonicus), er mod Landsiden indsluttet af steile, nøgne Bjerge, har et Citadel (St. Giovanni), en Cathedralkirke, 18 andre Kirker, en Havn og 4000 Indvaanere.

Øer ved Dalmatien:

1) Cyrzula (Corcyra nigra), indeholder, tilligemed Lagosta og Cazza, 11 Q. M., med 6500 Indb. Den hører til Kredsen Macarsca. 2) Lesina (Phariæ), indtager, nogle Smaaøer iberegnede, 18 Q. M., og har 13,800 Indb. Hører til Kredsen Macarsca. 3) Lissa (Issa), med Staden af samme Navn. 4) Brazza (Bratia, Brachia), som hører til Macarsca-Kredsen, 13 Q. M., med 13,800 Indb., er meget rig paa Viin. Hovedstaden er Bol. 5) Meleda (Melita), hører til Kredsen Ragusa, og har en Stad af samme Navn. 6) Grossa, hører til Zara-Kredsen, er 6 Q. M. og en af de frugtbareste af de dalmatiske Øer.

Mindre Øer ere Pago, Uglian, Pasman, Incoronata, Esse, Zlarin, Zuri, Bua Solta, Petraia, Agosta og Pelagosa, hvilken sidste ligger midt i det adriatiske Hav og er kun en ubeboet Klippe.

Anmærkn. Efter afvexlende at have staaet under forskiellige Beherskere, erklærede Dalmatierne sig 827 for uafhængige; men denne deres uafhængige Forfatning varede kun kort, og endeel af Stæderne underkastede sig Venedig. 1052 opkastede Krescimir sig til Konge i Dalmatien. Ladislaus den Hellige bemægtigede sig siden det meste af Landet, men Søstæderne bleve i Venetianernes Besiddelse, som næsten i 300 Aar kiempede med Ungarerne om Herredømmet over Dalmatien, indtil Venedig i Aaret 1358 maatte frasige sig alle Fordringer paa Kongeriget. Siden underkastede Søstæderne sig den neapolitanske Kong Ladislaus, der solgte dem til Venedig for 145,000 Ducater, hvorpaa Republiken ogsaa satte sig i Besiddelse af de øvrige, med Undtagelse af Ragusa, og beholdt Landet indtil den venetianske Stats Opløsning, da Østerrig, efter Freden i Campo Formio 1797, tog det i Besiddelse. Keiseren aftraadte det ved Freden i Presburg 1805 til Frankrig, men fik det tilbage 1814.

VI. Militairgrændsen.

Saaledes kalder man den Landstrækning, som gaaer langs med den ungerske, siebenbürgske, slavonske og kroatiske Grændse, hvor denne berører Tyrkiet. Hvorvel denne Landstrækning bestaaer af Dele af forskiellige Lande, og dens Indbyggere ere forskiellige i Herkomst, Sprog, Religion og Sæder, finder dog kun eet Øiemed overalt Sted her, nemlig Statens Sikkerhed, saavel for Krig som for Pest. Hele dette Lands Forfatning er militairsk. Alle Bønderne ere Soldater, og Dag og Nat maae de holde Vagt paa den tyrkiske Grændse. Langs Moradserne ved Sau falder Tienesten besværligst; thi her leve Soldaterne midt i Vandet, hvor de have opreist sig paa Pæle de saakaldte Tschartaker, i hvilke de boe med deres Fa-

milier og have tillige deres Kreaturer. De til Militairgrændsen hørende Distrikter ere inddeelte i Generalater, som igien bestaae af flere Regimenter. Hele Militairgrændsens Areal kan anslaaes til henved 700 Q. M., hvorpaa leve over 900,000 Indbyggere. Af disse ere henved 100,000 stridbart Mandskab, der i Fredstider ikke koster Staten noget.

Militairgrændsen deles i den kroatiske, slavonske, banatiske og siebenbürgske Militairgrændse. Disse 4 indbefatte 5 Generalater.

a. Den kroatiske Militairgrændse eller de forenede Carlstädter-, Varasdiner- og Banal-Generalater,

(274 Q. M. stort, med 396,500 Indbyggere).

Zengg (Senia s. Segnia), 44° 59′ 33″ N. B., en ældgammel Stad og Bispesæde, ved det adriatiske Hav, er omgiven med Mure, har et Bjergslot og en Frihavn. 2800 Indv.

Carlobago, 44° 31′ 45″ N. B., befæstet Søstad ved Quarnarobugten, med en Frihavn. 1000 Indvaanere.

b. Den slavonske Militairgrændse eller Peterwardeiner Generalatet,

(135 Q. M. stort, med 235,000 Indbyggere).

Peterwardein (Petrovaradinum), 45° 15′ 30″ N. B., Fæstning paa den høire Donaubredde og Sædet for den slavonske Generalkommando og den militairiske Apellationsret. I Donau er vigtig Størfangst. 3700 Indv.

Her tilkægtede Eugen sig 1716 en vigtig Seier over Tyrkerne.

Carlowiz, 45° 12′ 21″ N. B., Sædet for den fornemste græske Erkebisp i de ungerske Stater, ligger ved Donau og har et Gymnasium. 5600 Indvaanere.

Anmærkn. Staden er historisk mærkværdig ved Freden, som 1699 sluttedes her imellem Keiser Leopold d. 1. med hans Allierede Polakkerne og Venetianerne, og den tyrkiske Sultan Mustapha 2.

Semlin (Singidon), 44° 51′ 22″ N. B., ikke langt fra Saus Forening med Donau, er Sædet for en græsk Protopope. Alle Reisende fra Tyrkiet maa holde Quarantaine her. 8300 Indv.

Salankamen, Flekke, ved Donau, ligeover for Mundingen af Theis, mærkværdig ved den Seier Østerrigerne 1691 vandt her over Tyrkerne.

c. Den banatiske Militairgrændse
eller
det ungerske Generalat,

(144 Q. M. stort, med 172,350 Indbyggere).

Pantschova, 44° 49′ 40″ N. B., Fæstning, ved Temesch, hvor den falder i Donau, har 7100 Indv.

Mehadia, 44° 54′ 20″ N. B., Flekke, ved Cserna, med et forfaldet Slot og 10 varme Bade af 28° til 48° Varme. De ere bekiendte under Navn af Herkulesbadene. 1400 Indv.

I Bjergene ved Ogradiena findes den veteranske Hule, under hvilken Donau fra en Brede af 600 Favne presses sammen i en Seng af 80 Favnes Brede. Ved Orsova faaer den igjen en Brede af 330 Favne.

d. Den siebenbürgske Militairgrændse

(138 Q. M. stort, med 144,660 Indbyggere).

Her findes ingen Stæder af Betydenhed, men de vigtige Bjergpasse Eisenthor-, Vulkaner-, Rothenthurmer-, Buza-, Torzburger- og Tomoscher-Pas.

B. Kongeriget Galizien med Bukowina,

ligger imellem 36° 20′ – 44° 35′ Ø. L. og imellem 47° 50′ – 50′ 45′ N. B., og grændser mod N. og Ø. til Rusland, mod S. O. til Moldau, mod S. til Siebenbürgen og Ungern, mod V. til Schlesien. Det har et Areal af 1690 Q. M. — I Syd gaae **Karpatherne**, som skille det fra Ungern, og fra disse løbe nogle Forbjerge ud; i øvrigt findes ingen Bjerge, og Landet har sin Aftækning mod Nord. — En Mængde større og mindre Floder giennemstrømme Kongeriget. Blandt disse ere **Weichsel** (Vistula), **Dniester** (Danastris), **San** (Sana), **Bug** (Bugus), **Dunajecz** og **Wisloka**. Kanaler og betydelige Indsøer findes ikke, men mange smaa Bjergsøer (paa Karpatherne alene henved 4000) og Damme. Climaet er mildt og sundt, Landet meget frugtbart og Stanislawower Kredsen og Bukowina hører til de frugtbareste Landstrækninger i Europa. — Korn, Hør, Jern (180,000 Centner) og Salt (henved 2 Mill. Centner aarlig) ere Hovedprodukterne. — Konstfliden er vel tiltaget noget i senere Tider, men er dog kun ubetydelig, og med Undtagelse af noget Lærred, Tobak, Trævarer, Kobber- og Jerntøi, har Galizien kun lidet at afsætte til Udlandet. Indbyggernes Antal beløber sig til henved 4 Millioner, af hvilke 1,850,000 ere **Polakker**, 1,409,000 **Rusniaker**, 200,000 **Walaker**, 190,000 **Jøder**, 72,000 **Tyskere**, de øvrige Armeniere, Zigeunere og Grækere. De beboe 107 Stæder, 180 Flekker og 5890 Landsbyer. De fleste bekiende sig til den catholske og græske unerede Religion. Desuden findes her Luthe-

ranere, Reformeerte, Philipponer og Mennoniter. Af offentlige Underviisningsanstalter haves her et Universitet (i Lemberg), et Lyceum, en Normalskole, 18 Kredsskoler og 2624 Trivialskoler. — Galizien er et østerrigsk Gouvernement, hvorefter Keiseren fører Kongetitel. Dets Vaaben er 2 gyldne Kroner i rødt Felt. Det kongelige Gubernium har sit Sæde i Lemberg, hvor ogsaa Appellations- og Kriminaloverretten findes. Under denne staae de 4 Landretter i Lemberg, Tarnow, Stanislawow og Czernowitz.

Kongeriget deles i 19 Kredse, nemlig Lemberger K., Myslenicżer K., Bochnier K., Sandeczer K., Jasloer K., Tarnover K., Rzeszower K., Sanoker K., Samborer K., Przemisler K., Zolkiewer K., Zloczower K., Brzezaner K., Tarnopoler K., Czortkower K., Stryer K., Stanislawower K., Kolomeaer K. og Czernowitzer K.

Lemberg (Leopolis, polsk Lwow), 49° 51′ 42″ N. B., i Lemberger Kredsen, Hovedstaden i Kongeriget, Sædet for Gouverneuren, Generalkommandoen, en catholsk, græsk-uneret og armeniansk Erkebiskop, ligger i en Dal ved Bækken Peltew, er stærkt befæstet, har 4 Forstæder, 2 Slotte, hvoraf det ene ligger paa et høit Bjerg udenfor Staden, en prægtig catholsk Cathedralkirke, en græsk og en armenisk Domkirke, et Universitet, stiftet 1784, fornyet 1816, og et Gymnasium. Nogle Manufacturer og Fabriker. 41,500 Indvaanere, hvoraf 12,800 ere Jøder.

Anmærkn. Staden Lemberg blev anlagt 1268 af Leo Danilowitsch, Fyrste i Røde Rusland.

Brody, i Zloczower Kredsen, ligger paa den russiske Grændse, har et befæstet Slot og driver

en vigtig Handel. Stor aarlig Messe. 24,000 Indv., hvoraf over 16,000 ere Jøder.

Jaroslaw (Jaroslawia), 49° 59', i Przemisler Kredsen, levende Handelsstad ved San. Slot, som tilhører Fyrst Czatorinsky. 12,000 Indv.

Sambor, 49° 31' 30'' N. B., i Samborer Kredsen, ligger paa den venstre Dniesterbredde. 8000 Indv.

Tarnopol, i Tarnopoler Kredsen, ved Floden Sered. 7100 Indv.

Halicz (Halicia), 49° 13' N. B., i Stryer Kredsen, var i Middelalderen Hovedstaden i Galizien, og dets Regenteres Residents. 4000 Indv.

Bochnia, 49° 57' 15'' N. B., i Bochnier Kredsen, med vigtige Saltgruber, der sysselsætte 300 Mennesker, og give et aarligt Udbytte af over 200,000 Centner. 3100 Indv.

Wieliczka, i Bochnier Kredsen, har 3400 Indvaanere.

Det herværende berømte Saltbjergværk, der, hvorvel det over 600 Aar er drevet, dog altid giver Salt i Mængde, har en Dybde af 748 Favne, i Længden strækker det sig 6690 Favne hen under Jorden, i Breden 1115 Favne. Det sysselsætter over 500 Mennesker, og giver et aarligt Udbytte af henved 1 Million Centner Salt.

Czernowitz, 48° 25' 40'' N. B., Hovedstaden i Bukowina eller Czernowitzer Kredsen, Sædet for en græsk Erkebisp og Forsamlingssted for Bukowinas Landstænder, ligger ved Pruth og har 5400 Indvaanere.

Landskabet Bukowina er 172 Q. M. stort, og har 230,720 Indbyggere.

Anmærkn. Galizien og Lodomerien, det gamle Halicz og Wladimir, udgjorde endeel af det forhenværende Røde Rusland, og stod afvexlende under Russerne, Polakkerne og Ungarerne, indtil endelig Polen forblev i Besiddelse af Landet. Men ved Polens første Deling 1772 gjorde Maria Theresia, som Dronning i Ungern, gamle Fordringer paa Landet giældende, og besatte endeel af Galizien, hvilken Polen Aaret efter formeligen aftraadte. 1795 tog Frants 2. det øvrige. Det ved første Deling erhvervede fik Navn af Østgalizien, det andet Vestgalizien. Dette maatte Østerrig afstaae ved Freden i Altenburg 1809, og det lagdes til Hertugdømmet Warschau. Efter dette Hertugdømmes Opløsning tog Østerrig Sit tilbage, og paa Wienercongressen 1815 blev Galiziens Grændser bestemte. Det til Galizien hørende Bukowina, blev, som et Land, der forbum havde været forenet med Siebenbürgen, afstaaet Maria Theresia 1777 af Porten.

XVI. Det europæiske Tyrkie
(Turcia europæa).

§. 1.

Beliggenhed. Grændser. Størrelse.

Det europæiske Tyrkie strækker sig fra 33°–48° Ø. L. og fra 34°–48° N. B.

Dets Grændser ere: mod N. Kroatien, Slavonien, Ungern, Siebenbürgen, Galizien og det russiske Rige, mod Ø. det russiske Rige, det sorte Hav, Sundet ved Constantinopel, Mare di Marmora, Strædet ved Dardanellerne, og Archipelagus, mod S. Middelhavet, mod V. Middelhavet, det adriatiske Hav og Dalmatien.

Dets Areal (Candia og alle Smaaøerne iberegnede) anslaaes til henved 9500 Q. M.

§. 2.

Beskaffenhed.

Det europæiske Tyrkie er meget bjergfuldt, og flere Bjergkiæder, der hæve sig til Sneelinien, strække sig igiennem Landet, udbrede sine Grene til alle Sider, og ende sig i en stor Mængde Forbjerge, der giøre Landets Kyster meget takkede og indskaarne. Imellem Bjergene findes vide, frugtbare Sletter, med de ypperligste Produkter. I det

Nordlige har Landet sin Afhældning mod Donau, og ender sig her i store Sletter. Kysterne af dette, af Naturen saa rigeligen udstyrede, Land ere paa de fleste Stæder meget skiønne, især gielder dette om Kysterne ved Constantinopel-Strædet. Betydelige Indsøer findes ikke; derimod giennemskiæres Landet af flere store Floder og en talrig Mængde Bække, som vedligeholde Frugtbarhed og altid grønne Enge. Den overordentlige Skiødesløshed uagtet, hvormed dette Lands produktive Kraft afbenyttes, frembringer Jorden dog her i Overflødighed hine Skatte, og lønner de utaknemmelige, lade Beboere med en rig Høst.

a. Bierge:

Tværs over Landet strækker sig i en Halvbue en stor Biergkiæde fra det adriatiske til det sorte Hav. Den har ikke noget almindeligt Navn. Den østlige Deel af den kaldes Balkan (Hæmus) eller Emineh Tagh, hvis største Høide er 9000 Fod, og som ender sig i Forbierget Emineh Burum ved det sorte Hav. Med den hænger de Kardiske Bierge (Monte Argentaro) sammen, som strække sig vestlig mod det adriatiske Hav. Fra denne store Hovedbiergkiæde gaae 4 andre Biergkiæder mod Syd og een mod Nord. Østligst gaaer Despoto Tagh (Rhodope), der tager et sydostligt Strøg igiennem Rum-Ili. V. for denne og paralel med den løber Karasu (Pangæus). Den tredie gaaer V. for Karasu henimod Chalcidice. Den fierde strækker sig mod S. igiennem den græske Halvøe, hvor den til alle Siderne afsætter mange Forbierge. Mod N.

gaaer fra Hovedbjergkiæden en Arm op til Donau, hvor den forener sig med Karpatherne, som omgive Wallachiet mod N. og Moldau mod V.

d. Ajósoros eller Agion oros (Athos, Monte santo) ansees for et isolert Bjerg, men er egentlig den sydlige Ende af en Bjergkiæde. Det hæver sig 5900 Fod over Havfladen.

b. Forbjerge:

1) Cap Colonni (Pr. Sunium), Sydspidsen af Livadien.
2) Cap Schilli (Pr. Scyllæum), det sydostligste Forbjerg paa Morea.
3) Cap St. Angelo (Pr. Malea), 36° 26′ N. B., Syd paa Morea.
4) Cap Matapan (Pr. Tænarum), S. paa Morea.
5) Cap de Sapienze (Pr. Acrytas), S. paa Morea.
6) Cap Tornese (Pr. Chelonites), V. paa Morea.
7) Cap Papas (Pr. Araxos), N. V. paa Morea.

c. Floder:

1) Donau (Danubius, ved dens Udløb fordum Ister) er Hovedfloden. Fra Belgrad til Orsova giør den Grændse imellem Servien og Ungern, fra Orsova til Braila imellem Wallachiet og Bulgarien, derpaa imellem Bulgarien og Moldau og det russiske Rige, og udgyder sig tilsidst igiennem flere brede Mundinger med Heftighed i det sorte Hav, hvor man sporer dens Strøm paa flere Mile. (See 1ste Deel Pag. 343).
2) Sau (Savus), giør Grændse imellem Slavonien og Bosnien og Servien.

3) Pruth (Hierassus, Porota, Pyretus), har sin Kilde i Marmaroscher Gespannschaft, løber igiennem Bukowina, giør Grændsen imellem Moldau og det russiske Rige, og falder ved Galatz i Donau.

4) Sereth, udspringer i Bukowina, ved Foden af Karpatherne, løber igiennem Moldau, og falder ved Ibrahil i Donau.

5) Aluta (Olta, Alvata), kommer fra Karpatherne i Siebenbürgen, løber igiennem Rothenthurmer-Passet, derpaa igiennem Wallachiet, som den deler i det store og det lille, og falder i Donau, ligeover for Nicopolis.

6) Morawa (Moravus), kommer fra de skardiske Bierge i 2 Arme, Øst- og Vest-Morawa, løber igiennem Servien, og falder ved Semendria i Donau.

7) Mariza (forb. Hebrus), udspringer paa Rillo-bierget, løber igiennem Rum-Ili, forbi Philippopel, Adrianopel, Demotica og Trajanopel, og falder i Bugten ved Enos.

8) Strymon (Strymon), udspringer paa Bierget Scomius, løber igiennem Arnaut-Vilajeti, og falder efter 12 Miles Løb i Bugten ved Contessa.

9) Wardari (forb. Axius), kommer fra de skardiske Bierge, løber igiennem Arnaut-Vilajeti, og falder i Bugten ved Saloniki.

10) Salambria (forb. Peneus), har sin Kilde paa Pindus, løber imellem Biergene Olymp og Ossa, igiennem Dalen Tempe, og falder i Bugten ved Saloniki.

11) Carbon (forb. Alpheus), løber igiennem Morea og falder i den arcadiske Havbugt.

12) Basilipotamo (ford. Eurotas), i Morea, løber forbi Misitra og falder i Maratonisi-Bugten.

d. Indsøer:

Blandt disse, som for største Delen ere høist ubetydelige, mærkes Copais i Livadien, og Søen ved Scutari i Albanien.

e. Havbugter:

1) Bugten ved Kontessa (Sinus Strymonicus). 2) Bugten ved Monte Santo (Sinus Singiticus). 3) Bugten ved Saloniki (Sinus Thermaicus). 4) Bugten ved Engia (Sinus Saronicus). 5) Bugten ved Napoli (Sinus Argolicus). 6) Den maratonisiske Bugt (Sinus Laconicus). 7) Bugten ved Coron (Sinus Messeniacus). 8) Bugten ved Arcadia (Sinus Chelonites). 9) Bugten ved Lepanto (Sinus Corinthiacus).

f. Sunde:

1) Strædet ved Constantinopel (Bosporus thracicus), adskiller Europa fra Asien, og forbinder det sorte Hav med Mare di Marmora. Det er 3 Mile langt og ½ bredt, og dets Kyster ere overmaade skiønne.

2) Strædet ved Dardanellerne (Hellespontus), adskiller Europa fra Asien, og forbinder Mare di Marmora med det ægæiske Hav. Det er 12 Mile langt, og paa det Smaleste 1200 Alen bredt.

3) Strædet ved Negropont (Euripus), adskiller Negropont fra Livadien, og er mærkværdigt ved den uregelmæssige Ebbe og Flod, som finder Sted her.

§. 3.

Clima.

Climaet er i det Hele mildt og behageligt, dog er det forskielligt efter Landenes Beliggenhed

N. eller S. for Balkan. Landstrækningerne N. for denne Bjergkiæde har et mere raat Clima, med streng Vinterkulde. S. for Balkan derimod er Sletterne altid grønne, Luftens Temperatur for det meste varm, undertiden endog trykkende heed. Derimod følger her ofte paa de hedeste Dage om Natten en kold, skarp Nordenvind. Det behageligste Clima findes i Macedoniens, Thessaliens og Atticas Dale. Luften er overalt sund, og den jevnlige Pest, som Tyrkiets Beboere plages af, er ikke nogen Følge af Atmosphærens Usundhed, men kun Tyrkernes Skiødesløshed og Ligegyldighed at tilskrive.

§ 4.

Produkter.

Faa Lande i Europa ere saa velsignede af Naturen som Tyrkiet, der, den Skiødesløshed uagtet, hvormed det er dyrket, dog, formedelst Jordens frodige Vegetation, giver meer end Indbyggerne behøve.

1. Mineralriget. Bjergene ere rige paa Metaller og herlige Steenarter, men Uvidenhed og Ladhed er Skyld i at de kun lidet benyttes. Her findes Guld og Sølv i Bjergstrækningen Karasu, Kobber og Jern, som meest efterspores, Bly, Alun, Svovl, Salpeter, Steenkul, Salt, saavel af Kilder som Bjerge, især i de nordlige Provindser i uhyre Mængde, Slibestene, Kalk, ypperligt Marmor (Pentelikus, Paros), Meerskum, Valkjord, Segljord fra Lemnos, o. s. v.

2. Planteriget. Riis, Mais (tyrkisk Korn), Durra og Hvede. Rug og Havre dyrkes ikke uden i Moldau og Wallachiet. Agerdyrkningen er meget slet, og gaaer end mere tilbage ved den stærke Afgift (⅕ af Høsten), som hviler paa den. I de fleste Provindser ligger derfor en stor Deel af Jorden ubenyttet. De bedste Kornprovindser ere Macedonien og Janiah. Kartofler kiendes næsten ikke til her. Viin faaer man bedst fra Morea (Malvasier) og Øerne Candia, Naxos, Scio og Santorin. I Wallachiet og Moldau vindes ogsaa meget, hvoraf en stor Deel gaaer til Siebenbürgen. Sydfrugter faaes i Mængde og af fortrinlig Godhed. Albanien er berømt for sine Aprikoser, som Thessalien for sine Castanier. Corinther leverer Morea i uhyre Mængde, og paa denne Halvøe og nogle omliggende Smaaøer produceres aarligen over 10 Millioner Pund. Af denne Frugt presses her en behagelig Viin. Olie vindes i Mængde, og den bedste faaes fra Attica. Tobak dyrkes næsten i alle Provindser i stor Quantitet; thi uden Tobak har Livet ingen Behagelighed for Tyrken. Den bedste faaes fra Albanien og Macedonien, i hvilken Provinds aarlig høstes over 100,000 Baller. Bomuld dyrkes meget, især i Dalen Seres i Macedonien, hvor man aarlig vinder 70,000 Baller. Desuden avles meget Opium, ypperlige Farveplanter, hvormed det tyrkiske Garn gives den stærke røde Farve, der aldrig taber sig, Gummi Tragant (i Grækenland og paa Candia), der af alle Planter indeholder den meste Slim, og bruges deels til Lægemiddel, deels til at appretere Tøier

med. Tyrkiet besidder store Skove af ypperlige Træsorter, blandt hvilke den uhyre Platan udmærker sig. Blandt Skovene maae især mærkes den 25 Mile lange Belgrader Skov (saa kaldet efter en græsk Landsby).

3. Dyreriget. Heste- og Qvægavlen er temmelig blomstrende, og i Moldau og Wallachiet haves mange Stuterier, saavel af tamme som vilde Heste. Fra Moldau udførtes fordum i eet Aar 40,000 Stkr. Thrasien, Thessalien og Albanien har ogsaa gode Heste. Hornqvæget er for det meste smaat. Faareavlen er i Grækenland meget betydelig, og Faarene vandre her ligesom i Spanien. Den bedste Uld faaes fra Arcadien. I Moldau og Wallachiet findes alene henved 4 Mill. Faar. Svineavlen er for det meste indskrænket til Bosnien og Servien, da Tyrkerne ikke spise Svinekiød. Esler og Muulæsler ere temmelig talrige. Geder findes hist og her, dog ikke talrige. Af vilde Dyr findes Bjørne, Ulve, Losser og Schakaler. Tamme og vilde Fierkreaturer haves overalt i Mængde. Silkeormen opelskes især i Grækenland, hvor Biavlen ogsaa er meget betydelig, i Særdeleshed i Attica, hvis Honning (Hymettus), der allerede i Oldtiden var saa berømt, er lyserød. Den afsættes for det meste til Serailet i Constantinopel. Fiskerierne i Havet og Floderne ere overordentlig betydelige, og levere kostbare Fiskearter. I flere Floder fanges Stører.

§. 5.

Indbyggere.

Indbyggernes Antal i dette, med Hensyn til dets herlige Clima og fortrinlige Produktrigdom blandt alle europæiske Stater slettest befolkede Land, der under en bedre Regiering pilde kunne ernære fire Gange saa mange, beløber sig til henved 8,500,000 (895 paa 1 Q. M.) *).

Blandt disse ere neppe en Trediedeel Tyrker, over 3 Millioner ere Grækere. De øvrige ere Wallacher, Servier, Raizer, Bosnier, Bulgarer, Arnauter, Mainotter, Souliotter, Tartarer, Armenjanere, Jøder og Europæere, hvilke sidste her tillægges det almindelige Navn Franker. Aldrig er der af den tyrkiske Regiering gjort noget for at cultivere og sammensmelte disse forskiellige Folkeslag; meget meer foragter og haaner den stolte, bigotte Tyrk alle dem, der ikke bekiende sig til Muhameds Lære.

Tyrkerne ere for største Delen ranke, veldannede Mennesker, i hvis Legemsbygning hersker megen Harmoni, og som besidde en sielden Muskelkraft. I deres Caracter er en selsom Blanding af Godt og Ondt, og de staae som Overgangen fra de vilde til de civiliserede Nationer. Tyrken er stolt og tapper, herskesyg, hvor han kan befale, derimod slavisk krybende, hvor han maa adlyde. Han er vellystig, lad, fanatisk og brutal, er gru-

*) Andre beregne Folkemængden, dog formodentlig for ringe, til 6,700,000, som, fordeelte paa det hele Areal, kun giver 726 paa 1 Q. M.

som imod den Overvundne, men agter dog Fremmed Mod og Tapperhed. Mod sine Troesforvandte er han giæstfri, men søger at berige sig paa den Fremmedes Bekostning. Hvorvel Tyrken er maadeholden i Spise og Drikke, elsker han dog en vis Yppighed. Arbeide er ham ubehageligt, og en vis passiv Tilstand, som han end mere søger at fremkalde ved Opiumspisen, hører til hans jordiske Lyksalighed. Alt giør han med en vis Høitidelighed. Hans Tale er langsom og eftertrykkelig, hans Gang ceremoniel, og sielden seer man ham lee. Overtroisk og bigot foragter og haaner han alle, der ei bære en Turban eller følge Koranens Forskrifter. Han er i høi Grad uvidende, og lader haant om Alt, det være sig nok saa nyttigt, naar det kommer fra en Vantroende; og denne egoistiske Forkierlighed for hans egen Forfatning nagtet, er ingen meer tilbøielig til Mytteri og Oprør.

Grækerne ere de sande Antipoder af Tyrkerne. Uagtet tvende Aartusinder skille Nygrækerne fra deres gamle berømte Forfædre, kiender man dog endnu i Hovedtrækkene de gamle Helleners Afkom. Endnu finder man de skiønne Legemsformer, der gjorde de gamle Grækere til Idealer af menneskelig Skiønhed. Endnu ligesaa letsindige, ubestandige, forfængelige, urolige og ærgierrige, som da Alcibiades ledede dem, have de ogsaa beholdt den Tapperhed og brændende Frihedskierlighed, der har opreist det gamle Hellas Beboere et udødeligt Minde i Tidens Bog. Udrustede af Naturen med et følsomt Gemyt, hengive de sig ganske til Glæden, men vide ogsaa klogeligen at tæmme Hevngierrig-

heden, naar deres Undertrykkeres Brutalitet har saaret deres Æresfølelse. Kun har den Despotisme, hvorunder dette aandrige Folk saalænge har sukket, i det Hele givet deres Caracter noget Uædelt, i det den nedværdigede Grækerens ædle, aabne Ærekiærhed til Forstillelse og Snedighed.

Hovedsprogene ere: det tyrkiske (hvilket Navn Tyrkerne tillægge det, endskiøndt de ikke selv kalde sig Tyrker) og tartariske, det nygræske (Romaik), til Forskiel fra det gamle hellenske Sprog, det slaviske, der i forskiellige Dialekter tales af Servier, Bosnier, Bulgarer, Kroater og Raizer, det wallachiske, som stammer ned fra det latinske, og det arnautiske, en Blanding af Slavisk og Græsk. Hof- og Kirkesproget er det arabiske. Europæerne i de tyrkiske Stæder tale det saakaldte Lingua franca, en Blanding af Arabisk, Italiensk og Fransk.

§. 6.

Manufacturer og Fabriker.

Hvorvel Tyrkerne hellere sysselsætte sig med Manufactur- og Fabrikarbeide end med Agerdyrkning, ere deres Manufacturer og Fabriker, uagtet Landets mange og herlige Produkter, dog ikke i nogen blomstrede Forfatning, og hvad Konstfliden angaaer, saa staae Tyrkerne heri tilbage for Grækerne og Frankerne.

I. **Manufacturer, som tage deres Materialier af Plante- og Dyeriget:** Bomuldsmanufacturerne ere især vigtige; de fleste findes i Grækenland. Turnaves, en By i Janiah, har betydelige Manufacturer, og i Lands-

sekten Sunni *). Dens hellige Skrift og Lovbog er Koranen (Al Koran). Tyrkernes Kirker kaldes af Europæerne med det almindelige Navn Moscheer; i Landet selv kaldes de større Dschiamy, de mindre Mesdjeh (Bedehuse). I Spidsen for den tyrkiske Geistlighed staaer Storsultanen selv, som Calif eller Muhameds Efterfølger. I hans Navn udøver Mufti i Constantinopel de høieste geistlige Functioner. Præsterne, som forrette Gudstjenesten, kaldes Imans, Danischmends og Talismans. I de større Steder udnævner Mufti flere Undermuftier, som tilligemed ham, Kadileskierne, Mollas og Kadierne ere de vigtigste Medlemmer af Ulema (de tyrkiske Theologers Forsamling). Muhamedanerne have ogsaa Klostere, hvis Munke kaldes med det almindelige Navn Dervischer.

Blandt de Christne i Tyrkiet ere Grækerne de talrigste, til hvis Religion Servierne, Bosnierne, Wallacherne og endeel af Bulgarerne ogsaa bekiende sig. Overhovedet for den græske Kirke er Patriarchen i Constantinopel, som kalder sig Erkebiskop af Stambul og økumenisk Patriarch. Han har Rang med en Pascha af 2 Hestehaler. For Tilladelse at udnævne en Patriarch maae Grækerne betale Sultanen 100,000 Piastre. Desuden har den græske Kirke sine Archimandrider, Igumener, Papas og Diakoner. — I Tyrkiet leve

*) Den Sekt, som tillægger Sunna eller Muhameds Traditioners Bog samme Gyldighed som Koranen, og erkiender de 3 første Kalifer for Muhameds retmæssige Efterkommere.

desuden mange Armenianere, med en Erkebiskop i Constantinopel, Catholiker, Lutheranere, Reformeerte og flere andre christelige Religionssekter, men de ere meget trykkede.

Jøderne ere meget talrige, og deres geistlige Overhoved er en Caschan Baschi, der har Rang med en Patriarch. De ere endnu mere undertrykkede, og maae betale en større Kopskat end de øvrige saakaldte Vantroende.

§. 9.

Videnskaber og Konster.

Den videnskabelige Dannelse i Tyrkiet er høist maadelig: Det Land, der i Oldtiden var Videnskabernes og Konsternes Hjem, og hvorfra de udbredte sig over Verden, er nu Sædet for Overtro og Uvidenhed, og hvor Lycurg, Solon og Justinian gave Nationerne Love, giælder nu Koranen og Vilkaarligheden. — Tyrkernes Underviisnings-anstalter ere enten Skoler (Mektebs) eller et Slags Collegier (Medares), hvor deres Ulemas og Imaner studere den skolastiske Philosophi, Koranen, Astrologi, noget Arithmetik, Astronomi, Geographi, Historie og Naturhistorie. Medicinen og Chirurgien overlades for det meste til Grækerne og Jøderne. Blot Kundskaber eller Sultanens Naade baner i Tyrkiet Veien til offentlige Embeder; Fødselen giver ikke alene Adgang dertil. — Almuen er høist uvidende, og de fleste Tyrker kunne hverken læse eller skrive, have ei heller Leilighed eller Hielpemidler dertil, da Skolerne kun findes i de større Stæder og Bøger ere meget sieldne. I Con-

stantinopel og dens Forstæder skal kun findes 3 Bogtrykkerier. Derimod skaffe henved 20,000 Mennesker sig der deres Underhold ved at afskrive Bøger. — Tyrkerne have flere yndede Skribentere, saavel Digtere, som Historieskrivere, og nogle Bibliotheker, som indeholde for det meste arabiske Haandskrifter.

Blandt Grækerne findes mange oplyste og dannede Mænd, og de give ogsaa deres Børn en bedre Underviisning, end hidtil har fundet Sted. De have 2 Lyceer i Athen og Melias paa Bjerget Pelion i Janiah, og søge, ved paa ny at udgive de græske Classiker, igien at opvække de gamle Hellenters Sprog og Frihedsfind.

Hvorvel Grækenland var de skiønne Konsters Fødeland, bliver nu hverken Maler- eller Billedhuggerkonsten udøvet her; meget mindre i de øvrige Provindser af Tyrkiet. Bygningskonsten har mange smukke Værker at fremvise.

§. 10.

Regieringsform og Statsforfatning.

Statsforfatningen er uindskrænket despotisk. Sultanen eller Padischah, ogsaa kaldet Storherren*), raader med den meest uindskrænkede Magt over sine Undersaatters Liv og Eiendom, og kiender ingen Love uden sin Villie, der kun indskrænkes ved den offentlige Stemme, som ofte yttrer sig i blodige Opror. Han forener den høieste verds-

*) Mahmud 2., født d. 20. Julii 1785, regierer siden d. 28. August 1808.

ze med den høieste geistlige Magt, som Kalif. egieringen er vel arvelig i Osmans Familie, en Folket tiltager sig ofte den Ret at giøre Forandringer i Tronfølgen, og næsten ved enhver Sultans Tronbestigelse flyder Blod. Qvinder kunne ke bestige Tronen. Sultanen bliver ikke kronet, en faaer i det Sted Osmans Sabel bunden til iden. Kun den Sultan kan retmæssigen afsættes, som i de første 7 Aar af sin Regiering ingen ørn har, eller under hvis Regiering 12,000 Janitsharer ere blevne dræbte. Sultanen har ikke nogen egentlig Gemalinde, men et stort Harem. Den f hans Medhustruer, som føder den første Prinds, aaer Titel af Chasseki-Sultan (ɔ: Den Begunstigede), og naar hendes Søn bestiger Tronen bliver un kaldet Validé-Sultan, og faaer megen Indydelse i Regieringen. Den nuværende ældste Prinds g Tronarving er Abdul Hamid*). Storherrens Residentsslot er Serailet i Constantinopel, og m Sommeren undertiden Melonhaugen (Dulma Baktsche) ved denne Stad. Hans Hofstat, som er derst talrig, og hvis Personale anslaaes til 10,000, ar Navn af den høie Port, og deles i den ydre g den indre, til hvilken sidste hører Haremet, med lle de hvide og sorte Gildinger, som staae under Kislar-Aga og Kapi-Aga.

Det høieste Regieringscollegium er Divanet, om holdes i Serailet. I dette præsiderer Vezir-Azem (Storvezīren), der næst Sultanen er den ornemste Person i Staten, og i hvis Hænder hele

*) Født d. 6. Marts 1813.

Statsstyrelsen hviler, men hvem Silkesnoren som oftest venter paa. Han er Pascha af 5 Hestehaler, og naar han forlader Hovedstaden, træder Kaimakan under hans Fraværelse i hans Sted. De øvrige Medlemmer af Divanet ere Kiaja-Beg (Ministeren for det Indre), Reis Effendi (Ministeren for det Udenlandske), Tschousch-Baschi (Hof- og Rigsmarskallen), Defterdar-Kapuesi (Finantsministeren), Jenjitscheri-Aga (Obersten for Janitscharerne), Spahilar-Aga (Obersten for Rytteriet), Capudan Pascha (Storadmiralen) og undertiden Mufti. — Statstolken kaldes Dragoman.

Storsultanens Titel er aldeles orientalsk: "Vi Sultan, Søn af en Sultan, Chakan, Søn af en Chakan, Sultan Mahmud 2., Søn af den seierrige Sultan Abdul Hamid, af Verdens og det uendelige Væsens evige Naade, og ved Mellemhandling og et stort Mirakel af Muhamed Mustapha, den fornemste Prophet, over hvem Guds Naade hviler, Tjener og Herre i Stæderne Mekka, Medina og Kuds (Jerusalem), mod hvilke hele Verden vender sit Aasyn, naar den beder, Padischah i de tre store Stæder Istambul (Constantinopel), Edreneh (Adrianopel) og Brusa (Bursa), hvilke alle Fyrster see paa med Misundelse," o. s. v. Herefter opregnes alle de Lande og Stæder, som staae under den osmanniske Keisers Herredømme.

Det tyrkiske Vaaben er et grønt Skjold med en tiltagende Maane.

Ridderordenen af den halve Maane er stiftet 1799 af Selim 3. til at belønne Fortjenester hos fremmede Magters Undersaatter. Den deles i 3 Classer.

Tyrkiets Provindser, med Undtagelse af Moldau og Wallachiet, som bestyres af Hospodarer, ere inddeelte i Paschaliks, der forvaltes af Paschaer med

næsten uindskrænket Magt. De have deres eget Provincialdivan, den øverste Magt i alt hvad der angaaer det Militaire, Finantserne, Politiet og Criminaljustitsen, og raade vilkaarligen over Indbyggernes Liv og Død. De tilkiøbe sig for det meste deres Værdigheder og betale Porten en aarlig Afgift. Naar denne kun rigtigen erlægges, bekymrer ingen sig om ved hvilke skiændige Midler Statholderen udpresser Pengene af Provindserne. Kun naar deres Udsugelser opvække Oprør, eller naar Sultanen faaer Lyst til deres Rigdomme, blive de afsatte og som oftest henrettede. — Paschaerne af Rum-Ili og Bosna have Titel af Beglerbeg (Fyrsternes Fyrste), og tilligemed Capudan Pascha Ret til at lade 3 Hestehaler bære foran sig. De øvrige Paschaer maae kun have 2. Paschalikerne ere i militair Hensigt igien inddeelte i Sandschakskaber (af Sandjak ɔ: Fane).

§. II.

Militair-Forfatning.

Den tyrkiske Landmagt angives meget forskiellig, af nogle til 388,000 Mand, af andre til 120,000. Dens effective Styrke kan imidlertid neppe anslaaes høiere end 186,000 Mand. Deraf ere 40,000 Janitscharer *), som ere inddeelte i

*) Janitscharernes Corps blev oprettet 1362 af Amurath 1., var i Begyndelsen 8 à 9000 Mand stærkt, og bestod af christne Børn, som Sultanen lod opdrage i den muhamedanske Religion og afhærde til at taale alle Strabadser. Navnet er en Fordreielse af Jennischari eller Jen-Yetschieri ɔ: Nye Soldater, hvilket Navn en Dervisch ved Corpsets Indvielse gav dem, og da han tillige lagde en af Officererne Ærmet af sin Kappe paa Hovedet, fik Janitscharerne for Eftertiden et Stykke Tøi i Form af et Ærme hængende ned af deres Huer. Disse Janitscharer have en daglig Sold af 12 à 15 Asper (60 Asper paa en Daler), nyde mange Forrettigheder, og ere fri for Afgifter, endog Kopskatten. De ere inddeelte i Odas (ɔ: Kammere,

196 Odas, 20,000 Mand Toptchys (Artillerister) og 15,000 Mand Spahys (Rytterie). En stor Deel af Hæren ere et Slags Lehnsoldater, som kun ere forpligtede til at tjene om Sommeren.

Flaaden bestod i Aaret 1806 af 20 Linieskibe, 15 Fregatter og 32 mindre Krigsskibe, men den led betydelig i den sidste russiske Krig, og er i en høist maadelig Forfatning. Til Flaaden høre 4000 Matroser (Levantis).

§. 12.

Finantser.

Angaaende Tyrkiets Statsindtægter ere alle Efterretninger høist usikkre. Imidlertid ere de langt betydeligere end Udgifterne, og dog er der sjælden

---

Regimenter), og ved ethvert af disse Regimenter er en Aga (Øverstkommanderende), en Oda-Baschi (Næst-kommanderende), en Schiursbaschi (Capitain) og en Kok, som staaer i stor Anseelse, og som i sin Statsdragt er behængt med Sølvskeer og Sølvknive. Deres Feltkiedel holdes meer i Anseelse end deres Fane, og Tabet af hiin er meget vanærende. Janitscharen er bevæbnet med en lang, tung Flint, en kort Sabel, en Kniv og en Pistol. De angribe Fienden under det Skrig Allah, men fægte uden Taktik, og ere derfor ikke meer frygtelige. Af Janitscharkorpset tages Sultanens Livvagt, og selv lader han sig ved sin Kronbestigelse indskrive i en af Janitscharernes Odas. I disse herskr megen Orden og Reenlighed, og i hele Corpset en vis *Point d'honneur*, saa at der ikke taales nogen Typ eller Liderlig i det. Mærkelig er den Forbandelse, som hviler over den 65de Oda. — Foruden de egentlige Janitscharer gives i Tyrkiet over 150,000 Mand, som ogsaa kaldes Janitscharer, ere adspredte over hele Riget, og bestaae af Haandværkere, der, for at være sikkrede for Paschaernes vilkaarlige Behandling, lade sig indskrive i Corpset. Disse faae ingen Sold, og giøre kun Tjeneste naar deres Stad bliver beleiret eller der skeer et almindeligt Opbud.

[P]enge i Statskassen. Statsindtægterne flyde af [K]opskatten, som er 2 Piastre for en Tyrk, 11 for [e]n Christen og endnu meer for Jøderne, af Grundskatten, Tienden, Tolden, Monopoler, Regalierne [o]g Tributen fra Moldau og Wallachiet, som ud[g]iør 1 Million Piastre. Fra den offentlige Statskasse (Myri), som næsten altid er tom, er Sul[t]anens Privatkasse (Itisch-Hazneh eller Chasneh) [f]orskiellig, der altid er i god Stand *), og har sine Indkomster af de keiserlige Domainer, af Tributen og Foræringerne, som Paschaerne indsende, af de Summer, som komme ind for Embedernes Salg, af de afsatte og henrettede Paschaers confiskerede Eiendomme, o. s. v. Moscheerne besidde ogsaa store Rigdomme, som kun maae afbenyttes i en Religionskrig. Uagtet at Udgifterne i Tyrkiet ere meget mindre end Indtægterne, er Statsgiælden dog meget betydelig.

I Tyrkiet regnes almindelig efter:

Piaster = 40 Paras = 100 Asper.
1 Paras = $2\frac{1}{2}$ Asper.

De almindelige Punge (Keser) ere = 500 Piaster, en Guldpung (Kitze) derimod er = 30,000 Piaster eller 15,000 Zechiner.

Tyrkiske Nationalmynter ere:

I Guld: Fonduc, hele, halve og fierdedeels = 5, $2\frac{1}{2}$ og $1\frac{1}{4}$ Piaster.

Altun, hele, halve = $3\frac{1}{2}$ og $1\frac{3}{4}$ Piaster.

---

*) Ved sin Tronbestigelse 1639, efter Murad d. 4des Død, fandt Sultan Ibrahim i den private Kasse 4000 Sække, hver med 15,000 Ducater. Det ansees for den osmanniske Sultans Pligt, bestandig at formere denne Kasses Capitaler.

I Sølv: Juspara = 2½ Piaster eller 100 Paras.
Ikilik = 2 Piaster eller 80 Paras.
Iselota = 1½ Piaster eller 60 Paras.
Grusch = 40 Paras.
Zolota = 30 Paras.
Jarimlic = 20 Paras.
½ Zolota = 15 Paras.
Onlic = 10 Paras.
Beslic = 5 Paras.
Para = 3 Asper.
Asper.

I Kobber: Maenkir = ¼ Asper.

§. 13.

Inddeling.

Det europæiske Tyrkie deles i Almindelighed i de umiddelbare og de middelbare Lande.

a. De umiddelbare Lande:

I. Romanien eller Rum-Ili.
II. Bulgarien eller Bulghar-Ili.
III. Servien.
IV. Bosnien, med tyrkisk Kroatien og Dalmatien.
V. Arnaut-Vilajeti.
VI. Janiah.
VII. Livadien.
VIII. Morea.
IX. Capudan Paschas Statholderskab (Øerne i Archipelagus).
X. Øerne i Middelhavet.

b. De middelbare Lande:

XI. Moldau.

XII. Wallachiet.

Denne Inddeling af Tyrkiet er imidlertid ikke en brugelige i Landet selv. Foruden de 2 Stæder Constantinopel og Adrianopel, deles Tyrkiet kun i 2 Beglerbegliks, nemlig Rum-Jli, hvortil hører Romanien og hele Grækenland, og som indbefatter 7 Sandschakskaber, og Beglerbeglik Bosna med 8 Sandschakskaber. Hertil komme Vasalstaterne Moldau og Wallachiet.

a. De umiddelbare Lande:

I. Romanien eller Rum-Jli

(Romania, ford. Thracia),

er 1640 Q. M. stort, og har 2,200,000 Indbyggere. Det grændser mod N. til Bulgarien, mod O. til det sorte Hav og Strædet ved Constantinopel, mod S. til Mare di Marmora, Strædet ved Dardanellerne og Archipelagus, mod V. til Arnaut-Vilajeti. Bjerge ere Balkan (*Hæmus*), Despoto-Tagh (*Rhodope*) og Karasu (*Pangæus*). Floden Mariza (*Hebrus*) løber herigiennem).

Constantinopel (ford. Byzantium, tyrk. Istambul*), 46° 35′ O. L. og 41° 1′ 27″ N. B., Hovedstaden i det tyrkiske Rige og Sultanens Residents, Sædet for Divanet, Mufti, den første græske Patriarch, en armeniansk Erkebiskop og en katholsk Biskop, ligger ved Mare di Marmora, hvor Strædet ved Constantinopel tager sin Begyndelse.

Staden, som er en af de største i Verden, ligger paa 7 Høie, paa en Halvøe, der har Skikkelse af en Trekant. Den bestaaer af den egent-

*) ɔ: εἰς τὴν πόλιν.

lige Stad og Forstæderne. Hiin er 2½ Miil i Omkreds, og er omgiven med Mure, Volde og 548 Taarne, har 12 Porte mod Landet, 10 mod Mare di Marmora og 8 mod Havnen, som ligger paa Stadens nordlige Side. I Constantinopel og Forstæderne (Galata, Pera, Tophana, Fanal, Piri-Pascha, Piali-Pascha, Kassim-Pascha) tælles over 88,000 Huse, 485 Dschamis, over 5000 Metschebs, 23 græske Kirker, 3 armenianske, 9 catholske, mange Synagoger, nogle offentlige Pladse, 40 Chans eller Karavanserais (offentlige Herberger) og 130 offentlige Bade. Stadens Indvortes svarer ikke til dens smukke Udvortes. Gaderne ere smale, krumme og slet brolagde, Husene tildeels af Træ og meget usle, og Ureenlighed hersker overalt.

Til Constantinopels Mærkværdigheder hører: Serailet, som ligger paa den yderste Spidse af Halvøen. Det er ikke eet Pallads, men en Samling af Bygninger til Beboelse, Bade, Hauger og Cypreslunde. Det er omgivet af en Muur, og er 1 Miil i Omkreds. Hovedindgangen er af Marmor og kaldes Babe Humajan (ↄ: den majestætiske Port). Denne fører til den første Gaard af Serailet, den anden kaldes Divanets Gaard. Serailet har henved 10,000 Beboere, hvoriblandt ere Sultanens 7 Koner (Khaduns), der hver har deres egen Hofstat og i det mindste 200 Fruentimmer til deres Opvartning, og de 400 sorte Gildinger. I Serailet er Storherrens Mynt og et stort Rustkammer. Eski Serai (det gamle Serail), hvor de affatte Sultaner og de af Sultanens Gemalinder boe, som have født Prindser. Sophiemoscheen er

den fornemste af alle Moscheerne. Det var fordum en christelig Kirke, og er opført under Keiser Justinian af Anthemius fra Tralles og Isidor fra Milet, er over 1200 Aar gammel, 145 Skridt lang og 130 bred, med 170 Marmorsøiler. Den har en stor Kuppel, hvoromkring sees 8 mindre. De syv Taarne er en Slags Fæstning, som har 7 Taarne, hvoraf de 5 ved Jordskiælv og Ildebrand have lidt betydeligt. Her hensættes de Magters Gesandtere i Forvaring, med hvilke Tyrkerne ere i Krig. Atmeidan (ford. Hippodromus) er den største Plads i Staden, paa hvilken er opreist en 60 Fod høi Obelisk af thebaisk Marmor med Hieroglypher. Blandt andre Moscheer ere Muhamed d. 2dens, Sultan Bajazeths, Selim d. 2dens og Achmet d. 1stes især at mærke. Med mange Moscheer ere Læreanstalter, Chaner og Bibliotheker forbundne. Af høiere Læreanstalter har Constantinopel 518, af Elementarskoler 1255. Her findes 13 offentlige Bibliotheker, af hvilke dog intet tæller over 2000 Manuskripter; thi trykte Bøger findes ikke. Mærkelige ere ogsaa de store Basars eller Hvælvinger, hvor Kiøbmændene og Haandværkerne have deres Boutiquer og Værksteder. Af Levninger fra Oldtiden haves flere Cisterner og Aquæducter, blandt hvilke Keiser Valens's er den betydeligste. Havnen er fortræffelig, og strækker sig fra Serailet til Landsbyen Ejoub (hvor der findes en Moschee, i hvilken Sultan Osmans Sabel giemmes), er ¾ Miil lang og 900 til 1500 Skridt bred. Her ligger den osmanniske Flaade. Blandt Stadens Manufacturer og Fabriker ere

Bomuldsmanufacturerne, Silkemanufacturerne, Saffianmanufacturerne, Farverierne og Vaabensmeddierne de vigtigste. Handelen er meget betydelig, men for det meste i Grækernes, Armeniernes og Jødernes Hænder. 500,000 Indv.

Anmærkn. Det gamle *Byzantium* blev anlagt af Megarenserne, og var allerede i Oldtiden en berømt Handelsstad. Den var ofte udsat for Anfald af Fiender, og led i Særdeleshed meget i den peloponnesiske Krig. Fra Constantin den Stores Tid blev den den romerske Keisers Residents, og da siden det romerske Rige deeltes i det østlige og vestlige, blev *Byzantium*, som havde faaet Navnet Ny-Rom, Hovedstaden, og var det til Rigets Undergang, da den 1453, efter en 54 Dages Beleiring, stormedes af den tyrkiske Sultan Muhamed 2., der gjorde den til sin Residents og Hovedstaden i Tyrkernes Rige.

Paa den anden Side af Havnen ligger Galata og Pera, tvende af Constantinopels Forstæder. I hiin boe for største Delen Grækere og Franker, i denne de europæiske Hoffers Gesandtere og Consuler.

Adrianopel (Adrianopolis, tyrk. Edreneh), 44° 10′ N. B., næst Constantinopel den største Stad i Tyrkiet, Rigets anden Hovedstad og Sædet for en græsk Erkebiskop, ligger omtrent i Midten af Romanien, ved Marizza, som her optager de tvende Floder Tundscha og Arda. Den er omgiven med en Muur, har et Citadel med 12 Taarne, 2 Palladser (Serais), 40 Moscheer, 28 Capeller, 18 Chans, 28 Karavanserais, 22 Bade og en stor Vandledning, der forsyner 52 Fontainer og 16 store Brønde. Blandt Moscheerne er Selim d. 1stes den meest udmærkede, har en Kuppel, som er endnu større end Sophiemoscheens, og 2 Rader Marmor-

galllerier, som hvile paa Søiler. Adrianopel har en meget skiøn Beliggenhed, men dens Gader ere smale, uregelrette og smudsige. Blandt Manufacturerne ere 10 i Silke, med 300 Møller, de vigtigste. Stadens Handel, der befordres ved de 3 seilbare Floder, som den ligger ved, er meget betydelig. 130,000 Indvaanere, hvoraf 30,000 ere Græker.

Anmærkn. Adrianopel hed i de ældste Tider Orestias, og fik sit Navn efter Keiser Hadrian, som udvidede og forskiønnede den. 1360 blev den erobret af Sultan Amurath 1., og var de osmanniske Sultaners Residents, indtil Constantinopel erobredes.

Philippopel (Philippopolis, Trimontium, tyrk. Felibe), ligger ved Mariza, i en Egn, som er rig paa Viin. Den er velbygget, har 26,000 Huse og 120,000 Indv., hvoraf Halvdelen ere Græker.

Rodosto (Radaostus), græsk Erkebispesæde, ved Mare di Marmora. 16,000 Indv.

Demotica, Sædet for en græsk Metropolit, og en lang Tid de osmanniske Sultaners Residents for Constantinopel erobredes, ligger ved Mariza og har 8000 Indvaanere.

Her opholdt Carl 12. sig fra 1713 til 1714.

II. Bulgarien eller Bülghar-Ili (Bulgaria),

(1740 Q. M. stork, med 1,800,000 Indbyggere, grændser mod N. til Donau, mod Ø. til det sorte Hav, mod S. til Romanien, og mod V. til Servien. Mod S. gaaer Balkan, der sender flere Grene igiennem Landet).

Sophia (Sophia, Sardica, bulg. Triaditza), Hovedstaden i det tyrkiske Beglerbeglik Rum-Ili

og Sædet for Beglerbegen, en græsk Metropolit og en catholsk Bisp, ligger paa en stor, af Bjerge omgiven, Slette. Næsten ethvert Huus i Staden har sin egen Hauge. Varme Bade. Vigtig Handel, som er i Grækernes og Armeniernes Hænder. 50,000 Indv., hvoraf 6000 ere Christne.

Denne Stad er bygget af Keiser Julian paa Ruinerne af det gamle *Sardica*.

Ruschtschuk, græsk Erkebispesæde, ved Donau, og fra 1804 til 1808 Mustapha Bairaktars Residents, er befæstet og har et stærkt Citadel. 30,000 Indv. (Slag d. 4. Julii 1811).

Widdin (Viminacium, Bidinum), græsk Erkebispesæde, ved Donau, er stærkt befæstet og har et befæstet Slot. Ligeover for Staden ligger en temmelig stor Øe i Donau, hvorfra Staden kan beskydes. 20,000 Indv. (Pasvan Oglu).

Szistowe, ved Donau, har et Citadel og 20,000 Indv. (Fredsslutning 1791).

Nicopoli (Nicopolis), græsk Erkebispesæde, ved Donau, hvor den optager Osme. Slot. Varme Bade. 20,000 Indv.

Her blev den ungerske Kong Sigismund slagen 1396 af den osmanniske Sultan Bajazet Ilderim.

Silistria (Durosterum), stærkt befæstet Stad og Sædet for en græsk Metropolit, ligger ved Donau. 20,000 Indv.

Warna, 43° 17′ 30″ N. B., græsk Bispesæde, ved det sorte Hav. Staden er omgiven med Mure, har et Castel med store Taarne, og en god Havn. 24,000 Indv.

Slag 1444 imellem Amurath 2. og den ungerske Kong Ladislaus 5., som faldt her.

Schumla, 43° 25′ N. B., en anselig Stad, ved Foden af Balkan. I Krigstider pleier for det meste Storveziren at tage sit Vinterquarteer her. 30,000 Indb.

Tomiswar (forh. Tomi, tyrk. Pargala), ligger ved det sorte Hav, og er mærkelig som det Sted, hvor Ovid levede i sin Landflygtighed.

Kutschuk-Kainardschi, Landsby, historisk mærkværdig ved Fredsslutningen 1774 imellem Rusland og Porten.

Anmærkn. Bulgarerne boede først ved Wolga. Siden satte de sig ned ved Donau, og stiftede et Rige, som havde Donau, det sorte Hav, Balkan og Floden Timok til Grændse. De førte blodige Krige med de græske Keisere, indtil Basilius 1010 undertvang dem. De understøttede siden Grækerne kraftigen imod Osmannerne, og fik derfor Tilladelse at vælge dem en indfødt Konge. En Tid maatte de erkiende den ungerske Konge for deres Overherre, men afkastede ved Grækernes Hjelp dette Aag. 1396 bleb Bulgarien erobret af Bajazet Ilderim, og har fra den Tid været en osmannisk Provinds.

III. Kongeriget Servien
(forh. Moesia superior),

(920 Q. M. stort, med 1,000,000 Indbyggere, grændser mod N. til Sau og Donau, mod O. til Wallachiet og Bulgarien, mod S. til Arnaut-Vilajeti, mod V. til Bosnien).

Belgrad (Alba Græca, forh. Taurunum), 44° 50′ 15″ N. B., stærkt befæstet Stad, ved Sau, hvor den falder i Donau. Den er anlagt 1343 af Serviernes Konge Stephan Dussan, har afvexlende været i Tyrkernes, Ungarernes og Østerrigernes Hænder, indtil Aaret 1739, da Tyrkerne ved Freden med Østerrigerne fik den aftraadt. Den er

Middelpunktet for Handelen imellem Tyrkiet det østerrigske Monarki, og her betales Told alle de Varer, som passere Donau. 30,000 Ind (Fredsslutning 1739).

I Nærheden af Belgrad er Serviernes berømte Anfører Czerny Georg født.

Semendria *) (Senderovia), befæstet Stad, ved Donau, anlagt 1435 af Despoten Georg Brankowitz. 10,000 Indv.

Nissa (Naissus), græsk Bispesæde, ved Nissaw. 4000 Indb.

Staden er i Historien mærkværdig ved det Nederlag, Gotherne her lede 269 mod Keiser Claudius Gothicus.

Passarowitz, Flekke, ved Morawa, ikke langt fra dens Udløb i Donau. — Fredsslutning 1718 imellem Østerrig og Porten.

Anmærkn. Servierne ere af slavisk Herkomst og blive i Almindelighed kaldte Raizer eller Razer efter Floden Rasca. Keiser Heraclius indrømmede dem endeel af Dalmatien, og de levede her i lang Tid under deres egne Fyrster, som kaldtes Despoter, og erkiendte græsk Overherredømme. Men den vestlige Deel gjorde sig siden uafhængig og underlagde sig Bosnien. Den østlige Deel af Servien fik Navn af Rascien. Blandt Serviens Regentere er Stephan Dussan, som 1340 antog Keisertitelen, bleven meest berømt. Efter det blodige Slag ved Kossowa 1389, hvor Amurath 1. paa Valpladsen blev dræbt af Servieren Corbeliza, blev Servien af Bajazet 1. gjort til en tyrkisk Provinds, men Amurath 2. maatte endnu engang kiæmpe paa Sletterne ved Kossova 1449 for Serviens Besiddelse, som Johannes Hunyades gjorde ham stridig. Til 1718 var Servien nu en tyrkisk Provinds, da Freden i Passarowitz 1718 bragte Belgrad og endeel af

*) Egentlig Sandrew, efter den hellige Andreas.

Landet under Østerrig. Men Keiser Carl 6. maatte afstaae det igien ved Freden i Belgrad 1739. Kiede af Tyrkernes Undertrykkelse, gjorde Servierne endelig, under Anførsel af Czerny (o: Sorte) Georg, et almindeligt Oprør mod Porten, understøttedes senere af Russerne, og kiæmpede for det meste med Held. Men Freden i Bukarest 1812 imellem Russerne og Tyrkerne overlod Servierne til dem selv. Tyrkernes Overmagt seirede over Serviernes Tapperhed, Czerny Georg gik i russisk Tjeneste, og Servien blev, efter den gyseligste Behandling, igien bragt i sit gamle Forhold til Porten.

IV. Bosnien

(Bosina s. Bosnia).

(730 Q. M. stort, med 850,000 Indbyggere, grændser mod N. til Sau, som skiller det fra Slavonien, mod Ø. til Servien, mod S. til Albanien, mod S. V. og V. til Dalmatien og Kroatien. Landet har sit Navn af Floden Bosna, og dets Indbyggere kaldes Bosniaker og ere af slavisk Herkomst. De ere tappre Soldater, men meget blodtørstige. De bekiende sig vel til den græske Kirke, men mange følge ogsaa Koranens Forskrifter, og have amalgameret sig med Tyrkerne. Bosnien bestaaer af det egentlige Bosnien, Provindsen Herzegowina, tyrkisk Kroatien og tyrkisk Dalmatien.

a. Det egentlige Bosnien.

Bosna Serai (Saralium), 43° 31′ N. B., Hovedstaden i Beglerbegliket Bosna, ligger paa begge Sider af Melaska, har et befæstet Slot, over 100 større og mindre Moscheer og 15,000 Huse. Her arbeides meget i Jern, og Staden har en Geværfabrik. 65,000 Indb.

Tyrkisk Brod, Fæstning, ved Sau, ligeover for ungersk Brod.

b. Provindsen Herzegowina.

Mostar, Flekke, ved Narenta, har berømte Damascenerklingefabriker. 18,000 Indb.

c. Tyrkisk Kroatien.

Belligrad (Belogradum), ved Pliva, var fordum en Tid de kroatiske og dalmatiske Kongers Residents.

d. Tyrkisk Dalmatien.

Trebigno (Tribunia), catholsk Bispesæde, ved Floden af samme Navn. 10,000 Indv.

Anmerkn. Bosniens forhenværende Regentere førte afvexlende Titel af Konger, Despoter, Baner og Woiwoder. En lang Tid stode de under Ungern, bleve derpaa undertvungne af Servierne, men reve sig igien løs fra dem. Siden blev Landet skatskyldig til Tyrkerne; men da dets Konge Stephan nægtede Mahomed 2. Tributen, blev han bekriget af denne, fangen og henrettet, og Bosnien gjort til en tyrkisk Provinds i Aaret 1463. Mathias Corvinus af Ungern bemægtigede sig det vel, men Soliman 2. erobrede det tilbage 1528.

V. Arnaut-Vilajeti

(1424 Q. M. stort, med 907,000 Indbyggere, grændser mod N. til Bosnien, Servien og Bulgarien, mod Ø. til Romanien, mod S. til Janiah og Livadien, og mod V. til det joniske og adriatiske Hav. Det bestaaer af de 2 Landskaber Macedonien og Albanien).

a. Macedonien, eller Feliba-Vilajeti (Macedonia).

Saloniki (ford. Thermæ, siden Thessalonica), 40° 41′ 10″ N. B., Sædet for en Pascha af 3 Hestehaler og en græsk Metropolit, den vigtigste osmanniske Handelsstad i Europa og Oplagsstedet for alle tyrkiske Varer, ligger ved Foden af Bierget Kurtiah ved Salonikibugten. Den er 1¼ Miil i Omkreds, befæstet med Mure og 2 store Bolværker, har 4000 Huse, 10 store og flere mindre Mo-

scheer, 9 Bade, et Castel med 7 Taarne, og flere græske Kirker, blandt hvilke den saakaldte Rotondo udmærker sig ved sin store Kuppel. Jøderne have her en stor Skole (Hora) med 200 Lærere og over 1000 Elever fra 4 til 40 Aar. Stadens Havn kan rumme henved 300 Skibe. Blandt Manufacturerne her ere de berømte, som forfærdige de tyrkiske Tepper. I Nærheden af Staden findes flere Levninger fra Oldtiden, f. Ex. en Triumfbue. 70,000 Indb., hvoraf 35,000 ere Tyrker, 20,000 Grækere, 12,000 Jøder og 3000 Franker.

Ajoforos eller Agion-oros (Athos, Monte santo), egentlig den sydlige Spidse af en Bjergkiæde, som strækker sig igiennem en 7 Mile lang og 3 Mile bred Halvøe. Athos rager 5900 Fod over Havfladen, og her findes de berømteste græske Klostere, 22 i Tallet. Foruden disse tæller man her 500 Capeller, og en Mængde Grotter og Eremitboliger. I Alt leve her henved 6000 Munke. Klosterne ere, til Sikkerhed imod Sørøverne, omgivne med Mure og forsynede med Skyts. Den tyrkiske Regiering maae Munkene betale aarlig 24,000 Rdlr., foruden store Foræringer, for at være frie for Visitation, da det Sagn gaaer imellem Tyrkerne, at de græske Keisere have henbragt deres Skatte og deres Krone her. Paa Spidsen af Bjerget ligger Flekken Karcis, hvor der hver Løverdag holdes et Marked af Munkene. Havnen ved Athos kaldes Avara.

Seres, Sædet for en græsk Metropolit, ligger ved Strymon, har et Slot, 10 Moscheer, 8 Bade og 30,000 Indb., som forfærdige ypperlige Bomuldstøier.

I den smukke Seres Dal findes henved 300 Landsbyer, der, naar de sees fra Bierget Carcina, synes at berøre hverandre og udgiøre en eneste uhyre Stad.

Jenidsche Wardar eller Jeniza (ford. Bunonus s. Bunonis), ved Vardari, er temmelig stor, men har kun 6000 Indb.

I Nærheden af denne Stad laae det gamle Pella, hvor Philip og hans Søn Alexander den Store ere fødte og Euripides begraven.

Vodina (ford. Edessa, siden Ægæ), ligger ved Vistritza og har 12,000 Indb.

Denne Stad var i Oldtiden de macedoniske Kongers Residents og Begravelsessted lige til Philips Tid.

Felibe (ford. Philippi), Sædet for en græsk Metropolit, er kun en Landsby. Den er mærkelig ved det Slag, som forefaldt her 42 Aar f. Chr. Fds., og i hvilken Brutus og Cassius overvandtes af Antonius og Octavius.

Embolt (det gamle Amphipolis), en øde By, beliggende ved Strymon.

Det ghavrinske Distrikt er en Landstrækning imellem Vardari og Strymon, som Amurath 2. 1427 skænkede til den osmanniske General Gazi-Ghavrinos's Familie, med flere Privilegier, f. Ex. at intet Lem af denne Familie maa henrettes med Silkesnoren, men kun som Mufti for svære Forbrydelser stødes ihjel i en Morter.

b. Albanien

(Epirus, Albania),

et langt Kystland ved det adriatiske og joniske Hav. Herigiennem gaae Bjergstrækuingerne Monte negro og Monte Chimera (ford. Montes Acroceraunii).

Janina (ford. Cassiope), 39° 30′ N. B., Ali Paschas (af Janinas) Residents og Sædet for en græsk Erkebisp, ligger i en deilig Egn, paa Vestsiden af en Indsøe (Acherusia). Staden er ikke smuk, har et med Volde omgivet Serai, som beboes af Ali, 16 Moscheer og 8 græske Kirker.

Staden driver en meget vigtig Handel, og har 30,000 Indv.

Argyro Castro, en af Albaniens vigtigste Stæder. 20,000 Indv.

Monte Chimera (Montes Acroceraunii), en lang Bjergkiæde, Sædet for de krigerske Cimarioter, strækker sig forbi denne Stad til Cap Linguetta, som skiller det adriatiske fra det joniske Hav.

Prevesa ligger ved Indløbet til Nardabugten, og har 8000 Indv.

Anmærkn. En Miil fra Staden ligge de betydelige Ruiner af den gamle Stad *Nicopolis*, som August anlagde til Minde om Seiren ved *Actium*.

Butrinto (Buthrotum), græsk Erkebispesæde, ved Corfustrædet, er befæstet, har en Havn og 2000 Indv.

Durazzo (ford. Epidamnus, sid. Dyrrachium), ligger ved en Bugt af samme Navn, har et Castel og 9000 Indv.

Skutari eller Iskenderie (Scutarium), ved Skutarisøen, er Sædet for en græsk Biskop, har et befæstet Slot og 12,000 Indv.

Dolcigno (Olcinium, Dolchinium), med et befæstet Slot og 6000 Indv., som ere meget frygtede ved deres Sørøveri.

Nord for Dolcigno imellem Bugten ved Cattaro og Skutarisøen gaaer Bjergstrækningen Montenegro (Mons niger), som i Landets Sprog kaldes Tschernagora. Indbyggerne, som kaldes Cattarini eller med det almindeligere Navn Montenegrinere, ere meget krigerske og elske Friheden og deres Fødeland lidenskabeligt, men ere tillige høist raae og grusomme Mennesker. De bekiende sig til den græske Religion og deres øverste Geistlige har

ningen Indflydelse i deres Forfatning. De betale Osmannerne Tribut, men staae i øvrigt ikke i noget afhængigt Forhold til dem.

Anmærkn. Over Albanien og endeel af Janiah hersker nu Ali Pascha, som kun i det Udvortes erkiender Portens Overherredømme, i det han aarlig for en vis Summa til Sultanens Skatkammer løser et Firman. I øvrigt hersker han alheles uafhængig, udskriver Krigsfolk naar han vil, slutter Forbund og Handelstractater, giver Love og paalægger Afgifter efter Godtbefindende, correspônderer regelmæssig med andre europæiske Magter, har franske, engelske og russiske Residenter ved sit Hof, og dømmer, uden at Appel til Storherren finder Sted. Han regierer strengt, men med Kraft, og sørger for Agerdyrkningens og Handelens Fremme. Omtrent 1,800,000 Mennesker adlyde hans Scepter. Hans Armee bestaaer af 10,000 Mand, men kan forøges til 50,000, da enhver Bonde er Soldat. Ved denne Hær ere mange franske Officerer ansatte, som have bidraget meget til dens Organisation. Alis Sømagt bestaaer kun af nogle Corvetter.

VI. Janiah

(Thessalia),

(165 Q. M., med 300,000 Indbyggere, grændser mod N. til Macedonien, mod Ø. til Salonikibugten og Archipelagus, mod S. til Livadien, mod V. til Albanien. Bierge ere Mezzovo (*Pindus*), Lacha (*Olympus*), Petras (*Pelion*). Hovedfloden er Salambria (*Peneus*), som løber igiennem den smukke Dal *Tempe*, og er en af de klareste og roligste Floder, som findes. Janiah er en af de smukkeste Landstrækninger i det europæiske Tyrkie, og meget frugtbart).

Jenischehr (ford. Larissa), Hovedstaden og Sædet for en græsk Erkebiskop, ligger ved Salambria, har vigtige Farverier og 20,000 Indvaanere. (Achilles's Fødested).

Ambelakia, ligger ved den vestlige Indgang til Dalen Tempe, ved Floden Salambria, i Nær-

heden af Ossa. Staden er berømt ved sine 24 store Farverier, hvor det meget søgte tyrkiske Garn farves. 4000 Indb.

Tschatabscha (ford. Pharsalus), græsk Erkebispesæde, med 5000 Indb.

Her seirede Cæsar over Pompeius den 20. Julii Aar 48 f. Chr. Fdl.

VII. Livadien

(det gamle Hellas s. Græcia propria),

(275 Q. M. stort, med 250,000 Indbyggere, grændser mod N. til Janiah og Albanien, med O. til Canalen ved Negroport, mod S. til Bugten ved Engia, d.n corinthiske Isthme og Bugten ved Lepanto, mod V. til det joniske Hav. Det er bjergfuldt, men frugtbart. Bjerge ere Oeta, med det snevre Pas Thermopylæ (paa det Smaleste kun 25 Fod), Liakura (*Parnassus*), Helikon og Cithaeron. Floder: Aspro (*Achelous*) og Cephissus.

Lepanto (ford. Naupactus, tyrk. Ainabachti), 38° 10′ N. B., befæstet Stad og græsk Erkebispesæde, ved Lepantobugten, har et Citadel. Bugten ved Lepanto beskyttes af 2 Forter, som kaldes de smaa Dardaneller. 2000 Indb. (Stort Søslag 1571. Juan d'Austria).

Livadia, ved Foden af Helikon, med et Castel og 10,000 Indb.

Thiwa (Thebæ), græsk Bispesæde, ved Ismenus, har kun faa Levninger af sin gamle Pragt. 6000 Indvaanere.

Athiniah (Athenæ), 37° 58′ 1″ N. B., Erkebispesæde, ikke langt fra Havet, er omgiven med Mure, har et Citadel (Acropolis), hvor man endnu seer de herlige Levninger af Propylæerne og Parthenon, en Cathedralkirke, en stor græsk Skole, som bestaaer af 2 Collegier, 39 andre Kirker, 80 Ca-

peller, 5 Moskeer, og betydelige Sæbesyderier og Saffiangarverier. De tre ypperlige Havne, som det gamle Athen havde, ere næsten ganske ødelagde, og den berømte Piræerhavn, som dog endnu af benyttes, kaldes af Tyrkerne Porto Draco, af Italienerne Porto Leone, efter 2 colossalske Marmorløver, som bleve bortførte herfra af Venetianerne, og nu findes ved Arsenalet i Venedig. Grækerne i Athen have endnu nogle Forrettigheder, f. Ex. Tilladelse til aarlig at udvælge sig 4 Øvrighedspersoner, som kaldes Archonter. Athenen tilhører Overhovedet (Kislar Aga) for de sorte Gildinger i Constantinopel, hvem Indbyggerne aarlig maae betale 30,000 Kroner. Omegnens Hovedprodukter ere Olie og Honning, hvilken sidste endnu har ligesaa megen Celebritet som i Oldtiden.

Marathon, Landsby, ikke langt fra Havet. Her finder man endnu Levninger af gamle Gravmæler, oprettede over de i det marathonske Slag (490 f. Chr. Fdſ.) faldne Athenienſere.

Castri (ford. Delphi), er nu kun en ubetydelig By paa 200 Huse. Græsk Kloster St. Lucas, med et Bibliothek paa 500 Haandskrifter.

Lepsina (ford. Eleusis), en Landsby, med 200 Indvaanere.

Nisæa (ford. Megara), ved Engiabugten, har en Havn og 1000 Indv.

VIII. Morea eller Morah-Vilajeti*) (ford. Peloponnesus),

(360 Q. M., med 400,000 Indbyggere, er kun ved en smal Landtunge (corinthiske Istme) forbundet med det faste Land.

---

*) ɔ: Morbærlandet, et Navn denne Halvøe skal have faaet enten fordi den har Skikkelse af et Morbærblad, eller formedelst de mange Morbærtræer, som voxe her.

Halvøen er bjergfuld, men frugtbar og giennemstrømmet af mange Smaafloder og Bække. Dens Kyster ere tungede og danne flere Bugter. Blandt Bjergene er de Gamles *Taygetus* at mærke; blandt Floderne: Carbon (*Alpheus*), Plaiiza (*Inachus*), Szirnaza (*Pamisus*) og Basilipotamo (*Eurotas*). Landets Hovedprodukt er Corinther, hvoraf aarlig produceres over 80,000 Centner. Dets Forfatning er ussel. Overalt seer man kun Sporene af forsvunden Herlighed, og Paschaernes Udsugelser og Brutalitet har udbredt Armod over dette fordum saa blomstrende Land, og gjort dets Indbyggere til modløse Slaver).

Tripolizza, Hovedstaden paa Morea og den ...rnemste Paschas Residents, ligger midt paa Halv...en ved Bjerget Raino, er omgiven med en Muur, ...ar et Citadel og 4 store Moscheer. Paschaens Residentsslot er af Træ. 15,000 Indv.

Anmærkn. I denne Stad, foran Paschaens Slot, er der opreist en Piramyde af Hovedskallerne af 3000 fangne Russere, som i mindre end 2 Timer bleve nedhuggede her af Albanerne.

Cordos (ford. Corinthus), 37° 53′ 24″ N. B., ...æst Erkebispesæde, fordum en af Grækenlands ...rømteste og største Stæder, ligger ved Indgan...n til Morea, ved Foden af et Bjerg, paa hvil...t findes Citadellet (Akro Corinthus). Imellem ...tadens Huse findes mange Grupper af Mor...er-, Pomeranz- og Cyprestræer. Nogle Søiler ... et Tempel ere de eneste Levninger af det gamle ...rinth. 5000 Indv.

Patras (Patræ), 38° 12′ 41″ N. B., forfalden ...stning, ved Indløbet til Bugten ved Lepanto. ...vn. 10,000 Indv.

Arhos (Argos), ved Napolibugten, har et Slot ... flere Levninger fra Oldtiden. 4000 Indv.

Henved 1 Miil Nord for Arhos findes Ruinerne af Mycene, med Agamemnons Grav.

Napoli di Romania (Nauplia), Erkebispesæde ved Napolibugten, har en Havn og 6000 Indb.

Napoli di Malvasia eller Monembasia (Epidaurus), Erkebispesæde, ligger paa en Klippe, som paa alle Sider er omgiven af Vand, og ved en Bro paa 12 Buer er forbunden med det faste Land. Malvasierviin. 2000 Indb.

I Nærheden findes Ruinerne af det gamle *Epidaurus Limera*, hvor man endnu seer Levningerne af det berømte Æskulaps Tempel.

Misitra ligger ved Foden af Taygetus, har et Slot og 15,000 Indb.

Tvende Mile fra Misitra stod det gamle navnkundige *Sparta*, hvoraf man endnu seer Levningerne.

Syd for Misitra ligger Flekken Maina, Hovedstaden i Mainotternes Distrikt. Omringede af uoverstigelige Klipper, leve Mainotterne *) her, ubrig undertvungne af Osmannerne og i fuldkommen Uafhængighed. De ere modige og tappre, men vilde og raae. Røverhaandværket øve de alle, men ere tillige meget giæstfrie. De udgiøre imellem til 20,000 Vaabendygtige, og staae under Overhoveder, som tages af de ældste Familier og kaldes Capitain. Den Overstbefalende i Mainotternes Stat er en B De bekiende sig alle til den græske Religion. holde dem for Efterkommere af de gamle Lacedæmoni Andre, vel rigtigere, for at stamme ned fra en Slavonier, som i det 9de Aarhundrede satte sig her og blandede sig med Lacedæmonierne. Til Mainotternes Stat høre ogsaa 3 Smaaøer, som ligge Kysten.

Coron (Corone), 36° 47′ 26″ N. B., Bispesæde ved Foden af et Bjerg ved Coronbugten, er bestet af 2 befæstede Slotte. 8000 Indb.

---

*) Navnet ville Nogle udlede af *μανια*, Raseri, Mainotterne i Krig styrte sig ind paa deres Fiender med et Raseri, som ingen kan modstaae.

Modon (Methone), befæstet Stad, paa et Forbjerg, med en Havn og 7000 Indb.

Navarino (Navarinum), paa Vestsiden af Morea, har et Bjergslot og den bedste Havn paa Halvøen. Den er 3 Mile lang, 1 Miil bred, dækkes af Øen Sfagia og 2 Klipper, og kan rumme over 1000 Skibe. 3000 Indb.

Ikke langt derfra ligger Gammel Navarino (*Pylus messeniacus*).

Arcadia (Cyparissa), en lille By, hvorefter Bugten, den ligger ved, har Navn.

Longavico eller Langanico (ford. Olympia), ved Carbon, er kun en ringe Stad.

IX. Capudan Paschas Statholderskab

(indbefatter Sandschakskabet Galipoli, med nogle Stæder i Rum-Ili ved Maritza og Øerne i Archipelagus).

Sandschakskabet Galipoli (Chersonesus Thrasica), en Halvøe, som strækker sig mod S. V. imellem Archipelagus og Strædet ved Dardanellerne.

Galipoli (Callipolis), 40° 25′ 33″ N. B., ligger ved Galipoli- eller Dardanelstrædet, er Sædet for en Biskop, har et Castel og 17,000 Indb., hvoraf 10,000 ere Tyrker.

Dardanellerne ere 4 Slotte, som forsvare Indløbet til det smale Stræde, som bærer Navn efter dem. Navnet Dardaneller er ikke bekiendt hos Tyrkerne eller Grækerne, og Strædet ved Dardanellerne give de Navnet Bogaz. Dardanellerne deles i de gamle og de nye, af hvilke disse ligge ved Indløbet til Strædet. Alle disse 4 Slotte ere kun i en maadelig Forfatning. Hvor Dardanellerne nu ligge, laae i gamle Tider Sestus og Abydus (Hero og Leander).

Til Sandschaket Galipoli høre desuden Stæderne Trajanopel og Demotica.

Øerne i Archipelagus:

1) Thassus (Æthria, Thasos), 1 Miil fra det faste Land, har en lille By af samme Navn. Den har kun faa og meget fattige Indbyggere.

2) Samodrachi (Melites, Leucosia, Samothrace), med en Stad af samme Navn, beliggende paa et Bjerg, neden for hvilket findes en rummelig Havn. Vigtig Biavl. 1500 Indv.

3) Embro (Imbros), med en Flekke af samme Navn.

4) Stalimene*) (Lemnos), i Oldtiden helliget Vulkan, ligger paa 40° N. B., og er mærkværdig ved den Leerjord, som opgraves her og sælges for Storsultanens Regning. Det er en Art Bolus, bruges som et Lægemiddel, og har Navn af Terra Lemnia eller Terra sigillata, fordi Sækkene, hvori den forsendes, paatrykkes Sultanens Segl eller de 2 Ord: Tin imachton ɔ: forseglet Jord. 8000 Indb.

Lemno (forb. Myrina), Sædet for en græsk Metropolit, har 2000 Indv.

Cochino (Hephæstias), Flekke.

5) Skopelo (Scopelus), med 3000 Indv. 6) Skiato (Sciathus), ubeboet. 7) Pelagnisi (Halonesus). 8) Piperi (Peparethus). 9) Jura (Gyaros), ubeboet.

10) Skiro (Scyrus), med en Stad af samme Navn, hvor der residerer en Biskop. Omtrent 300 Familier. (Theseus).

11) Egribos eller Negroponte**) (forb. Chalcodotis, Macris, Euboea), den største Øe i Archipelagus, strækker sig fra N. V. til S. O. langs med Kysten af Livadien, som den skilles fra ved det smale Sund Euripus, mærkværdig

---

*) ɔ: εις την λημνο.

**) ɔ: εις τον Ευριπον.

ved sin uregelrette Ebbe og Flod. Over Euripus gaaer en Bro til det faste Land. Øen har et Areal af 60 Q. M., og tæller over 40,000 Beboere, hvoraf de ¾ ere Grækere.

Egribos (ford. Chalcis), Sædet for en Metropolit, ligger paa Vestsiden af Øen ved Euripus, og har en rummelig Havn, hvor den tyrkiske Galleiflaade undertiden ligger. Sundet er her saa smalt at en Gallei netop kan roes igiennem. 16,000 Indvaanere.

Castel rosso (ford. Carystus), Bispesæde, paa den sydlige Spidse af Øen.

Oreo (Oreos), paa Nordspidsen af Øen, kun en Landsby.

12) Andra (Andros), 37° 40′—38° 2′ N. B., den smukkeste og frugtbareste Øe i Archipelagus, tilhører Validé Sultan, hvem den aarlig indbringer 30,000 Piaster. Den er 5 Q. M. stor, og har 12,000 Indbyggere, som alle ere Grækere.

Arna, Sædet for en græsk og en catholsk Biskop, har en Havn.

13) Tine (Ophiusa, Hydrusa, Tenos), henved 4 Q. M. stor, nyder mange Privilegier fremfor de andre Øer, og er berømt for sine skiønne Fruentimmer. 19,000 Indv.

St. Nikolo, den befæstede Hovedstad, og Sædet for en Metropolit og en catholsk Bisp, har en Havn.

14) Mycone (Myconos), med en Stad af samme Navn, har henved 1000 Indv.

15) Dilo (Delos) eller Lille Dilo, der i Oldtiden var saa berømt som Apolles og Dianas Fødested, er nu en øde Øe, som kun besøges af Søروvere.

16) Store Dilo (Rhenæa) er ligeledes ubeboet. Paa begge Øer findes mange Ruiner.

17) Zira (Syros), med 4000 Indv. og en By af samme Navn.

18) Macronisi (forb. Helena) er ufrugtbar og ubeboet, formedelst den dybe Sand og Mangel paa Vand.

19) Zea (Hydrussa, Ceos), berømt i Oldtiden for sin Frugtbarhed, har 2500 Indb.

Morteo, Hovedstad og Bispesæde, ligger paa et steilt Bjerg.

20) Thermia (Cythnus, Dryopis) har sit nuværende Navn af de mange varme Kilder, som findes her. 6000 Indb.

Thermia, Hovedstad og Bispesæde.

21) Para (Paros), 36° 57′ – 37° 13′ N. B., er frugtbar, men slet befolket. Den har ypperlige Brud af hvidt Marmor, men de afbenyttes ikke. Paa Øen findes en stor Mængde Oldsager og Ruiner. 2000 Indb. (Den pariske Kronike, see 2. Deel Pag. 98).

Parichia (forb. Paros), Hovedstaden paa Øen, har den smukkeste Kirke (Panagia ɔ: den Allerhelligste), som findes paa Øerne i Archipelagus. Havn. 800 Indb.

22) Antiparo (Antiparos, ogsaa Oliaros) er mærkværdig ved den prægtige Stalaktitgrotte, som findes her. Den er 1000 Fod under Jordens Overflade, 80 Fod høi, 300 lang og ligesaa bred. Det skjønneste Parti i Grotten er den saakaldte Glorie.

23) Naxia (Dia, Naxos), i Oldtiden helliget Bacchus, er en af de vigtigste Øer i Archipelagus. Den har et Areal af $8\frac{1}{2}$ Q. M., er bjergfuld, men har meget skjønne, frugtbare Dale, og frembringer god Viin. Blandt Bjergene er Dia (forhen helliget Zeus) det høieste. Den udgiør en Slags Fristat, og ingen Osman har noget at befale her. Kun paa en vis Tid kommer en Woiwode til Øen for at indkræve Afgiften. Grækerne paa denne Øe udmærke sig fremfor de andre Grækere ved deres Urbanitet. 10,000 Indbyggere, hvoraf 2000 ere Catholiker.

Naxia, Hovedstaden, og Sædet for en græsk og en catholsk Erkebiskop, har et Castel. Her findes prægtige Ruiner, som man antager at være af Bacchustemplet.

24) Amorgo (Amorgus), 36° 39′ N. B., med en Stad af samme Navn og den store St. Anna Havn.

25) Nio (Ios), med 4000 Indbyggere og en Flekke af samme Navn. Her skal Homer være død.

26) Sikino, med 900 Indbyggere og en Flekke af samme Navn.

27) Policandro har en lille Stad af samme Navn med henved 500 Indv.

28) Santorin*) (Callista, Thera) er opstaaet af Havet ved en vulkansk Explosion, uvist naar. Den er 10 Q. M. stor, og bestaaer næsten kun af Aske og Pimpsteen, men er overmaade frugtbar og frembringer god Viin. Man finder Puzzolanjord her. 12,000 Indb.

Apanormia, Hovedstaden, og Sædet for en græsk og en catholsk Biskop.

I Nærheden af Santorin ligge de mindre vulkanske Øer: Therasia, Apronisi, Mikra Kamene og Nea Kamene.

29) Milo (Melos), en vulkansk Øe, som er udhulet af Ild og Vand. En underjordisk Ild brænder bestandig her, og Luften er altid opfyldt med usunde Dampe. Den frembringer mange mineralske Produkter og har flere varme Kilder. 7000 Indvaanere.

Milo (Melos), Hovedstaden og Sædet for en græsk og en catholsk Biskop. Her findes et gammelt Theater af hvidt Marmor, 116 Fod i Diameter. 5000 Indv.

---

*) ɔ: Sant Erini, fordi den har den hellige Irene til Skytshelgeninde.

30) Argentiere (Cimolis), mærkelig ved den bekiendte Jordart (Terra Cimolia), som bruges til Valkning. 200 Indb.

31) Siphanto (Meropia, Siphnus), en af de smukkeste Øer i Archipelagus, har 4000 Indb. og en Stad af samme Navn, som beskyttes af et Castel.

32) Serpho (Seriphus), med en lille By af samme Navn. Den har Jernminer, 2 Magnetgruber og frembringer meget Safran. 900 Indb.

33) Hydra, 37° 20′ 33″ N. B., ved Indløbet til Napolibugten, er kun 2 Q. M. stor, og bestaaer af nøgne Klipper, der neppe frembringe de almindeligste Vegetabilier, og har intet Vand uden i Cisterner. Alligevel har Øen 25,000 Indb., som drive en udbredt Handel, endog til America, og have underkastet sig Engia, Poro og andre nærliggende Øer. Hydra eier over 30 Handelsskibe, og vinder meget ved sin Handel. Fra denne Øe faae Osmannerne deres bedste Matroser og Søofficerer.

Hydra, Hovedstad og Sædet for en catholsk Biskop, er folkerig, og har en lille, men dyb og sikker Havn.

34) Poro (ford. Calauria), i Engiabugten, har en Havn. (Demosthenes).

35) Engia eller Aina (Oenone, Myrmidonia, Ægina), ligger i Engiabugten og har 4000 Indb.

Aina, Hovedstad og Bispesæde. Ruinerne af et smukt Jupiters Tempel. 800 Indb.

36) Stor-Coluri (ford. Salamis), den nordligste Øe i Engiabugten, skilles fra det faste Land ved Sundet Perema (Søslag 480 f. Chr. Fdſ.) 5000 Indbyggere.

Coluri, den vigtigste By, med 200 Indvaanere.

I Nærheden af Stor-Coluri ligger Klippeøen Lille Coluri.

X. Øerne i Middelhavet.

1) **Candia** (Creta, Kirid, Kriti), ligger S. for Archipelagus imellem 41° 16′ – 44° 18′ Ø. L. og 34° 50′ – 35° 48′ N. B. Øen, som har et Areal af 197 Q. M., og hvis største Længde er 60 Mile, er meget bjergfuld, og fra Ø. til V. gaaer en lang Bjergkiæde, hvis høieste Punkt er Psiloriti (ford. Ida), hvis Top næsten hele Aaret er skjult af Snee. Ved Foden af Bjerget findes den berømte Labyrint, en vidtløftig Hule med mange Gange. De vestlige Bjerge paa Øen kaldes de Hvide, de østlige de Hellige. I Dalene finder en yppig Vegetation Sted, og Høiene og den nedre Deel af Bjergene ere bedækkede med aromatiske Planter. Climaet er meget mildt. Sommeren er meget hed, Regn er sjælden, men Duggen falder meget stærkt. Vinteren ytrer sig kun med Regnskyld. Øen bliver meer og meer øde, formedelst dens slette Regiering. Folkemængden anslaaes til 240,000 (1218 paa 1 Q. M.), hvoraf 120,000 ere Grækere, de øvrige Osmanner og Abadiotter. Candia inddeles i 3 Sandschakskaber, og staaer under en Pascha af 3 Hestehaler.

Candia (Kirid), Hovedstaden paa Øen og Sædet for en græsk Erkebisp, som er Primas paa Candia. Staden er næsten 1 Miil i Omkreds, har stærke Fæstningsværker, men som forfalde, 14 Moscheer, og en Havn, som Aar for Aar tilstoppes, og neppe kan rumme 10 Koffardiskibe. Kun 13,000 Indv. (Mærkværdig Blokade og Beleiring fra 1645 – 1669. Achmet Kiuprili).

Canea (ford. Cydonia), befæstet Søstad, paa Nordsiden, med 7000 Indv.

Spina Longa (ford. Heracleion), Fæstning, paa en Landtunge, med en god Havn.

Rettimo (ford. Rhytimna), med forfaldne Fæstningsværker og 6000 Indv.

Anmærkn. *Creta* havde i de ældste Tider sine egne Konger. Siden fik den en republikansk Forfatning, og kom endelig under Romerne. Den hørte til det østromerske Rige til 823, da Araberne erobrede den. Disse beholdt Øen til 962, hvorpaa Genueserne overlode den til Markgreve Bonifacius af Montferrat, som siden solgte den til Venetianerne. 1644 angrebe Osmannerne Candia, og paa nogle Fæstninger nær, som Venetianerne forbleve i Besiddelse af, afstodes Øen til dem ved Freden 1669. 1715 toge Osmannerne disse Fæstninger, og have fra den Tid været i Besiddelse af hele Øen.

2) Standia*) (forb. Dia), ligger paa den nordlige Side af Candia.

3) Gozzo (forb. Gaudos s. Claudon), paa Sydsiden af Creta.

4) Skarpanto (forb. Carpathus), 6 Mile i Omkreds, ligger N. O. for Candia og har en god Havn, Porto Grado.

b. De middelbare Lande:

XI. Fyrstendømmet Moldau**)

(Moldavia, tyrk. Bogdan, mold. Zara (ɔ: Landet) Moldovi),

(imellem 45° 25′ – 48° 13′ N. B., grændser mod N. og Ø. til russisk Moldau og Bessarabien, mod S. til Wallachiet, mod V. til Siebenbürgen. Det er 800 Q. M. stort. Midten af Landet udgiør en eneste uhyre Slette. Fra Karpatherne gaae nogle Grene ind i Landet, som vandes af Floderne Donau, Pruth, Sereth og flere mindre. Jordbunden er meget frugtbar, og Qvægavl er Indbyggernes vigtigste Næringsgreen. Indbyggernes Antal beløber sig til 420,000, som ere Wlacher, Osmanner, Armenianere, Jøder og Zigeunere. Hovedreligionen er den græske, og i Spidsen for den staae 1 Erkebiskop (i Jassy) og 3 Bisper (i Ro-

*) ɔ: εις την Διαν.

**) Saakaldet efter en lille Flod, som falder i Sereth.

man, Husch og Harleu). Af Klostere findes 200. Catholikernes Antal anslaaes til 12,000. Ingen Fabriker. Handelen med Korn og Viin drives udelukkende af Hospodaren. Regieringsformen er despotisk og Regenten tituleres: af Guds Naade Hospodar i Moldau, og betaler Porten som sin Skytsherre en aarlig Tribut af 325 Punge. — Landet deles i Øvre Moldau, af Indbyggerne kaldet Zara de Sus, og i Nedre Moldau, Zara de Schos).

a. Øvre Moldau.

Jassy (Jassium), 47° 8′ 30″ N. B., Hovedstaden i Moldau, Hospodarens og Erkebispens Sæde, ligger ved Floden Blachui, har 5000 Huse, hvoraf henved 200 ere af Steen, 1 Pallads for Hospodaren og 14 for Magnaterne, 43 Kirker, 8 Klostere og 15,000 Indb.

Galatz, ligger ved Donau, har en Havn og Skibsværfter, og driver betydelig Handel. 5000 Indvaanere.

Roman, Flekke, ved Foreningen af Moldawa og Sereth, er Sædet for en græsk Biskop.

Husch, Flekke og Bispesæde, ved Pruth. Fredsslutning 1711. (Cathrina I.) Slag 1770.

b. Nedre Moldau.

Botaczany, Flekke, ved Starostina, med 10,000 Indb.

Harleu, græsk Bispesæde, ved Sereth.

Okna, med vigtige Saliner, som aarlig give et Udbytte af henved 400,000 Centner.

XII. Fyrstendømmet Wallachiet

(Walachia, ford. Dacia transalpina, montana, s. alpestris, af Tyrkerne kaldet Eflak),

(imellem 44°–45° 52′ N. B., grændser mod N. til Siebenbürgen og Moldau, mod Ø. og S. til Donau, som skiller det fra Bulgarien, mod V. til Donau (som her gior Grændsen mod Servien) og Ungern. Det er 1100 Q. M. stort, og

har 900,000 Indbyggere. I Nord bjergfuldt, i Syd fladt. Bjerge ere Karpatherne, som omgive Landet i en Bue. Hovedfloden er Donau, og i den falde Alt, Dumbowiza, Jalomitza og flere. Indbyggernes Antal er 900,000, hvoraf alene 100,000 ere Zigeunere. De deles i Bojarerne eller Adelen, som eie Landet, og Bønderne, som ingen Eiendom have. Hovedreligionen er den græske. Konstflid kiendes ikke til her, og Handelen med Landets Produkter er i Grækernes og Jødernes Hænder. Wallachiet bestyres af en Hospodar, som Porten udnævner af en fornem græsk Familie, og som aarlig maa sende en Tribut til Constantinopel. Da hans Stilling er meget usikker, søger han at berige sig paa enhver Maade, og Landet udmarves meer og meer. Med Undtagelse af hans Livvagt, som bestaaer af et Corps Albanere, gives der intet Militair i Landet. Wallachiet bliver af Floden Aluta deelt i 2 ulige Dele: det østlige og det vestlige eller Banatet Krajowa.

a. I det østlige Wallachie:

Bukarest eller **Bukurescht** (Bucoresta), 44° 26′ 45″ N. B., Hovedstaden i Moldau, og Hospodarens og en Metropolits Residents, ligger ved Dumbowitza, er temmelig stor i Omfang, har 2 Slotte, 37 Kirker og et græsk Gymnasium. 46,000 Indb. (Fredsslutning 1812 imellem Rusland og Porten).

Tergowitz (Tergovista), fordum Residentsen for Woiwoderne i Wallachiet, ligger ved Jalomitza. 5000 Indb.

Rimnik, Flekke, ved Floden af samme Navn. (Slag 1789. Suwarow Rimnitzkoi).

Fokschani, Flekke, ved Milkov, som deler den i 2 Dele, hvoraf den større hører til Moldau, den mindre til Wallachiet.

Her vandt Suwarow 1789 en Seier over Mehmet Pascha.

Portens umiddelbare Besiddelser ere:

Braila eller **Ibrail** (Brailovia), Sædet for en Pascha, ligger ved Donau, hvor den optager

Sereth. Den hører til Sandschakskabet Silistria. 30,000 Indv.

Giurgewo (wall. Dschurdschowa) hører til Sandschakskabet Nikopoli, har et befæstet Slot og 18,000 Indv.

b. I Banatet Krajowa:

Krajowa, Hovedstaden og Sædet for en Ban, ligger ved Schiul og har 2000 Indv.

Oknamare med vigtige Saltgruber, der aarlig indbringe Hospodaren 500,000 Piastre.

Straßburg, befæstet Slot, ved Alt, ligger lige for Rothenthurmer Passet i Siebenbürgen.

Moldau og Wallachiet hørte i gamle Tider til Dacia, og kom senere i Tiden under Romerne, som sendte Colonier derhen. I det 9de Aarhundrede antoge Wlacherne den christelige Religion og bekiendte sig til den græske Kirke. Ligesom Ungarernes Konger bleve mægtigere, maatte Wlacherne taale mange Angreb af dem, og bleve endog nødte til at betale dem Tribut. Senere bleve de undertvungne af Osmannerne, hvis Herredømme de unddroge sig 1688, og gave sig under den romerske Keisers. Men ved Carlowitzer-Freden maatte de igien erkiende Tyrkernes Overherredømme. 1718 blev i Passarowitzer-Freden et Stykke af Wallachiet afstaaet til den romerske Keiser, men han mistede det igien ved Freden i Belgrad 1739. 1769 blev Wallachiet erobret af Russerne, men givet tilbage igien 1774 ved Freden i Kutschuk Kainardschi.

Anmærkn. Tyrkernes første Bopæl var Landstrækningerne Ø. for det caspiske Hav. Deres ældste Historie er ubekiendt, og først i det 6te Aarhundrede hører man Navnet Tyrker. Araberne brugte dem først som Slaver, men disse Slaver bleve siden deres Beherskere, og flere tyrkiske Dynastier ere blevne mærkelige i Historien.

Blandt disse var det seltschukiske det berømteste. Seltschukernes Herredømme forstyrredes af Mongolerne, men en tapper tyrkisk Anfører Osman lagde Grunden til Osmannernes Stat. Han bemægtigede sig Bithynien og antog Titel af Sultan. Hans Søn Orchan gjør Bursa til sin Residents, og Orchans Søn Soliman var den første Tyrk, der satte Fod paa Europa. Han erobrede Gallipoli, og Veien var nu banet for Osmannerne. Orchans krigerske Søn Amurath 1. erobrer Macedonien, Albanien og det meste af Thrasien, tilligemed Adrianopel, som han 1361 gjorde til sin Residents, og oprettede Janitscharernes Corps. Hans Søn Bajazet 1. Ilderim var en stor Erobrer. Han indsluttede Constantinopel, og slog den ungerske Sigismund ved Nikopoli 1396. Men Kiæmpeslaget paa Sletterne ved Ancyra 1402, i hvilket Bajazet fangedes af Timur Beg, tilintetgjorde hans store Planer. Timur deelte det osmanniske Rige imellem Bajazets 4 Sønner, af hvilke Muhamed 1. beholder Overhaanden. Hans Søn, den berømte Amurath 2., besteg Tronen 1421, og fandt 2 værdige Modstandere i Johannes Hunyades og Georg Castriota (Scanderbeg). To Gange overgav han Osmans Sværd til sin Søn Muhamed 2., og maatte tredie Gang tage Scepteret, da Ungarernes Konge Ladislaus angreb Osmannerne. Slaget ved Warna 1444 kostede Ladislaus Livet, og Muhamed 2. besteg 1451 sin Faders Trone. To Aar efter gjorde han ved Constantinopels Indtagelse Ende paa den sidste Levning af det græske Keiserdømme, og Constantinopel blev nu Sædet for det osmanniske Riges Beherskere. 1459 erobrede han Servien og Morea, 1461 Trapezunt, 1465 det øvrige af Albanien, 1470 Euboea, 1473 Kaffa. Hans Søn Selim 1. erobrer 1517 Ægypten og gjør Ende paa Califatet i Cahira. Selims Søn Soliman 2. er den berømteste af alle tyrkiske Sultaner, og under ham var det tyrkiske Rige paa sin høieste Spidse.

1523 erobrede han Rhodus, 1526 slaaer han den ungerske Konge Ludvig 2. ved Mohacz, og beleirer Wien 1529. Perserne fratog han Bagdad og Mesopotamien, og Moldau gjorde han skatskyldig. 1538 forenede han den øverste geistlige med den øverste verdslige Magt, og antog Titel af Padischah (Keiser). Han døde 1566 for Sigeth, som den kiække Zriny forsvarede. Med Solimans Søn Selim 2. endes Rækken af Osmannernes store Fyrster. Han erobrede Cypern, men tabte det store Søslag i Bugten ved Lepanto 1571, som dog ingen Følger havde. Han døde 1574. Selims Eftermænd bleve ikke mere opdragne under Vaaben, men i Haremet, og Yppighed og Vellyst udmærke ligesaa meget de følgende Sultaner, som Tapperhed og Kraft de foregaaende. Hos Armeen indsneg sig Insubordination, og den blev mere farlig for sin Sultan end for hans Fiender. Murad 3., Selims Søn, var en vild Tyran, og 5 af hans Brødre faldt for hans Mistænkelighed. Muhamed var ligesaadan en Tyran, og 19 af hans Brødre dræbtes ved hans Tronbestigelse. Osman 2. og Mustapha 1. blive henrettede. Murad d. 4des Regiering fra 1623 til 1640 var streng, men kraftig. Muhamed d. 4des Regiering begyndte hæderligere end den endtes. Den duelige Storvezir Achmed Cuprili erobrede Candia 1669, men de Erobringer, som Tyrkerne gjorde i Polen, fratoges dem af Johan Sobiesky, og det ulykkelige Nederlag ved Wien 1683 bibragte Osmannerne et haardt Stød, i det det gav de Christne meer Tillid til deres Kræfter. Muhamed 4. afsattes 1687. Hans Brødre Soliman 3. og Achmed 2. fortsatte Krigen med Keiseren og Venedig uden Held, og Mustapha 2. bliver efter Eugens glimrende Seier ved Zentha 1697 nødt til store Opofrelser. Siebenbürgen og en stor Deel af Ungern fik Østerrig ved Freden i Carlowitz 1699, Venetianerne kom i Besiddelse af Morea, Polen fik Kaminieck og Russerne Asow. Med denne

Fredsslutning begynder den osmanniske Stats Dalen. Achmed 3. modtog Carl 12. efter hans Nederlag ved Pultava, men den heldige Vending, Krigen med Czar Peter tog for ham, tilintetgjordes ved Storvezirens Gierrighed, og Freden i Husch 1711 forskaffede Porten kun ubetydelig Fordeel. Hans Krig med Keiseren var uheldig, og Passarovitzer-Freden 1718 nødte ham til at afstaae Belgrad med Mere. Derimod fik han Morea tilbage. Mahmud 1. var uheldig i sin Krig med Russerne, men tvang Keiser Carl 6. ved Freden i Belgrad 1739 til at give denne Stad tilbage. Mustapha 3. indlader sig i Forbund med Barer Confoederationen, og kommer i en ulykkelig Krig med Rusland 1768, under hvilken han døer. Hans Eftermand Abdul Hamid slutter Freden i Kütschuk-Kainardschi 1774, og afstræder 1777 Bukowina til Østerrig. Selim d. 3dies Regiering var en Kiæde af Oprør af de mægtige Paschaer, blandt hvilke Pasvan Oglu i Widdin gjorde sig meest berømt. Fra en anden Side gjorde Wehabiterne store Fremskridt, og Mekka og Medina kom i deres Hænder. Ægypten var Mameluckernes, og da Buonaparte 1798 landede her, erklærede Porten Frankrig Krig, og kom ved Britternes Hjelp 1801 igien i Besiddelse af Ægypten. I Servien rasede Oprøret, og da Selim siden forbandt sig med Frankrig, og Britterne trængte igiennem Dardanellerne og truede Hovedstaden, udbrød et Oprør af Janitscharerne, der afsatte Selim og overgav Osmans Sabel til Mustapha 4. Men denne styrtedes af den stærke Mustapha Bairaktar, som satte den nuregierende Mahmud 2. paa Tronen, men blev Offeret for en ny Revolution. Mahmuds Krig med Rusland endtes ved Freden i Bukarest 1812; Servien maatte underkaste sig, og Vehabiterne bleve slagne overalt og drevne tilbage i deres Ørkener. Stridighederne med Rusland i Anledning af Czerny Georgs Mord bleve bilagte, da Porten overlod Donaumundingerne til Rusland.

Trykt i Thieles Bogtrykkerie.

